

KUTLU
ÇAĞRININ
İZİNDE

— 2 —

Türk Basınında
Fatih Sultan
Mehmed

ISBN 978-625-6281-00-4 (TK)
ISBN 978-625-6281-02-8 (2. CİLT)

KUTLU ÇAĞRININ İZİNDE 2
TÜRK BASININDA FATİH SULTAN MEHMED

© 2024 CUMHURBAŞKANLIĞI İLETİŞİM BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Yayıncı Sertifika No: 45482

1. Baskı, İstanbul 2024

Hazırlayanlar Dursun Gürlek, Doç. Dr. Oğuz Göksu, Muhammed Özdemir

Grafik Tasarım Muhammed Nur Anbarlı

İletişim

Kızılırmak Mahallesi, Mevlânâ Bulvarı, No: 144

06520 Çankaya, Ankara, Türkiye

T +90 312 590 20 00 | webinfo@iletisim.gov.tr

Baskı ve Cilt

Optimum Basım / Matsis Matbaa

Tevfikbey Mahallesi, Dr. Ali Demir Caddesi, No: 51/1

34295 Küçükçekmece, İstanbul

T +90 212 463 71 25 | www.optimumbasim.com.tr

Sertifika No: 41707

KUTLU ÇAĞRININ İZİNDE

— 2 —

Türk Basınında

Fatih Sultan Mehmed

İçindekiler

TAKDİM

CUMHURBAŞKANI RECEP TAYYİP ERDOĞAN → 9

Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed Han → 17

Rönesans: Ortaçağ İslâm Felsefesi ve Fatih – Peyami Safa / *Türk Dili* → 21

Rubâi – Muallim Cûdi / *Tohum* → 28

Askerlik Bakımından Fatih – Feridun Dirimtekin / *Türk Dili* → 29

Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı – Agâh Sırrı Levend / *Türk Dili* → 35

Fatih Devri Sanatları – Tahsin Öz / *Türk Dili* → 49

Fatih Devrinde Adalet – Ali Himmet Berki / *Türk Dili* → 57

Amele Başı Fatih – Feridun Kandemir / *Resimli 20. Asır* → 65

Fatih Öldü mü, Öldürüldü mü? – Mithat Sertoğlu / *Resimli 20. Asır* → 69

Fatih'in Portreleri – Semavi Eyice / *Hafta Dergisi* → 75

Fatih Sultan Mehmet: Ömür Kronolojisi / *Hafta Dergisi* → 85

Fatih'in Donanmaya Verdiği Önem – Kemal Samancıgil / *Milliyet* → 91

İstanbul'un Fethinin En Esaslı Eseri – Yahya Kemal / *Cumhuriyet* → 101

Fatih Devrinde İlim ve Sanat Çalışmalarının Felsefesi – Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

/ *500'üncü Fetih Yılı Dünya İlavesi* → 105

Fatih'in Çocukluk Hayatı – Şahap Tayfur / *500'üncü Fetih Yılı Dünya İlavesi* → 111

Fatih'in Ölümü – Dr. Nuri Ömer Ergene / *Hürriyet* → 115

Fatih ve Devri – Faik Reşit Unat / *Ulus'un Fetih İlavesi* → 121

Şanlı Fatih'e Sesleniş – F. Cemâl Oğuz Öcal / *Sönmez* → 128

İstanbul Fatih'i'nin Kuvvetli Bir Cephesi: Fatih ve İlim – Prof. Bekir Sıtkı Baykal

/ *Ulus'un Fetih İlavesi* → 130

Fatih'in Topçuları – Vehbi Kocagüney / *Ulus'un Fetih İlavesi* → 135

Devrinin En Mükemmel Eseri: Fatih'in Kanunu – İhsan Ilgar / *Ulus'un Fetih İlavesi* → 141

Cennetmekân Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri – Feridun Fazıl Tülbentçi / *Vatan* → 146

Fatih'in Nutkundan... / *Vatan* → 147

Fatih Sultan Mehmed – Prof. Efdaleddin Tekiner / *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi* → 149

Sûrlar Önünde Fatih – Abdullah Rıza Ergüven / *Türk Dili* → 152

Fatih'in Babası: İkinci Sultan Murad – Prof. Dr. Süheyl Ünver / *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi* → 155

- Fatih Devrinin En Büyük Âlimi: Akşemseddin** – Osman Fevzi Olcay
/ *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi* → **158**
- Fatih'in Kurduğu Enderun-u Hümayun Mektebi: İlim, Fen, Terbiye Ocağı...** – İsmail Hakkı Baykal
/ *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi* → **160**
- Fatih ve Adalet** – Prof. Dr. A. Süheyl Ünver / *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi* → **169**
- Fatih Devrinde Türk Mimarîsi** – Ekrem Hakkı Ayverdi / *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi* → **173**
- Fatih Âlimlerle Beraber İstanbul'un Fethinde** – Prof. Dr. A. Süheyl Ünver
/ *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi* → **179**
- Fatih Nasıl Okudu?** – Prof. Dr. A. Süheyl Ünver / *Yeni İstiklal* → **181**
- Fatih'in Büyük Mirası** – Nurettin Topçu / *Yeni İstiklal* → **185**
- Papa Pius II'nin Fatih Sultan Mehmed'e Gönderdiği Mektup Hakkında Düşünceler**
– Prof. Dr. M. C. Şehabeddin Tekindağ / *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları* → **192**
- Fatih'in Şahsiyeti** – Mustafa Feyzi Belviranlı / *İslâm İlk Emri Oku* → **195**
- Fatih'e ve Onun Yeni Nesline Selâm** – Necip Fazıl Kısakürek / *Tohum* → **203**
- Fatih** – A. Rahim Balcıoğlu / *Türk Yurdu* → **210**
- Fatihler ve Zalimler** – Nurettin Topçu / *Tohum* → **213**
- Zavallı Fatih** – İsmail Hami Danişmend / *Türk Yurdu* → **219**
- Fatih Camii** – Mehmed Akif Ersoy / *Yeni Çağ* → **226**
- Doğunun Büyük Hükümdarı Fatih** – İbnüttayyar Semahaddin Cem / *Türk Yurdu* → **227**
- Fatih'i Tanımak** – Hakkı Şinasi Çoruh / *Türk Yurdu* → **233**
- Düşünen Padişah Fatih Sultan Mehmed** – Mehmed Kemal Pilavoğlu / *Yeni İstiklal* → **239**
- Fatih Külliyesi** – İbrahim Hakkı Konyalı / *Yeni İstiklal* → **243**
- Kurucu ve Teşkilatçı Büyük Türk Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet**
– Prof. Tayyib Gökbilgin / *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları* → **251**
- Fatih ve Torunları** – Vecihi Ünal / *Babıalide Sabah* → **263**
- Rönesans Hükümdarı Fatih** – Tayyib Gökbilgin / *Bilgi Aylık Mecmua* → **265**
- Fatih Kanunnameleri** – Hıfzı Veldet Velidedeoğlu / *Bilgi Aylık Mecmua* → **269**
- Fatih Devri** – Âkil Muhtar Özden / *Bilgi Aylık Mecmua* → **277**
- Merkad-i Fatih'i Ziyaret** – Abdülhak Hamid Tarhan / *Tohum* → **284**
- Merkad-i Fatih'i Ziyaret** – Prof. Dr. Mehmet Kaplan / *Türklük Araştırmaları Dergisi* → **289**
- Fatih ve Onu Yetiştiren Muhit...** – Prof. Dr. Bedîi Nuri Şehsuvaroğlu
/ *İslam Medeniyeti Mecmuası* → **303**
- Şair Fatih** – Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş / *İslam Medeniyeti* → **312**

- Fatih'in Doğumu Atlılar ile Bütün Ülkeye Duyuruldu** – Reşat Ekrem Koçu / *Tercüman* → **318**
- “Oğlumu Padişah İdeyim, Hayatımda Göreyim O, Ne Suretle Padişah Olur”** – Reşat Ekrem Koçu / *Tercüman* → **320**
- Fatih Mehmed ve Sanat** – Ord. Prof. Dr. Franz Babinger / *Hayat Tarih* → **324**
- Fatih Sultan Mehmed'in Edebiyata İlgisi** – Ord. Prof. Dr. Franz Babinger / *Hayat Tarih* → **328**
- Fatih Sultan Mehmed'in Şeyhi ve Mürşidi Akşemseddin Hazretleri^(ks)**
– Ubeydullah Küçük / *Bugün* → **333**
- İstanbul'da Fatih'in Eserleri: Büyük Komutan, İstanbul'a 50'den Fazla Eser Kazandırdı**
/ *Türkiye'de ve Dünyada Sabah* → **337**
- Fatih'in Akıllara Durgunluk Veren Keşifleri** – İbrahim Hakkı Konyalı / *Türkiye'de ve Dünyada Sabah* → **339**
- Fetih ve Fatih** – Ayten Lermioğlu / *Türkiye'de ve Dünyada Sabah* → **343**
- Fatih'in Vefatında Çanlar Çalındı** – M. Hâdi Altay / *Türkiye'de ve Dünyada Sabah* → **347**
- Fatih ve Devri** – Münir Sirer / *Hayat Tarih* → **348**
- Fatih ve Ressam Gentile Bellini** – Ord. Prof. Dr. Franz Babinger / *Hayat Tarih* → **355**
- Fatih, Fatih'in Vefatı ve Avrupa'daki Akisleri** – Fuad Günel / *Tohum* → **360**
- Fatih, İlim ve Sanat** – İhsan Ilgar / *Hayat Tarih* → **368**
- Fatih ve İstanbul** – Mithat Sertoğlu / *Hayat Tarih* → **373**
- Fatih Sultan Mehmed'in Resimleri** – Ord. Prof. Franz Babinger / *Tarih ve Edebiyat Mecmuası* → **386**
- Ermenice Elyazma Bir Kaynağa Göre Fatih Sultan Mehmed** – Kevork Pamukciyan / *Tarih ve Edebiyat Mecmuası* → **392**

TAKDİM

Fatih Sultan Mehmed Han, tarihimizde eşsiz bir yere sahip; cesareti, derin öngörüsü ve liderliğiyle sonsuza dek yâd edeceğimiz büyük bir kumandan ve devlet adamıdır. Onun hayatı ve mücadelesi, milletimizin ruhunda silinmeyecek izler bırakmış; saltanatını taçlandıran İstanbul'un fethi, Osmanlı Devleti'ne en ihtişamlı dönemlerinden birini yaşatmıştır.

Fatih Sultan Mehmed Han, sadece bir hükümdar değil, aynı zamanda bir kültür ve medeniyet hamisidir. Onun döneminde sanat, bilim ve edebiyat alanlarında büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve İstanbul, İslâm dünyasının ışıltılı bir merkezi hâline gelmiştir. Bu yönüyle Fatih Sultan Mehmed Han, sadece askerî zaferleriyle değil, aynı zamanda kültürel ve entelektüel mirasıyla da değerlendirilmesi gereken büyük bir liderdir.

Onun aziz hatırası ve koruduğu değerler, bugün de devletimizi daha ileriye taşıma çabalarımızda bizlere en büyük ilhamı vermektedir.

Bu büyük liderin sahip olduğu adalet ve hoşgörü anlayışı, farklı milletler ve din mensuplarının barış içinde yaşadığı İstanbul'u inşa etmiş ve bu miras bizi bugünlere kadar taşımıştır. Bu noktada bizlere düşen görev, Fatih Sultan Mehmed Han'ın mirasını ve aziz hatırasını yaşatmak, onun fikirlerinden ders almak ve Türkiye'yi daha da ileriye taşımaktır. Bu, milletimizin her bir ferдинin gönül ve vefa borcudur.

Fatih'in şahsi dünyasını, adalet duygusunu, bilim ve sanatta gösterdiği üstün dehayı anlamak bakımından geniş bir içeriğe sahip bu eserin, Fatih Sultan Mehmed Han'ın aziz hatırasını yaşatmak için kıymetli bir çalışma olduğunu düşünüyorum.

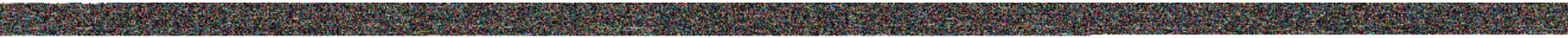
Kitabın, 1950'lerden itibaren gazete ve dergilerde İstanbul'un fethine

dair çıkan haberleri ve yazıları, fetih yıl dönümü coŐkusunu yansıtan görüntüleri, dönemin önemli kalemlerinin yazılarını kayda alan tarihî vesika niteliğinde, kıymetli bir eser olduğuna inanıyorum.

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan c ciltlik çalışmanın “*Kutlu ağrının İzinde Türk Basınında Fatih Sultan Mehmed*” isimli bu cildinin onun yüksek kişiliğini ve mücadelesiyle birlikte, fetih ruhunu genç nesillere aktarmada önemli bir katkı sağlayacağına inanıyor, emeği geçenleri tebrik ediyorum.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANI
RECEP TAYYİP ERDOĞAN

Hattat: Abdülfettah Efendi

Abdülfettah Efendi (1815-1896): Meşhur Osmanlı hattatı.

Abdülfettah Efendi, Sultan II. Mahmud'dan Sultan II. Abdülhamid'e kadar beş padişah devrinde eserleri görülen ve takdir edilen velûd bir hattattır. İstanbul (Süleymaniye, Beyazıt, Yıldız Hamidiye, Ertuğrul, Aksaray Vâlîde, Altunizade camileri, Fatih Türbesi, Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümayun'u, Beylerbeyi Sarayı ve birkaç çeşme), Bursa (Ulucami'de çifte "Allah Hû" levhasıyla bunun yanında asılı bulunan, bu levhayı yazdığı sırada kullandığı kendi icadı olan ve bir defasında yazarken de Sultan Abdülmecid'in takdirle seyrettiği, ağaçtan yapılma büyükçe celi kalem), Edirne, Kastamonu (Şâbân-ı Velî Türbesi), Şam, Girit gibi Osmanlı şehirlerinde levha ve taş kazılmış kitâbeleri, pûşîde (örtü) ve perde üstüne işlenmiş celi yazıları ve tuğraları mevcutsa da bir kısmının bugünkü durumu bilinmemektedir. Ayrıca, ser-sikkeken olarak Osmanlı altın ve gümüş para, nişan ve madalyonlarının, kâğıt paraların kalıplarının hakkedilmesinde ve imalinde büyük emeği geçmiştir. Süleymaniye Camii'ndeki celi sülüs yazılar da Abdülfettah Efendi'nin eseridir.

“Letüftehannel
Kostantiniyyetü
veleni’me’l emîrû
emîrühâ veleni’me’l
ceyşü zâlike’l
ceyşü”

“Kostantiniyye (İstanbul)
muhakkak fethedilecektir.
Onu fetheden emîr ne güzel
emirdir. Onu fetheden ordu
ne güzel ordudur.”

Cihan Hükümdarı Fatih Sultan Mehmed Han

İstanbul fatihi ve cihan hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in doğumunu tarihçiler genellikle şu ifadelerle dile getirirler:

Sultan İkinci Murad Han'ın oğlu İkinci Mehmed, Hicri 835, Miladi 1432 yılının Mart ayında Edirne Sarayı'nda dünyaya geldi. Annesi Sinop hükümdarı İsfendiyar Bey'in kızı Hatice Hüme Hâtun'dur. Babası Murad Han, sabah namazını kılmış, seccadesinde Kur'an-ı Kerim okuyordu. Muhammed Süresi'ni bitirmiş, Fetih Süresi'ne başlamıştı. O sırada 27 yaşında bulunan genç Murad'a bir oğlunun dünyaya geldiği müjdelence hemen sevinç gözyaşları dökmeye başladı ve *"Ravza-i Murad'da bir gül-i Muhammedî açtı!"* diye, duyduğu sevinci dile getirdi.

Sultan İkinci Murad Han âlimlerin ve vezirlerin de hazır bulunduğu bir mecliste iki rekât namaz kıldı. Kucağına verilen kundaktaki masumun kulaklarına tekbirlerle birlikte ezân-ı Muhammedî'yi okudu. Ve *"Şehzade Mehmed'im'in kutlu doğumu için âleme gülâb-ı meserret saçılın!"* emrini verdi.

O zamanki Osmanlı başkenti Edirne'den Bursa'ya, Manisa'ya, Amasya'ya Anadolu'nun ve Rumeli'nin valilerine, sancak beylerine ulaklar gönderildi. Yedi gün, yedi gece şenlikler yapıldı. Babası, küçük şehzadesi Mehmed'in her bakımdan mükemmel yetiştirilmesini istiyordu. Bunun için derhâl kararını verdi, Hacı Bayram-ı Veli Hazretlerine bir mektup gönderdi. İkinci Murad'a büyük saygı duyan Hacı Bayram-ı Veli, büyük bir âlim ve maharetli bir hekim olan Akşemseddin'i Edirne Sarayı'na yolladı. Akşemseddin, padişah tarafından hürmetle ve saygıyla karşılandı. Gelecekte İstanbul'un manevi fatihi diye anılacak olan Akşemseddin şehzadeyi hemen görmek istedi. Çocuk beşiğiyle büyük salona getirildi. Bir ay-kırk günlük olan yavruyu sıkı bir kontrolden geçiren Akşemseddin Hazretleri müjdeyi verdi: *"Allah sizi sultanımıza ve devletimize bağışlasın. Vücutça ve zekâca pek üstün ve mükemmel bir çocuk"* dedi.

Sadece Akşemseddin mi, geleceğin fatihinin terbiyesinde ve eğitiminde

devrin diğer büyük âlimleri olan Molla Hüsrev'in ve Molla Gürânî'nin de büyük payı vardır. Özellikle ikinci hocası ilmiyle ve otoritesiyle genç şehzadeyi iyice kuşatarak onda ilim aşkını uyandırdı. Fatih'in çocukluğundan söz eden kaynaklar, onun Arapça ve Farsça dâhil, altı yedi yabancı dil bildiğini kaydediyorlar. Ayrıca onun bedenen de kuvvetli olduğunu, yay ve kılıcı maharetle kullandığını, fen ilimlerine vakıf olduğunu belirtiyorlar. Zaten İstanbul'un fethinde görev yapacak olan topların balistik hesaplarını yapması bile bu sahadaki ustalığını göstermektedir.

İşte, devrin en büyük âlimlerinden böyle ciddi ve disiplinli bir eğitim gören şehzade Mehmed, 10 yaşına gelince Manisa valiliğine tayin edildi. Burada da tahsiline devam etti. İlimin yanı sıra idarecilik mesleğinde de tecrübe kazanmaya başladı. İkinci Mehmed'in birinci hedefi bilindiği üzere, İstanbul'u fethetmektir. Ve tahta oturduktan kısa bir süre sonra bu niyetini gerçekleştirdi. 53 günlük zorlu bir kuşatmadan sonra Bizans'ın başkenti Konstantiniyye'yi fethedip Orta Çağ'ı kapattı.

Bilindiği üzere, İstanbul'un Müslümanlar tarafından fethedileceğini yüz yıllar önce Hazret-i Peygamber haber vermişti. Fatih'le ilgili eserlerin hemen hemen hepsinde belirtildiği üzere, bu peygamber müjdesi, İkinci Murad'ın şehzadesi İkinci Mehmed'in şahsında gerçekleşti ve ona "Fatih" ünvanını kazandırdı. Tabii ki hadîste "Nime'l-ceyş" diye övülen fetih askerleri de bu şanlı Fetih'te büyük bir rol oynadılar.

Gerek yerli gerekse yabancı yazarlar ve dünyaca ünlü tarihçiler hem Fatih hem fetih hakkında çok sayıda araştırmalar yapıp cilt cilt kitaplar yayımladılar. Gazetelerde ve dergilerde bir hayli makaleler neşredildi. Özellikle İstanbul'un fethinin 500. yıl dönümü olan 1953'te bu konuyla ilgili yayınlar büyük yekûne ulaştı. Fatih'in şahsiyetini konu alan, onun nasıl bir cihan hükümdarı olduğunu dile getiren bu yazılardan bir kısmı bir araya getirilerek kitaplaştırıldı. Elinizdeki bu eser için bir "Fatih Güldestesi" demek mümkündür.

Kültür tarihçisi Dursun Gürlek, 40 yılı aşkın bir süre, dergi ve gazete gibi süreli yayınlarda Fatih Sultan Mehmed Han, İstanbul'un Fethi ve Ayasofya hakkında çıkan her türlü yazıyı özenle arşivledi. Dursun Gürlek Hoca, bu nadide arşivi Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına açtı. Böylece, bugün pek çoğu aramızdan ayrılmış kültür, sanat, edebiyat ve bilim dünyamızın meşhur simalarının farklı tarihlerde, farklı mecralarda kaleme aldığı yazılar, fethin 571. yılında 8 aylık bir emekle hazırlanan bu eserle yeniden okuyucuyla buluştu.

Elbette biliyoruz ki, Türk basınında değişmeyen gündem konuları Fatih Sultan Mehmed Han, İstanbul'un Fethi ve Ayasofya'ya dair yazılar, bu eserde sunduğumuz örneklerden ibaret değildir. Ancak bu kitaba aldığımız haber, köşe yazısı, edebiyat, araştırma ve inceleme yazıları gibi farklı türlerde metinler, sadece Dursun Gürlek Hoca'nın arşivinden temin edilen örneklerle sınırlıdır.

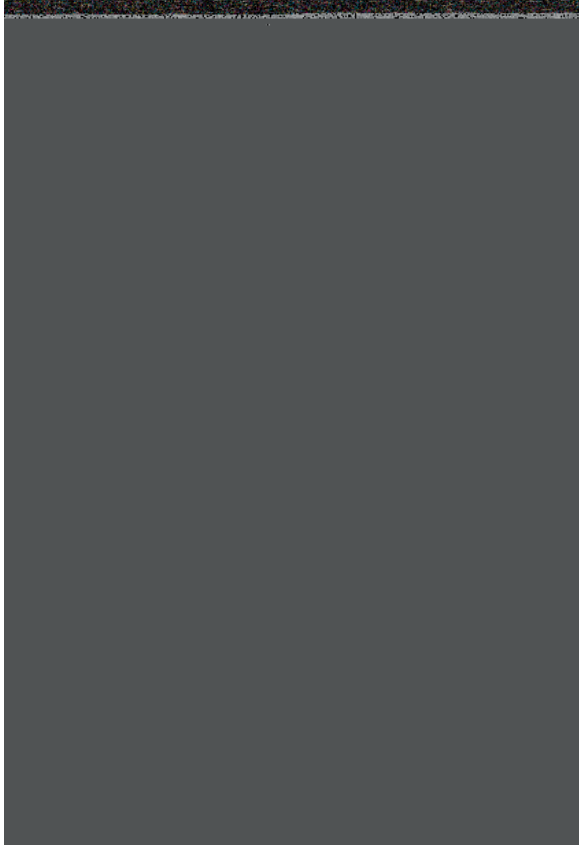
Geniş bir periyoda yayılmış gazete ve dergi gibi süreli yayınlardan derlediğimiz yazıların imlası, bugün kullanılan imladan bazı farklılıklar arz etmektedir. Bu çalışmada, anlam kayması, ifade bozukluğu gibi düzeltilmesi zorunlu olan durumlar dışında, tarihimizin ve basın tarihimizin uzun bir kesitine tanıklık eden bu metinlerin genel yapısına dokunmamayı tercih ettik. Sadece anlam bozukluğu ya da dizgi hatası kaynaklı ifadeleri düzeltmekle yetindik. Zaman zaman da izaha muhtaç bazı noktaları küçük dipnotları ile açıkladık.

Bu çalışmanın, o büyük Türk hükümdarına duyulan saygı ve hürmeti daha da çoğaltmasını diliyor; “Kutlu Çağrının İzinde Türk Basınında” üst başlığını taşıyan; “*Fatih Sultan Mehmed*”, “*İstanbul’un Fethi*” ve “*Ayasofya Camii*” isimli üç ciltlik bu eserin aynı zamanda basın yayın tarihimize de ışık tutacağını ve yeni çalışmalara esin kaynağı olacağını ümit ediyoruz.

Rönesans: Ortaçağ İslâm Felsefesi ve Fatih

Peyami Safa

Peyami Safa, "Rönesans: Ortaçağ İslâm Felsefesi ve Fatih", *Türk Dili Aylık Dergi*, Türk Dil Kurumu, Cilt: II, Sayı: 20, Ankara, 1 Mayıs 1953, ss. 478-485.

Peyami Safa

İstanbul'un alınmasıyla tarihte yeni bir çağ açıldığı söylenir. Şüphesiz Bizans'ın yıkılmasıyla Avrupa'da Rönesans hareketlerinin gelişmesi arasındaki zaman yakınlığı büsbütün mânasız değildir ve ikisi arasında bir münasebet köprüsü kuranların haklı oldukları noktalar bulunabilir. Fakat Rönesansı hazırlayan büyük düşünce kalkınmasının başlangıcı on beşinci yüzyılda değil, on birinci yüzyıla bağlanmalıdır.

Bu hazırlanışta Farabi ve İbni Sina gibi Türk düşünürlerinin rolü başta gelir. Bugünkü bilimsel düşüncenin Aristo'ya ve onun endüktif metoduna neler borçlu olduğu düşünülürse, büyük Yunan filozofunun eserlerini ilk tercüme eden ve Ortaçağın ikinci beş yüz yılı içinde tesirlerini Rönesansa kadar sürdüren bu Türk düşünürlerinin rolü anlaşılır. Ortaçağ İslâm kültürü Aristo'nun işaret ve tesiri altındadır. Onun eserleri yalnız tercüme ve tefsir edilmekle kalmamış, her eserinin ayrı ayrı mânalarını ve meyillerini anlamaya hazırlayan şerhler, girişler, endeksler ve sınıflandırma çizelgeleri de yapılmış, onun felsefesi ve evrensel düşüncesine mahsus ansiklopediler de yayınlanmıştır. Aristo'nun işareti altında Ortaçağ İslâm skolastiğini kuran Farabi ve İbn-i Sina'dır ve bu, İslâm skolastiğinin Doğu koludur. Daha sonra Endülüs'te kurulan Batı kolu Aristo felsefesini Avrupa'ya tanıtmıştır. Léon Abensur Avrupa Medeniyetinin İslâm cephesi başlıklı incelemesinde (La Tribune des Nations 1938) İslâm düşünürleri vasıtasıyla hıristiyan batının Aristo'yu nasıl tanıdığını ve uzun yüz-

yıllar boyunca hemen bütün düşünce özlerini onun büyük eserinden nasıl aldığı anlattıktan sonra, “Hatta, diyor, salt edebiyat alanında bile, klâsik düşünceden ve Hıristiyan ruhundan doğan Batı medeniyeti İslâm medeniyetiyle temasını muhafaza etmiştir.” Ünlü müsteşrik Miguel Asin Palacios, Dante’nin Tanrısal Komedi’sinin Kur’ân’dan ilham aldığını meydana çıkardı. Çünkü Dante Kur’ân’ı ve yorumlarını üstadı Brunetto Latini’den öğrenmişti. M. A. Palacios diyor ki, “Ortaçağ İslâm medeniyeti, insanlığın tam dönüm devrinde, eski kültür silinip de yerine yenisi gelirken yaratılmış ilk rönesanstan başka nedir?”

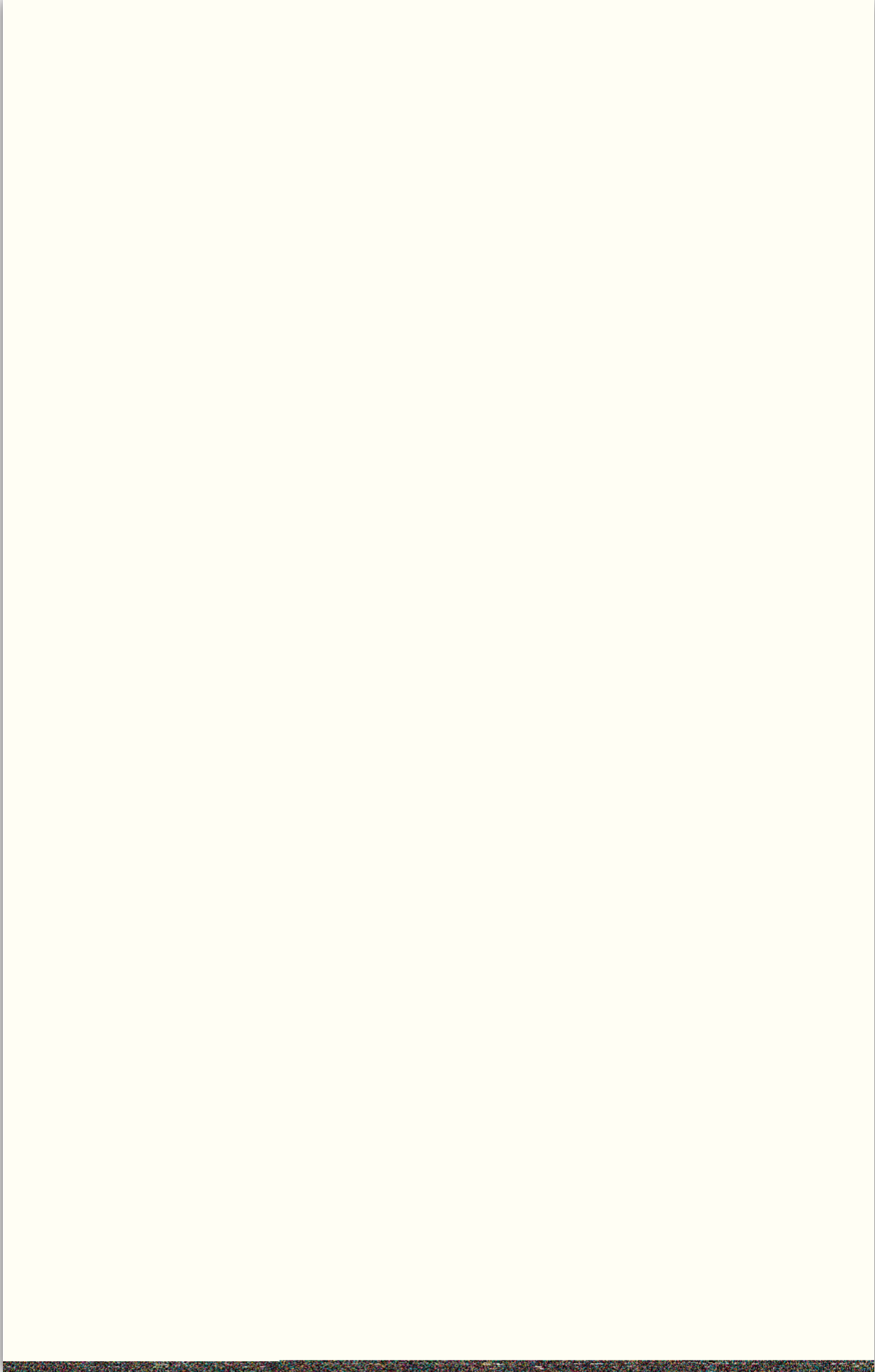
İslâm felsefesi, Yahudi ve Hıristiyan okullarına pek çabuk tesir etmişti. on üçüncü yüzyılda ve on dördüncünün yarısında Yahudiler İbni Reşid’in

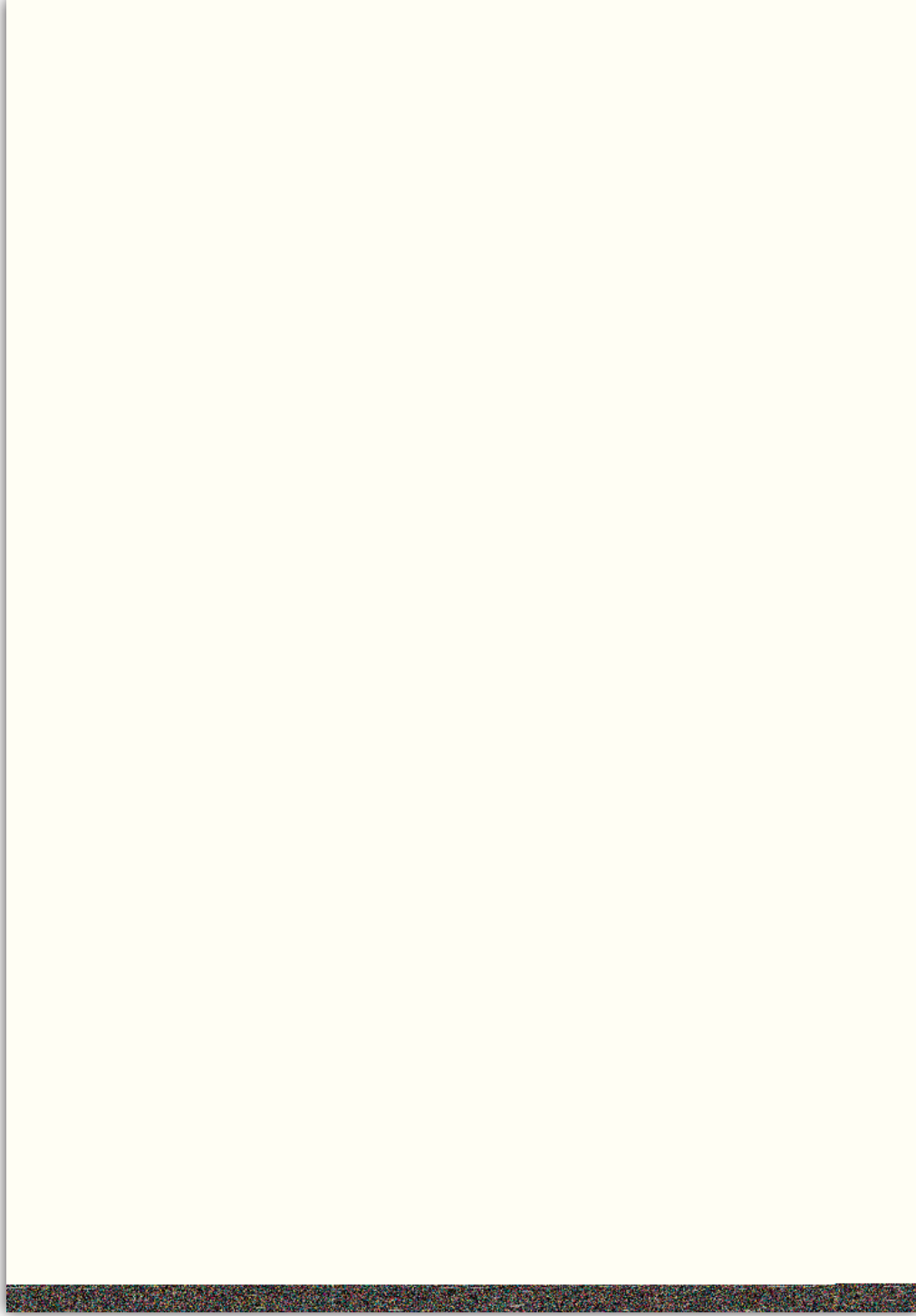
eserlerini İbraniceye çevirdiler. İbni Sina’yı ilk tercüme edenler Gondislavus ve Sevik Musevisi Juan Avendeth’tir. 1130 ile 1150 arasında Yahudiler esas hazırlamışlar, Hıristiyanlar bu tercümelere bir şekil vermeye muvaffak olmuşlardır. Birkaç yıl sonra Kendi’nin ve Farabi’nin eserleri de tercüme edildi. 1230’da Michel Scott, İbni Rüşd’ün eserlerini tercüme etti. İmparator İkinci Frederik İslâm medeniyetine hayrandı. Türk ve Arap bilginleri Hıristiyanlara Yunancadan tercüme yapmalarını arzusunu aşlamışlardı. Hıristiyan Avrupasında birçok tenkitlere de uğrayan İslâm felsefesinin tesirleri Rönesansa kadar gelir. Dante Tanrısal Komedi’sinin Cehennem bölümünde İbni Sina’yı ve İbni Rüşd’ü eski çağın en büyük on iki dehası arasında sayar. Rönesansın büyük iki düşünüründen Roger Bacon, İbni Rüşd’den (dolayısıyla İbni Sina’dan) hayranlıkla söz açarak der ki, “Uzun zamandır en şöhretli bilginlerin

tenkidine uğrayan İbni Rüşd felsefesi bugün bütün filozofların oy birliğini kazanıyor.”

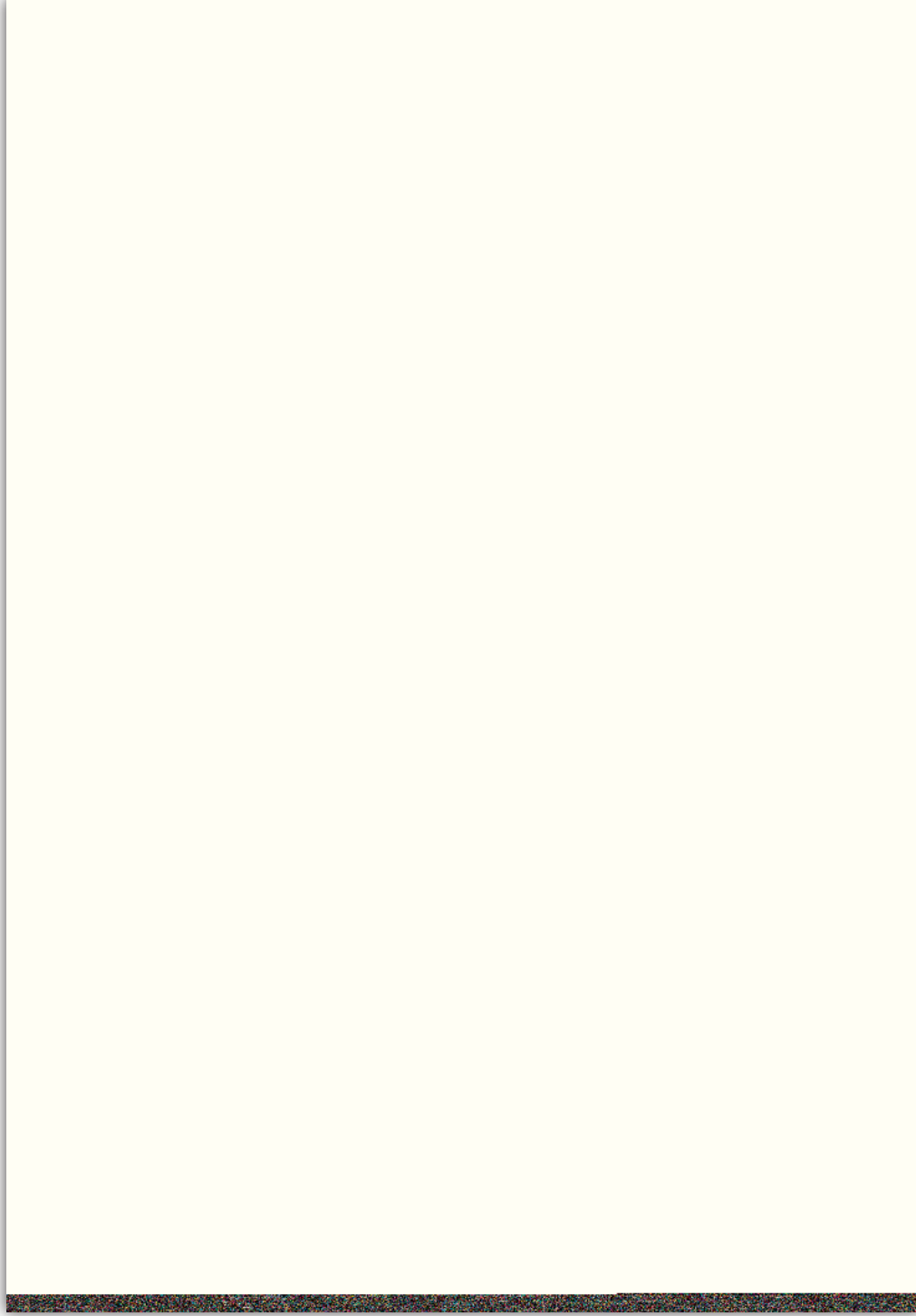
Büyük Rönesansı hazırlayan fikir kaynaşmalarında Türk ve İslâm düşünürlerinin rolü başta geldiği halde, on beşinci yüzyıldan sonra İslâm düşüncesi bu Rönesanstan niçin yüz çevirmişti? Bunun tarihi sebeplerini *Türk İnkılâbına Bakışlar* adlı kitabımda (Kanaat Kitabevi) araştırdım. Oradan (No. 161 ve devamı) aldığım şu parçalarda hâdisenin tarihi safhaları şöyle izah edilmiştir:

Felsefî düşünce İslâm ilâhiyatına pek erken girer. Buna ‘kelâm’ deniyor.

Hicretin ikinci asrından itibaren bu ilimle uğraşan İslâm âlimleri pek çoktur. Mutezile fırkasından ve Vasil İbni Ata'dan İmam Eş'ari'ye kadar, İslâm ilâhiyatı en büyük hücrelerine kavuşmuş değildir. Bu ilâhiyatın ve İslâm ortodoksluğunun vahdetini kuran Eş'ari'dir. Ona, Gazali'den evvel, Arap ilâhiyatının en hâkim çehresi olarak bakılıyor. Fakat akılcı ve Aristocu ilâhiyata Gazali kadar kudretle hücum eden olmamıştır.

“Mistik düşünceyi ve ahlâkı en büyük salâhiyet ve kudretle temsil eden adam Gazali'dir. Onun bütün cehti aklın bilgi vasıtası olarak bilgisizliğini ve kifayetsizliğini ispata çalışmak oldu.

“... Gazali'nin tesirleri Osmanlı İmparatorluğuna, oradan da zamanımıza kadar gelir ve bazen de resmî bir kıymet alır. Fatih'in emriyle Hocazade üçüncü bir *Tehafüt* yazmış, Gazali'nin fikirlerini tahrip eden İbni Rüşd'e

karşı ilâhiyatın intikamını almaya, aklın kifayetsizliğini ve imanın şartı olduğunu tekrar yazmıştır.

“... Akılcı ve tabiatçı Avrupa kafasının prensiplerini koyanlar Farabi ve İbni Sina gibi Türklerdi; fakat sonradan bu harekete karşı çıkan Gazali'nin ve Muhiddin-i Arabi'nin müdafaasını Osmanlı İmparatorluğu'nda Fatih'ler, Yavuz'lar, Kanunî'ler bile ele almışlardı. Kanunî devrine İbni Kemal, Şemseddin, Muhiddin-i Arabi'nin bütün eserlerinin dini akideye uygun olduğuna dair fetva çıkarmaya kadar ileri gitmiştir: 'Kim ki bu akidelere itiraz eder, günah işlemiş olur; kim ki bu itirazda ısrar eder, büyük hata irtikâb etmiş olur. Padişahın onu cezalandırması ve bu hatadan geri çevirmesi vacip olur' demişti.”

Görülüyor ki, İstanbul'un alınmasından sonra açılan yeni çağa karşı Fatih'in rolü tamamıyla menfidir. O böyle bir devrin doğmak üzere olduğunu sezmiş midir, bilmiyoruz; fakat modern düşüncenin iki büyük ilkesine, akılcılığa ve tabiatçılığa karşı cephe almaya Hocaşade'yi memur etmiştir. Bu, Türk düşüncesini Rönesanstan ayıran ve mistik bir yöne doğru dönme-ye zorlayan ilk “resmî” harekettir.

Fakat, hiç şüphe yok ki, Fatih bu hareketinin İslâm medeniyeti ve Osmanlı İmparatorluğu için yıkıcı sonuçlarını kestirecek durumda değildi. Sadece Philosophia Perennis'in (ebedî felsefenin) ilkelerine sadık kalmak gibi Doğuya has bir zihniyetin tesiri altında kalmıştı. Bugün bütün dünyada Rönesans devri kapanıyor. Yirminci yüzyıl düşüncesi ve sanatı rasyonalizme (akılcılığa) karşı bir isyandır. Fakat İstanbul Fatihinin beş yüz yıl önce bunu sezdiği de asla düşünülemez. Dâvanın, sözü geçen kitabımda araştırdığım tarih kökleri çok derindir ve Fatih, uzak devirlerden gelen tesir dalgalarının önünde, bir filozof değil, politikacı davranışıyla yapmak zorunda olduğu hareketi yapmıştır.

Rubâi

Muallim Cûdi

Muallim Cûdi, "Rubâi", Fikre Sanata Ruha Tohum, Yıl: 8, Sayı: 88, Haziran 1975, s. 40.

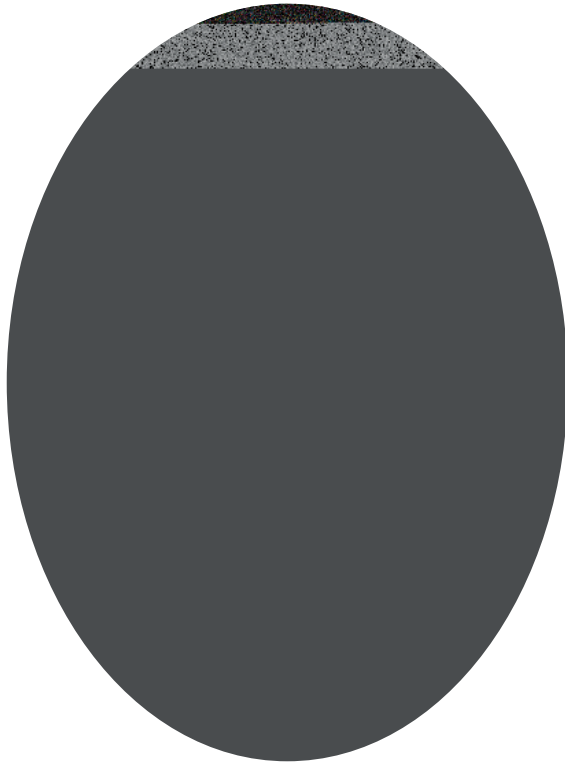
*Karagün dostu imiş Fatih'in Akşemseddin
Ki yüzünden lemeân etti onun feth-i mübîn
Nusrati çeşm-i hakîkate görüp verdi haber
Böyle herkârı uzaktan görür erbâb-ı yakîn*

Askerlik Bakımından Fatih

Feridun Dirimtekin

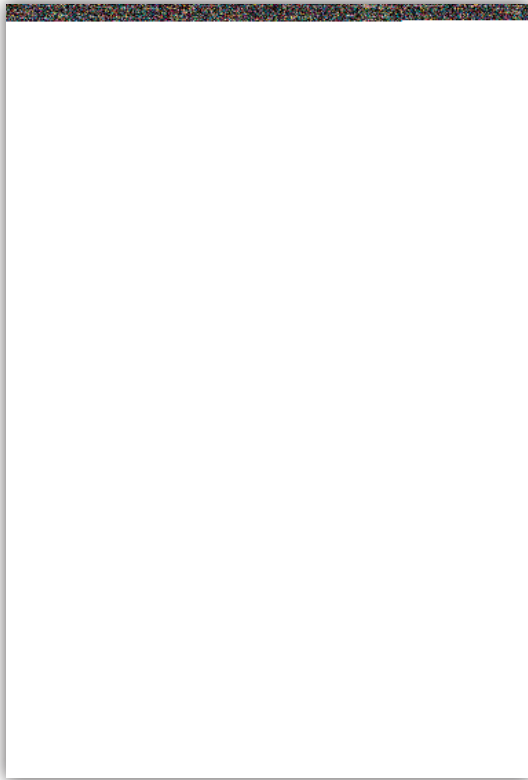
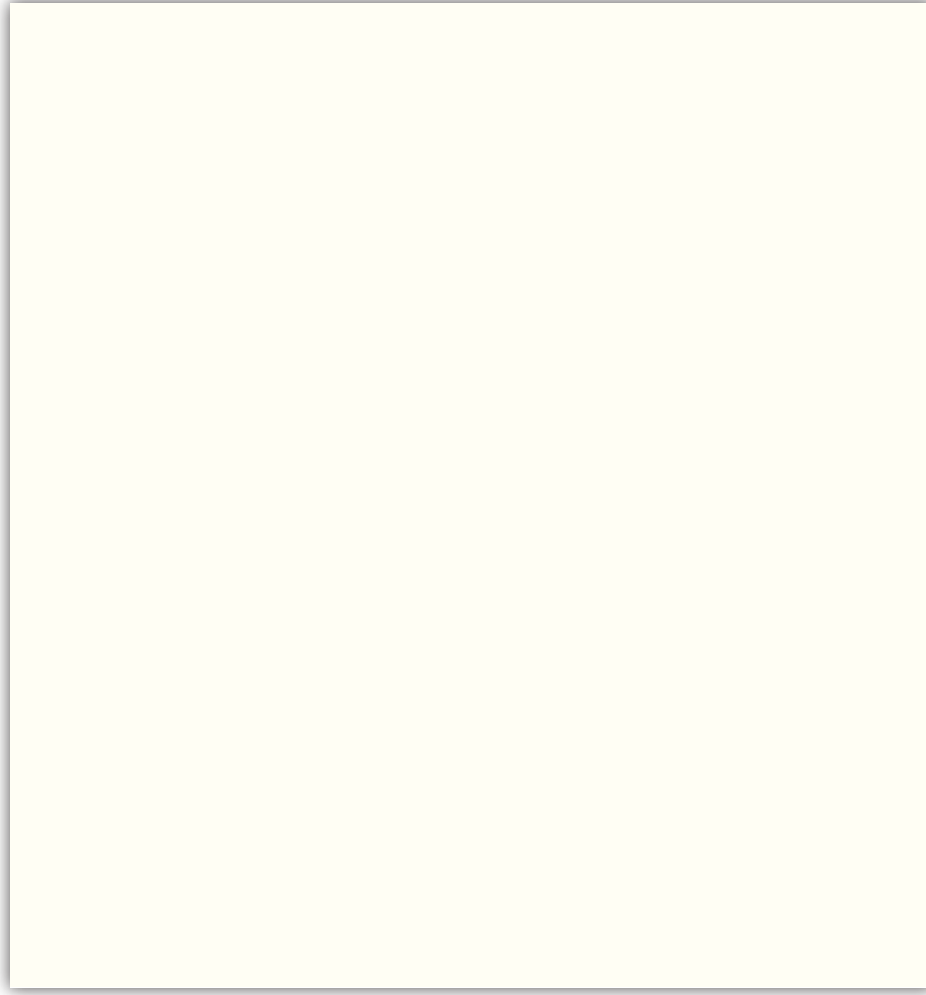
Feridun Dirimtekin, "Askerlik Bakımından Fatih", *Türk Dili Aylık Dergi*, Türk Dil Kurumu, Cilt: 2, Sayı: 20, Ankara, 1 Mayıs 1953, ss. 490-494.

Feridun Dirimtekin

Fatih'in askerlik kudretinin en büyük eseri İstanbul'un alınmasıdır. Burada dehasının türlü belirtilerini gördüğümüz büyük komutanın nasıl yetiştiğini bildiren vesikalar, yeterince bilgi verememektedir. Daha çocukken tahta ilk çıkışında maiyetindeki kimselerin dediklerine kapıldığını bildiğimiz Fatih'in, babasının yeniden padişahlığa geçmesinden sonra Manisa'ya döndüğü zaman, kendisine iyi öğütler verememiş olan maiyetinin uzaklaştırıldığını ve yerlerine en iyi öğretmenlerin getirilerek yetişmesinin sağlanmış olduğunu görüyoruz. 1451 yılında ikinci defa tahta çıkan Sultan İkinci Mehmet, her yönde olduğu gibi askerlikçe de olgunlaşmış bir insandı.

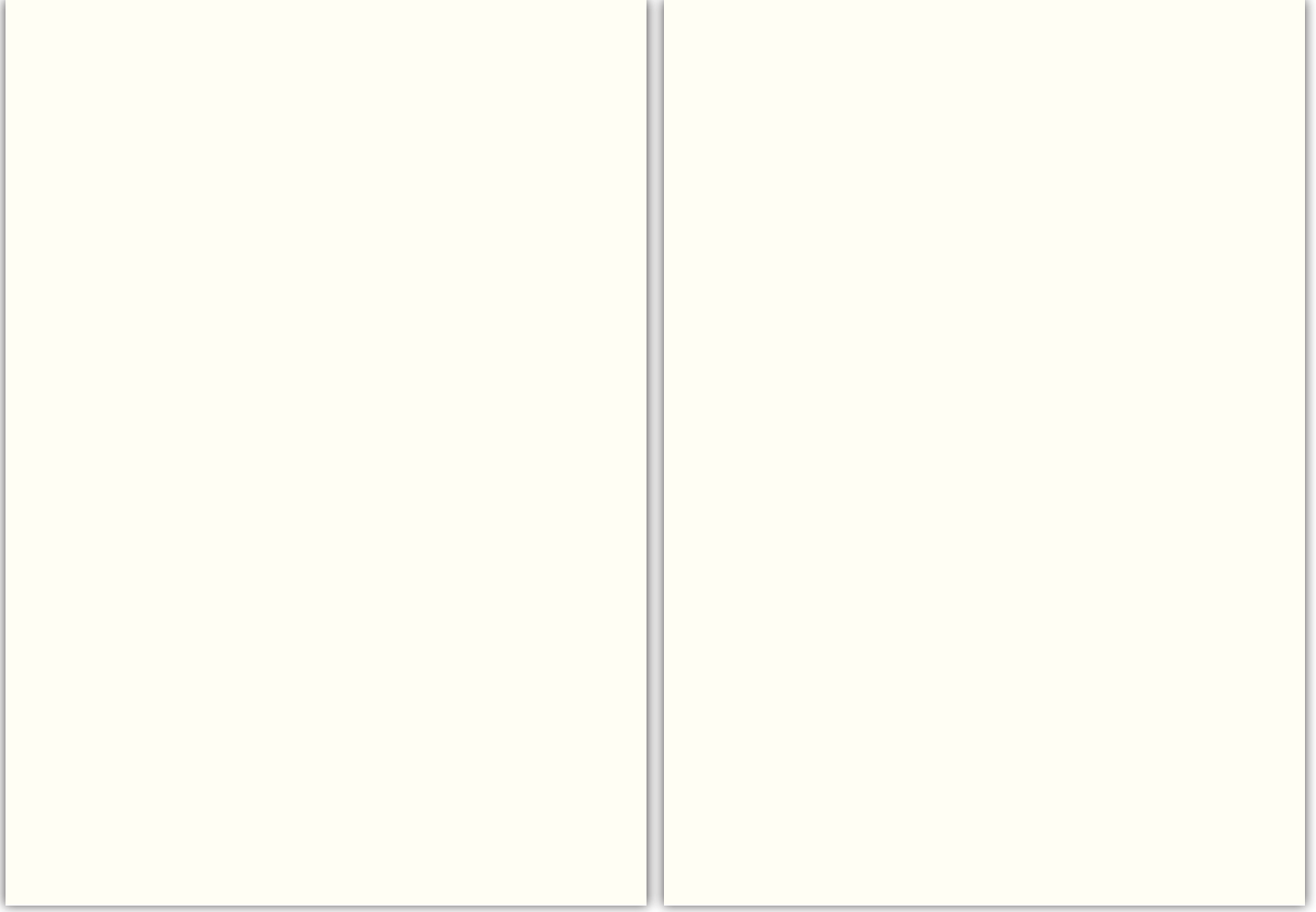
Başlıca chronologları (vakanüvisleri) olan Dursun Bey ile Critovulos, Arapça ve Farsça bildiğini yazarlar. Zamanında yaşamış ve kendisine karşı duyguları hiç de dostça olmayan Dukas ile, 1453-1455 yıllarını Türkler elinde esarete geçiren, son Bizans İmparatorunun mabeyincisi Phrantzes, o dillerden başka Sırpça, belki biraz da Rumca bildiğini söylerler. Fakat gerek Phrantzes gerekse bir barış sözleşmesi kurmak üzere Fatih nezdine gönderilip 1454'te gelen Venedik Elçilik kurulu üyelerinden Segundo'nun söylediklerinden biliyoruz. Büyük İskender, Julius Cesar, Büyük Constantin ve İmparator Theodosius gibi Fatih de ünlü komutanlara ait eserleri tercüme ettirir veya o dilleri bilen kâtiplerine okutturup dinlermiş, böylece o komutanların nasıl yaşayıp neler yaptıklarını öğrenir, onlardan örnek almaya çalışmış; yani Fatih, bugünkü anlayışımıza göre, kendinden önce gelmiş büyük komutanların seferlerini inceleyerek (harp

tarihi incelemeleri) komutanlığı öğrenmiş, o vasfı edinmiştir. Böylece geçmişin kitabını okuyarak büyük komutanların zafere nasıl erdiklerini görmüş, “tactique ve stratégique” bilgisini yükseltmiş, kendisini yetiştirmiştir.

Fatih'in bir komutan olarak vasıflarının türlü yönlerini, seferlerinde görmek kâbildir. Fatih ilk seferini, saltanata yeni geçmesinden faydalanmak isteyen, bunun için Osmanlı ülkesine giren memleketleri zaptedilmiş eski beyleri ayaklandıran Karamanlılara karşı açmıştır.

Fatih'in asıl istediği İstanbul'u almaktı. Bir Türk ülkesi olan Karaman'ın ele geçirilmesi, o asıl amaç yanında, ikinci derecede kalırdı. Fatih bununla fazla uğraşmadı. Ancak İstanbul'u kuşattığı sırada güvenin de sağlanmış olması gerekti, bundan fazlasını yapmadı. Bu

da Fatih'in amaçlar arasında en önemlisini kestirmek, ona varmak için gereken yolları seçmek yetkisini elde etmiş olduğunu gösterir.

Fatih'in askerlik dehasının türlü belirtilerini İstanbul muhasarasının hazırlanmasında, yapılmasında ve şehir alındıktan sonraki işlerinde görürüz.

Şehrin kuşatılmasından önce, o zaman şehri besleyen zahirenin geldiği Karadeniz yolunu kapamak için Rumelihisarı (Boğazkesen) yapılarak, Anadoluhisarı'na da bir hisarpeçe eklenerek bunlara ağır toplar kondu. Rumelihisarı'nın yapılması bitince Fatih, şehrin dışarı ile bağlarını kesmek için, ufak bir çarpışmayı bahane ederek, "şehrin kapıları yaptırıldı" (kapıların örülmesine mecbur edildi). Şehir abluka altına alınmış bir duruma getirildi. Ordu gelmeden önce Karacabey kuvvetleri şehrin önüne vardı. Bu ablukayı fiili bir şekilde getirdi. Şehir böylece, daha muhasara başlamadan, İmparatorluğun İstanbul yöresindeki topraklarından faydalanamaz oldu.

Büyük bir süvari kuvvetiyle şehir önüne gelen Fatih maiyetiyle bütün surları gözden geçirdi, muhasara planının esaslarını kararlaştırdı. Hazırlanan sur haritası üzerinde –âdeta bugünkü bir kurmay çalışması halinde– Fatih en ufak ayrıntılarına kadar bu projeyi inceledi. Casuslar, şehirden ge-

len tüccarları sorguya çekerek, içeride olup bitenleri, gelen yardımı, surların onarılmasını öğreniyorlardı. Proje üzerinde de ona göre işleniyordu. Fatih, daha önceki muhasaraların niçin başarıya eremediklerini de inceledi. Gördü ki, bunun sebebi şehrin denizden muhasara edilmiş olmasıdır; böyle olunca dışarıdan yardım kesilmiyordu. Bundan başka surlar da, mancınıklarla yapılan atışlara karşı koyabiliyordu. Fatih o kış, denizden muhasarayı sağlayacak, dışarıdan yardımı önleyecek bir donanma hazırlattı. Surları yıkmak için büyük toplar yaptırmak gerekiyordu. Bizans İmparatorundan aldığı aylığı az bularak kendisine sığınmış olan Macar top dökücü ustası Urban'ı, daha önce Rumelihisarı'na konmak için hazırlanan topları yapmış olan Mimar Muslihiddin ve Mühendis Saruca Beylerin maiyetine verdi ve 600 kiloluk taş gülle atan büyük topları hazırlattı.

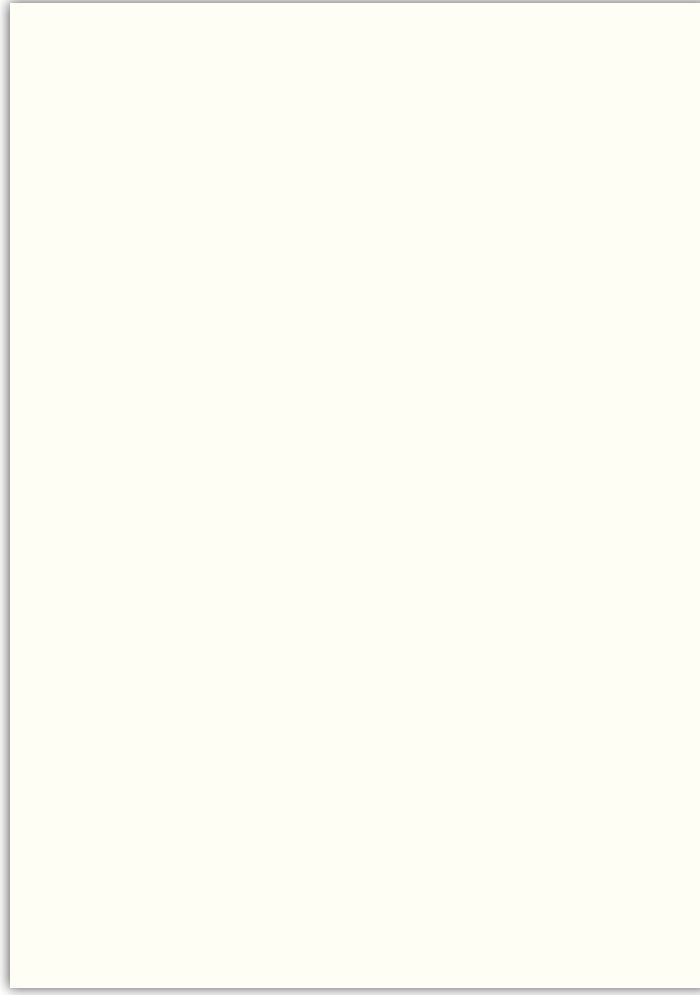
Bu hazırlıklar incelenecek olursa Fatih'in bir komutan sıfatıyla büyük bir teşkilâtçı, planlarını en ince ayrıntılara kadar düşünen, hiçbir şeyi talihe, tesadüfe bırakmayan bir Başbuğ, her zorluğu yenecek çareyi bulan, yaratıcı kuvveti olan bir komutan olduğu meydana çıkar.

Yine bir komutan, bir yandan da bir hükümdar olarak, bu seferin başarıya ermesini sağlamak için, şehre yardım edebilecek büyük devletlerle barış sözleşmelerini, mütarekeleri yenileyerek bunların Bizans'a yardıma koşmalarını önlemiş olduğunu da unutmamak gerektir.

Muhasara sırasında, hücum yerinin en iyi bir surette seçilmesi, başlangıçta türlü cephelere dağılan topçunun, sonra asıl hücum bölgesinde toplattırılması suretiyle bir sonuca varılmasının sağlanması da Fatih'in askerlik bilgisinin bir belirtisidir. Düşmanı kesin sonuç yerinden kuvvet ayırmasını sağlamak ve düşman donanmasının herhangi hareketini önlemek için belki de Umur Bey'in bir Yunanistan seferinde donanmasının bir kısmını Korinth berzahının bir yakasından öteki yakasına karadan çekerek aşırması misali gözönüne alınarak 72 parça geminin 21-22 Nisan gecesi, Tophane'den Haliç'e götürülmesi de Fatih'in zorlukları yenmek için hemen bir çare bulmak kudretinin başka bir misalidir. Donanmanın, Haliç'i kapayan zinciri kırmak için yaptığı birkaç teşebbüsün başarısızlığa uğraması üzerine, düşman donanmasını yok etmek, hiç olmazsa sindirerek bir şey yapamayacak bir duruma getirmek için, St. Theodore (Teke) tepesine yerleştirmek üzere dik mermi yollu topların yaptırılması da Fatih'in dehasının yeni bir buluşudur. Şehre yapılan ve zaferlerle neticelenen son hücum, bugün de uygulanan usullerle yapılmıştır. Topçu ile tahkimat tahrip edilmiş, şehre doğru üç gedik açılmış, türlü hücum dalgalarıyla önce düşman yorulmuş, ezilmiş ve son bir darbe ile şehre girilmiştir.

Şehrin alınmasından sonra, Fatih hemen şehri müdafaa haline koydurmuş, yıkılan surları onartmış, daha sonra Akdeniz boğazında da tahkimat yaptırarak buraya konan ağır toplarla o boğazı da tamamıyla kontrol altına almıştır.

Zaferden sonra Fatih'in Rumlara gösterdiği müsamaha, vicdan hürriye-

tine olan saygısı ve bunun neticesi olarak Rum Patrikhanesinin kurulması, bir yüzyıl sonra vukua gelen (25 Ağustos 1572) St. Barthelemi gecesi Hıristiyan Protestanların, Hıristiyan Katolikler eliyle öldürülmesi, XVI. yüzyılda Himenes ve Torquemata'nın İspanya'da tatbik ettikleri Inquisition ve 1685'te Fransa kralı XIV. Louis'nin Protestanlara vicdan hürriyeti veren Edit de Nantes'ı geri almasıyla karşılaştırılacak olursa Fatih'in, bütün dâhiler gibi, çağından çok üstün olduğu anlaşılır.

Fatih'in hiç beklenmedik bir zamanda düşmana saldırıp başarıyı sağlarmaktaki yetkisine bir misal olan İnoz baskını bir yana bırakılırsa, komutan olarak dehasının belirtilerini Sırbistan ve Eflâk seferlerinde görürüz.

1456'da Osmanlı ordusu Belgrad'ı kuşatmıştı. Fakat Macar Krallık Naibi Janos Hunyadi bir ordu ile Belgrad'ın yardımına koşmuş, Macar donanması da Tuna'yı geçmesini önlemek isteyen Türk donanmasını yenmişti. Türk ordusu genel hücumu geçerek şehre girdiği zaman, Tuna'yı geçen Macar ordusu da şehre varmış bulunuyordu. Bunlar, dağınık bir halde bulunan Osmanlı kuvvetlerine şehir içinde saldırarak, geri püskürttüler. Sonra şehir dışına çıkarak Osmanlı ordusuna saldırdılar ve Osmanlı karargâhına kadar ilerlediler. Fatih'in maiyeti kendisini korumak için geri çekilmesini öğüt-

yince Fatih, “Düşmandan yüz çevirmek bozgunluk alâmetidir.” cevabını verdi. Kendisi düşman üzerine atılarak yanındakilere örnek oldu, bu sırada kalçasından da yaralandı (21 ve 22 Haziran 1456). Fakat soğukkanlılığı ve cesareti, büyük bir bozgunluğun önüne geçmişti. Bu da büyük komutanlara vergi olan en güç dakikalarda bile, durumunu denetleyebilmek ve bu zamanda kişisel cesaretiyle herkese örnek olarak zaferi kazanmak çarelerini aramak hassasının kendinde bulunduğunu gösterir.

Bunun başka bir örneğini, 1476 yılında yapılan Buğdan seferinde görürüz. Buğdan Prensi Stefan Çel Mare, karşı koyamayacağını anladığından, Osmanlı ordusunun geçeceği yerleri tamamıyla tahrip ederek dağlık ve ormanlık bir bölgeye çekilmiş, burayı tahkim etmiş ve önüne ağaç gövdelerinden, arabalardan manialar yaptırmış ve geçilmez bir hale koydurmuştur. Osmanlı ordusu oraya taarruz ettiği zaman Anadolu ve Rumeli askeri büyük bir gayret gösterdilerse de bir netice alamadılar. Yeniçeriler de bu geçilmez bölgede, tahkimat içinde bulunan düşmanın top ve tüfek ateşi altında ilerlemekten vazgeçip yere yatarak ateşten kurtulmaya çalıştılar. Durum tehlikeli bir hal almıştı. Fatih bunu görünce atını ileri sürdü. At üstünde siperlere doğru ilerledi. Bu hal orduya örnek oldu. Osmanlı erleri tahkimata doğru atılarak bunları ele geçirdiler.

Fatih Belgrad savaşında bir bozgunu önlemek için nasıl kişisel cesaretiyle ileri atılmışsa burada da yine kişisel cesaretiyle bütün orduyu ileri doğru sürüklemiş, zaferi sağlamıştır.

Fatih'in seferlerinden aldığımız birkaç misalin belirttiği gibi Fatih, kendinden önce gelmiş komutanların seferlerini ve yaptıklarını incelemiş, iyi bir askerlik bilgisi edinmiş, zaferi sağlamak için gereken hazırlıkları uzağı sezip kavrayan bir görüşle tesbit eden ve yapan, hiçbir şeyi talihe, tesadüfe bırakmayan, savaş sırasında çıkabilecek güçlükleri yenmek ve galebeyi sağlamak için gereken çare ve vasıtaları hemen bulup tatbik eden müşkül anlarda fırtınalara karşı dimdik duran bir kaya gibi sükûnetini ve soğukkanlılığını kaybetmeyen ve bir hezimetin önüne geçmek veya bir zaferi sağlamak amacıyla sürükleyici kuvvetten faydalanabilmek için kendini tehlikeye atmaktan çekinmeyen bir komutandı. En büyük zaferi, birçok büyük komutanların teşebbüs ettikleri halde başaramadıkları İstanbul fethidir.

* تَفْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينِيَّةَ فَلِنَعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا، وَ لِنَعْمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ

* “Kostantiniyye (İstanbul) muhakkak fethedilecektir. Onu fetheden emir ne güzel emirdir. Onu fetheden ordu ne güzel ordudur.”

Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı

Agâh Sırrı Levend

Agâh Sırrı Levend, Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı, *Türk Dili Aylık Dergi*, Türk Dil Kurumu, Cilt: II, Sayı: 20, Ankara, 1 Mayıs 1953, ss. 495-505.

Agâh Sırrı Levend

Fatih devri, Türk dili ve edebiyatında yeni bir gelişme safhasının başlangıcıdır. Bu gelişmeyi açıklamadan önce, Fatih zamanında Batı Oğuz lehçesinin yayıldığı alanı, devrin genel manzarasıyla birlikte göz önüne getirmek gerekir.

Fatih, İstanbul'u alarak Bizans İmparatorluğuna son verdikten sonra, Rumeli yakasında Sırbistan'ı ve Bosna Hersek'i almış, Arnavutluk ile Mora'ya uzanarak Adriyatik ve Yunan denizlerine inmiş, Adalar Denizinin en önemli üslerinden Midilli, Limni, Ağrıboz adalarını ele geçirerek Akdeniz egemenliğine yol açmış, Trabzon İmparatorluğunu ortadan kaldırmış, Karadeniz'in Kuzeyine geçerek Kırım'ı Osmanlı ülkesine katmış, Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'ı yenerek Doğudan gelecek tehlikeyi önlemiş, devamlı ayaklanmalarıyla devleti uğraştıran İsfendiyyar ve Karaman Oğullarını ortadan kaldırarak –Ramazan Oğullarının hüküm sürdüğü Adana ve Zülkadir Oğullarının egemenliği altındaki Maraş ve çevresinden başka– Anadolu'da siyasi ve idari birliği sağlamıştır.

Otuz bir yıl süren hükümdarlığı zamanında imparatorluğa bu geniş ülkeleri katan Fatih, bir yandan da eski Türk töreleriyle Orhan Gazi zamanından beri uygulanan kanun ve nizamları toplatmış, bunlara yeni ihtiyaçların zaruri kıldığı hükümleri de ekleyerek Kanunname-i Muhammedî'yi hazırlamıştır.

İmparatorluğun yeni merkezinde bütün gösterişle bir saray hayatı başlamış, memlekette bir sefalet devri açılmış, birbiri ardısıra elde edilen zaferle-

rin artırdığı bu sefahet, halk yığınlarına kadar yayılmıştır.

İmparatorluğun uzandığı sınırlar, Türk dilinin yayıldığı alanı açıkça gösterir. Rumeli yakasında, sürekli akınlarla sınırların ötesine kadar yayılan Türk dili, savaşlar sonundaki göçlerle yeni bölgelerde gittikçe yerleşiyor, kuvvetleniyor, Türk kültürünün zeminini hazırlıyordu.

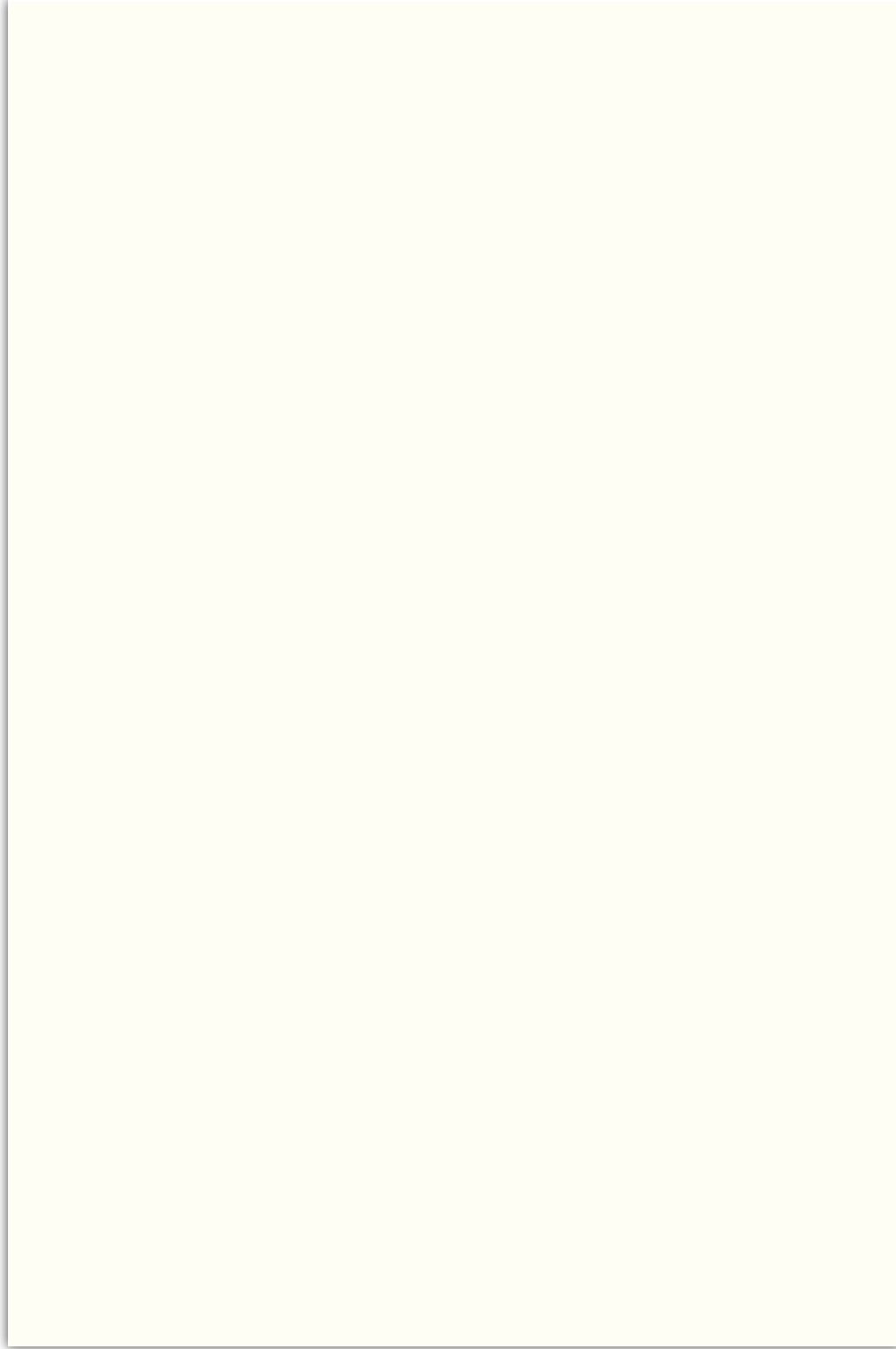
Ordularda bulunarak askerin yanı sıra seferlere katılan zanların söyledikleri cenk türküleriyle destanların, halk arasında okunmak üzere yazılan hikâyelerle masalların da Türk dilinin yayılmasında büyük rolü olduğu şüphesizdir.

Öte yandan devlet dili de çok sade ve açıktı. Meydana getirilen yeni kanun gibi, fermanlarla emirlerin de açık bir dille kaleme alınması Türkçenin yayılmasını ve gelişmesini kolaylaştırıyordu. Bu devirde, kitabelerin de Türkçe yazıldığını görmekteyiz.

Yazı diline gelince: Osmanlı Devletinin kuruluşundan başlayarak Fatih devrine gelinceye kadar türlü bölgelerde kaleme alınan eserler, yazı dilinin de işlene işlene gittikçe geliştiğini bize göstermektedir. Kur'ân, tercüme ve tefsirleri, dine, tasavvufa, ahlâka, riyaziyeye, tıbbâ, tarihe ve lûgate dair yazılan türlü eserlerde Türkçenin gelişimini açıkça görmekteyiz. Tercüme yoluyla meydana getirilen eserlerin başlıca karakteri, bunlarda çok defa yabancı sentaksın hâkim oluşudur. Bununla beraber dil sade ve açıktır.

Fakat, edebî dil, bunun tam tersine bir doğrultu takip etmiştir. Daha ilk devirlerden beri Fars dilinin Türk dili zararına gelişmesi, Türk edebiyatının, Fars edebiyatındaki söz oyunları ile bezenerek tabiiyetten uzaklaşması, önlenmesi gereken bir tehlike halinde kendini göstermekte idi. II. Murat'ın Mercüme Ahmed'e *Kabusname*'yi anlaşılır bir dille tekrar Türkçeye çevirtmesi, Demirtaş Paşa'nın oğlu Umur Bey'in, tercüme ettirdiği eserlerde açık bir dil kullanılmasını istemesi, bir tepkinin başlangıcıdır. Devrin kudretli padişahıyla, ünlü beyinde görülen bu Türkçe sevgisi; geçici bir heves eseri olamaz. Bu hareketin, daha yaygın bir ihtiyacın ifadesi sayılması gerekir.

Fatih devri, XV. yüzyılın ilk yarısında görülen ve bir akım başlangıcı olması mümkün olan bu eğilimi önlemiştir. Bunda, bütün debdebe ve ihtişamıyla kurulan yeni sarayın büyük etkisi olmuştur. Doğudaki eski medeniyet merkezleri yıkılmış, Uzun Hasan'ın 871'den (1466) sonra Tebriz'de, Hüseyin Baykara'nın da 875'ten (1470) sonra Herat'ta kurdukları merkezler henüz meydana gelmemiş olduğu için, hele 864'te (1459) İsfendiyar Oğulları, 871'de (1466) de Karaman Oğulları ortadan kalktıktan sonra, Osmanlı sarayı rakipsiz bir merkez olarak kalmıştır. Fatih, o zamana kadar hiçbir hükümdarın göstermediği derecede ilmi, şiiri ve sanatı koruyor, eserleri değerlendiriyor, sahiplerini arayıp buluyor, hiçbir ihsanı kendilerinden esirgemiyordu. Fatih'in bu cömertliğini duyan yabancı şairlerle âlimler, memleketlerini bırakarak Rum'a göç ediyorlar, padişahın sarayına kapılanmak için fırsat kolluyorlardı.

Padişahın vezirleri de başta Mahmut Paşa olduğu halde, ilim ve sanat adamlarını korumaktaydılar. Mahmut Paşa, Padişahla sanatçılar arasında kestirme bir yoldu. Saraya kapılanmak için önce Paşa'ya sokulup kendini beğendirmek, sonra da zamanın en büyük şairi Ahmet Paşa'ya nazireler söyleyip yaranmak gerekiyordu.

Yurt dışından gelmiş olanlar arasında Hâmidî; Kâşifî, Kabulî, Mealî,

Riyazî, Ali bin Mülûk, Sahilî, Vâhidî, Fakihî Çelebi gibi şairlerle münşiler, Ali Kuşçu gibi âlimler, Ahmet Kutbeddin-i Acemî, Hoca Ataullah-ı Acemî, Lârî-i Acemî, Muhammet Şükrullah-ı Şirvanî gibi tabipler bulunmakta idi.

Bu şairlerden 865'te (1460) Rum'a gelen İsfahanlı Hâmidî ile, Hâmidî'den sonra gelen Kabulî'nin divanları (bu iki divanın faksimilesi Prof. İ. H. Ertaylan tarafından bastırılmıştır) Fatih devrini canlandıran ve Padişahın kazandığı zaferlerin yankılarını taşıyan değerli belgelerdir. Bu arada İranlı Fakihî Çelebi'nin Divanını da anabiliriz (Bk: Süleymaniye Hacı Mahmut Efendi kısmı No. 3296).

Bundan başka, Kâşifî'nin Farsça *Gazaname-i Rum* (İstanbul Üniv. Ktp. Yıldız kısmı) adlı eseriyle, Ali bin Mülûk'un Fatih'in Uzun Hasan ile yaptığı savaşı ve kazandığı zaferi tasvir eden *Zafernamesi* (Mısır Hidiviye Kitaplığı) yabancı diyarlardan gelip de Fatih'in sarayında toplanan şairlerin gördükleri rağbetin birer mahsulü olarak devrin hayatını aksettirmektedir.

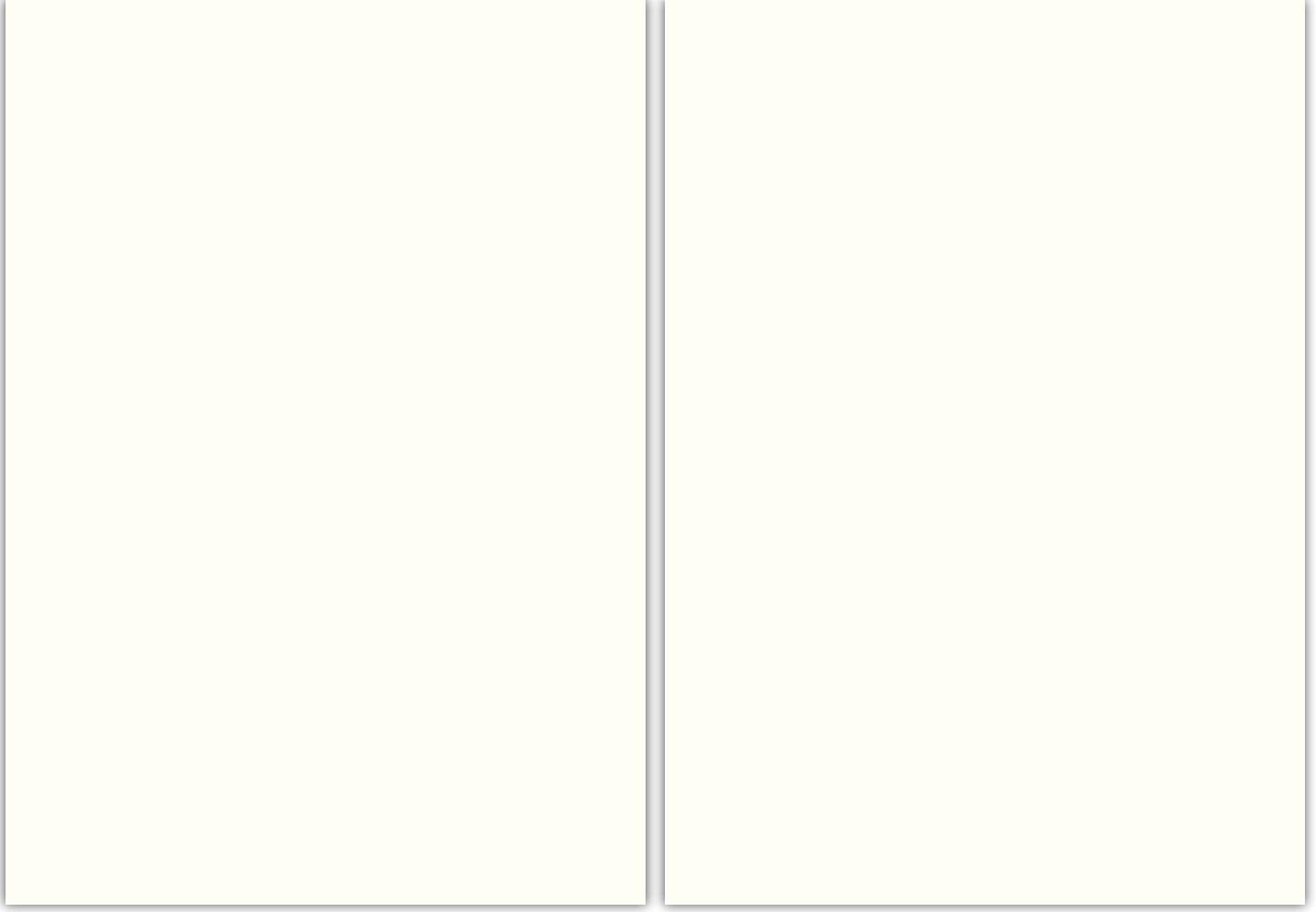
Bu şairlerin kazandığı rağbet, daha önceleri başlayıp Ahmet Dâî, Şeyhî ve İvaz Paşazade Ataî ile gelişen İran edebiyatının nüfuzunu büsbütün artırmıştır. Fatih devrinin en büyük şairi sayılan Ahmet Paşa'nın İran mukallidi diye anılması ve tezkirelerde öylece yer alması sebepsiz değildir. Ahmet Paşa'nın gerek zamanındaki şairler, gerek kendinden sonra gelenler tarafından taklit ve takip edilmesi de bunun bir delili sayılır.

Fatih devri, edebî dilin merkezîleşmesine yol açmıştır. İstanbul sarayı, Bursa ve Edirne'deki eski sarayları gölgede bırakarak tek merkez haline gelince, başta Manisa, Kastamonu, Amasya ve Karaman gibi şehzadelerin vali olarak gönderildiği büyük şehirler olduğu halde, illerde yetişen şairler, eserlerinde yavaş yavaş bölge ağızlarını bırakarak merkezde gelişen edebî dili ve bu dille meydana gelen klasik edebiyatın dayandığı sanat çığırını takibe koyulmuşlardır.

Bu devirde, kaside ve gazel vâdisi birden bire sürümünü artırmıştır. Mutlak bir kudreti elinde tutan hükümdarın Bizans saltanatı üzerinde kurduğu rakipsiz saray ile bu saray etrafında toplanan şairlerin padişahla vezirlerden gördükleri takdir göz önüne getirilince, bu gelişmenin sebebi kolayca anlaşılır.

Kaside ve gazelerde görülen başlıca özellikler; yabancı kelimelerle tamlamaların çoğalması, bunun sonucu olarak aruz vezninin –daha ustalıkla değilse bile– daha kolaylıkla kullanılması, duygu ve hayal unsurlarının artması, İran efsanelerine dayanan mazmunların daha kuvvetle yerleşmesi, ifadenin “acemâne” mübalağalarla yüklü bir hale gelmesi şeklinde özetlenebilir.

Mesnevi vâdisinde bu derece gelişme görülmez. Başta Genceli Nizâmî'nin *Hamse'si* olduğu halde, tanınmış bazı mesnevilerden, ya doğrudan doğruya veya biraz genişletilerek yapılan tercüme yanında, manzum tarihî eserlerin, hususıyla gazanamelerin önemle yer aldığı görülür.

Padişahların yahut tanınmış vezirlerle kahramanların yanı sıra sefere katılarak birer asker gibi dövüşen şairler, bu gazaları mesnevilerinde tasvir etmişlerdir. Dinî, ahlâkî ve tasavvufî konularda yazılan türlü mesnevileri de bu arada kaydetmek gerekir. Bu gibi mesnevilerle gazanmeleri dili ve üslûbu, kaside ve gazellerdeki dile ve üslûba göre daha sade ve daha tabiidir. Asıl orijinal olanlar da bu gazanmelerdir.

Mensur eserler arasında Sinan Paşa'nın *Tazarru'-name*, *Tezkire-i Evliya*, *Nasihât-name* adlı eserleriyle, Dursun Bey'in *Tarih-i Ebulfeth*'indeki dil ağır ve özentilidir. Buna karşılık, dinî ve ahlâkî eserlerle tıbbî eserlerin dili daha sadedir. Böylece, sanat kaygısıyla yazılan mensur eserlerdeki dil, halk için yazılan eserlerin dilinden ayrılmış ve bu yolda gelişmekte devam etmiştir.

Fatih Devri Şairleri

Fatih devrinde şairlerin toplandığı merkezler şöyle sıralanabilir:

1. İlk zamanlarda Bursa ve Edirne'deki Osmanlı saraylarıyla, Karaman ve İsfendiyar Oğullarının sarayları. Bu iki beylik Fatih devrinde ortadan kaldırıldıktan sonra, bu çevrelerde yetişen şairlerin bir kısmı İstanbul'a gelmiş, bir kısmı da oralara vali olarak gönderilen şehzadelerin saraylarına kapılanmıştır.
2. İstanbul'un fethinden sonra Fatih'in yaptırdığı yeni sarayla, ünlü vezirlerin sarayları.
3. Şehzade Bayezit ile Şehzade Cem'in sarayları. Bayezit, padişah olduktan sonra, şehzadeligi zamanında koruduğu şairleri ve âlimleri İstanbul'a getirtmiştir. Cem'in yanında bulunanlar ise şehzadeyle birlikte maceradan maceraya sürüklenmişlerdir. Bunlardan ancak birkaçı Cem'den ayrılmıştır.

Bu merkezler dışında kalan başka şairler de vardır. Bunlar kendi çevrelerinde yetişmişler, yahut sancak beyleriyle serhat kahramanlarının yanında bulunarak eserlerini kaleme almışlardır. Eski kaynakların kaydettiği şairlerin bir listesini veriyorum:

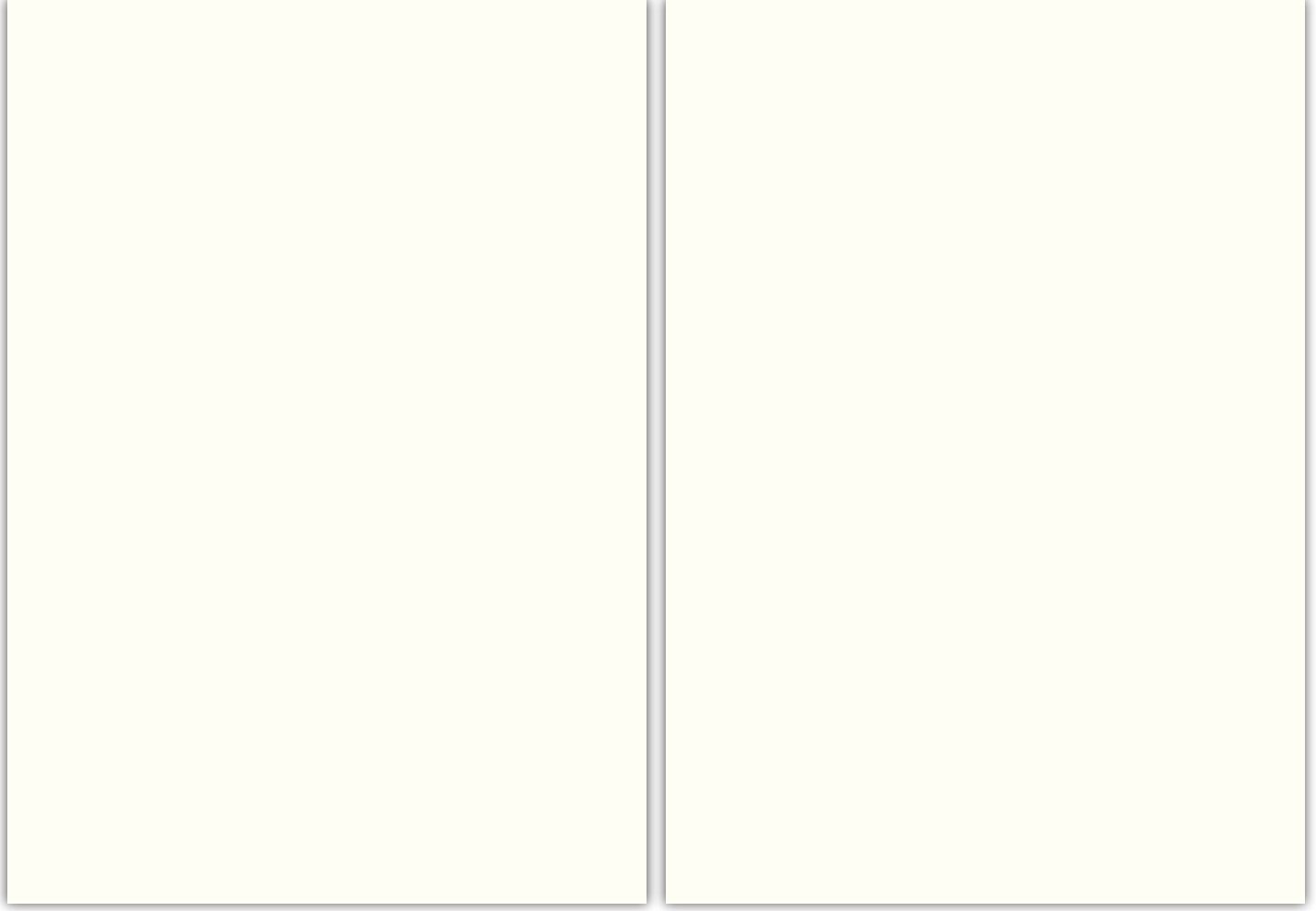
AHMET PAŞA (ö. 902-1496) – Fatih'in hocası ve musahibi. Devrin en büyük şairi sayılır. II. Bayezit'in emriyle topladığı divanının nüshaları Topkapı Hazine, Ayasofya, Süleymaniye, Millet Kitaplıklarındadır. *Sehî*'ye göre *Leylâ ve Mecnûn*'u da vardır. Bursâda gömülüdür. Kaynaklar: *Sehî*, *Lâtifî*, *Hasan Çelebi*, *Âşık Çelebi*, *Riyazî tezkireleriyle Güldeste*.

MAHMUT PAŞA (ö. 879-1474) – Fatih'in veziri. Şiirlerinde Adni mahlâsını kullanmıştır. Divanının nüshaları Üniversite ve Millet Kitaplıklarındadır. Mahmut Paşa Camii mezarlığında gömülüdür. Kaynaklar: *Sehî*, *Lâtifî*, *Hasan Çelebi*, *Beyanî*, *Riyazî*, *Kafzade tezkireleriyle*, *Keşfü'z-zünun* ve *Mecelle* ile *Ata Tarihi*.

MEHMET PAŞA, Karamanlı (ö. 886-1481) – Vezir Mahmut Paşa'nın yetiştirmesi, Fatih'in nişancısı ve veziri. Şiirlerinde Nişanî mahlâsını kullanmıştır. Kumkapıdaki camisinin mezarlığında gömülüdür. Kaynaklar: *Sehî*, *Lâtifî*, *Hasan Çelebi*, *Âşık Çelebi*, *Beyanî tezkireleriyle Mecelle*, *Hadikatü'l-vüzera*, *Hadikatü'l-cevami*, *Vefeyat-ı Ayvansarayî*.

KASIM PAŞA, Cezerî – Vezir Mahmut Paşa'nın yetiştirmesi. Ölüm tarihi kaynaklarda farklı olarak gösterilmiştir. II. Bayezit'in şehzadeligi zamanında defterdarı iken padişahlığı zamanında vezir olmuş, Selanik'te ölmüştür. Şiirlerinde Sâfi mahlâsını kullanmıştır. Divanı, Millet Kitaplığında Ali Emirî kısmındadır. Kaynaklar: *Sehî*, *Lâtifî*, *Hasan Çelebi*, *Âşık Çelebi*, *Kafzade*, *Beyanî tezkireleriyle Keşfü'z-zünun*, *Güldeste*, *Ata Tarihi*.

SİNAN PAŞA (doğ. 844-1440, ö. 891-1486) – Hızır Bey'in oğlu, Bursa

Müftüsü Ahmet Paşa'nın kardeşi ve Fatih'in hocası. Hoca Paşa diye anılmıştır. Kaside ve gazel yazmamış ve mahlâs da kullanmamıştır. Nesir üstadı sayılır. Eserleri: *Nasihât-name*, *Tezkire-i Evliya*, *Tazarru'-name*'dir. Kaynaklar: Lâtifî, Hasan Çelebi.

HIZIR BEY (ö. 863-1458) – İstanbul'un ilk kadısı. Sivrihisar Kadısı Cellalettin Efendi'nin oğludur. Üç dilde şiir söylemiştir. Sade bir Türkçe ile kaleme aldığı bir *Fatiha Tefsiri* bendeki yazmalar arasındadır. Zeyrek'te gömülüdür. Kaynaklar: Sehî, Hasan Çelebi, Beyanî, Esrar Dede tezkireleriyle *Şakayık-ı Nu'maniye Mecdi Tercümesi*, *Vefeyat-ı Ayvansarayî*, *Sefine-i Mevleviye*.

HATEMÎ, Müeyyet oğlu Abdurrahman Çelebi (doğ. 860-1455, ö. 922-1516) – Amasyalı. Şehzade Bayezid Amasya'da vali iken yanında bulunmuş, padişah olduğu zaman kazaskeri olmuştur. Hattatlığı da vardır. Eyüp'te türbe civarında gömülüdür. Kaynaklar: Sehî, Lâtifî, Hasan Çelebi; Beyanî, Riyazî, Kafzade, *Şakayık-ı Nu'maniye Mecdi Tercümesi*, *Tuhfe-i Hattatîn*, *Mecelle*.

SEYFÎ, Sinoplu – II. Bayezid'in şehzadeligi zamanında Amasya'da ya-

nında bulunmuş, padişahlığı zamanında da kadılık etmiştir. Sofya'da ölmüştür. Kaynaklar: Âşık Çelebi, Hasan Çelebi tezkireleriyle *Mecelletü'n-nisab*.

ŞEMSİ, Cendrecizade Muhittin (ö. 898-1492) – Kastamonulu, Fatih'in musahiplerinden. II. Bayezid zamanında defterdarlık etmiştir. Üç dilde şiir söylemiştir. Kaynaklar: Sehî, Lâtifî, Hasan Çelebi, Beyanî tezkireleri.

CÂMÎ, Muhittin Mehmet, Mevlâna Hacı Hasan oğlu (ö. 911-505) Fatih devri şairlerinden. II. Bayezid'in kazaskerliğinde bulunmuş ve kazaskerken ölmüş yaşlı bir şairdir. Mahlâsı Vâhidî'dir. Kaynaklar: Sehî, Lâtifî, Hasan Çelebi, Beyanî, Kafzade tezkireleriyle *Şakayıkı Nu'maniye Mecdi tercümesi; Keşfü'z-zünun* ve *Mecelletü'n-nisab*.

AŞKÎ MEHMET – Fatih'in musahibi. Şehzadeliği zamanından beri yanında bulunmuştur. Gazelleriyle ün kazanmıştır. İstanbul'da Balat civarında yaptırdığı Molla Aşkî Mescidi'nin mihrabı önünde gömülüdür. Kaynaklar: Sehî, Lâtifî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi tezkireleriyle *Mecelle ve Hadikatü'l-cevami*.

MEHDÎ – Bursalı, Fatih'in sohbetinden hoşlandığı nedimi. II. Bayezid devrinde ölmüştür. Kaynaklar: *Lâtifî Tezkiresi'yle, Ata Tarihi*.

MELİHÎ – Fatih'in musahiplerinden, ilimde ve şiirde ün kazanmış ve Ahmet Paşa'nın üstadı sayılmıştır. İçkiye çok düşkün olduğu için bir aralık gözden düşmüş ise de yine affa uğramıştır. II. Bayezid zamanında ölmüştür. Kaynaklar: Sehî, Lâtifî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Riyazî ve Kafzade tezkireleriyle *Şakayık-ı Nu'maniye, Mecdi tercümesi* ve *Mecelle*.

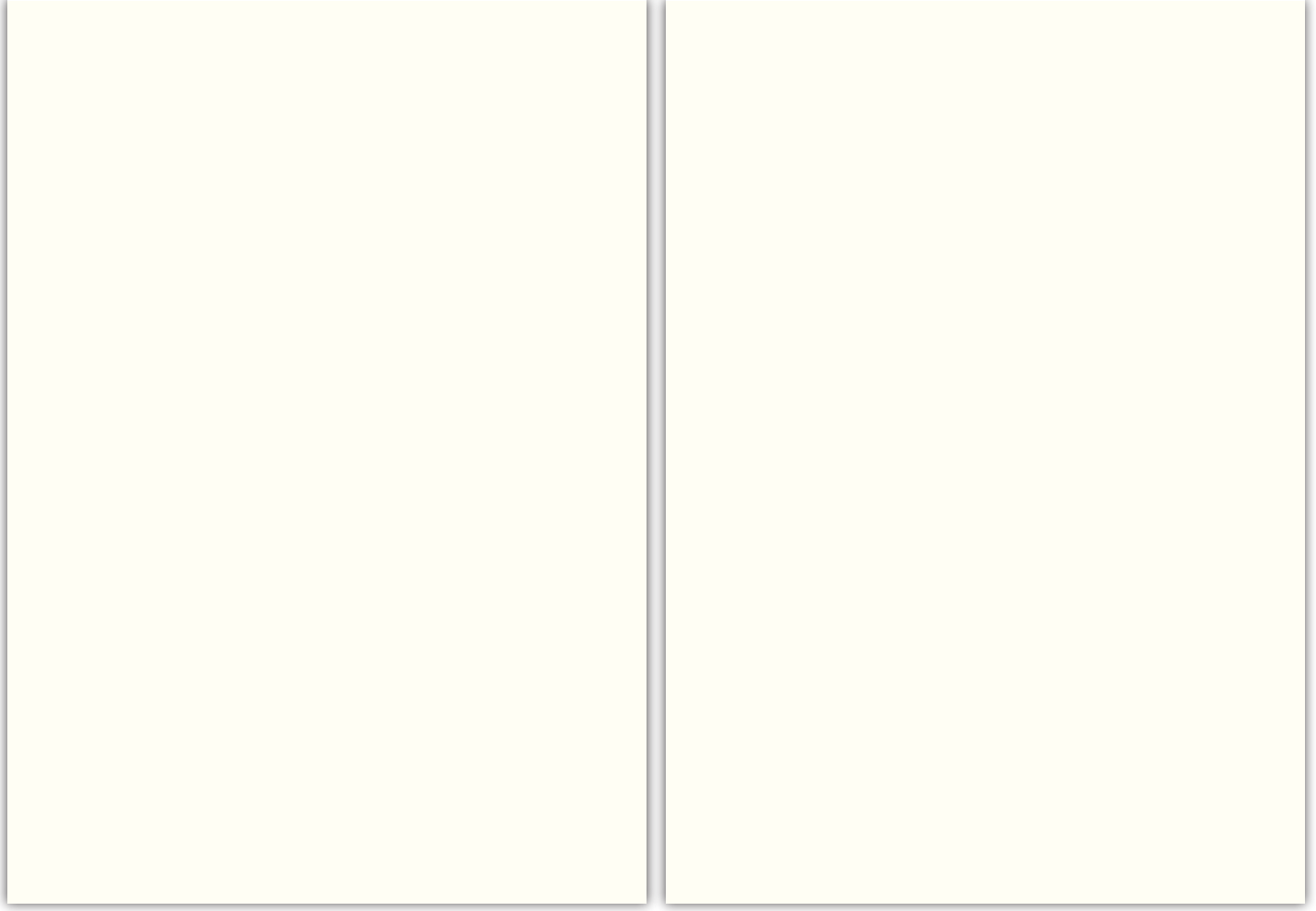
DÂÎ – Kastamonulu, müezzin. İstanbul'un fethinde bulunmuş ve Fatih devrinde ölmüştür. Kaynaklar: Lâtifî, Hasan Çelebi.

NİZAMÎ – Konyalı Şeyh Nizamettin. Şiirde Ahmet Paşa'nın rakibi olarak ün almış ve Paşa'nın bile takdirini kazanmıştır. Divanı, (Süleymaniye Hacı Mahmut Ef., Atif Ef., Millet Ktp. Emirî kütüphanelerindedir.) Kaynaklar: Sehî, Lâtifî, Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Beyanî, Riyazî, Kafzade tezkireleriyle *Keşfü'z-zünun, Mecelle*.

HOCA FAKİH-İ KARAMANÎ – Konyalı. Karamanoğulları Sarayında yetişmiştir. Üç dilde yazılmış manzumeleri vardır. Kaynaklar: Sehî.

LEALÎ – Tokatlı. İran'a gidip geldikten sonra kendini İranlı göstererek Saraya kapılanmış iken Tokatlı olduğu anlaşılınca kovulmuş ve şeyhi olduğu Kılıç Baba Tekkesi elinden alınmıştır. Türkçe ve Farsça şiirleri vardır. Kaynaklar: Sehî, Lâtifî.

LÜTFÎ – Tokatlı, Fatih'in hafız-ı kütübü ve musahibi. Sarı Lûtfî yahut Deli Lûtfî sanıyla anılır. Müderristir. II. Bayezid zamanında İstanbul'da At meydanında öldürülmüştür. Eyüp'te Defterdar Mahmut Çelebi Mescidi ya-

nında gömülüdür. Kaynaklar: Sehî, Lâtifi, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî, Riyazî, Kafzade tezkireleriyle *Mecelle*.

IZARÎ KASIM (ö. 901-1495) – Germeyanlı, Şeyhî'nin yeğeni Semaniye müderrislerinden. Molla Lûtfi ile araları açık olduğu için onun bir kasidesine zem yoluyla nazire söylemiştir. Eyüp'te gömülüdür. Kaynaklar: Sehî, Lâtifi, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî, Riyazî, Kafzade tezkireleriyle, *Şakayık-ı Nu'maniye Mecdi tercümesi* ve *Mecelle*.

NAHİFÎ ŞEMSETTİN (ö. 900-1494) – Aydınlı, Fatih'in nedimi. Usta Şems diye anılır. Hem mûsikîci hem de üç dilde şiir söylemiş şairdir. Şeyhülislâm minkarî Yahya Efendi'nin büyük babasıdır. Bursa'da Dede Efendi mezarlığında gömülüdür. Kaynaklar: Sehî tezkiresiyle *Şakayık-ı Nu'maniye Mecdi tercümesi*, *Güldeste* ve *Gülzar-ı İrfan*.

ULVÎ, ŞAH ALÎ – Bursalı. II. Murat devrinde şöhret kazanmış ve ihtiyarlığı zamanında Fatih devrinde de yetişmiştir. Sehî, Ulvî'nin ihtiyar olduğu için kasidelerini Hayati ile sunduğunu yazar. Nizamî'nin Heft-Peykerini de tercüme etmiştir. Kaynaklar: Sehî, Lâtifi, Hasan Çelebi, Beyanî, Kafzade tezkireleri.

NECATİ İSA ÇELEBİ (ö: 914-1508) – Edirneli, Fatih’in nişancısı ve muşahibi. Onun ölümünden sonra II. Bayezit’e musahiplik etmiştir. İstanbul’da ölmüştür. Şeyh Vefa Tekkesinde gömülüdür. Ahmet Paşa’dan sonra devrin en büyük şairi sayılır. Divanından başka *Münazara-i Gül ü Hüsrev*, *Leylâ ve Mecnûn*, *Gül ü Saba*, *Mihr ü Mah* adlı mesnevileri olduğu söylenir. Mensur *Kimya-yı Saadet* tercümesi vardır. Bir nüshası bendedir. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Riyazî, Beyanî, Kafzade tezkireleriyle *Keşfü’z-zünun*, *Mecelle* ve *Enisü’l-müsamirin*, *Hadikatü’l-cevami* ve *Ata Tarihi*.

HAYATÎ – Mahmut Paşa’nın koruduğu şairlerden. Kaynaklar: Sehî, (Bu saire ait olduğunu sandığımız mesneviler için bak: Agâh Sırrı Levend, “Hayatî’nin İskendernamesi”; *Türk Dili Dergisi*, 1952, Sayı: 4, s. 11-17).

HUFFÎ – Edirneli. Ayakkabı sattığı için bu mahlası almıştır. Tezkirelerde, şairin manzumelerinde tecnis sanatını çok kullandığı kaydedilir. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Kafzade tezkireleriyle *Keşfü’z-zünun* ve *Enisü’l-müsamirin*.

KUDSÎ – Fatih’i övenlerden. Heft-Peyker nazımı, Kaynaklar: Lâtîfî.

NURÎ – Kastamonulu. Üç dilde şiir söylemiştir. Ölümü Fatih devrinde dir. Kaynaklar: Lâtîfî, Hasan Çelebi, Kafzade tezkireleri.

DUAYÎ – Bursalı. Babası ve kendisi muarriif olduğu için Duayî mahlâsını almıştır. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi tezkireleriyle *Mecelle*.

SAFÎ – Bursalı, nakkaş ve şair. II. Murat ve Fatih devrinde yaşamıştır. Edirne’de gömülüdür. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî.

ZAİFÎ MEHMET – Gelibolulu. II. Murat devrinde yetişmiş ve onun gazalarını nazmetmiştir. Osmanlı müelliflerinde Fatih devrinde ün kazandığı kayıtlıdır. Sicilde Fatih devrinde öldüğünü kaydeder. Kaynaklar: Sehî.

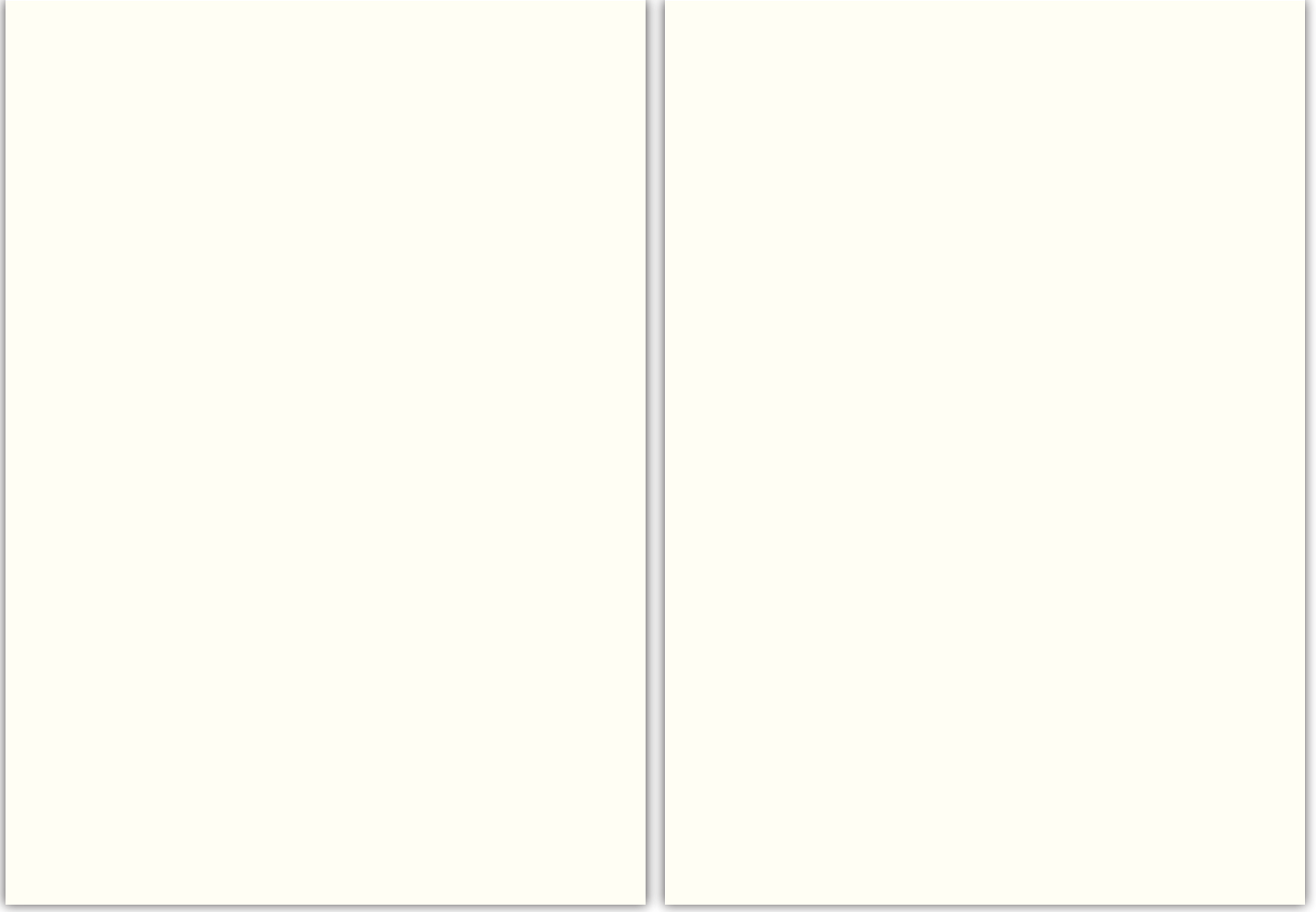
FENAYÎ – Gazelleriyle ün kazanmıştır. Divan sahibidir. Kaynaklar: Sehî.

HÂKÎ – Kastamonulu, İsfendiyar Oğulları zamanında yetişmiş ve II. Bayezid zamanında ölmüştür. Kaynaklar: Lâtîfî, Hasan Çelebi tezkireleriyle *Mecelle*.

HALİLÎ (ö. 890-1485) – Diyarbakırlı. Fatih devrinde İznik’e gelmiştir. 876’da (1471) İznik’te yazdığı *Firkatname* adlı mesnevisiyle ünlüdür. Tezkirelerden çoğu bu mesneviyi *Fırak-name* adıyla kaydederler. İznik’te ölmüştür. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî ve Âmid tezkireleriyle *Mecelle*.

RESMÎ – Bursa’da doğmuş ve Bursa’da ölmüştür. Ahmet Paşa’yı takip etmiş ve onun birçok gazellerini tahmis etmiştir. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Kafzade tezkireleri.

HARİRÎ – Bursalı, İpekçi olduğu için harirî mahlâsını almıştır. Bu da Ahmet Paşa’yı takip eden şairlerdendir. Kaynaklar: Lâtîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî, Riyazî ve Kafzade tezkireleri.

CEMALÎ – Karamanlı, Bursalı diyenler de vardır. II. Murat devrinde kendini tanıtmış ve Bayezit devri sonlarında ölmüştür. Gazellerinden başka II. Murat adına 850’de yazdığı Gülşen-i Uşşak (İst. Üni. Ktp. 5680) ve Fatih adına yazdığı Hüma vü Hümayun ve Miftahü’l-fereç (İst. Üni. Ktp. 2331) adlı mesnevileriyle ün kazanmıştır. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Riyazî, Kafzade tezkireleri.

KÂTİBÎ (Ö. 905-1499) – Bursalı. Molla Aşkî’nin öğrencisidir. Yazıda üstat olduğu için Kâtibî mahlasını almıştır. Sehî, musiki ilminde de pehlivan olduğunu kaydeder. İstanbul’da ölmüştür. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Beyanî tezkireleriyle Tuhfe-i Hattatîn.

NECMÎ – Canikli, sipahi. Nücum ilminde üstat sayılmıştır. II. Bayezit devrinde ölmüştür. Kaynaklar: Lâtîfî, Hasan Çelebi.

SENAÎ – Kastamonulu. Camide muarraf olduğu için bu mahlâsı almıştır. Kaynaklar: Lâtîfî.

TÜRABÎ – Şehzade Cem’in hocası. Kaynaklar: Sehî.

SEHAYÎ – Şehzade Cem’in şairlerinden. Gurbette Şehzade ile birlikte bulunmuştur.

LA'LÎ – Üsküplü, Şehzade Cem'in şairlerinden. Onunla birlikte hayatını gurbette geçirmiştir. Kanunî devri sonlarında ölmüştür. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî tezkireleriyle Âli ve Ata Tarihleri.

HAYDAR – Şehzade Cem'in şairlerinden. Ömrünü Cem ile birlikte geçirmiştir. Kaynaklar: Sehî.

KANDÎ – Serezli, Şehzade Cem'in musahiplerinden. Şekerci olduğu için Kandî mahlasını almıştır. Kaynaklar: Sehî; Lâtîfî.

SA'DÎ – Serezli, Şehzade Cem'in musahiplerinden. Divanı vardır. Cem ile birlikte gurbete çıkmış, sonra kıyafet değiştirerek İstanbul'a gelmiş ise de tanınmış ve II. Bayezid'in gazabına uğrayarak Galata'dan denize atılmıştır. Uzun Firdevsî'nin Süleymannamesinde Sa'dî'nin 3500 beyitlik bir Süleymannamesi olduğu yazılıdır. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî, Riyazî, Kafzade tezkireleriyle Keşfü'z-zünun ve Ata Tarihi.

ŞAHİDÎ (ö. 901-1495'ten sonra) – Edirneli, Şehzade Cem'in defterdarı. Divanı ile Leylâ ve Mecnûn'u vardır. Kaynaklar: Lâtîfî, Hasan Çelebi, Kafzade tezkireleriyle Keşfü'z-zünun, Mecelle ve Enisü'l-müsamirin.

SAFAYÎ – Sinoplu, Galata Mevlevihanesi Şeyhi. Uzun yıllar yaşamıştır. Divanından başka II. Bayezid zamanında Kemal Reis'in gazalarını tasvir eden mesnevisi vardır. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Riyazî, Kafzade, Esrar Dede tezkireleriyle Keşfü'z-zünun.

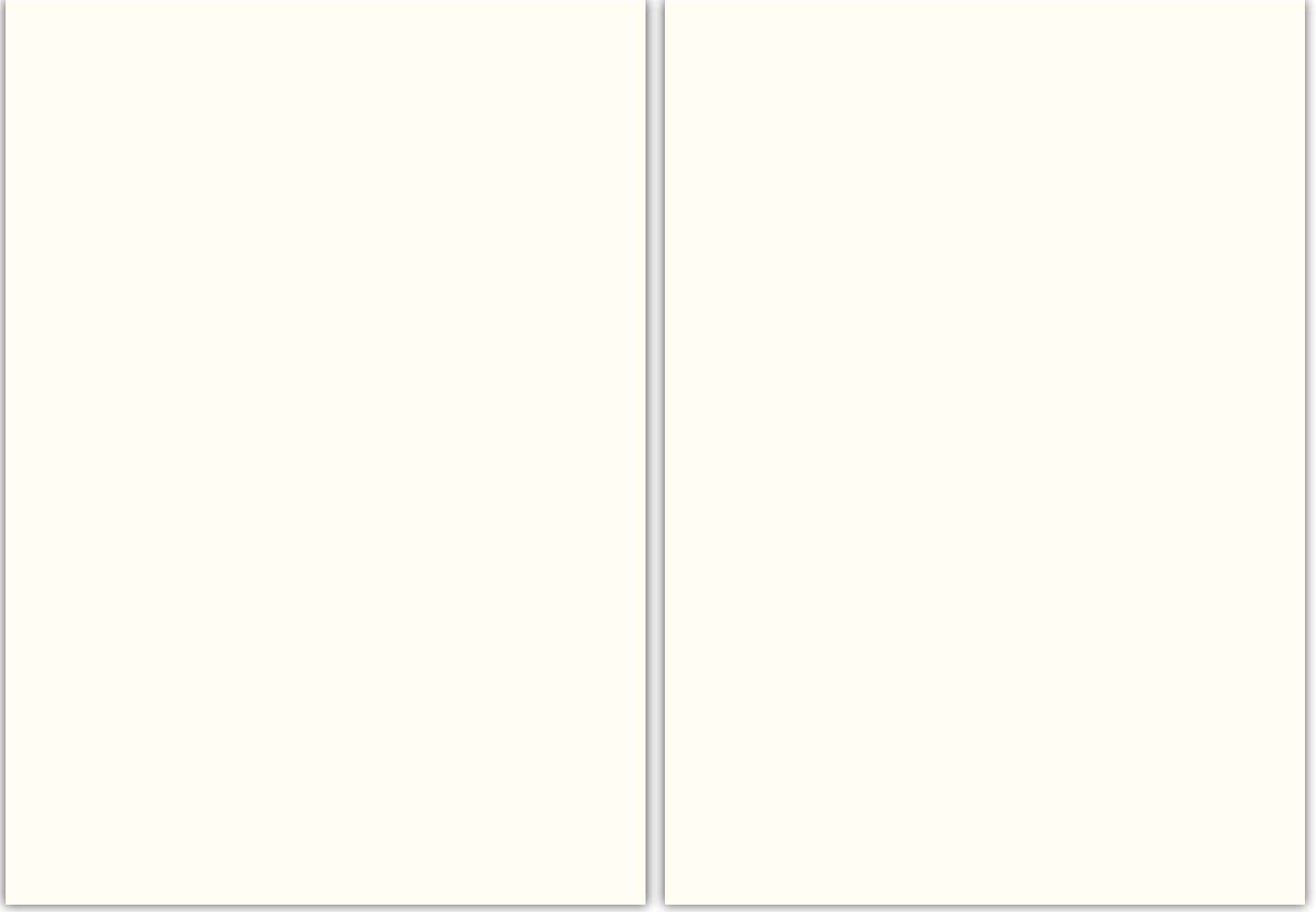
SABAYÎ HAYRETTİN – Edirneli, II. Bayezit devrinde ün kazanmıştır. Türkçe ve Farsça şiirleri ve Koca Davut Paşa'nın gazalarını tasvir eden mesnevisi vardır. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Beyanî tezkireleriyle Keşfü'z-zünun.

ŞEHDÎ – Amasyalı, şehnameci. Fatih'in gazalarına ait Farsça manzum bir Osmanlı tarihi yazmaya başlamış ise de ancak 10000 beyit kadar yazabilmiştir. Kaynaklar: Sehî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Beyanî.

SARICA KEMAL – Bergamalı, Müderris, Mahmut Paşa'nın hocası ve musahibi. Divanı (Üniv. Ktp. No. 7592), Salâtın-name (Üniv. Ktp. 854-331) adlı manzum tarihi vardır. Edirne'de Hasköy'de gömülüdür. Kaynaklar: Sehî, Lâtîfî, Hasan Çelebi, Âşık Çelebi, Riyazî, Kafzade tezkireleriyle Keşfü'z-zünun.

ENVERÎ – Vezir Mahmut Paşa'nın adamlarından. Düstur-name adlı manzum tarihiyle ünlüdür. (Bu eser Prof. Mükremin Halil Yinanç tarafından bastırılmıştır.)

RUŞENİ DEDE ÖMER (ö. 892-1486) – Aydınli. Gençliğinde Fatih devri şairlerinden Molla Melihî'ye arkadaşlık etmiş, sonradan İran'a seyahat ederek kendini Hakk'a vermiş ve halvetî şeyhi olarak birçok müritler yetiştirmiştir. Sofiyane kasideleri, ilahileri ve mesnevileri vardır. Tebriz'de ölmüş-

tür. Kaynaklar: Sehî, Lâtifî, Şakayık-ı Nu'maniye Mecdi tercümesi, Vefeyat-ı Ayvansarayî.

EŞREFOĞLU RÛMÎ (ö, 874-1469) – İznikli. Kadiriye tarikatının Eşrefiye şubesinin kurucusu. Mensur Müzekkinnüfus'undan başka, sofiyane manzumelerinden toplanmış Divanı vardır. Kaynaklar: Mecelle, Vefeyat-ı Ayvansarayî.

Bunlardan başka, Fatih devrinde henüz kendini tanıtmamış genç şairlerin, ayrıca, halk şairleriyle sofî ve hurufî birçok şairlerin bulunduğunu da unutmamak gerekir.

Fatih Devri Sanatları

Tahsin Öz

Tahsin Öz, Fatih Devri Sanatları, *Türk Dili Aylık Dergi*, Türk Dil Kurumu, Cilt: 2, Sayı: 20, Ankara, 1 Mayıs 1953, ss. 513-517.

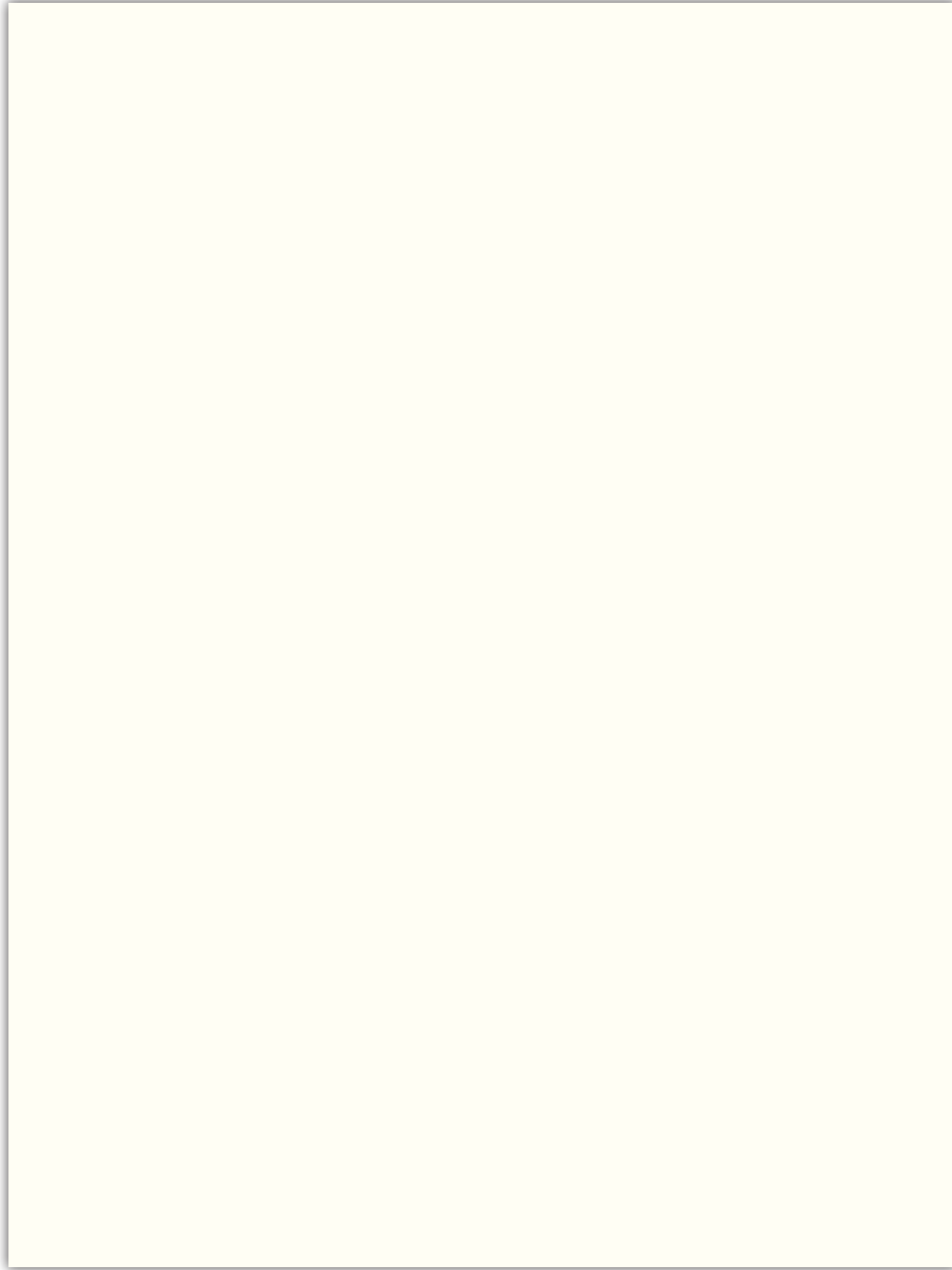
Tahsin Öz

Fatih devri Türk sanatları incelenecek olursa, her sanat bölümünde gelişmeler, ilerlemeler ve yenilikler görülüyor. Zaten yüzyıllar boyu muhasara ve hücumlara göğüs geren Bizans surlarının delik deşik olması yani İstanbul'un fethi, bu üstün bilgi ve sanata dayanan silahların bir başarısı olduğu şüphesizdir. Yine fetihten sonra başta Ayasofya olmak üzere eski anıtların resimleriyle, nakışlarıyla birlikte muhafazası ve hele Patrikliğinin yeniden kurulup devam ettirilmesi¹ üstün kültürün en açık birer delilidir. Sanat eserlerine ve insan haklarına karşı gösterilen bu saygı kalpleri de fethetmiştir.

Tahsiline ve iyi yetişmesine büyük dikkat gösterilmiş olan, Arapça ve Farsçadan başka Yunanca ve bazı söylentilere göre Sırpça da bilen genç Fatih'in, kültüre verdiği önem, fethin arefesinde beliriyor. İlk iş olarak, Ayasofya'nın ve Pantokrator'un (Kilise Camii) papaz odalarını medrese haline koyarak müderrisliğe Molla Hüsrev ve Molla Zeyrek gibi tanınmış en büyük âlimleri getirmiş, hemen derslere başlatmıştır. O zamanın milletlerarası bir âlimi olan Ali Kuşçu da hükümet merkezine davet edilerek Ayasofya'da müderris olmuştur.

Nihayet bu teşebbüslerden alınan verim ve neticelere göre, 1462-1470 yıllarında tam teşekkül halinde, Fatih Külliyesi, yani ilk Türk Üniversitesi kurulmuş-

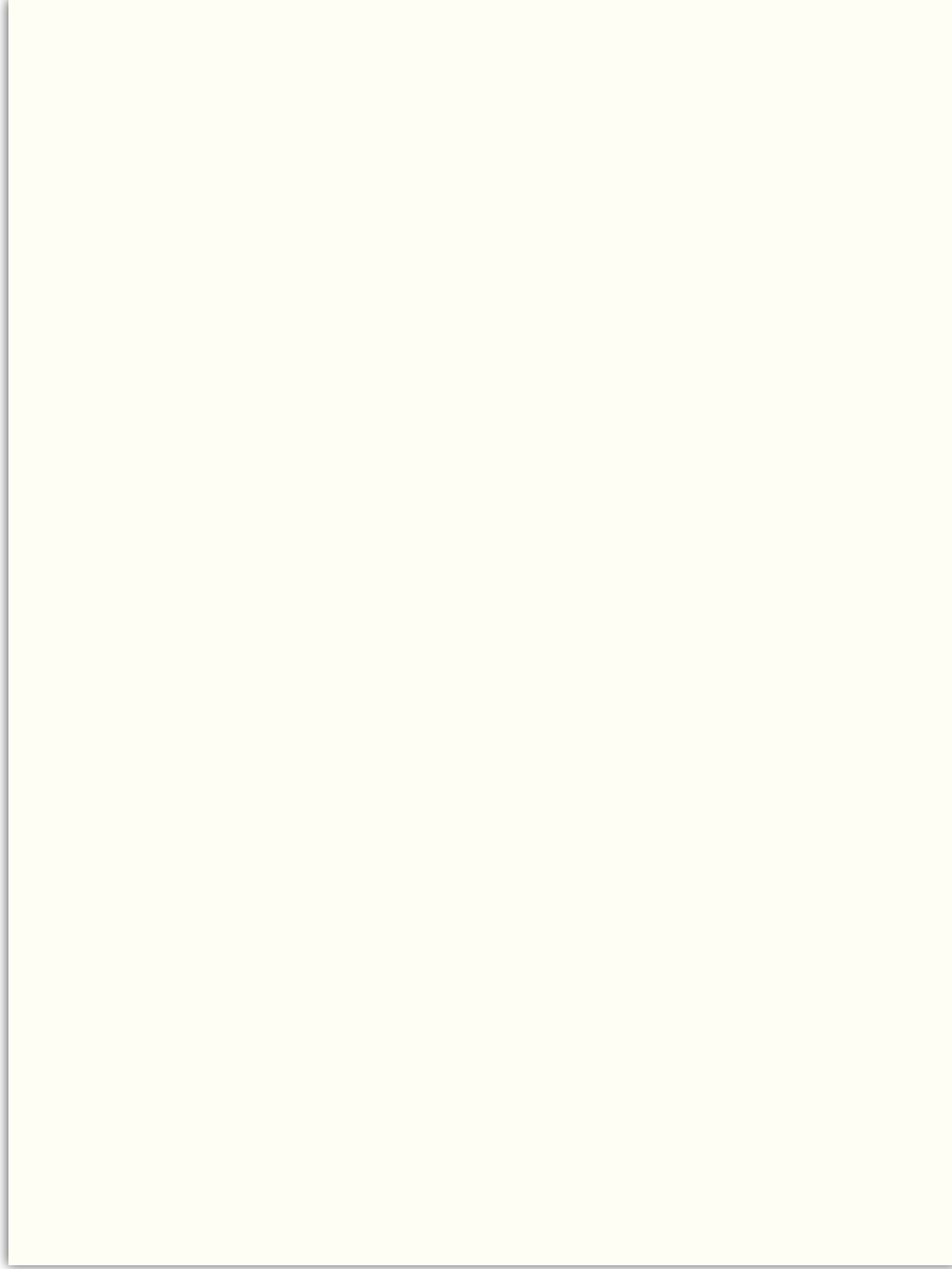
¹ Mehmet Atâ, *Devlet-i Osmaniye Tarihi Cilt III* (Hammer tercümesi), İst. 1330.

tur.² Şimdi 500 yaşını doldurmak üzere olan bu ilim kurumunun teşkilâtı, bugünün öğretim kademelerine örnek bir haldedir. Tahsil, ilk mekteple başlıyor, orta ve yüksek derecelerle tamamlanıyor. Öğrenciye yatacak yer, yiyecek temin edildikten başka harçlık da verilmektedir. Külliye, cami, medaris-i semaniye (8 medrese), tettümme medreseleri (8 adet), darüttalim (ilk okul), kütüphane, darüşşifa, imaret, tabhane, misafirhane ve kervansaraydan toplanmıştır.

Öğretimin din, felsefe, tıp, astronomi ve riyaziye bölümlerine ayrıldığı,

² Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, *Fatih Külliyesi ve Zamanın İlim Hayatı*, İst. 1946.

bugüne kadar gelen kitaplardan belirlemektedir. Fatih'in, hususıyla coğrafyaya verdiği önem ve bir dünya haritası yaptırmak üzere uzmanlar getirttiği de bilinmektedir³. Bu konu üzerine o zamana kadar ortaya konmuş olan gayet nadir malzemeyi de toplattırmıştır ki bu eserler şimdi Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunmaktadır.

Fatih Sultan Mehmet, kültür davasını bu suretle temin etmiş ve yine fetihten sonra (Rumeli ve Anadolu taraflarından İstanbul'da karara rağbet eden raiyyet menolunmayıp belki her taraf eshabı sanayi ve hiref, ehli-iyali

³ VL. Mirmiroğlu, *Fatih Sultan Mehmed II Devrine Ait Tarihi Vesikalar*, İst. 1945.

ile payitaht irsali)⁴ yolunda tebliğler ve teşviklerde bulunmuştur. Bu suretle yurdun türlü illerinden, birçok sanatkârlarla halk yeni devlet merkezine gelmiştir. Fatih, yabancı memleketlerden de bir hayli âlim ve sanatkârı davet etmiş ve İstanbul, o zamana kadar çağdaş hiçbir devlette görülmemiş doğu ve batının sanat ve ilim merkezi olmuştur. Bu sebepten Fatih devri sanatlarının önemli bir orijinalitesi vardır. Bununla beraber Bizans, ne kadar çökmüş olsa da eski bir sanat ve kültür geleneği bulunduğu için, bunun Fatih devri sanatlarının inkişafında etkisi ve kolaylığı olmuştur.

Mimarî eserler: Fatih'in büyük zaferlerle geçen saltanat yıllarında birçok gaileler ve zorluklar arasında yurdun imarında da büyük hamleler yapılmıştır. Bugün yurt içinde ve hatta dışında Fatih'in yaptırdığı ve yahut o devirden kalma nice eser bulunmaktadır ki bunların isimlerini sıralamak bile zordur. Nitekim İstanbul, kısa zamanda yapılan cami, medrese, han, hamam, saray, bedesten ve benzeri binalarla mamur bir Türk şehri oluvermiştir. İşte büyük bir tarihi olan Bizans başkentinin ve birçok şehirlerin çehresinin değişivermesi, Fatih devri mimarî kudretini gösteren en büyük delildir.

Fatih, fetihten sonra ilk sarayını, Bayazıt formunda şehrin göbeğinde (1454) külliyesini, başka bir tepede (1462-1470) ve yeni sarayını, Sarayburnu'nda (1470-1478) kurmuş yani şehre, baştan başa millî temeli atmış ve ana hattı çizmiştir. Mamafih Fatih'in hocaları, uleması, vezirleri, yakınları da şehrin her köşesinde mamureler meydana getirmişlerdir.

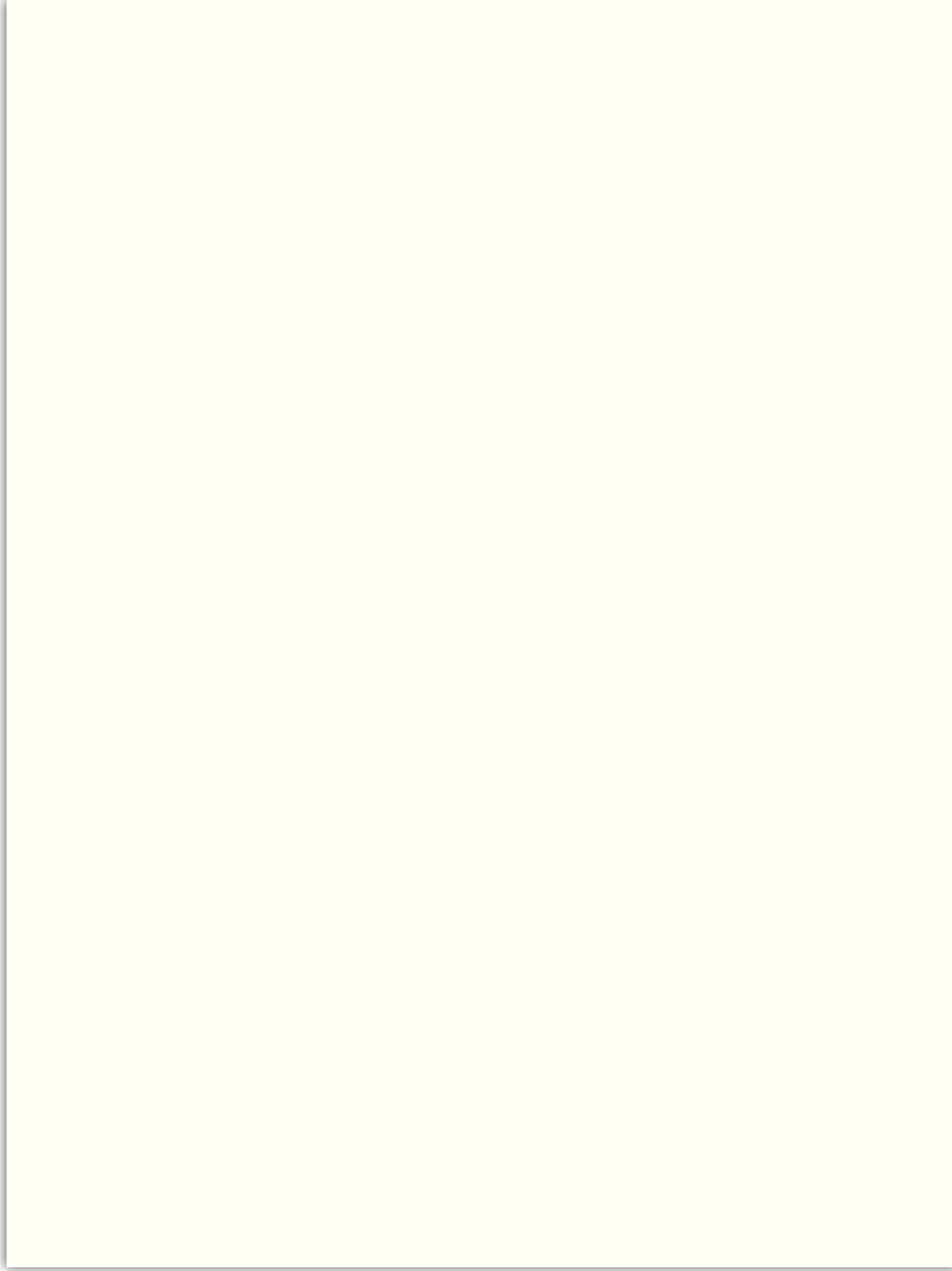
Fatih külliyesi, bütünüyle o yüzyıllarda emsali görülmemiş kültürel ve sosyal bir sitedir. Mimarî plan esaslarında Bursa ekolünün devamı görülmele beraber Fatih Camiinin, iki pilpaye ve iki sütuna oturtulmak suretiyle geniş bir mekan temini, Ayasofya etkisi bulunmadıktan başka Bursa ekolünden bile ayrılarak Türk mimarisindeki inkılâbı göstermektedir. Şadırvan avlusunun pencere üstlerindeki mozaik yazılar, sütun başlıkları hususuyla tabhanedeki yassı sütunlar bu devrin özelliğini taşımaktadır.⁵

Fatih'in Saray-ı Cedit'indeki bazı binalar, bu arada Çinili Köşk plan ve süsleme bakımından, Fatih devrinin muhteşem bir sanat anıtıdır. Hakikatte bu köşkün planında, Yıldırım Camii ile bir benzerlik bulunmakla beraber bodrum ve asma katları, kubbelerin gelişmesi, üstünün teras şeklinde olması, devrinin orijinalitesidir. Yine Fatih devrinde birçok hamamlar yapılmış olup bugün ayakta kalanlar arasında Mahmut Paşa Hamamı, her yönden bir numune halindedir. Fatih devrinden kalan mezar taşları bile güzellikte ve incelikte yine o devrin birer sembolüdür.⁶

⁴ *Fatih Mehmet II Vakfiyeleri*, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, s. 3, Ankara 1935, Tahsin Öz, *Zwei Stiftungen des Sultan Mehmet II Fatih*, İst. 1935.

⁵ H. Baki Kunter, Saim Ülgen, "Fatih Camii", *Vakıflar Dergisi Sayı I*, Ankara 1938.; Dr. Ağaoğlu Mehmet, "Fatih Camiinin Şekli Aslı", *Hayat Mecmuası* 1947.

⁶ Tahsin Öz, "Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları", *Güzel Sanatlar Dergisi*, No: 6.; Tahsin Öz, *The Topkapı Sarayı Museum 50 Masterpieces*, İst. 1952.

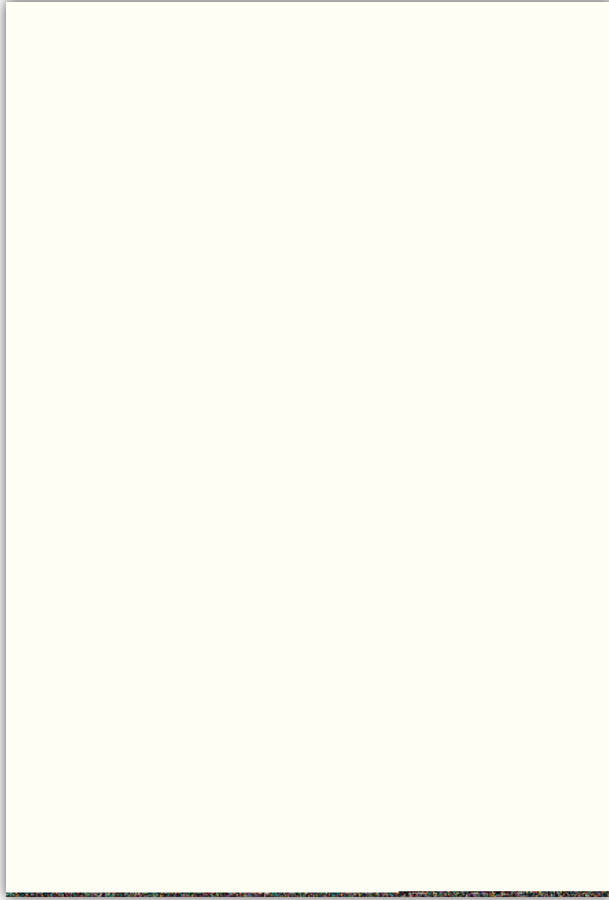

Çiniler: Mimarî eserlerin gelişmesinde, buna bağlı birtakım sanatların da birlikte yürümesi bir zarurettir. Yoksa muhteşem bir binanın, kubbesinin kalem işlerinin basit bir halde kalması, kapı ve pencerelerinin arasında insicam bulunmaması pek hazin bir manzara teşkil edeceği şüphesizdir. Nitekim sanat tarihi, bu gibi sanatların beraberce yürüdüğünü ve bunun memleketin kültür seviyesi ve refahı ile alakalı olduğunu göstermektedir. İşte Fatih devri sanatlarında bu muvazeneyi pek açık görmekteyiz. Mamafih Fatih devri çiniliğinde yeni bir inkılâp belirmiyor. Ancak Çinili Köşk'ün, dışını ve içini süsleyen çiniler, daha ziyade Selçuk ekolüne yakınlık göstermekte olup hususıyla mozaik çiniler fevkalâdedir. Altın yıldızlı çinilerde de lotuslar, Çin bulutları ve rumîlerle vücuda getirilen kompozisyon gerçekten nefis ve zamanının birer

buluşudur. Yine Fatih'in Sadrazamı Mahmut Paşa'nın türbesinin cephesindeki çini süslemeleri, Bursa ve Edirne'de bile eşi olmayan tek eserdir.⁷

Ağaç oymacılık: Bu devrin mimarî eserlerinde hususıyla Fatih sarayında bulunan kapı ve pencere kanatlarının, Selçuk ve Bursa ekolünden ayrıldığı, daha sadeleştiğini ve nebati maddelerin çok ince ve temiz bir suretle tatbik edildiğini gösteriyor.

Nihayet Fatih devri mimarisi, plan, konstrüksiyon, organ ve çeşitli süslemeler yüzünden göze çarpan vasıflar taşımakta ve Sinan ekolünün geniş zeminini hazırlamış bulunmaktadır.

Fatih devrinin öteki sanatlarına bakılınca, birçok bölümlerde yeni gelişme ve değişimler görülüyor.⁸

Türk kumaş dokumacılığı: Bu sanatın gelişip yükselişi şimdiye kadar XVI. yüzyıla maledildiği halde son yapılan incelemeler, büyük ilerlemelerin XV. yüzyılda olduğunu ve bu devirde pek nadir kumaşların meydana getirildiğini göstermektedir. Nitekim Kanunname-i İhtisabı Bursa'da "Kadifenin ve kemhanlı vesair akmışe-i mütenevviyanın" 25 yıl evvel daha iyi yapıldığı ve zamanla kalitesinin düştüğü mahkeme kararı ile tesbit edilmektedir. Binaenaleyh bu gelişmeyi kolaylaştıran âmiller arasında, temasların etkisi olduğu, nitekim İtalyan kumaş sanatından bile ilham alındığı beliriyor. Bu suretle yeni bir Türk kumaşçılığının doğduğu görülmektedir: Bunların en güzel örnekleri de Fatih'e ait kaftanlar olup Topkapı Sarayı Müzesi Kumaş Dairesinde teşhir edilmektedir.⁹

Resim ve Minyatür: Bu konuda Fatih devri, batı ve doğuda misli görülmemiş, bir sanat sahası halindedir. Bilindiği gibi bu hükümdar, İtalya'dan Veronalı Matteo di Paseti'yi ve Napoliden Constanza de Ferrara'yı ve nihayet Gentile Bellini'yi getirtmiştir. Bununla beraber Matteo'nun gelmediği de rivayet olunur.¹⁰ Bizim incelemelerimiz Fatih'in aynı zamanda doğudan da birçok ressam ve minyatürist getirttiğini belirtiyor. Bu suretle Fatih Sa-

⁷ Tahsin Öz, "Çinilerimiz", *Güzel Sanatlar Mecmuası*, Sayı 5.

⁸ Prof. Dr. Süheyl Ünver, "Süsleme Sanatı Bakımından Topkapı Sarayı", *Güzel Sanatlar Mecmuası*, Sayı 6.

⁹ Tahsin Öz, *Türk Kumaş ve Kadifeleri*, Cilt I, İst. 1946.

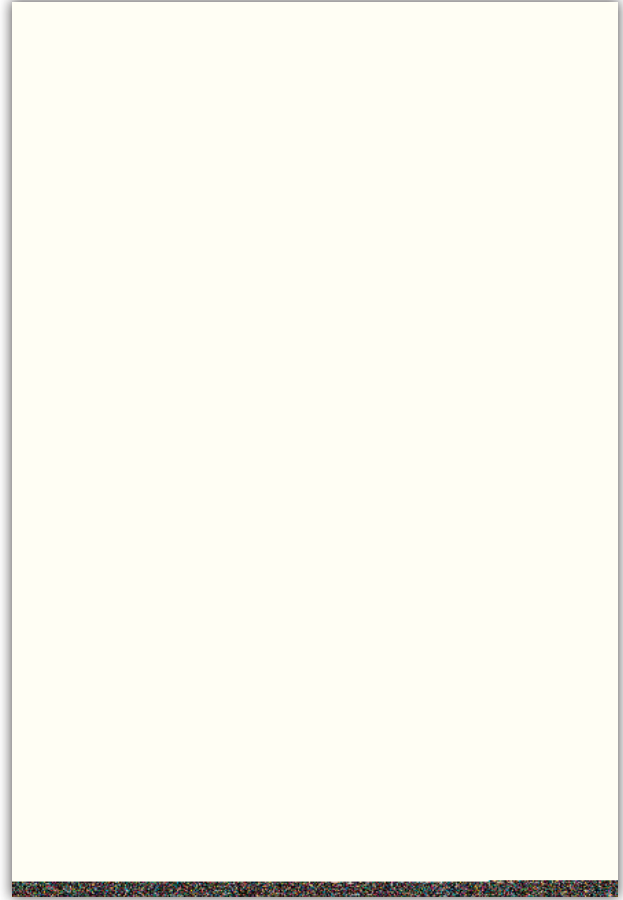
¹⁰ Armanak Sakısan, "The Portrait of Mehmet II", *Art İslâmica*, Vol III.

rayı nakışhanesi, doğu ve batı üstatlarının toplandığı yüce bir akademi halini almıştır. Bu çalışmalarla İstanbul'da yeni bir resim ekolünün doğduğu görülüyor. Bunlardan biri de, Fatih'in Nakkaşbaşı Sinan Bey¹¹ tarafından yapılmış olan portredir. Bu konuyu en geniş suretle aydınlatacak malzemenin başında Topkapı Sarayı Müzesinde 2153 numarada kayıtlı albüm gelir. Fatih zamanında toplanmış olan çeşitli güzel yazılar, türlü minyatürler, garp resimleri, o devre ait boyalı gravürlerle katı denilen oymalardan toplanmış olan albümün içindeki malzemenin sayısı 298'i bulmaktadır. O devirde bu derece nadir ve çeşitli malzemeyi toplamak, sanat anlayış ve görüşünün geniş çerçevesini belirtmektedir. Bu malzeme, tükenmez bir hazine olup, sanat tarihinin birçok karanlık noktalarını aydınlatacak eserler vermeye müsait bir kaynaktır.¹²

Zaten Fatih'in, birçok portre ve madyalarının yapılmış olması ve hatta yapılacak heykeli için yerin bile tesbit edilmesi, sanata vermiş olduğu kıymeti ve bu suretle dünya sanatkarlarının ne derece alâkalandıklarını göstermektedir.

Fatih'in kitaplarına gelince; bunlar da şehzadelik ve hükümdarlık zamanına ait olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Hususıyla zahriyelerinin tezhibi renk, kompozisyon, çalışma yönünden nefis bir özellik taşımaktadır. Ciltlerine gelince, ilk defa bu kadar ileri gitmiş parçalar görülüyor. Bu kitaplar arasında Bizans zamanından kalmış bazı eserler bulunduğu gibi Avrupalı müellifler tarafından yazılmış ve kendisine sunulmuş eserler de mevcuttur.¹³

Nihayet Fatih, şairdir, âlimdir, ilim adamlarına, dünya sanatlarına meftundur. Türk üniversitesinin ilk kurucusudur, hatta bu meziyetleri ve anlayışı sayesinde, mimarîden başlayarak birçok sanat bölümlerinde büyük gelişmeler olmuş ve Türk Rönesans'ı diyebileceğimiz bir inkılâp vücut bulmuştur.

¹¹ Tahsin Öz, "Barbaros'un Otantik Resmi", *Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, s. 4.

¹² Tahsin Öz, "Türk Minyatür Kaynaklarına Bir Bakış", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* No: I.

¹³ Dr. Adolf Deissman, *Forschungen und Funde in Serai*, Berlin 1933.

Fatih Devrinde Adalet

Ali Himmet Berki

Ali Himmet Berkî, Fatih Devrinde Adalet, *Türk Dili Aylık Dergi*, Türk Dil Kurumu, Cilt: 2, Sayı: 20, Ankara, 1 Mayıs 1953, ss. 523-527.

Hukuk bilginimiz Ali Himmet Berki, Fatih devri kanunları üzerine bir kitap hazırlamaktadır. Aşağıdaki parçayı yazarın lütfettiği notlardan alıyoruz.

Fatih'in ehemmiyet verdiği hususlardan biri ve hatta başta geleni adalet meselesi idi. Her vilâyet, sancak ve kazada ihtiyaca göre bir veya birkaç kadı (hâkim) veya nâip (kadı vekili) vardı. Esasen bir memleket fetholununca askeri ve mülki memurlarla beraber oraya hemen bir kadı tayin ve mahkeme teşkil olunurdu. Ta Sultan Osman zamanında başlayan kuvve-i kazaiye tekâmül yolunda devam etmekte idi. Adaletin yegâne mercii kaza olmakla beraber başka adalet müesseseleri de yardımcı vazifesini görüyordu.

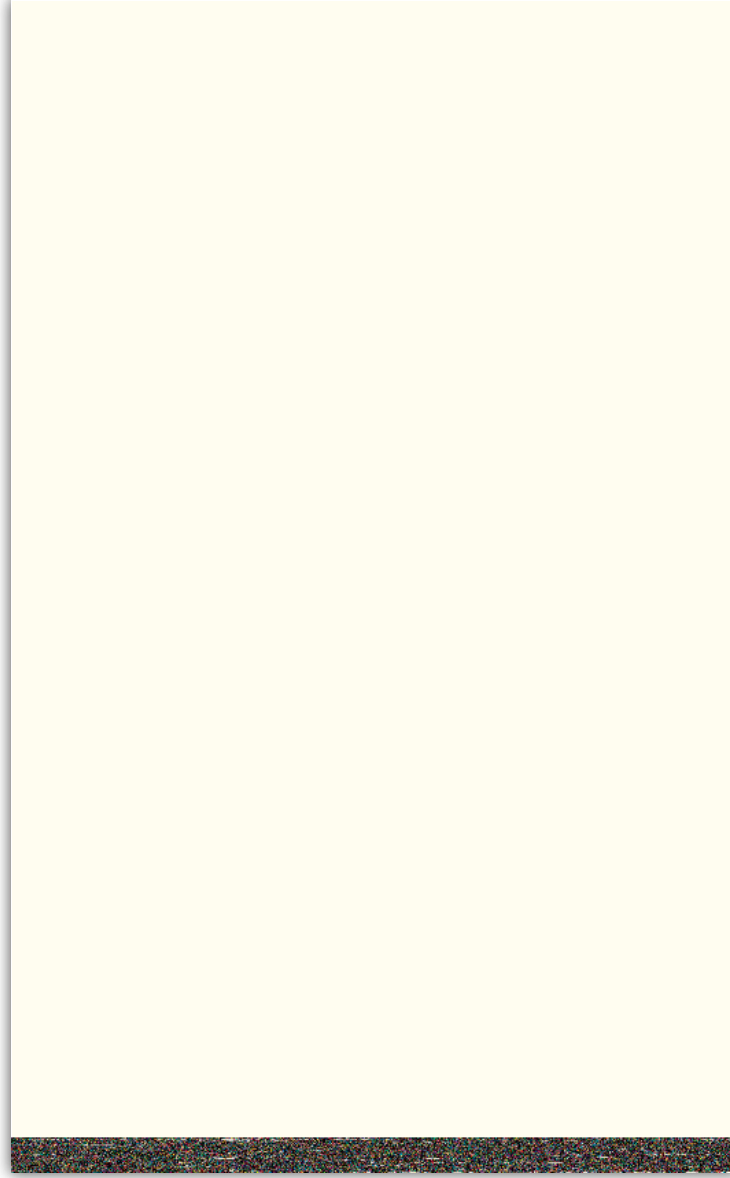
Adalet mercilerini şöylece hülâsa etmek mümkündür:

1. Divan-ı Hümayun
2. Şer'î mahkemeler
3. İnzibat ve ihtisâp müesseseleri
4. İftâ
5. Esnaf heyetleri

Bu mevkilere en muktedir, müstekim ve çalışkan, güzide insanlar seçilirdi. Padişahın titizlikle üzerinde durduğu ehliyet, istikamet, çalışkanlık, nefret ve gazap ettiği de cehil, iffetsizlik ve tembellikti.

Ali Himmet Berki

Fatih Sultan Mehmed'i gül koklarken tasvir eden, Nakkaş Sinan Bey'e ait minyatür.

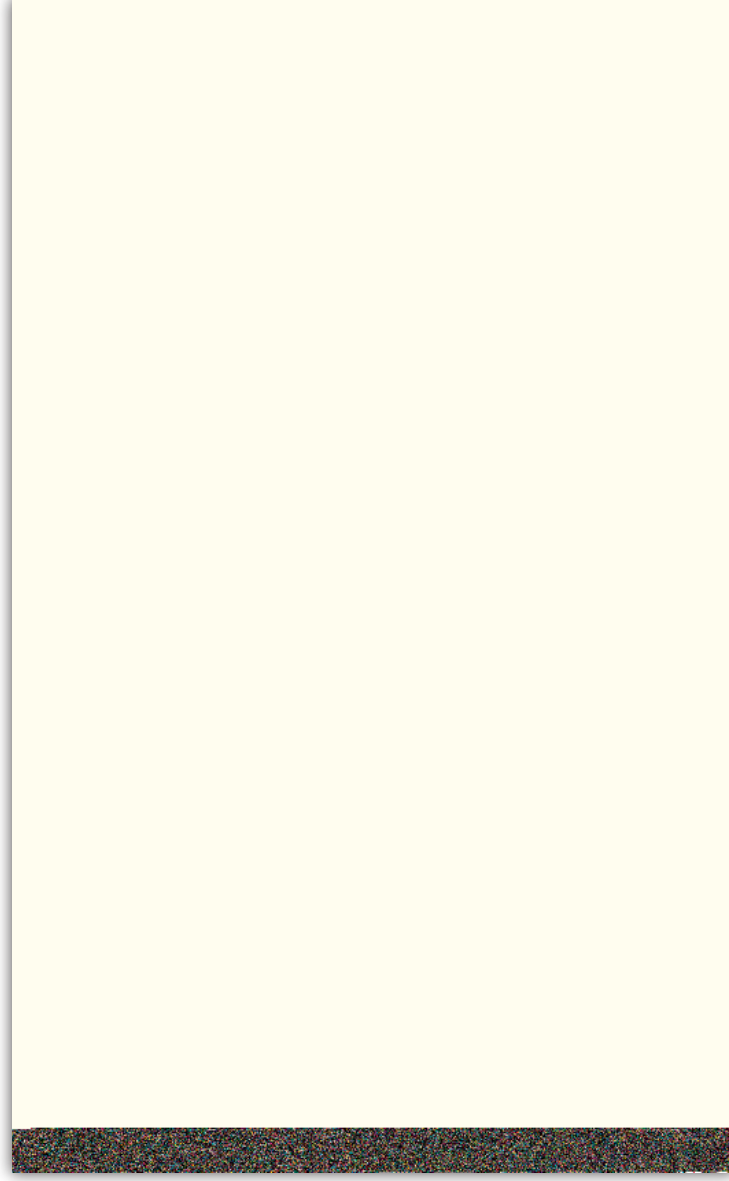
DİVAN

Ekser İslâm devletlerinde olduğu gibi hükümdarın veya vezir-i âzâmın riyaseti altında akdolunurdu. Bu mecliste devlet işleriyle halkın şikâyet ve işlerine bakılırdı.

Fatih devrinde Divan, tatil günlerinden başka her gün öğleden önce, sabahleyin erkenden Saray-i Âmire'de (padişahın sarayında) toplanırdı. Vezir-i âzam (baş vezir), Kubbe vezirleri, kazaskerler, İstanbul kadısı, Yeniçeri ağası, nişancı, defterdar ve bölük ağaları divanın tabîi âzası idiler.

Divan, devlet işleri ve halkın şikayetleriyle beraber mühim davaları da hal ve fasl eder, mühim olmayan davaları ait olduğu mahkemeye havale ederdi.

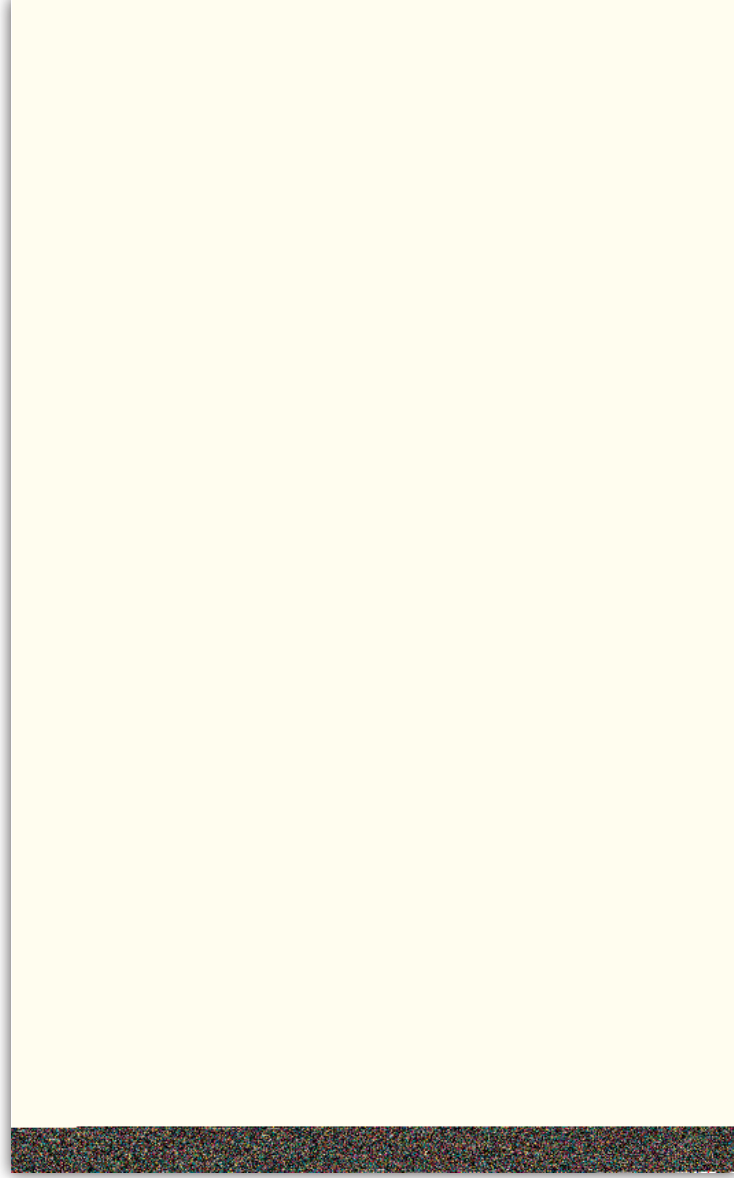
Merkeziyetle idare olunan bir devlette böyle bir meclis bulunması zarı-

ridir. En ziyade dikkati celbeden cihet, başta padişah olduğu halde vezirler, büyük hâkim ve memurlardan kurulmuş bir heyetin bu derece halkın işleri ve dâvaları ile meşgul olması, bir de dâvaların muhakemesi kazasker ve İstanbul kadısından hangisine ait ise onun tarafından yapılması, hükmün de gene onun tarafında verilmesidir. Bu hal hâkimlerin istiklâline ne derecelerde riayet ve hürmet olunduğunu gösterir. Nitekim sonraları da hâkimlerin istiklâline hiçbir hükümdar tarafından müdahale edilmemiştir. Bugün Türkiye Cumhuriyetinde dahi hâkimler tam bir bitarafılık ve istiklâl ile vazifelerini ifa etmektedirler.

Divanda bakılan bir dâvada, dâvaya bakan hâkimin Divan azasıyla istişare etmesi tabiidir. Fakat hâkim istişarî reylerle bağlı değildi. Bunları kendi reyine uyarsa kabul eder, yoksa kendi reyi ile hükmederdi.

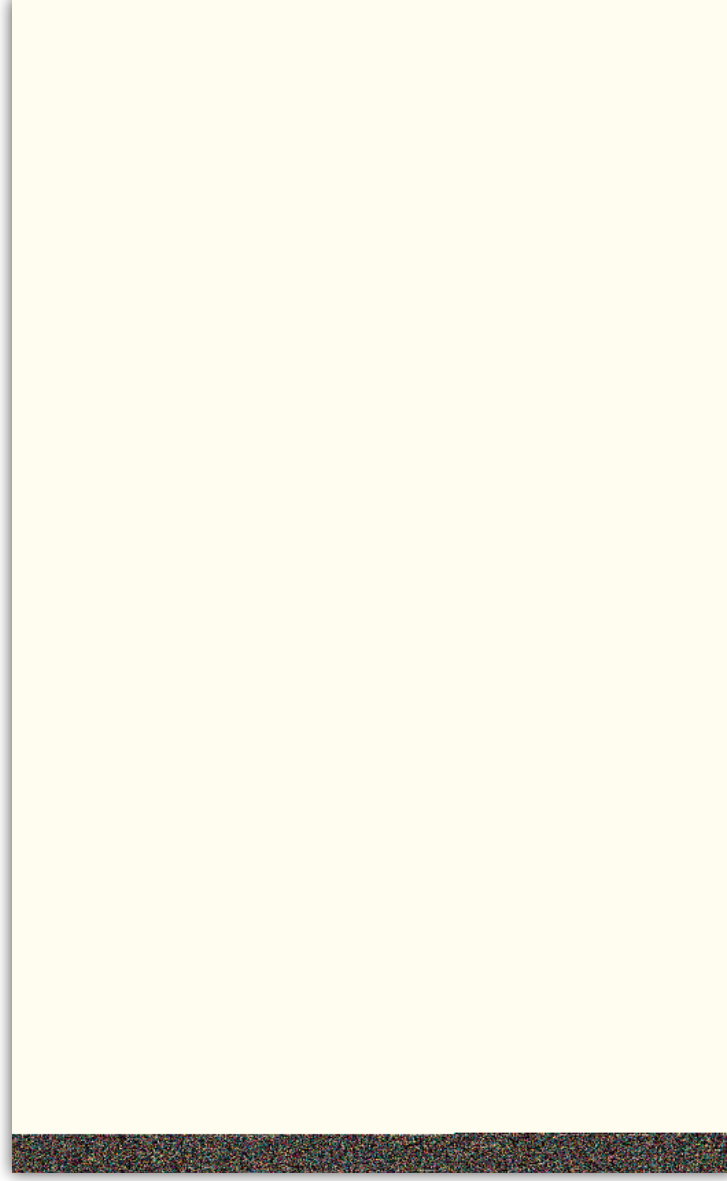
Sadrzamların, sonra da Şeyhülislâmların huzurunda görülen ve Hu-

zur-i Âlî ve Huzur mürafaaları denen muhakemelerde de hal aynı idi. Yani hüküm, dâvaya bakmak kime düşüyorsa onun tarafından verilirdi.

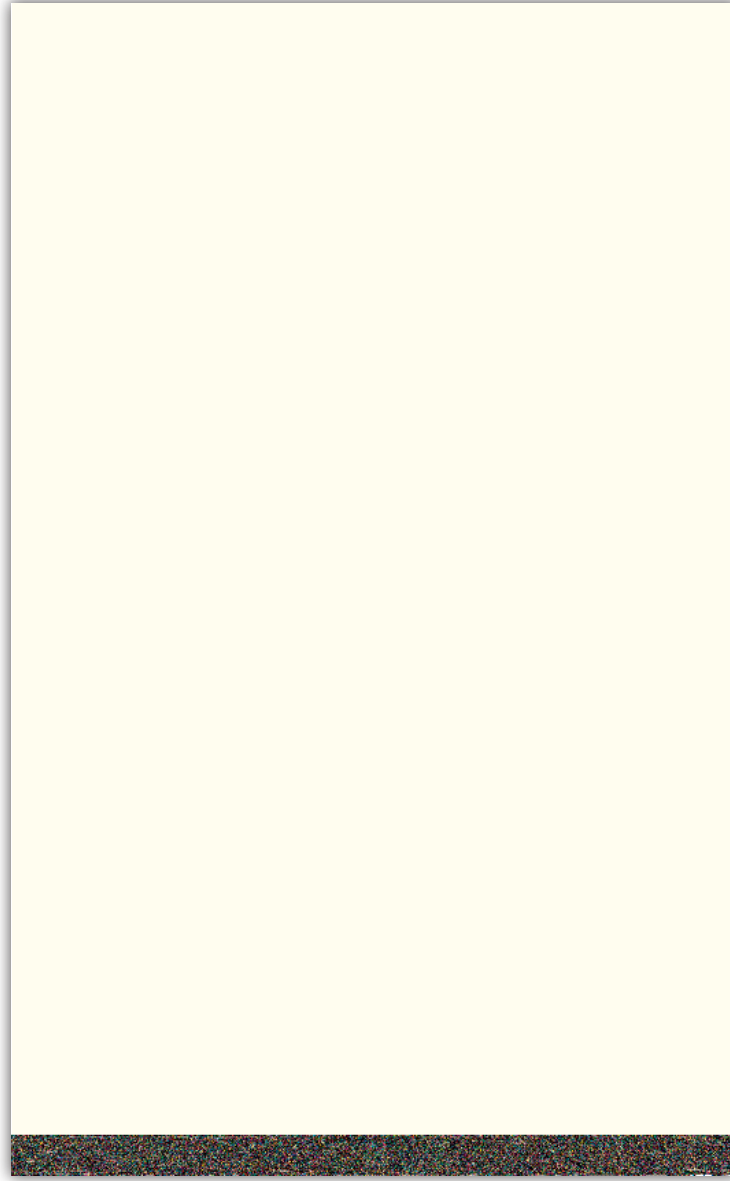
Divanda evrak üzerinde veya memur ve heyetler marifetiyle tahkikat icrasından sonra çıkarılan emir ve fermanlar, özel deftere geçirilerek ait oldukları memurlara tebliğ edilir ve hemen yerine getirilirdi. Fatih'ten sonraki padişahlar zamanında hâl böyle devam etmiştir.

Yüzlerce cilt teşkil eden bu defterler hâlâ Başbakanlık Arşivi'nde saklanmaktadır. Gerekince tarihi ve hangi padişah zamanına ait olduğu bildirildiği takdirde kısa bir müddette kayıtların tasdikli bir suretini elde etmek mümkündür.

MAHKEMELER

Kaza kuvveti bir cemiyetin temeli ve adaletin nâzımı olmak itibarıyla devlet teşkilâtı arasında müstesna bir mevki haizdir. Osmanlı Devleti bir müslüman devleti olduğundan gerek teşri, gerek teşkilât bakımından mahkemelerini İslâmi esaslar üzerine kurmuştu. İslâm dininde kaza ve adalet bir farîza-i muhkemedir. Müslümanlarda dîni akide ile imtizaç eden hukuk telâkkisi şuurlu bir halde vicdanlarda yerleşmişti. Her türlü ihtiyaca cevap verecek derecede geniş bir hukuk sahası içinde hukuki münasebetler tam bir emniyet ile seyrine devam edebildi. Yine o şuur ve imanla padişahlar dahi mahkemelerin emir ve hükümlerine hürmet gösteriyor, zengin, yoksul, kuvvetli, zayıf, adalet karşısında tam bir müsavat buluyordu. O derecelerde ki adalet ruh ve vicdanlarda, “Şeriatın kestiği parmak acımaz!” dedirtecek kadar yer etmişti. İşte böyle bir ruh ve imanla devletin kurucusu olan Sultan Osman ilk önce kadı tayini ile işe başladı. İslâm ahkâmı dairesinde

kaza icrası için bu kuvvetin mutlaka ehil ve afif ellerde olması gerekti. Bu yüzden her şeyden çok ehliyet meselesine itina ediliyordu. Devletin kurulması sırasında Osmanlı kadıları, Anadolu, Mısır, Suriye ve İran gibi İslâm memleketlerinde yetişen âlimlerden, fakihlerden seçiliyor, bir yandan da âlim ve kadı yetiştirmek için medreseler açılıyordu. İstanbul'un fethinden sonra büyük hakan Fatih bu hususa bir kat daha ehemmiyet vererek öteki ilim müesseselerinin yanında devletin başkentinde yüksek bir ilim müessesesi, bir külliye kurdu. Maksadı her sahada, en çok da şer'î ilimlerde ve bu arada hukuk şubesinde büyük âlimler yetiştirmektir. Pek az bir zamanda ilmin her dalında büyük ve kudretli âlimler yetişti. En ufak bir kazaya dahi ehil bir hâkim göndermek imkânı hasıl oldu. Fatih mahkemelerinin adaletinden emin ve müsterih idi. Onlara daima saygı gösterir, maruzatlarını iyi karşılardı.

Hukuk ve ceza dâvaları kadılar tarafından hal ve fasl olunur, vilâyet, sancak ve kazalarda mülki işler dahi kadılar tarafından görülürdü.

Kadılar kazaskerlere, kazaskerler sadrazama bağlı idiler. Son zamanlarda Meşihat-i İslâmiye'ye yani Şeyhülislâmlığa bağlanmıştır.

Kadılar, hükümdar veya kazaskerler tarafından tayin ve intihap olunurdu. Kim tarafından nasbolunurlarsa olsunlar bunlar cemiyetin vekili demekti ve o nama icra-yı kaza ederlerdi. Hükümdar veya kazaskerler arada bir vasıttan ibaretti. Bunun içindir bunların halli veya azli veya ölümleriyle kadılar ve hatta naipleri azledilmezlerdi.

Mahkemelerde ve idari sahalarda şeriat kanunları ve şeriatın verdiği salâhiyetle ulü'l-emr tarafından ilân olunan kanunlar tatbik olunurdu.

ZABITA ve İHTİSAP MÜESSESELERİ

Osmanlılarda ta başlangıçtan beri Subaşı ve sair adlarla zabıta memurları tayin ve istihdam olunmuştur. Bunlar buldukları yerde taaddi ve tecavüzü menetmek, asayiş, huzuru ve rahatı temin etmek vazifelerini görürlerdi. Bir de İhtisap müessesesi vardı. İhtisap kaza işlerinden olup ancak muhtesiplerin vazifeleri belli hususlara münhasırdı ki şunlardan ibaretti: Çarşı, pazar ve sokakları teftişle şeriat ahkâmına aykırı buldukları fiil ve hareketleri, hayvanlara, hammallara, gemilere tahammülünden fazla yük yükletilmesini menetmek, bundan başka yollarda ve sokaklarda çökmek üzere olan yapıları yıkmak için sahiplerine emrederek tehlikelerin önünü almak, erzak, yiyecek, içecek gibi şeylere hile karıştırılmasını ve noksan terazî ve kile kullanmayı menetmek gibi daha ziyade belediye hizmetlerini ifa etmekten ibaretti. Bu vazife, yani muhtesiplik, Peygamber zamanından başlayarak İslâm devletlerinde ayrı bir vazife diye vardı. Osmanlılar kazada olduğu gibi ihtisapta da öteki İslâm devletleri gibi Hazret-i Peygamberin ve Hulefa-yı Raşidîn'in izinden yürümüş, ihtisap hizmeti için ayrı memurlar tayin etmişlerdir. Fatih Sultan Mehmet devrinde öteki müesseseler gibi bu müessese de maksadı temin edecek derecede faal bir halde bulunuyordu.

Bu memurlara muhtesip denirdi. İstanbul'da ve Bilâd-i Selâsede olduğu gibi her sancak ve kazada muhtesipler vardı. Muhtelif devirlerde bunların vazifelerini kesin olarak tayin etmek mümkün değildir. Ancak şu muhakkaktır ki belediye işlerinde asıl merci kadılar olup narh kadılar tarafından tayin ve esnaf arasında ihtilâflar kadılarca hallolunur, öteki belediye işleri hâkimin nâipleri, muhtesipler ve baş-mimar tarafında ifa edilirdi. Bu nâiplere, ayakta iş gördüklerinden, Ayak nâibi denirdi. Muhtelif zamanlarda bunların vazife ve salâhiyetleri hususunda birçok değişmeler olmuştur.

İFTÂ

İftâ müessesesi İslâmiyetle beraber başlamıştır. Sırf İslâmi bir müessesedir. Peygamber sağlığında bazı eshâbın fetva vermelerine müsaade etmişti. Fakat bu vazifenin en mühim kısmını kendileri ifa ederlerdi.

Osmanlı devleti, kuruluşundan beri, İslâmiyetin bu güzel âdetine uymuş, devletin kurucusu olan Sultan Osman, kayınbabası âlim ve zâhit meşhur Edebalı'yi fetva işine memur etmişti. Edebalı öldükten sonra yerine Dursun Fakı geçti.

Sonra gelen sultanlar devrinde de iftâ müessesesi devam etmiştir. Daha önce ve Fatih devrinde büyük âlim ve fakihler yetişti. Merkezde bu hizmeti yapanlara Müftiyü'l-Enâm, mülhakatta olanlara Müftü denirdi. Sonra, yani İkinci Sultan Murat devrinden başlayarak, merkezde bulunan Müftiyü'l-Enamlara Şeyhülislâm unvanı verildi.

İftâ, sorulan dinî ve hukuki hâdiselerin cevabını beyan etmekten ibarettir ki adalete hizmet eden faydalı bir müessesedir. Herhangi bir meselesi ve müşkili olanlar mahkemeye müracaat etmeden önce hâdisenin hükmünü müftüden sorarlar ve buna göre aralarındaki ihtilâfları hallederler. Haksızlığına kâni olan bir şahsın mahkemeye müracaatla beyhude masraf ve külfet ihtiyar etmesi vaki olsa da nadirdir. İftâ, sırf ilmî olduğundan, alâkalılar müftünün cevabına kâni olmazsa mahkemeye müracaatla aralarındaki ihtilafı hâkime hallettirirler.

İşte kaza ile ifta arasındaki fark buradadır. Yani iftâ ilmi salâhiyete, kaza ise âmme velayetine dayanır. Kadı kendisine arzolunan hâdiseyi tahkik ederek ne şekilde sabit olursa o dairede hükmeder. Müftü ise hâdiseyi tahkik ile meşgul olmayıp anlatışa göre şer'î hükmü beyan eder. Bu beyan sırf ilmîdir. Alâkalılar isterlerse kabul ve muktezasını ifa ederler, isterlerse ifa etmezler. Kadı âmme velâyeti ile hareket ettiğinden hüküm ve beyanı mülzimidir, alâkadarlar muktezasını ifaya mecburdurlar, rızaları ile yapmazlarsa zorla yaptırılır.

Amele Başı Fatih

Feridun Kandemir

Feridun Kandemir, "Amele Başı Fatih", *Resimli 20. Asır Haftalık Mecmua*, Sayı: 42, 28 Mayıs 1953, s. 10.

Rumelihisarı'nın inşasını seyrediyoruz. Kıyıda, Anadolu tarafından gelmiş taş, kereste vesaire gibi malzeme yüklü boy boy mavnalar, kayıklar, sallar ve bunları herhangi bir düşman baskınından korumak için bekleyen karakol gemileri ve oradan oraya koşuşan yiğit leventler...

Yukarıda, gövdesi yükselmekte olan hisara doğru, sırtları ağırlıklarla yüklü insan kafileleri tırmanıyor.

Sarıklı, cübbeli, kılıçlı kumandanlar, inşaatla meşgul amele kalabalığını emirler vererek, idare ediyorlar.

Surun etrafını kaplamış iskeleler üzerinde harıl harıl çalışan işçiler kan ter içinde...

Hava güzel, manzara lâtif... Herkeste, Rumelihisarı'nı bir an evvel bitirmek telâş ve heyecanı var.

Fatih de orada... Maiyeti ile beraber gelmiş işe nezaret ederek, direktifler veriyor.

Masal mı söylüyorum, yoksa rüya mı görüyorum, zannettiniz?.. Hayır, anlattığım sahne, olduğu gibi, işte gözlerimin önünde...

Hattâ bu kadar da değil, sağa dönünce, Fatih donanmasının karadan Haliç'e indirilişini de görüyorum:

Yetmiş küsûr parçadan mürekkep bir Fatih filosu, işte şahlanmış leventlerin, seller gibi akışlarıyla kızaklar üstünden ağır ağır Kasımpaşa'ya iniyor.

Kadırgaları nefes nefese çeken leventler; atı üstünde gelen Fatih'in gözlerinin içine bakıyorlar. O da, onları teşci ederek, sağa sola emirler veriyor.

İnanın, bu da rüya değil...

Şimdi, bunları gözlerimizde canlandıran, sanatkar Burhan Atılğan'ı dinleyelim:

“İki metre yükseklikte, üç metre genişlikteki bu diyagromalar beş plan üzerine tertip edilmiş, renkli, yağlıboyadır ve duralit üzerine işlenmiştir. Bütün planların, sahnelerin, teferruatına kadar elde gelen her şey yapılmıştır. Gördüğünüz gibi bu kompozisyonlar mükemmelen de ışıklandırılmış ve böylece daha ziyade canlandırılmıştır.”

“Bu işleri nereden öğrendiniz?”

“Askerlikten ayrıldıktan sonra, 27 senedir hep dekorasyon işleriyle meşgulüm, planlı, programlı, metotlu çalışmayı prensip edinmişimdir. Aynı

zamanda eski eserler üzerinde ve bilhassa Efes harabelerinde, Meryem Ana'nın evi ve civarındaki eserler üzerinde aylarca etütler yaptım. Esasen orduda vazifeli iken de, topçu zabiti olarak erkânı harbiyenin plan ve proje işleriyle meşguldüm. Bir aralık yavrularımızın fikrî inkişaflarına yardım maksadıyla kültürel ve terbiyevî oyuncaklar da yaptım. Fakat, büyük sermayeye mütevakıf bir iş olduğu için, istediğim şekilde yürütemedim.”

“Şimdi, beş yüzüncü fetih yıldönümü münasebetiyle, bu diyagromalardan başka neler yapıyorsunuz?”

“Kutlama Derneği'nin murakabesi altında hazırlanan yabancılara mahsus İstanbul Rehberi'nin büyük şehir planını yaptım. Ayrıca, yine fetih sahnelerini canlandırmak maksadıyla yapmak istediğim başka diyagromalar da var: Haliç'teki donanmamıza yapılmak istenen baskının akamete uğrayışı safhası... Sonra, Fatih'in kati taarruza karar verdiği gece, ordudaki bütün şeyhlerin, hocaların askerler arasına girerek telkinlerde bulunuşları ve bu esnada yüzelli bin kişilik muhasara kuvvetinin ezan ve Kur'ân sesleri ortasında, düşmanı yıldırıp sindirmek için yaptığı mum oyunları safhası...”

“Bir de; büyük taarruz sabahı, fecirle beraber Fatih'in, ‘Surlara Türk bayrağını evvelâ kim dikerse, ona sancak, yani prenslik vereceğim!’ deyişi üzerine Ulubatlı Hasan'ın on sekiz seçkin arkadaşıyla, kahramanca atılarak padişahın emrini aslanlar gibi yerine getirişleri sahnesi...”

“Ve nihayet, Fatih'in İstanbul'a girişi...”

“Gerçi bu sahneyi Zonaro isimindeki ressam da canlandırmak istemiş ise de, Fatih onun tahayyül ettiği gibi, ölüleri çiğneyerek İstanbul'a girmemiştir. Bilâkis, gayet muntazam ve büyük merasimle ve erkânıyla beraber

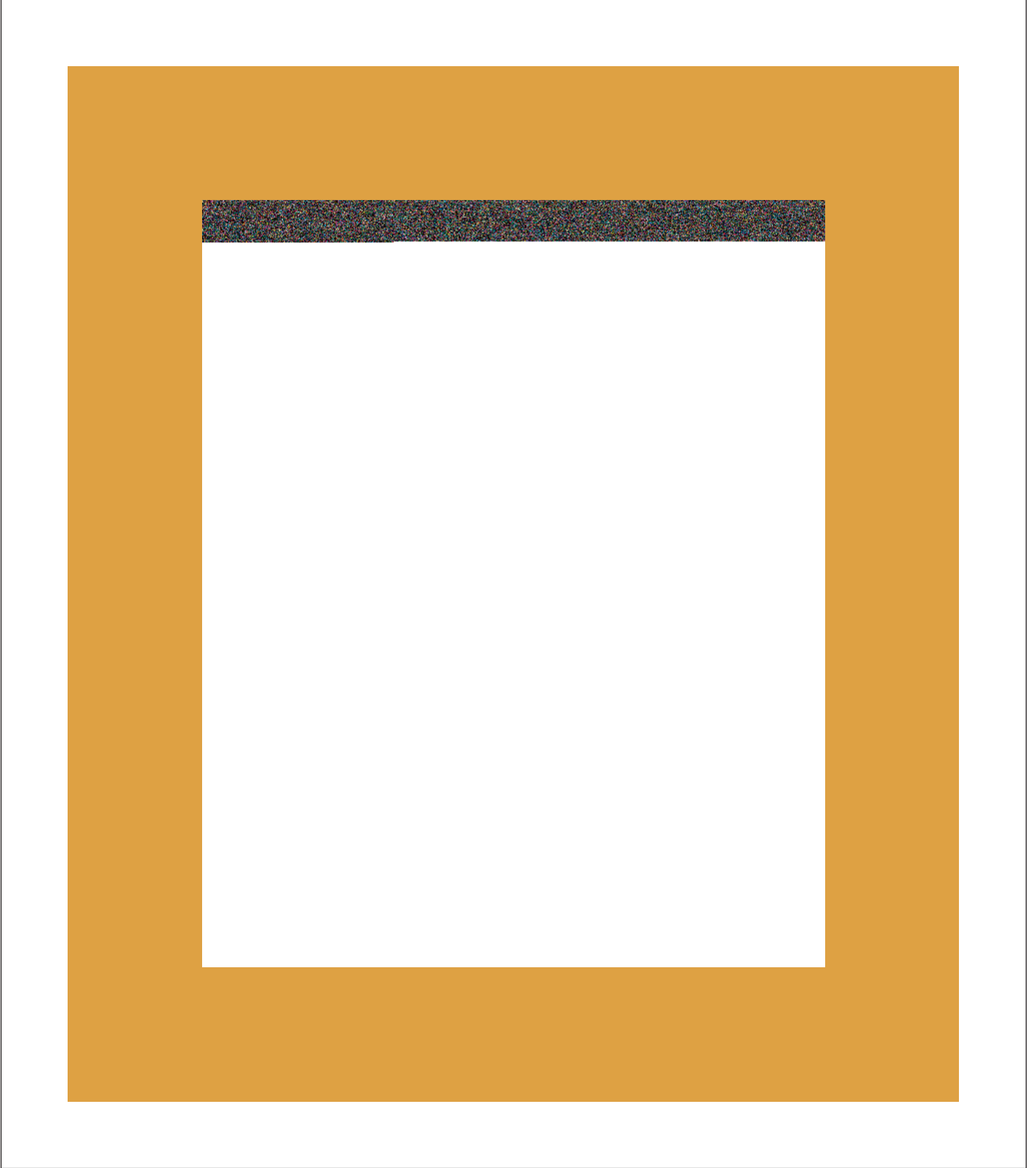

girmiştir. Bu sahneyi de hakikate uygun bir Şekilde son diyagrama olarak yapmak arzusundayım.

“Bunlardan başka, ilerisi işin dŐŐündüĐüm, Kutlama Derneğince de muvafık görülen, bir diyagrama serisi daha vardır ki bu da bazılarının bize isnat ettikleri medeniyetsizlik iftiralarını tarihî hakikatlere dayanarak red ve aksini ispat gayesine matuftur.

“Yani İstanbul’un iki bin sene evvelki hali ile, bizim elimize geÇtikten sonra, bugüne kadarki inkişaf ve mamuriyetini gözlerde canlandırmak...

“Bu çok mühimdir: Tasavvur ediniz ki, elli dört gün devam eden muhasaramız esnasında bile cereyan etmiş çok mühim vak’alar vardır. Hele İstanbul’un bizim elimize geŐtiĐi günkü haliyle, bugünkü, hatta fetihden birkaç sene sonraki vaziyeti tamamıyla tarihî hakikatlere sadık kalarak, tesbit edip âleme göstermek bence, yine bize düşen millî bir vazifedir.”

1454. Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesi lideri II. Gennadios ile görüşmesini tasvir eden mozaik.

Fatih Öldü mü, Öldürüldü mü?

Mithat Sertoğlu

Mithat Sertoğlu, "Fatih Öldü mü, Öldürüldü mü?", *Resimli 20. Asır Haftalık Mecmua*, Sayı: 42, 28 Mayıs 1953, ss. 12, 29.

Romancı hayaliyle değil, tarihçi gözüyle dahi, bu suale kesin bir cevap vermeye henüz imkân yoktur. "Zehirlenerek öldürüldü" diyenlere hak verdirecek deliller eksik değildir. O sırada birkaç rakibi ve düşmanı biliyorlardı ki, Fatih'i ancak ölüm yenebilir!..

1481 yılı ilkbaharında, yirmisekiz seneden beri İstanbul'un fatihi bulunan büyük Türk hakanı İkinci Mehmed, üç yüz bin kişilik ordusunun başında bulunduğu halde yeni bir sefere hazırlanıyordu.

Fatih, hayatının en kudretli ve parlak çağını yaşamakta idi. Bizans İmparatorluğundan sonra, Trabzon Rum İmparatorluğunu da sona erdirmiş, Akkoyunlu devleti hükümdarı Uzun Hasan Bey'i Otlukbeli'nde mağlûp ederek Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu hudutlarını uzun müddet için emniyet altına almış, Anadolu vahdetini de bir daha bozulmayacak şekilde kurmuştu. Babası İkinci Murad, Bulgaristan'ı fethederek devletin Balkanlardaki hudutlarını Tuna nehrine kadar götürmüştü. Fatih de Sırbistan'ı, Mora'yı, Bosna ve Hersek'i, Arnavutluk'u zaptedip birer Osmanlı vilâyeti haline soktu.

Şimdi karşısında belli başlı dört büyük düşman vardı:

1. Bütün Türk ve Müslüman âleminin de düşmanı

olan Garp Hristiyanlarının ruhanî reisi Papa.

2. Babası İkinci Murad devrinden beri Osmanlı Beyliğinin durmadan çarpıştığı Macaristan.

3. Akdeniz ticaret yolunun emniyetini ihlâl edip her fırsatta Türklere zarar veren Rodos şövalyeleri korsan devleti.

4. Hakimiyeti güney-doğu Türk sınırlarına uzanan ve Osmanlı muvafakkiyetlerini kıskanmaya başlayan Mısır Kölemen devleti.

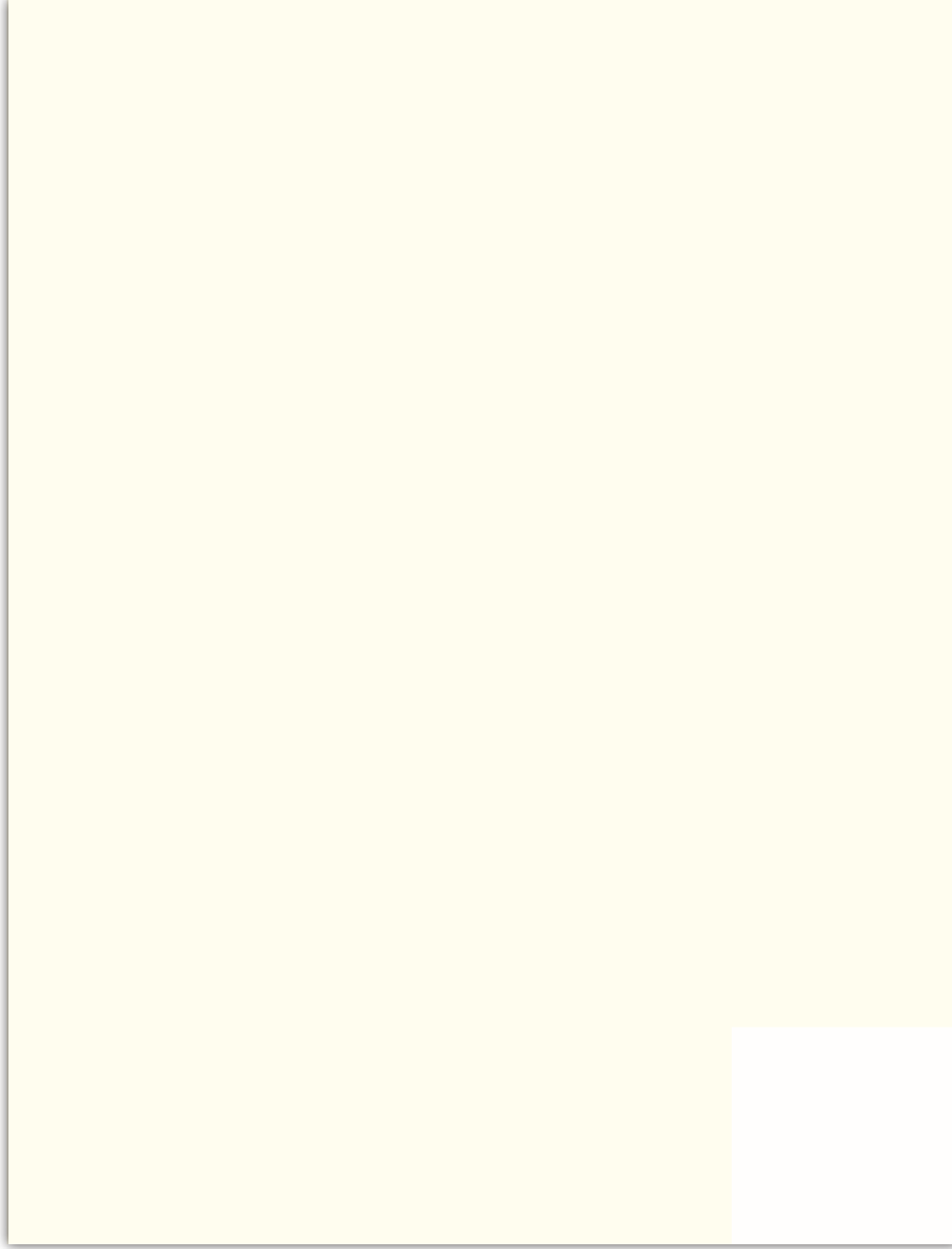
Fatih, evvelâ yüz gemiden mürekkep bir donanmayı, 1480 yılında Gedik Ahmed Paşa'nın kumandasında olarak İtalya'ya gönderdi. Bu seferin hedefi, o zaman Napoli Krallığına bağlı olan Otranto kalesiydi. Büyük Türk kumandanı Gedik Ahmed Paşa, sadece ondört gün süren bir muhasaradan sonra Otranto'yu fethetti ve civarını da alarak tahkimata başladı. Bu hâdise gerek İtalya'da ve gerekse Avrupa'da büyük bir heyecan yarattı. İtalya şehirlerindeki halk, malını mülkünü yok pahasına satarak Avrupa'ya göç etmeye hazırlanıyor, Papa kâh Roma'yı bırakıp kaçmaya, kâh gümüş takımlarını satarak asker toplamaya karar veriyordu. Çünkü, Gedik Ahmet Paşa'nın harekete geçerek Roma üzerine yürümesine ve Bizans'tan sonra Garbî Roma İmparatorluğu'nun merkezinin de Türkler eline geçmesine hiçbir engel kalmamıştı.

1455 yılında Macar millî kahramanı Hunyadi Yanoş'un ölümünden ve 1559'da Semendire alınıp Sırbistan'ın bir vilâyet haline getirilmesinden sonra, Macaristan Türklerin önünde kıpırdayamaz hale gelmişti. 1464'te Bosna hududuna tecavüz eden Macar kralının ağır mağlûbiyeti bu devleti iyice sindirmişti. Bu vaziyete göre, şimdilik o cihetten bir tehlike yoktu.

Gedik Ahmed Paşa, İtalya seferine gönderilirken, Mesih Paşa kumandasında, içinde 70 bin asker bulunan yüz gemiden mürekkep bir donanma da Rodos korsan hükûmeti üzerine gönderilmişti. Şövalyelerin elinde o sırada Rodos dahil, dokuz ada ile Anadolu sahilindeki Bodrum kalesi bulunuyordu. Fatih, Mesih Paşa'ya mümkün ise işi harbsiz halletmesini Türk esirlerini serbest bırakmak, korsanlıktan vazgeçmek ve Türk hazinesine haraç vermek şartıyla şövalyelerle sulh yapmasını, bu mümkün olmadığı takdirde harbi süratle neticelendirmesini emretmişti. Zira, kendisi karadan üçyüz bin kişilik bir ordu ile Mısır üzerine yürümeye hazırlanıyordu. Bu yüzden, bu donanma kendisine lâzım olabilirdi. Lâkin Mesih Paşa, ne sulhü, ne de harbi beceremeyerek eli boş döndüğünden azlolunup Gelibolu'ya gönderildi.

*

Fatih, 27 Nisan 1481 tarihinde ordusuyla birlikte Üsküdar'a geçti. Bu sefer hedefini kimseye söylememişti. Lâkin herkes bu gidişin Mısır üzerine olduğunu tahmin ediyordu. Esasen askere, uzun bir sefer için icabeden hazırlığı görmeleri emrolunmuştu. Fatih devri tarihçilerinden Dursun Bey, bu

seferin Mısır ve Şam üzerine açıldığını açıkça kaydeder.

Fatih, Üsküdar'a geçtikten sonra birdenbire hastalandı. Şiddetli bir mafsalsal ağrısından muzdaripti. Çaresiz bir müddet dinlendi. Sadrazam Karamanlı Mehmed Paşa kendisini mütemadiyen teselli ediyor, sıcak iklimin mafsalsal ağrılarına iyi geldiğini hatırlatarak:

“İnşallah Mısır'a sultan olursunuz ve anda kalırsınız. Bu tarafları şehzadelerinize bahşedersiniz” diyordu.

İkinci Mehmed, istirahat sonunda biraz iyileşir iyileşmez derhal orduya

* Başlığın altındaki parantez içi notta “Baştarafı 12. sayfada” yerine sehven “Devamı 12. sayfada” denilmiş.

hareket emri verdi. Lâkin “Hünkâr Çayırı” mevkiine varıldığı zaman büsbütün hastalanarak tekrar durmak mecburiyetinde kaldı. Mafsal ağrıları kendisine pek fazla ve tahammül edilemez ıstıraplar veriyordu. Bir müşavere yapan tabipler, ağrıyan ayaktan kan almaya karar verdiler. Lâkin, o devri yaşamış olan Âşık Paşa'nın naklettiğine göre, “Zahmet ziyade oldu. Şarab-ı fariğ verdiler, Allah'ın rahmetine vardı.”

Âşık Paşa'nın bu şarab-ı fariğ dediği nedir? Bugün için meçhuldür. Lâkin yine o, Fatih'in ölümü hakkında manzum olarak yazdığı bendde şöyle demiştir:

“Tabipler şerbeti Han'a verince o da bu şarabı kana kana içti. Şerbet, Hanın ciğerlerini doğradı ve yana yana ağlayarak:

“Tabipler bana niçin kıydılar?” dedi.

.....

“Tabipler Han'a çok taksirlik ettiler... Sözün doğrusu budur, şüpheye düşme.”

Bu sözler, hünkârın pek de tabii bir ölümle ölmediği şüphesini uyandırmaktadır. Fatih'in, şerbeti içince ciğerinin doğranması ve tabipleri açıkça itham etmesi zehirlenmiş olması ihtimalini derhal akla getirmektedir. Ayağı ağrıyan bir kimsenin, verilen bir ilâcı içer içmez ağzından kan gelerek ölmesinin başka türlü izahı pek güçtür.

Ölümünden menfaati olanlar evvela Hıristiyan dünyasının ruhanî reisi Papa ve sonra da bu son seferin kendi üzerlerine açıldığını mutlaka kestirmiş olması icabeden Mısır Kölemenleridir. Fatih'i, maiyetindeki Türk olmayan hekimleri elde ederek bunların zehirletmiş olması mümkündür.

Bundan başka bir ihtimal de bu işin şehzade Bayezit taraftarları marifetiyle tertip edilmiş olmasıdır. Bayezit, yaşça daha büyük olduğu halde, Fatih daha kabiliyetli ve karakteri kendisine daha çok benzeyen Şehzade Cem'i sever ve ölümünden sonra onun tahta çıkmasını isterdi. Hatta meşhur Kanunnâmesinde oğlu olarak yalnız Cem'den bahsetmiş ve onun resmî unvanı arasına varis-i mülk-i Süleymanî ibaresini koymuştu. Esasen Sadrazam Karamanlı Mehmet Paşa da ona taraftardı. Bütün bunlar, bu işin Bayezit'in saltanatını isteyenler tarafından yapıldığını da akla getirebilir. Nitekim, Fatih'in ölümünden sonra, Sadrazam da Bayezit'e taraftar olan asker tarafından öldürülmüş ve onun Şehzade Cem'e gönderdiği haberci alınan tertibat sayesinde yolda bertaraf edilerek Osmanlı tahtı İkinci Bayezit'e temin edilmiştir.

Velhasıl, Fatih'in eceliyle mi öldüğü, yoksa zehirlenerek mi öldürüldüğü kat'i olarak bilinmeyen, tarihin karanlık kalmış bir hâdisesidir. Yalnız şu muhakkaktır ki, 4 Mayıs 1481 günü, Türkler onun vefatıyla telâfisi imkânsız bir kayba uğramışlardır. Fatih, on, onbeş sene daha yaşasaydı, Osmanlı İmparatorluğu herhalde daha onun zamanında on altıncı yüzyılda vardığı seviyeye yükselecek ve yüz sene sonra ise Avrupa memleketleri Türkiye'nin birer vilâyeti haline gelmiş olacaktı.

Ne çare ki, kader buna müsaade etmedi ve ölüm onu, hayatının en olgun çağında –bir rivayete göre 49 ve bir rivayete göre 51 yaşında– alıp götürdü.

Fatih'in Portreleri

Semavi Eyice

Semavi Eyice, "Fatih'in Portreleri", *Hafta Dergisi*, No: 192, 29 Mayıs 1953, ss. 15-17.

Semavi Eyice

Fatih'in simasını, devrinin muhtelif sanatkârlarının elinden çıkmış birtakım portreleri sayesinde tanıyoruz. Tablo, gravür veya madalya halinde uzun müddetten beri Avrupa müze ve koleksiyonlarında muhafaza edilen bu portreler, son yıllarda Topkapı Sarayı'nda ortaya çıkarılan bazı resimler de ilâve olunduktan sonra İstanbul'u Türklere kazandıran II. Mehmed'in yüz hatlarını aksettiren hayli zengin bir resim sergisi meydana gelmiş bulunmaktadır. İlmî bir araştırma mahiyetinde olmayan bu yazımızda belli başlı Fatih portrelerini kısaca gözden geçirirken, ancak Fatih devrinde yapıldıkları bilinen veya tahmin olunanlar üzerinde duracak, sonraları meydana getirilen ve sayıları hayli yüksek olan resimlerden ise bahsetmeyeceğiz.

Fatih'in gençliğini tasvir eden bir eser olarak Paris'te Millî Kütüphane'nin Madalyalar Bölümü'nde muhafaza edilen ve henüz diğer bir eşi tanınmayan 87 mm. çapındaki gümüş bir madalya zikredilebilir. Madalyanın ön yüzünde II. Mehmed'in tasvir edilmiş olduğu çepeçevre uzanan Lâtince bir cümleden anlaşılacaktır. Yüzü bir tarafa dönük olarak, büst halinde profilden tasvir edilen genç hükümdarın bıyığı yoktur, sakalı yanaklarında nisbeten gür, çenesinde ise gayet hafiftir. Kafasını örten garip biçimli sarık, öne, kaşlarının üzerine eğiktir, buna mukabil ensesi ve tamamen tıraş edilmiş olan başının gerisi açıktır. Genç hükümdarın üzerinde de zengin işlemeli bir elbise farkedilmektedir. Aynı madalyanın arka yüzünden üç kartal başı kabartması ile bu madalyanın Jehan Triaudet

İtalyan ressam Gentile Bellini'nin resmettiği bir başka Fatih Sultan Mehmed portresi.

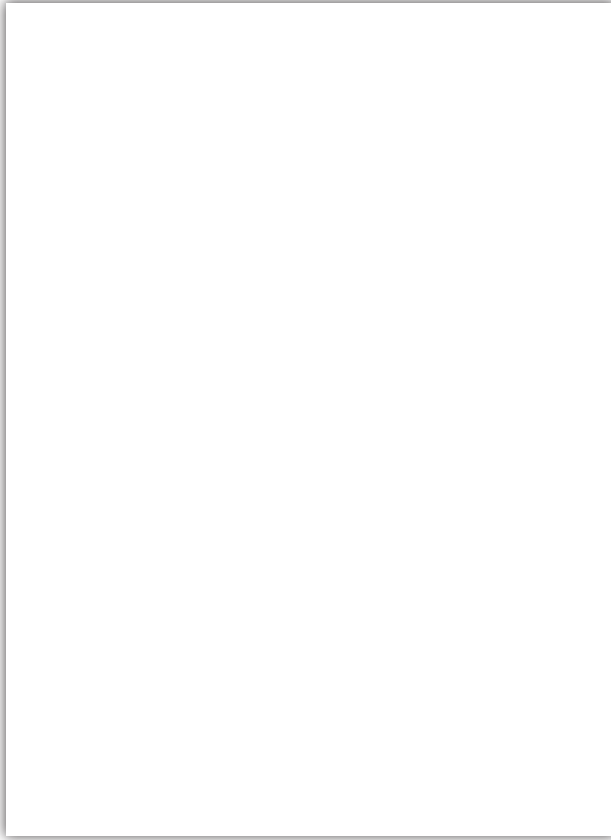
tarafından yaptırılmış olduğunu ifade eden bir yazı var ise de bu Triuadet'nin kim olduğu tesbit edilememiştir. Fakat bu gümüş madalyanın bronz bir orijinalden kopya olduğu ve bugün artık ortada bulunmayan bu orijinalin de Fatih zamanında İstanbul'a geldiği bilinen İtalyan sanatkârı Matteo de Pasti'nin elinden çıktığı, umumiyetle ileri sürülmektedir. Hemen hemen genç hünkârın Fatih olduğu anlardaki halini tasvir etmesi gereken bu zayıf portre maalesef başı örten garip sarığın öne yıkılması ile ifade kudretini büsbütün kaybetmiştir. Öyle ki, bu sarkık çeneli, boş bakışlı delikanlı resminin, büyük Fatih'i tasvir ettiğine inanmak için biraz fazla hüsnüniyet sahibi olmak lâzımdır.

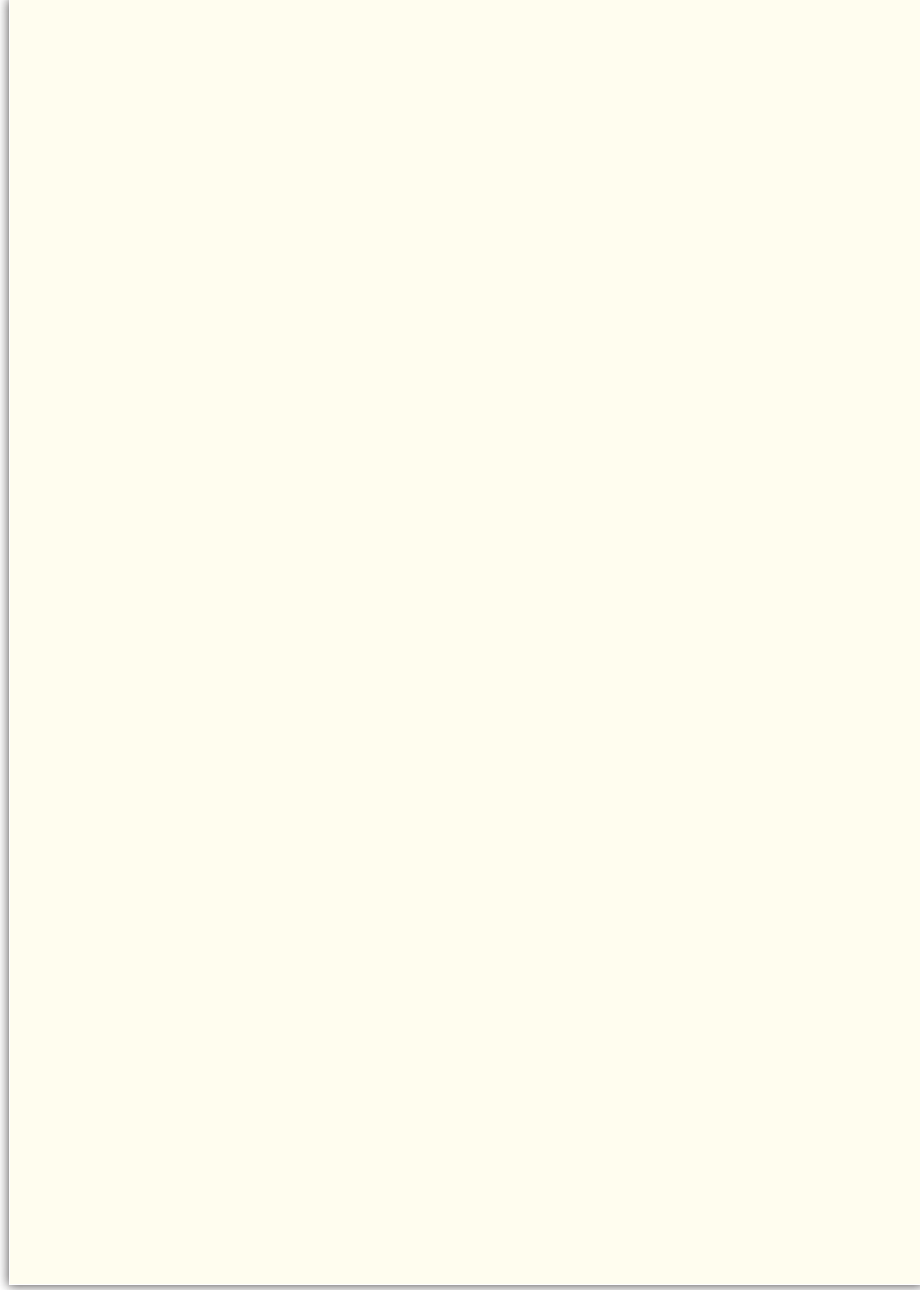
Viyana'da Madalya Koleksiyonunda bulunan 58 mm. çapındaki bronz-

dan diğer bir madalyanın üzerinde de genç Fatih'in resminin görüldüğü iddia olunmuştur. Diğerine nazaran tamamen farklı olan bu portre de bıyıklı, sakalsız, ince ve narin yapılı genç bir adam tasvir edilmiştir. Başındaki sarık ise, ötekiindeki derecesinde olmamakla beraber hayli gariptir. Madalyanın arka yüzünde, elinde yanan bir meşale tutan ve kayalık bir zeminde yatan çıplak, allegorik bir şahıs resmi görülmektedir. Herhalde şurası muhakkak, ki bu madalyanın kalıbı, Fatih'i ve Osmanlı âdetlerini pek tanımayan bir sanatkârın eseri olmalıdır.

Fatih'in gençlik görünüşünü istenilen sadakatle temin etmeyen bu madalyalardan sonra, sanatsever hükümdarın olgunluk çağını bize tanıtan birtakım eserler de mevcuttur. Bu ikinci grubun en dikkat çekici numunelerinden bir tanesi yine bir madalyadır. İstanbul'a Osmanlı sarayına

geldiği, 1485'te yazılan bir vesika sayesinde kat'î surette anlaşılan diğer bir İtalyan sanatkârı, Costanzio da Ferrara tarafından yapılan bu madalyanın birkaç örneği Avrupa müze ve koleksiyonlarında bulunmaktadır. 122 mm. çapındaki bu madalyanın üzerinde de Fatih yine profilden tasvir olunmuştur. Başında hakikate uygun bir sarık ve üzerinde bir kürk vardır. Bütün portre ve yazılı tasvirlerinde belirtilen kemerli bir burnu, kavisli kaşları, muntazam kısa bıyık ve sakalı vardır. Vücut itibarıyla ise hayli dolgun intibasını bırakmaktadır. Aynı madalyanın arka yüzünde at üstünde, elinde kamçı ile görülen Fatih ise, çehre hatları bakımından ön yüzdeki aynı olmakla beraber, vücutça artık gençlikteki incelik ve zarafete sahip bulunmamaktadır. Costanzio'nun bu madalyasının

Berlin'de rastlanan bir numunesinin üzerinde Fatih'in ünvanları ile birlikte 1481 tarihi de okunur. Fakat hünkâr, kendisini ağır ağır çökerten bir hastalıktan sonra 1481'de dünyaya gözlerini yumduğuna göre, onu tam sıhhatli bir halde tasvir eden bu portrenin taslağının daha öncele-ri yapılmış olması icap etmektedir. Bazıları da bu hususta 1478 tarihini ileri sürmüşlerdir. Costanzio da Ferrara tarafından yapılan madalyanın yalnız yazıları farklı ve tarihsiz olan yine 122 mm. çapında diğer bir nü-munesi daha vardır, ki bir zamanlar Paris'te G. Dreyfus koleksiyonunda bulunuyordu.

Fatih'in bu madalya üzerindeki portresinin şayanı hayret derecede bir benzeri Topkapı Sarayı'nda mevcut olup, 26x22 cm. ebadında Avrupa sanatı üslûbunda küçük bir tablodur. Altın renginde bir zemin üzerinde

Fatih, başında beyaz sarığı, kemerli burnu, çukur çenesi ve kısa sakalı ile belirmektedir. Vücut ağır ve dolgunudur. Yüzün soluk rengi, dalgın bakışlar, büyük hükümdarın artık bozulan sıhhatine işaret etmektedir. Bu realist ve tabii portrenin sanatkârı kimdir? Bu suale şimdiki halde kat'î bir cevap verilemezse de, Costanzio de Ferrara adı akla en yakın bir ihtimaldir. Fatih'in Avrupalı sanatkârları davet edip hizmetinde kullandıktan başka, sarayda Sinan namında bir sanatkârın da bulunduğu ve bunun Maestro Paoli adında yabancı bir ustanın talebesi olduğu bilinmektedir. Mevcut anonim portreler arasında Sinan Bey'in bir eseri herhalde olmalıdır.

Yine Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilen bir minyatür portre, Fatih'i uzun sakallı olarak tasvir etmesi bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu resmin başka bir hususiyeti de Fatih'in yüzüne mütebessim bir ifade verilmiş olmasıdır. İleride Fatih portreleri hakkında derin bir araştırma yapılırsa bu minyatür, ihmal edilmemesi icap eden bir eserdir.

Gerek, İstanbul Deniz Müzesindeki tablo, gerek Paris'te Millî Kütüphanedeki ve Fatih'i elinde âsâ ile tasvir eden gravür, yüz hatları bakımından diğer portrelere yaklaşmakla beraber bakışlarındaki sert ve haşin ifade bakımından ondan ayrılırlar. Fatih zamanında ve model üzerinde çalışmak suretiyle yapıldıklarını kat'î surette bildiğimiz portrelerde aynı ifadeyi bulamadığımız göre, bu haşin tipli Fatih resimlerinin bazı yabancı sanatkârlar tarafından sonraları meydana getirildiğine ihtimal vermek herhalde yanlış olmaz.

Yukarıda görülen madalyanın aslı 58 mm. çapındadır. Bu madalya, Viyana madalya koleksiyonunda bulunmakta ve üzerindeki resmin, Fatih'in gençlik resmi olduğu iddia olunmaktadır. Madalyanın arkasında da elinde yanar bir meşale tutan çıplak bir şahıs vardır. Bu madalyayı yapanın, Osmanlı âdetlerini ve Fatih'i pek tanımadığı anlaşılıyor.

Yukarıdaki madalyanın aslının çapı 87 mm'dir. Paris'te milli kütüphanenin madalyalar bölümünde muhafaza edilen bu madalyanın üzerindeki resmin çevresinde bulunan Lâtince yazı, resmin Fatih'e ait olduğunu belirtiyor. Arka yüzünde üç kartal başıyla madalyayı yaptıranın Jehan Trieaudet olduğu yazılıdır. Bu madalyanın orijinalinin Matteo di Pasti tarafından yapıldığı ileri sürülüyor.

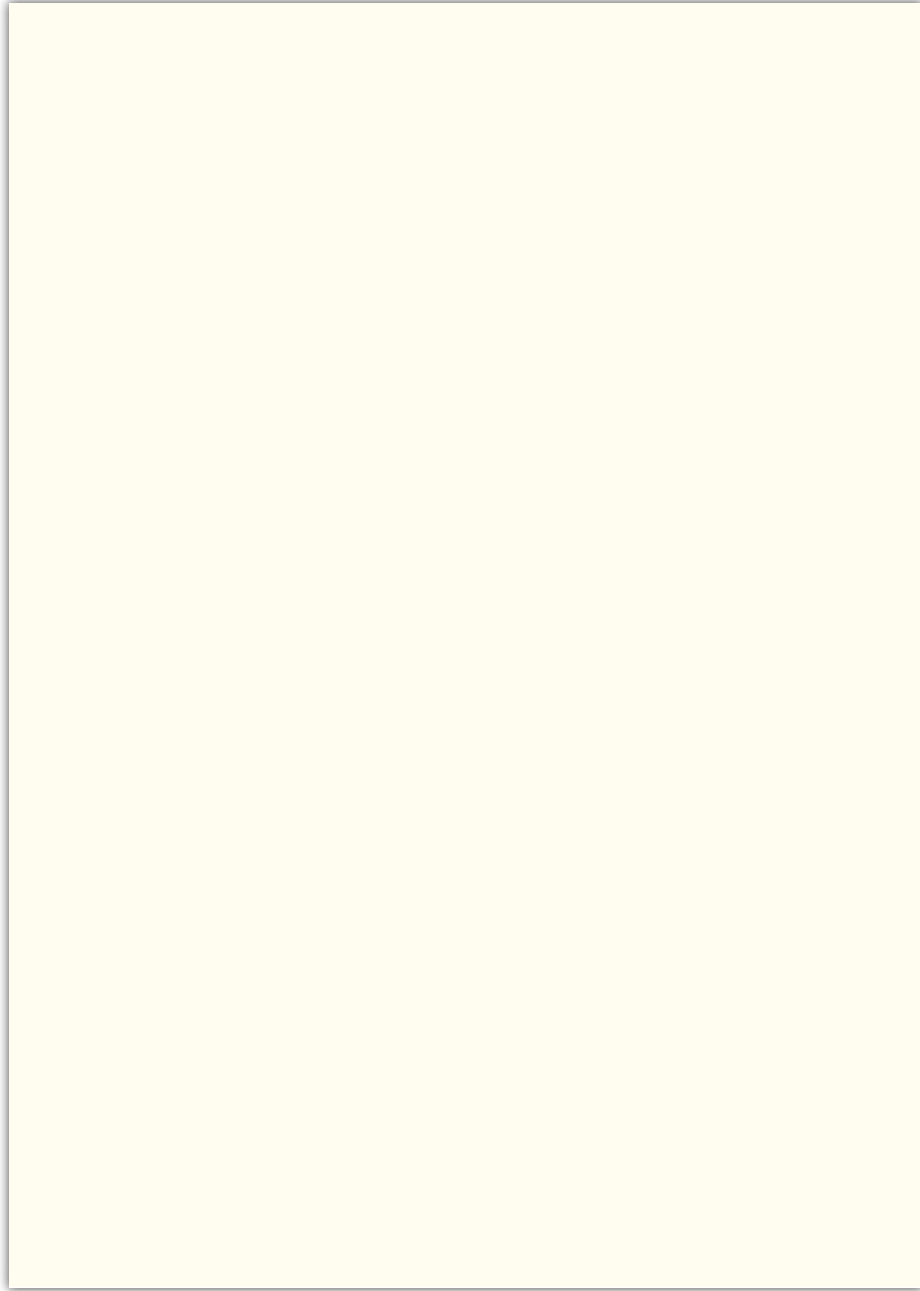
Yukarıda resmi görülen madalya Donatello'nun talebesi heykeltıraş Bertoldo di Giovanni'nin eseridir. Giovanni İstanbul'a gelmemiş olduğuna göre bu madalyonu Gentile Bellini'nin resimlerinden ilham alarak yapmış olması pek muhtemeldir. Aslı brozdan olan bu madalya herhalde pek muvaffak bir şey sayılmamaktadır.

Yukarıdaki madalya, Fatih'in günümüze kadar intikal etmiş bulunan ve pek meşhur yağlı boya tablosunu yapmış olan meşhur İtalyan ressamı Gentile Bellini'nin eseridir. Bellini'nin madalyonculuk sahasındaki acemiliği bu eserde iyice görülmektedir ve muhtemelen bu madalyon, sanatkârın ilk ve son madalyonudur.

Fatih'in en tanınmış portresi 1479 Eylül'ünden 1480 Kasım'ına kadar İstanbul'da Osmanlı sarayında kalan Venedikli Gentile Bellini'nin elinden çıkmıştır. Fatih'in en güzel portresi olarak kabul edilen bu küçük yağlı boya tablo, bilinmeyen bir surette Venedik'te Venturi ailesine intikal etmiş ve bir borç karşılığı bu aileden bir İngiliz'e geçtikten sonra 1856'da Sir Henr Layard tarafından satın alınmıştır. 1914-1918 Harbine kadar Venedik'te kalan tablo, harp içinde Londra'ya götürülerek İngiliz müzesine satılmıştır. Topkapı Sarayı resim galerisinde kötü bir kopyası bulunan bu tabloda Fatih yarım cepheden tasvir olunmuştur. Başında beyaz sarık, üzerinde kürk vardır, biraz önce zikredilen minyatürdeki gibi sakalı uzundur. Solgun yüzü ince, hatları asil ve zariftir. Fatih'in ölümünden kısa bir müddet önce yapılan bu kuvvetli ve güzel portre, mimarî bir çerçeve ile hudutlanmıştır. Başını haleleyen yarım kemerin dışında sağlı sollu üçer taç görülmekte, gövdenin alt kısmını hudutlandıran balkon korkuluğu motifinin üzerinde de mücevherler ile süslü muhteşem bir örtü bulunmaktadır. Aynı korkuluğun bir tarafında Fatih'in adı diğer tarafında ise eserin yapıldığı tarih okunur. Üzerinde gayet sarih olarak 1480 tarihi olduğuna göre bu tablo, Fatih'in ölümünden pek kısa bir zaman önce yapılmıştır. Fakat şu var ki, sanatkâr, bu sırada artık iyice çökmüş olan hünkârın portresinde onun bu halini aksettirmekten sıkınmıştır. Koyu tatlı renklerin arasında biraz solgun gözüken ince ve kudretli yüz, belki bir dereceye kadar büyük hükümdarın artık bozulan sıhhatine işaret etmekte ise de, bu resmin daha ziyade idealleştirilmiş bir portre olduğu muhakkaktır.

Fatih'in olgunluk çağını tanıtan dik-kate şayan bir madalyanın bir yüzünü yukarıda görüyorsunuz. 1488'de yazılan bir vesikaya göre, İstanbul'a geldiği kat'i bir surette belli olan İtalyan sanatkârı Costanzio da Ferrara'nın eseri olan bu madalyanın aslı 122 mm. çapındadır.

Costanzio da Ferrara'nın madalyasının arka yüzü de yukarıda görülüyor. Burada Fatih at üstünde ve elinde bir kamçı bulunduğu halde tasvir edilmiştir. Tahminlere göre bu madalyonun taslağının daha önceden yapılmış olması gerekiyor. Çünkü hükümdar her iki yüzde de nispeten sıhhatli görünmektedir.

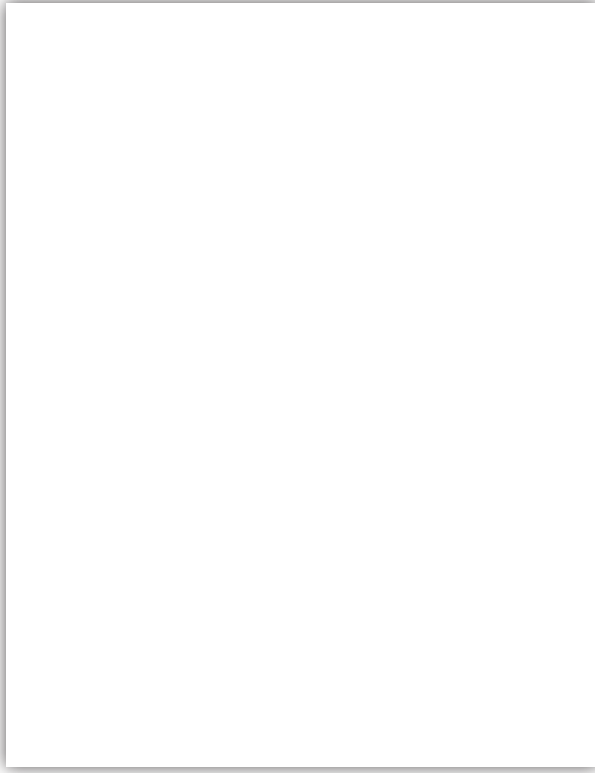
Kardinal Paolo Giovio da, Bellini tarafından yapılmış bir Fatih portresine sahip bulunuyordu. Kardinal'in Como'daki müzesinde asırlarca önce teşhir edilen bu eser artık kaybolmuş ve yalnız berbat bir gravür halinde bir kopyası neşredilmiştir. Birçok hatalı ve aksak taraflara sahip bulunan ve esas örneği teşkil eden tablo hakkında pek sarıh bir fikir veremeyen bu resimde Fatih'in elinde bir çiçek bulunması, orijinalin yine Topkapı Sarayı'ndaki başka bir Fatih portresi ile bir dereceye kadar yakınlığı olduğuna işaret eder.

Topkapı Sarayı'ndaki bu portre 39x27 cm. ebadında bir minyatürdür. Fatih bağdaş kurup oturmuş vaziyette yarı cepheden tasvir edilmiştir. Vücudunun alt kısmı ile kollardaki kumaş kıvrımlarının pek cazip sayılamayacak bir intiba bırakmalarına karşılık yüz kısmında bilhassa hu-

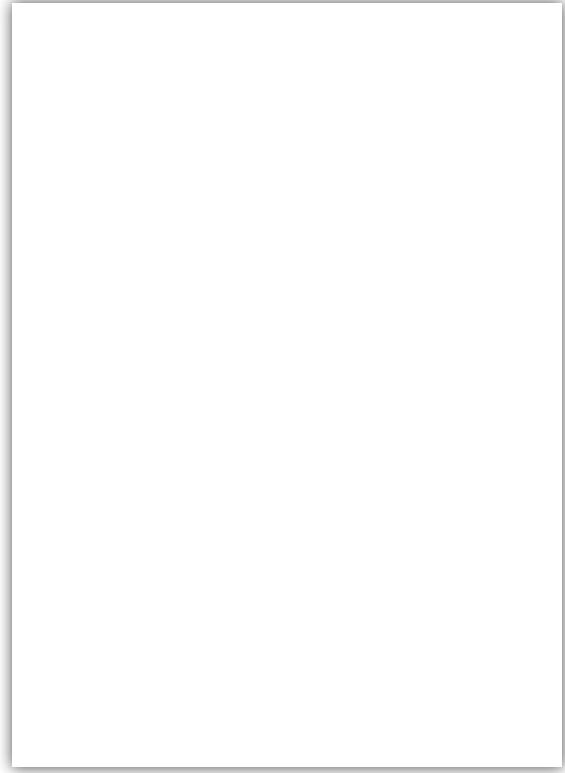

susî bir dikkat ve itina ile çalışıldığı sezilmektedir. Sol elinde bir mendil, sağ elinde ise koklamakta olduğu küçük bir çiçek demetini tutmakta olan Fatih'in yüz çizgileri diğer portrelerindekiyle uygundur. Bu minyatürü meydana getiren sanatkâr meçhul olmakla beraber, yukarıda bahsi geçen Sinan Bey'in elinden çıkmış olabileceğini mümkün görenler de vardır. Herhalde şurası muhakkak ki bu minyatür, Fatih zamanında onun yakınında bulunan bir sanatkâr tarafından ve Türk resim üslûbuna göre yapılmıştır.

Biraz önce bahsedilen, İstanbul Deniz Müzesi'ndeki tablo bunun bir benzeri olan ve bir vakitler Avusturya'da Ferdinand von Tirol'un hususî koleksiyonunda teşhir edilen Fatih resmi, Topkapı Sarayı resim galerisinde teşhir edilen yağlıboya resim gibi muhtelif eserler, daha eski örneklerden

Aslı Topkapı Sarayı'nda bulunan bu Fatih portresi bir minyatürdür. Ebadı 27x39 cm'dir. Fatih burada bağdaş kurup oturmuş bir halde tasvir edilmiştir. Portreyi meydana getiren sanatkar bilinmemekle beraber, Fatih devrinde sarayda bulunan ve Maestro Paoli adlı yabancı bir ustanın yanında yetişmiş bir Türk sanatkarı olan Sinan Bey'in eseri olması ihtimali mevcuttur.

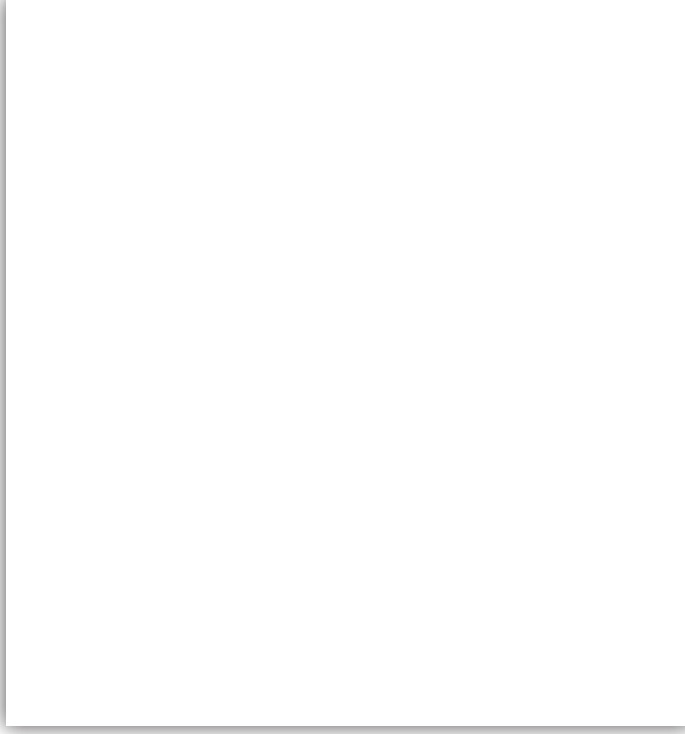

Fatih'i son günlerinde ve hayli düşkün bir halde gösteren bu oldukça realist resim, Viyana'da Milli Kütüphanede bulunmaktadır. Bu resim İstanbul'da 1572-1578 yılları arasında elçi olarak bulunan David von Ungnad tarafından elde edilmiş veya yağlı boya bir tablodan kopya suretiyle yaptırılmıştır. Tablonun aslının ebadı 19x28'dir.

beceriksizcesine yapılmış kopyalardır. Bunlarda belli bir dereceye kadar Fatih'in yüz hatları mevcut ise de, sanatkarların samimiyetle çalışmadıkları, resmini meydana getirdikleri adamı kötülemek için hayli büyük bir gayret sarfettikleri açıkça görülmektedir.

Bellini, birkaç numunesi bulunan bir de bronz madalya yapmıştır. Costanzio da Ferrara'ninkine nazaran daha az muvaffakiyetli olan bu madalyonun ön yüzünde tasvir edilen Fatih donuk bir ifadeye sahiptir. Nisbetleri pek ahenkli olmayan bu kabartma resim, Gentile Bellini'nin madalyonculuk sahasındaki ilk ve belki de son tecrübesidir. Bu beceriksiz eserin yakın benzeri de Floransalı Heykeltıraş Bertoldo di Giovanni'nin elinden çıkmıştır. Donatello'nun talebesi ve Michel Angelo'nun ustası olan bu silik sanatkar, İstanbul'a gelmediğine göre, muhtemelen Bellini'nin resimlerinden ilham almak suretiyle bu madalyayı meydana getirmiştir. Büyük çağda, bronzdan olan madalyanın ön yüzündeki Fatih, Bellini madalyasındakinin aynıdır, eğer ufak bir fark var ise, o da boynuna asılı olan ayardır.

Madalyanın arka yüzünde ise antik sikkelerden ilham alınarak meyda-

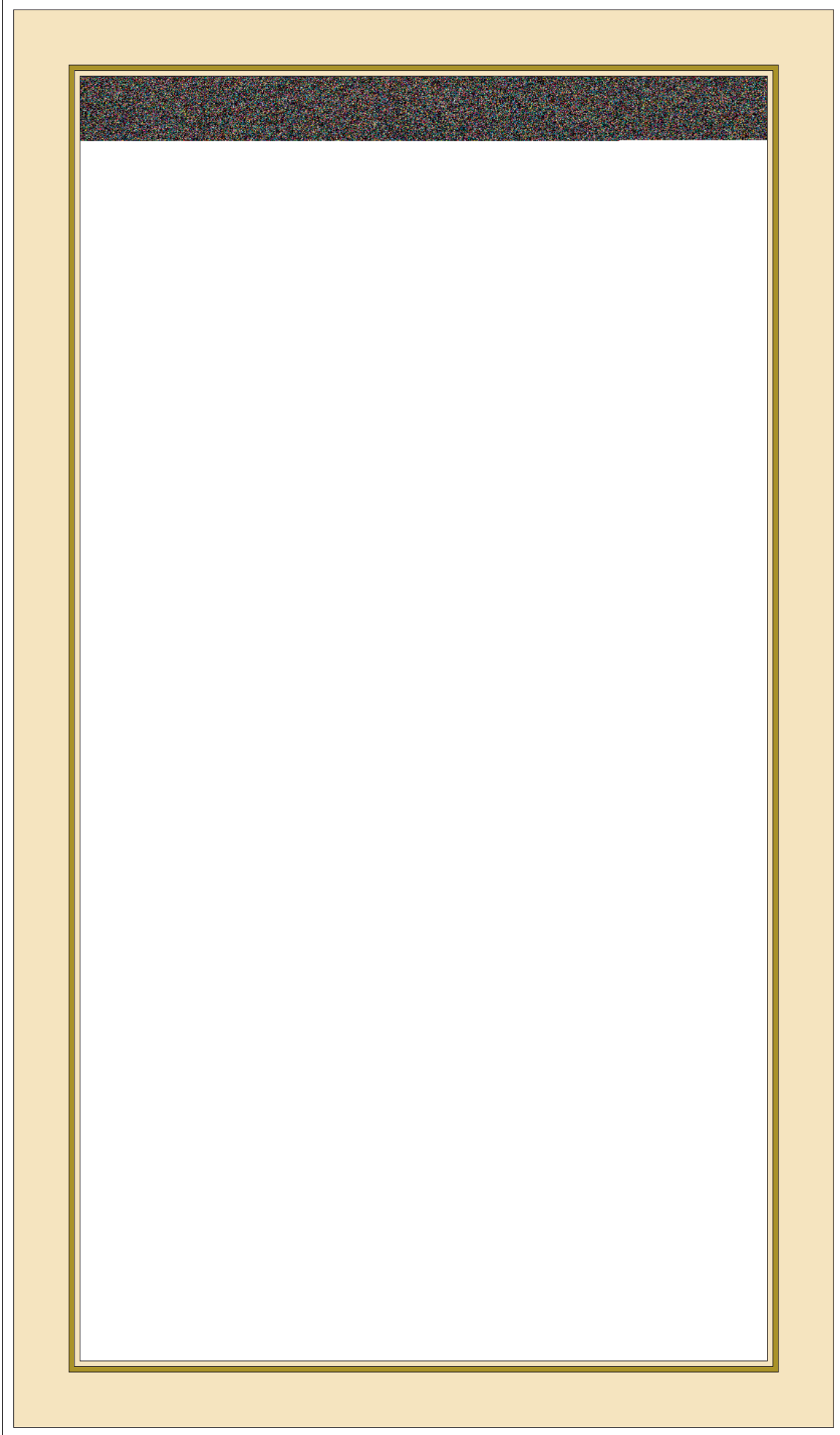
Yukarıdaki gravürün garip bir hikâyesi vardır. Paolo Giovio adlı İtalyan kardinalinin elinde yine Gentile Bellini tarafından yapılmış bir Fatih tablosu bulunuyordu. Kardinalin Como'daki müzesinde asırlarca önce teşhir edilen bu tablo, nicedir kaybolmuştur. Bu gravür, kardinalin tablosunun kötü bir kopyasından ibarettir.

Yukarıdaki resim, yanlış olarak iddia edildiği gibi Gentile Bellini tarafından yapılmış bir gravür değil, Bellini'nin meşhur tablosunu bir kitapta neşredebilmesi için 19'uncu asırda yaptırılmış kötü bir kopyadır.

na getirilmiş karışık bir kompozisyon bulunmaktadır. Burada, önünde bir meşale ile ilerleyen çıplak bir adam olan şahlanmış iki atın çektiği bir zafer arabası görülmekte; bu arabanın içinde çıplak muzaffer bir kumandan ile arabanın arka sahanlığında kumandanın elindeki ip kemendine sarılı üç çıplak kadın ferkedilmektedir.

Nihayet Fatih'i son günlerde en düşkün halinde gösteren oldukça realist bir resim de Avusturya'da Viyana'da Milli Kütüphanede bulunmaktadır. İstanbul'da 1572-1578 yılları arasında elçi olarak bulunan David von Ungnad tarafından elde edilen veya bazı tahminlere göre yağlıboya bir orijinalden kopya ettirilen, bu 19x28 cm. ebadındaki renkli resim Fatih'i yarı cepheden tasvir etmektedir. Sağ koluna dayanmış olan hünkâr büyük beyaz sarığının altında âdeta ezilmiş gibidir. Vücudu öne eğilmiş, hasta bacakları üzerinde dik duramayan gövdesi hafifçe kamburlaşmıştır. Yüz hatları, ana çizgiler bakımından diğer portrelere uygundur; yalnız şu farkla ki çukura kaçmış fersiz ve donuk bakışlı gözleri, kırışmış cildi, ölümü artık pek yakın olan büyük Fatih Sultan Mehmed'i son zayıf ve halsiz görünüşü ile bize tanıtmaktadır.

Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâli'l-Osmâniyye
kitabının içinde bulunan, Nakkaş Osman'ın
resmettiği bir minyatür.

Fatih Sultan Mehmet

Doğumundan ölümüne kadar kısa ömür kronolojisi

"Fatih Sultan Mehmed: Doğumundan Ölümüne Kadar Kısa Ömür Kronolojisi", *Hafta Dergisi*, No: 192, 29 Mayıs 1953, s. 18.

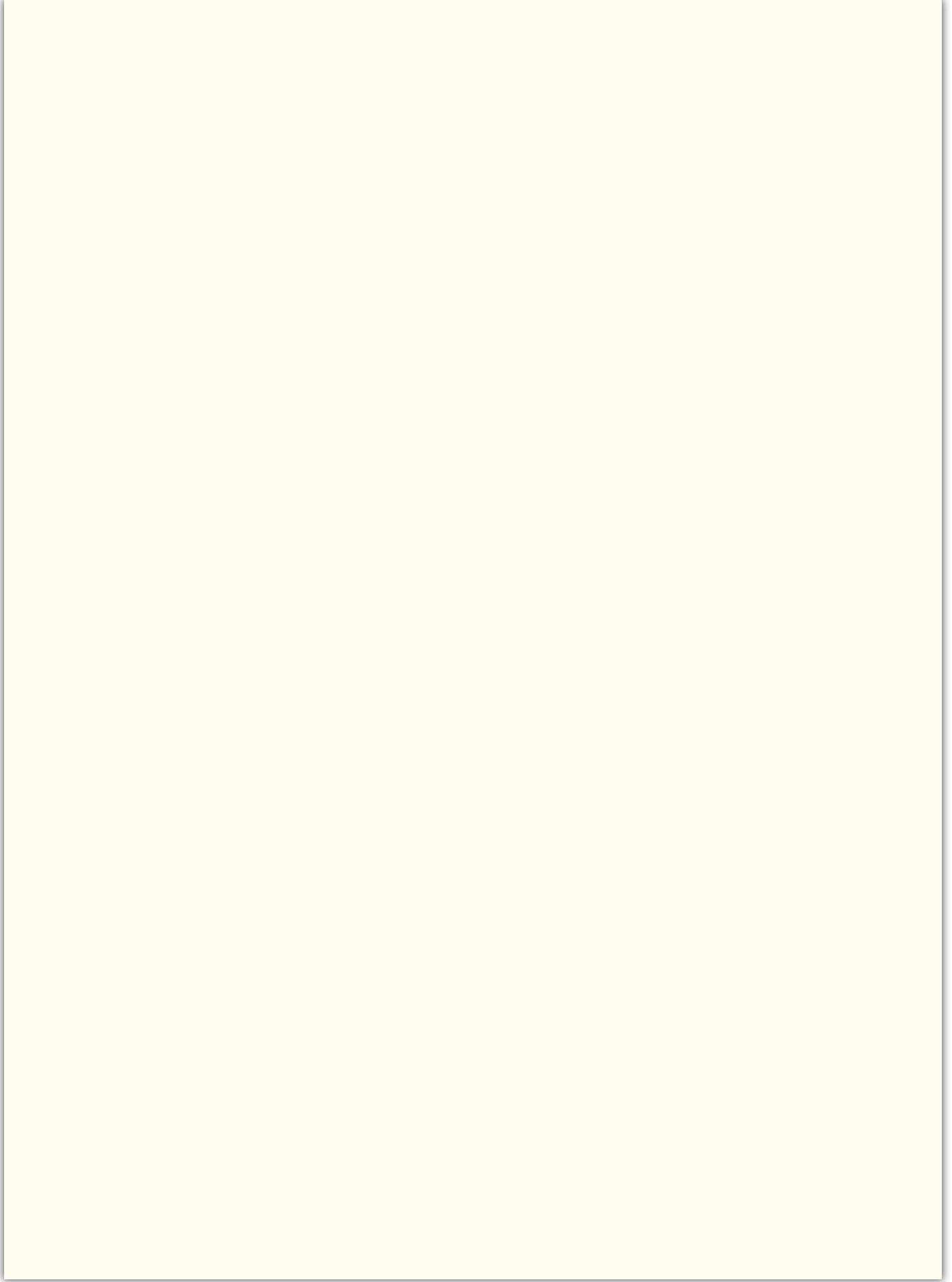
1432, 30 Mart – Osmanlı Padişahı Sultan Murat II'nin oğlu ve dünya tarihinin en büyük adamlarından biri İstanbul Fatih'i İkinci Sultan Mehmed'in Edirne'de doğması.

Anası Hüma Hatun, oğlu Mehmed'i (*İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*'ne göre) 29 Mart Cumartesi'yi 30 Mart Pazar'a bağlayan gece seher vakti Edirne'deki Eski Saray'da dünyaya getirmiştir. Bu mutlu ana, Fatih Mehmet henüz on yedi yaşında iken, 1449 yılında ölmüş ve Bursa'da gömülmüştür. Türbesi Bursa'da Muradiye Camii'nin şark tarafında yüz metre ötedeki Hatuniye Türbesi denilen bir zarif âbidedir.

1444, 12 Temmuz – İkinci Sultan Murad'ın Macar Kralı Ladislas ile on yıllık sulh muahedesi akti (Segedin Muahedesi). Bu muahedenin akdini müeakip, Sultan Murat II, Manisa'da bulunan oğlu Şehzade Mehmed'i Edirne'ye davet etti ve padişahlığı ona terkedip kendisi Manisa'ya gitti.

1444, Eylül – On iki yaşındaki bir çocuğun padişah olmasını fırsat bilen düşmanlar derhal baş kaldırdılar. Macar Kralı Ladislas Segedin Muahedesi'ni imzasından 50 gün sonra bozarak harbe girişti. Halbuki, o, bu muahedeyi İncil üzerine el basarak yeminle tahkim etmişti. Sultan İkinci Murat hızla ordunun başına davet edildi. Bu sırada Çanakkale Boğazı Papalık donanması tarafından tutulmuş olduğundan Sultan Murat Karadeniz Boğazına gelip Anadolu Hisari'nden Rumeli'ye geçti.

1444, 10 Kasım – Varna Meydan Muharebesi ve

Türk ordusunun büyük zaferi. Kral Ladislas'ın öldürülüp başının kesilmesi, 11 Kasım Haçlı ordugâhının tamamen zaptı.

1445 – Sultan İkinci Murad'ın yeniden tahta çıkması ve oğlu Sultan İkinci Mehmed'in tahttan inip Manisa valiliğine gitmesi.

1446 – Mora Seferi ve Mora Despotu'nun haraca bağlanması.

1447 – Arnavutluk'ta İskender Bey isyanı ve Akçe Hisar'ın muhasarası.

1448 – İkinci Kosova Muharebesi, müteakiben Macarlarla yedi yıllık mütareke yapılması.

1449 – İkinci Mehmed'in Dulkadir Hükümdarı Süleyman Bey'in kızı Sitti Mükrim Hatun ile evlenmesi; Edirne'de üç ay düğün dernek yapılması ve yine Mehmed'in Manisa'ya avdeti.

1450 – İkinci Murad'ın son Arnavutluk seferi.

1451 – Sultan İkinci Murad'ın 3 Şubat Çarşamba günü vefatı.

1451, Şubat 18 – İkinci Mehmed'in Manisa'dan gelerek Edirne'de ikinci defa tahta çıkışı. Henüz 19 yaşındadır. Cülûs tebrikine gelen ecnebi elçilerle sulh muahedeleri anlaşmaları yenilendi. Karaman Beyi'nin isyanı ve İkinci Mehmed'in gidip bu isyanı tenkil etmesi ve Karamanoğlu İbrahim Bey'le anlaşması. Dönüşte Bursa'da yeniçerilerin cülûs bahşışı istemeleri ve bu kötü âdetin kurulması. Anadolu Beylerbeyliği merkezinin Ankara'dan Kütahya'ya çevrilmesi.

1452, Mart 26 – İkinci Mehmed'in Edirne'den hareketle Rumeli Hisari'nin bulunduğu yere gelmesi ve Hisar'ların inşasına başlanması. (Bu Hisar üç buçuk ayda ikmal edilmiştir).

1452 Haziran – Bizans İmparatorluğuna harp ilânı.

1452 Ağustos – Fatih'in, inşasını tamamlamış olduğu Rumeli Hisari'nden ayrılıp Bizans surları önünde üç gün konaklaması ve müteakiben Edirne'ye hareketi.

1453 Şubat – Edirne'den büyük topların İstanbul'a doğru yola çıkarılması.

1453, 23 Mart – Ordunun Edirne'den hareketi.

1453, 2 Nisan – İstanbul Haliçi'nin ağzına Bizanslıların zincir germeleri.

1453, 5 Nisan – Türk ordusu İstanbul önünde.

1453, Nisan – Fatih'in İstanbul önüne gelmesi ve muhasaranın başlaması.

1453, Mayıs 29 Salı – İstanbul'un fethi ve payitaht ittihazı. Galata Ceneviz kolonisinin teslim olması.

1453, Haziran 1 – Ayasofya Camii'nde ilk Cuma namazının kılınması. Fatih'in Garp Hıristiyanlığına karşı Şark Hıristiyanlığını himayesi altına alarak bir Rum-Ortodoks Patriği tayin etmesi.

1453, Haziran 18 – Fatih’in Edirne’ye dönüşü.

1453 sonları – İmroz, Limni, ve Taşoz adalarının itaati. Enez ve Midilli Ceneviz beylerinin tabiiyete kabulü. Muhtelif Hıristiyan devletlerinin haraca bağlanması.

1454 Nisan – Venedik Cumhuriyeti ile sulh akti. İstanbul’da eski saray inşaatının tamamlanması. Birinci Sırp seferi.

1455 – İkinci Sırp seferi.

1455 – Arnavutluk’ta Berat zaferi. Rodos şövalyelerine harp ilânı ve Osmanlı donanmasının adalar seferi.

1456 – Enez Ceneviz beyliği ile idaresindeki adaların fethi. Üçüncü Sırbistan seferi ve Belgrad muhasarası.

1458 – Mora seferi. Sırbistan fütuhâtı. Atina’nın fethi. Eyüp Camii ve türbesinin inşası, Yedikule’nin inşası.

1459 – Semendire’nin fethiyle Sırbistan’ın bir Türk vilâyeti haline gelmesi.

1459 – Cem Sultan’ın doğumu.

1460 – Cenubî Mora despotluklarının ilhaki. Eflâk prensliğinin himaye altına alınması.

1461 – Arnavutluk mütarekesi. Amasra Ceneviz kolonisinin fethi. Çandarogulları istiklâline son verilmesi ve beyliğin ilhaki. Trabzon Rum İmparatorluğu’nun fethi.

1462 – Eflâk Beyliği’nin tabiiyet altına alınması. Midilli adasının fethi. Çanakkale Boğazı’nın tahkimi.

1463 – Fetih Camii’nin temel atma merasimi. Arnavut sulhu. Bosna Krallığının fethi. Hersek dükalığının tâbiyet altına alınması.

Osmanlı – Venedik harbinin başlaması.

1466 – Arnavutların sulhu bozmaları üzerine sefer açılması; Elbasan kalesinin inşası ve Arnavutluk kalelerinin zaptı.

Fatih’in Karaman seferi ve Konya’nın zaptı ile Karaman ilinin bir vilâyet haline getirilmesi.

1470 – Eğriboz adasının fethi. Fatih Camii’nin ikmalî.

1471 – Karniyol akını. Alâiye beyliğinin zaptı. Sülûfke havalisinin zaptı. Akkoyunlular ordusunun Gedik Ahmed’in ordusunu mağlûp etmesi. İçel’in istirdadı. Topkapı Sarayı’nın inşası.

1473 – Ağustos 11 – Otlukbeli zaferi.

1475 – Boğdan bozgunu.

1476 – Fatih'in Boğdan zaferi.

1477 – Turhan Bey'in Venedik civarına kadar uzanan İtalyan akını.

1478 – Arnavutluk'ta Kraya Kalesi'nin teslim olması. İşkodra muhasarası.

1479 – Karada ve denizde 16 yıldan beri devam eden Osmanlı-Venedik harbinin sona ermesi. Osmanlı-Venedik ittifakı. Turul Beyliği'nin zaptı, Gürcistan ve Çerkezistan fütuhata. Yunan adalarından Aya Mavri, Kafalonya ve Zanta Dükalığı'nın işgali.

1480 – Hersek Dükalığı'nın ilhaki. İtalya seferi ve Otranto'nun fethi.

1481 – Mayıs 3 – Orta Çağ'a son veren büyük Fatih'in çıktığı sefer yolunda, Maltepe'nin Hünkâr Çayırı mevkiinde vefatı.

Alman sanatçı Konrad von Grünenberg'in
Fatih Sultan Mehmed dönemi Türk
gemileriyle ilgili bir tasviri.

Fatih'in Donanmaya Verdiği Önem

Kemal Samancıgil

Kemal Samancıgil, "Fatih'in Donanmaya Verdiği Önem", *Milliyet*, 29 Mayıs 1953, s. 4.

“

Yelkenler fora edildi; borular, nefirler çalınmaya başladı; gemiler yağlı kızakların üstünden Haliç'e doğru sevkolundu. Sabaha karşı gemilerin içinde bulunan askerlerin tekbir avazeleri; davul ve zurna sadaları birbirine karışırken Haliç'e inildi.

Türklerde denizcilik hayli eskidir. Osmanlı Devleti'nin henüz kurulmadığı zamanlarda Karesi, Aydın, Menteşe ve Kastamonu gibi Türk beyliklerinin ahali denizcilik ile gemicilikte oldukça ilerlemiş bulunuyorlardı. Hatta içlerinde bir kısmı korsanlık denen, yapılması güç ve tehlikeli hizmetlerle meşgul olmaya başlamışlardı.

Osmanlı devletinin kurulmasından sonra pek tabii olarak bir Türk ordusu da doğdu. Ancak bu arada bir deniz kuvvetinin vücuda getirilip, getirilmediğini katî olarak bilmiyoruz.

Fakat Şehzade Süleyman Paşa Rumeli yakasına geçmek istediği zaman denizden aştı; bu hususta kullandığı vasıta da oldukça muntazamdı. Demek ki o devirlerden beri Türklerde denizcilik vardı. Ve... Süleyman Paşa'nın bu geçişte kullandığı vasıta, "seccade" diye tavsif ettiği şu beyitteki "sal" değildi.

*Keramet gösterüp halka, suya seccade salmışsın;
Yakasın Rumeli'nin dest-i takva ile almışsın.*

Bununla beraber Türkler, o vakitlerde muasır Avrupa devletleri kadar ileri denizci değillerdi. Filolar, kara askerinin nakliye vasıtası olarak kullanılmaktaydı. Çünkü "donanma" bir harp kuvveti addolunmuyordu. II. Sultan Murad devrinde dahi bu zihniyet, hâkimiyetini kaybetmedi.

Hatta devlet işlerinde sırf devlet gemilerinin kullanılması lüzumu hissedilmemişti. Tabii, "Azab"lara kadar deniz askeri de yoktu. İcabı takdirinde devlet

gemilerinin tayfaları bile şahısların gemilerinden tedarik edilirdi. Bunlarla dahi epeyce işler görülüyor idiyse de Türk bahriyesi “Başbozukluğunu” muhafaza edegeldiği cihetle, muasır ilerleyişlere ayak uydurulmasına mâni teşkil ediyordu.

İstanbul’un İşgal Planı ve Donanma

Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri zamanına kadar Türk denizciliği bu minval üzere devam etti. Ancak, bu büyük Padişah Türk tahtına oturunca, büyük imparatorluğu için kara kuvvetleri nisbetinde deniz kuvvetine de ihtiyaç olduğu hakikatini takdir ve teslim eyledi. İstanbul’un zaptı planıyla beraber bu işi de ele aldı.

Çünkü İstanbul muhtelif devirlerde ve muhtelif milletler tarafından birçok defalar muhasara edilmişti. Lâkin bunların yüzde doksan sekizi muvaffakiyetsizlikle neticelenmiş bulunuyordu. Ulu Padişaha göre bu muvaffakiyetsizlikler, Akdeniz boğazının açık bırakılmasından ve Kostantiniye’nin deniz tarafından tazyik edilmesinden doğmuştu.

Her vakit şehir kalelerinin kara cephesindeki bedenleri, kullanılacak ağır kara silahları göz önünde tutularak sağlam yapılmaktaydı. Gemilerin taşıyacağı silâhlar ise hafif olacağından, bu tarafın bedenleri de hafif yapılırdı. O itibarla Bizans’ın muhasara ve zaptına, karadan olduğu kadar denizden de ehemmiyet verilmek lazım geliyordu.

İşte, büyük Fatih bu düşüncelerle Rumeli Hisarı’nın inşaatına devam ederken bir taraftan Kaptanı Derya Süleyman Bey’i lüzumlu gemilerin hazırlanması için Gelibolu tersanesine gönderdi. Diğer taraftan bu gemilere kara kuvvetlerinden tayfa tedarik edilemeyeceğini düşünerek, “Azab” denen deniz sınıfının genişletilmesi işini ele aldı, yoluna koyduktan sonra Edirne’ye gitti.

İmparator Konstantin Dragates (Costantin Dragases) de boş durmuyordu. Bilhassa Fatih Sultan Mehmet’in denize, denizciliğe verdiği ehemmiyet karşısında endişelere düşmekteydi. Bir taraftan vakit kazanmak için Ulu Hükümdar Fatih’e rica ve minnetlerini gönderirken, diğer yandan Avrupa devletlerinden istimdat ediyordu. Bilhassa Papa ile Venedik cumhuriyetinin eteğine yapışmaktaydı.

Haliç’te Hazırlık

Aynı zamanda muhasaraya dayanabilmek için süratle bedenlerdeki gedikleri tamir ettiriyor, fazla kapıları ördürüyor; anbarları, sarnıçları alabildiğine dolduruyordu. Öteden de, en zayıf olan Haliç bedenlerine Türk donanmasının sokulmaması için Haliç’in ağzını kapatmayı düşündü ve mahut büyük zinciri Sarayburnu’ndan Galata’ya gerdirdi. Duvarların üstlerindeki bütün burçlara da toplar, balistler ve o güne mahsus harp silahları yerleştirildi. Yazık ki kahraman Konstantin’in teb’asında mâneviyat bozulmuştu.

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

[REDACTED]

“Türkler Ayasofya’ya kadar girecekler, sonra mağlup olarak çıkacaklar.” diye bir teselli nakaratı tutturmuş bulunuyorlardı. Bunda haksız da değillerdi. Karşılarında büyük bir hükümdar ve ordusunu titreşerek hayal ederlerken, bekledikleri yardımlardan hiçbir şey çıkmıyordu. Papalık gibi bütün Avrupa devletleri üzerindeki nüfuzuyla Bizan’sı kurtarmaya muktedir olan makam, Kostantin’e bir Kardinal riyasetinde birçok Katolik papazı göndererek şu tavsiyede bulunmuştu:

“Bundan sonra dinî merâsimlerin katolik mezhebince yapılmasını tavsiye ederim!”

Türk Sarığı Kardinal Şapkası

Venediklilerden bir ses çıkmamıştı. Şehirde, Türklerin karşısında son günlerini yaşamak üzere bulunan, Papanın Katolik papazlarıyla, Roma’ya katiyen bağlı kalmak istemeyen Ortodoks papazları arasında bir anlaşmazlık aldı yürüdü. Ortodoks papazları kiliselerde şöyle bağıryorlardı:

“İstanbul’da Türk sarığı görmek, Kardinal şapkası görmekten daha iyidir!..”

İşte, Kostantiniye’nin şaşkınlık saikasıyla için için kaynaştığı bu anlarda, Baltaoğlu Süleyman Bey (Paşa) de Gelibolu tersanesinde, muhasarının semere vermesini sağlayacak kuvvetteki donanmayı vücuda getirmiş, Padişahın emriyle Marmara’ya açılarak “Balta” limanına gelmişti. Burada verilecek ikinci emri beklemek üzere demirledi.

Kara ordusu da Fatih Sultan Mehmed’in kumandasında Edirne’den hareket etmişti. Üç büyük toptan başka dört bataryaya sahip bulunduğu halde 4-6 Nisan 1453 günü Topkapı dışında göründüler. Yüz bini derviş, satıcı, seyirci ve yağmacı olmak üzere 250 bin kişiden ibarettiler.

Bizanslılar bütün tepelerin sarıklı başlarla kaplanmış olduğunu görünce, endişe, şaşkınlık ve telâşları arttı.

Türk kuvvetleri gittikçe yayılıyor, Yedikule’den Haliç’e kadar olan bütün saha doluyordu. Az sonra da kurulan çadırlardan toprak ve yeşillik namına bir renk görünmez oldu. Fatih Sultan Mehmet Hazretleriyle gelen Rumeli gazilerinin cepheleri Haliç’ten Edirnekapı’sına kadar uzatıldı. Gelibolu boğazından geçerek gelen Anadolu askeri ise ordunun sağ cenahını teşkil ediyordu. Padişahın kayınpederi Zağnos Paşa da, Cenevizlileri kontrol maksadıyla kuvvetlerini Okmeydanı-Beyoğlu sırtlarında ta’biye etmişti.

Bizans’ın Kuvveti

Buna mukabil Kostantiniye kalesini müdafaa ve muhafaza edecek olan Bizans askeri de küçümsenemezdi. Yalnız silahlı olarak hizmet almış bulunan ahali ile yerli, İtalyan, İspanyol, Fransız ve Alman kuvvetleri 150 bine yakındı. Bir Ceneviz müstemlekesi olan Galata’nın da el altından büyük rol oynadığı hesaba katılacak olursa, İstanbul’un zabtı çok zordu. Çünkü Bi-

zanslılar müsavi kuvvetle mahfuz ve tabii ve sunî manialar içinde, Türkler meydanda ve bu manialar karşısında harp edeceklerdi.

Kanın gövdeleri götürdüğü bir gün, Marmara denizinde, Akdeniz boğazı tarafından gelen beş, diğer bir rivayete göre dört harp gemisinin geldiğini bir tacir gemisi görerek haber verdi. Bunlar, ikisi kalyon ve üçü başka cinsten olmak üzere o asrın en büyük harp gemileriydi. İmdat askeri ve askerî malzeme yüklü bulunuyorlardı. Fatih Sultan Mehmed Hazretleri hemen hareketle tutulup, zabtolunmalarını emreyledi.

Kaptanı Derya Süleyman Paşa vakit geçirmeksizin parça, yani bir buçuk filo ayırdı; demir alıp, yelken açtı. Düşman gemilerine süratle sokulmaya başladıkları sırada cinsleri de belirdi. En baştaki Kostantin'in bayrağını taşıyordu, dördü (veya üçü) Ceneviz bandıralı idiler. Tam Florya önlerinde taraflar harbi kabul ettiler.

Bizanslılar, merak ve endişe ile kale duvarlarının, ev damlarının üstünde birikteler. Türkler de aynı merakla harbi bırakıp, sahile üşüştüler. Fatih Hazretleri dahi atına binerek bizzat sahile kadar indi. 18 parçalık Türk filosu "borda" nizamında ve kürekle hücumla geçmişti.

Rum Ateşi

Yazık ki bu hücumun neticesi, hiç de verdiği ümit gibi çıkmadı. Tam düşmanlara rampa edecekleri sırada başlayan ok, sapan ve Rum ateşi¹ yağmur gibi müdafaa silahlarının dehşetiyle karşılaştılar. Bu yüzden Ayastefanos=Yeşilköy sahili üzerine doğru ricata mecbur kaldılar. Fırsattan faydalanmak isteyen Rum gemisinin süvarisiyle Ceneviz gemilerinin kaptanları da Türk filosuna korkunç hücumla başladılar.

Düşman donanmasından atılan oklarla denizin yüzü doluvermiş, Rum ateşlerinden yer yer alev yükseliyordu. Osmanlı gemilerindeki kürekçiler bu tehlike karşısında vazifelerini göremez oldular. Bu arada Rum ateşlerinden Osmanlı donanmasının iki parçası ateş aldı. Seyretmekte olan büyük Hakanın da sabrı tükenmişti, gazabına hakim olamayarak atını denize sürdü.

Bu esnada sahile kadar sokulmuş olan Türk gemicileri Zatı Şahanenin bu gazubane hareketini görmüşlerdi; başlarına geleceği anlamakta gecikmediler; son bir gayretle ikinci hücumla teşebbüs ettiler: Ama rüzgâr düşmanın lehinde çalışmaya başlamıştı; kolaylıkla bizim filonun arasından geçerek İstanbul limanına girdiler. Haliç'teki zincir kaldırılarak hepsi içeri alındı ve yine kapandı.

¹ Bu silah Bizans'ı birçok defalar düşman eline düşmekten kurtarmıştır. Barut ile gazyağından mürekkep olup, arasında sönmemiş kireç bulunmaktaydı. Su ile temas ettiği vakit dahi yanar, söndürülemezdi.

Dayak Yiyen Donanma Kumandanı

Hazret-i Fatih'in bu fırsat kaçıran mağlubiyet karşısında gazabı kat kat artmıştı. Hemen donanma Kumandanı Baltaoğlu Süleyman Paşa'yı buldurdu, fena halde tedip etti. Bir rivayete göre dövdürdü, sonra sürülmesini emretti. Daha sonra da bütün bahriyelileri takdir ile bu gibi halleri bir daha görmek istemediğini bildirdi. Ve "Donanmanın noksanı tamamlansın." iradesinde bulundu.

Maksad-ı şahânesi evvelce planlaştırdığı üzere deniz tarafındaki surları dövdürmek, Haliç'e sinmiş bulunan düşman donanmasını perişan eylemekti. Zira yalnız karadan zorlamanın, tasavvur olunduğu üzere maksada ulaşmayı geciktireceği aşikârdı. Aynı zamanda büyük toplardan bazıları dağılmış, bazılarının da faydasızlığı meydana çıkmıştı.

Zinciri gözönünde tutan Hazret-i Fatih, yeni baştan tanzim edilen donanmasıyla bizzat meşgul olarak onu mutlaka kapalı bir deniz olan Haliç'e sokmak istiyordu. Zayıf bedenler çok çabuk zamanda maksatlarına kucak açacaktı. Fakat ağzına gerilmiş olan zincir, limana girmelerini zorlaştıracak gibi, düşman donanması da mümanaat edebilirdi.

Karadan Yürüyen Donanma

Burada Fatih Sultan Mehmet Hazretleri şu maniaları mânasız bırakmak için gemilerini karadan yürütmeyi, gayesine uygun buldu. Dolmabahçe'den karaya alacak, Küçük Çiftlik, Şişli Bayırı, Kasımpaşa Deresi yoluyla Haliç'e inebilecekti. Bizzat bunun da planını yaptı, çarelerini tesbit eyledi.

İntihap olunan yol evvela tesviye olundu. Sonra bu tesviyenin üzerine kızaklar döşettirildi. Bu da tamam olunca kızakları don ve zeytinyağlarıyla yağlattı. Artık iş, karaya alınacak gemilere gelmişti. Onları dahi iradesiyle seçti. Hepsini yetmiş tane idi. Bütün tayfalarıyla Dolmabahçe önünde demirleyip geceyi beklemeye koyuldular.

Ortalık sessizliğe bürünüp, denizde ve karada hayat kalmadığı bir saatte yetmiş gemiyi askere çekti. Bu çekiş veya çektiriş öyle hummalı idi ki; sabahın alaca karanlığından önce hepsi Kasımpaşa deresinin tepesine çıkmış bulundu. Burada kaptanlar gemilerinin baş taraflarına; kılavuzlar da dümen yekesine geçtiler. Kürekçiler de denizdeymişler gibi yerlerini almışlardı.

Yelkenler fora edildi; borular, nefirler çalınmaya başladı; gemiler yağlı kızakların üstünden Haliç'e doğru sevkolundu. Sabaha karşı gemilerin içinde bulunan askerlerin tekbir avazeleri; davul ve zurna sadaları birbirine karışırken Haliç'e inildi.

Bu velveden İstanbul halkı büyük korku ve telaşa kapıldı. Çünkü mahsur halk işin ne olduğunu anlamamış; şehir fetholundu zannetmişti. Fakat sabahleyin Donanmayı Hümayunu kilitli Haliç'te görünce hayret, korku ve dehşetleri katmerleşti. Derhal kara tarafındaki surları muhafaza eden

askerin bir kısmını alarak, o vakte kadar müdafaasına lüzum görülmeyen Haliç surlarının muhafazasına verdiler.

Onlar telâşla müdafa tertibatı aladursunlar; Haliç'e yayılmış olan Osmanlı donanması hemen duvarların diplerine yaklaştılar; borda nizamında bir harp safı teşkil ettiler. Güvertelerine yerleştirdikleri toplarla da Bizans kalesini o ana kadar kimsenin el uzatamadığı taraftan dövmeye başladılar.

Gece Baskını

Vaziyetin vehametini gören Cenevizli kumandan Jan Jüstinyani (=Jean Giustiniani) yegâne çarenin Osmanlı Donanmasını yakmakta olduğu mütalâasında bulundu. Ve bir gece, imparatorun izniyle cesur gemicilerinden kâfi miktarda alıp gemisine binerek Osmanlı donanmasına sokuldu. Yedeğinde ateş kayıkları ve sandalları da vardı.

Düşmanın böyle bir teşebbüste bulunacağını gözden uzak tutmayan Türk gemicileri daima, uyanık ve tarassut halinde bulduklarından, Jüstinyani'nin sokuluşunu görmekte gecikmediler. Ve... Derhal top atışına başlandı. Büyük, taş bir gülle amiralin gemisine isabet ettirildi. Suikastçılar alabora oldular. Jüstinyani kendini bir kayığa zor atabildi.

Denizde boğulmak korkusuyla bağırişan düşman kuvvetlerinin acı acı feryatları gecenin karanlığını sararken, bizimkiler de "tekbire" başladılar. Öyle İlâhî ve ürpertici bir sada çıkarıyorlardı ki, "deniz sahili ile İstanbul'un kurulmuş olduğu yedi dağ dahi bu saday-ı mehip tekbiri aksettirmişlerdir.

Ertesi sabah Fatih Sultan Mehmet Hazretleri Haliç'te tam bir hâkimiyet kurabilmek azmiyle Beyoğlu ve Kasımpaşa surlarına havan topları yerleştirdi. Bunlarla Haliç'te ne kadar düşman gemisi varsa, hepsini batırdılar. Hatta cehennemî ateş içinde sözde bitaraf olan müzevir Cenevizlilerin gemileri de kaynayıp, gitmişti. Haliç artık Türklerin elindeydi.

Fatih Hazretleri iki yakayı birbirine bağlamanın faydadan hali olmayaacağını da takdir etmekteydi. Haliç'e hâkimiyet sağlanınca, Kasımpaşa tarafından karşıya ve limanın en dar yerine bir de muvakkat köprü kurdurdu. Bu köprü, birbirine demir halkalarla bağlanmış fiç, sal, varil, lâta ve kirişlerden ibaretti. Üstü de metin tahtalarla döşendi. Sonra iki ucundan kavi zincirlerle iki sahile bağlandı.

Haliç İşgal Edildi

Artık Türk denizcisi kaleyi kolaylıkla tahrip ediyordu. Bizanslılar korkularından bir miktar daha kara askeri çekip buraya getirdiler. Bu suretle fırkalarına zafiyet geldi; muhafızlarından çoğu telef olmaya başladı. Fatih Sultan Mehmet İsfendiyaroğlu ile Kostantin'e haber göndererek, boşuna kan dökülmemesini ve teslim olunmasını istedi. Hatta kendisine bir prenslik vereceğini de ayrıca bildirdi.

Fakat Bizanslılar, burunlarının ucuna gelmiş olan felâkete rağmen ted-

birlerini elden bırakmadılar; köprüyü de, gemileri de ateşe vermek için meyûsane bir teşebbüste daha bulundular. Bu sefer bu tehlikeli işi Jak Kok (= Jacques Cock) namındaki bir Venedikli üzerine aldı.

Bizzat intihap ettiği gemicilerden 40 cesur fedainin birkaçı ile kendisi ufak ve hafif bir gemiye bindi; diğerlerini sandallara taksim etti. Rum ateşi ve nefit şişeleri gibi bir takım da yakıcı silâhlar alarak, gecenin çok karanlık bir saatinde denize açıldılar. Jan Kok yanındaki gemicilerden ikisini köprü-nün üstüne çıkarttı ve “Osmanlı gemilerinin ateş aldıklarını görür görmez hemen köprüyü ateşleyin!” emrini verdi. Kendisi de gemisi, sandalları ve maiyetiye Türk donanmasına doğru ilerlemeye başladı. Türk denizcileri yine uyanık, her an bir suikast beklemekteydiler. Düşmanı daha uzaklarında iken görmekle, dehşetli bir top atışına başladılar. Yağmur gibi yağdırılan taş güllerden Jak Kok’u bütün maiyetiyle denizin dibine indiriverdiler. Bunu farkedenden köprüdeki düşman kundakçıları da köprüyü ateşlediler. Lâkin vaktinde yetişip, hiçbir hasar olmadan yangın söndürüldü.

Teslim Teklifi

Tam yedi haftadır devam eden bu hal gerek Hazret-i Fatih’i gerekse Türk askerlerini kızdırmıştı. Mayısın yirmi dördüncü günü Bizanslı son defa olarak teslim davet etti. İmparator Kostantin büyük vatanperverliğinin hislerine mağlup olarak yine razı olmadı ve Türk elçisine şu cevabı verdi:

“Cenab-ı Hakk’ın bana teslim ettiği bu şehir, tek bir insan kalmayınca kadar müdafaada sebat edeceğim! Ancak şehrin muhasarası kaldırılırsa, Padişaha senelik bir vergi veririm.”

Bunun üzerine ulu hükümdar Fatih Sultan Mehmet Hazretleri Mayıs’ın 29’uncu günü için umumî bir hücum ile Bizans’ın işini bitirmeyi emretti. Denizden olduğu nispette karadan da hazırlıklar görüldü. Yine Padişahın emriyle 29’un gecesini bir “Mum Donanması Şenliği” ter-tip olundu.

O gece surları saran Türk askerlerinde, Haliç’teki gemilerde, Beyoğlu ve Kasımpaşa sırtlarında, velhasıl şehrin dört tarafında meşaleler, çıralı ağaçlar, yağlı paçavralar yandı. İstanbul bir ateş çemberi ile sarıldı. Her taraftan ilâhiler, zikirler, şarkı ve türküler işitiliyor, İstanbul’un ortalarına kadar yayılan bu sadalar Bizanslıları büyük bir korku ve dehşete boğuyordu.

İmparator Kostantin Ayasofya’ya sığınmış, büyük bir âyin yaptırmaktaydı. Bütün Rum halkı Hazret-i Meryem’in resmi önünde ağlaşıyordu. Kostantin sabahleyin zırhını giymiş olduğu halde, Edirnekapısı civarındaki Tekfur Sarayı’na gitti. Jüstinyani ise yıkılmış ve yıkılmakta olan duvarların tamiri için dört dönüyordu.

Hazret-i Fatih’in Mısır sultanına hitaben yazdığı ve Molla Gürânî Hazretlerinin kaleme aldığı fetihnamede bildirildiğine göre, 29 Mayıs günü tan yeri ağarmaya başladığı vakitte, emrolunan büyük hücum tatbik olun-

du. Ve güneşin doğmasından evvel, yani bir saat içinde Bizans çöktü. Deniz ve kara surlarından olmak üzere açılan dört beş gedikten birden Türk askerleri şehre girdiler.

İlk önce girenler, Odunkapısı sahilini tazyike memur olan ve donanmadan 50 bahriye azabı oldu.

Fatih Ayasofya'da

Şehir tamamen Türklerin eline geçip, sulh ve asayiş teessüs ettikten sonra da Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri bir at üstünde olduğu halde maiyetiyle beraber şehre girdi. Büyük caddeden geçerek, yoluna atılan çiçek demetleri arasından Ayasofya'ya kadar geldi; atından inerek büyük mabedin içini gezdi. Çıkarken, derhal camiye çevrilmesini emretti, doğruca İmparatorluk sarayını görmeye gitti.

Sarayın manzarası acıydı. Uzun zaman terkedilmiş bir yuvaya benziyordu. O kadar dağınık, o derece perişandı. Mütéhassis oldu, bütün ruhunu ilham bürüdü ve tarihte meşhur olan bu beyti söylemekten kendini alamadı:

*Yevmi nevbet mizend der kümbet Âfrasyap
Perdedâri miküned der kasr-ı Kayser ankebuti*

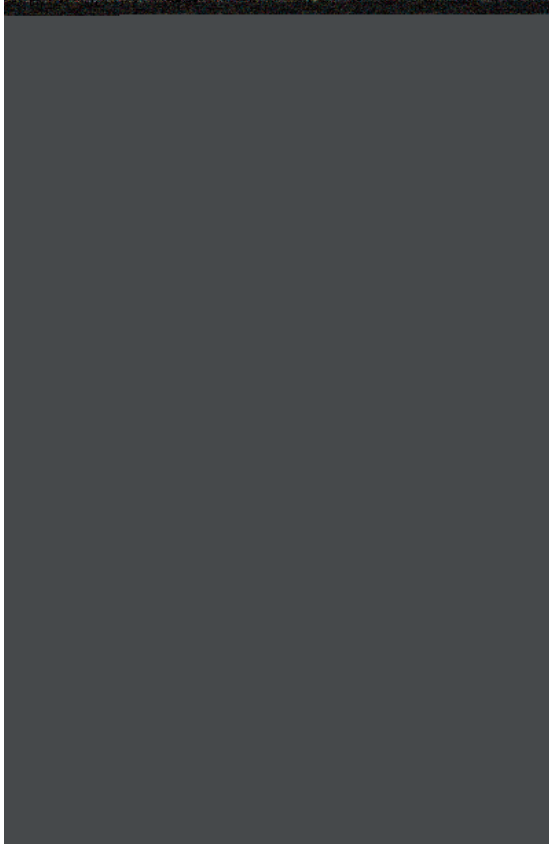
Harap olan yalnız Kostantin'in sarayı değil, belki bütün Kostantiniye idi. Fakat o harabelerden Türk eli nice mamureler yaratmasını bildi. Bugün "dünya cenneti" deniliyor bu şehre, Allah onu sahiplerine, sahiplerini de ona bağışlasın.

İllustrasyon: Mahmut Acar

İstanbul'un Fethinin En Esaslı Eseri

Yahya Kemal

Yahya Kemal, "İstanbul'un Fethinin En Esaslı Eseri", *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1953, s. 2.

Yahya Kemal

İstanbul, fethi çok uzun süren bir maziye temizlediği için o kadar göz kamaştırıcı bir vak'a olmuştur ki bir çok gözler, bir düziye fethin o tarafına bakmış ve hâlâ bakmaktadır.

Vâkıâ 1453 yılının 29'uncu sabahı, son İmparator Kostantin Dragazes, Topkapı'nın –içeri taraftan biraz sağında– maktûl düştüğü saat, Bizans İmparatorluğu tarihe gömülmüştü. Kapanan çok uzun bir devirler ve asırlar silsilesiydi. Bizans kurulduğundan battığı tarihe kadar 1125 sene geçmişti. İstanbul'u, Roma'nın yeni merkezi olsun diye kuran büyük Kostantin, farkında olmaksızın, din, dil, hars, ahlâk ve meşreb farklarıyla, yeni bir imparatorluğa pâyitaht olarak hazırlamış oluyordu. Büyük Kostantin'den sonra "Şarkî Roma İmparatorluğu" daha sonra "Bizans İmparatorluğu" diye anılan devlet onun eseri idi ve 1125 senelik bir ömür sürmüştü.

İstanbul fethinin tamamıyla sona erdirdiği bu tarihi, birçok Avrupa tarihçileri daha ileriye götürürler, çünkü Avrupa'nın Asya'ya doğru Büyük İskender'le başlayan ve Roma ile devam eden sürekli galebesini esas tutarlar. Bu galebenin 1071'de Malazgirt Meydan Muharebesiyle sona erdiğini, bundan sonra artık Asya'nın Avrupa'ya doğru yürüdüğünü görürler.

Malazgirt'ten sonra Selçuk'un Marmara'ya, Adalar Denizi'ne ve Akdeniz'e yürüyüşünü tasvir eden bazı Bizans müverrihleri –Türklük o zaman İran'a

hâkim olduğu için– Türk orduları diyeceklerine İran orduları tabirini kullanırlar. Meselâ “Farşlar yahut Acemler Konya’ya girdiler... Sivas’a girdiler... Üsküdar’a kadar geldiler...” gibi cümleler yazarlar. Bu Bizans müverrihlerinin eserlerini, son zamanlarda, Avrupa dillerine tercüme edenler, satırlar arasında, “Farşlar-Acemler” tabirlerinin yanına bir kavis açarak “Türkler” diye izahlı bir tashihte bulunurlar, yani okuyana “Türkler girdiler anlayınız” derler.

* * *

Hakikatte Türklüğün Anadolu’ya, Rumeli’ye ve İstanbul’a yerleşmesiyle ve Osmanlı İmparatorluğunu kurmasıyla, Avrupa ile Asya arasında yeni bir hadise olmuştu: Avrupa’nın Asya’ya, Büyük İskender’le başlayan, Roma ile ve Bizansla devam eden galebesi durmuş, İran’ın da artık Avrupa’ya doğru yürüyüşüne imkân kalmamıştı. Osmanlı Devleti 1473’te Otlukbeli ve 1514’te Çaldıran muzaferiyetleriyle İran’ın Anadolu’ya doğru yürüyüşünü bile durdurmuştu.

Osmanlı Devleti sonraları, İran’a, büyük seferler açtı; bu seferleri, Bizans İmparatorluğu’ndan aldığı bir kaza ve kader mirası gibi gören tarihçiler, –meselâ 1473’te, Otlukbeli Meydan Muharebesinden önce, ordunun pîşdârı olarak şehid olan Has Murad Paşa’nın Paleolog hanedanından bir prens olduğunu bildikleri için–, Bizans’ın İran’a karşı açtığı seferlerin, Osmanlı zamanında devam ettiğini manidar bir şekilde tefsir ederler. Vâkıa Has Murad Paşa Paleolog hanedanından, Müslümanlığı ve Türklüğü kabul etmiş bir prensti. Lâkabı olan “Has” kelimesi, Fatih devrinde, sarayda, “Has Oda”dan yetişmiş olduğunu gösterir. Murad Paşa, askerlikteki liyakati ile vezir mertebesine kadar yükselmiş, İstanbul’da, Aksaray’da, Topkapı’ya doğru giden yolda, en asil Türk mimarisi üslûbunda o ruhanî camii yaptırmıştı. İran’a karşı açılan o tehlikeli seferde, ordudan ayrılarak, düşmana ilk hücum eden ve şehid olan bir serdarımızdı.

İran’a gerek Bizans’ın, gerek Osmanlı’nın savletinde, tarihçe bir benzerlik varsa da bu savletin şartları bambaşkaydı. İran’la Yunanlılığın zıddiyeti Med muharabelerinde kâfi derecede görülür. Büyük İskender’in muzaferiyetleriyle gerileyen ve içine çekilen İran’ın bu zıddiyeti, Roma, Anadolu’ya yerleştikten sonra, tekrar açığa vurdu. Önce Roma, sonra Bizans İmparatorluğu, İran’a asırlarca seferler açtı. Sasanlılarla İran’ın Üsküdar’a kadar gelişi ve Filistin’e kadar yürüyüşü bu zıddiyetin son haddini gösterir. O sıralarda zuhur eden İslâm, âteşperest İran’ı, yeryüzünden büsbütün kaldırdığı için ve onun ülkesine, sınıksız yerleştiği için, Bizans’la mücadele Araplara geçti. Aynı zamanda İslâm dini ile Hıristiyan dini arasında sürekli bir harp kılığına girdi. 1071’de Alparslan’ın kazandığı muzaferiyet bu uzun harpların en tesirli neticesidir.

Osmanlı-Türk saltanatının İran’la mücadelesi Bizans’tan miras kalmış bir kavga değildir. Sünnîlik ve Şiîlik şeklinde bir Türklük-Acemlik müca-

delesi, bir milliyet meselesidir. O devirlerde Türk-
lüğün karşılaştığı en vahim tehlike, bilhassa Safe-
vilerin azgın bir dereceye çıkardığı Şiilik olmuştur;
bu mezhep Acem harsının tâ kendisi idi.

İstanbul fethinin ilk müsbet tesiri Anadolu ve
Rumeli'yi birleştirmek olmuştur. Devletin bu iki
kıt'ada toprakları vardı. Bu toprakları münkariz
Bizans ortadan ayırıyor, iki kıt'a halinde bulun-
duruyordu; devletin geçirdiği tehlikeli anlarda bir
kıt'adan öbür kıt'aya geçmek mümkün olmuyordu.
Geçmek için devlet Cenevizlilere hazineler dolusu
para vererek gemiler kiralamak mecburiyetinde
kalıyordu.

İstanbul fethedilmekle bu güçlükler ortadan
kalktı; Osmanlı-Türk hakimiyetinin o zamanki
Anadolu hududundan Rumeli hududuna kadar
yekpare Türk toprağı oluverdi. Fazla olarak va-
tanın ortasında, İstanbul Boğazları, muhkem ve
müstahkem iki kapı idiler, orduların iki tarafa da
süratle sevkine yarıyorlardı.

Vatan coğrafyasının mantıklı bir çerçeve ola-
bilmesi için Anadolu'daki beylikleri ilga etmek,
bütün Türkleri birleştirmek, bir tek devlete bağlı
kılmak zarurî idi. Rumeli'de İstanbul'un fethinden
yüz sene evvel, Peçenekler, Kumanlar, Oğuzlar
ve Vardar Türkleri denilen dört Türk unsuru bul-
muştuk. Rumeli Türklerinin halk kütesinin ced-
leri olan bu unsurların bir kısmı, ırk yakınlığıyla
Anadolu'dan gelen fatih ırkdaşlarının dinini kabul
etmişler, Rumeli'nin garbında ve cenubunda bir
ekseriyet olmuşlardı.

Lâkin Türklüğün oralarda bâki kalabilmesi için
Bulgaristan, Sırbistan, Bosna Hersek, Arnavutluk
ve Rum beyliklerinin ilhak edilmelerini vatan coğ-
rafyasının mantığı zarurî kılıyordu.

Gerek Anadolu'da, gerek Rumeli'de bütün bu
işler İstanbul fethinden sonra görüldü. Ömürleri
at sırtında ve çadır altında geçen fatihler, 1453'ten
sonra yetmişbeş sene içinde bu vatan coğrafyası
mantığını gerçekleştirdiler; asırlarca süren bir çer-
çeve haline koydular.

İstanbul fethedilmeksizin bu eser vücuda ge-

lemezdi. İstanbul fethinin ne kadar mukadder olduğunu anlamak için, birkaç dakika zihin yorup, bunun aksini tasavvur etmek kâfidir. Devletin hâkim olduğu toprağın bir kıtası Anadolu'da bir kıtası Rumeli'de bulunsun; biri Mısır Kölemenlerinin ve Şii İran'ın ardı arası kesilmeyen entrikalarıyla bunalsın, diğeri hıristiyan devletlerin ve Papalığın tahrikleriyle daimi bir tehlike geçirsün... Orta yerde Bizans Kayserlerinin diplomaları hüküm sürsün. Böyle karanlık bir manzara devam edebilir miydi?

Mukadder olan bir hâdisenin zıddını tasavvur edince mantıksızlık ne kadar göze çarpar. Bizans İmparatorluğunun batacağı saat, hem de hayli geç olarak, çaldı. İstanbul genç, dinç bir devletin merkezi oluverdi. Bambaşka bir çehrede yeni bir medeniyetin asırlarını gördü.

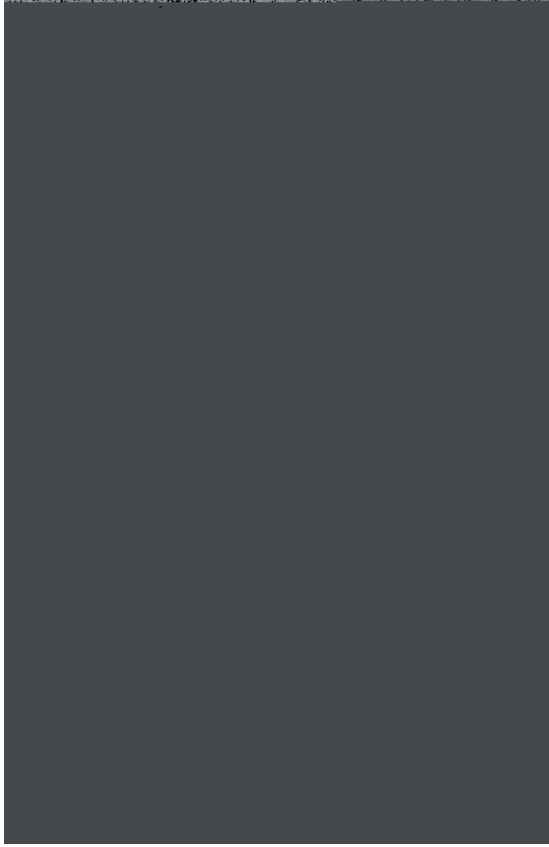
Hayale pay vermeksizin denilebilir ki İstanbul Osmanlı-Türk devletinin merkezi olduğundan sonra dünyada mevcut payitahtların en güzeli olmuştur. Bizans'ın son devrinde, sûr içine tıkmış bir şehirken, Galata tepelelerine, Boğaziçi kıyılarına, Üsküdar'dan Çamlıca'ya, Kadıköy'ünden Maltepe'ye, sûr dibinden Eyüb'e, Karaköy'den Beşiktaş'a kadar, çok daha geniş bir çerçeve ortasında dirilmeye başlamış, her tarafın mimarî ile bezendiğini görmüş, koynunda asırlarca, fakir ve zengin milyonlarca halkı yaşatmıştır.

Fethin en müspet ve en esaslı eseri vatanın yekpâreliğidir.

Fatih Devrinde İlim ve Sanat Çalışmalarının Felsefesi

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, "Fatih Devrinde İlim ve Sanat Çalışmalarının Felsefesi", "500'üncü Fetih Yılı 'Dünya' İltâvesi", 29 Mayıs 1953, s. 2.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'da muazzam âdil bir devletin esasını çok sağlam olarak kurmuş, oradan Rumeli'ye geçmiş ve merkezi Edirne olmak üzere buraya yeni bir hayat vermiş, her iki tarafı da kendisinin olarak Bizans İmparatorluğu İstanbul Suru içinde ismen mevcut olarak kalmıştı. İstanbul, bu muazzam devletin yeni ve körpe vücudu üzerinde bir çıban gibi duruyordu. Kalmasının, Bizanslılara da faidesi yoktu. Âtimiz için çok ilerisini gördüklerinden bu şehrin Boğazların bir kilidi mahiyetinde elimizde bulunması ve bizim burada bulunmanın o günün ve istikbalinin mukadderatı olarak icabediyordu.

İstanbul'u almak için asırlardan beri müteaddit savletler oldu. Bazı haricî icaplar buna mâni oldu. Yoksa İstanbul ne zaman olsa alınabilirdi. Kader onu, Fatih Sultan Mehmed'e nasip etmişti. İstanbul'u, kumanda ettiği ordunun çok tecrübeli ve yaşlı erkânın başı ve hükümranı olarak yirmi iki buçuk yaşında aldı.

Kendisinin alması mukadder olduğu telkini altında, çocukluğundan beri hep bu hislerin tesiri içinde idi. Bu ideal ile büyüdü. Nihayet yirmi buçuk yaşında padişah olunca, civardakilerle hoş geçinme siyasetini bırakmayarak 856'da (1452) büyük dedesinin yaptırmış olduğu Anadolu Güzelcehisar'ı karşısında tam 4 ay 20 günde "Boğazkesen" diye ad koyarak Rumeli-hisarını inşa etti. Karadeniz'den gelebilecek yardım yollarını ele geçirdi. Lâkin, Çanakkale Boğazı açık kalmıştı. Nitekim oraya bir yardım gelebilecekti. Bu cihetle Bizans, mukavemet kararını verdi. Eğer ümit-

sizlik içinde kalsaydı, Bizans teslim olurdu ve son kral da vaid mucibince Mora'ya geçerdi.

Bizans, harp etme kararını verdi ve bundan vazgeçmesi birkaç defa söylendiği halde dayandı ve Bizans tarihi şerefli bir son sahife ile döğüşerek kapandı. İstanbul'un muhasarası ve fethi bizim için tarihin en parlak bir zaferi ve şerefidir. Fakat Bizans da mümkün olduğu kadar dayanmıştır ve erkekçe döğüşmüşlerdir. Ordumuz, harben şehre girmiştir.

İşte 29 Mayıs (7 Haziran) 1453'te İstanbul fethi Orta Zamanı kapatmış, yeni bir devrin açılmasına, Rönesansın bizde başlayacağına Garp'ta başlamasına âmil olmuştur. Çünkü İstanbul'un muhasarası için döktürülen büyük toplar, bilâhare Avrupa'da da yapılarak, büyük ve devletlerin teşekkülüne mâni olan ve daima geçimsizlik ve devamlı ve mevziî mânâlı ve mânâsız harplerle Avrupa'nın yıpranmasına sebep olan küçük tahakküm unsurlarının ortadan kaldırılmasına âmil olmuştur. Bu sayede Garpta Rönesans başlamış; ilim, sanat inkişafı ve Amerika'nın da keşfi ile büyük iktisadi gelişmelerle Avrupa ileri hamleler atmıştır.

İstanbul'a girdiğimizde karşımızdaki manzara şu:

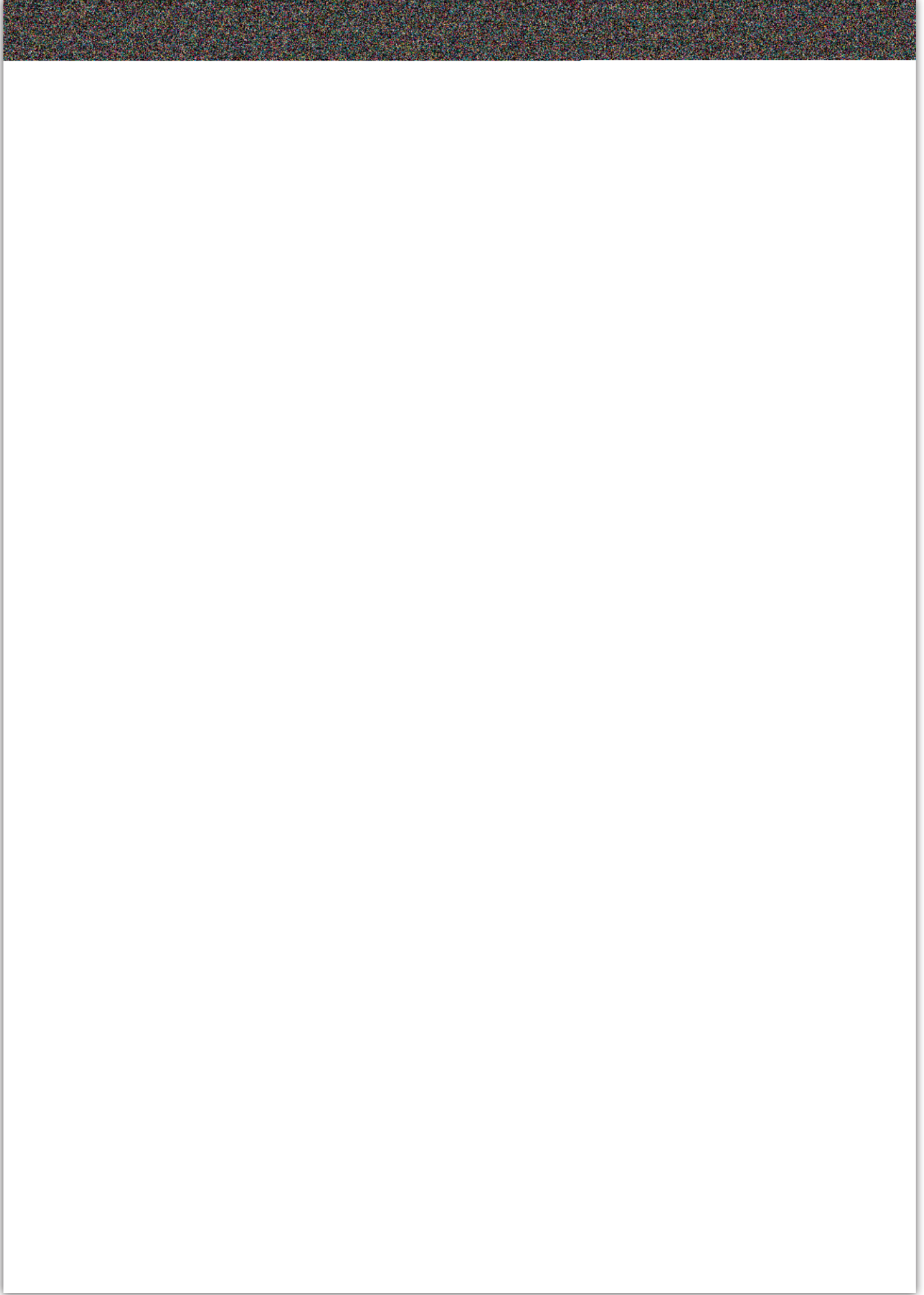
Şehir harap, bakımsız, sarayları harap, kiliseler keza. Halk fakir ve az sayıda. Bir sur içinde birbirine kaldırımsız patika yollarla bağlı birkaç köyden ibaret. Oldukça mamur, lâkin muhasara harplerinde yıpranmış bir sur.

Biz adaletimizle şehre girince, dehşet hissi derhal hürmet ve muhabbetle dönmüş. Fatih, binalara el sürdürmemiş. Orta Zamanda bir kal'aya harben girenler, şehir halkını ve muharipleri tamamen ortadan kaldırır. Bizce Bizans'ın tarihi kapanınca, bunların şehirden gitmelerine bile göz yumulmuş. İsteyen kalmış ve emniyeti görenler de geri dönmüşlerdir.

Kader artık bünyemizde Bizans noktasını kaldırmış, bu Ortodoks Hıristiyanlığın şehri derhal kendi usül, üslûb ve mimarimiz ve görgümüzle yeniden inşa başlanmış ve az zamanda tamamen bir Türk-Müslüman şehri doğmuştur. Daha önce meydanda görülen birkaç Bizans eseri maskelenerek ikinci bir dereceye düşmüş ve şehirde canlılık ve kalabalık, yeni bir hayat ve varlık doğmuştur.

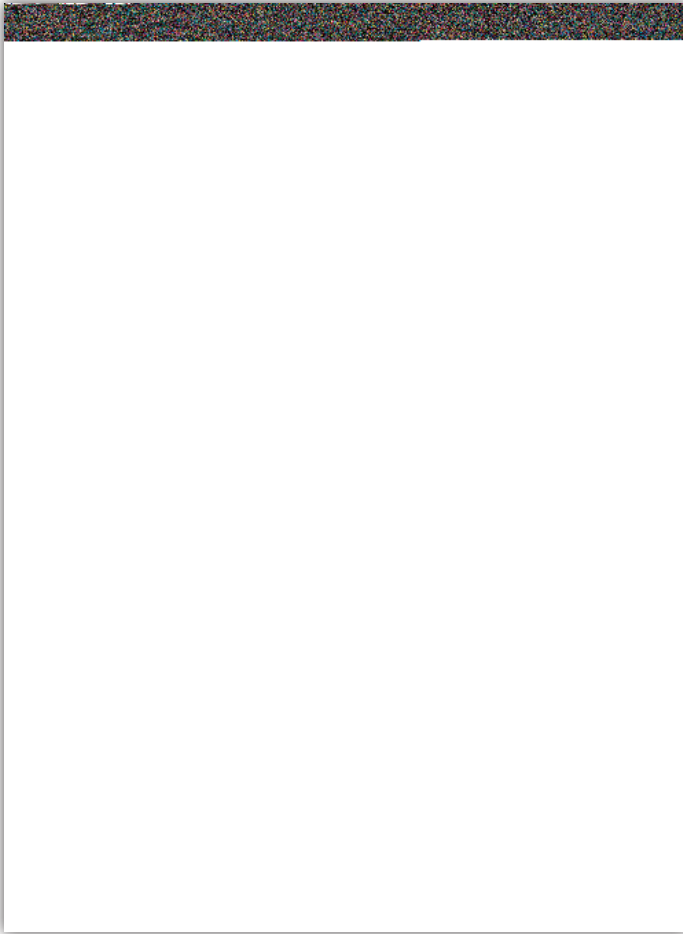
İstanbul'un alınmasından sonra derhal ilmî hayat başlar. Fatih Hazretleri, fethin hemen ertesinde Ayasofya ve Pantokrator Manastırında boşalan odalarda tedrisata başlanmasını emretmiştir. Buraya talebe yerleştirilmiş ve dersler verilmiştir. Fetihden ancak 17 sene sonra 1470'te, o zaman "Yeni Cami" denen şimdiki Fatih Camii'nin etrafında 16 kolejli muazzam bir üniversite yapılmış, Darüşşifası, Tabhâne, Ziyafethane, Misafirhane ve Kervansaray, yakınında 2 hamamı, civarında müderris evleri, Sahn Medreselerinde ve camide açılan 9 kütüphanesiyle kurulan bu site, Garpta bile o tarihlerde emsali olmayan bir ilim müessesesi olmuştur.

Fatih, müderrisleri ve talebeyi taltif ve teşvik için bir nevi Reisülulemâ,

“Rektör”lüğünü yaptığı Üniversitesine sık sık gelir, derslerde bulunur, âlimler ve talebe ile gerek burada ve gerek sarayında ilmî toplantılar yapar, münazara ve mübahaselerinde bulunurdu.

İlmî toplantılarda mübahaseleri asla hakemlik yapmayarak dikkatle takip eder ve bittabi bunlardan çok faydalanırdı. İlmî toplantılar yanında hekimler, şairler ve edipler, sanatkârlar, fazıllarla da ayrı görüşür, bütün bu akademik toplantılardan şahsına ve muhitine büyük tesirler hasıl ederdi. Fatih sanatkâr değildi, fakat sanattan iyi anlardı. Lâkin âlimdi, fazıldı ve şairdi.

İlk defa memleketimizde müspet “fennî ve aklı” ilimlere diğer naklî “şerî” ilimler kadar ehemmiyet vererek yeni kurduğu Üniversitesi dersleri meyanına sokmuştu. Mes’ud bir tesadüfle memleketimize yerleşen Ali Kuşcî, ölümüne kadar pek kısa süren iki senelik bir devre arasında kendi tedrisatına ayrılan Ayasofya Medresesinde fizik, astronomi, aritmetik ve geometri okutmuş, başta Tokatlı Molla Lütfî olmak üzere değerli talebe yetiştirmiştir. Bittabi sosyal hayat da İstanbul fethinden sonra dikkate şayan sahifeler gösterir. Halkın hakkına razı olması, adaletten şahıslar ve hükûmetler inhiraf etmeyerek şahsî menfaatten ziyade memleketlerinin ve buldukları şehirlerin ihtiyaç ve arzularını dikkat nazarına alarak birçok içtimâî muavenet müesseselerini yaptırmaya ve yahut noksanlarını telâfiye, küçük vakıflar tesis ederek

idameye gayret edenler çok görülmüştür. Gerek arşiv kayıtları ve gerek halkın anane ile bugüne kadar rivayetleri bunu bize bütün safahatı ile gösteriyor. Bunların teferruatını ve mânâsını Başvekâlet Arşivinde Kâmil (Kepeci) Tasnifi defterler içinde 952 (1545) tarihli ve İstanbul’u nahiyelerine ayırarak yapılanların binlerce listesi görülmekle anlaşılmaktadır.

Fatih devrinin hâtıralarına, hemen her asırda riayet olunmuştur. Buna riayet edenlerin başında Yavuz Sultan Selim bile geliyor. Ayasofya’ya, Fatih zamanında tuğla ve kendi zamanında da ikinci bir minare ilâve olunmuştur. Yine Fatih zamanında muvakkaten inşa olunan ahşaptan minareye ar-

tık lüzum olmadığından, yıktırılması söylendiğinde buna şiddetle itiraz ile:

“O, fetih devrinin ve Ayasofya’nın cami olmasının güzel bir hâtırasıdır!” diye mâni olmuştur.

İstanbul fethi esnasında vefat eden mücahidlerin emirlerinden askerlerine kadar istisnasız herkes son derece tevkîr olunmuş, kabirlerinde kendilerine evliya gibi hürmet edilmiş ve muhtarlar yakılmıştır. Bunların her asırda âdetleri eksilmemiş, bilâkis artırılmış ve bunların mahalle aralarında mevcudiyetleri oraların bu Türk ve Müslüman mahalleleri arasında âdeta mânevî bir polisi olarak vazife görmüşler ve o civarın lâübalî bazı insanlarına rabıtalılık tesiri yapmışlardır. Bu meyanda daha önceki İstanbul Muharebesine iştirak edenlerin buraya kadar gelen, buralarda Eyüp Sultan ve emsali gibi İslâm büyüklerine velevki yerleri takribî bile olsa, namlarını hayırla yâd ettirmek için temsili türbeler yaptırılmış ve bunlar halk arasında geçmiş asırların ve bilhassa Fatih devrinin hâtıraları olarak ihya ve muhafaza olunmuşlar ve 500’üncü yıl dolayısıyla mühim bir kısmı da temizletilmiş ve yeniden tanzim olunmuşlardır.

İstanbul’a yerleşen evlâdı fatihan ve civardan gelenler, burasının daha bizden önceki devirlerine ait birçok efsaneler bulmuşlardır ki, Kâtip Çelebi *Fezleke*’sinde bunları sıralar ve yine asırlarla Fatih devrini hürmetle hatırlatmak maksadıyla esasları muhakkak olan bazı rivayetleri halk dilinden söyler, İstanbul zaptını ve yazıldıkları zamana kadar olan Osmanlı tarihini sade dilde de Tevarîhi Osman’larla yaşamışlardır.

İstanbul’u Osmanlılar o kadar sevmişler ve benimsemişlerdir ki, onları Bizans mozaikleri ve tezyinatı yanında asla taklide varmayarak Anadolu ve Rumeli yolundan gelen sanatkârlarımıza, vücuda getirdikleri binalar ve yazılan kitaplarda en güzel ve sayılmayacak derecede çok örnekler vererek devrin bize lâyük sanat hususiyetlerini göstermişlerdir. Bunlar, bugün elimizde çok sayıda vardır.

Bütün bunlar İstanbul’da bizim hüviyetimizi tamamlamakta âmil olduğu gibi, bugün de ele geçenler, bizim geçmiş asırlarda bütün mefahirimizi benimseyerek çalışmamızın şaheseri olarak durmakta ve bunları buldukça büyük iftiharlar duymaktayız. İşte Fethi Mübin ve neticeleri ve işte bugüne kadar gelen eser ve akisleri...

Fatih Sultan Mehmed'in şehzadelik dönemine ait defterindeki yazıları ve çizimleri. Defterde çiçek motifleri, at başı çizimleri, baykuş, kartal, leylek çizimleri, sarıklı yüz çizimleri, Türk alfabesi, Yunan alfabesi, Farsça iyi okunamayan beyitler ve daha birçok yazı ve çizim vardır.

Fatih'in Çocukluk Hayatı

Şahap Tayfur

Şahap Tayfur, "Fatih'in Çocukluk Hayatı", "500'üncü Fetih Yılı 'Dünya' İlâvesi", 29 Mayıs 1953, s. 5.

İkinci Mehmet 1429 yılında Edirne'de dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta iken Manisa'ya vali tâyin olunmuştu.

Haşarı ve yaramazdı, okumak yazmak öğrenmeye yanaşmazdı. O vakit bu halin devlet için bir ehemmiyeti yoktu. Zira veliahtlık büyük Şehzade Alâaddin'e aitti. Hal böyle olmakla beraber, Murat, oğlu Mehmed'in terbiyesini ihmal etmiş değildi.

Zamanın bilginlerinden "Yegân" Hacca gitmiş, bu yolculuk sırasında Şemsettin Gürânî, Molla Yegân'ın davetine uyarak Türkiye'ye gelince Yegân, bu bilgini Edirne'de bulunan İkinci Murat ile görüşürdü. Şemsettin Gürânî'ye Bursa'da müderrislik vazifesi verilmişti.

Oğlu Mehmed'in dikbaşlılığı ve haşarılığı Murat'ın dikkatini çekmiş. Bu çocuğun öğretmenliğine –geniş yetki ile– Şemsettin Gürânî'yi tâyin etmişti. Molla Gürânî elinde bir değnek bulunduğu halde küçük yaramaz Şehzadenin yanına gitmiş, kuvvetli bir baskı ile çocuğa kısa zamanda biraz okuma öğretmişti.

Murat, Karaman seferine gitmiş, doğu sınırında bulunan veliaht Alâaddin de babasının yanına gelerek savaşta vazife almıştı. Rumeli'nde düşmanlar Türk topraklarına saldırmaya başlamış. Murat Anadolu'da Karamanoğlu işini yoluna koyup hemen Rumeli'ne geçmişti. Macar Kralı Vladislas ile on sene devam etmek üzere bir mütareke görüşüp, Kral İncil,

Türk hükümdarı da Kur'ân üzerine yemin ederek bu andlaşma devletler arasında 1444 yılı Temmuz ayında imzalanmış, Murat tekrar Anadolu'ya geçmişti. Orada, pek sevdiği ve bütün ümitlerini başladığı büyük oğlu Alâaddin'in, valisi bulunduğu doğu hududunda öldüğünü haber aldı, çok kederlendi. Alâaddin'in ölümü Mehmed'i veliahtlık mertebesine yükseltti. Çocuk artık, Şemseddin Gürânî'nin sıkı disiplini ile okuyup yazmaya alışmış ve bu yolda ilerlemeler kaydetmeye başlamıştı. Müverrih Murat Ebül-faruk tarihinde (Cilt 2, Sahife 29) der ki: "Murat, Molla Gürânî'yi şiddetli ve kesin talimat ile öğretmen tâyin etmişti. Bu talimat içinde, lüzumunda kullanılmak üzere bir değnek dahi vardı, hatta öğretmenin o değneği kullandığı bile görülmüştür."

* * *

Senelerden beri savaş meydanlarının ve memleketin sivil işlerinin verdiği yorgunluğa, büyük oğlunun ölüm kederi de katıldığından Murat:

*Ehli tecridin külâhı tac-ı istiğnasıdır
Saltanat didikleri ancak cihan kavgasıdır*

diyerek iş başından çekilmeye karar vermiş ve oğlu Mehmed'i Manisa'dan Edirne'ye getirmiş, hükümdarlık makamına oturtmuştu. Mehmet o vakit ancak 13 yaşında idi.

* * *

Zağanos Paşa, çocuk hükümdar Mehmed'in gözde adamları sırasına geçmişti. Zağanos, küçük hükümdara Bizans tahtının Türk hükümdarlık mevkiinden üstün olduğunu methederek anlatıyordu.

Türkiye'nin idaresi, henüz iyice yetişmemiş bir çocuğun elinde kaldığını fırsat bilen Batı Kralları Papa'nın ve Bizans İmparatoru'nun teşvikiyle Türkiye topraklarına baskın yapmaya karar vermişler, yeminlerini ayak altına almışlardı.

Türk Hükûmeti iş başına Murat'ı davet etmiş, fakat tahttan istifa etmiş bulunan eski hükümdar tekrar iş başına gelmeye yanaşmamıştı. Bunun üzerine oğlu Mehmet tarafından kendisine, "Eğer hükümdar siz iseniz devlete hizmet lâzım geldiği vakit bundan geri durmak yakışmaz. Eğer hükümdar ben isem işte size haber veriyorum: Silâh başına geliniz, itaat etmek gerektiğini de size bildiriyorum" diye bir yazı göndermişti.

Haçlı Orduları da Türk topraklarına saldırmış bulunuyordu. Murat, Anadolu'dan getirdiği askerleri ile Edirne'ye gelmiş, orada, hükümdar mevkiinde bulunan oğlunun yanında oturmuştu. Murat, 1444 yılı Ekim ayında meşhur Varna Muharebesi'ni kazandı, başkaca devlet işlerine karışmak istemedi, fakat Zağanos Paşa ile Halil Paşa arasında geçimsizlik vardı. Yeniçeriler sert ve kudretli bir hükümdar istiyorlardı, İkinci Mehmed'e yaşının küçüklüğünden, ehemmiyet vermiyorlardı. Edirne'de Yeniçeriler ayaklandı, Halil Paşa Mehmed'in babasına, çocukla iş başarılamayacağını anlattı.

Murad'ı Manisa'dan Edirne'ye getirtti. Mehmed'i de av eğlencesine çıkmaya kandırdı. Mehmet, avdan döndüğü vakit Edirne'de babasını iş başında buldu (1445).

Murat, hükümdarlıktan ayrılan oğluna Manisa'ya gidip orada rahat durmasını emretti. Kazasker Hüsrev kendisine öğretmen tâyin olunmuştu, artık o üstaddan faydalanacak, Manisa'da bilgisini ilerletmekle meşgul olacaktı.

Sarıca Paşa da kendisine lâlâ tayin olundu. Hükümdarlıktan ayrılmasına sebep olan Halil Paşa'ya Mehmet pek kinlendi.

Yabancı müverrihler, Mehmed'in Manisa seyahati sırasında Bizans'tan geçip büyük şehri gezdiğini beyan ederler.

* * *

Mehmet, kıvrık burunlu, al yanaklı, kıvrık saçlı, çenesi de biraz ileriye çıkmış bir çocuktur. Kaşları, gözleri, bakışları vakit vakit dalgınlaşırdı.

Bazı müverrihler, Sırp Kralının kızı Milizza'dan dünyaya geldiğini iddia ederler, halbuki Hammer Âlime Sultan'dan doğduğunu beyan eder.

* * *

Hükümdarlıktan veliahtlığa dönen Mehmed'in, savaş işlerinde de bilgi ve görgü edinmesini düşünerek, babası Murat, İkinci Kosova Savaşı'nda, -1448 yılında- beraberinde bulundurmıştır ki, bu büyük meydan savaşı üç gün devam etmiştir. Murat Arnavutluk'ta, İskender Bey adıyla anılan Yorgi Kastrioti'ye karşı, 1449 yılında giriştiği Sfetigrad savaşında dahi Veliaht Mehmed'in gönüllü olarak birlikte bulunduğunu yabancı müverrihler beyan ederler.

1470'lerde başlığında ejderha figürü ile Fatih Sultan Mehmed'i "El Grand Turco" (Büyük Türk) olarak çizen İtalyan ressam Gentile Bellini'nin, Berlin Müzesindeki çalışması..

Fatih'in Ölümü

Dr. Nuri Ömer Ergene

Dr. Nuri Ömer Ergene, "Fatih'in Ölümü", *Hürriyet*, 29 Mayıs 1953, s. 2.

Fatih'in İstanbul'u fethinin beş yüzüncü yıldönümünü yaşıyoruz.

Bütün ömrü boyunca büyük muvaffakiyetler kazanmış, cihan tarihinde, eski bir devri kapayıp, yeni bir devir açmış bulunan büyük Fatih'in, hayatının bütün safhaları gibi, bir sefer başlangıcında ve bir çadır içinde cereyan eden ölümü de cidden dikkate sayandır.

Esasen eski büyük hükümdarların hangi hastalık veya arızalardan öldüklerini, bir hekim gözü ile araştırmak bir hayli meraklı bir mevzudur. Hele bunların öldükleri zamanlardaki hekimlik bilgilerinin ne merkezde olduğunu düşünmek, bugün tababetin vasıl olduğu terakki merhalesi ile o günkü hekimliği mukayese etmek, "O günkü hekimlik şimdiki kadar ilerlemiş olsaydı acaba bu hükümdarları hastalıklarından kurtarmak ve ömürlerini biraz daha uzatmak mümkün olabilir mi idi?" sualini ortaya atmak bu merak ve teccüsüsü bir kat daha artırabilir.

Fatih'in hastalığı ve ölümü hakkında zamanının hekimleri tarafından verilmiş bir bilgi yoktur. Bu husustaki yazılar ancak hekim olmayan tarihçiler tarafından yazılmışlardır. Bu tarih yazarların verdikleri malûmata göre, Fatih 1481 yılının Nisan ayında, kendisinden başka kimsenin bilmediği, yeni bir sefere çıkmak üzere Üsküdar'a geçmişti. Hükümdarın yakınlarından gizli tutulan bu sefer, bazılarının rivayetine göre Mısır ve Suriye'ye, diğer bazı rivayetlere göre de İran üzerine yapılacaktı. Fakat, Üsküdar'a geçtiği

zaman eski hastalığı olan “nikris” illeti nüksetti ve kendisini muztarip etmeye başladı. Bunun üzerine Üsküdar’da kurulan çadırlarda bir müddet istirahataya çekildi.

Vezirleri, yeni fethedeceği memleketlerin havasından ve suyundan istifade ederek hastalığının iyileşeceğinden bahis ile hükümdarı teselli ettiler.

Rahatsızlığı biraz hafifleyince yoluna devam etti. Lakin Gebze civarındaki sonradan Hünkar Çayırı denilen yere gelindiği zaman hastalığı pek ziyade şiddetlendi. Hatta ağzından kan geldi. Hekimler birçok ilaçlar verdiler. Konsültasyon yaparak ayağından kan aldılar. Fakat bunların hiç birisi fayda vermedi. Büyük Hükümdar gittikçe ağırlaşarak 4 Mayıs 1481 Perşembe günü çadırının içinde bu fani âleme ebediyen veda etti.

Bugünkü bilgilerimize göre Nikris, çok eski bir hastalıktır. İsa’nın doğumundan beş asırdan fazla bir zaman önce bile bu hastalık vardı. Hipokrat hekim de bu hastalıktan bahsetmişti. Ancak Nikris üzerinde tetkikler yaparak onun mahiyetini, ilmî bir tarzda, ilk aydınlatan 17’inci asırda meşhur İngiliz hekimi Sidenham’dır. Şu halde Fatih’in vefatına rastlayan 15’inci asrın sonlarında Nikris hakkındaki tıp bilgilerinin çok noksan olduğunu ve hastalığın bir çok noktalarının henüz aydınlatılmamış bulunduğunu kabul etmek lazımdır.

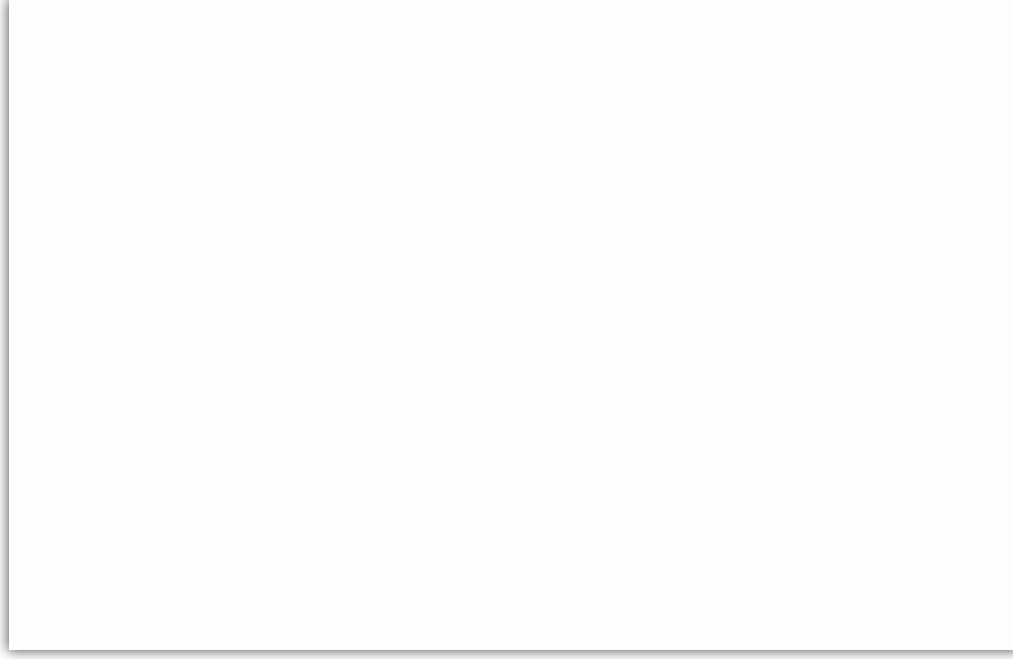
Nikris insan vücudundaki gıda alışverişi düzeninin bozulmasından ve bu tesir altında kanda asid ürik denilen maddenin çoğalmasıyla eklemlerde (mafsallarda) ve dokularda ürat tuzlarının birikip toplanmasından ileri gelen bir beslenme hastalığıdır. Zararlı maddelerin vücutta damla damla biriktiğinin farkına varan eski hekimler buna “Gut-Damla” hastalığı adını vermişlerdir.

Bu hastalık, daha ziyade, refah içinde yaşayan ve iyi yiyip içen insanlarda görülmektedir. Bundan dolayı hastalığa zengin hastalığı, hükümdar hastalığı da denilmiştir.

Nikris bir bünye hastalığı olarak telâkki edilmiştir. Vücudu şişmanlamaya elverişli, nefes darlıklarına ve şeker hastalığına müsteid insanlarda olur. Kadınlarda çok az, erkeklerde daha fazla görülür. Hastalık ekseriyetle 40 yaşından sonra ortaya çıkar.

Vücudun eklemlerinde, tortu halinde toplanan ürat tuzları oralarda “tofüs” dedikleri sert şişlikler hasıl ederler. Nikris başlangıçta nöbet tarzında seyreder. Nöbetle, çok defa geceleri ayağın baş parmağı ve ayaktarağı üzerindeki çok şiddetli bir ağrı ile başlarlar. Bu ağrı hastayı büyük bir ıztıraba düşürecek kadar dayanılmaz bir derecededir. Ağrıyan yer kızarır ve şişer. El ile dokunmakla ve hatta yatak örtülerinin temasıyla bile ağrı pek ziyade şiddetlenir.

Bir müddet sonra bu ağrı geçip zâil olursa da bir zaman sonra yeni bir nöbet daha husule gelebilir. Bu suretle devam edip giden hastalık, müzmin

bir hale gelerek el, ayak ve topuk gibi yerlerin eklemlerinde şişlikler, eğrilikler, çarpıklıklar ve fena teşekküller meydana getirir.

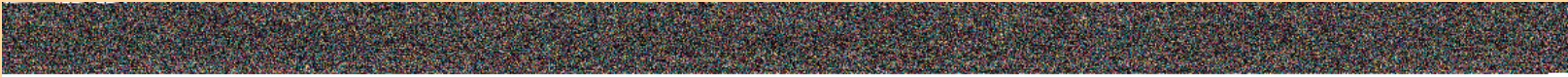
Hastalığın ileri devrelerinde ürat tuzları kalpte, damarlarda ve böbreklerde birikerek damar sertliği, tansiyon yüksekliği, sol kalp büyümesi, böbrek bozukluğu, üremi ve beyin damarlarında sertlikler yapıp türlü türlü tehlikeli ihtilatlara ve ölümlere sebep olabilir.

Büyük Hükümdar Fatih'in, ölümünden önce, ağzından kan gelmiş olması, nikris hastalığının kendisinde uzun bir zamandan beri, müzmin bir surette mevcut olup kalp böbrek ve damarlarda ağır ihtilâtlar yapmış ve tansiyonu yükseltmiş olması ihtimalini düşündürmektedir.

Nikrisin bugünkü tedavisi, hastaları istirahat ettirmek, pansumanlar ve morfin gibi kuvvetli müsekkinlerle ağrıları teskin etmek, ürat tuzlarını ortadan kaldıran bir perhiz yapmak, çığdem dedikleri nebatın müessir maddesini ihtiva eden ilaçları vermek suretiyle nöbetlerin arasını uzatmak esasına dayanır.

Fatih zamanındaki hekimliğin bu hastalıkta hangi prensiplere dayanan bir tedavi tarzı takip ettiği bugün bizce meçhul olduğundan bu hususta bir mütalaa söylemek mümkün değildir.

Fatih 28 yıllık hükümdarlığı sırasında, iki imparatorluk, on dört devlet ve iki yüz şehir ile dünyanın en kıymetli bir mücevheri olan İstanbul'u fetih edip bize hediye eden müstesna bir kahramandı. Bu büyük hükümdarın hayatına karışmış ve ona çok ıstırap vermiş olan nikris, nihayet onun ölümüne sebep olmuş bulunmakla, dünya tıp tarihinde dikkati çeken ve kendisiyle mücadele edilmesi lazım gelen kötü şöhretli ve kötü tabiatlı hastalıklardan birisi olarak damgalanmış bulunmaktadır.

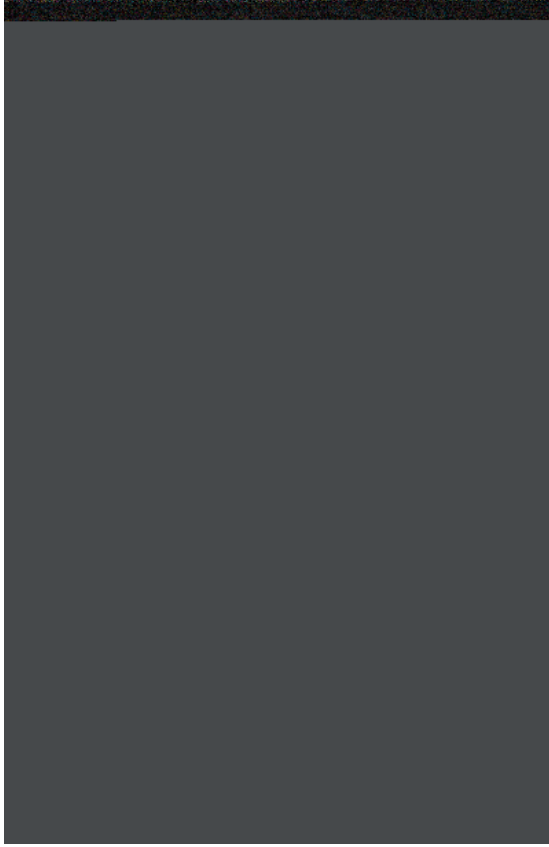

Fatih Sultan Mehmed'in İtalyan sanatçı
Gentile Bellini tarafından yapılan ünlü
portresi, 2 Mayıs 2024'te İngiltere'nin
Londra kentindeki Victoria ve Albert
Müzesi'nde (V&A) sergilendi.

Fatih ve Devri

Faik Reşit Unat

Faik Reşit Unat, "Fatih ve Devri", *Ulus'un Fetih İlavesi*, 29 Mayıs 1953, ss. 2-3, 5.

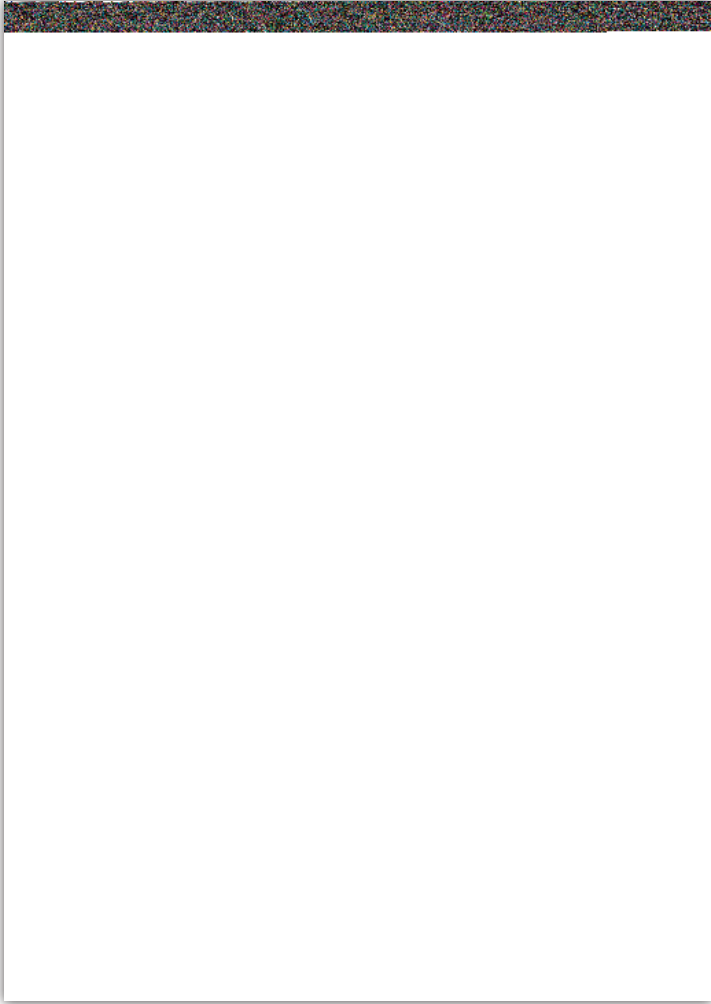

Faik Reşit Unat

Fatih II. Mehmed, Türk tarihinin ebediyete kadar övüneceği, büyük insanlardan biridir. Yarım asırlık ömrü, daha çocukluk yaşlarından başlayarak memleketinin hayatına karışan ve ona tarihin seyrini değiştiren bir istikamet veren bu büyük adamın, yalnız bizim için değil, bütün dünya için hatırası önünde her zaman hürmetle eğilinecek bir "Kahraman" olduğunu gösterir. 1432'de Edirne Sarayı'nda dünyaya geldiği sırada babası da henüz yirmi yedi yaşında bir genç idi. Fakat hükümdar tahtına oturduğu beri memleketinin birliğini kurmak, hudutlarını genişletmek ve iç yapısını kuvvetlendirmek için harcadığı emekler onu vaktinden çok önce olgunlaştırmış ve II. Murad ileride tahtını terkedeceği oğullarının liyakatli insanlar olarak hayata hazırlanmaları için onları devrinin en seçkin bilginlerinin eliyle yetiştirmeyi vazife bilmişti.

Annesi de Osmanoğulları gibi eski bir Türk hükümdar ailesi olan Candaroğulları'ndan İsfendiyar Bey'in torunu Hatice Halime Hüma Hatun'du. Kur'an-ı Kerim'de Muhammed Sûresini okumakta iken doğumu haberi kendisine ulaştırıldığı için II. Murad'ın "Mehmed" adını verdiği bu üçüncü oğlu, ağabeyi Alaaddin'le birlikte ilk çocukluk günlerini Edirne Sarayı'nda geçirdi ve 1438'de devlet işlerinde de pratik bilgiler almak, memleketi ve halkı tanımak için babası tarafından ağabeyleri Ahmed ve Alaaddin Çelebilerle birlikte bulunduğu Amasya'ya Vali tayin edildi. Bu sırada kendisinden daha önce Amasya Valisi bulunan büyüğü Ahmed Çelebi (1420-1438)

ölmüş, Alaaddin Çelebi (1425-1442) de Manisa Valisi olmuştu. Henüz altı yaşında bulunan Amasya Valisinin müşavirliğine Hayreddin Hızır Paşa memur edilmişti. 1440'da II. Murad iki kardeşin yerlerini değiştirdi ve Mehmed Çelebi Manisa Valisi oldu. Genç şehzade için burada çetin bir tahsil hayatı başlamış ve kendisine devrinin ünlü ulemasından Bursa müderrislerinden Şemseddin Molla Gürânî geniş selâhiyetle öğretmen tâyin edilmişti. Devrinin en münevver insanlarından biri olan II. Murad, büyük oğullarını birer birer kaybettikten sonra bütün ümidini doğduğu anda "*Ravza-i Murad'da bir gül-i Muhammedî açtı*" diye kutladığı üçüncü oğluna bağlamış, onun her bakımdan yetişmesini sağlayacak tedbirler almaya başlamıştı.

Devrin Molla Seraceddin Mehmed, Molla Hüsrev, Molla Ayas, Molla Sinan, Molla Ahmed gibi en ileri gelen bilginleri zamanın ilimlerini okutarak onun irfanını genişletmeye ve ona şarkın ve garbın klâsik dillerini bütün incelikleriyle öğretmeye memur edilerek Molla Gürânî ile işbirliği yaptılar. Kısa zamanda Mehmed Çelebi'nin üstün zekâsı, geniş bilgisi ve yüksek karakteriyle şahsiyetinin belirlediğini gören babası, saltanatı ve memleketi gözü arkada kalmadan bırakabileceği bir taht vârisinin yetiştiğini umarak ona büyük bir güven beslemeye başlamıştı. Türü maddî ve manevî yorgunluklar ve üzümlükler içinde bunalan II. Murad oğlunu Padişah ilân ederek 1444'te, kendisi hayatta iken onun nasıl hükümdarlık ettiğini görmek hevesine kapıldı. 12 yaşındaki Mehmed'i Ma-

nisa'dan getirterek Edirne'de tahta oturttu. Halil Paşayı vezir, Molla Hüsrev'i Kazasker olarak maiyetine verdi ve kendisi Manisa'ya çekildi. Fakat Osmanlı devletinin rakipleri ve düşmanları genç padişah hakkında babası gibi düşünmediler ve fırsattan faydalanma hevesine kapıldılar. Devlet erkânı da gene Murad Handan medet umarak ona baş vurunca, Mehmed Çelebi tahtı tekrar babasına bıraktı ve Edirne'de muhafız olarak kaldı.

Varna'dan zaferle dönen babası, saltanatı ikinci defa oğluna bıraktı ise de, devlet ileri gelenleri arasındaki gizli anlaşmazlıklar ve teşvik edilen yenîçerilerin ayaklanmaları II. Murad'ı geri dönmeye ve padişahlığı bir daha

üzerine almaya mecbur etti. Bu defaki ayrılış, ilk gençlik çağının ruhî hassasiyeti dolayısıyla, Mehmed Çelebi'nin izzeti nefesine ağır geldi ve hâdiseye başka sebepler atfederek biraz küskün, biraz kinli bir halde Manisa'ya gene vali olarak dönmesini zarurî kıldı. Fakat delikanlı veliaht, değerli hocasının feyizkâr telkinleriyle kendisini ilme, edebiyata, felsefeye vererek şahsî değer ve meziyetlerini geliştirmeye devam etti. Babası da arada onu giriştiği büyük seferlerde yanına alarak ordu sevk ve idaresi bilgisini ve görgüsünü artırmaya çalıştı ve oğlunu 1440'ta Dulkadiroğlu Süleyman Beyin kızı Sitti Hatunla Edirne'de üç ay süren büyük törenlerle evlendirmek suretiyle torunlarının kan asaletini sağlamayı da ihmal etmedi.

Babasının ölümü üzerine Edirne'de 18 Şubat 1451 tarihinde tahta üçüncü defa oturduğu zaman, İstanbul'un müstakbel Fatih'i tam 19 yaşında yetiş-

kin, azimli ve mağrur bir delikanlı idi. Babası ona Anadolu'da Fırat boylarına yaklaşan, Rumeli'de ise kuzeyde Tuna ile sınırlanan, Bulgaristan'ı, Makedonya'yı, Tesalya'yı ve kısmen Arnavutluk'u içine alan geniş bir vatan, disiplinli bir ordu, tecrübe ve bilgisine güvenilir devlet adamları bırakmıştı.

Bursa, Edirne, Amasya, Manisa gibi merkezler Osmanlı kültür ve medeniyetinin zinetleri haline gelmiş, devrin birçok değerli ilim ve sanat adamları Osmanlı ülkesinde toplanmıştı.

Genç hükümdarın ilk seferi Karamanoğulları'nın Osmanlılar aleyhine giriştikleri harekete karşı olmuş ve II. Mehmed, Karamanoğlu İbrahim Bey'i en ağır şartları kabul ederek barış dilemeye mecbur bırakmıştı da, muzafferane Bursa'ya dönünce Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa'yı, Aydın ve Menteşe Beyliklerini kesin olarak ilhakla vazifelendirmişti.

Genç hükümdarın biricik emeli, babasının bütünlüğünü ve emniyetini sağladığı bu güzel vatanın kalbgâhında duran ve henüz Türk'ün olmayan büyük şehri fethetmek, Ulu Peygamberinin muştuladığı "Emîr" olarak dünya tarihinde geçmiş ve gelecek nice emirlerin gıpta edecekleri "Fatih" olmaktı. Bütün hazırlıklar bu fethin gerçekleşmesine yöneltildi. 1452'de Boğaz'ın Rumeli kıyısında, dedesinin 1391'de yaptırdığı "Güzelce Hisar"ın karşısında ihtişamla yükselen "Boğaz Kesen"e yerleştirdiği Türk topları ve askerleri İstanbul'un ilk muhasırları sayılmak icabeder. Ertesi yılın bahar aylarında kuşatılan büyük şehir ancak elli üç gün dayanabildi ve dünya tarihinin büyük ve karanlık bir devrini kapatan 21 yaşındaki büyük kahraman 29 Mayıs 1453'te cihan tarihinin yeni ve aydınlık bir çağını muzaffer kılıcıyla açtı.

"Fatih" sanı ile beş yüz yıldır hürmetle anılan ve dünya durdukça anılacak olan bu büyük Türk, hiç şüphesiz ki Osmanlı İmparatorluğu'nun asıl kurucusu ve torunları Yavuz'un, Kanunî'nin de ordu başında ve devlet idaresinde baş üstadlarıdır.

Fatih'in İstanbul'a girişini müteakip yerli halka göstermiş olduğu lütufkâr müsamaha, 1204 Lâtin istilâsından beri bir harabeye dönmüş olan şehrin süratle imarı ve iskânı yoluyla Türkleştirilmesi için almış bulunduğu tedbirler İstanbul'u Türk medeniyetinin bir merkezi olduğu kadar Türk kültür ve irfanının bir kaynağı haline koymak için de vermiş olduğu emir ve direktifler, genç hükümdarın mazhar olduğu şerefe ne derece ehil olduğunu isbat eden tanıklardır.

Fetih günü Ayasofya'da iki rekât şükran namazı kılarak onu cami ilân eden Fatih, ertesi gün, kendi adına yaptıracığı büyük Türk mabedinin (1463-1470) ve onun çevresinde asırlar boyunca memleket gençliğine irfan nuru saçacak sekiz medreseden müteşekkil külliyeinin, ilk İstanbul Üniversitesi'nin kurulacağı yerlerle, torunlarının iki asır üç kıtada zaferden zafere koşturacakları ordunun ve gençliğin silah kullanma ve terbiyesinde önemli bir vazife görmüş olan Ok Meydanı'nın yerlerini tâyin ve tahsis etmiş,

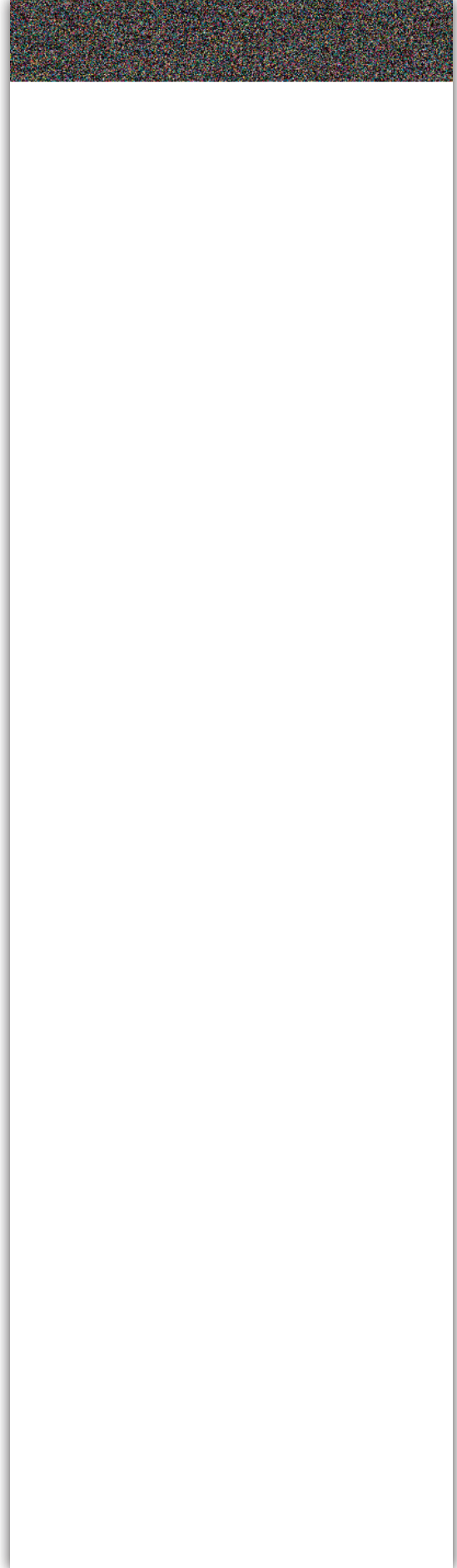
böylece fethettiği şehrin daha yirmi dört saat geçmeden imar ve tanzimini ilk vazife bilmiştir. 1462'de temelleri atılan ve dünya üniversitelerinin en eskilerinden ve büyüklerinden olan bu ilk üniversitemiz 1470'te tamamlanmıştır. Ayrıca yaptırılan bir misafirhane, bir Darüşşifa, bir imaret ve Deve Hanı adıyla anılan büyük kervansaray da bu camiayı tamamlamakta idi.

Fatih fetihten sonra 1453 yılı içinde Marmara denizinin ve Çanakkale Boğazının emniyetini sağlamak üzere Silivri, İmroz, Limni ve Taşoz'u Osmanlı ülkesine katmış, Trabzon Rum İmparatorluğunu, Ragusa Cumhuriyetini ve Mora Despotluğunu da haraca bağlamıştır. 1456'da Enez Ceneviz dukalığını ortadan kaldırmış, böylece Midilli'yi de elde etmiş ve Belgrad'ı kuşatarak, babası zamanında Osmanlı ülkesine bir kaç defa saldırmış olan Macarların Tuna güneyinden ayaklarını kesmiştir.

Fatih, Atina'yı da Osmanlı ülkesine katan Mora seferini 1458'de, Sırbistan'ın Semendire ile birlikte zaptıyla bir Osmanlı vilâyeti haline getirilmesini sağlayan seferi de 1459'da yapmıştır. 1460'da Türk ordularının Mora fethini de bitirdiklerini ve ertesi yıl 1461'de Fatih'in Karadeniz kıyısındaki Trabzon Rum devletini ortadan kaldırarak Samsun, Giresun ve Trabzon'u da zaptettiğini görmekteyiz.

Fatih, 1462'de Sinop'u da alarak Candaroğlu Beyliğini ortadan kaldırmış, Amasra'yı Cenevizlilerden fethetmiş, Eflâk Beyliğini Türk hâkimiyeti altına sokmuş, Çanakkale'yi de tahkim ettirerek Türk boğazlarını kapamıştır. 1463 yılı Osmanlı ülkesinin Sava boylarına kadar genişleyerek Bosna'yı da hudutları içine aldığı ve Hersek'in Türk tabiiyetine girdiği tarihtir.

1464 ve 1465 yılları Arnavutluk savaşlarıyla geçti ve burada kökleşen Türk hâkimiyetinin sembolü olarak İlbasan kalesi yaptırıldı.

1466'da Fatih, Karaman Beyliği üzerine son ve katî bir sefer yapmak ihtiyacını duydu. Konya'yı kesin olarak zaptedip Karaman'ı da bir Osmanlı vilâyeti haline getirdi. 1470'te Eğriboz, Ermenak, Aksaray ve İçel zaptolundu. 1471'de Alâiye (Alanya), 1472'de Silifke ve civarı fethedilerek Anadolu'da Türk siyasi bütünlüğü tamamlandı.

Doğu Anadolu ile Azerbaycan'da hüküm süren Akkoyunlu Türk devletinin Padişahı Uzun Hasan Bey Osmanlı Türk'lerinin her gün yeni bir başarı ile gelişen kudretlerini çekemiyor, bu gelişmeyi baltalamak için fırsat arıyordu. Kendisine sığınan Karaman beylerine arka çıkmak istedi. Bu vesile ile başlayan harpte Fatih büyük bir ordu ile 1478 Ağustos'unda Otlukbeli'nde Akkoyunluları öylesine perişan etti ki, bu devlet bir daha belini doğrultamadı ve böylece Doğu Anadolu kapıları da Osmanlı Türklerine açılmış oldu.

1475'te Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki Türk donanması Karadeniz kuzeyindeki Ceneviz kolonilerini, Kefe, Menküp ve Azak kalelerini zaptetti. Kırım Hanlığı Osmanlı devletinin himayesini kabul etti. 1476'da Tuna'nın ağızları ve Akkerman zaptolunarak Buğdan Beyliği de mağlûp edildi. 1478'de Arnavutluk'un merkezi olan ve yıllardır muhasaraya dayanan Akçehisar da fethedildi ve Türk orduları Adriyatik Denizi kıyılarına kadar indiler.

1479'da, onaltı yıldır karada denizde Türklerle savaşan Venedikliler İşkodra'yı da teslim şartıyla sulha razı oldular. Böylece Arnavutluk da artık tamamen Osmanlı ülkesinin bir parçası olmuştu. Aynı sene Karadeniz'in doğusunda da yeni fetihler oldu. Torul Beyliği de ortadan kaldırıldı. Gürcistan ve Çerkezistan kıyıları zaptolundu ve Karadeniz tamamen bir Türk gölü haline getirildi. Bir yandan da Ege'deki Yunan adalarının fethine devam olundu. 1480'de evvelce himaye altına alınan Hersek de Osmanlı vilâyetleri arasına katılmış, Gedik Ahmet Paşa kumandasındaki kuvvetler ise İtalya yarımadasının bir ucuna çıkarak Otranto'yu fethetmişler, Türklere Roma yolunu açmışlardır. 1481 baharında Büyük Fatih, Üsküdar'da toplanan ordusu ile Anadolu istikametinde yeni bir sefere çıkmıştı. Nereye ve ne maksatla gidildiğini kendisinden başka kimse bilmiyordu. Bu seferin Rodos fethi için olduğu söylenir. İlk konaklardan birinde, Maltepe yakınlarında Hünkâr Çayırı'ndaki ordugâhta büyük Fatih, henüz genç sayılacak bir çağda, elli bir yaşında ruhunu Ulu Tanrı'ya teslim etti.

Türklük dünyası büyük bir evlâdını, insanlık âlemi asır-

ların nadir yetiştirdiği müyesser bir değerini kaybetmişti.

Hayatı devamlı bir faaliyet içinde geçen Fatih, mensup olduğu milletin şanına lâayık büyük işler yapmış, adını ebedileştiren bahtiyar fanilerden biri olmuştur. Onun himmetiyle Osmanlı devleti, devrinin en kuvvetli ve ihtisamlı bir imparatorluğu haline gelmişti.

İslâm dünyası Emirü'l-mü'minini onun şahsında selâmlıyor, Avrupa devletleri ve Papa onun kudreti karşısında şaşkın ve hayran boyun büküyordu.

Fatih II. Mehmet her mânâsıyla tam ve mükemmel bir kumandandı. Daha 21 yaşında iken İstanbul'un muhasara ve fethinde gösterdiği üstün meziyet ve kabiliyetleri ile bu sahadaki dehasını isbat etmişti. Fatih'in ordusu ve donanması, devrinde dünyanın çok mükemmel donatılmış, en disiplinli bir harp kuvveti idi.

Fatih II. Mehmet iyi bir kumandan olduğu kadar yaratıcı ve teşkilâtçı bir devlet kurucusu idi. Babası ve dedeleri zamanında gelişen Osmanlı devlet idaresine; kanunlarıyla, usûlleriyle ve sistemli teşkilâtıyla baştan aşağı o günün şart ve icaplarına uygun bir nizam veren gene odur. Fatih Mehmet, aynı zamanda ilim, felsefe ve sanat mensuplarına karşı candan sevgi ve saygı besleyen geniş kültürlü gerçek bir bilgin, ince bir şair, üstün zevkli bir sanat dostu idi. Arapça ve Farsçasıyla Doğu medeniyeti, Latince ve Yunancasıyla Rönesans kültür ve sanatı hakkında vukuf sahibi bulunan, devrinin felsefî ve ilmî hareketlerine ait her konu üzerinde otorite sayılan bir değerde idi. İstanbul muhasarası için planlarını kendisi yaparak dökürdüğü büyük toplar ve bunların atış hesapları Büyük Fatih'in müsbet ve teknik ilimlerdeki vukufunun birer belgesi değil midir?

Fatih, aynı zamanda dünya tarihinin, başka dinden olan halka ve onların vicdan ve âyin hürriyetlerine en geniş müsamahayı gösteren ilk büyük hükümdarıdır.

İslâm dininin gerçek ruhunu anlamamış yobazlar, resmî dince günah saydıkları halde, onun resmini hem de devrinin meşhur sanat adamlarından birini tâ İtalya'dan getirterek, yaptırmış olması da dinî tesamüha sahip olduğu kadar, her çeşit taassuptan da uzak, tam mânâsıyla münevver ve ileri bir müslüman hükümdar olduğunu gösterir.

Bu müstesna şahsiyetiyle başta Fatih gelmek üzere, onun himmetiyle açılıp gülzar yapılan İstanbul, on beşinci yüzyılın ikinci yarısında Türk vatanının fikir ve sanat hayatına hakikî bir merkez olmuş, otuz yıl gibi kısa bir zaman içinde Bizans unutulmuş, yerine muhteşem mabetleriyle, büyük irfan müesseseleriyle, güzel yapılarıyla her mânâsıyla Türk olan bir İstanbul doğmuştur.

Şanlı Fatih'e Sesleniş

F. Cemâl Oğuz Öcal

F. Cemâl Oğuz Öcal, "Şanlı Fatih'e Sesleniş", *Sönmez Aylık İlmî, Millî, Ahlâkî, Siyasî Mecmua*, Yıl: 8, Sayı: 70-71, Mayıs-Haziran 1971, ss. 11-12.

F. Cemâl Oğuz Öcal

– 1 –

– Fethin yıldönümü münâsebetiyle

Yeridir şanlı adın Arş'a kadar uzansa,
Verdin çünkü nihâyet bin senelik Bizans'a!
İstanbul'un aşkıyla yanıyoruz, ey Fatih!
Seni candan, yürekten anıyoruz, ey Fatih!

Nasıl unuttur Türklük, Rûm'a ayak basanı?
Anıyoruz minnetle Ulubatlı Hasan'ı!
Dikip sancağı sûra bu eşsiz, ünlü yiğit,
Tamamlamış fethini, bu şehit oğlu şehit!

O öldüyse, kahraman torunları hep sağdır,
İstanbul muhabbeti kalbimizde bir dağdır!
Andırırsa, ne çıkar, akan kanlar bir nehri,
Yepyeni bir çağ açtın fethetmekle bu şehri!

Topa tutup surları elli üç gündüz, gece,
Yol alırken gemiler Beşiktaş'tan Haliç'e,
"Allah Allah!" diyerek girdin şehre bu sabah,
Çekiyor Konstantin mezarında –hâlâ– âh!

Gözün yoktu ey Fatih! Ne gümüş, ne altında;
Bir er gibi savaştın ok yağmuru altında!
Aşmıştı bir hamlede Oğuz Han "Çin Seddi"ni,
Bildirdin sen de mağrur Romalı'ya haddini!

Görmemiş doğu batı senin gibi bir hâkan,
Hayrandır bütün dünya eşsiz dehana, hayran!
Yaklaşamaz kâbına Avrupalı dâhîler,
Harikadır harika döktürdüğü "Şâhî"ler!

Yel gibi, tûfan gibi çıktın sen bu sefere,
Hayrandır yaşlı târih kazandığın zafere,
Köhre Ayasofya'da okuttun çünkü ezan,
Yazamaz destanını dünyada hiçbir ozan!

Beyaz atın üstünde ne güzel duruşun var,
Tarihe ne muhteşem bir bağdaş kuruşun var!
Kabul oldu –çok şükür– dualarla, dilekler;
Kutluluyor fethini gökte bütün melekler!

Çekmesin asla keder; kadın, erkek, yetim, dul;
Kalplerimiz çarptıkça Türk kalacak İstanbul!
Değişmedikçe kanı değişmez Türk'ün huyu
Sen de ey şanlı Fatih! Haşre dek rahat uyu!

– 2 –

– Türbesinin başında

Beşyüz yıldır küffarın nabzında adın vurur,
Duymamak mümkün mü hiç türbende sevinç,
gurur?

Titredim, görür görmez, muhteşem mezarını;
Görsem acep n'olurdum mübârek dîdârını

Kabrin de zâtın gibi pür ihtişam pür heybet;
Fir'avn'in ehrâmunda görülemez bu haşmet!
Sendeydi krallarda bulunmayan cevher, öz,
Nasıl kamaşmaz, nasıl, sandukana bakan göz?

Doğup zafer güneşi destârındaki tuğdan,
Diz çökmüş huzurunda, Belgrad, Eflâk, Boğdan!
Aşılmış dev hamlenle korkunç kaleler, surlar,
O burc-u bârû'lardan yağıyor hâlâ nurlar!

Bir kılıncı salladın ki Feth-i Mübîn aşkına,
Döndü gafil Venedik, mağrur Bizans şaşkına!
Pür hiddet derya içre sürüp beyaz atını,
Yıktın "Allah!" diyerek küfrün saltanatını!

Âcizim söz bulmaktan hünkârımın medhine,
Bin şehnâme az gelir İstanbul'un fethine!
Yenilmez iradeni tebcil ederken tarih,
Ol nâm-ı şerîfine eklendi bir de "Fatih"!

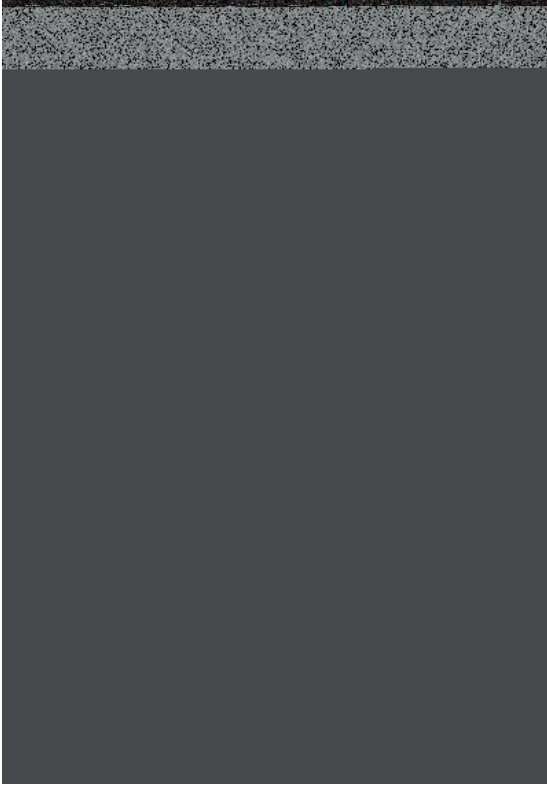
Histe bir yığın ipek, kuvvette demirdin sen,
"Nebîler Sultanı"nın öğdüğü Emîr'din sen!
Ulaşamazlar kâ'bına, İskenderler, Sezarlar,
Çevrildi bak türbene bugün asîl nazarlar !

Rahat olsun kabrinde cedd-i âlân Ertuğrul
Olmuş çünkü bir gülzâr himmetinle İstanbul!
Zannetme ki tapan var şunun, bunun büstüne,
Titriyoruz topyekûn bu beldenin üstüne!

İstanbul Fatihî'nin Kuvvetli Bir Cephesi: Fatih ve İlim

Prof. Bekir Sıtkı Baykal

Prof. Bekir Sıtkı Baykal, "İstanbul Fatihî'nin Kuvvetli Bir Cephesi: Fatih ve İlim", *Ulus'un Fetih İlavesi*, 29 Mayıs 1953, s. 4-5.

Bekir Sıtkı Baykal

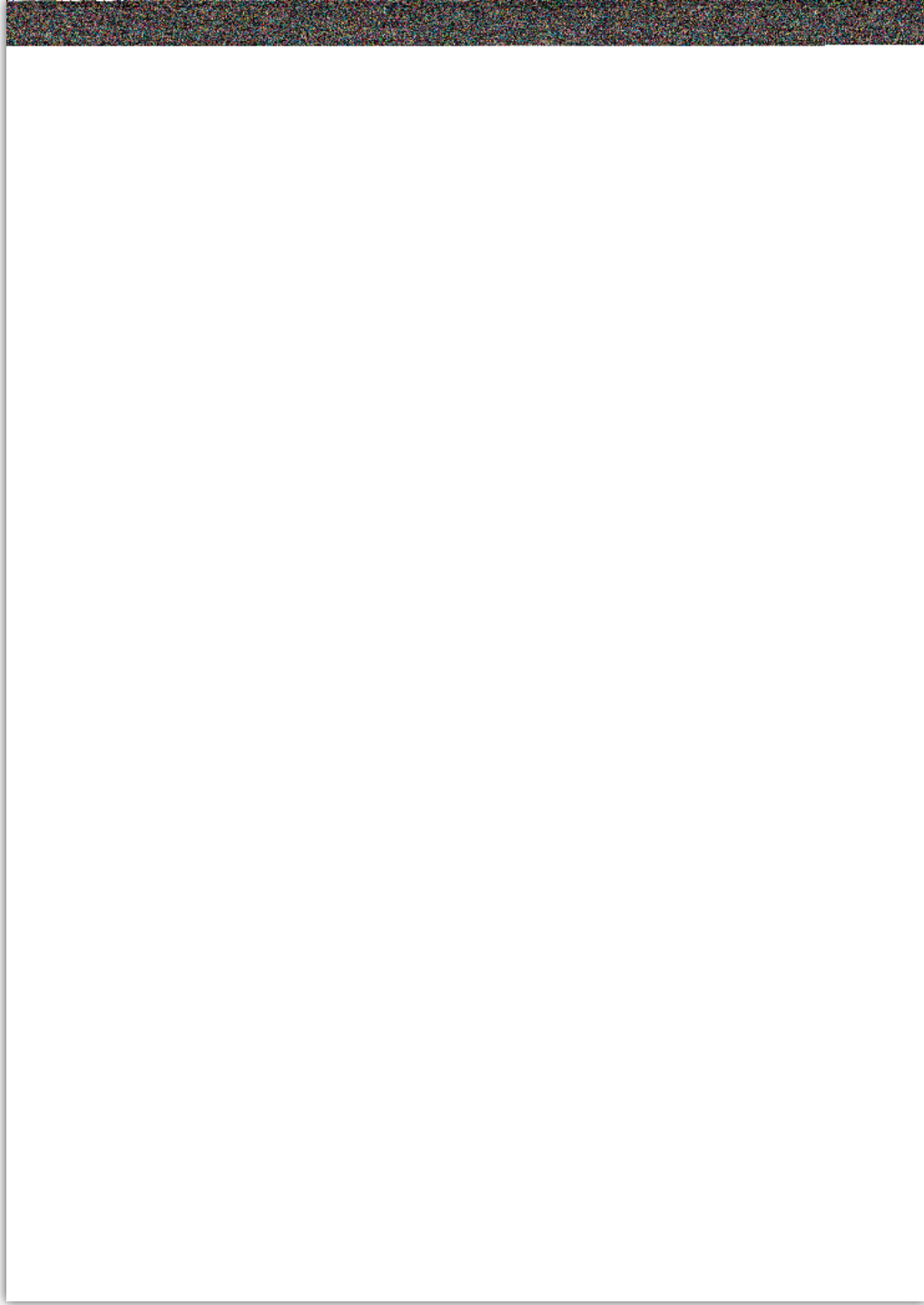
Öteden beri gerek Doğu ve gerekse Batı milletleri içinde ilim ile sanatı sevip himaye eden hükümdarlar sık sık görülmüştür. Fakat bunlardan ancak pek azı ilim ve sanatın doğrudan doğruya kendisi ile iştilig etmiş ve bu alanlarda verimli olabilmişlerdir.

İşte Fatih Sultan Mehmet, şahsen, ilmi ve sanatı kavramış ve faal olarak bunlara iştirâk etmiş nadir hükümdar simalarından biridir. Bütün büyük adamlar gibi çok taraflı olan İstanbul Fatihî'nin bu cephesi kuvvetle kendini göstermektedir.

Fatih devrinde Batı dünyası hususuyla İtalya, Renaissance dediğimiz sanat ve ilim hareketi içinde bulunuyordu. Sanatı ve ilmi sevmek ve himaye etmek zamanın âdeta modası halinde idi.

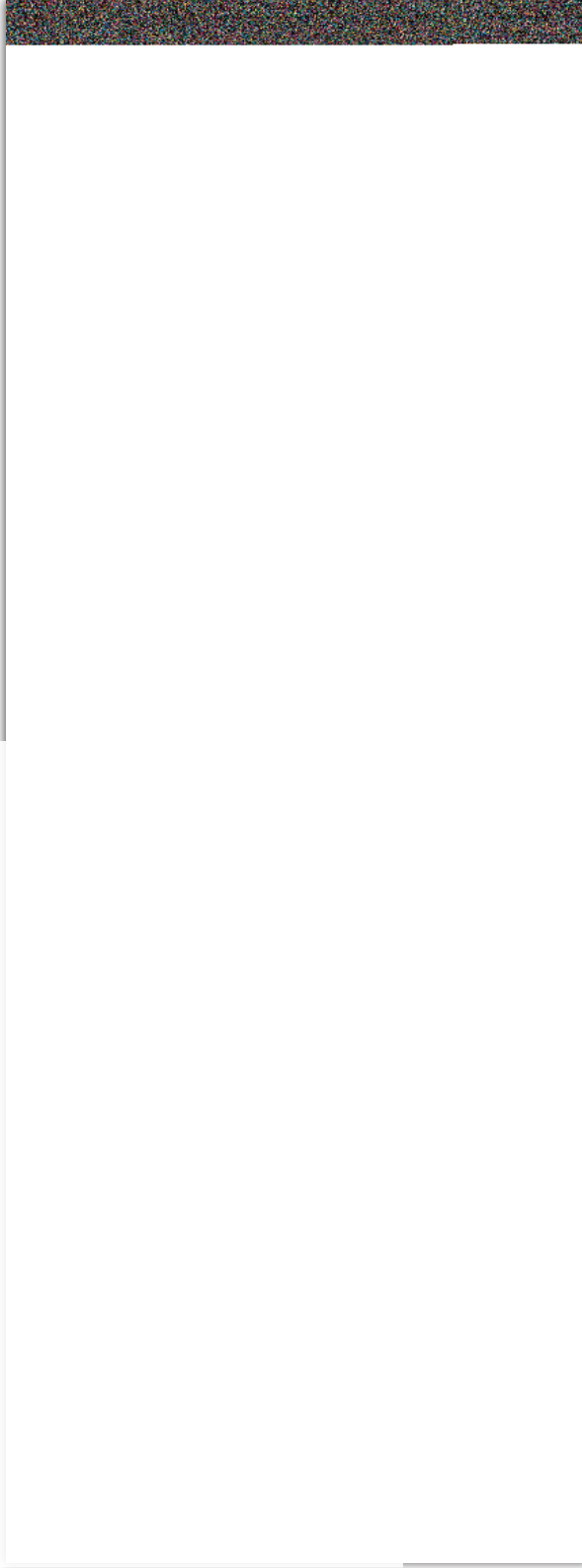
Böylece ufaklı, büyüklü hemen bütün hükümdarlar birbirleriyle sanki yarış ediyorlardı. Fakat bunlar arasında, zamanın bilgin papaları bir tarafa bırakılacak olurlarsa yalnız Floransa hükümdarı Lorenzo Magnifico, sanat âleminde bir varlık olarak kendini gösterebilmiştir. Daha sonraki zamanları ele alırsak, onyedinci yüzyılda Aydınlanma Devri denen bir dünya görüşü bütün Batı dünyası tefekkürüne hâkim bilindiği sıralarda, gene böyle ilim ve sanat hâmisi hükümdarlara rastlanmaktadır. Lâkin bunlar arasında ilim ve sanatı tamamıyla kavramış ve yaratıcı olmuş bir tek hükümdar şahsiyeti göstermek mümkündür ki o da Prusya Kralı Büyük Frederich'tir.

Selçuklular çağından beri Anadolu, hususuyla naklî ilimler bakımından, geniş ölçüde bir ilmî faali-

yete sahne olmuştu.

Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde dünyaca tanınmış bilgilerin öğretim yaptıkları medreseler mevcuttu. Selçuklulardan sonra Anadolu Beylikleri ve Osmanlılar zamanında aynı faaliyet, İran ve Orta Asya ile karşılıklı kültür münasebetleri devam etmiş, Osmanlı başkenti Bursa ve daha sonra Edirne, medreseleri ile milletlerarası bir şöhret kazanmışlardı. Böyle bir gelenek mevcut olmakla beraber, Fatih ile Türkiye'de ilmin, hususıyla aklî ilimlerin birdenbire bir hamle

ile kalkındığını görüyoruz.

Fatih Sultan Mehmet'in ilim ile sanata olan derin ilgisi, bunlara verdiği önem, öteden beri bilinen bir şeydir. Kaynakların söylediklerine göre Sultan Mehmet, küçüklüğünde okuyup yazmaya hiç de heves göstermemiş, hatta hocası Molla Gürânî tarafından dayakla tehdit edilerek derslerini öğrenmeye zorlanmıştır. Fakat onun çok geçmeden büyük bir gelişme kaydederek ilme ve sanata candan bağlandığına şahit oluyoruz. Gerçekten de genç şehzade, Manisa'da vali bulunduğu sıralardan beri felsefe problemlerine ve müspet ilimlere karşı içten gelen bir ilgi göstermeye başlıyor. Tahta çıktıktan sonra da hem ilim ve sanatla uğraşanları teşvik ve himaye ediyor, hem de kendisi bu alanlarda esaslı ilerlemeler kaydediyor.

İstanbul'u aldıktan sonra, eskiden beri insanlığın en büyük kültürlerinden birinin beşiğini teşkil etmiş olan bu 11 asırlık Bizans başkentini, şimdi İslâm dünyasının en muhteşem bir ilim merkezi haline getirmek için bütün kuvvetiyle çalışıyor. Bir yandan geniş ölçüde bir bayındırlık faaliyeti ile İstanbul'a bir Türk şehri çehresini veren binalar yaptırırken öte yandan da Anadolu'dan, Doğu ve Batı memleketlerinden sanatkâr ve bilginleri buraya dâvet ederek onları ihsan ve iltifatlara boğuyor. Yeni başkentinde hemen açtığı öğretim kurullarında bu bilginler zamanın en ileri derecedeki ilimlerini öğretmektedirler.

Asıl mesleğini, bir İslâm mücahidi sıfatıyla cengâverlikte görerek 31 yıllık hükümdarlığının 20 yılından fazlasını seferlerde geçiren Fatih, bütün askerî, siyasî ve idarî işleri arasında ilim ve sanatla meşgul olmak için vakit bulabilmiştir. Onun ilme ne kadar itibar ettiğini gösteren en tipik olay, hemen daima ulema kıyafetini tercih etmiş olmasıdır. Gerçekten de gerek hazerde ve gerekse seferde ilim ve sa-

lasını seferlerde geçiren Fatih, bütün askerî, siyasî ve idarî işleri arasında ilim ve sanatla meşgul olmak için vakit bulabilmiştir. Onun ilme ne kadar itibar ettiğini gösteren en tipik olay, hemen daima ulema kıyafetini tercih etmiş olmasıdır. Gerçekten de gerek hazerde ve gerekse seferde ilim ve sa-

nat adamlarını hiçbir zaman yanından ayırmamıştır. Daima onlarla çeşitli ilmî meseleler üzerinde konuşmak, hatta lâtifeleşmek, bilginleri sık sık birbirleriyle tartıştırmak çok kere onlar arasında hakem rolünü oynamak en büyük zevkini teşkil etmiştir.

Bir defasında devrin en ünlü bilginleri olan Molla Zeyrek ile Hocazade'yi münakaşaya tutuşturmuş ve bu tam yedi gün sürmüştür. Bu arada Molla Zeyrek'in elindeki bir yazıyı, ertesi gün yazılı olarak cevap vermek üzere, kopya etmek zorunda kalan Hocazade'ye Padişah lâtife olarak:

“Aman dikkat et, hatalı yazmayasın” dediği zaman Hocazade de:

“Ben ne kadar hatalı yazsam gene aslındaki kadar yanlış olmaz” diye cevap vermiştir.

Bunun üzerine Fatih hoşlanıp “gül gibi hande” eylemiştir. Sultan Mehmet ile bilginler arasında buna benzer daha birçok şakalaşmalar bize kadar gelmiştir.

Fatih'in en fazla uğraştığı ilimler tarih, coğrafya, felsefe, heyet ve matematik idi.

Büyük İskender, Sezar, Büyük Kostantin, Büyük Teodosios gibi kendinden önce yaşamış olan ünlü cihangirlerin hayat ve işleri hakkındaki eserleri tercüme ettirerek okuyordu. Bütün gayesi, fütihat ve şöhrette onları gölgede bırakmaktı. Aslında Trabzonlu bir Rum filozofu ve riyaziyecisi olup, İstanbul muhasarası sırasında büyük toplar dökülürken balistik hesaplarını bizzat yapacak kadar yüksek matematik bilgisi bulunan Fatih Sultan Mehmet ile matematik problemleri çözen Amirukiş'e Batlamyos'un meşhur coğrafya ki-

tabını ve haritalarını Arapçaya tercüme ettirmiştir.

Arap ve Fars dillerini bilip zamanın Doğu ilmine şahsen hakim olduğu anlaşılan Fatih, aynı zamanda Batı kültürü ile de yakından ilgilenmektedir. Hususıyla İtalyan Rönesansına kuvvetli bir temayülü olduğu görülmektedir.

Bazı kaynaklara göre yabancı dillerden Yunanca, Lâtinçe, İslâvca, hatta İbranice de bilmektedir. Bu husus kesin olarak bilinmemekle beraber onun batı kültürü ile ilgisine hiç şüphe yoktur.

1452-54 yılları arasında yanında bulunmuş olan Anconalı Cyriako adında bir İtalyan'ın Padişah nezdinde Batı kültürü ile irtibat bakımından önemli bir rol oynadığı, padişaha klâsik çağlardan kalma anıtlara sevgiyi telkin ettiği anlaşılmaktadır.

Gerçekten de Fatih, İstanbul'u aldığı zaman, Ayasofya, Jüstinyen'in heykeli vesaire gibi eski anıtların ve Atina'da Akropol'ün harap kalmalarını için birtakım tedbirler almış ve bu yüzden kendisine en fazla düşmanca duygularla eserler yazmış olan Grek ve Batı müelliflerinin bile müttefikan methini kazanmıştır. Aslında Fatih, Batı kültürü ile münasebetlerini hiçbir zaman kesmiş değildir. Yanındaki İtalyanlar ayrılınca bunların yerine gene Rönesans ile sıkıdan sıkıya ilgili olan Kritovulos ve Amirukis gibi Rumları hizmetine almış ve nihayet ömrünün sonlarına doğru, Angiolello adında bir İtalyan'ı yanında saklamıştır. Kirtovulos Fatih'in meşhur biyografisini, Angiolello ile 1430'dan 1516'ya kadar Türk tarihini yazmışlardır. Her ikisinin de Padişahın yakınlarından oldukları eserlerinde onun hususî hayatı hakkında verdikleri enteresan bilgilerden anlaşılmaktadır.

Kısaca aynı zamanda hassas ruhlu bir şair de olan Fatih, Doğu ve Batı ilimlerine âşina, ilmi ve sanatı her şeyin üstünde tutan müstesna bir şahsiyettir. Devlet işlerinde son derece haşin ve merhametsiz olduğu halde ilme ve ilim adamlarına karşı büyük bir zaafı vardır. Kaç kere davetlerine icabet etmeyen bilginlerin bu tarzda hareketlerinden müteessir olduğunu ifade etmiş, kaç defa ulemayı darılttığı için İstanbul'u terk ettiklerinden pişmanlık duyarak onları geri çağırtmış, kaç defa ulemanın, "Kitaplarımızı yakıp bu diyardan gideriz" yollu tehditleri karşısında ricat etmiştir.

Kılıcı ile birbiri arkasından tahtlar deviren, dünyayı önünde titreten, kendisine dünyanın o güne kadar görmediği en büyük cihangiri olmayı amaç edinen muhteşem bir hükümdarın bu cephesi, ilme ve sanata verdiği önem, bunlarla uğraşanlar karşısında gösterdikleri zaaf ne kadar ibretle belirtilmeye değer.

Fatih'in Topçuları

Vehbi Kocagüney*

Vehbi Kocagüney, "Fatih'in Topçuları", *Ulus'un Fetih İlavesi*, 29 Mayıs 1953, s. 4-5.
*Emekli Tümgeneral

Vehbi Kocagüney

"Ey iyi atış yapan yiğit, anam babam sana feda olsun!"

On beşinci yüzyılın hemen ortasında idik. Macar ve Leh Kralı Vladislas'ın daha evvel yapılmış olan sulhu bozması, Varna'yı ele geçirmesi üzerine Anadolu'dan 40 bin askerle hareket edip Karadeniz Boğazını Güzelhisar bölgesinden Ceneviz gemileriyle geçen İkinci Murat, Tuna boyuna yetişip Varna'da zafer kazandığı gün Boğaz'dan geçecek orduların bundan sonra daha selâmetle ve kolaylıkla geçişlerini temin için Rumeli sahiline de bir kale inşasını düşünmüş ve bunu yemin ile teyid etmişti. Böylece Boğaz'a hakimiyet tamamen sağlanacak, Bizans'ın Karadeniz yoluyla beslenmesi önlenecekti. Ne çare ki Murad bu hisarı kurmaya muvaffak olmadan hayata gözlerini kapamış, Ulu Tanrı bu mutlu hizmeti oğlu İkinci Mehmet'e nasip eylemişti.

1452 yılı Martının 21'inci günü temeli atılan hisar bin duvarcı ve altı bin işçinin büyük gayretleriyle üç ayda sona erdi ve göreceği vazifeye uyularak adına "Boğazkesen" denildi, içine de beşyüz kadar muhafız konuldu. Ancak Boğazlarda egemenliği sağlayacak hisarların baş silahı top idi. O, hemen bulunamamış ve konamamıştı.

Hakan İkinci Murat'ın top döküm ustası Muslihiddin, Edirne'de, Padişahın talimatına göre daha yeni ve kudretli topların planlarını, malzemesini hazırlamakla meşguldü.

Hisarın bitirileceği günlerin birinde idi. Bir top döküm ustasını Hakan'ın huzuruna getirdiler. Bu, bir Macardı. Yıllardan beri Bizans surları için top döker, barut hazırlatırdı. Bizans İmparatorluğunun bekasından ümidini kesmiş, Türk ordusuna dehaleti faydalı görmüştü. Bizans surlarına müesir olabilecek bir top yapıp yapamayacağı kendisinden soruldu. "Evet, yaparım!" dedi.

Ferman çıktı. Hisar bölgesinde bir "rihtegân" kuruldu. 12 funtluğa yakın 1 top ve 1 miktar güllesi döktürüldü. Hisarın tamamlanan ön seğirdimine yerleştirilen top bir sabah Boğaz'dan "müruriye resmi" vermeden geçmek isteyen bir Venedik gemisine ilk güllmesini yapıştırıp batırılmış, başta hisar dizdarı Firuz Ağa olmak üzere muhafızlar usta ve işçiler büyük zevk duymuş, memnun olmuşlar, bundan haberdar olan Bizanslılar da ümitsizliğe ve korkuya kapılmışlardı. Bu vuruşlar o çağda "Karada bir top, denizde bir gemi" atasözünü tarih sayfasına geçirmişti. Bu başarı Hakan'ın da memnuniyetini mucip olmuş, ustasına bir iki kese altın kazandırmıştı.

Büyük Türk ordusu ateşli ağır silahın kudretini Boğazkesen üstünde, şirin Boğaz'ın mavilikleri üzerinde görmüş, anlamış ve kullanmış değildi. Bu imanlı ve dünyaya nam ve şan salan ordu, daha 1389'da savaş araçları tarihinin dönüm noktasında ve altı müttefik devletin ordularıyla karşılaştığı Kosova sahrasında top kullanmış, bunun ateş kudretinden tam zamanında ve yerinde istifadenin yolunu bilmişti. Kosova muharebesinde Hakan "Hemen Bismillâh deyüb düşmanı topa tutun!" emrini verince topçubaşı Haydar –ki top atmakta üstad idi– toplarına "Ateşle" komutunu vermiş, safşiken, sen gefgen, zarbezan adlı toplardan çıkan güller "sâikaâsâ ve raadâver" bir halde çarhazenler gibi döne döne düşman safları arasına düşmüş "tem derecede tezelzül ve ıstırap" verip alaylarını allak bullak eylemişti.

Ne güzel bir tesadüftür; o gün Haydar, gönlümüzde yer alan öz söze "Cennet kılıçların gölgesi altındadır" atasözüne bir yenisi daha eklemiştir:

"Ey iyi atış yapan yiğit, anam, babam sana feda olsun."

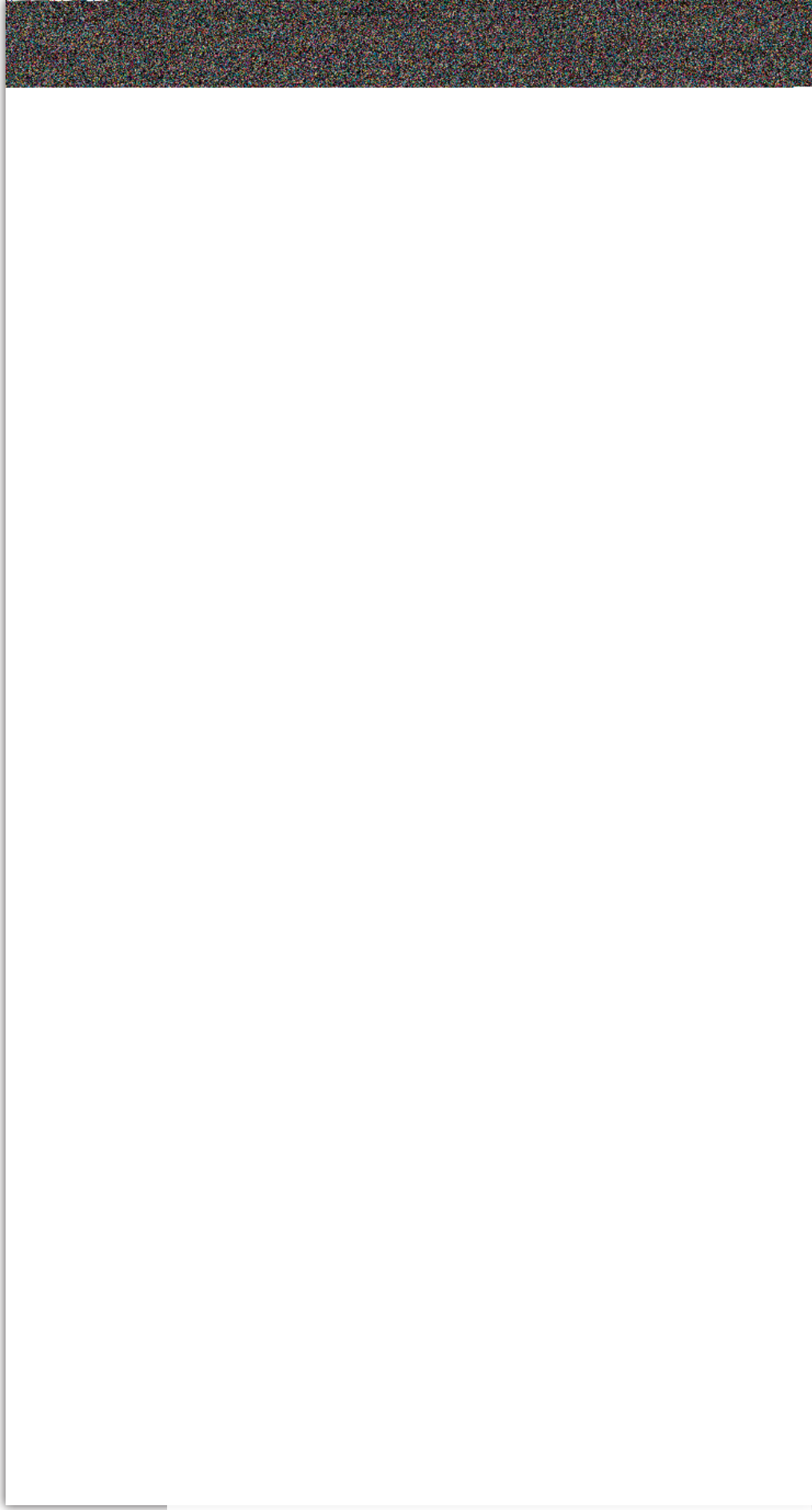
Edirne'de büyük bir dökümhane Hakan'ın emir ve tertiplerine göre dünyanın hiç görmediği en büyük topları dökmeye başlamıştı.

Hakan hemen her gün dökümle, demir ve bakırın karıştırılması ile ilgiliniyordu. Çok geçmeden 130 topluk muhasara parkı meydana geldi. Bu başarı büyük törenle kutlandı. Top ustaları ve yardımcıları kese kese akçeyle sevindirildi. Baş mühendis Muslihiddin ile yardımcısı Sarıca Sekban ve Urban ayrıca hil'atlerle memnun edildi.

Dökülen toplar şunlardı:

Bir tane Şahî adı verilen 62 santimetre çapında top, ağırlığı 16 ton, mermi ağırlığı 678 kilo.

Üç tane orta hesap 36 tonluk, 126 tane muhtelif çapta (muhtemelen 12, 18, 24 fontluk).

Barut tedarikinde zorluk çekilmemişti. Daha 1389'da Haydar'ın toplarına barut yetiştiren Gelibolu baruthanemiz faaliyette idi. Edirne kârhane-si bölgesinde de bir baruthane kurulmuş, yeter derecede barut çıkarmaya başlanmıştı.

Topçu kuruluşu şöyle idi:

O vakte kadar eyalet beylerinin ve kadıların elinde perakende olarak bulunan birlikler tam birlik haline getirilmiş ve cemaatlara (alaylara) bölünerek kalelerin topçularına "kapıkulu dergâh-ı âli" topçuları adı verilmişti.

Bu büyük muhasara parkının topçuları da cemaatlara ayrılmış, hepsi birden bir zatın, "ser topçu" adını alan topçubaşının emrine verilmişti. 130 top üç cemaate bölünmüş, her birine bir arabacı ocağı tahsis olunmuştu.

130 top, Şahî topla üç büyük top bir batarya, diğer 126 top dokuzar topluk 18 batarya halinde idiler.

Şabanın ikinci haftasında idi. Ordu Edirne'den hareket etti. Âdet oluğu üzere topçubaşı da herhalde "hükmü şerifim vardıkta emrim üzere topçu cemaatlerini yola koyup orduyu hümayûnum peşinden ve bir iki menzil yakından yürütesin. Konakların tezkeresi gönderilmiştir. Ânınla amel edesin..." emriyle harekete geçti.

Şahî topun hareketinde büyük tören yapıldı, kurbanlar kesildi. İlâhiler okundu. 40 davul çalarken cemaat imamları dualar ettiler.

50 çift mandanın çektiği topun yürüyüşünde büyük bir heybet göze çarpıyordu.

200'er kalas ve yuvarlak direklerle muvazene teminine çalışıyor, biraz daha ileride 200'er mühendislerin emrinde yolları tesviye, köprüleri takviye ediyordu.

Muhasara parkının daha hafif topları kısmen önden gidiyor ve kısmen de yan yolları takip ediyorlardı. Bunların peşinde arabacı ocağının on bine yakın cephane, yiyecek ve diğer gereçlerle dolu arabaları grup grup yürüyordu.

Bu heybetli yürüyüş tam iki ay devam etti. İki ay, Edirne'den Bizans'a doğru şehamet avazeleriyle kara bulutlar halinde aktı durdu. Geceleri koca bir saha nur diyarlarına dönerdi. Şafakla tekbir sedalarıyla, cenk havalarıyla tekrar ağır ağır ilerlenirdi.

Bütün yüzlerde lâtif bir sıcaklık, gözlerde serin bir neşe, gönüllerde celadetli bir ışık, zafer azmi...

Sekban bölükbaşılar, sipahî ve arapağaları, subaşı, yeniçeri ağası, silâh-tarağa ve topçubaşı hepsi "erbabı seyf" in yanbaşında... Büyük bir inan ve güven içinde... Büyük Hakan'ın eli altında 240 bin kişilik bir kudret... Türkün gönlüne yerleşen dünya cennetine, denizlerin kucağında büyüyen şuh ve şirin dilbere doğru akıp akıp gidiyordu.

Nisanın altıncı günü Bizans surları önüne gelen Hakan, topçu kolunun başında bulunan topçubaşına mevzileşme planını vermiş, beş günlük bir mühlet bırakmıştı.

Bütün topçu cemaatleri bu beş gün içinde gelmiş, surların önüne yetişmiş ve mevzilenmişlerdi. Bir cemaat (üç batarya) Yedikule'den Silivrikapı'ya kadar, bir cemaat (6 batarya, büyük toplar dahil) Topkapı, Edirnekapı, bir cemaat Edirnekapı, Tekfursaray (üç batarya) önünde... İki batarya da Balat ve Fener surlarına karşı Haliç'in sol kıyısında.

Cephane kolları yetişerek cephaneleri bataryalar yanlarına boşaltmışlar, geriye gitmişler, bütün namlular surlara çevrilmişti. Surlara olan mesafeleri 1.000-1.500 metre kadardı.

11 Nisan sabahı tanyeri ağarırken topçubaşı baş imamın duasını müteakip büyük topa "ateş" emrini verdi. Bunun 678 kiloluk güllesi büyük bir tarraka ile fırladı, Topkapı kalesine çarptı.

Bunu 129 topun ateşi takip etti. Bizans, bundan evvelki 28 muhasaranın hiçbirisinde görülmeyen ve duyulmayan bir dehşet içinde kalmıştı. Top gürtülleri şehir semalarını sarsmış, Bizanslıların yüreklerini parçalamıştı. 4 büyük topun gülleleri daha ilk gün beklenen tesiri göstermiş, yer yer yıkıntılar başlamış, topçunun ateş kudretine bağlanan ümitler yükselmişti.

Ateşe başlanışının üzerinden dört hafta geçmişti. Top ateşi ile yıkılan surların büyük gayretler sarfiyla tamir edildiği ve bununla müdafaa günlerinin uzatıldığı görülüyordu. Hem bunu önlemek ve hem surlardaki gediklerin daha genişletilmesi için kat'î hücum cephesine çok sayıda batarya toplanması uygun görüldü. Edirnekapı ile Topkapı önüne topçunun büyük kısmı toplandı.

Cephane payı artırıldı. Her çaptaki topların temerküz ateşleri arzu edilen neticeyi, büyük ölçüde yıkıntıyı sağlamaya başladı.

Muhasaranın yedinci haftası olmuştu.

Tophane'den yürütülerek Meyyit iskelesinden Haliç'e indirilen donanmamız Haliç'e tamamen hâkim olmuş, yeraltı lâğımlarında savaş son korkunç halini almış, surlar önüne tekerlekli kule yanaştırılmış, hücum için durum elverişli görülmeye başlamıştı. Topçudan da son ve en kat'î darbelerin indirilmesi isteniyordu.

Namluların çoğunun aşınmış olmasına, paralanan namlular, parçalanmış kundaklar bulunmasına rağmen ateş fasılasız devam ediyordu. Arabacı Ocağının Edirne'den taşıyıp getirdiği cephane harcanmıştı. Büyük himmet ve gayret, burada da gösterildi. Anadolu'dan ve yurt içi kârhanelerden binlerce araba ile yeniden cephane getirildi. İkmal yoluna girdi. Bu geri teşkillerin ve gülle dökücülerin, barut yapımcıların gösterdikleri büyük emek ordunun ve Hakan'ın takdirlerini celbediyor, memnuniyet ve sevince yol açıyordu.

Muhasaranın 52'nci (28 Mayıs) günü idi. Etrafı hendek ve şarambollarla çevirmiş olan büyük başbuğun Maltepe'deki karargâhına beylerbeyleri, komutanlar çağırılmış, onlarla bir harb meclisi kurulmuştu.

29 sabahı genel hücumun yapılması kararlaştırılmış, emir ve talimatlar verilmişti. Bu muhavereler sırasında surlar üzerine çıkacak serdengeçti ve dalkılıçlara tîmar ve sancak ihsan edileceği bildirilirken yıkılan sûrların bu gece düşman tarafından kapatılmasına ve tamirine engel olacak, hücumu hazırlayacak ve destekleyecek olan topçu batarya komutanlarına da mükâfatlar ve ganimetten hisseler ayrılacağı vaad edilmiş, topçu başına da "seraser kaplı üst kürkü ve divan rahti istimaliyle karin-i imtiyaz olunacağı" müjdelenmişti.

29'uncu gece topçu ateşi gedikler üzerinde fasılalarla baskın halinde devam etti. Bu atışların tarrakalarıyla orduyu hûmayûn'un ateşli şenlikleri bir kat daha artırılmış, trampetlerin, davulların ve mehter takımlarının kasideleler okuya okuya dolaşan şairlerin dervişlerin artırdıkları muharebe şevk ve azmi bir o kadar daha yükseltilmişti.

Yirmidokuz sabahı tanyeri ağarırken, ezan sesleri gönülleri nurlandırırken kahramanlarımız o derece kükremiş ve coşmuşlardı ki yerlerinde tutmak, hücum ânını ve topçunun ateş kesmesini bekletmek zorlaşmıştı.

Güneşin kızılığ, Türk kalelerinin güzel hisar ile Boğazkesen'i kucaklayan yeşil binbir çiçekli dağların üzerinden belirirken Maltepe'den bir kıratlı, Türk milletinin ve tarihinin anlı ve şanlı yiğidi, başbuğ İkinci Sultan Mehmet, ön saftaki hücum birliklerinin yanına dört nal gidiyor ve topçulara takdirkâr nazarlarla bakıyordu. Seyrine doyulmayan ne ilâhî bir manzara idi...

Savaş aşkı gözlerden taşıyor, yiğitlik, mertlik hasletleri her erin başında nûranî haleler halinde göze çarpıyordu.

Topçu ateşini kesti. Havanlar aşırma ateşini şiddetlendirdi. Topçu ateşinin ağırlık merkezini üzerine çeken Topkapı-Edirnekapı arası hücumun en kanlı bölgesi olmuştu. Biribiri peşine yapılan üç hücumda bahadurlarımızın kanları sular gibi akmış, sûrlar önünde ve hendeklerde binlerce yiğidimiz şehadet şerbetini içmişlerdi.

Büyük mücadelenin son demi gelmiş, Ulubatlı Hasan'ın bir elinde kalkanı, bir elinde palası sûrlara tırmanışı ve çıkışı yeni bir şehamet ve celâdet örneği olmuş, her ocak mensubu ve her yeniçeri buna uymayı bir şeref bilmişlerdi.

Topçunun açtığı gediklerden kahraman kardeş sınıflar, dal kılıç içeri atıldılar. Hazret-i Muhammed'in tebşir buyurduğu hâdise zuhur etmiş, büyük Hakan Sultan Osman'ın tavsiye ve "İslambol'u aç, gülzar yap" emri yerine gelmiş, Türkün azim ve kudreti karşısında Bizans İmparatoru boyun eğmişti.

Devrinin En Mükemmel Eseri: Fatih'in Kanunu

İhsan İlgar

İhsan İlgar, "Devrinin En Mükemmel Eseri: Fatih'in Kanunu", *Ulus'un Fetih İlavesi*, 29 Mayıs 1953, s. 6.

“

Muhakkak ki bu kanun, devrinin en mükemmel bir kanunu idi. Birçok milletlerin böyle bir kanunu Orta Çağ'da ellerinde bulunmamakta idi. Bizans'tan bu kanuna merasimden başka hiçbir hususun girmediği meydandadır.

Fatih'in genişleyen ülkesini idare için tanzim ettirdiği kanun "Kanunname-i Âli-i Osman Sureti Hattı Hümayûn-u Sultan Mehmet Han" başlığını taşır.

Leys Çelebi diye bir zata yazdırılan bu kanun, daha ziyade Türklerin öteden beri tatbik ettikleri kanunların yazılı olarak ortaya konmuş olmasından ibarettir. Meşrutiyeti takip eden yıllarda tarih ile meşguliyet başlayınca, birçok kitaplarda ismi geçen bu kanun öğrenilmiş, fakat o devirde bir nüshası bulunamadığı için "Tarih-i Osmanî Encümeni" tarafından Viyana İmparatorluk Kütüphanesinden fotokopyaları getirtilmişti. Kanunî'nin vücuda getirdiği kanunlar da evvelâ buradan alınmıştı.

Kanunun başında Fatih'in şu emrini görürüz:

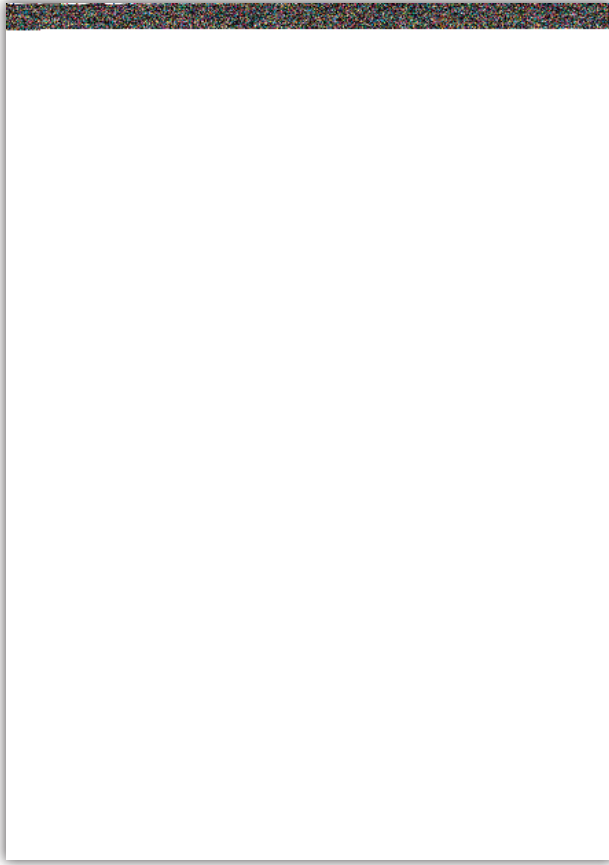
"Bu kanun, bu Kanunname, atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlâd-ı kiramım neslen ba'de neslin bununla amil olalar."

Bu emirle Kanunun yeni pek az şeyi ihtiva ettiği, Türklerin anayurttan getirdikleri âdet, an'ane ve usûllerin bu kanuna Bizans'tan gelenlerle beraber bir yazılı şekil verilmiş olduğu anlatılmak istenmiştir. Kitap üç bölüm olmasına rağmen iyi bir tasnifi ihtiva etmez. Bu kusur bizce Leys Çelebi'ye aittir. Birçok kısımda, merasim, vazife ve mes'uliyetlerle, maaş, teşkilât birbirine karışmış madde madde değil satırlar halinde sıralanmış bulunmaktadır. Kanunda, devlet teşkilâtı etraflıca anlatılmış, memur ve müstahdemlerin vazifeleri ve yetişme tarzları ile maaş, merasim,

teşrifat ve pek az olarak ceza yer almıştır.

Kanunda Leyszade'nin kısa bir takdimi vardır. Bu takdimde “Bu evrak-ı kavaid-i Sultanî ve sahife-i Kavanin-i Hakanî'nin camiî olan abdihakir ke-sirültaksir Mehmet bin Mustafa Elmarif bi-Leys Zade” diye kendini anlatır ve Padişahı için “Kahraman-ı Zaman Sahibü'l-Âzam Halifetullahi fi'l-Âlem es-Sultan İbni Sultan Mehmet Han İbni Sultan Murat Han” hitabını kullanır.

Kanun için “Üç bab üzere kılındı: Meratib-i ayan ve ekâbir beyanındadır. Selâtin-i izama lâzım olan tertip ve ayin beyanındadır. Ehvali cerâim ve ehli mansıbın abidleri beyanındadır” der.

Meratib-i Âyan ve ekâbir kısmında evvelâ devrin Başvekili olan Sadrazam için “Vüzera ve ümeranın Veziriâzam başıdır. Cümlelerin ulusudur” diye tarif ederek, kısa yetkilerinden bahsettikten sonra Şeyhülislâm'ın vazife ve selâhiyetlerine geçilmektedir.

Bunu Divanın toplanışına, divanda oturuş sırasına ait hükümlerin takip ettiği görülür. Gene aynı fasıllar içinde büyük ve küçük memurlara verilen maaşlar kısmı gelir. Maaşlar kısmından sonra ise, muhtelif devlet işleri karşısında kimin kimle müşavere edeceğini gösteren maddeler bulunmaktadır. Meselâ umur-u saltanat için, Padişah bu kanunda, Veziriâzam ile vezirlerini ve defterdarını müşavereye yetkili kılmaktadır.

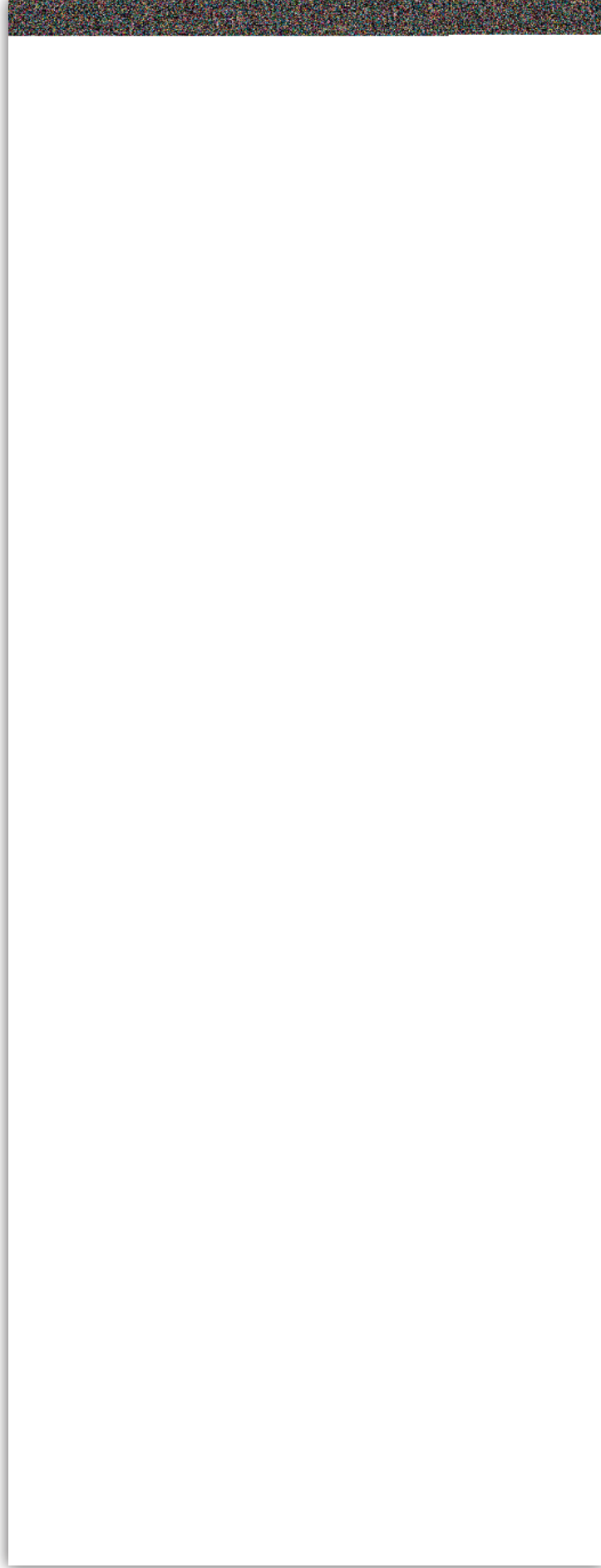
Fatih'in Kanun'unda en güzel bir söz olarak da emir yerine “buyrultu” deyiminin kullanılmış olmasıdır. Bu kanunda emirlerin hangi kattan çıkacağı da şöyle anlatılır:

“Umur-u âleme müteallik ahkâmı Veziriâzam buyrultusu ile yazalar; malime müteallik olan ahkâm, defterdarların buyrultusu ile yazalar; ve Şer-i Şerif üzere dâva hükmün Kadıaskerlerin buyrultusu ile yazalar.”

Kanunda geçen Kadıasker sözü, çok defa ayrı, bazan da bitişik olarak Kadıaskerler şeklinde yazıldığı görülür.

Emirlerin ne şekilde, nerden, ne için çıkacağı anlatıldıktan sonra, cenaze merasimine geçilerek:

“Evlâdımdan vefat edenlerin meytine vüzeram ve kadıaskerlerim ve

defterdarlarım hazır olalar” denerek bazan en ince konulara kadar geçildiği görülür. Ve nihayet orta derecedeki memurların sınıf ve maaşlarından, Beylerbeyi ile oğullarına verilecek aidattan bahisle birinci bab tamamlanır.

Umur-u saltanata müteallik babda ise, bir arz odasının yapılması, haftada 4 gün Vüzera, Kadiaskerler ve Defterdarların huzuruna gelerek kendisi ile müşavere etmeleri, müşavereye, huzura gelirken yapılacak istikbal şekli anlatılmaktadır. Ayrıca bayram merasimleri ve el öpme yetkilerinin kime verildiği sayılmaktadır. Asıl bu kısımda kendisi tarafından konduğu muhakkak olan madde vardır ki bu maddede aynen şöyle demektedir:

“Her kimesneye evlâdımdan saltanat müyesser ola, karındaşların nizamı âlem için katletmek münasiptir. Ekseri ulema dahi tecviz etmiştir, anılla amel olalar...”

Fatih, saltanat için diğer kardeşlerini öldürmek selâhiyetini verirken, ekseri ulema dahi tecviz etmiştir diye bu kararın ilmî ve şer’î bakımdan tasdikine lüzum gördüğünü açıklamakta, taraftar olmayanların da bulunduğu bize ihsas etmektedir. Ona kadar gelen zamanda yalnız saltanat için büyük bir mücaadele, dedesi Çelebi Mehmet zamanında vukua geldiği görülür.

Saltanata büyük evlâdın geçmesi lâzımken yalnız Orhan ağabeyisi Alâattin Paşa’nın rızası ile saltanatı alır. Bir rivayete göre de Alâattin Paşa’nın validesinin nikâhsız bir kadın olması saltanata tevarüs etmesine engel olmuştur.

Kanunun en tasnifsiz kısmı bu hükmü takip eden kısımdır ki, burada hemen kendi hizmetçisi için:

“Ve odam has oğlanına yılda dört defa hil’at kaftan...” verilsin diye tahsisler faslına geçer.

Daha sonra:

“Mührü şerifim veziriâzamda dursun, hazinem ve defterhanem mühürlenmek lâzım gelse ve açılmak lâzım gelse defterdarım emrile huzurlarında açılıp kapansun” diye hazineye ait teferruat kabilinden konular üzerinde durulduğu görülür. İkinci bab da böylece biter.

Üçüncü olan, Ehval-i ceraim ve Ehl-i mansıba tâyin olunan mahsulatı beyan eden kısımda ise, cezadan ve suçlardan pek az temasla geçer.

Bunun şeriat işine pek karışmak istememek veya hâkimi geniş bir serbestî içinde bırakmak düşüncesinden ileri geldiği zannedilebilir.

Bu fasılda, göz çıkarmaya, bin beşyüz akça, kol kırmaya bin akça, baş yarmaya elli akça ceza gösterilmektedir. Bir kişi diğerine söverse, kırk akça, evli bir kadına bakmaya yirmi akça para cezası verdirilerek, cemiyet ahlâkı bakımından en ince hususların bile düşünülmüş olduğu ve kanun maddeleri içinde yer bulduğu görülür.

Bu kısımdan sonra vergi tekaütlük için tahsisler yapılır ve devrin memurunu çok iyi düşündüğü görülerek, şu maddelerin o zamana göre nasıl büyük bir ihtiyacı karşıladığı pek iyi anlaşılır:

“Vüzerâma otluğumdan kifayet mikdarı otluk ve şehremininden kifayet mikdarı odun bahaları alalar... ve Cenâb-ı şerifime her ne yerden peşkeş gelse, Vüzerama ve defterdarlarıma hisse vereler...” denmektedir. Bu kısımda muhtelif muamele ve iş eshabından alınacak ücretler için, bir sicilden yedi akçe ve hüccetten otuz iki akça ve suret sicilden on iki akça, imzadan on iki akça, alalar ve kısmeti emvalden binde yirmi akçe, nikâhtan bakir ise otuz iki akça, dul ise onbeş akça alalar denmekte ve kadiaskere, yeniçeri ağasına, diğer muhtelif memurlara verilecek günlük ulufe miktarları yazılı bulunmaktadır.

Muhakkak ki kanun, devrinin en mükemmel bir kanunu idi. Birçok milletlerin böyle bir kanunu Orta Çağ'da ellerinde bulunmamakta idi. Bizans'tan bu kanuna merasimden başka hiçbir hususun girmediği meydana gelir. Umumî olarak da kanun 1461 ile 1471 arasında yazılmıştır.

Osmanlı Devleti Kanunî'ye kadar bu kanun ile idare etmiş, 1521'de Seydi Bey, Kanunî'nin emriyle, yeni kanunu daha geniş ve tasnifli olarak meydana koymuştur. Gerek Seydi Bey'in, gerekse Sultan İbrahim'e takdim edilen “Umuru devlete müteallik risale”nin hazırlanmasında Fatih'in kanunundan faydalandığını Lütfi Paşa, Asafname eserinde açıkça göstermiştir.

Cennetmekân Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri

Feridun Fazıl Tülbentçi

Feridun Fazıl Tülbentçi, "Cennetmekân Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri", *Vatan*, 29 Mayıs 1953, s. 2.

500 yıl evvel bugün, 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethetmiştik. Cihan tarihinin kaydettiği en büyük hükümdarlardan biri olan Fatih Sultan Mehmet, yirmi iki yaşında İstanbul'a girmiş, 27 yaşında Sırbistan'ı, 28 yaşında Yunanistan'ı Türk İmparatorluğuna katmıştı. 1461'de Trabzon Rum devletini ortadan kaldırdığı zaman 29 yaşında idi. 30 yaşında Eflâk ve Buğdan'ı ülkemize ilâve etmişti. 1462'de Midilli'yi almıştı. Bosna'ya girdiği zaman 31 yaşında idi. Yıllarca süren kanlı savaşlardan sonra Arnavutluk'u dize getirmişti. 1473'te Otlukbeli Meydan Muharabesini kazanmış, 1475'te Kırım'ı fethettirmişti. 1480'de veziri Gedik Ahmet Paşa'yı pürvelvele İtalya'nın göbeği Otranto'ya çıkartmıştı.

Fatih Sultan Mehmet Han zaferden zafere koşmuştu. Biraz daha yaşasaydı neler neler olacaktı. İki imparatorluk, on dört devlet, iki yüz şehir zaptetmişti.

Bugün, Cennetmekân Fatih Sultan Mehmed Han Hazretlerinin İstanbul'u fethettiklerinin beş yüzüncü yıldönümüdür. Allah'a bin şükürler olsun.

Fatih'in Nutkundan...

Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin fetih arifesinde söylediği nutuktan parçalar.

"Fatih'in Nutkundan...", *Vatan*, 29 Mayıs 1953, s. 8.

Fatih Sultan Mehmet Han Hazretleri 28 Mayıs 1453'te orduyu hümayunu son bir defa daha gözden geçirmişler, askere şevk ve heyecan veren nutuklar söylemişler, surlara ilk çıkacaklara timarlar, sancaklar vadetmişlerdi. O gün vezirlerini, beylerbeyini, sancak beylerini, ordunun ileri gelen kumandanlarını, ömürlerini gaza meydanlarında geçirmiş, gün görmüş ihtiyarları huzuruna çağırılmış ve bir hitabede bulunmuştu. Bu mühim ve tarihî nutuktan bazı parçaları alıyoruz:

"Ey benim paşalarım, beyler beylerim, beylerim, ağalarım ve silâh arkadaşlarım. Cesaretinizi bir kat daha tahrik için buraya toplamadım. Bunu daima, hatta lüzumundan fazla yaptınız, şiddet ve faaliyetlerinizi askerlerinize daha az gayretle telkin etmiş değilsiniz. Yegâne maksadım zafer ile neticelenecek umumî hücumdan sonra, ebedî şan ve şeref ve ganimetlerin taksiminde nail olacağınız lâyuat ve lâyuhsa harikulâde mükâfatı size şimdiden işaret etmektir. Evvelâ bu lâtif belde her nevi servet ve sâ mân ile lebaleptir. İmparatorun, zategânın vesair eshabı servetin sarayları ile doludur. Bunlara temellük etmek saadetine mazhar olacaksınız...

"Bugün sizlere cesim bir şehri hediye ediyorum. Bu eski Romalıların payitahtı olup letafet, ziynet ve şerefin gayesine vasıl olmuş, âdeta bütün küre-i arzın merkezi bulunmuş bir şeydadır. Bunu size bahşediyorum. Orada servet ve saadet bulacaksınız. Bundan hem kendiniz ve hem de ahfadınız müstefit olacak, o belde ki, birçok zamandan beri karşımıza çıkmış, bü-

tün şiddet ve hırsı ile bizi daima izrara çalışmıştır. Böyle bir zaferden daha ulvî bir şeref ve saadet var mıdır? Konstantaniyye'nin sukûtu bize ebediyen emniyet bahşedecek, bütün Yunanistan'ın kapılarını açacaktır.

“Bu beldenin zahiri azamet ve kudretine kapılarak fethinin müşkül olduğunu tasavvura kalkışmayınız. Sizin savletinize mukavemet edemeyecektir. Şu dolmuş hendeklere, şu delik deşik olmuş surlara bakınız, tunç topların açmış olduğu şu gedikten değil, yalnız hafif piyadelerimiz, hatta en ağır süvarilerimiz bile geçebilirler, şimdi önünüze serilen bu yol, bir koşu meydanı gibi dümdüzdür...

“Parlak bir cenk için yekdiğerinizi teşci ediniz. Tahattur ediniz ki, parlak bir cenk için üç şartı esası mevcuttur: Hulûsu niyet, fena hareketten haya ve âmirlere itaat, yani kemali sükûnet ve intizamla verilen bütün emirlerin icrası. Şimdi ulvî bir azmin verdiği galeyân ile muharebeye koşunuz ve malik olduğunuz liyakati gösteriniz, bana gelince; sizin başınızda dövüşeceğime yemin ederim, herkesin ne suretle hareket edeceğini bizzat takip edeceğim. Şimdi mevkillerinize dönünüz, çadırlarınıza gidiniz, birkaç saat istirahatten sonra hazır olunuz, maiyetiniz efradı da aynı suretle hareket etsinler, her tarafta sükûnu mutlakın hükümran olmasını emrediniz. Badehu bizimle beraber kalkar kalkmaz taburlarınızı bir intizamı tam dahilinde tertip ediniz. Hiçbir şeyle ve hiçbir kimsenin tesiri ile temkininizi bozmayınız. Sakin ve müsterih olunuz. Fakat harp borusunun vurduğunu işitince ve sancakların rüzgârla temevvüç ettiğini görünce ileri atınız!”

Fatih Sultan Mehmed

Prof. Efdaleddin Tekiner

Prof. Efdaleddin Tekiner, "Fatih Sultan Mehmed", *Yeni Sabah* 500. Yıl İlavesi, 29 Mayıs 1953, s. 3.

“

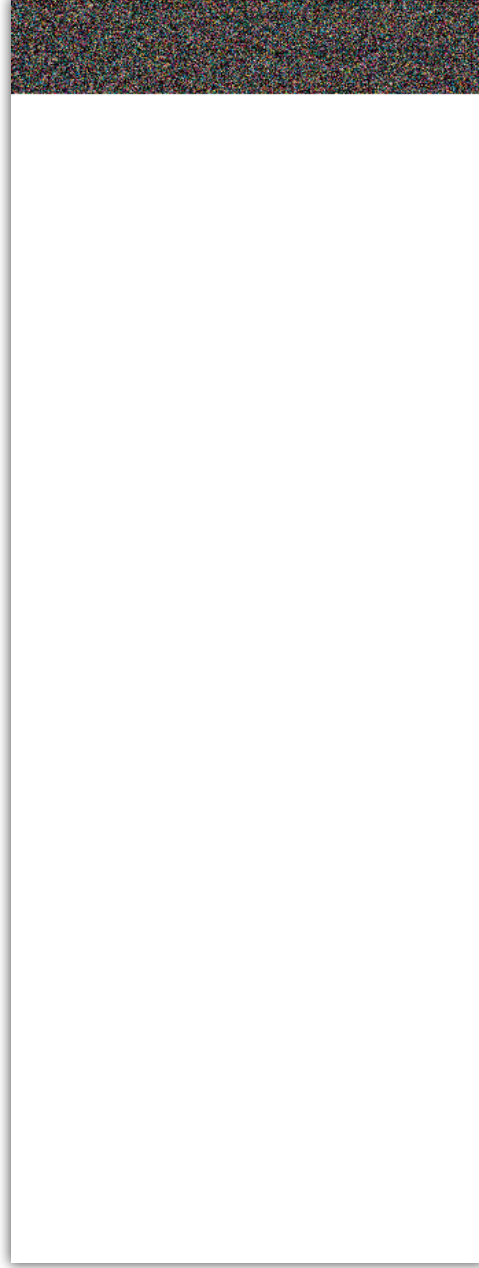
**Fatih Sultan
Mehmet
Hazretlerinin
cihangirliğinde,
inkılâpçılığında,
misarifpervelliğinde,
siyasetinde, ilim
ve irfanın eâzım-ı
hükümdaran
arasında ilk safta
bulunuşunda ittifak
ile durulmaktadır.**

Fatih Sultan Mehmet devri, cihan tarihinde bir dönüm olmak itibarıyla medeniyet âlemini ilgilediren şaşaalı bir devir olduğu gibi, bilhassa Osmanlı tarihinde de başlı başına hususiyeti haizdir. Osmanlı imparatorluğu bu devre kadar yeni teşekkül etmiş bir hükümet olarak vekayî ona göre tasnif olunmuş iken Fatih açtığı tarih sahifesinde bu devleti imparatorluk şanına göre yürütmüş, idare etmiş ve hakikî bir büyük devletin icap ettirdiği siyaseti ve idare sistemini kurup tarih sahifelerine o suretle geçmiştir. Tuttuğu türlü işlerde kendine mahsus ince noktalar ve ince düşünceler olduğu gibi bilhassa hudut siyasetinde çok ehemmiyetli bir sistem ile hareket etmiştir. Fatih; Anadolu ve Rumeli'nin hudut çizgisini tabî bir şekilde muhafaza etmek üzere; Anadolu'da, Trabzon'dan İskenderun körfezine çizildiği farzedilen bir hattın içinde; bu hat ve kara ve Marmara ve Ege ve Akdenizler ile çevrilmiş olan yarımada'nın; Rumeli'de, Tuna ve Sava nehirleri ile çizilen şimal sınırı ile kara, Marmara, Ege, Adriyatik ve Akdenizler ile çevrili Balkan yarımadasının dışına çıkmamak üzere bu hudutların içinde birliği temin için çalışarak muvaffak olduktan sonra –Belgrat'tan maada– bu hudut dışında Uzun Hasan "hükümeti Bayındırıye" ve Kırım hanlığı ve Eflâk, Buğdan ve Venedik, cenupta Mısır'a karşı açtığı seferlerde ekseriyetle muvaffak olarak tabî hudut üzerinde ve haricinde bir emniyet kordonu teşkil etmiştir. Bu hariç fütuhatıyla kazandığı yerlerde düşman ve rakip olarak mazarrat verebilecek hükümetleri uzaklaştırdığı gibi, Kırım gibi kuvvetli bir unsuru da elden kaçırmamak üzere onlara devlete merbut

bir istiklâl şekli vererek asırlarca kendi devletine yarayacak surette kullanmıştır. Bu program haricinde Adalarda yaptığı seferler ile de deniz selâmetini temine çalıştığı gibi Otranto (İtalya) seferiyle de mahiyeti saraheten anlaşılamayan fakat türlü ihtimaller arasında kuvvetli bir şekilde zannedilen İtalya fütuhâtı neticesinde “Kızıl Elma” Roma’yı zaptetmek, Şark imparatorluğu gibi Garp imparatorluğunu da zaptederek devletini cihan-girâne kurmak gibi bir fikri olduğuna inanmak icabediyor. Bu arada Roma zaptedilirse oraya kral olacak likayatlı bir varlık olarak da Şehzade Cem’i hazırladığı vârid-i hatır oluyor. Cem, müstesna bir hilkat idi. Fatih onu itinâ ile okutturuyor, lisan öğretiyordu. Bu saydığımız icraat, mahiyeti itibarıyla derin ve ince bir siyasetin tatbiki idi. Bu icraat ile Fatih dehâ ve kıyasetinin ne kadar yüksek olduğunu ve bu sayede devleti asrının en azametli hükûmetleri sırasına koyduğunu görmek ve tasdik etmek lâzımdır.

Yapılan işler büyük ve çok büyük idi. İstanbul fethi, başlı başına bir “hâdise-i uzma” idi. Cihan tarihinde milletler arasında cereyan eden inkılâp hâdiselerinden bir “Karın” tarihiyi değiştiren devre mebde’ addedildi. Bu hâdisenin mahiyeti düşünülürse, o asırda Avrupa’yı alâkadar eden ve cihan medeniyetini değiştirip yeni bir veçheye sevkeden (tab’ı) basım, barut, pusula keşfiyatı gibi inkılâp unsurlarının kuvvetlenmesini mucip olan Bizans’ın kısmen Avrupa’ya hicret etmesini ve Şark ulemasının Fatih’in divânında yer almak üzere İstanbul’a hücumu gibi sebepler üzere İstanbul’a hücumu gibi sebepler ortadadır. Bu inkılâba muvaffak olan Fatih kudret-i maneviye itibarıyla son derece mücehhez bulunuyordu. Fatih Arap, Fârisi, Türkçe, Lâtin, Yunan ve İbranî lisanlarını biliyor, altı lisan ile konuşuyordu. Muhitin ve mazinin sevabıkına vâkıf olacak derecede tarihşinas idi. Ulûm-u şer’iye ve nakliye ve akliyyeyi tahsil etmiş idi. Bu varlıkların sayesinde ki kendi hazine-i idrâkinden sarfettiği mesai ile İstanbul fethinde kullanılan topları (büyük toplar ve mukavves mermi atan toplar) İşkodra muhasarasında kullanılan ateşli mermiler, İstanbul surlarına yanaşan sey-yar kuleler, Dolmabahçe’den Kozludere’ye (Kasımpaşa deresi) indirilen donanma. Kumandası altında cereyan eden muharebelerde yaptığı tâ’biyeler. Fatih’in irfan ve malûmat kudretinin delilidir. Müddeti hayatında hemen bütün dünya ile uğraşırcasına sarf ettiği enerjiden maada ilim tahsiline ve neşrine gösterdiği itina ile de ilk derecelere geçmiştir. Yazıldığı gibi kendi bizzat âlimdi. Ulemaya riayet ve hürmeti var idi. Devrinde yaptığı tesisat ile de yine ön safa gelmiş bulunuyordu. Fatih medreseleri bir muazzam külliye (Üniversite) idi. Tıp ve riyaziye ve tabiiyat vesair ulûm-u âliye ve a’liye tahsil kılınırdı. Avrupa’nın o devirde gösterdiği inkılâp terakkiyatından da bigâne değil idi. Rönesans tesiri altında olarak memleketimize bir hayli faydalar getirmişti. Ressam Bellini padişahın iltifatlarını görenlerdendi. Memleketin intizam ve iktisadiyatını tanzim edecek kanunlar yapmış ve memleketi bu feyizden de istifade ettirmişti. “İpek Yolu” artık tarihe karışıyor ve onun yerine yavaş yavaş İstanbul ve Boğazlar kaim olmaya başlıyordu.

Fatih; cihan ölçüsünde bir kudret olarak 31 sene saltanat sürmüş ve imparatorluğu Şarkın hâkimi olacak bir vaziyete namzet kılmış idi.

Fatih hakkında dahi her büyük adam için daima yapıldığı gibi muhtelif tenkidler ve isnatlar yapılmış ve münakaşa edilmiştir. Fakat neticede Fatih Sultan Mehmet Hazretlerinin cihangirliğinde, inkılâpçılığında, misarîfperverliğinde, siyasetinde, ilim ve irfanın eâzım-ı hükümdaran arasında ilk safta bulunuşunda ittifak ile durulmaktadır.

Fatih'i bu mertebe-i kemale eriştiren ilk saltanattan hal' olunduktan sonra tekrar cülûsuna kadar geçirdiği yedi senelik zamandır. Fatih ilk cülûsunda 14 yaşında bir çocuk idi. 855 tarihinde üçüncü defa cülûs ettiği zaman 22 yaşında kemale gelmiş ve hükümdarlık evsafına lâıyk olan kemalâtı iktisab etmiş bulunuyordu. Rahmetullahi aleyh.

Sûrlar Önünde Fatih

Abdullah Rıza Ergüven

Abdullah Rıza Ergüven, "Sûrlar Önünde Fatih", *Türk Dili Aylık Dergi*, Türk Dil Kurumu, Cilt: II, Sayı: 20, Ankara, 1 Mayıs 1953, s. 539.

Abdullah Rıza Ergüven

Ben Fatih'im

İkinci Sultan Mehmet

Bu ne ki havada

Renk renk ve pul pul?!.

Bir yanı kan kokulu, bir yanı barut

Bir yanı bahar İstanbul..

Elli ikinci gece İstanbul önlerinde

Hain düşman, sabaha avucumuzda bil şehri

Bir devr açılacak günle beraber

Büyük, yeni, ileri.

Mâdem ki Allah'a doğru bu gece

Bütün sûrlar, İstanbul..

Ben Fatih'im

İkinci Sultan Mehmet

Bu ne ki toprakta

Bu güç, bu kuvvet?!.

Tepelerden, tepelerce büyümüş

Zamana tepeden bakar İstanbul..

Bir titreme, bir titreme ötede

Yeniçerilerin kılıçlarından

Sıtması mı tutmuş acep zamanun?

Sana geldik üç yüz bin atlı

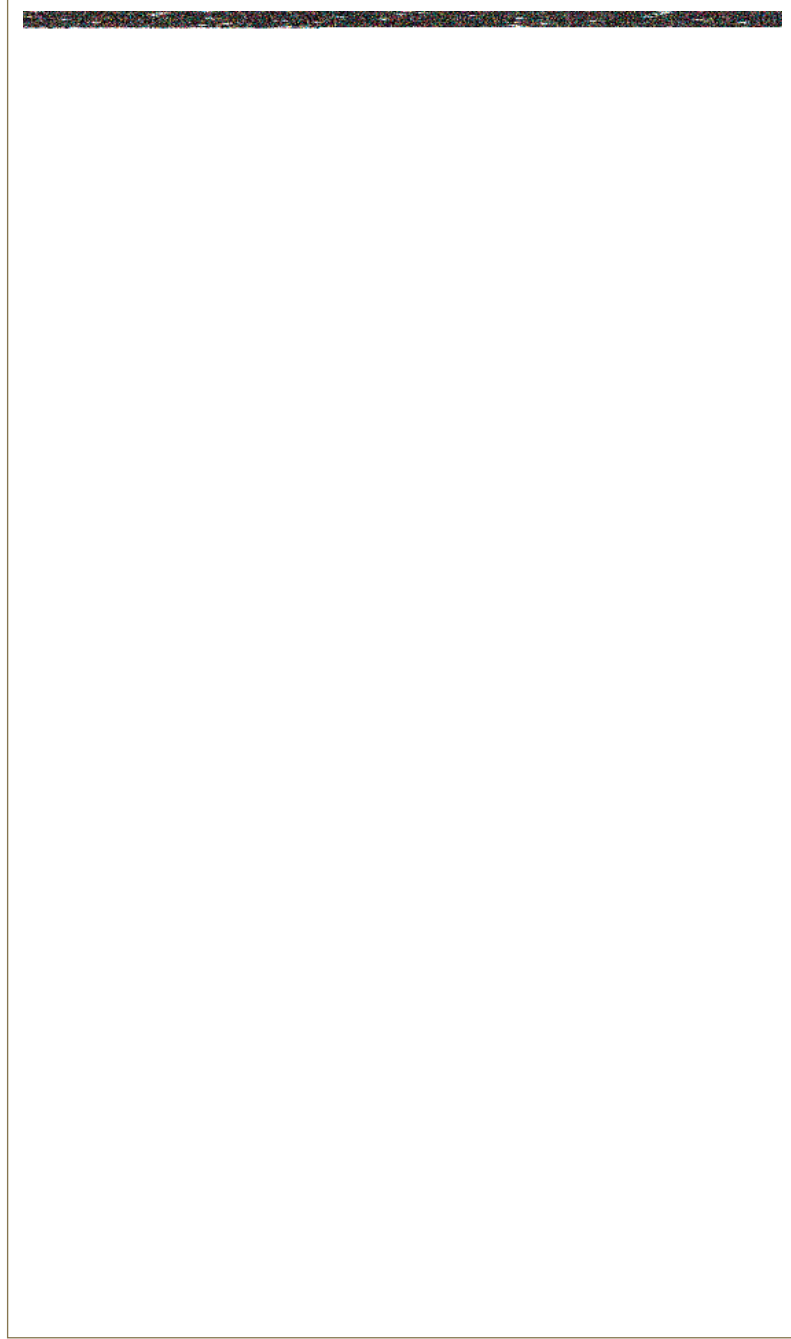
Gayri Bizans'a düşman

Fatih'e yâr İstanbul

*Ben Fatih'im
İkinci Sultan Mehmet
Bu ne ki sularda
Bu nefes, bu ses?!
Ne konuşur bu fetih sabahında
Sancaklar, sancaklar İstanbul?..*

*... Fetih sabahıdır
Bir kılıç gibi selâmlar gün İstanbul'u
Sûrların üzerinden
Güneşin dostça ilk serpilışı bu...
Yedi iklim, dört bucak, gayri
Bir ucundan bir ucuna kadar İstanbul..*

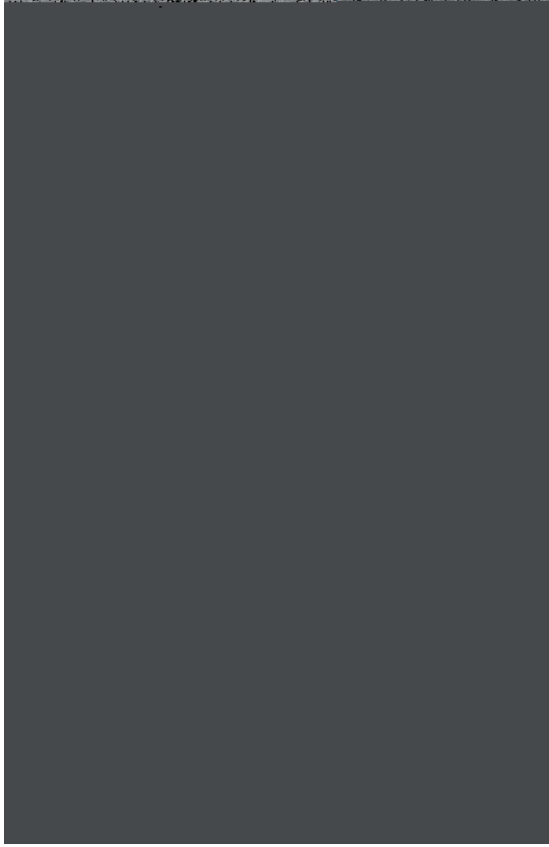

“Türklerin sultanı” başlığıyla kayıtlara giren
1682-1745 yılları arasında yaşamış olan
Fransız sanatçı Claude du Bosc'un gravürü.
İskoçya Ulusal Galerileri envanterinde
bulunuyor.

Fatih'in Babası: İkinci Sultan Murad

Prof. Dr. Süheyl Ünver

Prof. Dr. Süheyl Ünver, "Fatih'in Babası: İkinci Sultan Murad", *Yeni Sabah 500. Yıl İlavesi*, 29 Mayıs 1953, s. 3.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

18 yaşında ruhu yüksek bir genç olarak padişah olan II'nci Sultan Murad, Çelebi Sultan Mehmed'in oğlu ve Fatih'in babasıdır. Babasından ileri, oğlundan geri, yüksek fikirleri olan demokrat bir insan. 1403'te doğar 1451'de ölür ve iki defa hükümdar olur. Padişahlığının siyasî tarafları tarihlerde yazılı. Lâkin bunların içinde en mu'teberleri her nedense onun şahsiyetine o kadar çok temas etmezler. Lâkin bugün aramızda asıl yaşayacak olan hüviyeti budur.

Sultan Murad ince ruhlu, hassas, çok değerli, dindar, şair, divân sahibi, mutasavvıf. Der ki:

*Muradı gönlümün senden vefadır
Ki ol cevriyle çoktan müptelâdır
Kimin kim bir bütüsîmîni vardır
Eğer şâhu cihân ise gedadır.*

Âlim, fikir faaliyetini teşvik etmiş, erbabını himayesine almış. Bir elinde malûm olan kılıncını bir tarafa bırakalım, diğer elinde kalem, gittikçe gelişmekte olan ve adalet sistemi üzerine kurulan devleti yalnız maddî hususlarda değil, manevî cihetlerde de ilerletmeye çalışmış.

Murad spor da yapar. Zamanında onun kadar okatabilen gelmemiş. Eserleri meydanda, saymakla bitmez. Edirne ve Bursa'da camileri ve hayratı zamanının birer sanat bediası. En büyük eseri de mütefekkir, azim sahibi, âlim ve muhteşem yetiştirilen oğlu Fatih Sultan (Mehmet Çelebi). Murad ilim ve iradesi sayesinde ki etrafını alan devlet adamı mevkiine koyduğu insanların kendisine tahakkümüne karşı

durabilmiş, şahsiyetini sevdirmeyi ve saydırmayı bilmiştir.

İyi bir hükümdar olmasında kendisinin iyi yetişmesi ve yetiştirilmesinin tesiri fazladır. Dürüst insan, her şeyde muvaffak oluyor. Ganimetlerden aldığı müsavi hisseyi hep vakıflara harcamış. Vasiyetnamesinden öğreniyoruz ki 95.000 akçeye aldığı bir yanı delikli bir miskalden ziyade yakut yüzüğü helâl malındandır. Ölünce bu satılacak, ruhuna Kur'ân okuyacaklara verilecek. Demek dünya yüzünde sahip ola ola bir yüzüğe malik olabilmiş. Ne akıllı adam. Dünya malına rağbeti yok. Çünkü o biliyor ki dünyada kalacak ancak verimli, şerefli ve namuslu bir isimdir. Neye sahip olduysa hepsini milletine bağışlamış. Hâlâ milletin.

Hep milleti için çalışmış. Hayatta mücadelelerin hep milletinin nef'ine 30 sene örnek bir hükümdar olarak neler yapmamış. Bu zat meğerse şah-

sında ne büyük meziyetler toplamış. Devlet işlerine zaman ayırdığı kadar ilim, fikir, sanat ve musiki adamlarıyla da buluşmaya vakit bulmuş. Sefaretle, yanına gelen Bertrandon de la Brouquiere'i 1432'de huzuruna kabulden sonra onu mutad yemeğine davet ediyor. Sefir hâtıralarında diyor ki:

“... dairesinin ortasında, içlerinde biraz koyun eti ile pirinç (pilâv) bulunan yüz kadar kap vardı. Bunlar padişah gelmezden evvel oraya konmuştu. Sultan Murad'ın önüne bir ipek havlu ve bir peşkir serildi. Kıpırmızı yuvarlak, meşin parçası da kondu... Sonra etle dolu iki yaldızlı tabak getirildi. Hademeler kalaylı kaplardaki yemekleri her 4 kişiye birer tabak dağıttılar. Bu kaplarda biraz koyun eti ile pirinç vardı. Sofrada ekmek ve içecek bir şey yoktu. Dairenin bir tarafında yüksekçe bir raf gözüme ilişti. Üzerinde küçük alt gözünde gümüşten bir kap vardı. Bazıları kalkıp buradan bir şey içiyorlardı. İçtikleri su mu idi, şarap mı idi? Anlayamadım.

“Rafın yanında bir muzika takımı vardı. Padişah dairesinden çıkınca çalmaya, eski padişahların kahramanlıklarına dair türküler çığırmaya başladılar. Bunların türküleri yemek başlayınca kadar sürdü...”

İşte II'nci Sultan Murad'ın yemek yemesi ve resmî yemekteki sade merasim. Bir tek yemek.

Murad, vefatından 5 sene önce, 1446'da yaptırdığı vasiyetnamesinde:

“... Ölünce beni rahmetli oğlum Ali'nin yanına gömün. Yerin altına bir kümbed yapıp onun altına koymayın. Peygamberimizin sünneti üzerine toprağa verin. Üstüne ortası açık bir dört duvar çevirin ki üzerine rahmet yağsın...”

Halk bunu efsaneleştirerek şöyle diyor:

“Ben milletimle beraber harp ettim, beraber yedim, çadırda beraber yatım. Ölünce mezarımda da onlar gibi yatmak isterim. Beni de onlar gibi gömünüz, Allah'ın rahmeti üzerime yağsın, güneş de üstüme doğsun.”

Fatih Devrinin En Büyük Âlimi: Akşemseddin

Osman Fevzi Olcay

Osman Fevzi Olcay, "Fatih Devrinin En Büyük Âlimi: Akşemseddin", *Yeni Sabah* 500. Yıl İlavesi, 29 Mayıs 1953, s. 3.

“

Çok riyazet ve taatla vakit geçiren ve aynı zamanda mevsim gözetmeyerek beyaz elbise giymek mutadı olan üstadın bu vaziyetini Hacı Bayram Veli görmüş “Ya köse ne kadar fazla riyazat yaparsın. Âkıbet nûr olursun vefat ettikten sonra seni bulamazlar.” sözü meşhurdur.

Akşemseddin denilen bu zat diyarı Şam'dan gelip ve Anadolu'da Amasya'da yerleşmiş bir Şam muhacirlerindedir. Babasının adına Hamza-i Şamî derler. Akşemseddin, Hicretin 792¹ tarihinde Şam'da doğmuştur. Babasıyla birlikte diyarı Ruma hicret ettiği vakit yedi yaşında bir sabî idi.

Amasya'nın Kavaklı mevkii denilen bir mahalde oturmuşlar. Ve artık kendilerine burasını ikinci bir vatan olarak kabul etmişlerdir. Tahsil çağına ulaşan Akşemseddin çok dikkat ve ihtimamla onu yetiştirmekle meşgul olan pederi, devrinin tanınmış âlimlerinden tahsile başlatmış ve devrindeki ilimlerden feyzini tamamlayan bu zat mezun olduktan sonra Osmancık kazasına müderris olmuş ve ilmî sahada ders okutmaya başlamıştır.

Fakat; yaptığı ilimlerden zevkini tatmin edemeyen Akşemseddin tasavvuf sahasındaki manevî varlığın zevkini de tatmak niyetinde bulunup müderrislikten feragat ederek kendisine bir mürşid aramaya başlamış ve nihayet Ankara'ya giderek Hacı Bayram Veli denilen bu mürşidi bulup ondan da manevî zevkini tamamlamış ve irşad yolunda da az zaman zarfında varlığını göstermeye başlamıştır. Gönüllerdeki manevî marazı tedavi eden bu üstadın aynı zamanda tıp ilminde de devrinin büyükleri sırasında sayılanlarından idi.

Üstadın esas ismi Ahmed Şemseddin'dir. Arap di-

¹ Miladi 1390.

yarında Mehmet Şemseddin ismiyle de çağırılmış. Akşemseddin lâkabını büyük müşsidi Hacı Bayram Veli takmıştır. Çünkü çok riyazet ve taatla vakit geçiren ve aynı zamanda mevsim gözetmeyerek beyaz elbise giymek mutadı olan üstadın bu vaziyetini Hacı Bayram Veli görmüş “Ya köse ne kadar fazla riyazat yaparsın. Âkıbet nûr olursun vefat ettikten sonra seni bulamazlar.” sözü meşhurdur. İşte Akşemseddin lâkabı ile şöhret bulması bundan ileri gelmektedir.

“Çok sevdiğim küçük oğlum Mehmet Hamdi’nin zelil ve yetim kalamayacağını bilsem şu mihneti bol dünyadan hemen göç etmek isterim.” sözlerini sarfettikçe; harem-i salihaları “Ya Sultan! Deyup deyup göç etmiyorsun”, der. Ve bu cevabı işiten üstad yârânını başına toplayıp helâllik diler. Ve bir müddet sonra vefat eyler. Yetmiş bir sene muammer olmuş ve 863² tarihinde Rebiülâhır ayının sonlarına doğru Göynük’te vefat etmiştir.

² Miladi 1459.

Fatih'in Kurduğu Enderun-u Hümayun Mektebi: İlim, Fen, Terbiye Ocağı...

İsmail Hakkı Baykal*

İsmail Hakkı Baykal, "Fatih'in Kurduğu Enderun-u Hümayun Mektebi: İlim, Fen, Terbiye Ocağı...", *Yeni Sabah* 500. Yıl İlavesi, 29 Mayıs 1953, s. 4.

* Belediye Müzeleri Müdürü

“
İstanbul’u fethiyle
dünya çapında
açılan yeni devrede
bir de medrese
hayatından
mektep sistemi
meydana getirilmiş
bulunmakla iç
bünyemizde de ilim
sahasında yeni bir
devir açılmış oldu.

*Enderun iç halkı – Mektep teşkilatı, ilmî saha-
da çalışmalar – Askerî ve spor sahası – Sanat
bölümleri, nizam ve âdetler...*

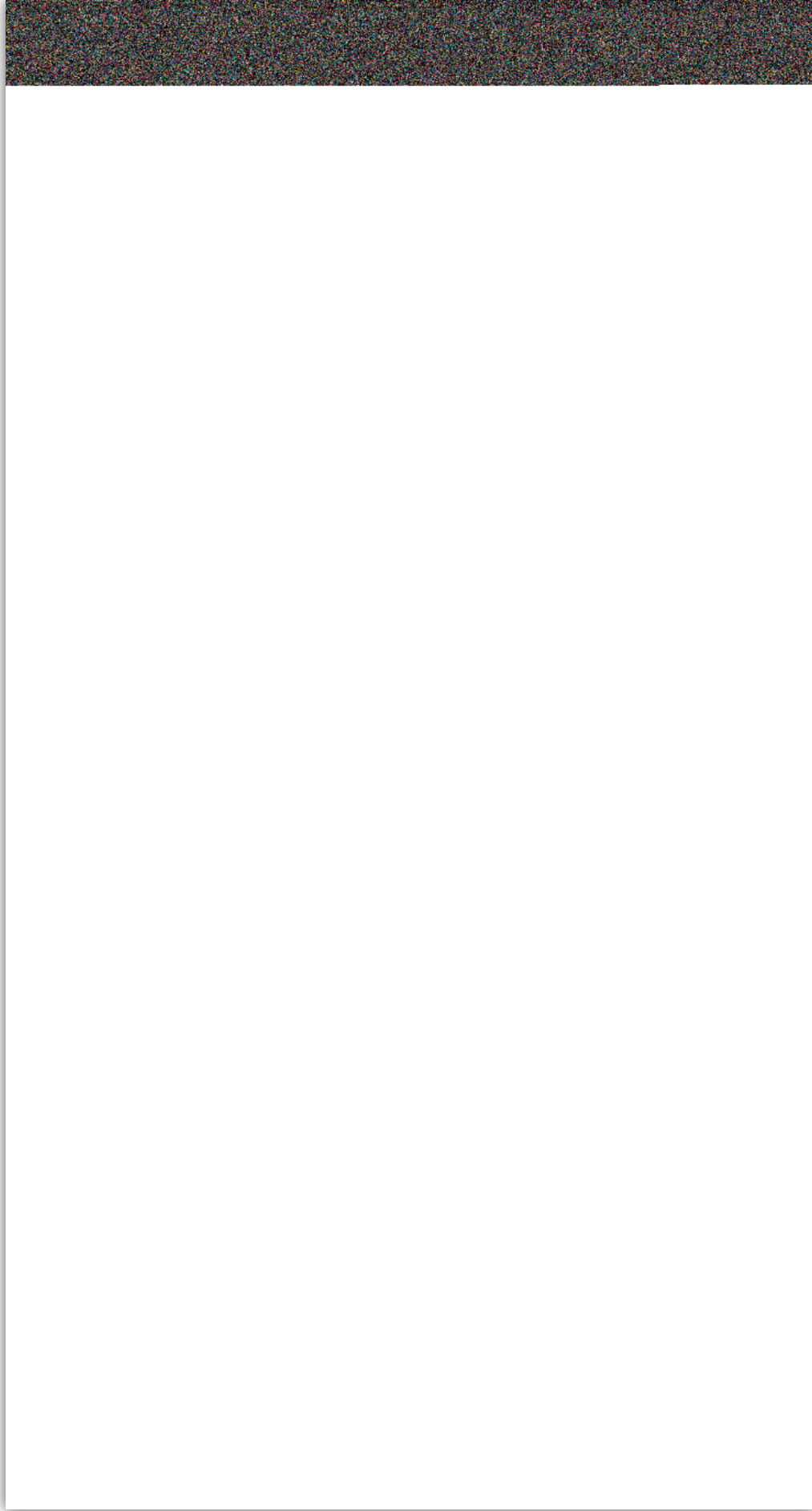

Bugün şirin ve tarihî İstanbul şehrinin Beş yüzün-
cü fetih yılını tes’it ediyoruz. Hiç şüphesizdir ki,
memleketimizin ilim ve fikir adamları kıymetli tet-
kikleriyle bugünün değerini ve büyük Hakan Fatih
Sultan II. Mehmed’in gerek siyasî ve askerî, gerek
ilim ve sanat sahasında vücuda getirdiği büyük işleri
ortaya dökcekler. Bu suretle şimdiye kadar bilme-
diklerimizi belki de hiç duymadıklarımızı öğrenerek
faydalanacağız.

Bu mesut günümüzün tes’idi münasebetiyle Fa-
tih’in kurduğu Enderun Mektebi’nden feyz almış bir
kimse sıfatıyla bu mektep hakkında görüp öğrendik-
lerimizi hiç olmazsa birkaç satırla belirtmeyi vazife
bildik.

Hiç şüphe götürmez ki, değerli bir kumandan olan
Fatih’in başardığı birçok işler arasında ilim sahasın-
daki görüşlerinde kendisinin ilim ve sanat adamı ol-
duğunu da meydana koymuştur.

Bilindiği üzere Osmanlı hükümdarları, birbirini
takiben başardıkları büyük zaferlerin veya yapılması
gereken herhangi idarî, ilmî, bir işin başlanıp ölümle-
riyle yarıda kalmış kısımların, yerine geçen hüküm-
dar tarafından tamamlanması anane halinde gaye
edinilmiş ve arada geçirilen istihale devirleri müstes-

na bütün işlerin tamamlanmasına gayret sarfedilmiş olduğu tarihen sabittir.

Bu cümleden olarak bugünkü konumuzu teşkil eden “Enderun Mektebi” teşkili de yine başlanıp eksik kalmış hâdiselerden biridir.

Osmanlı sarayında bulunan iç halkına zamanında “Enderun Halkı” deniliyordu. Sultan II. Murat sarayında Enderun kısmı için, Akağalardan olmak üzere Kapu Ağalığı, Hazinedarbaşılık ve Kılarcıbaşılık gibi ileri rütbelerde memuriyetler ihdas edip saraya taalluk eden işlerin başına geçirilmiş ve başlangıç olarak bir nevi Enderun iç teşkilatı düzene konulmuştur.

Fatih Sultan II. Mehmet 1451 cülûsundan sonra bu teşkilatı yeter görmedi.

Ve babasının bıraktığı yerden daha geniş mikyasta teşkilâta koyuldu. Esasen ilme ve sanata karşı duyduğu sevgi ve alâka ve Enderun halkının öteden beri savaşlarda gösterdiği başarı, bu zümrenin esaslı bir teşkilâta ve daha verimli bir hale getirilmesini zarurî kılıyordu.

Yapılacak iş çok mühimdi, çünkü medrese hayatıyla arzu edilecek bir şekilde devlet adamı ve sanatkâr yetiştirmesi imkânsızdı.

Bu durum karşısında medreseleri islâh etmekle beraber sarayın içinde, kendi nezareti altında devlet adamı ve sanatkâr yetiştirilmek üzere önce Edirne Sarayı’nda kurduğu Enderun Mektebi’ni, 1453 İstanbul’un fethinden sonra Saray-ı Atik Âmire veyahut Eski Saray¹ ve yeni sarayın (Topkapı Sarayı’nın) inşasından sonra da burada daha geniş mikyasta bir teşkilât

vücuda getirildi. Ve bunlara Gılmanân-ı Hassa ismi verilerek bütün Enderun Mektebi teşkilâtının nezareti Babüssaade ağalarına tevdi edildi.

Fatih Kanunnamesi’nde Kapu Ağalığı hizmetinden bahsederken, ağır başlı olmaları itibarıyla riayete lâayık olduğunu emretti. Bu suretle İstanbul’u fethiyle dünya çapında açılan yeni devrede bir de medrese hayatından mektep sistemi meydana getirilmiş bulunmakla iç bünyemizde de ilim sahasında yeni bir devir açılmış oldu.

¹ Şimdi Üniversitemizin bulunduğu sahadır. Önce bu sarayın ismi Saray-ı Âmire idi, yeni sarayın inşasından sonra bu saray “Saray-ı Atik Âmire” adını almıştı. Edirne saraylarına da bu isimler verilmişti.

Evvelemirde şu noktayı belirtmek isteriz ki “Enderun Mektebi” kuruluşundan itibaren ilim ve sanatın bütün şubelerini içine almış bulunması bakımından geçirdiği safahat tetkik edildiğinde devrinin Üniversitesinden başka birşey değildi.

Bu münasebetle Tıp Fakültesi müstesna, Enderun Mektebini bugünkü Üniversitemizin, Siyasal Bilgi ve Harp Okullarının ve hatta Güzel Sanatlar Akademisinin kuruluşunun başlangıcı olarak ele almamız icab eder.

Enderun Mektebinin kuruluşundaki esas gaye, tam bir mutlakiyetle devlet işlerinin doğrudan doğruya hükümdar tarafından idare edilmesi bakımından tayinde isabeti sağlamak için yetişecek devlet adamlarının bizzat Padişahın kontrolünden geçirilerek istidat ve kabiliyetlerine göre mesleklere tâyini içindi.

Enderun Mektebinin meslek itibarıyla bölümlerini tetkik ettiğimizde:

İlmî sahada: Âlim, edip, şair müellif, devlet adamı yetişmek.

Askerî sahada: Cümdi, (süvari) ciridbaz (mızrak kullanmada meleke peyda etmek için bir nevi spordur) kemankeş (ok atmak) ve askerliğin bütün inceliklerini tâlim ederek öğrenmek.

Sanat sahasında: Musiki, hat, tezhip, cild, terzilik, sırmakeşlik (sırma işlemleri), yemek pişirmek, sofraya kurmak,

Spor sahasında: Tomak, kale oyunları ve pehlivanlık:

Enderun Mektebine alınan Gilmanân-ı Hassa arasında okuyup yazmakta istidadı görülmeyenlerde başka cevher aranır. Sanatkârdır, atıcıdır, güzel süvari ve iyi mızrak kullanır ve savaşta istenilen evsafı döğüşür, bunlar odaları zabıtları tarafından tetkik edilerek Kapu Ağası marifetiyle hükümdara arzolanıp alınan emir (irade) üzere Silâhtar bölüklerine ve sanat bölümlerine şakirt olarak yollanırdı. Ve bu suretle hiçbir öğrencinin hayatta muattal ve tenbel kalmasına meydan verilmezdi.

Enderun mektebi odaları:

Yeni saray inşa edildiği zaman önce Enderun Mektebi odaları kurulmuştu. Şimdi ziyaret etmekte olduğumuz Topkapı Sarayı Müzesi'nin Babüssaade veyahut Ak Ağalar Kapısı'ndan içeri girdiğimizde etrafı revaklı dairelerle çevrelenmiş meydana geliriz ki, burası Enderun meydanıdır veyahut üçüncü seri, idi. Buraya Gilmanân-ı Hassa'dan ve hocalarından başka hiçbir kimse giremezdi. Burada gösterilen titizlik haremi hümayuna gösterilen sıklığın aynı idi.

Babüssaadenin sağ yanında sıra ile yukarıda bahsettiğimiz sarayın ileri gelenlerinden, Kapu Ağası, Hazinedarbaşı ve Kilârcıbaşı gibi âmirlerin dai-

releri ve ikinci dılında büyük oda² meşkhane ve hazine-i hümayun³ daireleri ve üçüncü dil'ında kilâr Hassa Hazine odası⁴ ve dördüncü dil'ında ortaya doğru iç doğan oğlanları odası ve az ilerisinde Ağalar Camii⁵ ve Babüssaadinin sol tarafında da küçük oda⁶ bulunmakta idi.

Bu teşkilat için ayrıca bir de Enderun Hastahanesi kurulmuştu⁷ ve her odaya da birkaç dilsiz ve cüce alınmıştır.⁸

Nizam ve çalışma tarzları:

Önce belirtmek lâzımdır ki, hangi şubeye mensup olursa olsun bütün odalarda⁹ okuyup yazmak ve sanat öğrenmek birinci maddeyi teşkil ederdi.

Birinci oda Hazine odası idi: Hazine-i hümayunun korunması padişaha mahsus elbise ve kürklerin temizlenmesi ve gerektiğinde padişaha takdim etmek hizmetleri.

İkinci oda Kilâr-ı Hassa odasıdır: Hükümdara mahsus murassâ yemek ve sofrta takımlarının muhafazası, hükümdarın yemek işleriyle meşgul olması ve nadide Enderun yemeklerini öğrenip padişah istediğinde pişirip takdim etmesi işi verilmiştir.

Küçük ve büyük odalar: Yalnız okuyup yazmakla meşgul olurlar, tören ve savaşlara iştirâk etmezlerdi.

İç doğan oğlanları odası: Bu gılmanlar padişah ava çıktığında besledikleri doğan ve şahinleriyle iştirâk edip hizmetlerini görürlerdi. Bu odanın bir hususiyeti de diğer odalar gibi gılman adedi artıp eksilmez, daima kırk kişi olarak muhafaza edilirdi.

Gördüğümüz bu odalardaki çalışmalar mesleklere göre değişmekle beraber nizam ve âdetleri aynı idi.

Sabah namazından yarım saat önce bütün Gılmanlar koğuş nöbetçileri tarafından birer birer uyandırılır, nizam halinde namaza hazırlanırlar. Ve ezan okunur okunmaz tabur halinde Ağalar Camiine gidilerek her oda kendilerine ayrılmış bölümlerinde oturup namazlarını kıldıktan sonra;

² Büyük oda 1. Sultan Ahmet tarafından ıslâh edilmiş ve ayrıca seferli odası nâmıyla bir oda ihdas edilerek sarayda mevcut dilsiz cüce ve bütün sanatkârlarla iç mehter takımı bu odaya yerleştirilerek padişahın bütün çamaşırlarının hizmeti bu odaya verilmişti.

³ Burası Fatih Sultan Mehmed köşkü olup sonradan Hazine-i Humayun olmuştur.

⁴ Burası şimdi Topkapı Sarayı Müzesi Müdüriyet Dairesidir.

⁵ Şimdi işleme salonu olarak tanzim edilmiştir.

⁶ Fatih tarafından Enderunlu ağalar için yaptırılan bu camiye Küçük Oda Mescidi adı verilmiştir. Zamanla Ağalar Camii ismini almıştır. Şimdi Topkapı Sarayı yeni kütüphanesidir.

⁷ Sarayın birinci kapısı olan Babı Hümayundan girince sağ yanında Gülhane'ye giden saha üzerinde idi. Bu hastahane her odanın ayrı dairesi vardı, hasta olan bir gılman hangi odadan ise hastahanedeki dairesine yatırılırdı.

⁸ Dilsizler kulakları işitmediğinden divanda gizli yapılan toplantılarda kapıda yalnız bunlar bulunurdu.

⁹ Kuruluşunda oda adı verilmiş olan bu daireler bir nevi koğuş idi. Her birinin içi sütunlu ve tirvan denilen kenarı üst kattan ibaret olup yegâne konulan kısımlar zeminden 25 santimetre yükseklikte ve her tarafı hasırla döşeli idi.

yine tabur halinde odalarına dönerler, müderrisler, hocaları geldiğinde nöbetle Akağalar kapısından karşılayarak iki koluna girip kemali hürmetle odalarına getirilirler ve derslerini alırlardı.

Akşamları ise bütün oda gılmanları yatsı namazından sonra sarayda lâlâ tabir edilen zabitleri tarafından günlük çalımları kontrol edilerek ek-sik kalmış dersleri müzakere ile tamamlattırılırdı.

Gılmanlar odalarında buldukları zaman entari eteklerini yanlarına muntazam surette kaldırıp derli toplu dolaşırlar ve hiçbir suretle nizam ve intizama hâlel getirmezlerdi.

Musiki günleri, meşkhane de çalışacak gılmanlar, diğer okuyan arkadaşlarının çalışmalarına mâni olmayacak şekilde sessizce çalışılırdı.

Savaş vukuunda hükümdardan çıkan irade ile delikanlı çağında bulunan bütün gılmanlar âdeta birbirleriyle yarış edercesine hazırlanırlar, seferi hümayunda hükümdarla birlikte bulunurlar. Bir taraftan savaşa katılırlar, diğer taraftan kendi meslekleri icabı meselâ, hazineli elbise ve kürklerle ve kilerli ise yemek işleriyle meşgul olurlardı.

Buraya kadar kısaca belirtmeye çalıştığımız Enderun Mektebi bu teşkilât içinde yüzyıllar boyunca devlet ve millete bir hayli başarılı işler görmüşlerdir.

Ciltlere sığmayacak kadar zengin bir teşkilâta mâlik olan Enderun Mektebi tarihini böyle birkaç satıra sığdırmak mümkün değildir. Ancak fethe-dilen bu güzel şehrin beş yüzüncü fetih yılı münasebetiyle o büyük Hakan Fatih'in manevî huzurunda saygı ile eğilmeye vesile teşkil etmek içindir.

Bu günümüz hepimize kutlu olsun, güzel İstanbul'umuzla birlikte bütün Türk ülkesinde mesut ve şanlı bir ömür sürelim.

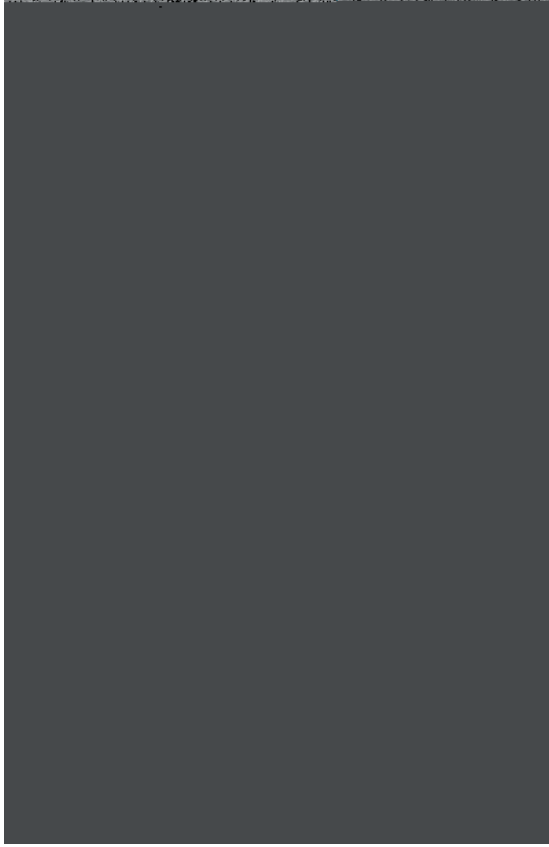

İtalyan ressam ve medalist Costanzo da
Ferrara'nın tasarladığı 1481'de basılmış
bronz sikke

Fatih ve Adalet

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Prof. Dr. Süheyl Ünver, "Fatih ve Adalet", *Yeni Sabah* 500. Yıl İlavesi, 29 Mayıs 1953, s. 5.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Üstad Yahya Kemal der ki: Türkler yalnız mekânı değil, zamanı da fethetmesini bilen bir millettir. Nitekim Rumeli'yi almış. Biz burada 7 asır oturacağız demiş ve kalmış, Mısır'da 400 sene kalacağız, demiş. Öyle olmuş. Macaristan'da 150 sene kalmayı kâfi görmüş, o kadar kalmış. Fakat zamanı fethedemeyenler gittikleri yerde payidâr olamaz. İskender'in cihangirliği, ancak hayatı müddetince devam etmiş, sonra yıkılmıştır.

O halde bunun sebebi nedir? Çünkü Türkler gittikleri yere kendi medeniyet ve kültürlerinin başında adaleti götürüyor. Bunun sırrı âdil olabilmektir. Adaletimiz payidâr olduğu müddetçe bu devam etmiştir.

Bir Rum müellifi diyor ki: Birinci Sultan Murat Bey Edirne'yi muhasara ettiğinde mevsim yazdır ve üzümler de olmuştur. Şehirden ve civardaki bağlardan herkes Türkler geldi diye korkup kaçmışlardır. Fakat Edirne'yi almışız, herkese emniyet gelmiş ve halk da geri dönmüşlerdir. Bittabi bağları olanlar oraya koşmuş. Bakmışlar ki kütüklerde üzüm kalmamış, Türkler hepsini koparıp yemişler, lâkin ne görsünler? Her kütüğün dibinde paraları. Elbette bizden emin olarak sahipleri gelince paralarını alsınlar, hakları kalmasın demişler. Bu ne yüksek adalettir? Esasen bir memlekette adaletin baş şartı herkesin birbirine karşı âdil olmasıdır.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u aldığı anda yine aynı adalet önümüzde geliyor, her şeyden önce İstanbul'a o yerleşiyor. İnsan hakları korunuyor. Bunun en

büyük misali Hıristiyan reayaya dinî muhtariyet verilmesidir. Garplılar o devire ve en büyük şahsiyetlerine hücum ederlerken bunu düşünsünler. Medenî dünyada XX'nci asırda ne haksızlıklar yapıldığını durup görüyoruz. Bugünün milletlerarası münasebetlerde adalet olmaması bugünkü vaziyetin ne kadar sakat ve devamsız olacağını bir ifadesidir. Ama XV'inci asırda bizde böyle değildir. O devrin adaletine bir misal verelim ve halkın ağzından bunu dinleyelim:

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u alınca bir gün şehirde dolaşırken mahzen gibi bir yerde bir inilti duyarlar. Adamları oraya gider, perişan vaziyette iki papaz ile karşılaşır. Hapsedilmeleri sebebini sorarlar. Papazlar der ki: "Biz imparator Kostantin'e müracaat ederek 'Memleketin gerilemesine ve bu hale düşmemize sebep olan hep adaletsizliktir. Adaleti tesis et!' dedik. O da kızdı, bizi hapsetti. Demek bu hale düştüler." Bizimkiler papazlara "Artık buradan çıkın!", dediklerinde, "Biz yerimizden memnunuz, adalet olmayan dünyada artık bizim işimiz yok, bizi rahat bırakın." derler.

Keyfiyeti Fatih'e haber verirler. "Onları huzuruma getirin!", buyurur. Papazları temizlerler ve yanına getirirler. Fatih önce bunların böyle doğru konuştuklarından memnun olduğunu memleketi dolaşmalarını ve bir adaletsizliğe rast gelirlere derhal bildirmelerini söylerler.

İki papaz yola düzülürler. Evvelâ Bursa'ya giderler. Ne yapalım diye düşünürken mahkemeye gidip dâva dinleyelim kararına varırlar. Mahkemeye varırlar. Şöyle bir dâva dinlerler. Bir davacı der ki efendim: "Bu adam bana bir at sattı. Fakat solugandır demedi. Sık sık hastalanıyordu. Bu cihetle alışverişi bozmanız için size koştum. Fakat siz makamınızda yoktunuz, döndüm, baktım at ölmüş. Ben şimdi hakkımı arıyorum."

Bunun için hâkim şu hükmü verir:

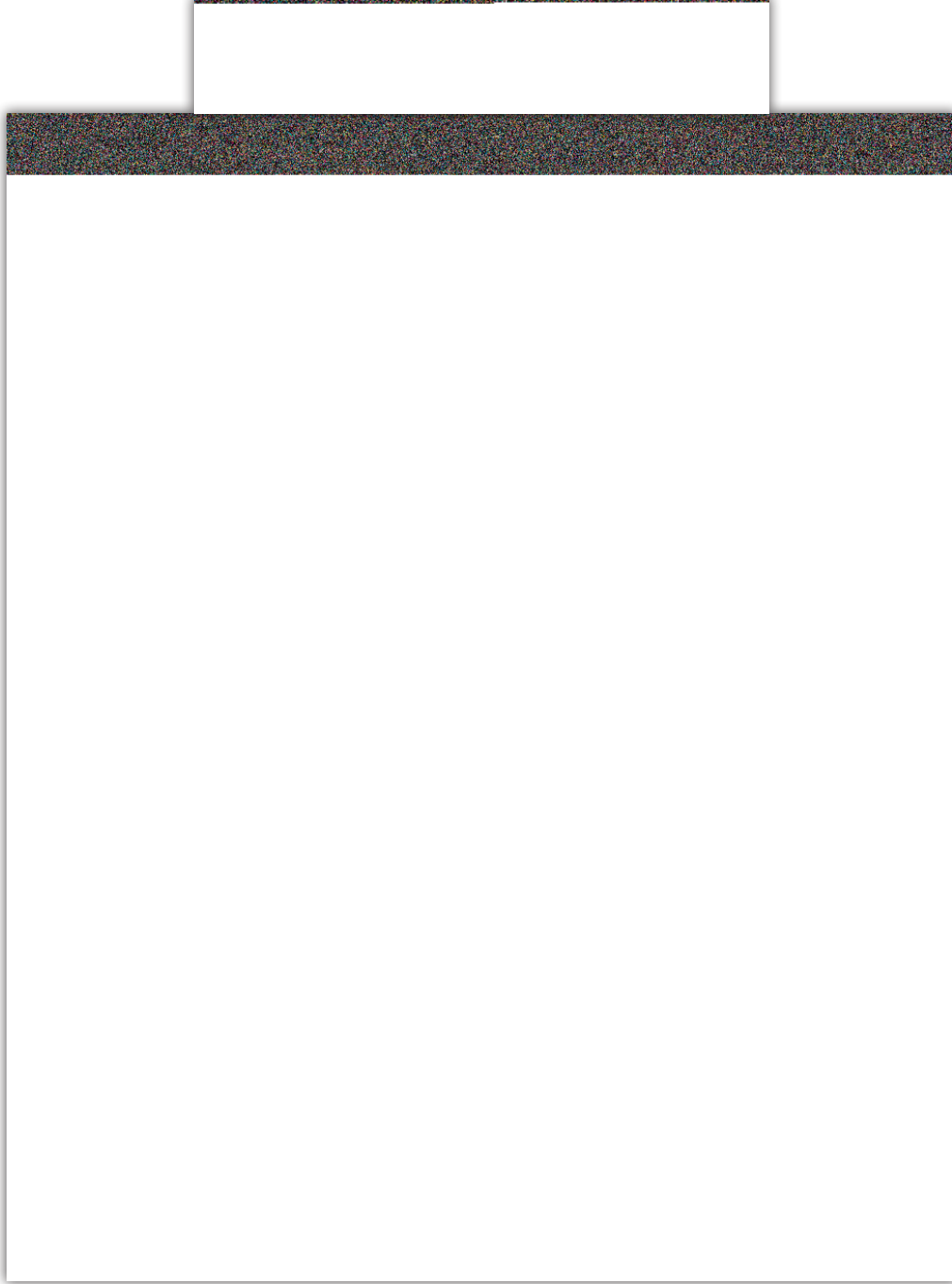
"Beni yerimde bulsaydınız bu alışverişi bozacaktım. Fakat benim yerimde bulunmamam dolayısıyla adaleti hemen yerine getiremedim. At da öldü. Binaenaleyh kabahatli benim. Atın bedelini ben ödeyeceğim."

Hâkim kaç para ise verir, dâvayı halleder. İki papaz birbirine bakarak oradan çekilirler. Ne yapalım? İznik'e gidelim, derler.

İznik'te de bir mahkemeye varırlar. Adamın birisi kendisine bir tarla satan şu sebepten dâva etmektedir: Der ki:

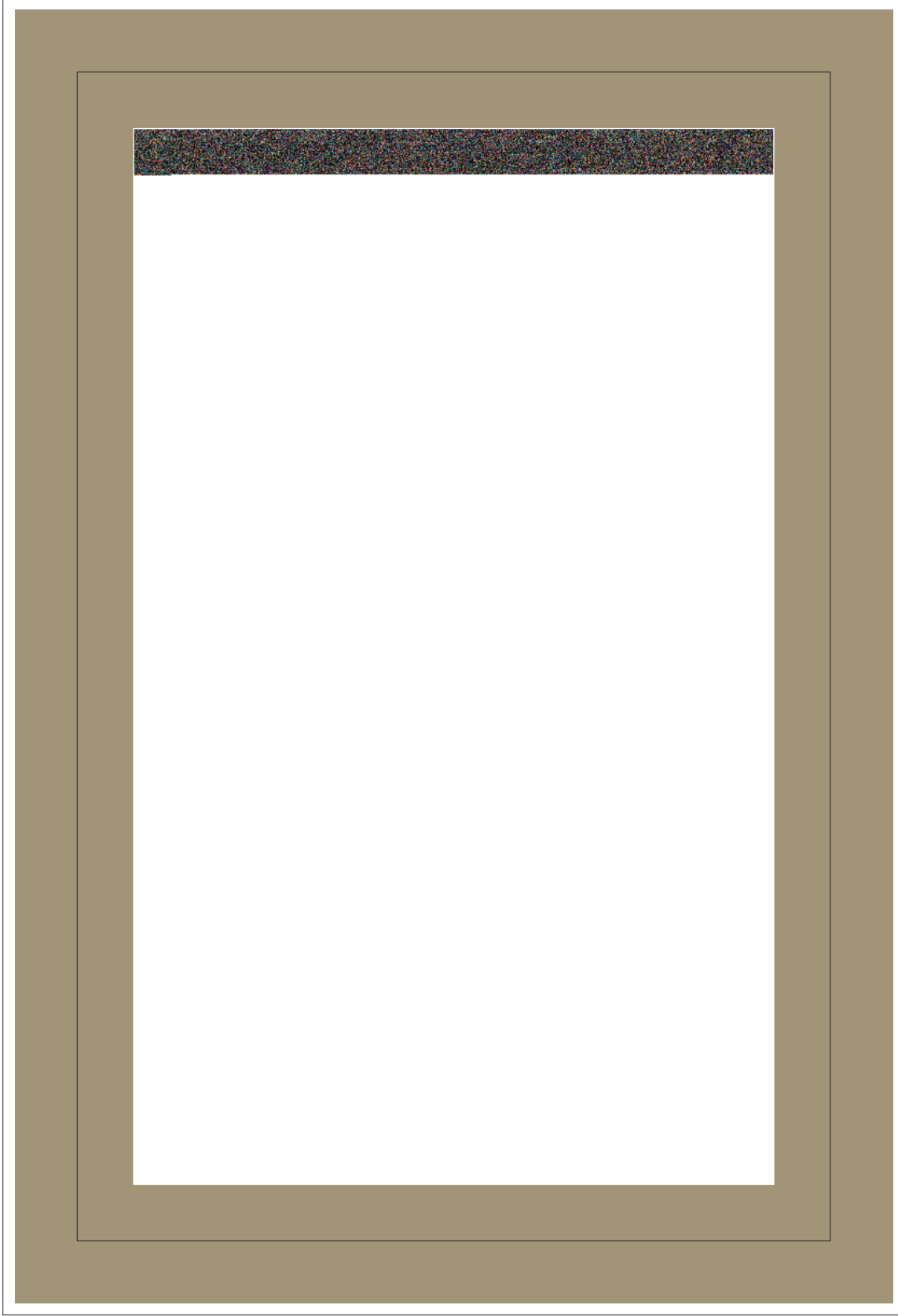
"Efendim ben bu adamdan bir tarla satın aldım. Ekin için kazarken bir yerde bir define çıktı. Götürdüm verdim. Almadı. Bu benim hakkım değil. O da 'Ben tarlanın üstünü değil altını da sattım, senindir' dedi. Ben de 'Senden tarla aldım, fakat altından çıkan defineyi alamam, senin hakkındır' dedim, bir türlü kabul etmedi. Ben de bu ihtilâfımızı halletmek için size geldim." deyince hâkim hayretler içinde kalır ve şu kararı verir.

"Öyle ise aranızda yarı yarıya taksim edin." Tarlayı alan bu hükümden memnun değil. Zira tarlayı satanın bunu tamamen almamasından musta-

rip. Ama şeriatin hükmü böyledir diye boyun eğdi.

Papazlar yine birbirlerine hayretle bakarlar. Nereye gitsek adalet böyle. Kâfi, daha ne diye dolaşalım. Gidip yeni padişahımıza haber verelim, deyip İstanbul'a varırlar ve huzura girip gördüklerini hikâye ederler. Nereye gittik ise hep adalet ile karşılaştık. Eğer memleketimiz hep böyle idare olunursa daima ilerlersiniz, derler.

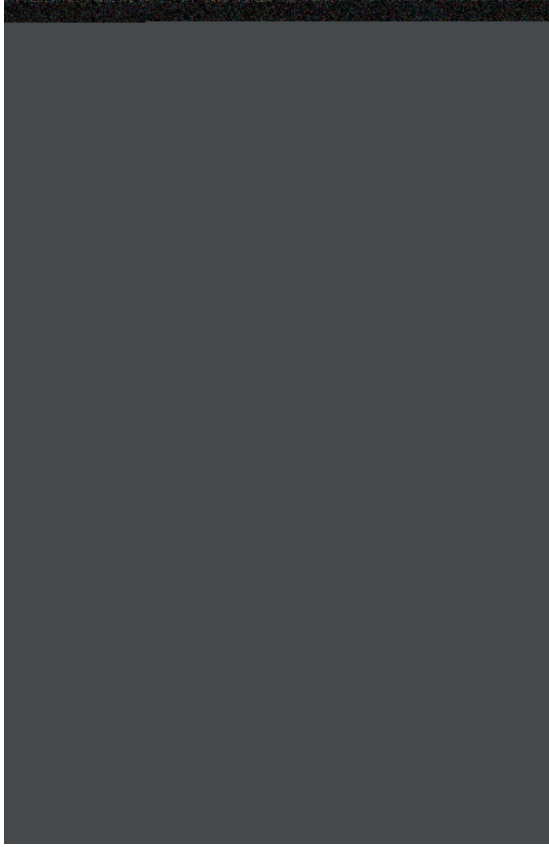

1569. Şehnâmeçi Seyyid Lokmân tarafından kaleme alınan *Hünernâme* kitabından Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışını resmeden bir minyatür. Kitabın bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Fatih Devrinde Türk Mimarîsi

Yüksek Mühendis Ekrem Hakkı Ayverdi

Ekrem Hakkı Ayverdi, "Fatih Devrinde Türk Mimarîsi", *Yeni Sabah* 500. Yıl İlavesi, 29 Mayıs 1953, s. 5.

Ekrem Hakkı Ayverdi

Yedinci Hicrî, 13'üncü Milâdî asrın son senesinde teşekkül eden Osmanlı Türk devleti mimaride, mazideki bütün İslâm devletlerinden ayrı bir üslûp meydana getirmiştir. Malûm olduğu üzere, Suriye, Mısır, Mağrip, Endülüs'teki Arap ve Azerbaycan'da ve Anadolu'daki Türk Selçuk, İran'daki Fars ve Hindistan'daki Gaznevî Türk mimarî tarzlarında camiler etrafı revaklarla çevrilmiş bir avludan ve kible cihtinde sık direkli bir kapalı mahalden ibaret yayvan binalardı. Halbuki Osmanlılar, teşekküllerinden 30-35 sene sonra toplu bir hacma sahip, yüksek gösterişli binalar yapmaya başlamışlar ve Bursa'da, İznik'te, Edirne'de, Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerlerinde yepyeni bir zihniyet ve üslûpta camiler, medreseler, hanlar, hamamlar, saraylar inşa eylemişlerdir. Bu binalarda tenasüp, zarafet, ihtişam esas olup tezyinat yalnız lüzumlu yerlere hasredilerek asgarî hadde indirilmiş, bina hiçbir zaman süs yükü haline sokulmamıştır.

İstanbul'un fethinden 17 sene evvel yapılan Edirne'deki üç şerefeli camiin kubbesi 24 küsur metredir; yanlarda da ufak kubbeler ve methal önünde etrafı kubbeli şadırvan avlusu vardır. Dört minaresinden en büyüğü 12 metrelik ahşap külâhıyla beraber 80 metre yükselir ve üç şerefeye birbirinden müstakil üç merdivenle çıkılır; birinden çıkan diğerindekini görmez. Delhi'deki Kutübminar da yüksek olmakla beraber çok kalın gövdesinden dolayı Edirne minaresi güzellik ve sanat bakımından çok daha üstündür. Camiye 841'de (1437) başlanıp 851'de (1447) bitirilmiş-

tir. Üç şerefeli cami İstanbul alındıktan sonra yapılan camilere bir örnek ve mihyas olmuştur.

İstanbul alınır alınmaz, Eyüb Sultan, Mahmutpaşa, Muratpaşa gibi büyücek camilerle beraber Müslümanların ihtiyacını temin için birçok küçük mescidlerin inşasına başlanmış ve otuz senelik Fatih devrinde 184 cami ve mescit inşa olunmuştur. Bu camilerden Mahmut ve Muratpaşa camileri Bursa ve Edirne'deki tipindedir.

Fakat bunların en mühimi Fatih külliyesidir. 120 bin metre murabba bir saha işgal eden bu manzume yukarıda söylediğim üç şerefeli camii şeriften daha ehemmiyetli büyük bir cami etrafında 16 medrese, bir hastahane, bir muvakkithane ve kütüphane ile Fatih'in ve zevcesinin türbelerinden mürekkepti ve hepsi geniş avlularla birbirine merbut ve duvarlarla mahdud idi.

Camiin asıl namaz kısmı 1179 Hicrî, 1765 Milâdi senesinde müthiş bir zelzele sonunda yıkıldığından yeniden yapılmıştır; tetkiklerim neticesinde eski kubbenin şimdiki kubbeden daha büyük olduğunu tesbit ettim. Şimdiki 19 olduğu halde eskisi 26 metre idi. Bu suretle cami Osmanlı Türk mimarisinin üç şerefeliden sonra ana eseri vasfını kazanmaktadır. Sonradan yapılanlar hep ona uyararak ilerlemişler Şehzadeler, Süleymaniye, Selimiye, Sultanahmet camileri meydana gelmiştir. Camiinin on beşinci asırdaki yapısından kalan şadırvan avlusunun kapısından içeriye bir bakışı, camiinin eski inşasından bakiye tâk kapısını görmekteyiz.

Medreselerin sekiz tanesi Üniversite, sekiz tanesi tâli (kolej) mahiyetinde olup cem'an bin talebeyi barındırır ve iâşe ederdi. Tabhane ise İstanbul'a gelen seyyahları üç gün müddetle bedava iâşe ve ibadete ve binek hayvanlarına melce temin ederdi.

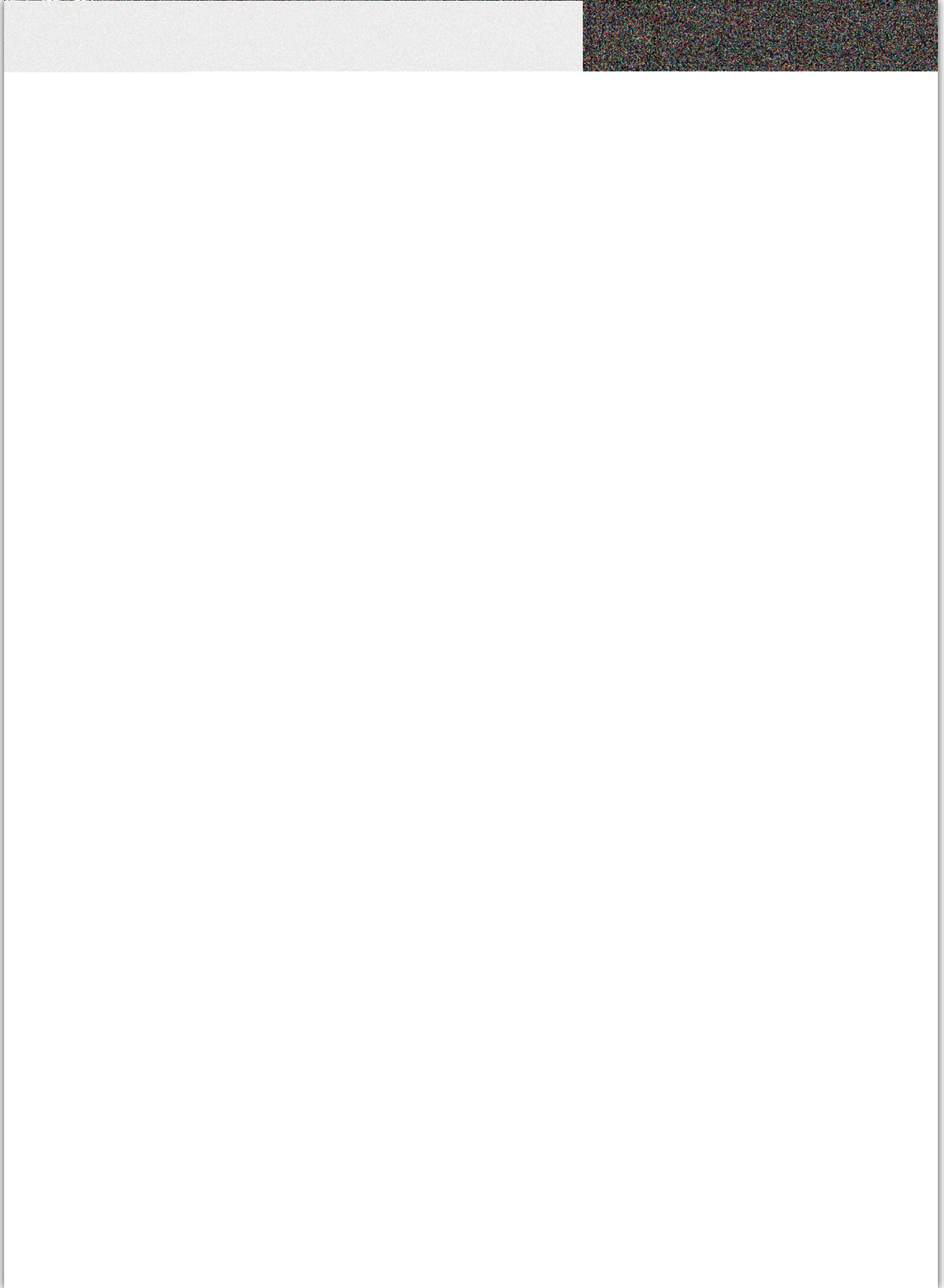
İmaretten de şehir ahalisinin muhtaç olanlarına aş dağıtırdı.

Hastahanesinde devrin en mühim tabipleri, hastaları tedavi edelerdi. Bu bina zelzeleden yıkılmıştır.

Hazret-i Fatih'in türbesine gelince: Türbe 1179 (1765) zelzelesinde yıkıldığından yeniden yapılmıştır. Bu kadar büyük bir padişahın türbesindeki tevazua hayret etmemek elden gelmez. Bina yeni olmakla beraber eskinin temelleri üzerine kurulduğundan ilk yapısı da aynı hacımda ve bu derece mahviyetkâr idi. Camiinin mihrabı cihetinde ufak ve iddiasız bir binacık olmakla beraber bütün Türklerin hürmetle tavaf ettikleri bir ziyaretgâhtır. Zevcesinin türbesi bundan da basittir.

Bir sadrazamın yaptırdığı orta büyüklükteki Davutpaşa Camii, bir vezirin yapısı olmakla beraber 18 metrelik kubbesi vardır. Gayet mütenasip ve muhteşem görünüştedir.

Fatih devrinin camileri serisi İstanbul'a münhasır olmayıp birçok yerlerde de çok güzel numuneler yapılmıştır.

Bunlardan biri Orta Anadolu'daki Afyonkarahisarı şehrinde sadrâzam Gedik Ahmet Paşa'nın yaptırdığı camidir. Hepsi gibi bu camilerdeki sadelik ve veکار içinde ihtişam, dünyanın pek az mimarî üslûbuna nasib olabilmıştır. Cümlesi süs ve gösteriş ihtiyacından muarrahakikî ve saf sanat unsuruna maliktir. Yirminci asır bu nisbet esasına erişmeyi nazârî olarak aradığı halde fiilen bulamamıştır.

Afyon'daki camiin helezonî minaresi; helezonun hatvelerinden (pas) birisi taş, birisi lâcivert çinilidir ve emsalsiz bir güzellik taşır.

Otuz senelik Fatih devrinde Türkiye'de üç yüzden fazla cami yapılmıştır. Camilerden başka İstanbul'un mühim âbidelerinden biri Topkapı Sarayıdır.

Marmara Denizi, Boğaziçi ve Haliç'in birleştiği müstesna mevkide 700 bin metre murabbai bir saha üzerine yapılan bu saray Marmara'dan Haliç'e kadar olan berzahı kapatan burçlarla tahkim edilmiş, bir sur dahilinde beş geniş avlu üzerine taksim edilmiştir. Asırlar boyunca pek çok tâdil ve ilâveler görerek epey değişmekle beraber sarayın ve en güzel daire ve köşklerinden birçoğu Fatih zamanından kalmadır. Burada avlular içiçe olup birincisi fırın, inşaat malzemesi, hasırcılar, sakalar ve saire gibi hizmet erbabına tahsis edilmiş, bir duvarla ayrılan ikinci avlu ise devletin resmî merasimine hasrolunmuştu. Üçüncü avlu padişahın nefsine, dördüncü ve beşinci, bahçe, bostan ve oyunlara mahsustu. İkinci avlu üstünde mutfaklar, kubbe altı (vezirlerin içtima mahalli) has ahır, baltacılar koğuşu vardır. Üçüncüde ise padişahın hizmetine bakan Enderunlular ikamet ederdi; padişahın, erkânı ve süferayı kabul ettiği arz odası (taht salonu) da bu üçüncü avlunun methali karşısında idi; bu ufak binada bütün dünyanın elçileri asırlarca yer öpmeye mecbur olmuşlardır.

Üçüncü avlunun köşesinde Fatih'in köşkü vardır. Bu köşkün eyvanının revaklarından Boğaziçi'ni kucaklayan emsalsiz manzara görülmektedir. Köşk kubbeli ve müzeyyen içiçe odalardan ve bir hamamdan mürekkeptir ve tamamen kesme taştan yapılmıştır.

Sarayın mühim binalarından biri de Çinili Köşktür. Taksimâtı Afyon'daki Gedik Ahmet Paşa Camii'ne pek benzeyen bu köşk, isminden de anlaşılacağı üzere, çinilerle müzeyyendir. Cephesinde ve iç salonlarında müte-nevvi güzel çiniler vardır ve içeridekiler ekseriyetle altın yaldızlıdır ki bu teknik ile çini imâli yalnız o devre mahsustur.

Renkler lâcivert, firûze, beyaz, sarı ve portakal rengidir ve sülüs yazının içinde ikinci bir kûfî manzume bulunmaktadır. Gerek kitabe, gerek manzume Farisî diliyledir. Köşkün tarihi 877'dir (1472).

Maalesef son asırda sarayın burun tarafından geçirilen demiryolu, sarayı budamış ve sahildeki emsalsiz köşkler meyanında İncili ve Alay köşkları de yıkılmıştır. Fatih, saraydan maada İstanbul'da mühim su tesisleri, kışla-

lar, hamamlar, imaretler yaptırmış ve büyük Kapalıçarşı'yı tesis eylemiştir.

Çarşı, yollarının üstü tonozlarla ve kurşunla örtülüdür ve içindeki zamanın bankası vazifesini gören iki bedesten ve üç bin dükkân mevcut bulunmakta ve âdeta küçük bir şehir teşkil etmektedir.

4-5 asır bu çarşı İstanbul'un en mühim ticaret merkezini teşkil etmiş, dünyanın her tarafından gelen en kıymetli metalar, kumaşlar, altın, gümüş, mücevherat, silâhlar burada alınıp satılmıştır. Bedestenlerinde ise hudutsuz büyük servetler en ufak bir tehlikeye maruz kalmadan saklanmışlardır.

Fatih'in İstanbul'da yaptırdığı âbidevî binalardan birisi de Rumelihisarı'dır. Fetih'ten bir sene evvel dört ay gibi kısa bir müddette ikmal olunan bu kale, Boğaziçi'nin bir ziynetidir.

Fatih devrinin inşa bilânçosu yakın bir takribiyle şöyledir:

310-350 cami, 60'ar medrese ve hamam, 30 kadar han ve bedesten ve 300 kadar muhtelif cins büyük binalar.

Bütün bu izahatımızda tekrar ettiğimiz gibi Fatih devri Osmanlı mimarisinin inkişaf devrinin mebdai olmuş ve bütün yeni hamleler o devirde yapılan binalar esas tutularak yapılmıştır. Ana binası olan Fatih Camii yıkıldığı için benim yaptığım tetkiklere gelinceye kadar karanlıkta kalan bu ekol yüz elli senelik mazisinin vazettiği usul ve nisbetlere son ve kat'î şekiller vererek "klâsik" bir hale sokmuştur. Osmanlılar daha evvel Şarktaki millettaşları ve dindaşlarının tarzlarından müstakil bir üslûp tutturmuşlardı ve denebilir ki hiçbir milletin, ümmetin bir kolu Osmanlılar kadar müstakil ve nevi şahsına münhasır bir üslûp tutturamamıştır. Araplar, Mağrib'de ve Suriye'de Hıristiyan binaların planlarına uymakla işe başlamışlar ve onlara çok yakın teşkilâtta binalar yapmaya asırlarla devam etmişlerdir. Arapların da müşterek oldukları Şark motiflerinden doğma tezyinat ise esası boğacak bir raddeye varmıştı. Azerbaycan, Semerkand, Horasan, İran ve Pakistan ve Hindistan'daki Lori ve büyük Türk İmparatorluğu mimarileri de birbirine pek yakın karakterde idi. Türk Selçuk İmparatorluğu'nun muhteşem binaları da tezyinat hususunda ibzale kaçarak heyeti umumiyeyi ikinci plana atmışlardı.

Türklerin Osmanlı kolu bunlardan ayrılmakla beraber fethettikleri Bizans İmparatorluğu'nun mimarisine de boyun eğmediler; şüphesiz ki hem şarktan hem Bizans'tan güzel cihetleri alıp kendi şahsiyetlerinde temsil ile istifade ettiler; fakat Bizans'ın karışık ve ayrı ayrı ve âdeta müstakil bölümlerinden mürekkep mekânları yerine büyük birliğe sahip, her noktası heyeti umumiyeye aynı kuvvetle merbut ve hepsi birden bir (tek) hüviyet arzeden "vahdet" mimarisi yolunu tuttular. Bizans harici görünüş hususunda hiç muvaffakiyet göstermemişken, Türkler, ziyaretçiye binanın estetik güzelliğini, yaklaşılacak her adımda daha ziyade erdiren, tenasüp ve vekarlı binalar yaptılar. Bizans'ta da Şarkta olduğu gibi dahilî tezyinatın ifratı vardı ve binalar bu vasıta ile güzel gösterilmek istenmekte idi. Türkler yaptıkları

mütenasip “bünye” mimarisiyle tezyinata muhtaç değildirler. Binalarında örtmeye mecbur oldukları kusur, güzel gösterme zaruretini duydukları unsur yoktu; bina kendinden güzeldi. Bu sebeptir ki tezyinatı medhaller, camilerde minberler, mihraplar gibi hususî yerlere hasrettiler ve bu tezyinatı da her türlü fitrattan, mübalâğadan âzade yaptılar. Büyük satırları inşa malzemeleriyle olduğu gibi mer’î kaldı, kuvvetini, azametini gösteren ayaklar, duvarlar bütün azametleriyle görünüyordu.

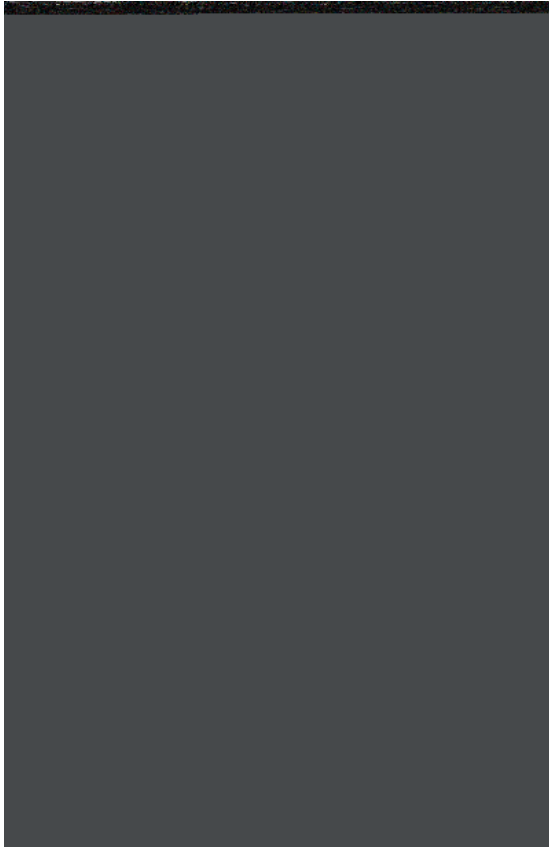
Teknik hususunda Şarkta ve Bizans’ta daha ziyade tuğla kullanıldığı halde Osmanlı Türkleri imkân buldukları yerlerde daima kesme taş kullandılar. Yalnız Bursa gibi yakında inşaat taşı bulamadıkları yerlerde cephelerde bir miktar tuğla kullanmaya mecbur oldular. Edirne ve İstanbul eserleri kâmilen kesme taştan yapılmıştır.

İşte, altı asır müddetle mübalâğadan, azamet ve iddiadan âri şaheserler yaratan bu müstakil mimarinin ilk oluş devri 580-886 Hicrî, 1451-1481 Milâdi seneleri arasındaki otuz senelik Fatih asrında vâki olmuştur.

Fatih Âlimlerle Beraber İstanbul'un Fethinde

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Prof. Dr. Süheyl Ünver, "Fatih Âlimlerle Beraber İstanbul'un Fethinde", *Yeni Sabah* 500. Yıl İlavesi, 29 Mayıs 1953, s. 6.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Fatih'in genç yaşındaki muhik ve yerinde teşebbüsüyle İstanbul'un alınması çok feyizli şu neticeleri vermiştir:

1. Eski devri kapatmış, yeni bir devre açmıştır.
2. İstanbul'u alınca hemen tedrisatı başlatmıştır.
3. Şehrimiz garpta bile o tarihte emsali olmayan müstakil bir Üniversiteye kavuşmuştur.
4. İstanbul şehrini, derhal bir Müslüman Türk şehri yapmıştır.
5. İstanbul'un Türkleşmesinde ve imârında herkes fetih mücahitleri gibi çalışmıştır.
6. İstanbul, âlim ve mütefekkirlerin ve bütün sanat adamlarının yuvası olmuştur.

Fatih Sultan Mehmet, âlimleri, devlet otoritesine geçenlerin fevkinde sayıyordu. O kadar ki sadrâzamı bile yanında oturamaz ve ancak ayakta durabilirken başına sarığını saran ve cübbesini giyen her âlim, huzurunda oturabilirdi. Âlimlere itimadı pek fazla idi. Onları çok sever, sayar ve hatta her hususta reylerini doğru izhar etmelerine imkân verirdi. Bu cihetle onlar bu fikir serbestisi içinde çok müreffeh bir hayat sürdüler.

Fatih'in âlimlere o kadar itimadı vardı ki, her vakitki gibi İstanbul fethinde de en güzide âlimler yanında bulunmuş ve harp meclislerinde onların fikirlerinden istifade etmiştir. Bu Fatih'in o tarihlerde bulunduğu 22,5 yaşlarında bile olgunluğunu göstermiş ve herkesin olduğu gibi bilhassa âlimlerin harp ve safhaları

hakkında fikirlerinden faydalanmayı asla ihmal etmemiştir.

Âlimleri onun zamanında muhakkak ki siyasete karışmazdı, fakat devlet idaresi hakkında fikirleri sorulurdu. Bu hususta en çok reyini izhar edenlerden hocası Molla Gürânî'yi vezir yapmak ister, lâkin o itiraz eder ve der ki:

“Senin kapında gözüne girmek ve vezir olmak için çalışan gençler var, onlara takaddüm ederek terfilerine mâni olmak ve yerlerini almak istemem.”

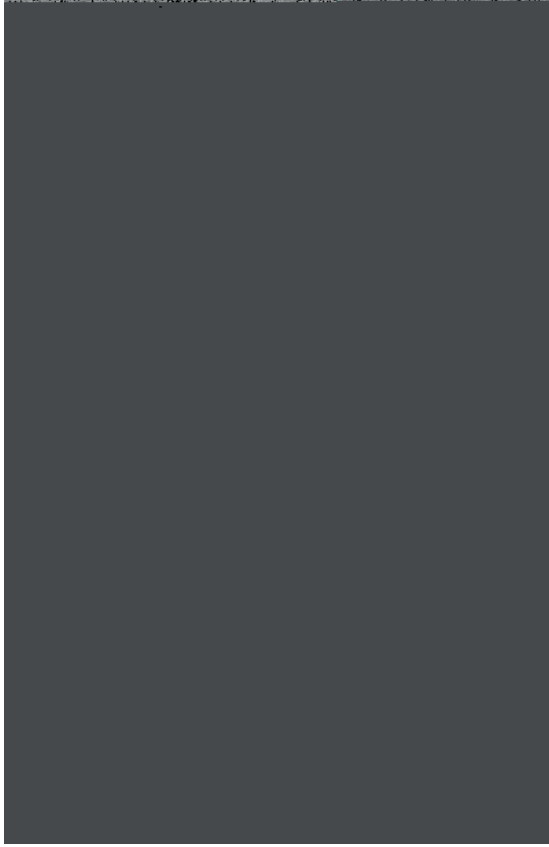
Zannederim ki Fatih bu kadar feragatle düşünen ve hiçbir mevki ve para hırsı gütmeyen âlimleri bu cihetle çok sever ve daima mütalâalarından istifade ederek onların memleketimizin doğru söyleyen çok yüksek liyakatli güzideler sınıfını teşkil etmelerini ister ve her türlü tenkidlerine bile sonsuz bir tahammül gösterirdi. Garpta Fatih düşmanlığı an'anevî bir hal almıştır. Etrafını bu kadar dürüst ve fazıl bir zümrenin almış bulunması, Fatih'in asla uygunsuz hareketler yapmadığının da güzel bir tezahürüdür.

İstanbul fethinin Ni'mel-Emiri Fatih'tir. Ni'mel-Ceyş pâyesini alanların ise haddü hesabı yoktur. Bu sırada İstanbul semtlerine ve mahallelerine eserleriyle isimleri verilen Molla Hüseyin, Molla Gürânî, Molla Zeyrek, Akşemseddin, Molla Ali Tûsi (müderris) hem Ni'mel-Ceyşden, hem muhasara esnasında Fatih'in harp meclisi âzasından ve hem de fethi müteakip hayır eserleri ve tedrisatıyla hizmet eden en güzîde insanlardandır.

Fatih Nasıl Okudu?

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Prof. Dr. Süheyl Ünver, "Fatih Nasıl Okudu", *Yeni İstiklal*, Sayı: 37, 30 Ağustos 1961, s. 8.

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver

Mehmet Çelebi çocukken, oynamayı çok seviyordu. Fakat okumada arzusu azdı. Hocaları da onu pek tazyik edemiyorlardı. Ne de olsa bir padişah oğlu idi. Fakat babası bundan endişe duyuyordu.

Bir sene, devrinin âlimlerinden olup Bursa'da pek meşhur olan ve pek çok kıymetli talebe yetiştiren Molla Yegân (Mehmet bin Armağan) Hacca gitti. Dönüşte Mısır'a uğradı, orada Mısırlı âlimlerle teması geçti. Aralarına bizden biri katılmıştı. İsmi Molla Gürânî olan bu genç Türk âlimini pek beğendi ve onu Türkiye'ye getirmek istedi. Muvaffakiyetle birlikte yola çıktılar. Bursa'ya geldiler.

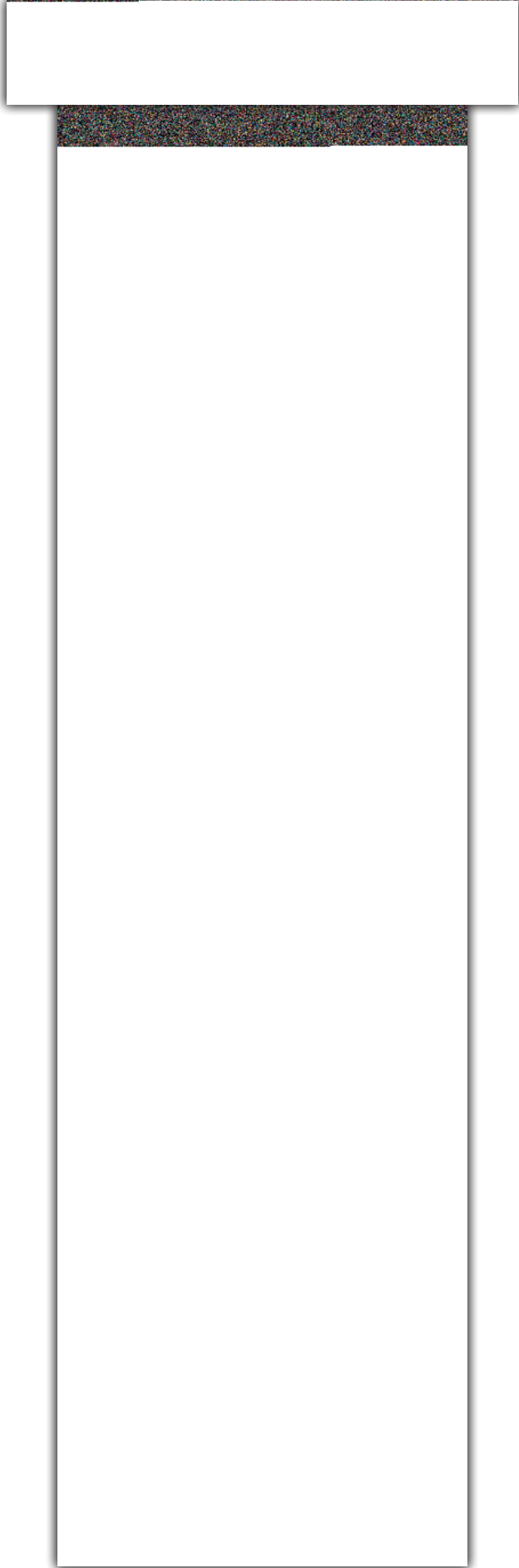
Sultan II. Murad Bursa sarayında Molla Yegân'ı kabul etti. Mutad üzerine "Bana Hacdan ne getirdin?" diye sorunca, dışarıda bekleyen genç mollayı içeri aldı ve bu mükemmel ve bizden olan âlimi size hediye getirdim dedi.

Sultan Murad genç molladan pek memnun oldu ve onu derhal okumakta gayret göstermeyen oğlu Mehmet Çelebi'ye hoca tâyin etti. Kendisini Manisa'ya yolladılar.

Rivayete göre Mehmet Çelebi'nin yanına bir sopa ile girdi. Yavrucak, "Bu ne olacak, neye bunu getirdiniz?"

Öyle pek de yumuşak olmayan bu hoca o âna mahsus bir sertlikle:

"Eğer okumamakta ısrar ederseniz padişah babanızın emriyle bununla sizi te'dibe memurum!" bu-

yurdu.

Ağızlarda bu sopa ile, Mehmet Çelebi'nin okumadıkça döğüldüğü rivayetleri dolaşmış ise de biz bunu kabul etmiyoruz. Esasen o zamanda kafasının inkişafı başladığından tecrübeye bile lüzum görülmediği kanaatindeyim. Zira Fatih ruhen büyük bir insan olarak doğmuştur. Ona okuması için vurulmamıştır bile. Zira artık derslerini anlayacak ve sevecek bir dereceye gelmiştir. Yalnız bu sert hocanın sıkı ve ihmale müsait olmayan tesiriyle okumaya başladı. Bunu babasına sevinçle bildirdiler ve Mehmet Çelebi hem büyüyor ve hem de okumakta ilerliyordu.

Molla Gürânî'den ders okurken ayrıca Molla Hüsrev'e de ders verdirdiler. Lâkin bu arada babası tahttan çekildi, Mehmet Çelebi de 14 yaşına basmıştı, onu payitaht olan Edirne'ye getirip padişah ilân ettiler. Molla Hüsrev de yanında idi, bir taraftan da derslerine devam ediyordu. Rumeli'nde işler karıştı, Haçlılar Edirne'ye kadar geldiler, babasını tekrar kendisi yerine davet etti. O tahta gelip oturdu ve düşmana Varna'da ağır bir darbe indirdi. Mehmet Çelebi de kendisini bırakmayan hocası Molla Hüsrev ile Manisa'ya döndü.

Bu devre çok hayırlı oldu. Fatih 20,5 yaşında ikinci defa padişah oluncaya kadar Manisa'da yine bu hocaları ve onlara katılan Molla İbn Temcid, Molla Hayreddin ve diğerlerinden muhtelif ilim mevzularında dersleriyle gayet mükemmel ve tam bir âlim olarak yetiştirildi. Artık o Manisa'da bir nevi devlet idaresi mümaresesi gibi padişah babasının mümessilik vazifesini yaparken hocalarıyla, kütüphanesiyle ve ilmî toplantılarda bulunmaktan zevk duyan bir âlim olmuş ve hele Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir. Ona

edebiyat dersleri de vermişlerdir. Zamanının bilhassa çok güzel mısra ve beyitleriyle süslü manzumeler yazan bir ince ve hassas ruhlu şairi de olmuştur. Şiirlerinde Avnî mahlasını kullanmıştır.

Mehmet Çelebi'nin bir çok dillere vâkıf olduğu söylenir. Şehzade iken rehine olarak sarayda bulunan bazı kralzadelerin dillerinden onlarla konuşmada ve hattâ oynaşmadadır. Bazı dillerden tek kelimeler ve cümleler konuşmuş olabilir. Fakat bu onun Sırpça, Yunanca ve hatta söylendiği gibi Lâtince bildiği mânâsını verdiremez. Bunu biraz da efsanevî farzediyoruz. Sarayda o zamanın icabeden dillerini bilen bazı kâtipler vardı, esasen bu dillerde konuşmaya ve bunları öğrenmeye de mecburiyeti yoktu.

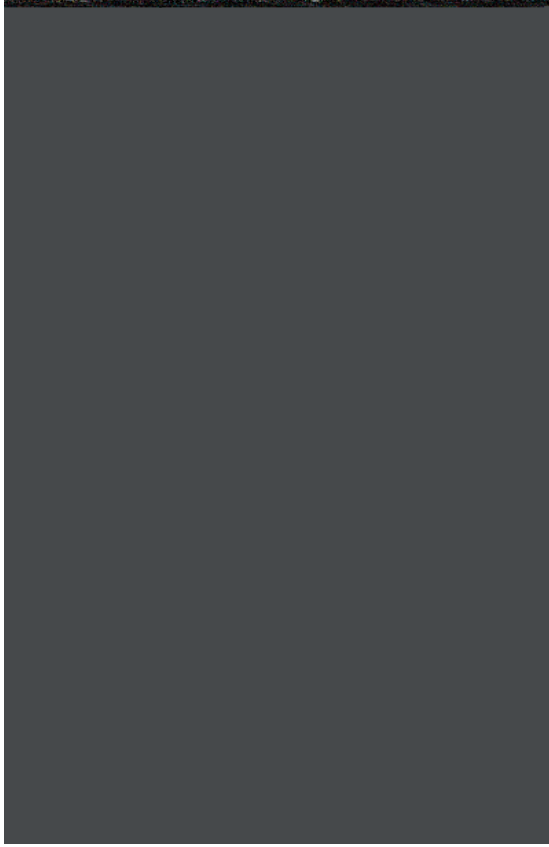
Çocukluğunda güçlükle okumaya başladığı malûm olan Fatih'in zamanının sayılı âlimlerinden olduğu ve ilmî her mevzuu takip edebildiğini, onların huzurunda mübahaselerinden zevk duyduğunu, ilmî tecessüs saikasıyla pek çok şeyler öğrendiğini ve mısraları arasında Bursalı Kadızâde-i Rûmî'den sonra müsbet ilimlerle hemen ilk iştilal edenlerden biri olduğu ve hattâ kurduğu o muazzam 16 Kolejli Külliye'nin (Üniversite) tedris programına fennî ilimlerden hesap, hendese ve heyeti koyduğunu öğreniyoruz ki onun tamamen ilmî mantaliteye sahip olduğunu bize bildirmektedir. Fatih daha çocuk yaşta iken bile merakı olan ilmî çalışmayı bütün hayatı müddetince devam ettirmiş, tenezzühlerinde, seyahatlerinde ve hatta harp seferlerinde bile yegâne eğlencenin beraberinde götürdüğü âlimlerle ilmî musahabelerde bulunması idi diyebiliriz. O çocuk yaşta bile büyük ve ileri görüşlü ve düşüncesi mükemmel bir insandı. Unutulmamalı ki İstanbul fethinde "Ni'me'l-emîr" (hem hükümdar ve hem baş kumandan) iken henüz 22,5 yaşında idi.

Fatih'in Büyük Mirası

Nurettin Topçu

Nurettin Topçu, "Fatih'in Büyük Mirası", *Yeni İstiklal*, Sayı: 77, 6 Haziran 1962, ss. 1-2; Sayı: 78, 13 Haziran 1962, s. 2; Sayı: 79, 20 Haziran 1962, s. 2; Sayı: 80, 27 Haziran 1962, s. 2.

Nurettin Topçu

Büyük atamız Fatih'in bize bıraktığı mirası Kostantiniye'nin fethinden ibaret görmek onu anlamamaktır. Roma'nın varisi olan Bizans İmparatorluğunun dünya haritasından silinerek cihan tarihinde yeni bir devrin, Peygamberin duasına mazhar olmuş bir kılıçla açıldığını düşünmek de bu mirasın bütün servetini ihtiva etmez. Çaldıran kahramanıyla, Plevne Gazisini, Mehmed Âkif'le, Hüseyin Avni'leri de içerisine alan bu muhteşem miras, Türk milliyetçiliğidir. Milliyetçiliğimizin doğuşunu yirminci asrın kapılarına veya daha yakın zamanlara getirenler, ecdadı da, tarihimizi de, milletimizi de bilmeyenlerdir. Bunlar Fatih'in torunları değildir; içimize karışan yabancılardır.

Daha Osman Bey'den başlayarak Kayı Oğulları, Anadolu'da millî birlik meydana getirmenin idrak ve iradesine sahip oldular. Ve bu dava uğrunda asırlarca sürekli başarı gösteren kahramanlar yetiştirdiler. Ankara Kalesi önünde bir millet ruhundan ateş alan bir Yıldırım'ın elinde kırılan kılıçla, bu topraklara milliyetçiliğin tohumlarını serpmişlerdi. Beşyüz sene sonra Çanakkale'nin toprağına gömülen gövdelerden göklere yükselen iman milliyetçiliğimizin mi'râcı oldu. İstiklâl Savaşını başaran sadece bu imandır. Anadolu'da etrafına hâkim büyük bir Müslüman-Türk devleti kurma iradesi ilk olarak Yıldırım'ın kalbinde yer almıştı. Bu davayı Fatih Sultan Mehmed Han başardı.

Milliyetçiliğimizin bayrağı Fatih tarafından Ayaşofya'ya çekildi. Yavuz aynı mabette hilafeti teslim

alırken Büyük Muhammed'in davasının hizmetkârı olacağını haykırarak bu davanın ruhuna İslâm'ın mukaddes kanını karıştırdı. Toprağına, havasına İslâm'ın ruhu sinen Anadolu'da Osman Oğullarının kurduğu ve altı yüz sene onların eliyle gelişen büyük devletimizin yaşattığı ideal işte böyle bir milliyetçilikti. Başından sonuna kadar milliyetçilik davasına sadık kalan, Türkleştirme ve İslâmlaştırma siyasetini ön planda tutan bu devletin yıkılışını milliyetçiliğimizin başlangıcı sayanlar, bizden olmayanlarla, bizi bilemeyenlerdir. İslâmın ruhundan tiksinenler, son asırlarda Müslümanlığın mümessillerindeki zaaftan kuvvet alarak, tarihin çağları içerisinde gelişen gerçek milliyetçiliğimizi red ve inkâr ederek, iptidai kabile ruhunun hayatında milliyetçilik tohumları ve totem kültüründe ruh kaynakları aradılar. Elbette netice hüsrân olacaktı. Vatandan uzaklarda vatan aramak,

vücuttan uzaklarda ruh aramak gibi bir vehimdi. Bugün bu vehimden kurtulan nesiller, milliyetçiliğimizin prensiplerini yani dayandığı temelleri uzaklarda aramasınlar. Onu Fatih'in büyük mirasında bütünüyle hazırlanmış buluyoruz. Fatih'in ecdadından ilim ve ilham alarak hazırladığı milliyetçilik davası, onun toprak yani vatan, din ve devlet anlayışında gayesine tecelli eden ve insan anlayışında gayesine eren, torunları tarafından akıtılan kanlar ve yapılan manevî cihadlarla, bu mukaddes dava, cihan tarihinde eşi bulunmaz bir ruh yapısına dayanan muhteşem bir manevî mimarînin temellerine dayanmaktadır. Bu temel fikirleri gözden geçirelim:

Fatih ve torunları Anadolu'yu anavatan yaparak kurdukları imparatorluğun topraklarını tımar, zeamet ve has sistemiyle merkeze bağlayarak idare

ettiler. Devletin kuruluşu, Anadolu Beyliklerinin ortadan kaldırılmasıyla tamamlandı. Devlet tam mânâsıyla bir Anadolu Türk devleti oldu. Sonra bu devlet, millî hudutlarının dışında İmparatorluk topraklarına taşı.

Vaktiyle Anadolu'da Türk istilâsının başladığı onbirinci yüzyılda Alparslan'ın veziri Nizamülmülk tarafından yapılan toprak reformu, yani Anadolu toprağının eşit olarak bölünüp dağıtılması hadisesi, Kanunî Süleyman zamanında geniş ölçüde İmparatorluk toprakları üzerinde tekrarlandı. Yirminci asırda hakkıyla ve hukukî değerleri içinde yapılmasına gücümüz yetmeyen inkılâbı onlar kendi asırlarında yaptılar. Bunu, ferdî hırsları ortadan kaldıran bir cemiyetçiliğin tezahürü olarak, milliyetçilik hareketi diye kaydetmeliyiz. Bu anlaşuya temel olan ana fikirleri belirtelim: Toprak dev-

letindir; ferdler onu eşit şartlarla işler, hür olarak faydalanırlar.

Fatih ve ecdadının din anlayışı bütün millî tarihimizin mânevî siyasetini teşkil etmektedir. Peygamberin ruhanî serdarlığında Allah uğruna cihad yemini yapan hükümdarın bütün mesuliyetini omuzlarına yüklediği İslâm davası, hiçbir milletin hayatında görülmeyen bir ahlâkî seviyeye bizi yükseltti. İslâm insan ruhunun bütün bölgelerinde tatmin yaratmaya yeterli bir sistem olarak Türk çocuğuna şayan-ı hayret bir şahsiyet kazandırdı. Dünyanın neresine gitse Türk haliyle, karakteriyle, vekâriyle ve îmanının simasında parıldayan nuruyla tanınıyordu.

Onun varlığını şerefli ve sevimli yapan incelikle, zerâfet, zekâ ile el ele veren şefkat ve haysiyet Türkü, ancak asırlar içerisinde erişilebilen medenî seviyenin zirvesine yükseltmişti. Bugün bu zirveden ne kadar aşağılardayız!

İslâm dini, kendi sinesinden çıkardığı, kendi hayat ve kâinat görüşünü incitmeyen düşünüş ve inanışların dışında kalan yabancı ideolojilere karşı Türk ruhunun, İstanbul surlarıyla Budin ve Belgrad kalelerinden daha kuvvetli kalesi oldu. Yunus'un Allah elinden çıkmışcasına saf ve ilâhi olan mistisizmi Hacı Bayram'da bütün bir örf ve ahlâk sistemi haline gelebildi. Müfti Ali Cemalî'de devlet iktidarının hazinesi oldu. Osmanoğulları'nın ele aldığı, Fatih'le Yavuz gibi dâhî devlet adamlarının siyasî tarihe insan zekâsının hârikalarından biri halinde bunu tevdi ettikleri devlet anlayışı merkezîyetçi ve otoriteli devletti. Aynı zamanda hukuk-u ibaddan hükümdarı şiddetle mes'ul edici totaliter esasa dayanıyordu. Bu üç karakteri kısaca tahlil edelim.

Önce merkezîyetçi idi. Üç kıtaya yakın devlet ülkesini bir merkeze sımsıkı bağlıyordu. Eski Roma İmparatorluğunun koyu merkezîyetçiliği bizde adalet ve mes'uliyet prensiplerine bağlı olarak akla hayret veren bir hukuk ve ahlâk nizamı içinde yaşatılmakta idi. Devlet ve fazilet dâhîsi atalarımız, ilk çağın Büyük Roma İmparatorluğu olduğu kadar, ondokuz ve yirminci asırların Büyük Britanya İmparatorluğu'nu da geride bırakmışlardı. Orta Asya'da kurulan diğer Türk devletleri böyle bir merkezîyetçilikle bağlanmadıkları için yıkıldılar.

Yalnız devletimiz, Fatihlerin devleti ebedî oldu, ebedî olarak yaşayacaktır!..

Prens Sabahaddin'in adem-i merkezîyetçilik görüşü, inhitat devrinin zuretlerini ihtar edici hatalı bir görüşten başka bir şey değildir.

Bu devletin diğer karakteri otoriteli oluşudur. Lâkin onda otorite yani tam iktidar, ortaçağın İngiltere Krallığıyla, Papalık devletinde olduğu gibi hükümdarın keyf ve iradesinden doğma değildir. Halkın dimağını teşkil eden ilmiye sınıfına yani münevverlere dayanır ve her hareketinden Allah'a hesap vermeye mecburdur. Ancak bu hesap verme mecburiyeti, bu sorumluluk sadece âhirete bırakılmak suretiyle hükümdarın ferdî iradesine terk

edilmemişti. Devlette fitne yaratabilecek bir hâdise önünde, hattâ bizzat kendi kılıcıyla bir hükûmet reisinin kellesini düşüren Yavuz gibi otoriter bir padişah, Zenbilli Ali Cemâlî Efendi gibi fazıl ve cesur bir müftinin Allah emrini ihtar eden iradesi önünde eğilir.

Devletler devirerek cihan mülkünü kendisi için küçük bulan ve bir hamlede yeryüzünün halifeliğiyle Türk devletini birleştiren aynı Sultan, Dîvan-ı Hümayun'un bir itirazı ile en büyük kararını geri alır. Meclis karşısında geriler. Zira Divan denilen meclisin geleneklerine karşı gelmek kimsenin haddi değildir. Devlet böyle olur. Temellerinin ebedileştirilmesi hususunda Fatih'in pek büyük rol oynadığı bu devlette siyasî nizam şayan-ı hayret bir mükemmelliğe ulaşmıştı. Birinci Orta'dan bir yeniçeri neferi gibi maaşını alan Padişahın, devlet reisi olarak önüne düşüp harbe götürdüğü ordu, devlet ve siyaset işlerine asla karışmazdı. Kanunî kırılan üzenğisinin bir askere yaptırıldığını duyunca "Orduya esnaf karışmış" diyerek bu hareketi yapanları cezalandırdı. Onlar, ilmi siyasete âlet yapmadılar. Süleymaniye Külliyesi'nden cellatlar çıkmadı. Onlarda otorite, halkın isteği ile hakkın iradesinin birleştiği yerde cihad yapıcı kudretti. Bu iktidarın, dışında bıraktığı ve mutlaka boğduğu şey, her taraftan fişkirmaya kabiliyetli anarşi, yani devlet nizamını yıkmak isteyen şerir kuvvetlerdi.

Bu devletin üçüncü karakteri hür bir totalitarizme dayanmış olmasıdır. Yani bu devlet, halkın bütün ihtiyaçlarına uzanır ve onları karşılamaya çalışır. Hukuk-u ibaddan şiddetle mes'uldür. Halk hizmetlerinde hürriyet prensibine hâlel vermeyerek bunların bir kısmını vakıf teşkilâtına bırakmıştır. Bunda teşkilâtın temeli halkın, idare devletindir. Sosyal teşkilâta devlet bünyesinde yer verilmiştir. Devlet kavramının değer ve gerçeğini hakıyla ifade eden bu otorite rejimine aykırılık, halkı inkâr ve millet iradesine karşı gelme değildir. Millet iradesi nerede devletten kopar da ayrılırsa orada iktidar yaşatmaya imkân bulunmaz. Fark şudur: Asrî demokrasilerde iktidar halktan devlete doğru yükselen tecrübî (ampirik) bir gerçeklik olduğu halde Fatih'in devletinde devletten halka inen bir anlaşma ve yürütme kudretidir. Rasyonel (aklî) bir gerçektir.

Her ikisinde halk, idare ile anlaşmış, birleşmiş durumdadır. Ve her rejimde bu anlaşma ve birlik ortadan kalkınca devlet yıkılır. Ancak demokraside ayaklar başı yürütür, otorite rejiminde ise baş ayakları idare eder.

Osmanoğullarının çok kuvvetli ve sarsılmaz oluşunun sebebi, önceden pek mükemmel ve insanı her sahada idareye muktedir bir hukuk sistemine, İslâm hukukuna sahip oluşları idi. Yüzyıllarca adalet ve mes'uliyet esaslarını yaşatan bu hukuk, İslâm'ın ilâhi ahlâkıyla el ele vermiş bulunuyordu.

İnsanlığı yüksek bir medeniyet seviyesinde yaşatmaya muktedir olan bu yüce sistemin en harikulâde sentezini insan anlayışında buluyoruz. İnsan onda, dinî, ahlâkî, siyasî ve askerî bir varlıktır. Bu sebepten büyük adam tiplerini bu sahalarda görüyoruz. Hacı Bayram ve Akşemseddin'ler din ile

ahlâkın, Orhan Gazilerle Fatih'ler gönüller fetheden siyasetin, Yıldırımlarla Gazi Osmanlar cihada âşık, cemaata fedâ olmasını bilen askerliğin cihan tarihinde eşi bulunmayan kahraman dâhileridir. Osmanoğullarının önderlik ettikleri, ebedî önderi oldukları bu insan ideali, Anadolu'nun sınırları içine kurulan Türk devletinin bünyesinde dünyanın en mûtena eserlerini verdi. Bir fitnenin bir devlet devirebileceğini eşsiz zekâsıyla bir anda takdir eden Yavuz gibi bir padişah bizzat kendi kılıcıyla yere düşürdüğü baştan henüz kan sızarken, din ve ahlâk mürşidi âlimin atının ayağından kaftanına sıçrayan çamurla ebediyen iftihar etmek fırsatını bulduğu için vecdlere gark olur. "Alınız!" der. "Bunu tabutuma örtünüz. Âlimin atının ayağından sıçrayan çamur dahi bizim için şereftir." Kıyamete kadar gelecek genç nesillere âlimin değerini bu söz ve bu hareket kadar belâgatle anlatacak bir kudret ve bir hâdise tasavvur edilmez. Öyle iken acaba üzerinde hâlâ bu kaftan örtülü duran türbenin ziyaretçisi garip kumrular mıdır? Nerede ilme, inkılâplara susamış nesiller? Hırkada kuruyan çamur, mahşerde yakalarımıza sarılmasın! Bizi boğmasın.

Fatih'in, alnında Rönesans parılda-yan simasına bakın. Peygamber emelini gerçekleştirmek için gemilerini dağdan aşırın hükümdar, kafalardan kule yaptıran Cengizlerin torunu değildir. Varna'da ve İkinci Kosova'da düşmanları tarumar etmek üzere Manisa'daki çilehaneden çıkıp gelen bir dervişin oğludur. Dünyanın en büyük zaferlerine muhteris Yıldırım gibi bir kumandan, kahpe düşmanı arkadan vurmaya tenezzül etmeyecek sonunda sekiz ay bir demir kafesin içerisindeki işkencelere katlanan ve kendisi gibi ne millet büyüklerinin dayanılmaz ızdıraplarına önder olmuş, bir Türk büyüğüdür. Osmanlılarda millet fikri henüz doğmamış diyenlere sorarım: Öyleyse Hüdavendigârlar, Gazi Osmanlar nedir? Bizans bir takım âvâre kılıçlara mı teslim olmuştur? Topkapı Sarayı'nda görülen bir tarih ve bir milletin simâsı değil midir? Bu şehrin, lâlettayin bir kalabalığın, bir topluluğun, bir sömürge halkının şehri değil de, bir milletin şehri, belki de bir milletin beyni olduğunu ispat eden, cihana ilân eden yüzlerce minare değil midir? Her köşesinde bir devlet hârikası, bir millet zaferi yükselen bu toprak, bu vatan Fatihlerin bize emanetidir. Ve bu toprakların üstünde yaşayan insan, eşref-i mahlûkattır. Bu millet, bu vatan çocuklarının insanlık sahnesinde önderi, büyük Peygamberdir. Onlar seherden geceye kadar vakit vakit onu hatırlar ona olan sevgilerini tazeler. Ahlâkî yapısı insanlığa örnek olacak bu insanla kurulan millî birlik, ulu devletimizin en kuvvetli temelini teşkil ediyordu. Altı yüz yıl bu

millet, kendi sînesinde parça parça, fırka fırka ayrılık nedir bilmedi. Fatih'in anlayış ve âlicenaplık taşıran kalbi, Bizans'ın Rum halkını da birliğimize hayran bir bağlılıkla fethetmişti. Vatan bir aile ocağı haline gelmişti. Öyle iken bizi parça parça bölen meş'um tesir bize nereden geldi? Nasıl içimize girdi?

Milliyetçiliğimizin dayandığı temelleri gördük. Bunları yıkan kuvvetleri de tanıyalım.

Millet kalbini asırlarca Anadolu toprağından ayırmayan ve yüzyıllarca millet kanıyla yoğrulan bu millî vatan, bu mukaddes toprak, Asya bozkırlarına çevrilen şaşkın bakışlardan sırrını esirgedi. Üzerlerine âyet yazılan kemiklerinin şekli şehit ecdadınkine benzemeyen, yüzünde asırların ıstırabı okunmayan, ancak iştihar için bu toprakların üstünde dolaşanlar, Fatihlerin eseri olan millî birliğin toprak davasına yabancı kaldılar. Şaşkınlar millet ve vatani unutup ırkın vatanına göz diktiler.

Fatihlerle Yavuzların eseri olan ve âlemde eşi bulunmaz bir nizam ve disiplin kudretine sahip devlet inancımız kahpe bir anarşist zihniyetin zehriyle târûmar ediliyor. Yalanla, kin ve hasetle hakikatleri, saadetleri, faziletleri yıkmaya azmetmiş komünizm canavarı, ruhtaki saadetten, fazilet ve hakikatten mahrum kitleleri peşine takmış, uçurumdan uçuruma sürüklemek istiyor. Bin yıllık eseri bir günde harap edebilmekten müftechir, hasta bir hareket ihtirası, ruhunu kaybetmiş, insanlığın semâlarında uçacak kanatları kopmuş, yıkmaktan ve boğmaktan başka ümidi kalmamış, kokmuş bir beden, bir mide ve pence, hayvanî içgüdülerinde kudurmuş bir ceset, bir kâbus... Fatih'in kılıcını kırmak istiyor. Yavuz'un âlimin atının ayağından sıçrayan çamurla Allah'ın iltifatını bekleyen kaftanını, yırtmak parçalamak istiyor.

İnsan... İnsan nerede? Bir dünya düşününüz ki toprak sevgisi ölmüş, gömecek toprak da kalmamış; din bir kısım insanın hurafe kaynağı, birçoklarında haset, kin ve alay mevzuu olmuş; devlet anarşilere feda edilmek isteniyor. Bu dünyada insanı nasıl bulursunuz?

Biz bu topraklarda ezan seslerinden idrâk ve duygu toplamış, aşk ve irade ateşi almış Fatih'in çocuklarını arıyoruz. O Fatihler ki Bizans halkını büyüleyen imanı ile Galya topraklarında hazırlanan Haçlı ordularını yerlerinde durdurur. Çöle inen nur ile doldurduğu Ayasofya'nın kubbesi altında Harem-i Şerif'in hizmetkârı olmak ihtirasıyla yanar, dünya saltanatını bırakıp gariplerin dergâhına sığınır, Allah kitabı huzurunda el bağlayıp sa bahlar, insan kınıyla değil, Allah aşkıyla gaza yapmaktan usanmazlar...

Atamız Fatih'in ve Fatih'lerin eseri olan büyük dava, milliyetçilik davası tehlikededir. Bu mukaddes, bu mübarek mirasın muhafazası için el birliği ve idrak birliği yapalım. Otuz milyon insan bu mirasın muhafazası için titriyor. Büyük ve kudretli devlet inanç ve idealinin etrafında, düşünen ve sürüklenen bütün millet kuvvetlerinin birleşmesi, bir ve yıkılmaz kale ha-

line gelmesi lazımdır. Asırların icaplarına göre değişen ve değişmesi zarurî olan şekil ve kalıplar ne olursa olsun, ebedî yaşayacak olan ruh, Fatihlerin, Yavuzların, Yıldırımların ruhudur.

Biz bu topraklarda Allah ümidiyle gıdalanan, devlet nizamına âşık Fatih'in çocuklarını arıyoruz. Biliyoruz ki hasta gönülleri tedavi edecek olan, Süleyman Çelebi'den bir beste, Mevlânâ'dan bir nida, Fatih'ten bir selâm, Yunus'tan bir müjdedir.

Dostlarım, dost ile düşman birbirine karıştı diye yeise kapılmayalım. Bir büyük dost varki ondan vaad aldık. Yeisi, zulmü, kahrı yok edeceğiz. Muzaffer olacağız. Ancak unutmayalım ki zafer, ümit ile imandan ayrılmaz. Ümit ile iman dünyamızı aşk ile dolduracaktır. Aşkın korkusu olmaz. Korku ile uykuyu, kuyruğuna asılınca saldırmak illetine müptelâ olanlara terkeli. Güneşi bir an bile sönmeyen sonsuzluğun yolcularıyız. Hayata söz verdik, ölüme söz verdik, ebediliğe söz verdik. Zaman ve vücut vehimlerini bırakıp korkusuz ve hürriyetini bizzat kendi tasdik etmiş bir ebedî yaşayışın icaplarını yerine getirmeyecek kadar küçülmeyelim.

Fatih'in çocukları, siz güneşin batmasından korkan mısınız? O bir vehimdir ve muvakkattir. Yarın sabah güneş mutlaka doğacaktır. O halde güneşi batırdık, batıracağız diyenlerden de korkmayın.

Siz uyuyanlardan korkar mısınız? Kendilerini uyanık sanarak uykuda dolaşanlardan da korkmayın.

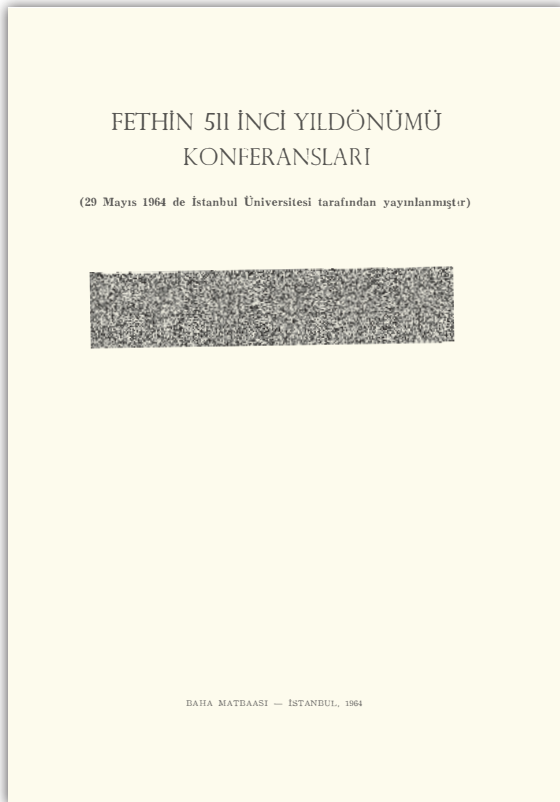
Mevlânâ'nın torunları, siz hak ile konuşmayan dilden, kendini görme-yen cesetten korkar mısınız? Siz korkudan korkar mısınız?

Sizi tenzih ederim. Kuvvetinizin kaynağı Kur'ân, dayandığınız temeller vatandır. Ebediyen size millet, size vatan, size devlet mev'uttur; sizi tebrik ederim.

Papa Pius II'nin Fatih Sultan Mehmed'e Gönderdiği Mektup Hakkında Düşünceler

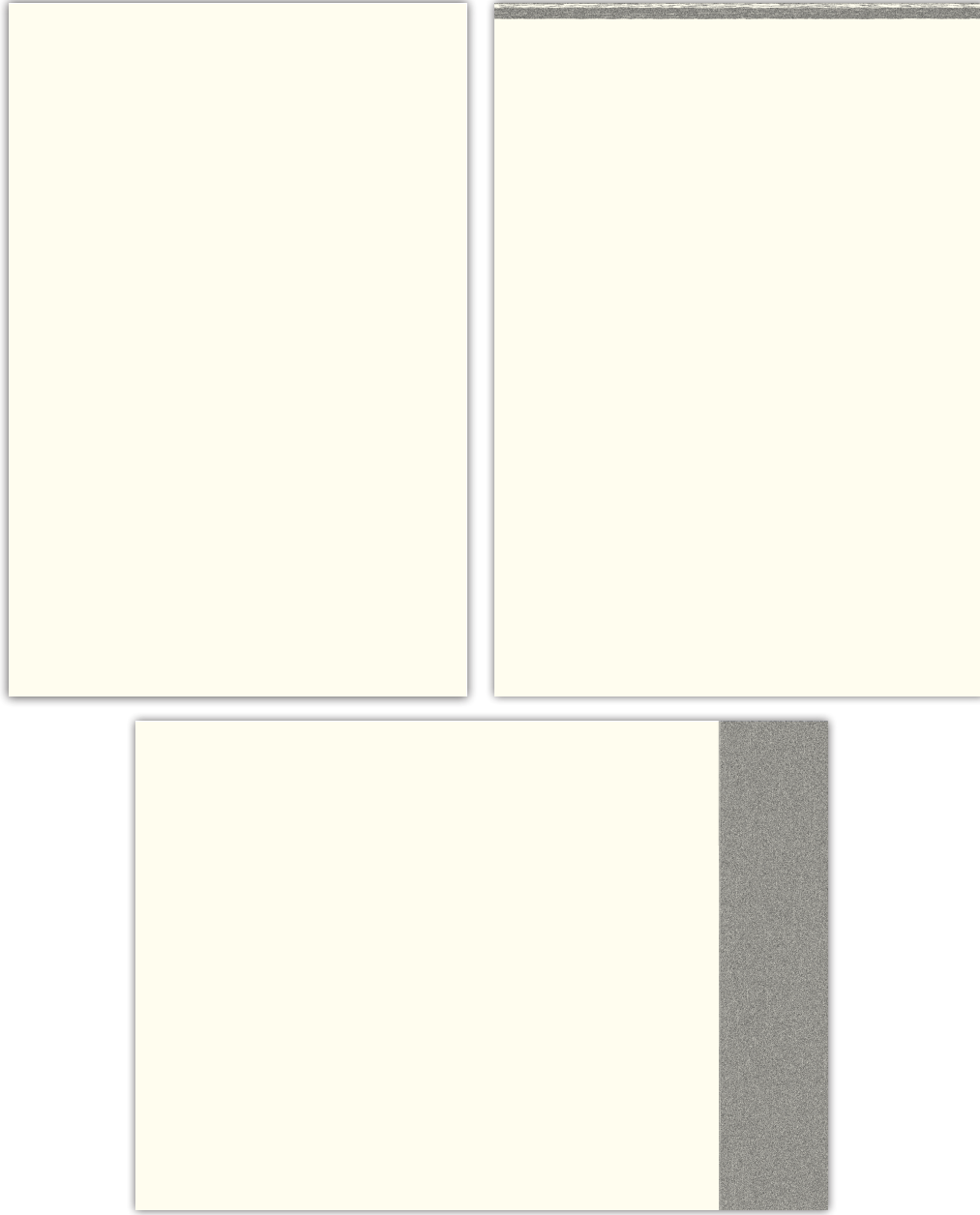
Prof. Dr. M. C. Şehabeddin Tekindağ

Prof. Dr. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Papa Pius II'nin Fatih Sultan Mehmed'e Gönderdiği Mektup Hakkında Düşünceler", *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları*, İstanbul, 1964, ss. 47-49.

Fatih Sultan Mehmed'in (1432-1481), İstanbul fetihini müteakip, galiplerle mağlupların bir arada yaşamalarını temin maksadıyla, şehre hıristiyanları celp etmesi yanında, hıristiyan dini ile alakadar olması, ezcümle, Gennadios lakabı ile patrik intihap olunan Georgios Skolarios'la Pammaharistos Manastırı'nda (=Fethiye Camii) hıristiyan akaidi üzerine münakaşaya girişip (1453-1456 arası) hıristiyanlık akidelerinin takririni¹, patrik Maxim Manuel'den hıristiyan akaidine dair huzurunda cereyan eden mubahasenin tab'ını istemesi², batıda bir takım şayiaların zuhuruna sebep olmuştur. Nitekim, bir kısım batılı müellifler, nassî bir dindar olmayıp müsamahakar bir hükümdar olan Fatih Sultan Mehmed hakkında bir takım garip fikirler ileri sürdükleri gibi³, bizzat papa Pius II (=Aeneas Sylvius Piccolomini) de, Fatih'e hitaben bir mektup yazmış (1461-1464 arası), bir kaç damla su (=aquae pauxillum) ile vaftiz edilmek suretiyle, onu hıristiyan dinini kabule davet etmiştir.⁴

- 1 Bu hususta bkz.: M. Crusius, *Turcograeciae*, Bsailae, 1578, s. 107; J. P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca Posterior*, Paris, 1866, c. CLX, 319-351; E. J. Kimmel, *Libri Symbolici Ecclesiae Orientalis*, Jeane, 1843, *Prologue*, VII; M. Jugie, *Byzantion*, V, 1930, s. 295. Türkçe tercüme: Dr. A. Decei, *Fatih ve İstanbul Dergisi*, I, 1953, 99-116.
- 2 Bkz.: G. Guillet, *Histoire du Regne de Mohammed II. Empereur des Turcs*, Paris, I, 135-142, 270.
- 3 Mesela bkz.: Théo, Spandouyn Cantacassin, *Le Petit Traicté de l'Origine des Turcaqz*, ed. Schefer, Paris, 1896, s. 202p-205.
- 4 Bkz.: Fr. Babinger, *Mahomet II le Conquérant et son Temps*, 1432-1481, Paris, 1954, s. 504.

Topkapı Sarayı'nda Fatih'in kütüphanesinde mevcut dinî resail ile İslâmî olmayan yazmaların evvelce tesbit edilmiş kataloglarında veya batıda bu hususla alakalı zevatın eserlerinde hiç bir kayda tesadüf edilemediği cihetle⁵, daha Fatih'in sağlığında, 1475'te Treviso'da basılan bu mektup, ne Fatih'e gönderilmiş, ne de Fatih, buna cevap vermiştir. Bununla beraber, mektubu yazan Papa, kendi mektubuna Fatih'in ağzından bir de cevap uydurmuştur.⁶ Esasen, XV. asrın modası olarak, daha böyle bir iki mektup ve Fatih'in cevapları başkaları tarafından da uydurulmuştur.

⁵ Topkapı Sarayı'nda Fatih'in kütüphanesinde bu gibi dinî resâil ile İslâmî olmayan yazmalar tespit edilmiştir. Bkz.: H. Omont, *Les Mission Archeologiques Française en Orient*, Paris, 1902, I, 256, 263; E. Jaciobs, *Untersuchungen für Geschichte der Bibliothek in Seraizu Konstantinopel*, Heidelberg, 1919.

⁶ Papa Pius II'nin diğer mektupları için bkz.: *Epistoloe Familiars, Epistoloe in Cardinalatu Editoe, Epistoloe in Pontificatu Editoe. -Orationes*, Lucques, 1755, 3 vol. Ayrı bibliyografya için bkz.: L. Thuasne, *Gentile Bellini et Sultan Mohammed II*, Paris, 1888, s. 28-31.

Gentile Bellini'nin tuval üzerine yağlı boya çalışılmış tablonun sağ alt kşesinde Latin harfleriyle not düşülen tarih 25 Kasım 1480. Ölüm tarihi 3 Mayıs 1481 olan Fatih Sultan Mehmet'in ressam Bellini'ye verdiği son pozlardan biri olduğu düşünülüyor.

Fatih'in Şahsiyeti

Mustafa Feyzi Belviranlı

Mustafa Feyzi Belviranlı, "Fatih'in Şahsiyeti", *İslâm'ın İlk Emri Oku Mecmuası*, Sayı: 46, Mayıs 1965 (Not: 3 sayı devam etmiştir.)

"Fatih'in Şahsiyeti" başlığı altında kaleme alınan bu yazı serisinde, türlü cepheleriyle Fatih, ondaki muharrik kuvvet gösterilmiş olup, özellikle ilim, siyaset ve aksiyon tarafı işlenmiştir.

Nereden başlayalım... Fatih'in şahsiyetini anlatmak için, zamanın hangi zirvesinden ve mekânın hangi köşesinden başlamak lâzım... Çünkü insan, fizyonomiden ziyâde ruh; cesed ve görünüşten ziyâde mefkûre ve ideal olduğuna göre; Fatih'i değil yalnız Türk milletinin, İslâm ve insanlık âleminin malı yapan nelerdir? Önce bunu anlamak lâzım...

Fikir ve fazilet tarihinde, zaman bakımından kademe kademe geriye; yükseklik ve azamet yönünden basamak basamak yukarıya gidelim. İşte, insanlığa üsve ve insanlıkta zirve Resulullah devrindeyiz. Hendek muharebesi. İslâm davası ve müslümanları yok etmek zihniyetinde olan Kureyş müşriklerine karşı, müdafaada kalınacak ve Selmân-ı Farisî'nin teklifine uyularak şehrin etrafında hendekler kazılacak. Hendeklerin kazılmasında ashab ve Resulullah İslâm'ın izzeti bakımından yan yana, sırt sırta çalışmakta. Bir grup sahâbî kan ter içinde bir taşı parçalamak için çabada. Fakat hayır, bir türlü parçalanmıyor. Haberdar edilen Allah'ın Sevgilisi gelir. Üç kazma darbesiyle taşı parçalar. İlâhî bir his: Gözlerini uzaklara, tâ uzaklara, bir şeyler görüyorlarmış gibi dikiyorlar. "İlk vuruşta bana San'a'nın evleri göründü. İkinci vuruşta Kisra'nın yıkılışını gördüm. Üçüncü vuruşta Rum'un

kızıl köşklerini...

Ve gerçekten görülmüş, bir mûcize-i peygamberîdir. Söylediği ilk iki yer alınır. Üçüncüsü yani Bizans, onun haberinden tam dokuz asır sonra 1453'te... Bundan 512 yıl önce, 29 Mayıs Salı günü fethedilir. Bir hadis:

لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطَنْطِينِيَّةُ فَلَنَعْمَ الْأَمِيرُ أَمِيرُهَا، وَ لَنَعْمَ الْجَيْشُ ذَلِكَ الْجَيْشُ

“İstanbul elbette fethedilecektir. Onu fetheden kumandan ne güzel kumandan ve o asker, ne güzel asker!..”

Bu şerefe nâil olmak için Arap mücahitleri tarafından İstanbul, yedi defa muhasara edilir. Fakat şeref, hakikî sahibinde...

Bu şerefin sahibi: Ölümünde, Akşemseddin'in ifadesine göre, bütün serveti bir yüzükten ibaret olup, hatta o dahi satılıp ücreti bitinceye dek baş ucunda Kur'ân-ı Kerîm tilâvet olunan bir babanın oğlu...

Mânâ sultanlarından Hacı Bayram-ı Velî'nin işaretiyle fethin oğluna müyesser olacağını bilen ve ona, “Oğlum, ne gıptaya değer bir durum ki, fetih sana müyesser olacaktır.” diyen Ebü'l-Feth'in babası, İkinci Murad'ın oğlu...

İşte biz, buradaki yazımızda, o şâh-ı bülend-âsitân'ın şahsiyetinden bahsedeceğiz. Şunu belirtmek lazımkı, onun basit nüanslarına, kafasındaki

ve kalbindeki muharrik kuvvete kadar görmek isteyen herkesin, gözlerine muhakkak bir İslâm merceği takması gerekir. Aksi halde o, orta boylu, elâ gözlü, kalın ve kırmızı dudaklı, kıvrık burnu dudaklarının üzerine düşmüş, şahin gösterişli ve deha sahibi, atılgan, cesur, cihangir ve bir imparatorluk bânisi olarak gözükür.

Ve böyle bir görüş onu, kendisini tanrı ilan edecek kadar şuursuz bir İskender; ordusunu perişan vaziyette bırakan bir Napolyon; ölüm korkusundan Selevkus devletine sığınan bir Anibal grubu içinde mütalaa etmek olur. Halbuki o, kılıncının ucunda merhamet götüren tevhîd akîdesinin mübelliği, Ebü'l-Fethi ve'l-Megazî, Mehemed Han Gazi Hazretleri'dir.

Bakınız, onun için ¹ (السلطان محمد فاتح القسطنطينية) isimli eserin sahibi, Mısırlı Doktor Mehmet Saffet Bey, Fatih'in ve Osmanlılar'ın muvaffakiyet âmillerini izah ederken başlıca bunlardan birinin fart-ı temessükleri ve büyük bir hamasetle İslâmiyeti müdafaa uğrunda sarsılmak bilmeyen azim ve gayretleri olduğunu ve İslâm dini, Osmanlı devletinin medâr-ı fahr ve vahdeti olup, bu yolda giriştikleri mücahede onları hayat, beka ve nusrata götürdüğünü söyler ki, Osmanlılar'ın ve bu devletin esas şiarının tam bir ifadesidir.

Ve yine Ahmed Refik Bey merhum, "Padişahlarımızda Din Gayreti ve Vatan Muhabbeti" namındaki eserinde der ki, "Padişahlarımız için yegâne emel, Resûl-i Ekrem'in şefaatine nail olmak, İslâmiyetin ilerlemesine kılınclarıyla hizmet etmektir. Gazanın şan ve şerefine, ecir ve sevabına dair Peygamber Efendimiz'in mübarek hadisleri, padişahlarımızı daima gazaya sevk eyledi. Gazalarda düşmanın malını, canını korurlar, dine hizmet etmekten geri durmazlardı. Fatih Sultan Mehmed bu vasıfta temeyyüz edenlerdendi."

Bu ve bunun gibi pekçok misaller; bize, İslâm dinine tam manasıyla bağlı muhterem bir babadan doğduktan sonra 49 sene, bir ay, beş gün yaşayan ve Tekfur –yani Sultan Çayırı– denen yerde ölüm döşeginde iken Hakk'a yönelen Fatih Sultan Mehmed'e İslâm gözlüğüyle bakmamanın bir hata olduğunu ifade etmektedir.

İki İmparatorluk, on küsur devlet ve 200 şehir zapteden Fatih, bir devletin devam ve bekası için iktiza eden askerî, malî, ilmî, iktisadî, ziraî ve sair her türlü teşkilat ve müesseseleri meydana getirmiş; dahili ve harici memleketin selameti ve emniyeti için hiçbir tedbiri ihmal etmemişti. Bu teşkilatın dikkate değer tarafı, az memur ve az masrafla düzenli idare te'mini yolunun bulunmuş olmasıdır.

Dost ve düşmanın müştereken takdir ettikleri insanlar, büyük insanlardır. Fatih, işte böyle bir insandır. Şunu söylemek yerinde olur: Biz, onun üstünlük ve faziletlerini, körebe oyununda ebenin sağ ve solda birşeyler

¹ Es-Sultan Muhammed Fâtihü'l-Kostantiniyye.

bulması için çabası şeklinde değil, gözlerimizi açıp Kâinatın Efendisi'nin hakkındaki medhini görmek suretiyle hemencecik anlayıveririz. Çünkü o, büyük peygamberin övdüğü, büyük kumandandır.

Kendi iç iman ve ruhunun ipek ibrişimlerle dokuduğu bünyenin sahibi; en büyük olarak adâlet, ilim ve irfan, çalışma ve gayret, iffet ve istikâmeti kabul etmişti.

Yegâne gayesi, tevhîd akidesini umumileştirmeye ve Kur'ân prensiplerinin muhafaza ve te'âlisine dayanıyordu. Otuz kûsûr sene zarfından asırlara sığmayacak kadar geniş ve fevkalâde muvaffakiyetler kazanmıştı. Hayatı basit idi. Okumaktan ve harb mümâreselerinden başka bir şeyle meşgûl olmazdı. Vakit bulduğu zaman ava çıkardı. Şehvî hayattan ve türlü sefâhetten uzaktı. Sofrası basit olup, nedim ve her çeşit mükeyyefâtan – yani keyif veren şeylerden – ârî idi. Müptezel ve bayağı ihtilâttan kaçınırdı. İlim, mücâdele ve muharebe planları havası içinde kendi ulvî âleminde yaşardı. Dindardı. Hayrı severdi. Saltanat zamanlarında, kendileri, vezirleri ve diğer zevât tarafından yapılan bina ve hayır müesseseleri sayılamayacak kadar çoktur. Devrinde, her el bir hayır müessesesi yapmak için uzanıyordu. Ve fetihten sonra İstanbul'un siması birkaç sene içinde değişiverdi. Fatih Sultan Mehmed; yeni taht şehrini, asırlar boyunca ihmâlin eseri, harap ve yoksul olarak almıştı. Şehre girdiği gün Ayasofya'nın kubbesine çıkmış ve etrafa şöyle bir göz attıktan sonra dudaklarında,

پرده دارمیکند درقصر قیصر عنکبود
بوم نوبت میزند در قبه أفراسیاب

beyti dökülüvermişti. Yani;

*“Kayser’in sarayında örümcek perdedarlık ediyor,
Efrasyâb’ın kubbesinde de baykuş nöbet borusu çalıyor.”*

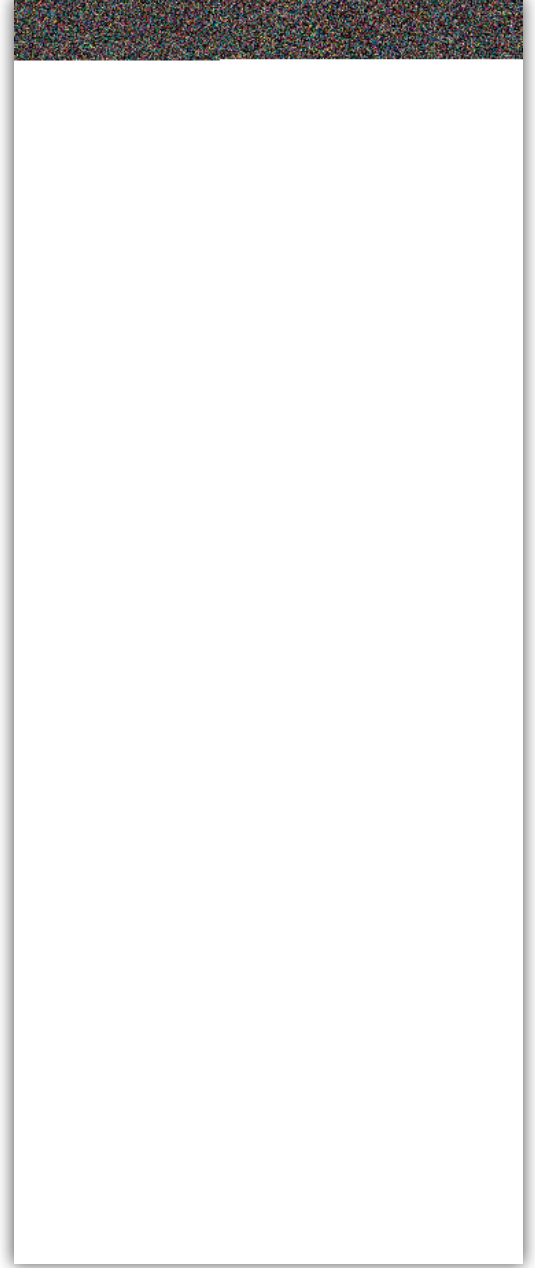
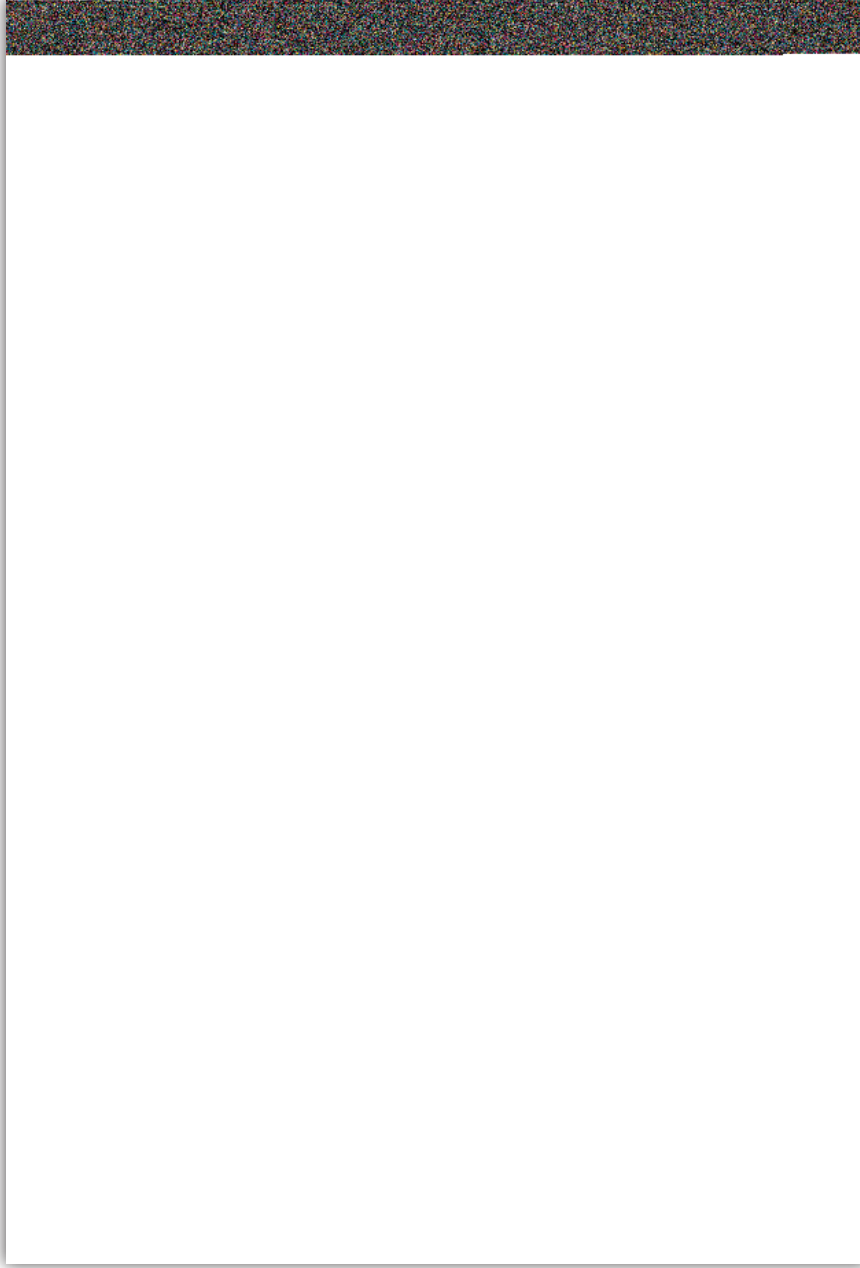
En büyük ilim ve sanat adamları, her yerden onun yanına koşuyorlardı. Ali Kuşçu ve Hindistan'dan Hâce-i Cihân, İstanbul'a gelmiş, geniş ihsan ve lutfâ nail olmuşlardı.

Molla Câmî, faziletperverlikte darb-ı mesel olan Hüseyin Baykara'nın atının dizginine yapışmasına, Şîr Ali Nevâî'nin özengisine sarılıp bırakmak istemeyişlerine rağmen; Fatih'i görmek iştiağıyla Konya'ya kadar gelmiş, fakat padişahın ölümü bu mutlu kavuşmaya mani olmuştu.

Şiir söylemek ve dinlemekten zevk duyan Fatih, milliyet ve vatani ne olursa olsun, şairlere ikram ve ihsanda bulunurdu. Bu ikram ve ihsanı tâ Hind şairlerine kadar uzanmıştı. Şiirle ilgili olarak Bursa ve Kastamonu'da bir takım medreseler açtı. Otuz şaire tahsisat ve vazife vermişti.

Bu devirde pek çok şair vardı. Bu zatlar Hüdâ-yı nâbid yetişmiş olmayıp, devrin ilim ve irfan müesseselerinde layıkıyla tahsil görmüş, faziletli şair ve ediplerdi. Fatih'in vezirleri içerisinde 7 tanesi şairdir.

Kitap, Fatih'in sevdiği şey ve en yakın dostu idi. Devrinde yazılmış kitapları okur, tedkik ve tenkîd ederdi.

Fatih ve Siyaset

Fatih, siyasette dahi nâdir gelen dâhilerdendi. İstanbul fethinde Rumlara gösterdiği teveccüh ve müsamaha;

Cüzzam hastalığı gibi, Anadolu ırkına işlemiş olan Karamanoğulları taraftarlığını yok etmek hususunda gösterdiği zekâ ve cesâret;

Ve bilhassa istilâ zamanında coğrafi sınırlardan bir şey kaybetmemek, onun siyasi muvaffakiyetlerindedir.

Ve yine o, Rumelini, tabii hudud olan Tuna nehrine kadar genişlettikten sonra, imarı cihetine gitmiş; Tuna'nın arkasında yaptığı Macar ve Nemçe (yani Avusturya) seferleri ise, oraları kendisine bağlamaktan ziyade, o zamanların âdeti olan, yağma ve kazanç düşüncesine dayanır.

İslâmiyeti Bosna'da kuvvetlendirip Mora'da yaydıktan sonra, Sırbistan'da da müslümanların sayısının çoğalmasına çalışması onun imanının bir icabı idi. Çünkü Fatih ve etrafı, kılınçlarının üzerinde tevhîd akîdesini, İslâm mefkûresini ve merhamet hissini götüren idealistlerdi.

Fatih, adalet severliği lâfızlarla değil, hadiselerle açığa vuran ve adâleti mülkün esası yapan bir kimse idi. Ali Himmet Berkî der ki, "İrâdesini in-faza muktedir adalet sever bir hükümdar zamanında galip olan adalettir. Aksi hal, ancak zâlim bir idarede bahis mevzuu olabilir. Siyasi ve içtimai hayatta bu nokta mühimdir. Adalet içinde geçen devirler, hükümdarın adl severliğine borçludur. Fâruk-u A'zam, Ömer İbn-i Abdülaziz, Nureddin Mahmud gibi fart-ı adaletleri âlemde meşhur olan hükümdarların adaleti icradaki muvaffakiyetleri adalet severlikleri neticesi değil midir?" İşte Fatih de bunlardan biri idi.

O, hocalarından İslâmî ilimlerle beraber devlet idaresi için lazım olan ilim ve fenleri tahsil etmiş ve devlet mesuliyetini nasıl yükleneceğini, iç ve dış devlet nizamlarını tedkik etmişti.

Çocukluğundan itibaren geçen nezih hayatı içinde, hep milletini ve milletin saadetini düşünen Fatih 22-23 yaşlarında deniz ve karalarda muazzam ordular idare etmek, karadan gemiler yürütmek gibi harikalar ibda eylemişti. Onun, dağların bile yanında zayıf kaldığı sarsılmak bilmeyen azmi karşısında, en kuvvetli düşman ve isyan orduları münhezim; asırlar yaşamış kale ve burçlar hurda-haş olmuştur.

Fatih, düşmanı bile takdir etmesini bilen ve herkese hakkını veren kimse idi. Kostantiniyye'nin son imparatoru Konstantin'in teşhîs edilen cesedi ve kesik başı, Fatih'ten kahramanların hakkı olan hürmeti gördü.

Fatih, dine tam manasıyla bağlı bir insandı. O, Kur'ân'daki (لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ) "Dinde ikrâh (zorlama) yoktur." Esasını kabul edip icabı ile amel ediyordu.

İstanbul fethinde herkesi dininde serbest bırakmıştı. Hazret-i Ömer de, Kudüs'ü aldığı zaman böyle yapmamış mıydı? Hatta Fatih'e Ortodoksluğun hamisi ve banisi sıfatı bile takılmıştı.

Fatih, her şeyi yerli yerince ve zamanında yapmasını bilen bir zattı. Mesela, Çandarlı Halil Paşa'nın ifna edilmesi tam zamanında olmuştur. Bu hadiseden sonra, iki sene devleti vezirsiz idare etmiştir. Bununla, değil Halil Paşa'sız, vezirsiz bile devleti idare edebileceğini göstermiştir.

Ve işte, içinde yaşadığımız Anadolu, Fatih devrinde gerçek ruh muhtevasını bulup, seyyarlıktan sabitliğe geçmiş ve ruh vatanıyla iç içe yeryüzü vatanını kurup büyük bir mana çerçevesi haline getirmiştir. Ve Fatih; put ve salibi, hilale teslim alan kimsedir.

Fatih, en sıkışık anında bile, cesaret ve metanetinden bir şey kaybetmeyen insandı.

II. Mehmed, henüz İstanbul'u fethetmemişti. İlk seferini yapıyordu. Karaman seferinden dönerlerken yeniçeriler, küstahça bir harekette bulunmuşlardı. Padişahın yolu üzerinde iki saf halinde durup, "Padişahımızın ilk seferidir, ihsan gerek!" demişlerdi. Genç hükümdar Edirne'ye ulaşmak için acele ettiğinden, Yeniçerilerin bu küstahlıklarına rağmen, hiddetini yendi, on kese akçe ihsan etti. Aradan birkaç gün geçtikten sonra, Yeniçeri Ağası Kurtçu Doğan'ı, sıkı bir dayak cezasına çarptırdı ve Amasya'ya sürgün etti. Hadiseye sebebiyet veren yaya başlarına yüzer deynek vurdurdu.

Fatih, şiddetli bir hükümdar gibi görünürse de bu, bulunduğu pozisyonun zarurî kıldığı bir haldir. Bunu, böyle anlamak gerek. Olan değil, olması icabeden hal...

Fatih askerdeki moralin, kumandan ve asker yönünden ne demek olduğunu biliyordu. Kendisi askerinin bu yönünü takviye ederken, karşı tarafın da moralini bozuyordu.

Son Bizans elçisine verdiği cevapta, "Kudretimin başaracağı şeyler, sizin muhayyilenizin sınırları dışındadır." sözü, onların zihinlerini allak bullak edip cesaretlerini kırmak için kafi idi.

Fatih tuttuğu yolda işlerini aksatacak ve kendisine mani olacak kimse-lerin, düşman olup –düşman gözükenden çok, dost gözüküp– düşman olanlar olduğunu biliyor ve onların kötü hareketlerine set çekmek için gönül ve kalplerini kazanma yollarını buluyordu.

Mesela, yaptığı münasebetsiz bir hareketten dolayı, Bizans'a kaçmış olan Yıldırım Beyazıd'ın torunu ve kendisinin amcazâdesi, Şehzade Orhan'a senede 300 bin akçe maaş bağlamıştı.

Fatih, ilelebed milletin vahdetini, kendisinden sonra imparatorluğunun parçalanmaması, aksine daima devam edip gitmesi arzusunu, "Evlâdından her kimesneye ki, saltanat müyesser ola, nizam-ı âlem için karındaşını katletmek caizdir." diye sembolize etmiştir ki, nizâm-ı âlem için öz kardeşi bile öldürmek câizdir. Bununla Fatih'in memleket ve milletseverliğini ölçebiliriz.

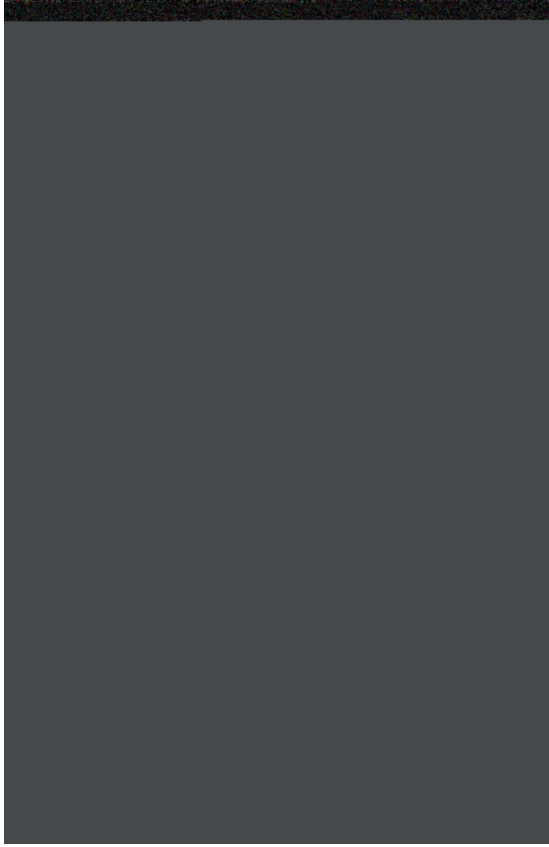

Rum asıllı Osmanlı ressamı Konstantin
Kapıdağı'nın Fatih Sultan Mehmed tasviri.

Fatih'e ve Onun Yeni Nesline Selâm

Necip Fazıl Kısakürek

Necip Fazıl Kısakürek, "Fatih'e ve Onun Yeni Nesline Selâm", *Fikre Sanata Ruha Tohum*, Yıl: 2, Sayı: 20, Mayıs 1965, ss. 3-5.

Necip Fazıl Kısakürek

Bundan asırlarca evvel, İstanbul'un fethinden evvel, Osmanlı devletinin kuruluşundan evvel, piyadeleri ve süvarileriyle hac yolunda bir kervan... Çölde insan kanını kurutma kâğıdı gibi emen güneşin altında bir insan şöyle haykırıyor:

"Yedi kere hac sevabını bir içim suya kim satın alır?"

Biri, tulumundan bir içim su veriyor. Yedi kere piyade hac sevabını bir içim suyla değiştiren büyük velî de, suyu, oracıkta, dili ve sipsivri dişleri meydanda, karnı inip çıkan bir köpeğe içiriyor ve bir hadîs okuyor:

"Ciğeri yanan her mahlûka su vermekte büyük sevap vardır."

Amma, işin sır noktası şudur ki, büyük velî, ciğeri yanan mahlûka su içirmek sevabına da istekli değil; onun üstünde, bir hadîse saygısını göstermeye me-mur... Bunun için de, üzerindeki bütün sevapları, ka-bil olsa, hemen devretmeye hazır.

Bu nükteyi yine kendisi çerçevesiyor:

"Bir hadîs emrini yerine getirmek için yedi hac sevabını bırakıyorum!"

İşte iman metodolojisinin en ince ve derin hikmet merkezi!.. Vasıtanın getirdiği nimetten fazla, vasıtaya hürmet... İmzanın bağışladığı servetten ziyade, imzaya itibar ... Bu noktada vasıta, gaye oluyor; ve kazanç zevki, yerini vazifeye terk ediyor.

FATİH'E VE ONUN NESLINE SELÂM

N
E
C
İ
P

F
A
Z
I
L

K I S A K Ü R E K

Bundan asırlarca evvel, İstanbul'un fethinden evvel, Osmanlı devletinin kuruluşundan evvel, piyadeleri ve suvarileriyle hac yolunda bir kervan... Çölde insan kanını kurutma kâğıdı gibi emen güneşin altında bir insan şöyle haykırıyor:

— Yedi kere hac sevabını bir içim suya kim satın alır?

Biri, tulumundan bir içim su veriyor. Yedi kere piyade hac sevabını bir içim suyla değiştiren büyük velî de, suyu, oracıkta, dili ve sipsivri dişleri meydanda, karını inip çıkan bir köpeğe içiriyor ve bir hadîs okuyor:

“— Ciğeri yanan her mahlûka su vermekte büyük sevap vardır.”

Amma, işin sır noktası şudur ki, büyük velî, ciğeri yanan mahlûka su içirmek sevabına da istekli değil; onun üstünde, bir hadîse saygısını göstermeğe memur... Bunun için de, üzerindeki bütün sevapları, kabil olsa, hemen devretmeğe hazır...

Bu nükteyi yine kendisi gerçeveliyor:

— Bir hadîs emrını yerine getirmek için yedi hac sevabını bırakıyorum!

İşte iman metodolojisinin en ince ve derin hikmet merkezi!... Vasitanın getirdiği nimetten fazla, vasıtaya hürmet... İmzanın başışladığı servetten ziyade, imzaya itibar... Bu noktada vasıta, gaye oluyor; ve kazanç zevki, yerini vazifeye terk ediyor.

★

Hadîs... Allah Sevgilisinin, ebediyet fanusu mukaddes gözlerini kırpışlarından, derinliğine doğru ferdi, genişliğine doğru da cemiyetiyle bütün kâinatı nizamlayan en kısa kelimelerine kadar, kendilerine bağlı her şey... Onun büyüğü, küçüğü yoktur. En küçüğü, içinde ormanlar taşıyan tohum kadar küçük, en büyüğü de kâinata kâinat katıcı çapta büyüktür.

Fakat!... Fakat bir hadîs vardır ki, Saadet Devrinden sonraki bütün çağrılardan zaman ve mekân ölçüsünü getirmek, İslâm'ın yeryüzüne hâk ve nakşındaki mâna ve

3

*

Hadîs... Allah Sevgilisinin, ebediyet fanusu mukaddes gözlerini kırpışlarından, derinliğine doğru ferdi, genişliğine doğru da cemiyetiyle bütün kâinatı nizamlayan en kısa kelimelerine kadar, kendilerine bağlı her şey... Onun büyüğü, küçüğü yoktur. En küçüğü, içinde ormanlar taşıyan tohum kadar küçük, en büyüğü de kâinata kâinat katıcı çapta büyüktür.

Fakat!.. Fakat bir hadîs vardır ki, Saadet Devrinden sonraki bütün çağrılardan zaman ve mekân ölçüsünü getirmek, İslâm'ın yeryüzüne hâk ve nakşındaki mâna ve madde planını vermek, İslâm'ın topyekûn aksiyon ve sosyal zeminini hedeflendirmek bakımından, kendi sonsuzluğunu bir

yana bırakalım, fakat bizim sınırlı idrakimize göre, büyüklerin büyüğü, üstünlerin üstünüdür.

İstanbul'un, Kostantinopolis'in fethini vazifelendiren, müjdeleyen ve bu fethi gerçekleştirecek başbuğ ve askeri "Ne güzel başbuğ!" ve "Ne güzel asker!" diye anlatan muazzam hadîs...

Allah Resulünün, hangi dil ve soydan olursa olsun, bütün İslâm birlik ve topluluklarına ana cadde işareti veren bu emirlerini yerine getirmek şerefi, başlıca İslâm aksiyonu halinde, bundan beş yüz şu kadar yıl evvel, Türk topluluğuna ve onun başbuğu Fatih Sultan Mehmet Han'a nasip oldu.

Öyle bir emirdi ki, Fatih'e gelinceye kadar, Resuller Serverinin, Hicaz ve Suriye'den kalkıp İstanbul'a kadar gelen ve gerçek şehitler sıfatıyla kanlı elbiseleri içinde İstanbul surlarının dibine gömülen muazzez sahabilerinden başlayarak, kaç defa tecrübe edilmiş, fakat başarılammıştı. Bedir Gazası tohumunun, Batıyı can evinden toslama yolunda, ağacını vermek ve yemişini dermek gibi bir harikayı, bundan beş yüz şu kadar yıl evvelki Türk topluluğu ve onun genç başbuğu yerine getirdi.

Bütün yolların kendisine çıktığı Roma'nın Şark bölümü Bizansiyum, gerçekte Doğu ve Batı düğümünün merkezi binbir yol ağzı, onun fatihi Sultan Mehmet de, Türk cemiyetini, dünü, evvelki günü, bugünü ve yarınıyla saran binbir mânanın kavşak noktasıdır. Fatih'ten yola çıkıp nereye varamayız ki?..

İlk mâna, büyük mâna, kurtarıcı mâna: Fatih'i anlamak için, uçurum dibinden dağ başına bakarak ve uçurumu görmeyerek değil, dağ başından uçuruma göz atarak ve her an yüksekliğin şartını içimizde gizli tutarak hükme varmak lazımdır. Biz çent zamandan beri tarihî mefahirimizle pohpohlanırken palasparelere bürünmüş dilencinin, boynuna ölü bir plaka asıp şehzadelik iddia etmesi gibi, ne kendi öz gerçeğini, şu andaki gerçeğini, ne de kaybettiği büyük hakikati, mazideki maktul hakikati görebilen, gözlere mil çekici ve ruha zift doldurucu bir halet, bir pisikoz içindeyiz. Fatih'i görebilmek için, başımızı abdal abdal havaya kaldırıp, nur saçarak dünyayı devreden füzeye bakmamalıyız; bir an o füzenin içinden dünyaya ve kendimize bakmalıyız! O zaman Fatih'i, dünyayı ve halimizi görür ve bugün, 29 Mayıs 1965 Cumartesi, sabahtan beri, ahmak gazete manşetleri, vapur düdüklüğü ve ziller, davullar, dümbeleklerle uça uça kutladığımız günü, şimdiki Bizans artıklarından ziyade, bize utanç ve gözyaşı telkin ettiğini takdir ederiz. Ve ancak o zaman, büyük bir Türk şâirinin¹:

*Her kûşesinde dehrin nâm-ı beka-nisârın
Şayestedir denilse, âlem senin mezarın*

diye anlattığı büyük başbuğun ordusunda dümen neferi olabilmek fazi-

¹ Abdülhak Hâmit Tarhan.

madde plânını vermek, İslâm'ın topyekûn aksiyon ve sosyal zeminini hedeflendirmek bakımından, kendi sonsuzluğunu bir yana bırakalım, fakat bizim sınırlı idrakimize göre, büyüklerin büyüğü, üstünlerin üstünüdür.

İstanbul'un, Kostantinopolis'in fethini vazifelendiren, müjdeleyen ve bu fethi gerçekleştirecek başbuğ ve askeri "Ne güzel başbuğ!" ve "Ne güzel asker!" diye anlatan muazzam hadîs...

Allah resulünün, hangi dil ve soydan olursa olsun, bütün İslâm birlik ve topluluklarına ana cadde işareti veren bu emirlerini yerine getirmek şerefi, başlıca İslâm aksiyonu halinde, bundan beşyüz şu kadar yıl evvel, Türk topluluğuna; ve onun başbuğuna Fatih Sultan Mehmet Han'a nasib oldu.

Öyle bir emirdi ki, bu, Fatih'e gelinceye kadar, Resuller Serverinin, Hicaz ve Suriye'den kalkıp İstanbul'a kadar gelen ve gerçek şehitler sıfatıyla kanlı elbiseleri içinde İstanbul surlarının dibine gömülen muazzaz sahabilerinden başlayarak, kaç defa tecrübe edilmiş, fakat başarılamamıştı. Bedir gazası tohumunun, Batıyı can evinden toslama yolunda, ağacını vermek ve yemini dermek gibi bir hârikayı, bundan beşyüz şu kadar yıl evvelki Türk topluluğuna ve onun genç başbuğuna yerine getirdi.

Bütün yolların kendisine çıktığı Roma'nın Şark bölümü Bizansiyun, gerçekte Doğu ve Batı düğümünün merkezi binbir yol ağzı, onun fatihi Sultan Mehmet de, Türk cemiyetini, dünü, evvelki günü, bugünü ve yarınıyla saran binbir mânânın kavuşak noktasıdır. Fatih'ten yola çıkıp nereye varamayız ki?...

İlk mâna, büyük mâna, kurtarıcı mâna: Fatih'i anlamak için, uçurum dibinden dağ başına bakarak ve uçurumu görmeyecek değil, dağ başından uçuruma göz atarak ve her an yüksekliğin şartını iğimizde gizli tutarak hükme varmak lâzımdır. Biz çent zamandanberi, tarihî mefahirimizle pohpohlanırken palasparelere bürünmüş dilencinin, boynuna ölü bir plâka asıp şehzadelik iddia etmesi gibi, ne kendi öz gerçeğini, şu andaki gerçeğini, ne de kaybettiği büyük hakikati, mazideki maktul hakikati görebilen, gözlere mil çekici ve ruha zift

doldurucu bir halet, bir piskoz içindeyiz. Fatih'i görebilmek için, başımızı abdal abdal havaya kaldırıp, nur saçarak dünyayı devreden füzeye bakmamalıyız; bir an o füzenin içinden dünyaya ve kendimize bakmalıyız! O zaman Fatih'i, dünyayı ve halimizi görür; ve bugün, 29 Mayıs 1965 Cumartesi, sabahtanberi, ahmak gazete manşetleri, vapur düdüklüğü ve ziller, davullar, dümbeleklerle uça uça kutladığımız günün, şimdiki Bizans artıklarından ziyade, bize utanç ve göz yaşları telkin ettiğini takdir ederiz. Ve ancak o zaman, büyük bir Türk şairinin:

**Her kâşesinde dehrin,
Nam-ı bana medarın,
Şayestedir denilae,
Âlem senin mezarın.**

diye anlattığı büyük başbuğun ordusunda dümen neferi olabilmek fazilet ve liyakâtine ereriz.

**Oldukça sen cebinsây,
Hâlâ gelir zeminden
Tekbir-i zâr ve zârın.**

"Sen başını yere koydukça aldığın tekbirler hâlâ toprağın içinde fıkırdıyor!" dediği, secdedeki büyük baş, kendi gaye ve aksiyonunun hisse senedi adına, bugün neye mâlik bulunduğumuzu bize sorsa, gösterebileceğimiz bir şey var mıdır?

Fatih!... Batı dünyasını, kendi içine karşı bir tez, dışına karşı da bir (artı tez) halinde şahlandıran Rönesans hareketine ve yeni, çağa eş kurucu muazzam aksiyonuyla Fatih... Akıl madde ve eşya üzerindeki Kur'anla sabit fetih ve teshir hakkını, Batılı mühendislerle top döktürerek âbideleştiren, gerçek İslâmî ruhiyle Fatih... Bir gece içinde donanmasını, bir sepet su çiçeği gibi Halic'e döken, engel tanımaz hareket şevkiyle Fatih... Bir öfke deminde kolunu kestirdiği Macar mühendisin, hakkını şeriatte araması üzerine, karşılık olarak kendi kolunun kesilmesi hükmünü basan ulvî mahkemesi ve adaletiyle Fatih... Taarruz gününü soran vezirine "Bu sırrı külahımın duyacağını bilsem, başımdan çıkarır, atardım!" cevabı içinde, olanca devlet, nizam, tedbir ve sır karakterini heykelleştiren iş dehasıyla Fatih... Doğu dillerinden üç, Batı dillerinden de ikisine bil-dik çıkan, arayıcı, tarayıcı kültürüyle Fa-

let ve liyakâtine ereriz.

*Oldukça sen cebinsây,
Hâlâ gelir zeminden
Tekbir-i zâr ve zârın*

"Sen başını yere koydukça aldığın tekbirler hâlâ toprağın içinde fıkırdıyor!" dediği, secdedeki büyük baş, kendi gaye ve aksiyonunun hisse senedi adına, bugün neye mâlik bulunduğumuzu bize sorsa, gösterebileceğimiz bir şey var mıdır?

*

Fatih!.. Batı dünyasını, kendi içine karşı bir tez, dışına karşı da bir “anti-tez!” halinde şahlandıran Rönesans hareketine ve yeni, çağa eş kurucu muazzam aksiyonuyla Fatih... Aklın madde ve eşya üzerindeki Kur’ân’la sabit fetih ve teshir hakkını, Batılı mühendislerle top döktürerek âbideleş-tiren, gerçek İslâmî ruhuyla Fatih... Bir gece içinde donanmasını, bir sepet su çiçeği gibi Haliç’e döken, engel tanımaz hareket şevkiyle Fatih... Bir öfke deminde kolunu kestirdiği Macar mühendisin, hakkını şeriatta araması üzerine, karşılık olarak kendi kolunun kesilmesi hükmünü basan ulvî mahkemesi ve adaletiyle Fatih... Taarruz gününü soran vezirine “Bu sırrı külâhımın duyacağını bilsem, başımdan çıkarır, atardım!” cevabı içinde, olanca devlet, nizam, tedbir ve sır karakterini heykelleştirici iş dehâsiyle Fatih... Doğu dillerinden üç, Batı dillerinden ikisine bildik çıkan, arayıcı, tarayıcı kültürüyle Fatih... İtalyalı ressamın fırçasına, insan yüzünde asalet armasının vecdini aşıl原因, içi fikir ve humma dolu gözleri, hafif kıvrık burnu, hikmet çizgisi incecik dudakları, hasılı derinliğine ferd ruhunun en zarif nakışlarını pırıldatıcı simasıyla Fatih.

İmdi:

Bu Fatih, yani Fatih, biricik Fatih, Türk tarihinin gerçek Fatih’i, İslâm’ın nurunu o zamanki Türk topluluğunun billûr fenerinde ışılatma ve bu nuru, bütün saffet, asliyet ve hakikatiyle zıd dünyaya, kapkaranlık Batıya taşıma hamlesinin, insan ve başbuğ şeklinde en büyük idealizm örneğidir ve bu gaye, bu mâna dışında, ne Fatih, ne fetih, ne idealizm, ne inanç, hiç bir şey mevcut değildir. Bu, dünya çapındaki gerçeği, ulvî hakikatlerin sadece yıldız kısmını görebilen bir şâirimiz bile ne derinden sezmiş ve “İstanbul’u Fetheden Yeniçeriye Gazel” isimli şiirine ne dipsiz bir mâna yerleştirmişti:

*Vur pençe-i alî'deki şemşir aşkına
Gulbangi âsmânı tutan pîr aşkına*

*Ey leşker-i müfettihü'l-ebvâb, vur bugün
Feth-i mübînî zâmin o tebşîr aşkına*

*Vur deyr-i küfrün üstüne rekz-î hilâl için
Gelmiş o şehsuvâr-ı cihân-gîr aşkına*

*Düşsün çelengi Rûm'un, eğilsün ser-i Firenk
Vur, Türk'ü gönderen Yed-i takdîr aşkına*

*Son savletinle vur ki, açılsın bu sûrlar
Fecr-i hücûm içindeki Tekbîr aşkına*

Bazı gafillerin, batıya ilk pencereyi açtığını söyledikleri, böylece ilk defa Batıdan ışık alma teşebbüsüne giriştiğini anlatmak istedikleri Fatih, haki-

tih... İtalyalı ressamın fırçasına, insan yü-
zünde asalet armasının vecdini aşıl原因, içi
fikir ve humma dolu gözleri, hafif kıvrık
burnu, hikmet gizgisi incecik dudakları, ha-
sılı derinliğine ferd ruhunun en zarif na-
kışlarını pırlatıcı simasıyle Fatih

İmdi:

Bu Fatih, yâni Fatih, biricik Fatih,
Türk tarihinin gerçek Fatih'i, İslâm'ın nu-
runu o zamanki Türk topluluğunun billûr
fenerinde ışılatma ve bu nuru, bütün saf-
fet, asliyet ve hakikatiyle zıd dünyaya, kap-
karanlık Batıya taşıma hamlesinin, insan
ve başbuğ şeklinde en büyük idealizm ör-
negidir; ve bu gaye, bu mâna dışında, ne
Fatih, ne fetih, ne idealizm, ne inanç, hiç
bir şey mevent değildir. Bu, dünya çapın-
daki gerçeği, ulvî hakikatlerin sadece yal-
dız kısmını görebilen bir şâirimiz bile ne
derinden sezmiş ve "İstanbul'u fetheden
Yeniçeriye Gazel isimli şiirine ne dipsiz bir
mâna yerleştirmişti:

Vur pençe-i Alf'deki şemşir aşkına
Gülbangi âsmânı tutan pîr aşkına
Ey leşker-i müfettiş-ül-ebvâb vur bugün
Feth-i mübini zâmin o tebsîr aşkına
Vur deyr-i küfrün üstüne rekz-i hilâl için
Gelmiş bu sehsüvar-ı cihangir aşkına
Düşün çeleng-i Rûm'un eğilsün ser-i Firenk
Vur Türk'ü gönderen yed-i takdîr aşkına
Son savletinle vur ki açılınsın bu sûrlar
Fecr-i hücum içindeki Tekbir aşkına.

Bazı gafillerin, batıya ilk pencereyi aç-
tığını söyledikleri, böylece ilk defa Batıdan
ışık alma teşebbüsüne giriştiğini anlatmak
istedikleri Fatih, hakikatte, Batıya kendi
ışığını, İslâmın ışığını, Türk fenerinden İslâmın
ışığını götürün; ve bütün insanlığa
aydınlık dağıtmak ve yol göstermek için
onu dünyanın en hâkim ve nezaretli nokta-
sına, Kostantinopolis'e dikmiş olan azîm dâ-
va adamı ve şahsiyet timsalidir. Nitekim bu
dâva ve şahsiyet yolu, kendisinden sonra
bir iki batın, yeni deyimle bir iki kuşak da-
ha devam etmiş, arada Yavuz gibi, kendi
çapında, belki kendisinden üstün bir örne-
ğe rastlamış, Kanunî devrindeyse, cemiyet
halinde zirve noktasına varıp, kabuklaşan
vecd özü ve kömürleşen aşk ateşiyle be-
raber, basamak basamak iniş başlamıştır.

Nereye kadar? Beşyüz on iki senenin
üzerinden füze hızıyla uçunuz! Bugüne ka-
dar! O irtifa, o yükseklik, çıkılmaz bir de-

rece miydi, bilmem; fakat bu inhitat, bu
sukût, inilmez bir kuyu gibidir.

Dejenere Bizans ülkesinin İmparatorluk
Sarayına girdiği zaman, humma dolu gözle-
riyle etrafındaki perişanlığa ve zamannın
inkılabına bakıp:

Bûm nöbet mizenend der târim-i Efrâgiyap
Perdederi mikünend der kasr-i Kayser
ankebut.

"İmparatorun divanhanesinde nöbet
borusunu şimdi baykuş çalıyor; ve Kayse-
rin sarayında perdedarlık vazifesini örüm-
cek görüyor," hikmetini auruıldanan koca
Fatih, acaba beşyüz onbir yıl sonrasında
mı görmüştü?

Uzun konuşmalıyım; ve işi bütün siya-
sî ve içtimai plânını köpürten, yalama ol-
muş kuru lâf maskaralığından koryayım:

Bugün, "Hangi hakla, boşlukta mekân
işgal etmenin hangi hakkıyla elinde tutu-
yorsun?" diye sorsalar cevabı pek zor olan
güzelim İstanbul'un, Peygamber müjdesine
ermiş şahlî Fatih'ini düşünmek, anlamak
ve dile getirmek, ancak dâvayı müsbet ve
menfi kutupları bir arada ortaya koymakla
kabilirdir ki, o da ne dereceye kadar müm-
kündür, ne sorun, ne anlatayım! Eğer bu-
gün, hâlâ bu yeri elde bulundurmanın yü-
zül suyu hürmetine değirmenimize taşıma su
dökülüyorsa, bu da Fatih'in, en aşağı dört
yüz yıldanberi her an batırıla batırıla hâlâ
yok edilememiş İslâmî ruhuna bağli eser-
den, o eserin son artığından geliyor. Fatih'in
mübarek ruhuna selâm olsun ki, bizi
Papaz Makaryos'un Sokrates'e benzedi-
ğinden daha az kendisine benzeten cereyan-
lar içinde yepyeni bir nesil, gerçek benze-
yişin ne demek olduğunu anlamak ve bu gi-
lekeş anlayışa bağli kudsî ıstırapı yüklen-
mek yolundadır. En büyük müjdenin ger-
çekleştiricisi Fatih'e, o sonsuz gerçekleştiri-
ciğin bestesini okuyarak gelmeğe başla-
yan bir yeni nesil, nâmütenahi yeni ve ile-
ri bir Türk nesli müjdesiyle selâm olsun!...

katte, Batıya kendi ışığını, İslâm'ın ışığını, Türk fenerinden İslâm'ın ışığını
götüren ve bütün insanlığa aydınlık dağıtmak ve yol göstermek için onu
dünyanın en hâkim ve nezaretli noktasına, Kostantinopolis'e dikmiş olan
azîm dava adamı ve şahsiyet timsalidir. Nitekim bu dava ve şahsiyet yolu,
kendisinden sonra bir iki batın, yeni deyimle bir iki kuşak daha devam et-
miş, arada Yavuz gibi, kendi çapında, belki kendisinden üstün bir örneğe
rastlamış, Kanunî devrindeyse, cemiyet halinde zirve noktasına varıp, ka-
buklaşan vecd özü ve kömürleşen aşk ateşiyle beraber, basamak basamak
iniş başlamıştır.

Nereye kadar? Beş yüz on iki senenin üzerinden füze hızıyla uçunuz!

Bugüne kadar! O irtifa, o yükseklik, çıkılmaz bir derece miydi, bilmem; fakat bu inhitat, bu sukût, inilmez bir kuyu gibidir.

Dejenere Bizans ülkesinin İmparatorluk Sarayına girdiği zaman, humma dolu gözleriyle etrafındaki perişanlığa ve zamanın inkılâbına bakıp:

*Bûm nevbet mîzened ber târem-i Efrâsiyâb
Perdedâr-ı mîkoned der kasr-ı Kayser ankebût*

“İmparatorun divanhanesinde nöbet borusunu şimdi baykuş çalıyor ve Kayser’in sarayında perdedarlık vazifesini örümcek görüyor.” hikmetini mırıldanan koca Fatih, acaba beş yüz on bir yıl sonrasını da mı görmüştü?

Uzun konuşmayalım ve işi bütün siyasî ve içtimaî planını köpürten, yalama olmuş kuru lâf maskaralığından koruyalım:

Bugün, “Hangi hakla, boşlukta mekân işgal etmenin hangi hakkıyla elinde tutuyorsun?” diye sorsalar, cevabı pek zor olan güzelim İstanbul’un, Peygamber müjdesine ermiş şanlı Fatih’ini düşünmek, anlamak ve dile getirmek, ancak davayı müsbet ve menfi kutupları bir arada ortaya koymakla kabildir ki, o da ne dereceye kadar mümkündür, ne sorun, ne anlatayım! Eğer bugün, hâlâ bu yeri elde bulundurmanın yüzü suyu hürmetine değirmenimize taşıma su dökülüyorsa, bu da Fatih’in, en aşağı dört yüz yıldan beri her an batırıla batırıla hâlâ yok edilememiş İslâmî ruhuna bağlı eserden, o eserin son artığından geliyor. Fatih’in mübarek ruhuna selâm olsun ki, bizi Papaz Makaryos’un Sokrates’e benzediğinden daha az kendisine benzeten cereyanlar içinde yepyeni bir nesil, gerçek benzeyişin ne demek olduğunu anlamak ve bu çilekeş anlayışa bağlı kudsî ıstırapı yüklenmek yolundadır. En büyük müjdenin gerçekleştiricisi Fatih’e, o sonsuz gerçekleştiriciliğin bestesini okuyarak gelmeye başlayan bir yeni nesil, nâmütenahi yeni ve ileri bir Türk nesli müjdesiyle selâm olsun!..

Fatih

A. Rahim Balcıoğlu

A. Rahim Balcıoğlu, "Fatih", *Türk Yurdu*, Yıl: 54, Cilt: 4, Sayı: 6 (Genel Sayı: 312), Haziran 1965, s. 15.

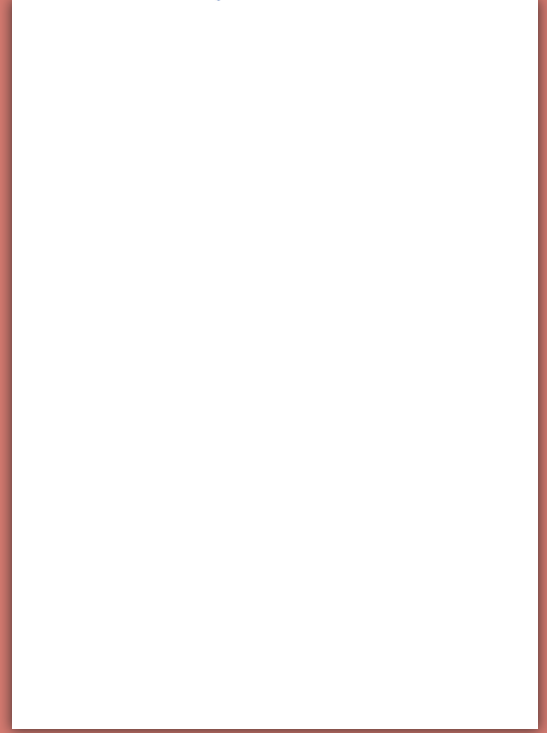
A. Rahim Balcıoğlu

*Ey ulular ulusu,
Ey yüceler yücesi;
Ey hazreti Fatih!..*

*500 bu kadar yıl sonra da olsa:
Sana lâyük olacağız..
Bunu bil!..*

*Daha dün: Yerlere düşerek..
Atının ayağına yüz sürenler;
Bugün: "Megalo İdea" diyerek:
Türlü yollarla.. ediyorlar,
Türk'ü tenkil!..*

*Bir gün doğacak.. bir gün doğacak...
Fatihler uyanacak.. Fetihler olacak!..
O gün mutlak doğacak.. o gün mutlak doğacak!..
Türk ruhu uyanacak.. Türk ruhu uyanacak!..*

*O gün, köhne Bizans'a değil;
Yine Türklüğe doğacak.. yine Türklüğe doğacak!*

*“Megalo İdea” olmayacak; “Megalo İdea” olmayacak!..
Ölü Bizans hortlamayacak.. ölü bizans hortlamayacak!..*

*Ayasofya cami olacak.. Ayasofya cami olacak!..
Işıl ışıl yanacak.. ışıl ışıl yanacak!..
Ayasofya nurlanacak.. Ayasofya nurlanacak!..
Fatih'in ruhu şadolacak.. Fatih'in ruhu şadolacak!..*

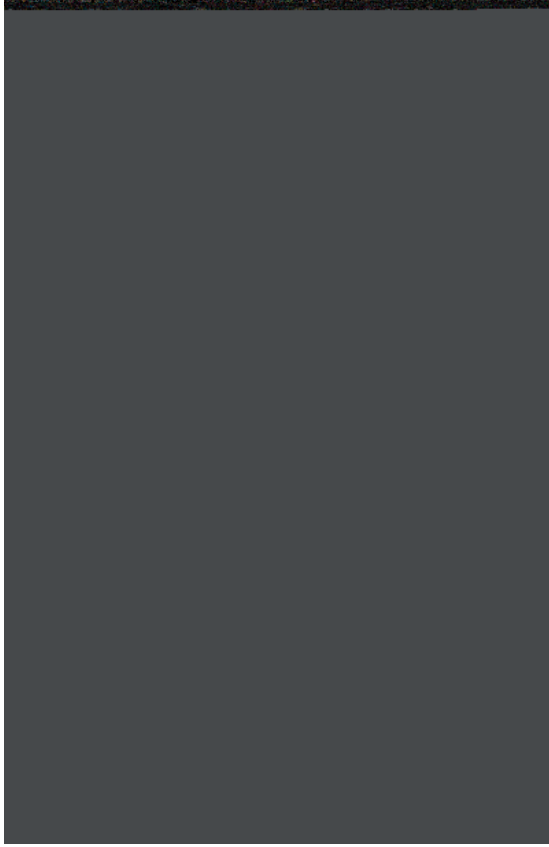
*Bu muhakkak olacak.. bu muhakkak olacak!..
Fatih'in ruhu şadolacak.. Fatih'in ruhu şadolacak!..*

16. yüzyılın ikinci yarısı. Nakkaş Osman'ın Fatih Sultan Mehmed'in tahta çıkışını resmeden minyatürü. *Hünernâme*'deki minyatürü esas alarak çizim yapılmış.

Fatihler ve Zalimler

Nureddin Topçu

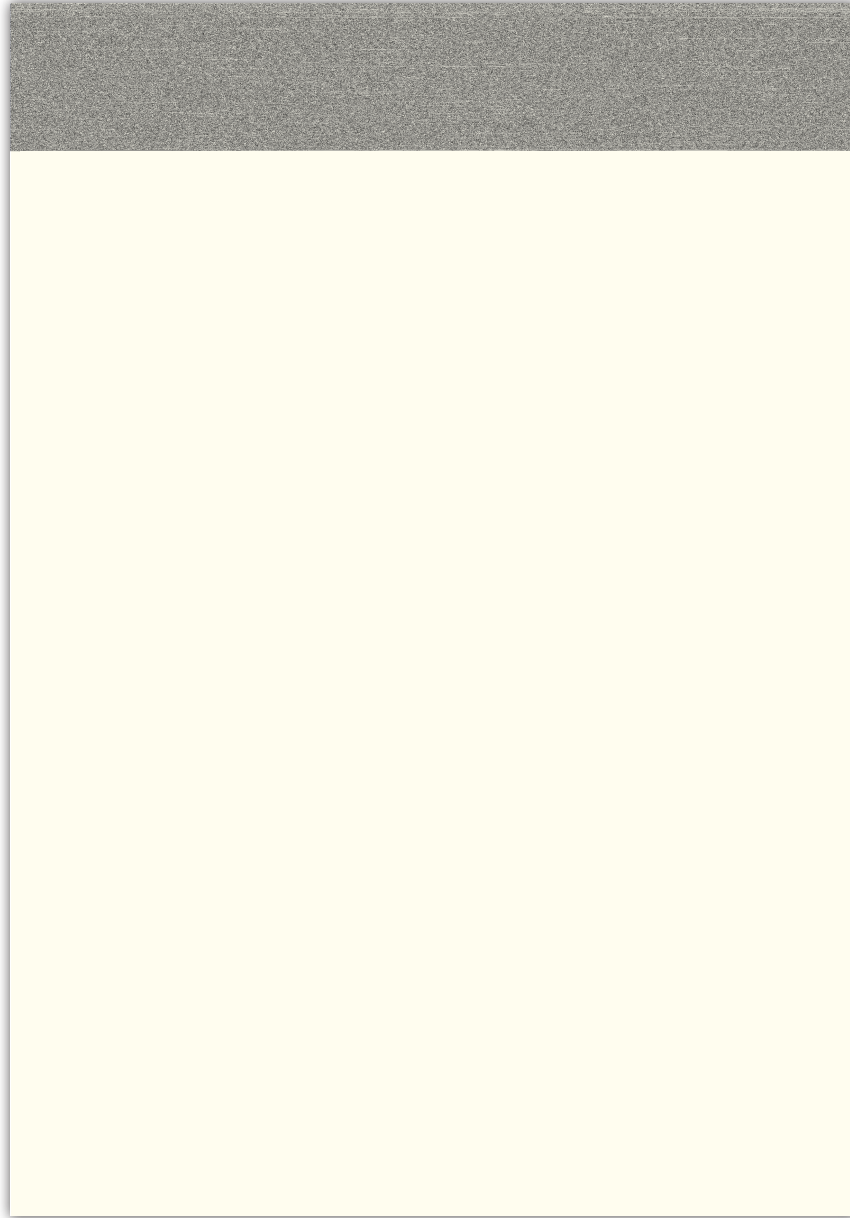
Nureddin Topçu, "Fatihler ve Zalimler", *Fikre Sanata Ruha Tohum*, Yıl: 2, Sayı: 20, Mayıs 1965, ss. 22-24.

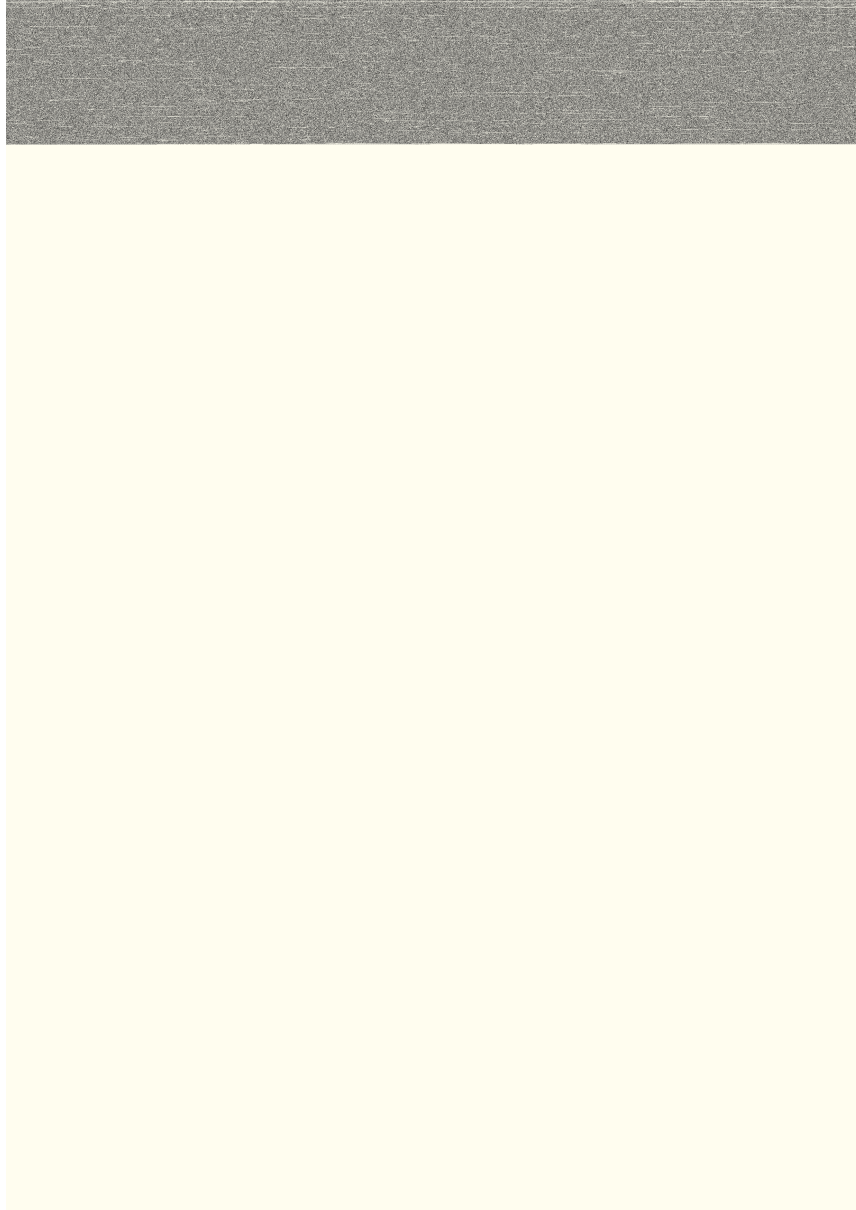
Nurettin Topçu

Büyük fetihler, büyük irade hareketleridir. İnsanın gerçek değerini teşkil eden sonsuzluğa yöneltilmiş irade, sonsuz fetihlerin iktidarına sahiptir. Hayati menfaatlere ve heveslerin emirlerine boyun eğen imansız irade ise, sonsuzluğu kaybetmiş, onunla rabıtayı kesmiştir. Dünya nimetlerine köle olur; menfaatlere esir, heveslere hizmetkâr olur. Serveti, devleti, tahakkümü, zevklerle dolu gururu sever. Farkında olsun olmasın, ister ki kendini müminlerin mürşidi sansın, kendi benliğine tapar.

İradenin böyle düşüş devirleri, milletlerin yıkılış devirleridir. İradenin iflası, insanın iflasıdır. Böyle devirlerde yeryüzü zulüm ve yalanla dolar. Halkı kandırmak için kürsülerden müdahaneci ve gösterişçi nutuklar yükselir. Zümrelerin cebini dolduracak altınlar dağıtılır. Bir yanda zulüm ilerlerken öte yanda mazlumların haline deva olsun diye harekete geçenler, mazlumları da zalimlerin mertebesine yükseltici mağrur sesler çıkarırlar. Mazlumlara müdahane sanatıyla omuzlarda taşınır, başların üstüne yükseltirler. Bunlar da ötekiler kadar zalimdir. Ezilen iman safından yükselen gurur naraları kendilerine teselli oldukça zalimler kadar ve onlar gibi kuvvetli olacaklarını, bir gün zalimlerin yerine geçebileceklerini düşünerek zulmü taklid ederler ve ilk fırsatta kendi etraflarında zulüm denemeleri yapmaktan çekinmezler. Kendi kazanç ve şöhret hırsları uğruna halkı istismar edenler, halkı zalimlerin hizasına getirmek isterler. Zulmün davası, hakkın davası olur. Fatih, kendini kaybettiği anda zalim olur. Onun zalim

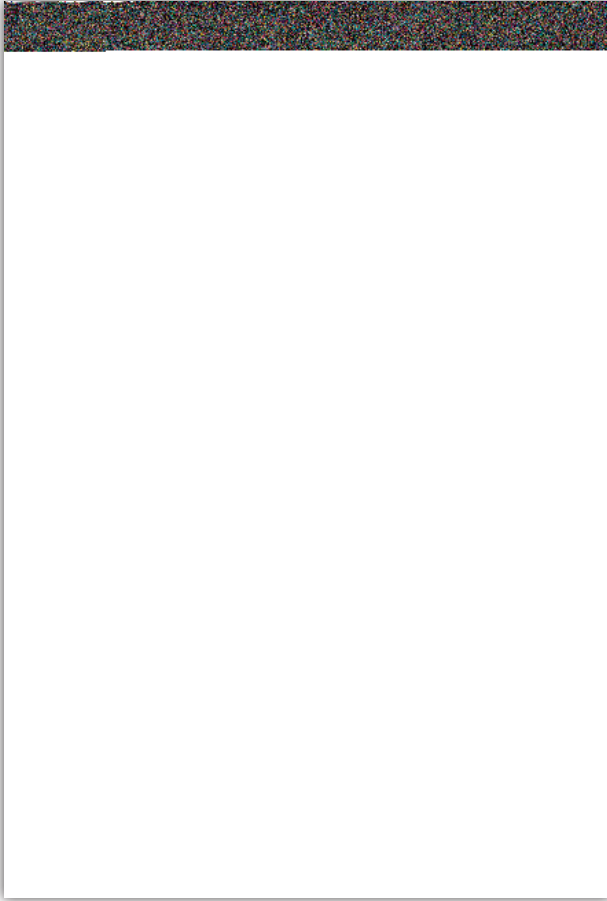
olmamak için bir an bile kalbini kaybetmemesi lazımdır. En büyük fetih esnasında irade sonsuzlukla rabitasını kestiği anda en büyük musibeti doğurabilir. İşte İskenderler'in, Sezarlar'ın, Cengizler'in fetihleriyle insanlığa getirdikleri felaketlerin sebebi budur. Sonsuzluğun iradesinden ayrılmayan gerçek fatihler ise insanlığa rahmet getirirler. İslâmın ruhunu, eserlerinde tanıtan vasıflardan birisi de fütuhatıdır. İnsanlığın tarihinde İslâm devletlerinin fütuhatı gibi yayıldığı yerlere rahmet getirmiş, hakikaten kurtarıcı olmuş fetihler yoktur. İşte eski Asur ve Mısır orduları, İran ve Yunan harpleri, Hunlar ve Romalılar; işte Napolyon istilaları, İngilizlerin mazlum milletlere saldırıları; işte varlıklarıyla insanlığı ürperten Rusya ve Amerika. Bunların yaptığı fetihlerde ruhumuzun önderleri Halife Ömer'lerin, Büyük Muaviye'lerin, ulu atalarımız Fatih'lerin ve Yavuz'ların insanlığa rahmet getiren harplerindeki ruh ve dava, onlardaki kılıcı kullanan kalp kuvveti yoktur. Fethettikleri beldelerin halkını selamete garkeden, ruhlar kurta-

ran müslüman orduları, kan dökücü değil, kalp kurtarıcı olmak davasıyla savaşmışlardır.

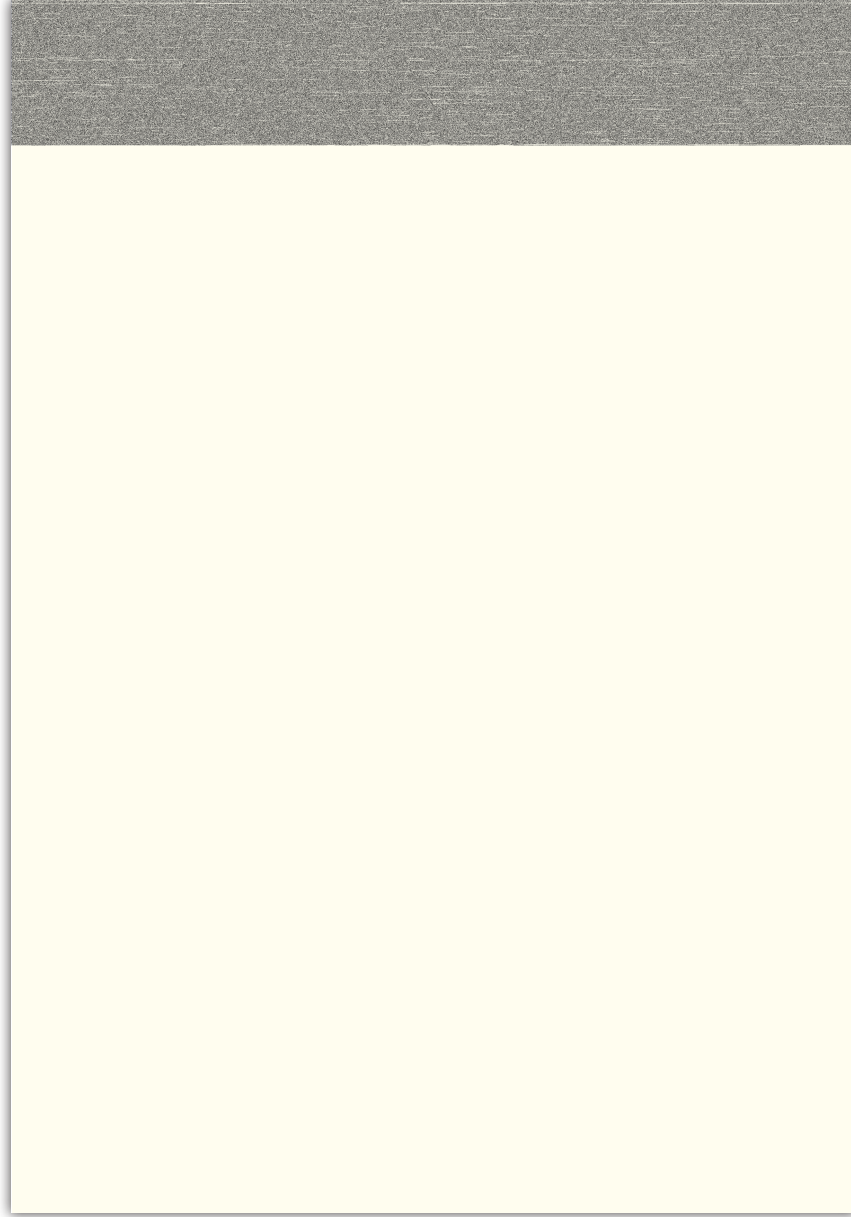
Midesine dolan nimetleri alkışlatmaktan başka irade kuvveti olmayan büyük, küçük bütün zalimlerin karşısında gerçek fatihler, hürriyeti alkışlatmışlardır. Fatih Sultan Mehmed'in Bizans halkına bağışladığı hürriyeti, zamanımızın doğu demokrasileri, muazzam maaşlarına yan bakanlara karşı bile yaşatmamaktadır. Gerçek hürriyetin şartı, insana verilen değerdir. Kur'an'ın ve gerçek dindarlığın ölçüsünü verdiği ve Allah tarafından takdir olunan bu insan değeri, hepimizi eşit haklarla hürriyetlere sahip kılcıdır. Cemaatin selameti endişesinden başka hiç bir şey hürriyetlerimizi sınırlandırmaya sebep olamaz. Bu cemaatin içinde her ferdin hakkı bizden istenirken hepimiz aynı derecede aciz durumdayız. Zira hakka karşı koyulacak hiçbir haklı kuvvet olamaz. Hakka karşı gelen âsîdir, şakîdir. İçi-

mizden birinin hakkını ararken, her birimiz hepimizden daha kuvvetliyiz. Cemaat içinde mazlumların hakkını arayan bir ferde karşı kuvvetin direnmesi, iktidar sahiplerinin yumruk kullanması ise zulümdür, şenaattir. Hakka karşı koyulan isyan ile hakkı koruyana yapılan zulmün ikisi de Allah'a kulluğun inkârıdır, ikisi de Allah'sız davranıştır. Haklarımızın hududuna kadar kimsenin dokunmaya hakkı olmayan hürriyetimiz, cemaatin haklarına tecavüz ettiği yerde şiddetle karşılanır ve durdurulur. İşte insan hürriyetinin hakikî mahiyeti; onda hürriyetle disiplin birbirinin öz kardeşidir. Hakka hürriyet bağışlayan fatihler, kalplerin fatihi oldular. Zulme sonsuz

hürriyet sunanlarsa insanlığın gerçek düşmanlarıdır. Büyük çoğunluğu teşkil eden bu sonuncular, sahip oldukları az veya çok kuvvetle hodgâm ve hasis emelleri uğrunda hakları çiğnemekten usanmıyorlar; zümreci oluyor, zulmediyor; partici oluyor, zulmediyor; dinci geçiniyor, zulmediyor; zulüm ediyor; zulüm görüyor, zulüm ediyorlar. Bugün İslâm'ın ufuklarını saran havada zulüm teneffüs ediliyor. Maddeyi temsil eden zümre zalim, "Gençlik benim" diye harekete geçen kuvvet zalim, din uğruna mücahitlik yapar görünenler zalim. Bütün bir riyayı kullanan ve sinsi kuvvet hazırlığı yapan sözde muhafazakâr zümre, komünizmin kullandığı bütün vasıtaların taklidini hazırlamaktadır. Sözde ruhçular, ruh davasının selameti için maddecilerin silahlarına sarılıyorlar; cehalet, riyâ, sahtekârlık, sürü taassubu, hoyrat saldırma, gösteriş, propaganda, bunların hepsi maddeyi muzaffer kılmak için kullanılırken kendini ruhçu sayanların ruhun zaferi yo-

lunda kullanmaktan çekinmedikleri vasıtalar haline geldi. Bu hal, onların hezimet ve davalarının iflası demektir. Ruh davası, bohça öpenlerle üstad övenlerin değil, insanoğluna Allah'ın kulu diye hürmet etmesini bilen, ilimle ahlâktan başka yol tanımayanların davasıdır. Sahte fatihlerin bir kısmı iştihaları fethederek insanlığa yaranırlar. Halkın iştihalarına hürriyet sunar ve bilhassa ruhu zincirlenerek iştahları aklın zincirlerinden boşanmış genç zümreleri minnettar bırakırlar. Bunlar zâlimlerdir. Bazıları ise insanların içinde gizlenen ve zorlandığı için yaşatamayan hırsları fethederler ve hırslara hürriyet bağışlamak için bağırlar, tepinirler, yazarlar, saldırırlar. Kendilerine idealist dedirten bu sahte mürşidler de evvelkiler kadar zalimdir. Çünkü esir olan hıristiyanlara hürriyet sunmak idealiyle ruhu ayaklar altına alırlar. Evvelkiler zulmü gerçek yapanlar, bunlar zulmü ideal edinen-

lerdir. Bütün halkı zalim yapmak idealiyle hareket ederken her adımda kendi nefislerinden taşan zulmü yapmaktadırlar.

Zulüm bazı imtiyazlı ellerle yapılırken o kadar büyük, o kadar korkunç değildir, lakin ufak ufak ufalanıp da bütün halkın eline geçerse pek tehlikeli, pek korkunç, pek müthiş bir şey olur. Ve böyle bir dünya, içerisinde yaşanamayacak kadar korkunç bir dünyadır.

Gerçek fatihler nefislerinin ve halkın nefsanîyetinin takdisine hizmetkar olmadılar. Zümrelerin menfaatini yumruklaştırıp karşı zümrelere saldırtmadılar. Sultan Mehmet Han'ın, fetihten sonra Bizansın Rum halkına galip ve muzaffer müminlerle aynı muameleyi yapması, onlarla eşit haklar tanınması ve gönüller sultanının kalpleri fethederken meyus kalplere bazı imtiyazlar bağışlaması, bize birden gelecek ders, mazimizin sunduğu hik-

met ve hakkın gerçek yolu olmalıydı. Öyle iken onun adil ve otoriteli devlet anlayışı, onun gönüller fetheden kalp davası, devlet iradesi önünde, vezirleri ve kralları dize getiren hak mefkuresi, büyük fethe hazırlanırken kumandanlardan önce şeyhine danışan Allah idealizmi çoktan unutuldu. Onun insanlığa şeref olan büyük mirasından; asırlar geçtikten sonra bize yalnız bu şehrin yaşattığı bir tabiat harikası kaldı. Geriledik, çok geriledik. Bir kısmımız bu gerileyişten meyus ve hüsrân içinde bunalmış olarak düşman iradelere, düşman ruhlarına sığınıyor; esareti süslüyor, garplılaştırıyor, garp dillerinde yapılan öğretim diyor, garp sanayii diyor, garp terbiyesi diyor. Bu da az gelince esaret solcu dava ile besleniyor, siyonizmin insan hakları maskesine bürünüyor.

Diğerleri ise bu soysuzlaşmaya karşı sanki cidal açarak gerilere, daima daha gerilere çekiliyorlar. İnsanlığın en geri sınıflarına sığınarak orada buldukları cehaletle taassubu, soysuzlaşmaktan korunmanın çaresi sanıyorlar. Gerileyişlerinde kullandıkları iptidai gurur bunları acınacak hale koymakta ve zaman zaman zalim yapmaktadır.

Bir taraf, geri saflarda kalmamak, aşağılık duygularından kendini kurtarmak için düşmana iltica ederken öbür taraf geriliğinde selamet arıyor; hurafelerin ilmini, riyanın sanatını ve taassubun ahlâkını yaymaya çalışıyor. İki taraf da hüsrândadır; her ikisi de mağluptur. Atamız fatihlerin vaktiyle bizi ulaştırdıkları saflarda gerçek yerimizi almak için her iki tarafın sürüklediği uçurumdan korunmamız lazım geliyor. Ancak o zaman yeni hayatın gerektirdiği yeni fetihler bize de müyesser olacaktır.

Zavallı Fatih

İsmail Hami Danişmend

İsmail Hami Danişmend, "Zavallı Fatih", *Türk Yurdu*, Yıl: 54, Cilt: 4, Sayı: 6 (Genel Sayı: 312), ss. 30-32.

İsmail Hami Danişmend

İstanbul fethinin her yıldönümünde hatırladığım bir makale her sefer bana "Zavallı Fatih!" dedirtir. Hiç unutamayacağım bu makale *Dünya* gazetesinin 27 Eylül 1960 nüshasının ikinci sahifesinde çıkmıştır ve muharriri de Emekli Amiral Tevfik İnci'dir. "Tarihin Konuşması" başlığını taşıyan bu yazıda şöyle bir iddia ortaya atılmaktadır:

"İstanbul'un fethini sağlayan devlet ve ordu büyüklerimizimizin isimlerini, sanki hafızamızı kaybetmiş gibi unutarak, İstanbul'un fethinde büyük şeref payını on sekiz yaşındaki bir çocuğa, İkinci Mehmed'e mal ederiz."

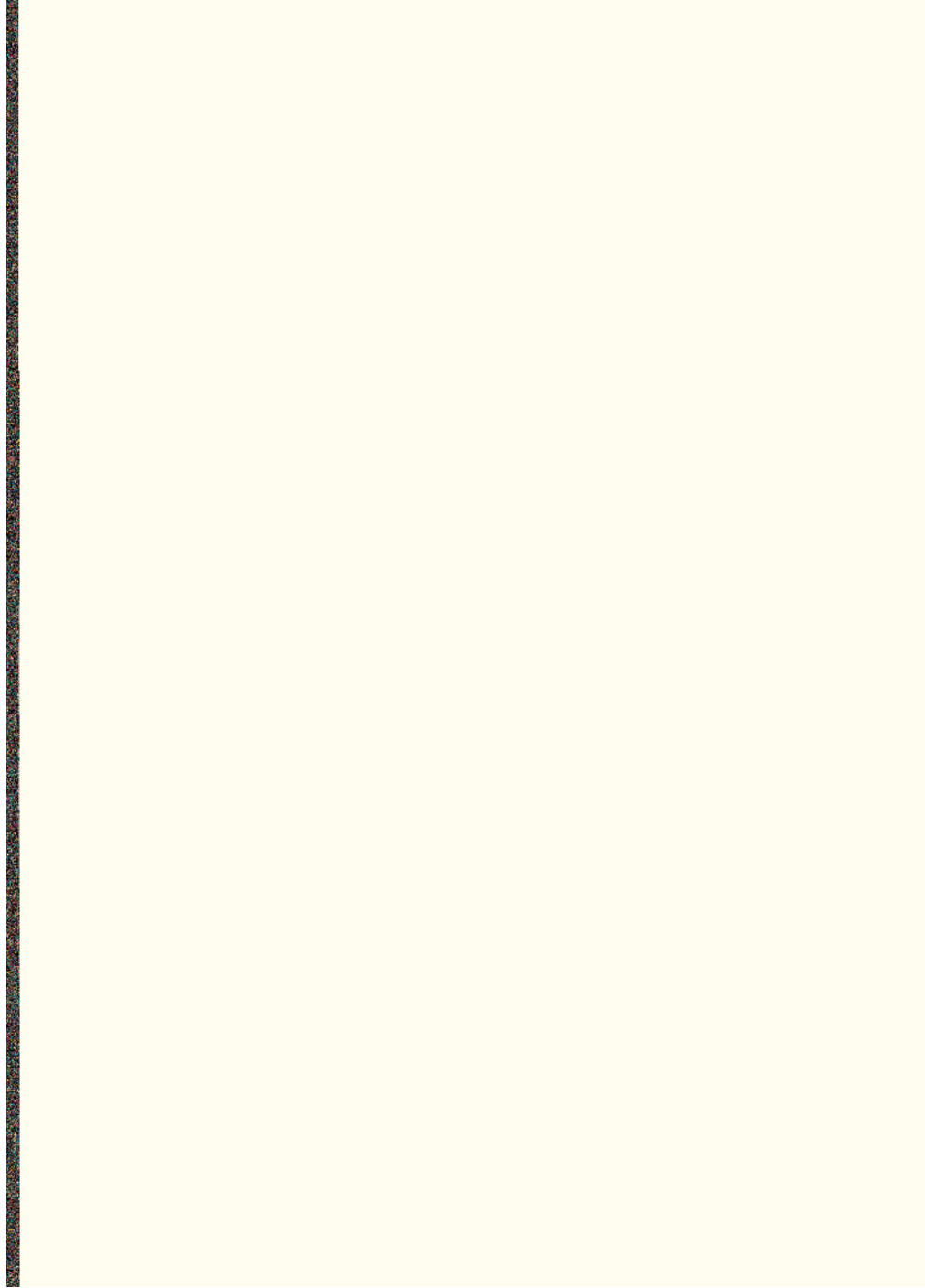
Mesele bundan da ibaret değildir; şöyle bir tuhaf mütalâa daha ileri sürülmektedir:

"Fethin beş yüzüncü yıldönümünde işin esas cephesini âdetâ unutarak, hemen hemen irticaî mahiyette Fatih'i alkışlamaya, Atatürk'ün memleketten kovduğu hanedandan birinin İstanbul'a heykelini bile dikmeye kalkışmıştık. Şükür ki, böyle bir sarhoşluktan çabuk ayıldık!"

Her halde bu sözleri okuyunca, zavallı Fatih'in cenazesini hudut haricine çıkarma talebinde bulunmadığı için muhterem Amirale teşekkür etmeliyiz!..

Şimdi biz bu vaziyet karşısında yalnız millî tarihimizi değil, aynı zamanda zavallı tarih ilmini de müdâfaayı zarurî bir vazife addediyoruz.

İstanbul fethine bizzat şahid olan ve içleri Türk düşmanlığıyla kavru lan son Bizans müverrihleri bile

zavallı Fatih Sultan Mehmed'i Amiral İnci kadar istihfaf etmemiştir. Amiral İnci Fatih'i istihfafa başlarken onun İstanbul fethinde "On sekiz yaşında bir çocuk" olduğunu iddiaya kalkışıyor! Evvela bu fahiş hatayı tashih edelim: Fatih'in doğum tarihi hakkında muhtelif rivayetler vardır; bunların en kuvvetlisi "Nişancı Tarihi", "Mir'ât-ı Kâinat" vesaire gibi menba'larda zikredilen ve Müneccim Ankaralı Sa'düddin Efendi'nin Rasathane kütüphanesinde ve Fatih'le muasır müneccimlerden Ceylanî'nin de Süleymaniyye kütüphanesindeki Es'ad Efendi koleksiyonunda bulunan eserlerindeki kayıtlarla da teyyüd eden tarihtir: İşte bu en kuvvetli rivayete göre Fatih Sultan Mehmet Hicretin 835 senesi 26/27 Receb ve Miladın 1432 senesi 29/30 Mart

Cumartesi/Pazar gecesi dünyaya gelmiştir. İstanbul'un fethinde Fatih'in 18 yaşında değil, 22 yaşının içinde bulunduğu işte bununla sabittir.

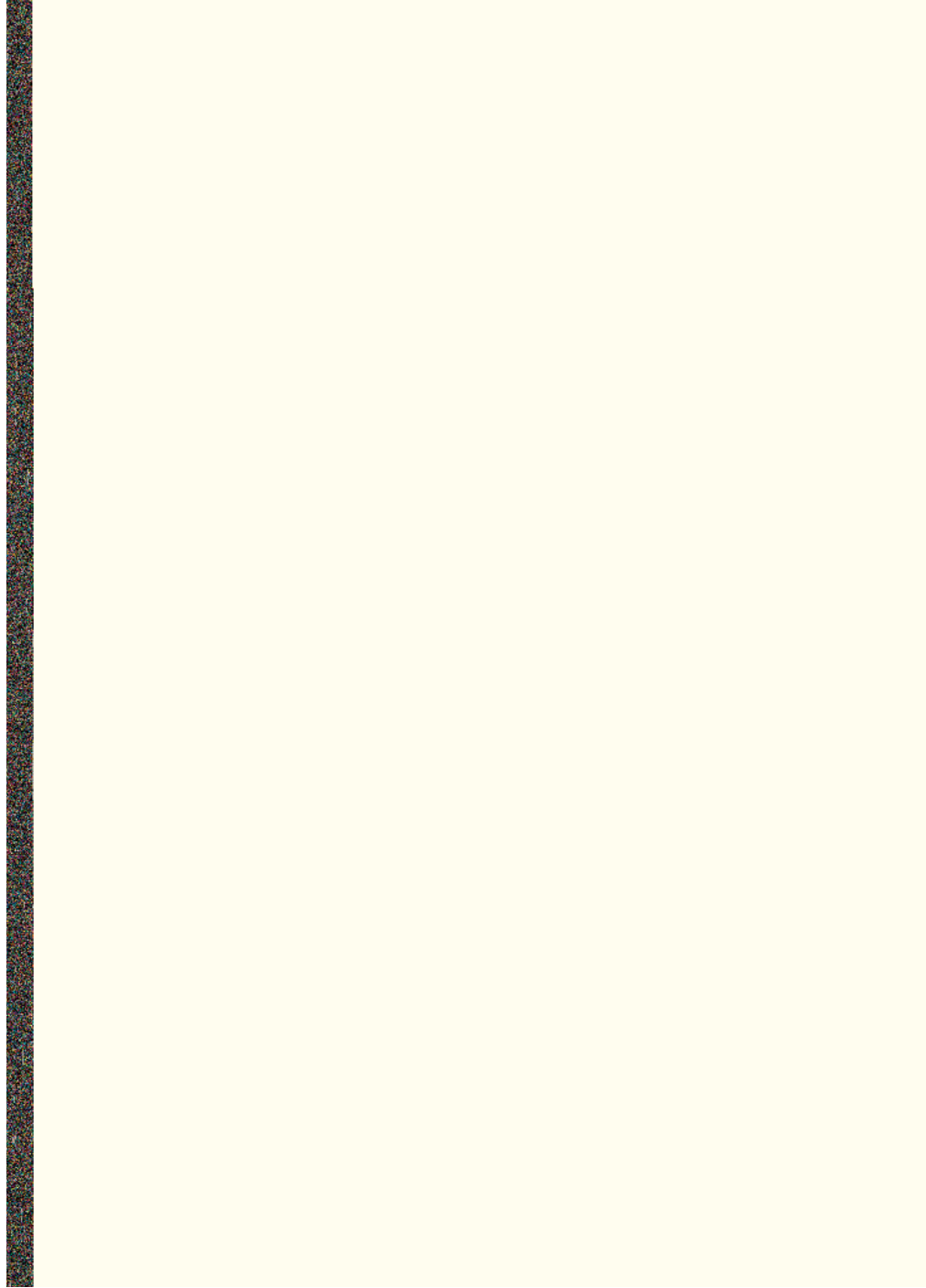
Çocukluk çağlarında inkişaf etmiş dehaler vardır: Fakat 22 yaşında bir dahi çocuk değil, gençtir.

Amiral İnci'nin İstanbul fethini işte bu dahi gence her nedense çok görerek bir takım "Devlet ve ordu büyüklerimize" izâfe etmeye kalkışması zavallı tarih ilmini hiçe sayıp istihfâf etmekten başka bir şey değildir. Kendisine evvela şu noktayı tavzih edelim: Fatih'in maiyetinde İstanbul fethini başarmış hiç bir devlet veya ordu büyüğü yoktur; fazla olarak fethi iştirak etmiş erkandan bazıları da muhasara esnasında vazifelerinde görülen kusurlardan dolayı cezalandırılmıştır. Çok mühim bir vaziyet daha vardır: Bilhassa 26 Mayıs 1453 Cumartesi günü Türk ordugâhına gelen Macar elçilerinin bir takım tehditlerle İstanbul muhasarasının kaldırılmasını istemeleri üzerine devlet erkânıyla ordu içinde fethi muhalefet cereyanı şiddetlenmiş ve bu cereyanı Veziriazam Çandarlı Halil Paşa temsil etmiştir. Bu cereyana karşı Fatih'in başlıca yardımcıları meşhur Akşemsüddin'le kıymetli hocası Molla Gürânî'dir.

İstanbul fethini cülûsundan itibaren gaye ittihaz eden Fatih'tir, o fethin bütün hazırlıklarını yapan Fatih'tir, surları yıkarak fethi temin etmiş büyük topları icad eden Fatih'tir, Haliç'teki düşman gemilerini batırmak için aşırma endahlar yapan ve hâlâ bütün dünya ordularında kullanılan havan topunun mucidi Fatih'tir, muhasara esnasında bir taraftan fethi muhalefet edenlere ve bir taraftan da Bizans askerlerine karşı mütemadiyen mücadele eden Fatih'tir ve nihayet askerinin başında arslan gibi döğüşerek şehre saldıran gene Fatih'tir: Bunları bilenlerin de, bilmeyenlerin de öyle bir zâtı istihfâf etmeleri ayıptır.

Biraz evvel Amiral İnci'nin her nedense Fatih'e karşı Bizans müverrihlerinden daha fazla kin beslediğinden bahsetmiştik. Şimdi işte o müverrihlerden birini, yani munkarız Bizans'ın bütün dünyaca meşhur son müverrihi Dukas'ı söyleteceğiz. "Barbar" diyecek kadar Fatih'e düşman olan bu Bizans müverrihi, vatanını yıkmış olan o muazzam Türk dâhîsinin neler yaptığını olduğu gibi anlatmakta tereddüt etmemiş, yani Amiral İnci gibi hakkı ve hakikatı ayaklar altına almamıştır.

Topçuluk tekniğinin dünya tarihini değiştirecek ilk büyük zaferi sayılan İstanbul fethinde Fatih'in şimdiki tabiriyle balistik hesaplarını bizzat yaparak temin ettiği askeri inkılâp, şatolara istinad eden derebeylik sistemine nihayet vermek suretiyle millî birliklerin kurulmasında en mühim âmillerden olmak itibarıyla, Avrupa medeniyetinin teşekkülünde umûmiyetle zannedildiğinden çok mühim bir rol oynamıştır. Bazı Türk düşmanları İstanbul muhasarasında kullanılan en büyük topun Orban isminde bir Macar yahut Ulah tarafından dökülmüş olmasını Türk tekniği aleyhine istismar etmek gayretine düşmüşlerse de, hakikatte Orban alelade bir dökme ustasından başka bir şey değildir ve Fatih'in emrinde kendisi gibi daha bir

çok Türk dökmeçileri vardır. Bu adam Bizans hizmetinden çıkıp Türk hizmetine girdiği zaman balistik hesaplarını bilmediğinden bahsettiği için, bu hesapları bizzat Fatih Sultan Mehmet yapmıştır. Fatih bu adamdan en büyük topun dökülmesini isteyince, son Bizans müverrihi Dukas'ın kaydına göre aralarında şöyle bir muhavere cereyan etmiştir (Paris'te "Histoire de Constantinople" ismiyle Fransızcaya tercüme edilen Bizans müverrihleri külliyyatı, 1685 tab'ı, C. 8, s. 362):

"Orban: 'Benim san'atımla alâkadar her şeyi mükemmel yaparım, fakat mermilerin mesafesi hususunda hiç bir taahhütte bulunamam!' dedi. Bu-

nun üzerine Barbar da ona şu cevabı verdi: ‘Mesafe meselesinde ne icab ederse ben yaparım.’”

Türk düşmanlığı ve Bizans hayranlığıyla meşhur Fransız müverrihlerinden ve Enstitü azasından Gustave Schlumberger bile bu hakikati ilmi mecburiyetle ve bütün tafsilatıyla iki muhtelif eserinde itiraf etmektedir; mesela İstanbul fethine ait olan “Le siege, la prise et le sac de Constantinople par les Turcs en 1453”¹ isimindeki eserinin 1915 Paris tab’ınının 57’nci sahifesinde bu nokta şöyle anlatılır:

“Bununla beraber Orban mermilerin endaht ve menzil meselelerinden, yani bugünkü tabiriyle balistik meselelerinden bihaber olduğunu itiraf ediyordu. Fakat Fatih için o noktalarını bizzat deruhte ederek Orban’ın yalnız istediği topu yapıp kendisine teslim etmesini emretti.”

Fakat Orban’ın yaptığı top istenilen evsafı hâiz olmadığı için daha ilk atışlarında parçalanmış ve kendisinin de yaralanıp ölmesine sebep olmuştur!..

Yukarıda da söylediğimiz gibi, Fatih’in cülûsundan beri en büyük gayesi İstanbul’un fethiydi: Gece-gündüz mütemadiyen bunu düşünüyor, bütün vaktini bunun fennî ve askerî hazırlıklarına hasrediyordu. Yukarıda bahsi geçen son Bizans müverrihlerinden Dukas, aynı eserinin 363’üncü sahifesinde bu hakikati de işte şöyle itiraf etmektedir.

“O gaddar hükümdar gece gündüz, yatağında, odasında, yürürken, dinlenirken, yalnızken ve halk içindeyken İstanbul’u fethetmek için ittihaz edilecek tedbirlerden başka bir şey düşünmezdi.”

Türk düşmanlığından bahsettiğimiz Fransa Enstitüsü azasından Schlumberger de gene aynı eserinin 58’inci sahifesinde Fatih’in bu hâlini şöyle anlatır:

“Eski vak’anüvislerle müverrihlerin ifadelerine nazaran, İkinci Mehmed’in o sıralarda geçirdiği hummalı hayatı tasvire hiç bir sûretle imkan ve ihtimal olmadığını tekrara mecburum. Zihnine hakim olan yegane fikrin tesiri altında, mütemadiyen mühendislerle muhât olarak gece gündüz onlarla beraber çalışıyor ve muhakemesinin sürati ve doğruluğuyla onları teshir ediyordu. Büyük şehrin kendi eliyle kağıt üstüne çizmiş olduğu bir planı üzerinde azami muvaffakiyet ihtimaliyle taarruz edilebilecek yerlere,

¹ 1453 Yılında Türkler Tarafından Konstantinopolis’in Kuşatılması, Ele Geçirilmesi ve Yağmalanması.

bataryaların yerleştirilebileceği en müsait mevzilere, lağımlar kazmak için surlarda gedik açılacak en elverişli noktalara işaretler koyuyordu.”

Fakat, Fatih’in fetihteki büyük rolü bunlardan da ibaret değildi! Tıpkı bir nefer gibi kılıcını eline alıp canını tehlikeye atarak ve kahraman askerlerine örnek olarak umumî hücumda da bizzat iştirak etmişti. İstanbul fethine şahit olan Bizans müverrihlerinden Dukas, yukarıda bahsi geçen eserinin 386’ncı sahifesinde; bu manzarayı da şöyle anlatır:

“Sultan Mehmet umumî hücumda Mayıs’ın yirmi yedisine ve bütün hıristiyan Azizesinin müşterek yortusuna tesadüf eden bir Pazar günü başladı... Nihayet güneş batınca borular çalındı ve gaddar hükümdar askerlerinden on bininin başında olduğu halde at üstünde savaşımaya başladı... Gaddar hükümdar, elinde demirden bir sopa olduğu halde askerlerini bazan okşayarak, bazan da tehdit ederek sûra doğru sürüyordu.”

Bize bunları anlatan, fetihten içi yanan ve İstanbul için mersiye tarzında fasıllar yazan bir Bizans müverrihi, fethi ve Fatih’e lanet okuyan bir Türk düşmanı, fakat hakikati de itiraf eden bir iz’an ve vicdan sahibidir! Onbeşinci asrın o düşman müellifi işte böyle hareket etmiş ve tabii 20. asırda ortaya bir Türk amirali çıkıp Fatih’in fetihle alakası olmadığı hakkında iddialar savuracağını hayalinden bile geçirememiştir! Eğer Dukas, memleketten kovulan Osmanlı sülâlesinin bir ferdi diye Fatih’e hakaret edilebileceğini ve fethin beş yüzüncü yıldönümü münasebetiyle İstanbul’a bir heykelinin dikilmesinden nihayet vazgeçilmiş olduğu için:

“Şükür ki, böyle bir sarhoşluktan çabuk ayıldık!”

Asıl adı Abdülcelil Çelebi olan fakat Levni mahlasıyla tanınan minyatür sanatçısının Fatih Sultan Mehmed'i resmettiği minyatürü.

Fatih Camii

Mehmed Akif Ersoy

Mehmed Akif Ersoy, "Fatih Camii", *Yeni Çağ*, 29 Mayıs 1953, s. 13.

Mehmed Akif Ersoy

*Yatarken yerde ilhad ile haşrolmuş sefil efkâr,
 Yarup edvarı yükselmiş bu müthiş heykel-i ikrar
 Siyeh reng-i dalâlet bir bulut şeklinde maziler,
 Civarından kaçır, bulmaksızın bir lâhza istikrar;
 Ziya-riz-i hakikat bir seher tavrında müstakbel,
 Gelir fevkinde neyler sermedî binlerce nur isâr.
 Derâğuş etmek ister nazenin-i bezm-i lâhutı,
 Kol açmış her menarı sanki bir ümmid-i cür'etkâr.
 O revzenler, nazarlardan nihan didare müstağrak,
 Birer gözdür ki sıyrılmış önünden perde-i esrar.
 Bu kutsî mabedin üstünde taban fevc fevc ervah,
 Bu ulvî kubbenin altında cûşan mevc mevc envar.
 Tecessüt eylemiş gûya ki subhun rûh-i mahmuru;
 Semadan yahut inmiş, hâke Sinâ renk olup Didâr.
 Tabiat perde puş-i zulmet olmuş, hâbe dalmuşken,
 O, gûyâ kalb-i nuranîsidir leylin durur bîdar,
 Evet bir kalptir, bir kalb-i cûşa cûş-i aşıktır,
 Ki cevfinden demâdem yükselir bir nâle-i ezkâr,
 Nümayan cephesinden sadr-ı İslâmın meâlisi;
 O sadrin feyz-i enfasiyle gûya bir yığın ahcar,
 Kıyam etmiş de, yükselmiş de bir timsal-i nur olmuş,
 Nasıl timsal-i nur olmaz? Şu pek sakın duran divar,
 Asırlar geçti hâlâ batılın pîş-i hücumunda,
 Göğüs germektedir, bir kerre olsun olmadan bîzar,
 Bu bir mabed değil Ma'bûd'a yükselmiş ibadettir,
 Bu bir manzar değil didare vasil mevkib-i enzar,
 Semadan inmemiştir, şüphesiz, lâkin semavîdir;
 Zemini olmayan bir cilve-i feyyaz-ı havîdir.*

Doğunun ve Batının Büyük Hükümdarı Fatih

İbnüttayyar Semahaddin Cem

İbnüttayyar Semahaddin Cem, "Doğunun ve Batının Büyük Hükümdarı Fatih", *Türk Yurdu*, Yıl: 54, Cilt: 4, Sayı: 6 (Genel Sayı: 312), ss. 39-40.

“

Fatih, İstanbul'u Türklere kazandırmakla tarihin en büyük ve haşmetli imparatorluğunu kurmuş oluyordu. Orta Çağ kapanıyor, Yeni Devir açılıyor, yeni fetihler ve cihadlar başlıyordu.

“İlâ-i kelimetullâh ve ihyâ-i minnet-i Resûlillâl itmeğe maktûrümü sarf eyliyem, tâ dünyada mûcib-i zikr-i cemîl ve ukbâda bâis-i ecr-i cezîl ola!”

—

Bu satırlar, İstanbul'u fethetmek için hazırlığa başlayan Osmanlı Türk hükümdarı Fatih Sultan Mehmed'in, topladığı kumandanlar meclisinde emir ve kararlarının hulâsası olan tebliğidir. Bütün İslâm âlemi için bir diğer "feth-i mübîn" de İstanbul'un zaptı olmuştur.

En sahih kaynaklara göre ve ekseriyetle, Fatih'in doğum tarihi 30 Mart 1432'dir. İkinci Kosova ve Varna muharebelerinin muzaffer kumandanı Sultan İkinci Murad ile Bursalı Hatice Hümâ Hatun'dan doğmuştur. Annesinin vefatı 1449'dur. İstanbul'un fethi sırasında Sultan Mehmed ancak 20-21 yaşlarında bir gençti. Hayatı hamâset, mürüvvet, fazîlet, ah-lâk, ilimseverlik, sanatkârlık, erkeklik, müslümanlık ve insanlık dolu bu büyük şahsiyet biz Türklere ne kadar gurur ve iftihar duyguları verse yeridir. Fetih günü, muzaffer Türk ordusu, büyük cihangirin arkasında Topkapısı'ndan şehre girince Fatih, Cenâb-ı Hakkın kendisine bahşeylediği bu nusret ve fetihden dolayı hamdü senâlar etmiş, celâdet ve vakar içinde kılıcını yukarıya kaldırıp orduya hitaben: "Gaziler! Allah'a hamdolsun, Kostantiniyye'nin fatihi oldunuz!" diyerek onları tebrik etmişti. Fatih'in beyaz bayrağı her yerden görünmekteydi. Topkapısı Kale-

sine bu bayrak dikilmiş ve yeri göğü Tekbîr sesleri kaplamıştı. Anadolu ve Rumeli askerlerinin bayrakları ise gül rengi (gülğün) idi.

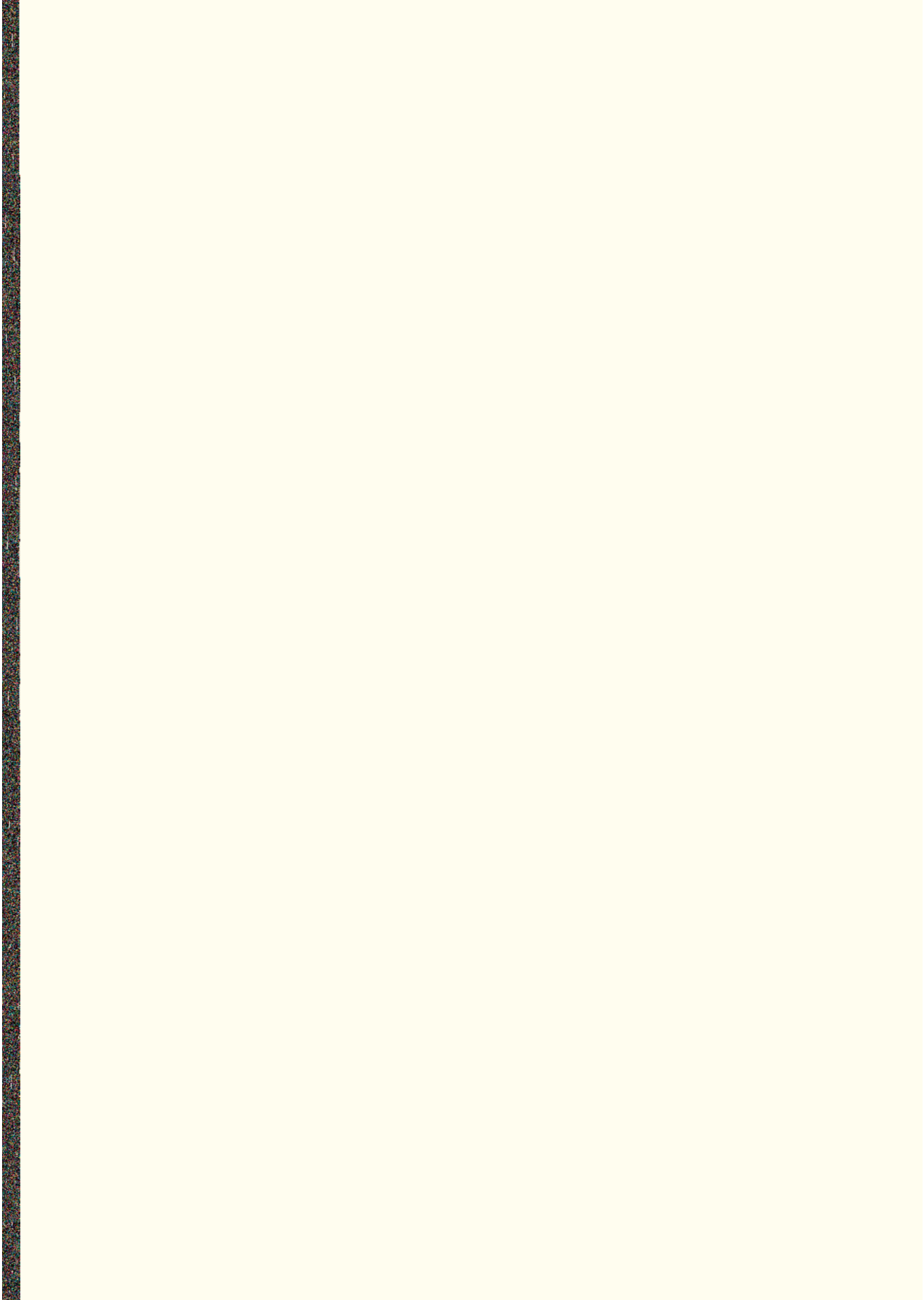
Büyük ve muzaffer cihangirin yanında Hocası Akşemseddin bulunuyordu. Heybetli kavuğu, nurani çehresi ve beyaz sakalı ile daha gösterişli durmaktaydı. Değerli âlimi Padişah Mehmed sanan elleri çiçek demetleri dolu rum dilberleri, bunları Akşemseddin'e uzatırlar; çünkü Fatih, Hocasının yanında nârin ve çocuk kadar saf durmaktadır, çok gençtir... Akşemseddin, kızlara yanındaki hükümdarı işaret edince, Fatih büyük bir tevâzu ve teslimiyetle onlara: "Hayır, hayır! Çiçekleri ona veriniz, Sultan her ne kadar ben isem de o benim hocamdır!" cevabını verir. Bu muhteşem manzara insanın gözlerini yaşartacak derecede ulvî ve heyecan vericidir. Onun

ilme ve âlimlere gösterdiği yüksek değere ve yakın alâkaya dair misaller pek çoktur, saymakla ve yazmakla bitmez. Hocalarından Molla Gürânî'nin kendisini her zaman sadece ismiyle çağırmasından pek hoşlanır, onun daima elini öper, Molla Husrev'e câmide dahi ayağa kalkar ve onun hakkında "zamanımızın Ebu Hanîfesidir" derdi. Fatih Külliyesi yapıncaya kadar Molla Husrev Ayasofya Camii'nin müderrisi idi.

Fatih, İstanbul'u Türklere kazandırmakla tarihin en büyük ve haşmetli imparatorluğunu kurmuş oluyordu. Orta Çağ kapanıyor, Yeni Devir açılıyor, yeni fetihler ve cihadlar başlıyordu. Cihad ve seferlere ordunun başında miğferle ve harp elbisesiyle çıkan Sultan Mehmed, âlimler meclisinin bu âşık müdavimi, ilim sohbetleri ve çalışmaları esnasında da kendi ilmi kisvesi ile ve sarıklı olarak bulunurdu.

Fatih realist bir hükümdardı. Aldatılmaya tahammül ettiği görülmemiştir. Son derecede zeki ve fatin bir insandı. Hakkında sayısız fıkralar mevcuttur. Bazıları cidden hoştur: Fatih'in yolda karşısına çıkan dervişlerden biri "Padişahım, yüzyirmidörtbin enbiya hürmetine kulunuza biraz akçe!" der; Sultan, fakire, yüzyirmidörtbin peygamberin adlarını saymasını söyleyince, adam ancak on veya yirmi adedini sayabilir ve durur. Fatih o sayılan nebi adedi kadar para verir...

Fatih, Osmanlı Devleti tarihinde, devletin ana nizamlarını tesbit ve tadil eden ilk teşkilat kanunu'nun da vâzu sıfatıyla yer alır. Bilahare pek çok münakaşa ve tenkidlere uğrayan bazı sert maddelerine rağmen, merkeziyetçi bir istikamette inkişaf eden umumi heyetiyle bu Kanunnâme büyük bir ehemmiyet ve kıymeti hâizdir.

Anadolu Türklüğünde umumiyetle ilk üniversite (dârülfünûn) teşkilatının kurucusu olarak da yine Fatih Sultan Mehmed'i görüyoruz. Fatih Külli-yeleri bugünkü üniversitemizin temeli ve nüvesidir.

Fatih, fetihden sonra ilk ikindi namazını Ayasofya Camii'nde kılmış, fetih gününden sonraki ilk Cuma namazının da bu mabedde kılınmasını tensib etmişti.

İstanbul'un dünyaya medeniyet, ilim ve sanat merkezlerinden ve Türk-İslâm harsının en güzel numûnelerinden biri olarak sunulması Büyük Fatih'in bu şehri fethinden itibaren mümkün ve müyesser olabilmiştir. Fatih'in cihangirlikle irfanı mezceden melekhaslet siması Asya ile Avrupa'yı birleştiren noktada mehâbet ve haşmetle yükselmektedir.

Dedesinden ve babasından kendisine ve saraya miras kalan kütüphaneyi daha da zenginleştirerek müsbet ilimlere dair eserlerle kuvvetlendirmiş ve zamanının en tanınmış, en kıymetli kütüphanesi haline getirmişti.

Meşhur Molla Yegân'ın damadı olan Kadı Hızır Bey Çelebi, bir Arap âlimini münazarada susturup ilmen mağlup edince, hadiseyi dikkatle takip eden hükümdarın sevinç içinde ayağa kalkarak üstündeki en değerli kürkünü hil'at olarak Hızır Bey'e bizzat giydirmesi ve onu Bursa Sultaniyye Medresesi'ne müderris tayin etmesi âlimlere gösterdiği alâka ve hürmetin derecesini gösteren bir diğer misaldir. Hızır Bey ilk kadıdır.

İslâm âleminde manevî harsiyâtın hürmete lâyık değerli şahsiyetlerinden mutasavvıf ve şair Molla Abdurrahman Nureddin Câmi de Sultan Fatih'le görüşmek, sohbet etmek üzere yola çıkmış ve fakat âlim, hükümdar o esnada aziz ruhunu Allah'a teslim ettiğinden, üzülmeye yarıyoldan geriye dönmüştü.

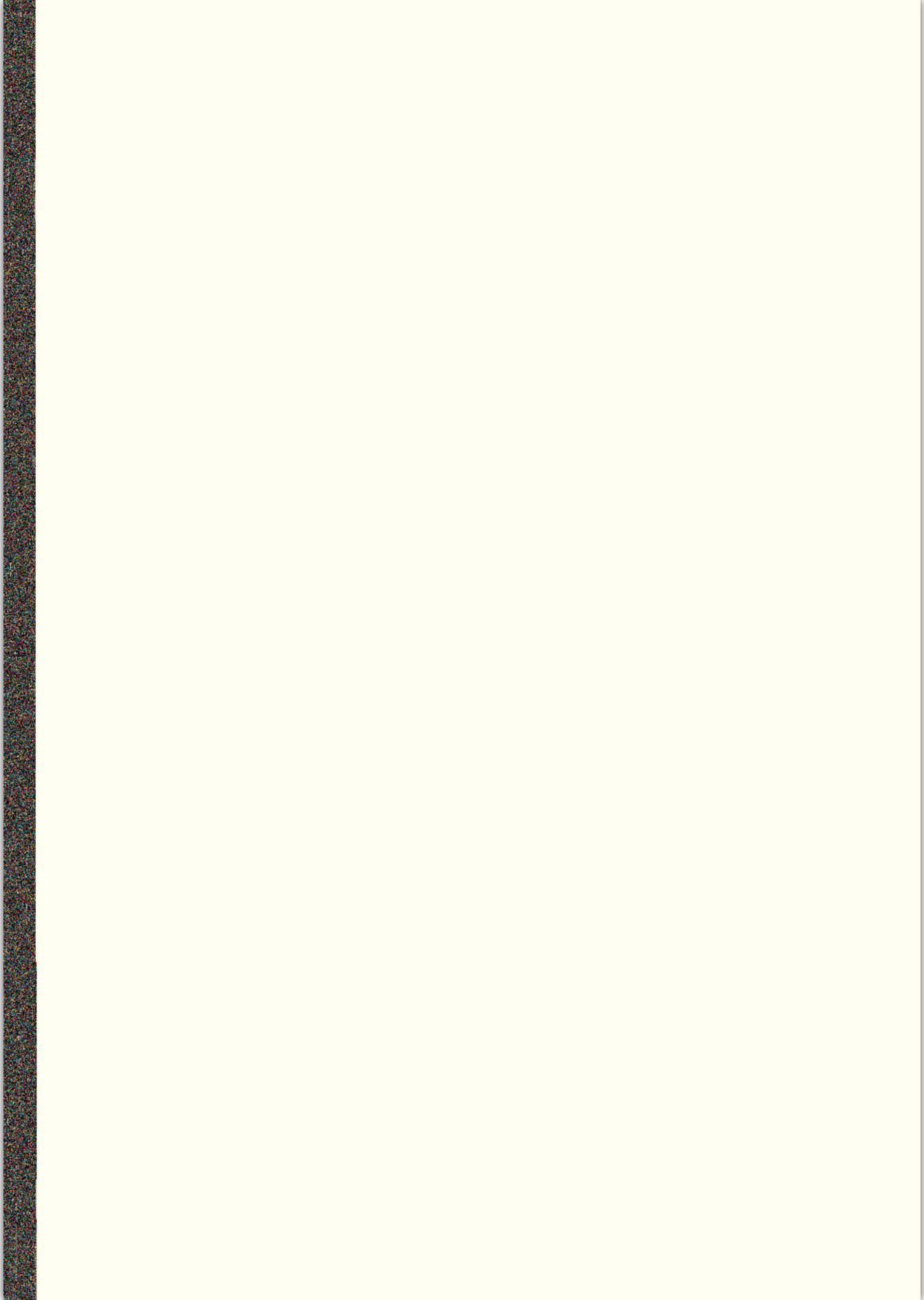
Semerikand'daki Uluğbeğ Rasadhanesi Müdürü büyük Türk riyaziyecisi ve heyetşinası Ali Kuşci'yi davet etmiş ve onu en yüksek maaşla Ayasofya Medresesi'ne riyaziye müderrisi yapmıştır.

Fatih, İstanbul'un fethinden sonra hiç bir ganimet almamış, bütün ganâimi vakfetmiştir...

Fatih, İncil'i Arapçaya çevirten ilk Osmanlı padişahıdır ve tercüme-yi Trabzonlu Filozof Georgios Amirutzes'in mühtedî müslüman oğlu Mehmed Efendi meydana getirmiştir.

Fatih'ten falaka ile dayak yeyip dört ay hasta yatan Davud Paşa, bundan tenbih edildiği için Fatih'i hayırla anmış ve daima ruhuna hayır dualar göndermiştir.

Fatih bir çok ilimlere vâkıf, bir kaç yabancı dil bilen, âlimleri ve sanatkârları himaye ve taltif eden, "Cennet Bahçeleri" gibi olan ilim meclislerini Sarayda kurarak onlara büyük bir alâka ve iştiyakla devam eden, Türklüğe ve Müslümanlığa hizmet hususunda bir an geri durmayan, eşine ender rastla-

nır müstesna bir münevver önder idi. Nakkaş Sinan Bey, P. Giovio, Gentile Bellini gibi ressamalara resimler ve yağlıboya portrelerini yaptıran zarif şair ve âşık hükümdar resim, tezhib, mimarlık, şiir, çinicilik, nakış, minyatür, hüsnühat ve tezyinat gibi güzel sanatların her nev'ine meraklı, sanat ve sanatkâr koruyucusu, selim zevk sahibi bir insandı. Yağlıboya resimlerini yaptırdığı Venedikli ressam Gentile Bellini'ye (1421-1501) bir gün "senin fırçanda cidden sihir var!" diye iltifatla birlikte hayranlığını ifade etmişti.

Sanat âşığı önderler ve şair padişahlar arasında Büyük Fatih "Avnî" mahlaslı şiir ve manzumeleriyle başta gelenler içindedir.

Dedesi büyük kahraman kumandan Yıldırım Bayezid'den sonra Batı Türklerine Avrupa fütihat kapılarını açan ve müslüman Türklerin dünya milletleri arasında en yüksek mevkie ulaşmasında ilk mühim ve büyük hizmeti geçen Fatih Sultan Mehmed olmuştur.

Dünya tâcîdarları içinde Fatih'le aynı yüksek seviyede dörtbaşı mamur bir ikinci hükümdar mevcut olmamış ve gelmemiştir. Son derece dürüst ve disiplinli bir aile hayatına ve ahlâkî sağlamlıkla kuvvetli seciyeye, asil zevklere, ilmî tefekküre ve bedîî muhayyeleye, gözüpek ve fakat ölçülü bir sevkulceyş dehasına, millet ve devlet hayrına verdiği kararları tatbik hususundaki titizlik ve kat'iyete ve daha bir çok meziyetlere, insanî necâbet ve faziletlere birarada sahip, torunu Yavuz Sultan Selim istisna edilirse, Fatih ayarında tarihte bir şahsiyet daha bulunduğu pek şüphelidir. Onun hayatı baştanbaşa fazilet, ahlâk ve insanlık nümunesidir. Bu hasletlerle, Hazret-i Peygamber Aleyhisselâm'ın medhine tamamen lâyık olmuştur.

Büyük Fatih!

Fethettiğin beldenin kucağında âsude ve rahat ebedî uykuda olan asîl ve zarif insan!

Manevi huzurunda biz torunların, neferlerin sıfatıyla selâma duruyor ve seni ihtiramla anarken rûhuna Fatihalar ve dualar sunuyoruz!

Fatih'i Tanımak

Hakkı Şinasi Çoruh

Hakkı Şinasi Çoruh, "Fatih'i Tanımak", *Türk Yurdu*, Yıl: 54, Cilt: 4, Sayı: 6 (Genel Sayı: 312), ss. 44-46.

“

Bu yıl, İstanbul'un Fethi'nin 512'nci yıldönümünü idrak ediyoruz. Aziz Türk gençliğine şunu samimiyetle söylemek isteriz ki, Fatih'in mücadeleleri ve hayat panoraması, tarih sayfaları arasında değil dimağlarda canlanmalıdır.

Fatih'i tanımak için yalnız Türk tarihine eğilmek kâfi değildir. Zira, Fatih çok yanlı bir şahsiyettir. Ve yaptıkları, yaşadığı devirde bütün dünyayı ilgilendiren hüviyettir. Zaman zaman, onu bir Hıristiyan anneden doğmuş gösterme alışkanlığı hatta ısrarı, bunun daha başka yönden ispatıdır sanıyoruz. Biz, Fatih'i, insanlığın yetiştirdiği sayılı kişilerden biri olarak ele alıp, konuya girmek ve öyle anlatmak istiyoruz. Yani, o sırf Türk'ün anması gereken, sırf Türk'ün okuması şart olan bir tarihi kişi değildir. Fatih için büyük kumandan derler.. Şair derler.. Eşsiz bir devlet adamı derler.. Devrimci derler.. Gösterdiği toleransa hayran kalıp: "Osmanlı padişahlarının en duygulusu, en incesiydi" derler. Bütün bu söylenenler doğrudur. Rahmetli Remzi Oğuz Arık'ın dediği gibi: "Büyük adamlar, çok kere, insanlığın önüne birdenbire çıkmışlar gibi görünürler. Yakından incelenince görülür ki, bir sürü iş, bir yığın insan, insan düşüncüsü, insan emeği o büyük adama yolu açmıştır. Âdeta onu yetiştiren toprağı bu zekalar sulamış; gözün göremediğı bu iç hazırlıktan sonra –bir sabah açan gül gibi– büyük adam cemiyete doğmuştur. İstanbul'u Türklüğe kazandıran Fatih için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Bilhassa yaşadığı çağ için, Doğuda, Batıda eşine hemen hemen rastlanmaz bir seçkin olan Fatih; kendine yol açan düzinelerle zeka, cesaret, hamle sahiplerini yetiştiren bir topluluktan geliyordu. Bir Orhan Gazi'yi, bir Alâettin Beyi, bir Süleyman Paşa'yı, bir Yıldırım'ı, bir Çelebi Mehmet'i, bir II. Murat'ı gözönüne getiriniz! Devamlı devlet esaslarını, devamlı orduyu kurmaktan, ilk açtığı medresede müderrislikleri kabul

eylemeye kadar; kadıların alacağı maaşı belirtmekten, Yıldırım savaşını uygulamaya kadar; dağılan devleti toplamaktan, istilâ felaketini onarmaya kadar; Fatih'i yetiştirme kudretinden, cihan saltanatını bir yana itecek gani gönüllülüğe, sözünde durma nedir bilmeyip Orta Avrupa'ya ve Balkanlara sığmayacak kumandanlara üstüste yiğitlik dersi vermeye kadar.. neler yapmamışlardı! Hele bu düşünün, kurucu hükümdarların çevresini kuşatanları düşününüz: Gerekince öğrenci, çocuk Fatih'i değnekle döven; gerekince İmparator Fatih'in bir Hıristiyan üzerinde ileri giden öfkesine cübbesini ve sarığını çıkarıp medrese profesörlüğünden çekilmekle karşı koyan; Anado-

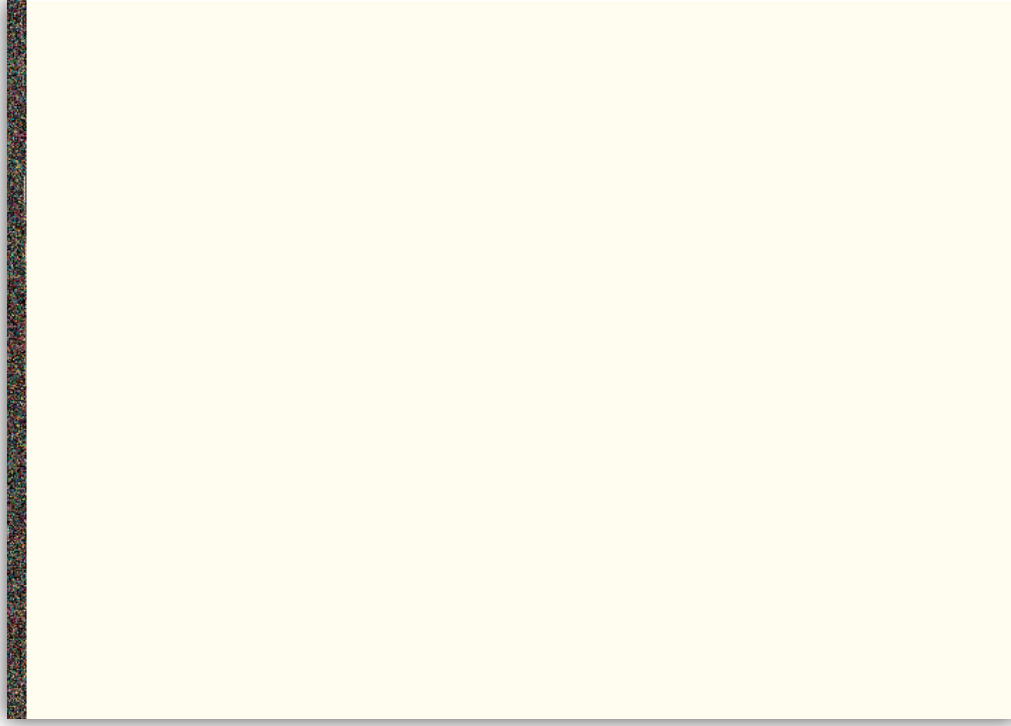

lu'da ve Rumeli'de, bataklık arazide koca bir ordunun geçmesine yüzyıllarca imkan veren köprüleri pek kısa zamanda kurmasını bilen bu teşkilatçı hukuk, idare, sanat, teknik, karakter adamları gözönüne getirilirse; Fatih'i ve onun dünyayı hayran bırakan işlerini hazırlayan iç faktörler hakkında fikir edinilmiş olur... Bakınız ne diyor tarihçi Ortodoks bilgini Georgios Trapezntios: "II. Mehmet, Roma İmparatorluğuna son vermiş değildir. Osmanoğulları ile bu imparatorluk, Müslüman olarak devam etmektedir. Nitekim imparatorluk vaktiyle putperest, Hıristiyan, Ortodoks olarak hükümran olmuştu. Hiç kimse şüphe edemez ki II. Mehmet, Roma İmparato-

rudur. Zira, İmparatorluk makamı olan İstanbul'u elinde tutan hükümdar, gerçek ve meşru Roma İmparatoru sayılır. İstanbul'u II. Mehmet'in kılıcıyla kazandığı fikrine kapılmak yanlıştır. Bu makamı kendisine ancak Tanrı vermiştir." Yine aynı çağda bir Katolik bilgini olan ve Fatih'i şahsen tanıyan Zorzo Dolfin'in sözlerine kulak verelim: "II. Mehmet nadiren güler. Zekası daimi bir çalışma halindedir. Tasarılarında çok inatçıdır. Her konuda son derece haris olduğunu iddia edebilirim. Büyük İskender gibi şana, şerefe doymak bilmez. Her gün belirli bir vaktini okumaya ayırmıştır. Roma tarihi, başka tarihler, Laerce, Herodotos, Titus Livius, Quinte Curce, ayrıca papaların, Almanya İmparatorlarının, Fransa ve Lombardiya krallarının vakanüvisleri okuduğu tarihler arasındadır. Türkçe'den başka Yunanca'yı, Sırpça'yı iyi konuşur, İtalya'nın coğrafyasını en hurda teferruatına kadar bi-

lir. Avrupa'daki devletleri iyi tanır. Büyük bir Avrupa haritasını yanından ayırmaz. Askerî, tarihi, coğrafi bilimlerden daha zevkle okuduğu konular yoktur. Hükmetmek arzusu ile yanar. İmparatorluğunu çeşitli ülkelerindeki geleneklere, şartlara kendini uydurmakta mahirdir." II. Mehmet'in karadan donanma yürütmesi hakkında bu hükümdarın amansız düşmanı olan Bizans tarihçisi Prens Dukas şunları söylüyor: "Böyle bir hârikayı kim gördü, kim işitti? Zamanımızın İskender'i olan II. Mehmet, karayı denize çevirdi, gemileri, dalgalar yerine, dağların tepelerinden geçirdi." Prens Dukas'ın şu sözlerine de dikkatle eğilmek gerek. "Türk askerlerinin her biri Apollon'dan çok daha usta okçuydu, her biri on düşmana karşı koyabilecek şekilde yetiştirilmişti..."

Fatih, 835 Hicri, 29/30 Mart Cumartesi, Pazar gecesi (1432'de) İsfendiyar Beyin kızı Hatice Alime Hanım'dan doğdu. O zaman başkent Edirne'ydi. Ve doğum da Edirne Sarayı'nda olmuştu. Onun yedi yaşında lûgat ezberlediğini ve daha sonra Çağatay lehçesi dahil Türkçe, Arapça, Farsça, Lâtince, Yunanca, İtalyanca, Sırpça, İbranice öğrendiğini kayıtlar tarih. 977 yıl süren Orta Çağ sona erdiren Fatih 1453 yılında Osmanlı İmparatorluğu arazisini 885.000 km²'ye ulaştırmıştı. 1444'te tahta oturmuş bulunan hükümdara şu mektup daima bütün hayatınca ders olmuştur. Sadrazam Halil Paşa, Sultan II. Murad'a şöyle diyordu: "Padişahımızın yaşı henüz küçük olduğundan, memleket işlerini görmeğe tahammülü yoktur. Kâfi derecede tecrübeli değildir. Ve bilhassa askerî işlerde tecrübesizdir. Böyle olmakla beraber, kendinden başka kimsenin istişarelerini dinlememesi ve arzedilen nasihatleri kabul etmeyerek reddetmesi, fena neticeler doğurabilir. Hülâsa taht'a dönmeyecek olursanız bu millet büyük bir tehlike ile karşı karşıya demektir." Daha

sonra, küçük Fatih'in babasına: "Eğer sen padişahsan geç ordunun başına. Değilsen, ben emrediyorum gel orduyu ve milleti idare et!" diye mektup yazdığı da ayrı bir tarihi gerçektir. 1448'de yani onaltı yaşında baba olduğu söylenir ki, bu doğrudur. Fatih dört kadınla evlenmiştir. Bunlardan birincisi Dulkadir Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun, ikincisi Abdullah kızı Gülbahar Hatun (oğlu Bâyezid'in hicrî 890, milâdî 1486'da Tokat'ta Hatuniye Camiini –Meydan Camii– anasının hatırasına yaptırdığı kayıtlıdır.) Gülşah Hatun ki, 25 yaşında Karaman valisiyken ölen Şehzade Mustafa'nın annesidir. Fatih'in son zevcesiyse, Çiçek ya da Gülçiçek Hatun'dur. Talihsiz Cem Sultan'ın annesi budur. Ve Mısır'da vefat etmiştir.

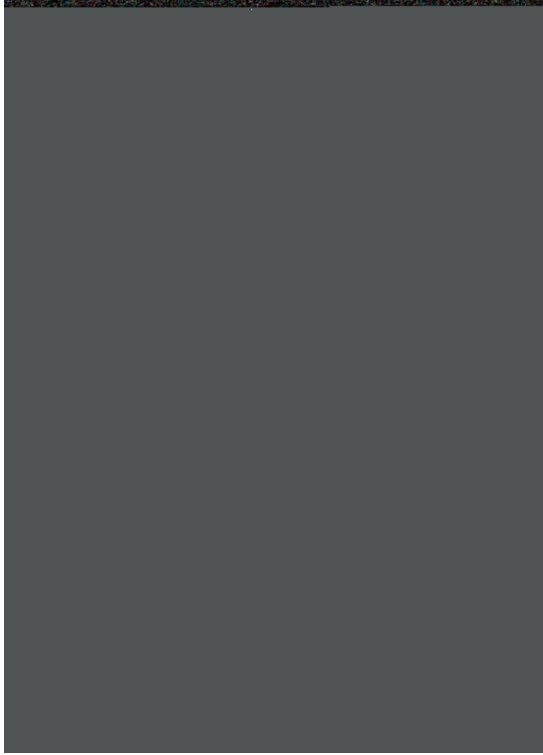
Fatih İstanbul'u aldıktan sonra, devrin ilim adamlarını, sanatçıları, şairlerini bu şehirde toplamayı ihmal etmiyor. Hâmidî, Kâşifî, Kabulî, Mealî, Riyazî, Ali bin Mülûk, Sahilî, Vâhidî, Faikî Çelebi gibi şairler, Ali Kuşçu gibi âlimler, Ahmet Kutbeddin-i Acemî, Hoca Ataullah-ı Acemî, Lâri-i Acemî, Muhammet Şükrullah-ı Şirvanî gibi tabipleri saymak mümkündür. Fatih Külliyesi, yani ilk Türk Üniversitesi 1462-1470 yıllarında tam teşekkül halinde kurulmuştur. Öğrencilere yatacak yer, yiyecek temin edildiği gibi harçlık da verildiği görülmektedir. Sarayında bir kedinin yiyecek masrafını bile hesaplayan bu büyük hükümdar hakkında şimdiye dek sayısız eser kaleme alınmış bulunmaktadır. Onun dehâsı karşısında dünya saygıdan ve hayranlıktan başka birşey yapamamıştır. Derler ki: "Sezar'ı, İskender'i, Anibal'ı çok tetkik etmiştir. Onun savaşlarında görülen taktik, bu büyük kumandanlarda da görülür." Olabilir. İtalyan Gentile Bellini (ressam) anlatıyor: "Ben bunca hükümdar gördüm, hiç biri Fatih'e benzemiyordu. Kibar,

asil, cömert, sanat sever ve mert bir hükümdar.” Fatih’in resmini yaptığı sıralarda: “Mösyö Bellini, sizin fırçanızda sihir var” diyen hükümdar elbette sanatsever olacaktır. Havariyun Kilisesi temelleri üzerine 1463’te ünlü Fatih Camii’ni yaptırmış. Bu cami 7 yıl 10 ay sürmüş. 18 sütunlu camiin 12 sütunu yeşil somakidendir. 1766’daki büyük zelzelede yıkılmış ve 1767-1771 yılları arasında tekrar inşa edilmiştir. Hattat Demirci Çelebi’nin yazısıyla camiin büyük kapısına “Letüftehanne..” hadisi konmuştur. Camiin hemen yanında bulunan türbe de Hz. Peygambere ait bir dış ve bizzat Fatih’in elle yazdığı Kur’ân-ı Kerîm bulunmaktadır. İlmi, tabiatı, mücadeleyi seven bu padişahı ne kadar anlatsak azdır. Derler ki: “Selvi ağacını çok severdi. İstanbul’u selvi ağacıyla bezeyen odur.” Yalnız dünya işleriyle uğraşmış bir kişi değildir Fatih. Zira, namaz kılar, oruç tutardı. Ulemaya karşı son derece saygılıydı. Rüyalara inanırdı. Molla Gürânî, Molla Akşemseddin, Molla Hüsrev gibi devrin en ulu din âlimleri onun diz dibi dostları, hocalarıydı. Hz. Peygamber Hendek Muharebesini yaptığı anda, buldukları yerin çevresine hendek kazarlar. O ara bir kaya çıkar. Ve kimse onu yerinden oynatamaz. Hz. Peygamber: “Verin!” der “bana kazmayı.” Vurunca bir-iki kez kazmayı kaya parçalanır. O zaman döner der ki orada bulunanlara, “Kazmayı vurduğum anda bir kıvılcım çıktı. Kıvılcımda bir güzel belde gördüm. Ne mutlu o beldeyi zaptedecek kumandana, ne mutlu onun askerlerine.” Fatih, halk gözünde tarihi bir kişi olduğu kadar, bir evliyadır da aynı zamanda, türbesinde gün gün dua edenlere rastlamak daima mümkündür. 3 Mayıs 1481 yılında bir perşembe günü Doğu’ya doğru sefere çıktığı anda Maltepe ile Gebze arasında bulunan Tekfur Çayırında (Sultan Çayırında) hayata gözlerini yummuştur. Bu yıl, İstanbul’un Fethi’nin 512’nci yıldönümünü idrak ediyoruz. Aziz Türk gençliğine şunu samimiyetle söylemek isteriz ki, Fatih’in mücadeleleri ve hayat panoraması, tarih sayfaları arasında değil dimağlarda canlanmalıdır. Öylesine ihtiyacımız var ki, genç Fatihlere.. Çünkü, içinde bulunduğumuz şartlar çetin. Ve meselelerimiz çözüme muhtaç. Hatıraları önünde saygıyla eğiliriz.

Düşünen Padişah Fatih Sultan Mehmed

Mehmed Kemal Pilavoğlu

Mehmed Kemal Pilavoğlu, "Düşünen Padişah Fatih Sultan Mehmed", *Yeni İstiklal*, Sayı: 250, 25 Mayıs 1966, s. 8.

Mehmed Kemal Pilavoğlu

Düşünce insanı hakikata, zafere eriştiren bir mevhibe-i Sübhaniyedir. İnsan, bu mevhibe-i Sübhaniye ile hayvaniyetten ayrılmış, hakiki kemalâta erişmiştir. Bu cihetten her büyük yaratılışta, bu büyük düşüncenin tesiri görülür. Her türlü muvaffakiyetler, sırlar düşünce ile açılır. Bundan dolayı Resulullah^(sav) düşünceye çok ehemmiyet vermiş, bir saatlik düşüncenin 60 yıllık "nafile" ibadete bedel olacağını duyurmuştur. Çünkü insan, bir saatlik düşünce ile dünya ve âhiretin muvaffakiyetinin esrarını çözer, yüceliklere bununla erer. Düşünce bıçağı bileyen bir bileği gibi, akli biler. İnsan da bununla her muvaffakiyete erer.

Devirleri ayıran, dünyada pek büyük bir inkılâp vücuda getiren Fatih de, daimi olarak derin bir düşüncenin içinde yaşamış dini ve milleti için bu düşünce ile vaktini geçirmiştir. Padişah olduğu halde yatağında rahat uyumamış bütün hayatını serhadlerde geçirmiş, ümmet ve millet için çalışmıştır.

Bir gün Sadrazam Halil Paşa'ya sabahleyin yatağını göstererek:

"Lala bak, şu yatağı görüyor musun? Henüz bozulmamıştır. Hâlâ ben düşüncelerin içinde bu milletin saadet ve selâmetini düşünüyorum başımı hâlâ şu yastığa koymadım" demiştir. O, gecelerini derin bir düşünce ile geçiriyor uyumuyordu. Uyusa da, uyku gözlerine geliyor, fakat kalbi asla uyumuyor, milletin saadet ve selâmet yollarını düşünüyordu. Büyük insanlar hep böyle yetişmiş, Resulullah^(sav) da "Benim gözlerim uyur, kalbim uyumaz" demiştir.

Bu mevhibe-i Sübhaniye Fatih'in gönlünde de parlamıştır. Kalbi uyumuyor, cihad planlarını hazırlıyordu. Fatih'in annesi Hatice Sultan ve babası İkinci Gazi Murat Han Hazretleri oğlunun ilimle yücelmesi için çok itina etmişlerdi. Daha küçük yaşlarında iken büyük hocalardan tahsilini yapmış ve zamanının en büyük hocası Molla Gürânî'yi ona hoca tayin ederek, Bursa'dan Manisa'ya göndermişti. Ve giderken de, Molla Gürânî'ye bir değnek vererek:

“Hocam, eğer talebeniz size itaat etmezse, bununla onu dövmekte asla tereddüt etme” demiştir. Halbuki o asla dövülmeye değer bir çocuk değildi. Babası bu sözlerle onun iyi yetişmesini arzuluyordu. O, küçük yaşta Arapça, Farsça lisanlarını ve edebiyat, tarih, felsefe öğrenmişti. Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs-i Şerif ilmine vakıftı, Peygamberin^(sav) hayat-ı seniyyelerini de, iyi biliyordu. Zağanos Paşa'dan da, askerî tâbiyeyi, Arnavutçayı öğrendiği gibi, Rumacayı da öğrendi. Küçük Mehmed'in bu pek büyük istidadı onu ruhanî yüceliklere sürüklüyordu. Bir tarih-nüvis bu hususta Topkapı Sarayı Müzesinde Fatih Sultan Mehmed hakkında bir yazıda şunları yazıyor:

“Sultan Mehmet Allah tarafından verilmiş pek büyük bir zeka ve istidatla mâlikti. Şahsî gayreti ile eski ve yeni ilim ve fenlere tamamıyla vâkıf ve istidat kesbetmişti. Bunlar onu fevkalâde işlere sevkeden bir âmildi. Arap ve Acem edebiyatındaki derin vukufu, bir tarafta dursun, eski Yunan hükemasının Arap ve Acem lisanlarına tercüme edilmiş olan düşüncelerini ve felsefelerini bile öğrenmişti” demektedir.

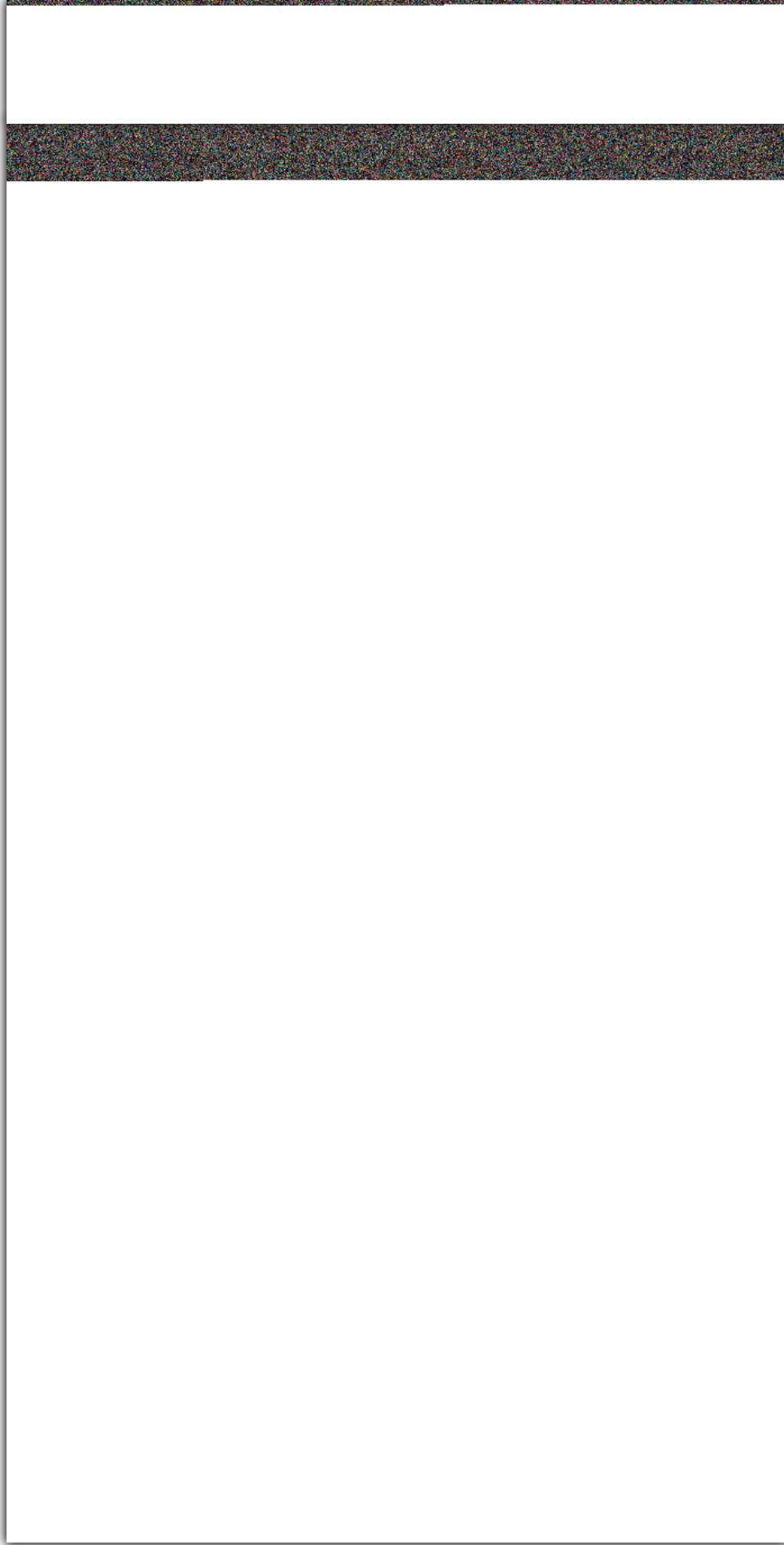
Fatih Sultan Mehmed bu derin ilim, keskin zekâ ve mükemmel istidat ile uykuyu bir tarafa koyarak çalışmak yolunu tutmuş, bu suretle genç yaşında çok iyi olarak yetişmiştir. Kendisi Manisa'da çalışmalarına devam ederken, Sultan Murad seferden sefere koşuyordu. Fakat Sultan Murad ruhen ve cismen yorgun düşmüş olduğundan oğlunu tahta geçirmek, kendisi de inzivaya çekilmeyi düşündü. Bunu Sadrazam Halil Paşa'ya, İshak Paşa'ya anlattı:

“Oğlum Mehmet pek genç ise de çok zeki ve istidatlıdır. Her türlü ilim ve harp ilimleri ile mücehhezdir. Onu tahta geçirmek istiyorum ne dersiniz?” dedi. Sadrazam Halil Paşa:

“Veliht zeki ve müstait ise de tecrübesizdir. Papanın durmadan Türkiye'nin aleyhine çalıştığı bu devirde onun tahta geçmesi tehlikelidir.” demişti. İshak Paşa ise bu fikri benimsemeyerek: “Şehzadedeki büyük istidat, dinine karşı olan sevgi, muhabbet ve bağlılık Allah'ın inayeti ile onu yüce zaferlere eriştirir” dedi.

Sultan Murad, İshak Paşa'nın sözünü muvafık bularak bir çavuşla Şehzade Mehmed'i Edirne'ye istedi. Çavuş, Manisa'da bunu Veliht Mehmed'e bildirince Sultan Mehmed şüphelendi:

“Yoksa zuhur eden bir taksirimiz mi var?” dedi. Çavuş, onun bu sualine dayanamayarak:

“Sultanım, inşallah saltanat size teveccüh edecektir. Hemen acele buyurunuz” dedi. Edirne’ye vardıklarında babası oğluna:

“Ey oğlum! Artık ben savaştan usandım. Senin gibi uyanık oğlumu tahta geçireceğim. Ben de bir tenhada yaşayacağım” dedi. Sultan Mehmet babasının teklifine:

“Muhterem babacığım, siz böyle münasip görmüş iseniz, emrinize hazırım” dedi. Sultan Murat da memnuniyetle tahtı oğluna teslim etti.

İşte Sultan Gazi Murad Han tahttan bu şekilde feragat etmişti. Papa, genç Mehmed’in tahta geçmesinden istifade ederek, etrafa haberler gönderdi. Papa: “Sultan Murat’la olan muahedelerinizi yırtın” diyerek tarihin kaydettiği şu haberleri gönderdi:

“Müslümanlarla aranızda yapılan muahedelerinizin ahkâmına riayet caiz değildir. Bu babdaki yemini nazarı itibare almak bile büyük günahdır.” dedi. Ve her tarafta Papanın buyruğunu işiten hıristiyanlar “harp harp” diye bağırmaya başladılar. Bütün Papazlar Türkleri Avrupa topraklarından o sene kovacaklarına yemin etmişlerdi. Genç Sultan işte bu tehlikeli anda tahta çıkmış, uyumayarak her türlü yorgunluklara katlanarak daima dinini ve milletini düşünerek, din ve millet düşmanlarına galebe ederek İstanbul’u almış, bihakkın Fatihlik ünvanını kazanmıştır.

Sultan Fatih İstanbul’u fethettikten sonra Papa ona bir mektup göndererek, “Eğer kendinizle tebaanız İslâmiyeti terkederek, hıristiyanlığı kabul ederseniz size Şark hıristiyanlığına hakim olmak üzere fetva vereceğim ve artık her şey unutulacaktır” dedi. Fatih de, ona cevabında, “Değil Şark hıristiyanlığını, cihan hıristiyanlığına hâkim olacağımı bilsem yine İslâmiyetten dönmem” demiştir. Bu onun kutsal dinimize olan duruş ve bağlılığını göstermektedir. Rahmet ve hürmetle anarız.

Fatih Külliyesi

İbrahim Hakkı Konyalı

İbrahim Hakkı Konyalı, "Fatih Külliyesi", *Yeni İstiklal*, Sayı: 279, 14 Aralık 1966, s. 10.

1453 yılında İstanbul alındıktan sonra Müslümanların ilk câmi ve mescidleri Bizans kiliselerinden ve manastırlardan çevrilmiş mâbedlerdi.

Arapça vakfiyesinden öğrendiğimize göre Fatih Sultan İkinci Mehmed "Nefis-i Kenise" dediği Aya-sofya ile beraber şu Bizans kilise ve manastırlarını camiye, imârete ve sosyal yardım müesseselerine çevirmişti:

1. Sonradan Zeyrek Camii adını alan Pantokrator kilisesi.

2. Sonradan Arap Camii adını alan Galata'da Hacı Hamza mahallesinde İskele Kapısı ve Nakışlı Kilise yanındaki Fatih'in vakfiyelerinde Mesa Dominiko şeklinde adlandırılmış St. Paul et Dominique mabedi.

3. Eski İmâret mahallesinde sonradan Eski İmâret Camii adını alan Monastère du St. Sauveur mabedi

4. Sonra Kalenderhâne adını alan Monastère de Ch. Rist Akataliptos mâbedi.¹

Türkler İstanbul'a yerleştikten sonra camiler, mescidler, başka irfan ve hayır müesseseleri yapmaya başlamışlardır. Fatih'in bize kadar gelen Arapça ve sonra İkinci Bayezid zamanında Türkçeye çevrilen vakfiyelerinden öğrendiğimize göre fetihten sonra ilk yapılan mescid, vakfiyede Kule-i Cedîde (Yeni

İbrahim Hakkı Konyalı

¹ Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesinde 16/1141 numarada kayıtlı Arapça Fatih vakfiyesinde İstanbul'a bağlı saydığı Silivri kilisesini de camiye çevirttiği gösterilmiştir.

Kule) denilen Rumelihisarı kal'asının içinde idi (s. 15). Bu mescid yıkılmıştır. Yalnız minaresiyle alt kısmı bize kadar gelebilmiştir.

Fatih camii o vakit "Yeni Mahalle" adını taşıyan mahallede ve "Karamaneyn=İki Karaman" denilen yerde yaptırmıştır.

Fatih H. 872-M. 1473 yılında Karaman eyâleti denilen ve merkezi Konya'da bulunan yerleri Karamanoğullarından Osmanlı sınırları içine aldıktan sonra Karaman eyâletinden İstanbul'a Ev Göçü yaptırmış, bunları Yeni Mahalle (sonra Fatih Mahallesi) denilen bu yerlere oturtmuştu. Bu iki Karaman'dan birisine Büyük Karaman, ikincisine Küçük Karaman deniyordu. Bu semtin ilk Türk ve Müslüman sakinleri Karaman eyâletinden, Konya'dan sürgün edilenlerdi.²

Cami, sekiz sahn, sekiz tetümme, medresesi, kütüphane, darüşşifa, imaret, hamam, kervansaray, tabhâne (dinlenme yurdu), binek hayvanları ve deve ahırları ile bunların teferruatından teşekkül eden Fatih külliyesi Bizanslıların Havariler Kilisesi'nin ve imparator türbelerinin ve sarnıçlarının harabeleri bulunan bir yere yapılmıştı. Fatih bu harabeleri yıktırarak ve yerlerini düzelterek külliyesini kurmuştu. Bazı tarihi kaynakların Fatih Camii'nin Havariler Kilisesi'nin temelleri üzerine kurulduğu hakkındaki rivayetleri hakikate kat'iyen uygun değildir. Çünkü bu kilisenin planı haç şeklinde idi.

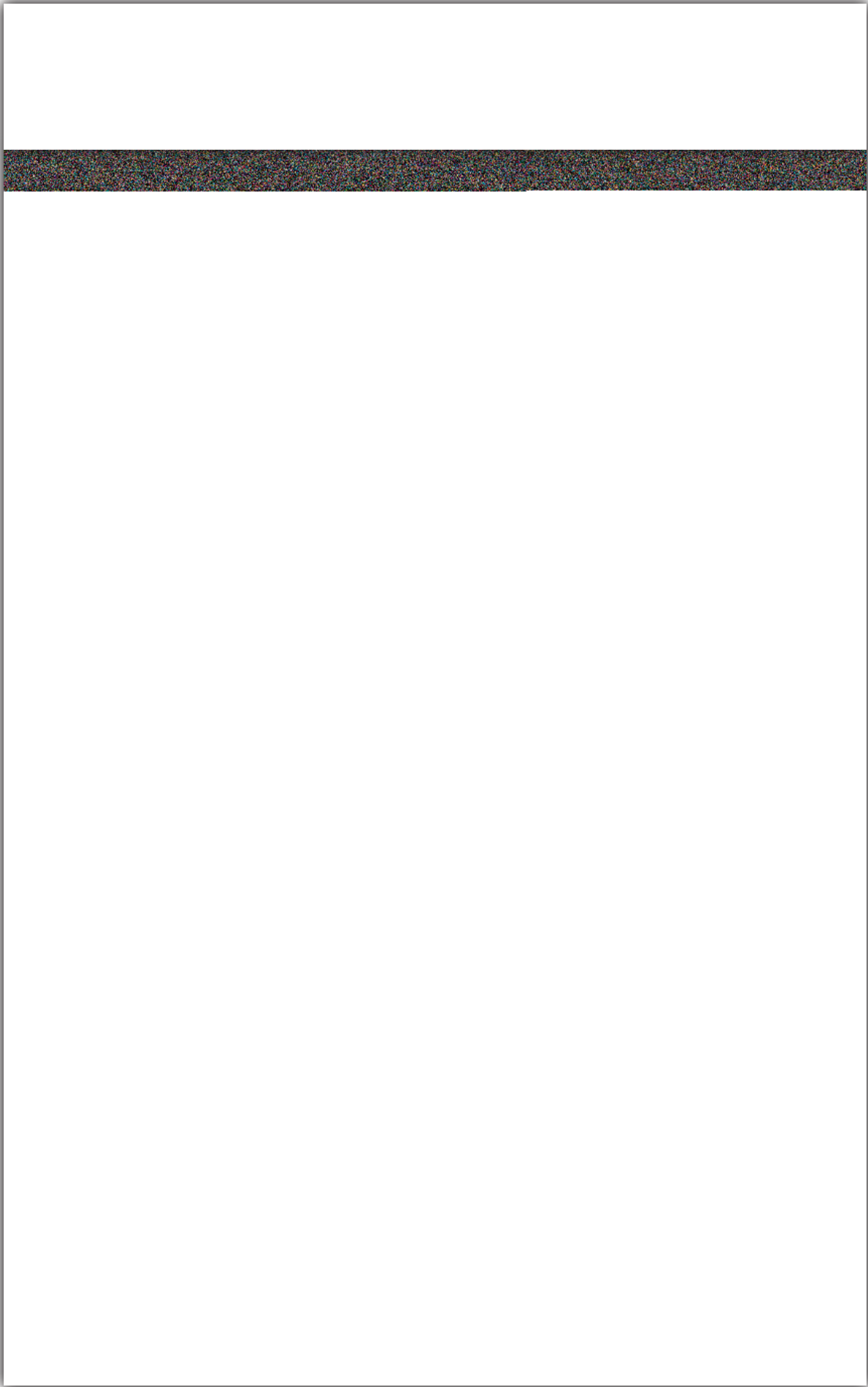
Fatih, külliyesinin planını hazırlatmadan evvel din, milliyet ve mezheb ayırd etmeksizin yerli, yabancı bir çok mimar, mühendis ve fen adamlarının fikirlerini almış sonra planını hazırlatmıştır.

Fatih bilgiye, bilgine, sanata ve sanatkâra büyük ölçüde yer verdiği için böyle yapmıştı. İlmin vatanı olmadığına kani idi. Zaten İslâm dini de ilmi nerede bulunursa alınması lazım gelen bir yetik olarak kabul etmiyor mu idi? Fatih İstanbul'u aldığı günden beri şehri Türk ve Müslüman mimarî abîdeleriyle süslemek için hazırlanıyor, fetih arkadaşlarını, devlet adamlarını ve zenginleri de böyle yapmaya teşvik ediyordu. Cami için klasik kaynaklarda somaki şeklinde adlandırılan iki porfir sütun da bulmuştu. Bunların kuturları birer buçuk metre idi. Boyları da dokuz metreyi aşıyordu. Fatih'in Karaman'dan getirttiği Beşir Çelebi'nin Tevârih-i Âl-i Osman'ında anlattığına göre yurdun başka yerlerinden birçok yapı ustası ve ırgat da getirilmişti. Fatih sanatta Ayasofya'yı geçecek bir cami istiyordu.

Mimar olarak da tarihî kaynaklarda "Sinan-ı Atik"³ şeklinde yer alan azadlı bir köle olan Sinan'ı seçmişti. Fen ve hendese kolunda Sinan'ın, Ayas

² Şimdi Aksaray adını taşıyan semtin ilk sâkinleri de Karaman eyaletine dahil olan Konya Aksaray'ından buraya nakledilmişlerdi. İlk İstanbul nüfusunun çoğunluğunu Konyalılar teşkil ediyorlardı. İlk İstanbulluların Türkçesine de Konya lehçesi hâkim idi.

³ Arapça atik kelimesi (eski) anlamına geldiği gibi (azadlı köle) anlamına da gelir. İstanbul'da camii bulunan Atik Ali Paşa da böyle azadlı bir köle idi.

Ağa gibi yardımcı mimarları ve mühendisleri bulunduğunu da kabul etmek doğru bir tahmin olur.

Beşir Çelebi'nin anlattığına göre Fatih, külliyesini kuracağı yerlerden bir kısmını da istimlak etmişti.

Mâbedin ilk camiden kalan tak kapısının yanlarında ve cephesinde Sofîzâde büyük hattat Ali'nin Reyhanî hattıyla bize kadar gelen 18 satırlık Arapça kitabesinden öğrendiğimize göre caminin inşasına 867 yılı Cümâd-el-uhrâsında (M. 1462) başlanmış, 875 yılı Recebinde (M. 1470) tamamlanmıştır.⁴ Yapı 8 yıl kadar sürmüştür. Caminin bedeninde Bakırköy taşı, kapılarında, mihrabında ak mermer, kemerlerinde ak, kırmızı, yeşilimtrak ve kara renkli mermer ve sert taşlar kullanılmıştır. Son cemaat yerinin sütunları Evliyâ Çelebi'nin Zenburî dediği Mısır'ın granit taşından, şadırvan avlusunun sütunları Afyon'un yakınındaki Sinada'dan getirilmiş renkli mermerlerden, granit ve ak mermerlerden seçilmiştir. İstalâktilli sütun başlıkları beyaz mermerdendir.

Kanunî devrinin müelliflerinden Matrakçı Nasuh'un İstanbul'da Üniversite Kütüphanesinin müze kısmında 35 numarada bulunan Beyan-i Menâzil-i Sefr-i İrakeyn adlı tek nüsha yazma kitabındaki ve İkinci Bayezid zamanında ve daha sonra yapılan su yolları haritalarındaki ve garpli ressamın yaptıkları resim ve gravürlerden ve camii en iyi inceleyen Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiden öğrendiğimize göre Fatih'in yaptırdığı büyük kubbeli caminin birer şerefeli ve kurşunla kaplanmış külâhlı iki taş minaresi vardır. Ayvansaraylı Hüseyin Efendi de Hadikatü'l-Cevami'inde⁵ eski caminin iki minareli olduğunu yazıyor. Evliya Çelebi bunu şöyle belirtmiştir:

“Camiin yemin ve yesarında (sağında ve solunda) birer tabakalı (şerefeli) senk ile bünyad olunmuş minare-i âleyileri vardır ki vacibüs seyrdir.”⁶

Fatih'in ilk camiinin minarelerinin tek şerefeli ve kurşunla kaplı külâhlı olduğunda bütün eski müellifler, yazarlar, ressamlar, minyatürcüler, söz, resim ve nakış birliği yapıyorlar.

Eski minarelerin böyle oluşu bugünkü minarelerin külâhlarının da öyle olmasını icab ettirmeyeceğini biraz aşağıda genişçe izah edeceğim.

Fatih ilk camii 894 Safer ayının onüçünde (M. 1486) bir depremde mühim hasarlara uğramıştı. 1171 yılı Zilhiccesinin 13'üncü; Kurban bayramının üçüne rastlayan Perşembe günü (11 Mayıs 1757) gün doğduktan yarım saat kadar sonra iki dakikaya yakın devam eden ve kısa fasılalarla ve daha az şiddette tekrarlayan zelzele Fatih'in camiinde mühim hasarlar yapmıştı.

⁴ Bu kitâbede Fatih ve İstanbul şöyle anlatılıyor: “Yüce sultan, fehâmetlü hakan, yeryüzünde bir benzeri daha bulunmayan, insan eli ile bir misli daha yapılmayan ve alınması bâzı ümeraya ve sultanlara değil bazı halifelere bile müyesser olmayan bu beldenin fatihi Osman oğlu, Orhan oğlu, Murad oğlu, Bayezid oğlu, Mehmed oğlu, Sultan Murad oğlu Mehmed Han.”

⁵ Cild 1, sahife 8.

⁶ *Evliya Çelebi Seyyahatnâmesi*. Cild 1, sahife 139.

İstanbul ve civarını sallayan ve sarsan bu zelzelede Ayasofya, Murad Paşa, Rum Mehmed Paşa, Mahmud Paşa, Atik Ali Paşa, Firuz Ağa, Süleymaniye, Rüstem Paşa, Şehzade, Sokullu'nun Azabkapı ve Kadırgadaki camileri, Zâl Mahmud, Eski Valide, Üsküdar'daki Mihrimah camilerinin kubbelerine bir şey olmadığı halde Fatih camiinin ana kubbesi, şadırvan avlusunun ve son cemaat yerinin bazı kubbeleri ve iki minaresi yıkılmıştı. Bazı duvarlarında da yıkıntılar ve çatlaklar olmuştur. Son cemaat yerinin ve şadırvan avlusunun iç pencerelerinin üstlerindeki çini ve dış pencerelerin üstlerindeki yeşil somakî yazıların çoğu dökülmüştür.

Sultan Üçüncü Mustafa (H. 1171- M. 1757, H. 1187-M. 1774) yılında Mehmed Tahir Ağa'nın Mimarbaşılığı zamanında camii yaptırmaya karar vermiştir. Fatih vakfının camii yaptıracak kadar parası yoktu. Hazine-i Hümayundan da para eklendi. Yapı Eminliğine Fatih vakfının kâtibi Haşim Ali Bey tayin edildi.⁷ H. 1180-M. 1766 yılında yapıya başlandı. Bu sırada Haşim Ali Bey Bina Eminliğinden azlolunarak yerine Şıkk-ı Evvel Defterdârı Sarım İbrahim Efendi Cümad-el-ülânın ikinci günü tayin edildi. H. 1183-M. 1769 yılı Cümad-el-âhirenin dördüncü günü Sarım İbrahim Efendi'ye vezirlik verilerek Orduya gönderildiği için yerine Bina Eminliğine Darphâne Emîni İzzet Mehmed Bey tayin edilmiştir. İnşaat 46 ay 10 günde tamam olmuş 1185 yılı Muharremi'nin âşûrasına rastlayan (M. 1776 15 Nisan) Cuma günü Cuma selâmlığıyla ibâdete açılmıştır.

İlk camiın şadırvan avlusundaki ve son cemaat yerindeki yıkılan ve çatlayan kubbeleri yenilendi. Tamir edildi. Yazılı çinileri dökülen pencere üstlerine sağır ve yazısız taşlar geçirildi. Son cemaat yerine sağna ve soluna açılan pencerelerin üstlerindeki devrinin şaheser çinileri kurtulmuştu. Sağdakinde Yakut-i Mustâsemî tarzında bir sülüs ile veya beyaz ile Besmele ve üstünde sarı renkte Kufî hat ile Kürsî âyetinden "Laikrae fi'd-din" solundakinde yine sülüs ile "Velâyeudühü Hıfzihüma ve hüvel aliyyül azim" ve üstünde aynı âyetten "İl-en-nuri v-el-lezine keferu" yazılıdır.

Kürsî âyetinin tamamı son cemaat yerinin bütün pencereleri üstündeki çini panolarda devam ediyordu. Son cemaat yerinin pencerelerinin içindeki çinilerden ve dışındaki mozayik yazılardan hiçbirisi kalmamıştır. Yalnız kuzey duvarını pencere üstlerindeki yeşil somakiden oyma suretinde yazılan Besmele ve Sûre-i Feth tamam olarak bize kadar gelmiştir. Evliyâ Çelebi bütün bu yazıları görmüş ve mufassalca yazmıştır.

Fatih'in yaptırdığı camiın muhteşem istalaktitli ve kitabeli, mermerden tak kapısı asıl varlığından hiçbir şey kaybetmeden ayakta kalmıştır. Kapının girerken solundaki duvar yıkılmıştı. Sağındaki duvarda hasar az idi. Sol duvar yenilendi, sağdaki tamir edildi. Ben her iki duvarın kalınlıklarını ölçtüm. Sağdaki duvarın eni daha kalındır. İlk camiın çok muvaffak bir mi-marî parçası olan mihrabı da eski camiindir. İlk camiın büyük ana kubbe-

⁷ *Tarih-i Vâsıf*, Cild 1, Sahife 177.

si iki granit sütunla iki yığma sütuna dayanıyordu. Eski camiin sağ, sol ve kible duvarları ve eski kubbeleri tamamen yıkılarak yepyeni bir plana göre yapılmıştır. İki granit sütun kaldırılmış yeni ana kubbe dört fil ayağı üzerine oturtulmuştur.

Cami çok aydınlıktır. Fakat inhitat devrinde tamamen Ermenilerin eline geçen kalemkâri boyacılık bu nurani mabedi kasvetli ve karanlık bir hale sokmuştur. Türk ve Müslüman mimarisini kötülemek için Sinan devri camilerinin kıymetli tezhiplerinin ve nakışlarının üstlerine badana ve yağlıboya çekerek mahvetmişlerdir. Camiinin ilk süsleri yalnız solundaki hünkâr mahfilini örten kubbenin içinde kalmıştır. Vakıflar Umum Müdürlüğü'nün camide yapacağı ilk iş ermenilerin bu korkunç karalamalarını yok etmek olmalıdır. Bunu Vakıfların yeni Umum Müdüründen ve İstanbul Müdü-ründen bekleriz.

Burada 1949 yılı Eylül'ünde işlenen bir cinâyeti geniş muhite duyurmadan geçemeyeceğim. Fatih külliyesinde İstanbul fethinin beş yüzüncü yılını kutlama hazırlığı yapılırken camiinin sağ tarafında abdest musluklarının önünde, çınarların altında lağım için kazı yapılırken ilk camiinin porfir sütunları ortaya çıkmıştı. Ben o vakit camiinin kayyumu Mehmed Sülük'ün yardımı ile bu taşları ölçtüm. Bunların boyları altışar metre otuz beşer santim, kuturları birer buçuk metre idi. Manevi değerleri kadar maddî değerleri de çok yüksek olan bu sütunların çıkarılarak faydalanılmasını tavsiye ettim. Kazıyı ve hazırlığı yapanların ilgisizlikleri, biraz daha açık ifade ile cehilleri yüzünden bunlar tekrar toprağın altına gömdürülmüştür. Çıkarma teşebbüsü yapılırsa yerlerini gösteririm.

Bir ikinci yazımda üzerinde duracağım olaylardan biri de Fatih'in bu camiinin mimarı Sinan Ağa'nın ellerini bileklerinden kestirmek hususundaki haklı oluşudur. Son zelzelede birçok camilerin kubbeleri yıkılmadığı halde Fatih camiininin yıkılmasında biraz da mimarı Atik Sinan Ağa'yı kusurlu bulmak lâzımdır.

Tâk kapısının girerken solundaki duvarın tamamen, sağdakinin de kısmen yıkıldığını yazdım. Bu iki duvarın enlerindeki farktan anlaşıldığı gibi Evliya Çelebinin açık ifadesiyle de teyid edilmektedir. Diyor ki:

“Ve camiinin kible kapısından tışra çıkarken sağ tarafta çâr (dört) köşe mermer üzre müzehheb (altın) ve lâciverd ile hattat Demirci Çelebi hattı ile tahrir olunan “Le tüftahann-el-kostantniyyetü fe le nimel-emirü emirü-ha vel nimel-ceyşü zâlik-el-ceyş” hadîs-i şerifi kazılmıştır.”

Bu taş kitabe tamir ve yeni inşa sırasında sağ taraftaki duvardan kaldırılarak sol taraftaki duvara yerleştirilmiştir. Hâlâ oradadır.

Fatih Camii'nin kurşunla kaplanmış, külâhlı, taştan yapılmış minareleri tek şerefeli idi. Sultan Üçüncü Mustafa camiinin kubbesiyle mütenasip olmak için bu minareleri çift şerefeli yaptırmaya karar vermişti. Tek şerefeli ve şimdikilerden daha ince gövdeli olan minâreler çift şerefeleri çekeme-

yecekleri için eskilerini yıktırılmış, minareleri yeniden yaptırmıştır. Külâhları da taşandı. O vakitki cami mimarisinde minarelerin külâhları –çoğu boğumlu– taşandı. Sultan Mahmud tarafından 1162 yılı Muharremi'nin 28'inci günü inşasına başlanıp Sultan Osman zamanında devam edilen ve adına Nuruosmaniye denilen cami inşası 1169 yılı Rebiülevvelinin başında Cuma günü Padişah'ın huzuruyla ibadete açılan cami inşasının minarelerinin külâhları taşandı. Sultan Üçüncü Mustafa tarafından Üsküdar'da validesi Mihrişah Sultanla kardeşi Şehzade Süleyman'ın ruhlarını taziz için H. 1174-M. 1760 yılında yaptırdığı Ayazma Camii'nin minaresi gibi⁸ Aksaray'da semte adını veren ve Sultan Selim Camii planına benzeyen bir plan üzerine H. 1183-M. 1759 yılında inşasına başlanan Laleli Camii'nin minareleri de taş külâhlıdır.⁹

H. 1185-M. 1771 yılında tamamlanan Fatih Camii'nin iki şerefeli minarelerinin külâhları da taşandı. Devrinin minare ve cami mimarisine fevkalade uygundu.

Birkaç sene evvelki bir zelzelede sağdaki minarenin külâhında ufak kopmalar olmuştu. Soldaki minarenin külâhı da paratoner bozulduğu için bir yıldırımından sakatlandığından yenilenmişti.

Son zamanlarda minarelerin külâhlarının değiştirilmesi, kararlaştırılmış, muazzam bir masraf da göze alınarak soldaki minarenin yeni yapılan taş külâhı gibi sağdakinin külâhı da yıkılmıştır. Sağdakinin üstüne orta direği 24 metre yan direkleri ondörder metre uzunluğunda olan bir kurşunlu külâh geçirilmiştir. Soldakininki de hazırlanıyor. Ben son zamanlarda iki defa burasını inceledim. Selim zevkli birçok kişiler gibi ben de bu külâhı yadırgadım. Mâbedin umumi ahengini ve imtizacını bozar buldum.

Yeni minareler sayın Tahsin Öz'ün yazdıkları gibi Fatih'in eski minarelerinin küpleri üzerine yapılmış değildir. Üstad diyorlar ki:

“Minarelerine gelince: Şerefeye kadar olan gövdeleri de yenidir. Taş külâhları da İkinci Abdülhamid zamanında zelzeleden sonra yapılmıştır.”¹⁰

Bir zelzelede külâhlar zedelenmiş, yıkılmış olabilir. Abdülhamid de böyle külâhları tamir ettirmiştir. Kurşun kaplı külâhları yıkarak taştan yaptırmış değildir.

⁸ *İstanbul Âbideleri* adlı yedi gün neşriyatı arasında çıkan kitabıma bakılsın.

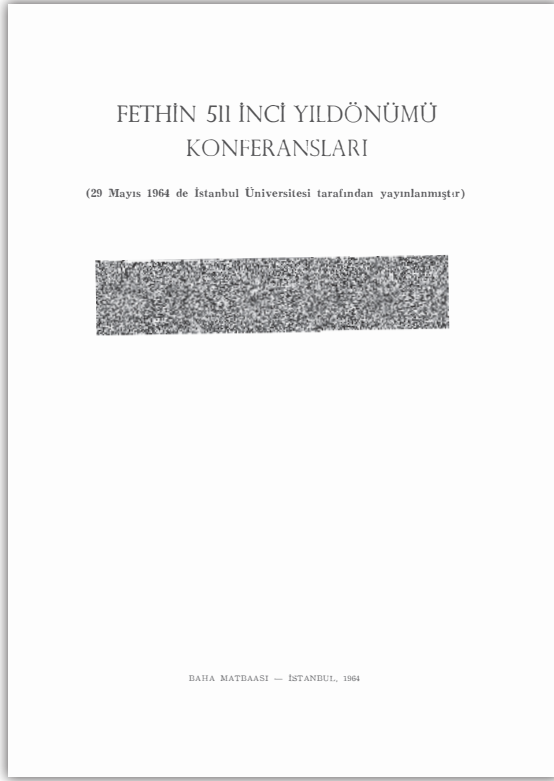
⁹ *Târih-i Vassaf*, Cild 1, sahife 114. Camiin temel kazma merasimi 1173 yılı Şa'banının 23'üncü günü yapılmıştır.

¹⁰ *İstanbul Camileri*, Cild 1, sahife 57.

Kurucu ve Teşkilatçı Büyük Türk Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet

Prof. Tayyib Gökbilgin

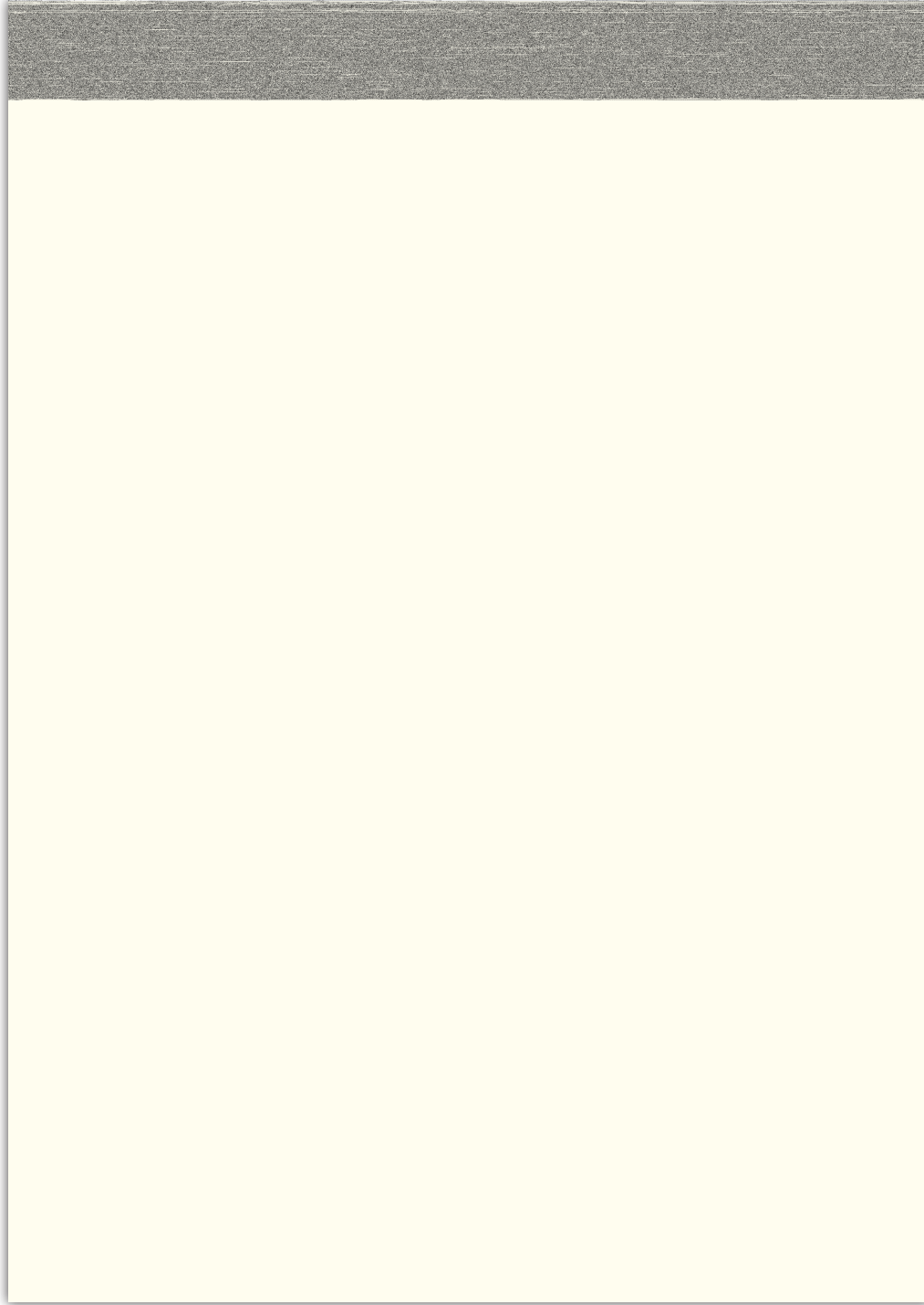
Prof. Tayyib Gökbilgin "Kurucu ve Teşkilatçı Büyük Türk Hükümdarı Fatih Sultan Mehmet", *Fethin 511. Yıldönümü Konferansları*, İstanbul, 1964, ss. 29-35.

Türkiye devletinin kuruluşunda Osmanoğulları Hanedanına mensup bazı hükümdarların büyük rolü ve mevkii olmuştur. Tarihî hadiseleri şahısların ve hükümdarların bir eseri gibi telâkki etmek ve en mühim âmili başta bulunanlarda ve onların şu veya bu türlü hareketinde aramak ne kadar doğru değilse, hükümdarların rolünü ve ehemmiyetlerini tamamen inkâr etmek de o derece yanlış bir görüştür. Bu itibarla Osmanlı Devletinin kuruluş ve yükseliş devirlerinde bazı padişahların enerjik ve dinamik şahsiyetleri Türkiye tarihinin seyrinde, umumî akışında sosyal, ekonomik ve dini âmillerle birlikte hatırlanılması ve doğru bir şekilde izah edilmes ilâzım gelen mevzulardır.

Bilhassa Osmanlı Türklüğünün tarihinde, yükseliş devrini kendisi ile başlatmayı itibar ettiğimiz Fatih Sultan Mehmed'e daha büyük bir yer ayırmak icabeder. Bu, öyle bir şahsiyettir ki, yaptıkları ve bıraktıkları ile hem Türkiye tarihinde bir Fatih, bir kurucu ve teşkilatçılık vasfıyla mümtaz bir mevki işgal eder, hem de dünya tarihinde, bir çok bakımlardan, büyük bir ehemmiyet taşır.

Gerçekten, yalnız İstanbul'u alması, bütün Orta Çağ boyunca ekseriya en kudretli Şark Hıristiyanlığı devleti olarak görünen Bizans İmparatorluğunu inkıraza uğratması bakımından bile, üzerinde durulması icabeden Fatih Sultan Mehmed, her zaman alâka ve dikkati üzerine çekmiş, hakkında uzun uzun tetkikler yapılmış bir kimsedir. Nitekim İstanbul fethinin beş yüzüncü yıldönümü münase-

betiyle, bu tarihten önce ve sonra bu mevzuu uzun zaman ilmî ve tarihî bir aktüalite almış, gerek memleketimizde gerek milletlerarası tarih edebiyatında bu hususta etüdler, monografiler ve tenkitler intişar etmiştir ve hâlâ etmektedir, kongrelerde tetkik ve tartışma konusu yapılmıştır.

Bugün bu fethin 511'inci yıldönümünde de bu mevzuun bugünkü ve yarınki nesiller için daima işlenmeye ve üzerinde durulmaya namzet bir konu olduğunu hatırlamamız ve tekrarlamamız bu yüzdendir. Çünkü, Fatih'i ve o devri iyice tanımak ve bilmek her cephesi ile aydınlatmak bizim için ha-

yatî bir zarurettir. O, bizim millî tarihimizi alakadar ettiği, devletimizin kurucularından bulunduğu için bizim tarafımızdan daha çok konuşulmaya, incelenmeye ve tanınmaya muhtaç bir şahsiyet, millî bir kahramandır. Bu Osmanlı Türk hükümdarının büyük icraatı, dünya tarihinde geniş ve derin izler bırakan eserleri vardır. Osmanlı Türklüğünün tarihinde öyle şerefli sayfeler açmış, devletimizin kökleşmesi ve ebedileşmesine öyle şuurlu adımlar atmıştır ki, onu bütün hususiyetleri ile tebcil etmek ve tarihimizde, cemiyetimizde ona layık yeri tayin ve tesbit etmek ve bunu vermek vazifemizdir.

Doğu ve Batı Avrupa'yı bütün hayatı ve saltanatı boyunca, seferleri, fütûhatı, harekât ve icraatı ile mütemadiyen meşgul eden Fatih Sultan Mehmet, Bizans İmparatorluğu meselesini, asırlık bir mesele olarak sefinden devir ve teslim aldıktan sonra, kısa bir zamanda bu işi arzusu veçhile devletinin hayatî menfaatlerinin emrettiği şekilde halledivermişti.

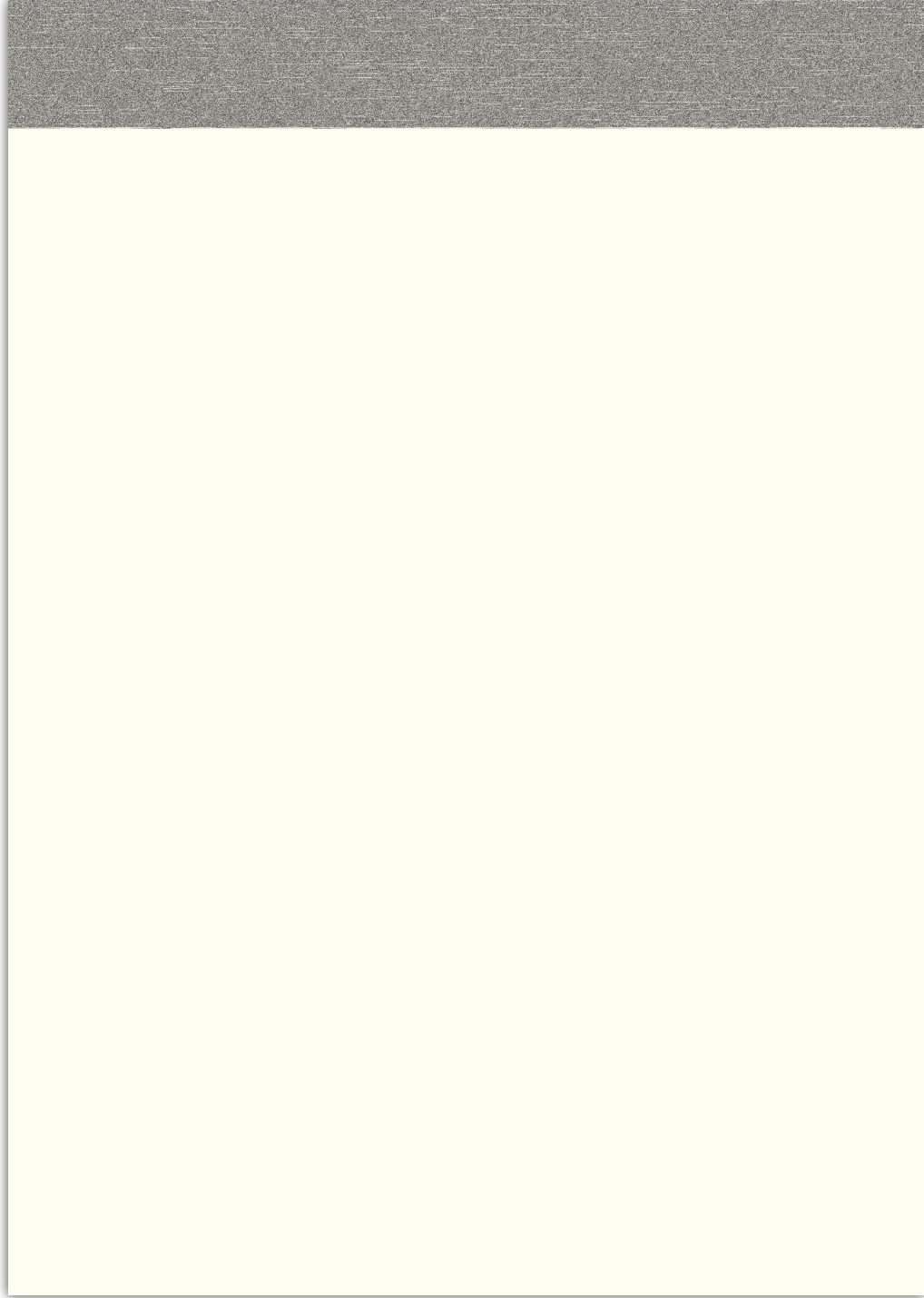
İstanbul'un zaptı bu İmparatorluğun merkezinin ve son kalesinin kaybedilmesinden başka bizzat devletin de hayatına son veren bir hadise olmuştu. Fakat, bu mühim tarihi hadisenin yarım asırdan fazla bir zamanlık öyle bir evveliyatı vardı ve sonra da İmparatorluğun tasfiyesi ve onun varisi olmanın tevhit ettiği öyle meseleler çıkmıştır ki, Fatih Sultan Mehmet, ister yükselme devrine giren yeni bir İmparatorluk'un hükümdarı olsun, ister Bizans İmparatorlarının idare ve siyasetlerini, bazı mevzu ve sahalarda devam ettirmek lüzumunu hisseden birisi bulunsun, fetihden sonra da, ekseriya karşısında bir Bizans meselesini görmüştü.

Nasıl ki, Osmanlı Devletinin kuruluşu devrinde, daima bir Bizans problemi mevcut olmuş, münasebetler hangi şekil ve rengi alırsa alsınlar, siyasi, askeri, sosyal ve ekonomik temaslar devam etmişti:

Yıldırım Beyazıt 1396'da İstanbul'u almak için ciddî tasavvurlara giriştiği ve imparatora teslim teklifinde bulunduğu zaman da bu temaslar kuvvetli bir derecede idi. Ve Bizans'ın mukadderatı, Avrupa'nın bu memlekette yardım ve alâkasından fazla, bu Türk hükümdarının problemi çözmek hususundaki azminin derecesine bağlı görünüyordu. O zaman Osmanlı memleketlerindeki bütün kadınlara, "Darülküfür Kostantaniye üzerine teveccüh-i hümayûnum vâki oldu ümittir ki iptidası Mahmud ve intihası fetihle mes'ut ola" diye fermanlar gönderen Yıldırım Beyazıt sonradan, belki Sadrazamı Çandarlı Ali Paşanın tavsiyelerine uyarak ve gayretinin Balkanlarda ve Anadolu'da tehsilini uygun görerek, belki de bir batı tarihçisinin dediği gibi, deniz hâkimiyetini temin etmeden İstanbul'u elinde tutmaya muktedir olamayacağını düşünerek, işi, istikbale bırakmıştı ve meselenin kat'î şekilde halli, arada bununla ilgili muhtelif hâdiseler cereyan ettikten sonra, yarım asırlık bir tevhürle, Fatih Sultan Mehmed'in enerjik iradesine kalmıştı. Fatih Sultan Mehmed, her şeyden evvel, mükemmel bir harp adamı vasfını gösterir.

İstanbul'un fethi esnasındaki azim ve gayreti, dahiyâne fikirleri, Belgrad Muhasarası sırasındaki şecaati ve ordusuna nümune-i imtisal oluşu, Mora kalelerinin fethinde, Yayça muhasarasında sevk ve idare ettiği her harekette cesaretin, mukavemetin ve kahramanlığın binbir misâlini vermesi bunun birer delilidir. Sade kaleler fethi değil, aynı zamanda ordular mağlup etmek için, derin ve şümullü gaye ve hedeflerin tahakkuku uğrunda katlanmadığı meşakkat ve zahmet yoktu. Hareket düsturu şöyle idi:

"Seyf-i İslâm benim elimdedir. Eğer bu meşakatlere katlanmayacak olursam gâzi unvanına müstahak olamam, yarın huzur-u Rabbülâlemîn'de duçar-ı mahcubiyet olurum." Fatih aynı zamanda, siyasî görüşü kuvvetli

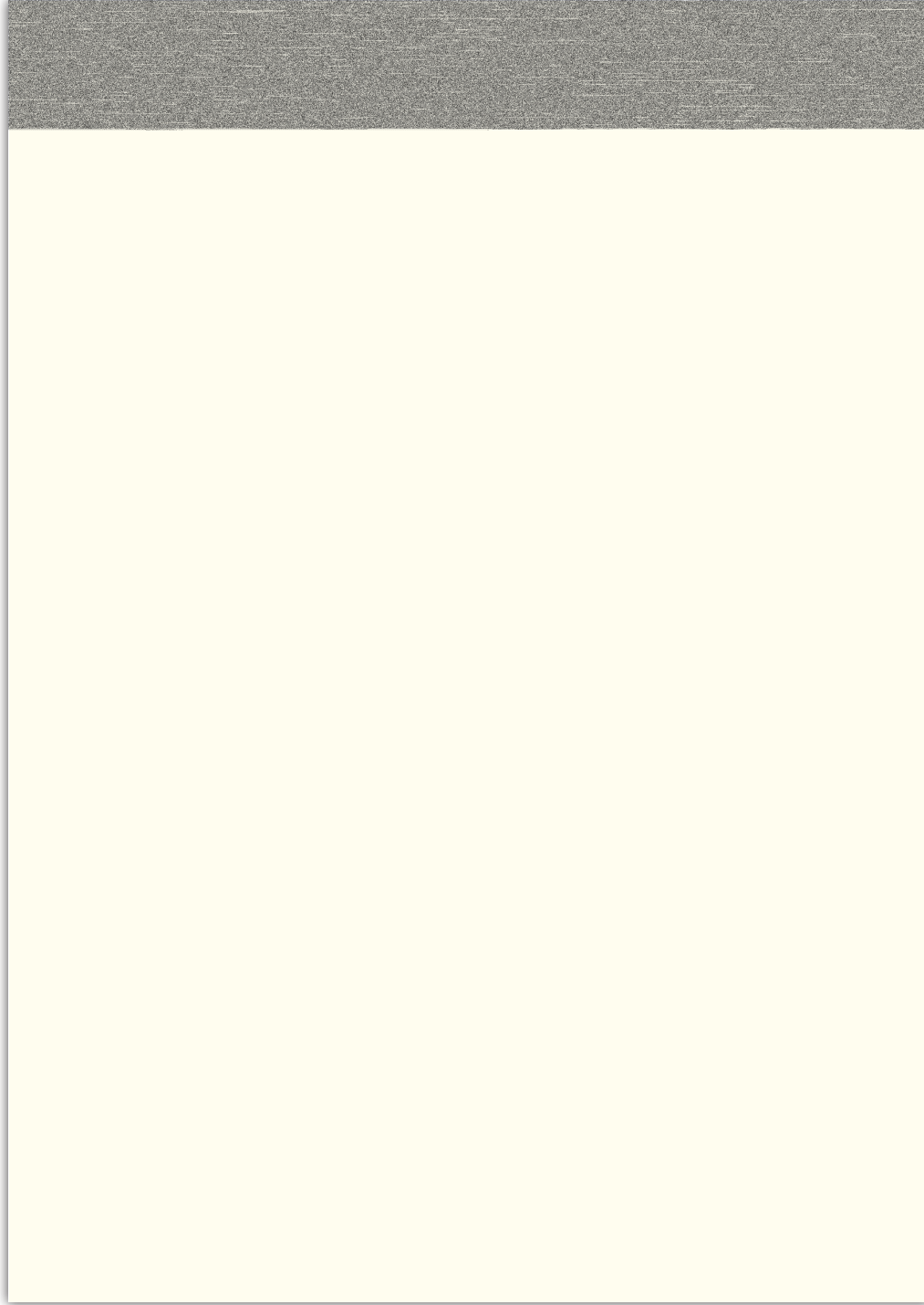
ve nâfiz olan bir hükümdar vasfındadır. İstanbul'u zaptettikten sonra, bu şehirdeki Bizans sâkinlerinin bütün varlıklarına sahip olarak yaşayabilmelerini, daha önce yaptığı vaatlere uygun olarak kabul ve temin etmesi, onların padişahın gölgesi altında atalarının tanrısına bundan sonra da ibadete devamlarını sağlaması, hülâsa kendi yurdunda köle değil fakat vatandaş istemesi bunu gösteriyordu. Paleolog Hanedanının daha sonra da Thomas ve Dimitrius'un Mora'da hakimiyetlerine devam etmesi bu zihniyetin bir neticesi idi. Fatih'in, Bizans devletinin hayatına son vermesini, asırlardan beri Türkler ve Rumlar arasında husule gelen yaklaşma ve kaynaşmanın,

hâdiselerin ve askerî-siyasî, iktisadî şartların tabîi bir neticesi olarak ve bu stratejik bölgeyi Osmanlı devleti hâkimiyeti altında birleştirmesi şeklinde telâkki eden tarih görüşü çok kuvvetli delillere dayanmaktadır. Bu Türk padişahının, İstanbul'u fethettikten sonra Patrikhaneyi yeniden tesis ile ortodoks ahaliye mezhep ve vicdan hürriyetini tanıdığı, gerek kendisinin gerek haleflerinin idaresi altında şark kilisesinin dinî müesseselerine karşı hürmet göstererek iç idarelerine asla müdahale edilmemesi yine bu ileri ve olgun zihniyetin bir neticesi idi.

Fatih Sultan Mehmed, bu meseleyi cezrî bir hal şekline bağladıktan sonra, ilk işi Balkanlar meselesi üzerinde düşünmek ve gayret sarfetmek oldu. Onun daima realist bir görüşle hareket ettiği ve fütuhat siyasetinde de, kendisinin tertiplemediği bir plana göre, askerî harekâta giriştiği aşikârdır.

Bu sebeple, Balkanları birliğe ve asayişe kavuşturmak hususunu ön plana alınca en mühim ve âcil meseleden başlayarak sıra ile diğerlerini de halle çalıştı ve muvaffak oldu. Türk fütuhatı esnasında Balkanlar bir anarşi içinde idi. Her şehirde veya önemli bir mevkiye feodal bir senyör yerleşmişti. Memleketin parçalanması, iktidarın kararsızlığı, hâkim zümreler arasındaki rekabet, şahsî ihtiraslar, kıyâmlar ve gasıplar devamlı olarak tahammül edilmez bir durum yaratmıştı. Bu itibarla, feodal rejimin suistimal edilmesi bilvasıta Osmanlı fütuhatını hazırlamış oldu. Halk nazarında itibarını kaybeden senyörler Türkler nezdinde bir istinatgâh aramışlar ve onların hâkimiyeti altına girmişlerdi. Bunların başında, şüphesiz ki, Sırp despotluğunun durumu ve arz ettiği hususî vaziyet geliyordu. Babasının zamanında, hatta daha evvelden beri Osmanlı devletinin en hassas noktası orası idi. En tehlikeli ve en tahripkâr tecavüzler o yoldan geliyordu. Macar Kumandanı Hunyadi'nin İzladı derbendinden tâ Balkanların ortasına kadar gelişi, dağınık Balkan kuvvetlerini toplayarak Haçlı Ordusu teşkil etmesi, her şeyden evvel, Sırp despotluğunun zayıf ve Balkanlar dışındaki Hıristiyan âlemine mukavemet edemeyecek durumda, bilâkis onların emellerine âlet olacak bir bünyede bulunmasından ileri geliyordu. Binaenaleyh, ilk halledilecek mesele, lafzî bir hükümlerlik sahibi olan ihtiyar Sırp despotunun hükümetini, Balkanlar hegemonyasını elinde tutan, Fatih'in imparatorluğuna ilhak işi idi. Bu sayede, Balkanlar haricindeki katolik dünyasının, orta Avrupa'nın Balkan memleketlerine müdahalesi önlenecek, kendilerini "propugnaculum christianis" ve "athleta christi" ve "propugnatores christi Miles" addedenlerin, başta Macarların, Tuna'nın cenubunda hâkimiyet veya nüfûz tesis etmelerine imkân kalmayacaktı.

Ortada zaten bir de sıhriyet meselesi vardı. O devrin Devletler Hukuku telâkkisine göre, Sırbistan üzerinde, Osmanlı hükümdarının veraset hakkı iddiası olabilirdi. Diğer taraftan, Sırp kilisesi, Bizans Patrikhanesine merbut olduğu Ortodoks Kilisesi de daima yeni vaziyetlere intibak kabiliyeti gösterdiği için nisbî bir kolaylık mevcuttu ki, bunu 1459 hadiselerinde görmek mümkündü. İşte Fatih'in İstanbul'u zaptını müteâkip, birbirini tâkiben Sırbistan'a seferler yaparak sonunda bu işi tasfiye etmesi bu vaziyetlerin

tabîî bir neticesi sayılabılırdı. Bundan sonra, Sırp kilisesi de, Rum kilisesi gibi, teşkilatını muhafaza ve vazifesini icra etmek, mevcudiyetini idame hususunda daima Türk devleti ile bir anlaşma tesisine çalışmıştı. Aynı suretle, Sırp lılar, imparatorluğun askerî ve idarî teşkilatında asırlarca müddet mevkilerini muhafaza etmişlerdi. Fatih Sultan Mehmed, Balkanlarda devletin emniyetini Tuna ve Sava nehirlerinde gördüğünü ve bu nehirlerin beri tarafında kayıtsız ve şartsız vassal beylerin bulunmasını istediği içindir ki, bu memleketleri en müsait ve en lüzumlu bir zamanda imparatorluğa ilhak etmek siyasetini gütmüştür. Bu sene de, Arnavutluk'ta vaziyet aşağı yukarı

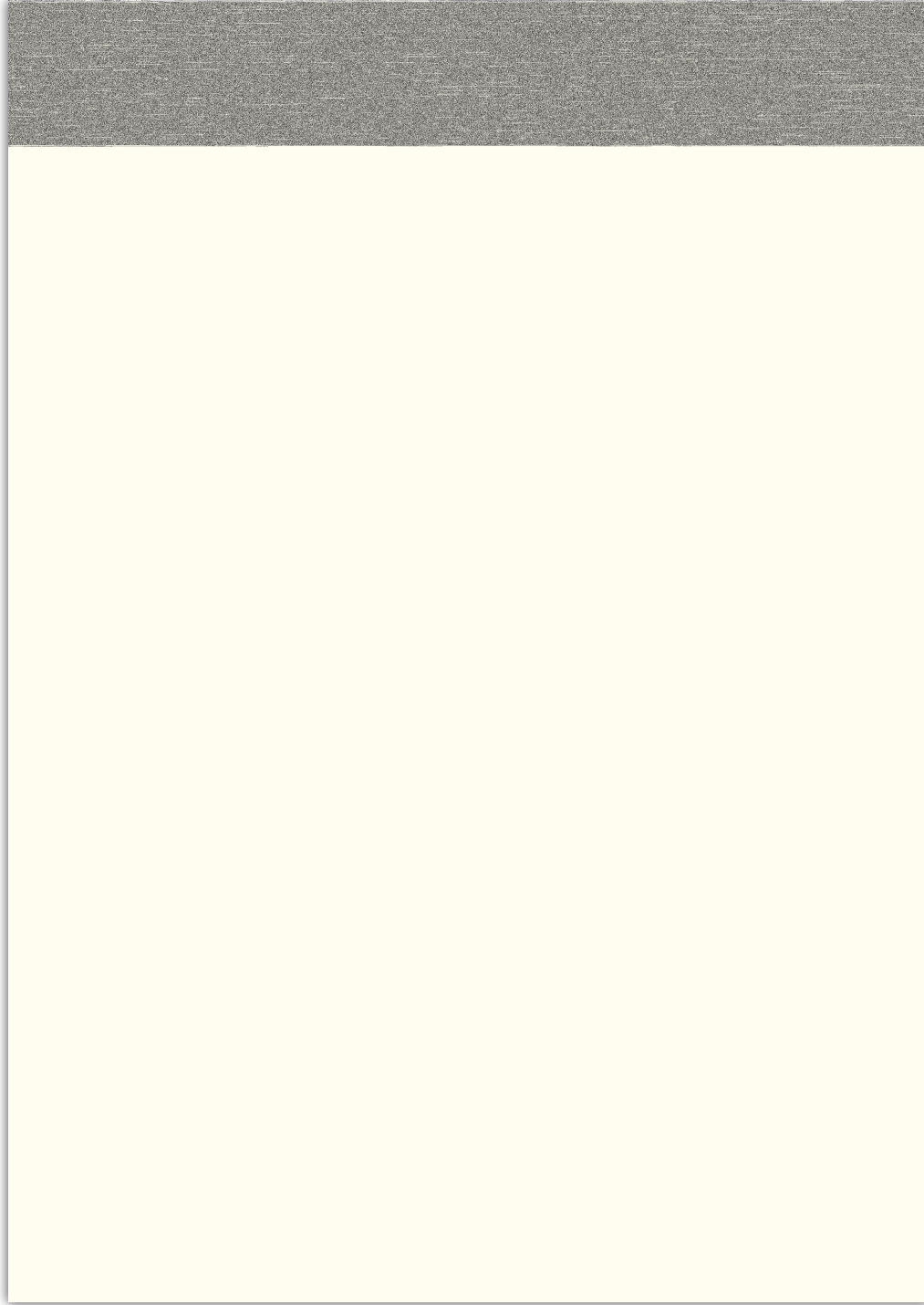
böyledir. Ve buralarda Osmanlı hâkimiyeti mutlak bir şekilde teessüs edince orta ve batı Avrupa'da da heyecan ve telâş artmıştı. Bir batılı tarihçi bu hissiyatı bir endişe şeklinde şöyle ifadelendirmektedir:

“Türkler şimdi bütün Avrupa'nın en mühim bir problemi haline geldi. Avrupa, dūçar olduğu korku sebebiyle, her gün istemeyerek ona teveccüh etmekte ve bu andan itibaren ona daima büyük bir dikkat atfolunmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in disiplinli idaresinde ve müslümanlığın müttehit, ahlâkî birliğinde gizlenen kuvvet ancak şimdi keşfedilmiştir. Artık geç kaldığı zaman, Bizans İmparatorluğunun ve kudretinin varisi olan Türkler Avrupa siyasetinin kudretli bir âzası haline gelmişlerdir.”

Bu hükümlerde büyük bir isabet payı bulunduğu aşikârdır. Diğer bazı izahların, mesela, Fatih'in zaferlerinin şimal yollarını, Karadeniz yolunu Cenevizlilere, Antalya yollarını Venediklilere kapadığı, Avrupa'nın Doğu ile ticarî münasebetlerine sekte verdiği yolunda ötedenberi ileri sürülen bir görüşün yanı sıra, maruf bir Romen tarihçisinin şu görüşü üzerinde de durmak gerekir: O der ki: “İstanbul Türklerin eline geçince, büyük bir imparatorluğun merkezi oldu, bu devletin hududu Tuna'dan Nil'e, Fırat'tan Adriyatik'e kadar genişledi. Payitahtın son iki asır boyunca o kadar azalan ahali, fetihten sonra süratle arttı. İmparatorluk merkezi olan İstanbul için hakikî restorasyon, buraya İznik imparatorunun, Mişel Paleologun avdeti değil, fakat Fatih'in girişi oldu.” Filhakika, şekil ve tepkisi ne olursa olsun, Fatih Sultan Mehmet, Avrupa için mühim bir mevzu idi ve hareketleri Batı dünyasını mütemadiyen ve yakından alâkadar etmekte idi. O da, Avrupa'nın en ettiği milletlerinin denizci ve denizlere hâkim milletler olduğunu, bunların ise hüküm ve nüfuzlarının her tarafta carî bulunduğunu, bilhassa Venediklilerin donanmaları sayesinde deniz hâkimiyetini elde ederek Akdeniz adalarını ellerine geçirdiklerini ve Anadolu-Rumeli sahillerindeki Türk memleketlerine de zaman zaman zarar verdiklerini görüyordu. Bunun için büyük bir donanma teşkili, deniz hâkimiyetini ele alması ve denizci devletlerin yakın doğudaki kuvvetlerine bir darbe indirmek suretiyle inisiyatifi bu sahada da eline almayı istemesi siyasetinin ana prensiplerinden biri oldu ve aldığı geniş ve şümulü tedbirler sayesinde bu fikrini saltanatın sonlarına doğru kısmen tahakkuk ettirdi.

Fatih'in Anadolu'da takip ettiği siyaset Osmanlı idaresi altında Türk vahdetini kurmayı ve varmak istediği sınır da hiç olmazsa Fırat nehri idi. İsfendiyarzâde İsmail Bey'den Sinop'u ve kardeşi Kızıl Ahmed'ten Kastamonu'yu alması, Karaman memleketlerini evvela himayesi altına, sonra da doğrudan doğruya idaresi altına alması bu maksadın teminine matûf idi.

Memleketlerini ellerinden aldığı beylere Rumeli'de mukabilinde sancak vermeyi de ihmal etmezdi. İsmail Bey'e Vize'de, Alâiye'de bulunan son Selçuklu Beyi Kılıçarslan Bey'e Gümülcine'de toprak vermiş ve kendilerini serbest bırakmıştı. Esasen Osmanlı Devletinin tâ öteden beri tatbik ettiği

bir kolonizasyon siyaseti vardır ki, Anadolu'nun muayyen mntakalarından nakilleri kolay olan Türkmen cemaatlerini, yörük kabilelerini Rume-
li'ye geçirmek, orada onlara bazı askerî vazifeler mukabilinde yaylak ve
kışlak vererek Balkan Yarımadasının Türkleşmesine çalışmak bu siyasetin
bir veçhesi idi. Çok evvellerinden başlayarak zaman zaman bu gibi göçebe
Türkmen boy oymaklarının Makedonya, Trakya ve Bulgaristan'da iskân
edilmeleri, Anadolu Türk feodal beylerinin buralara yerleştirilmeleri ile
de takviye edilmiş bulunuyordu. Fatih devrinde de bu topraklarda yurt tu-
tan gaziler bundan sonra asırlarca müddet İmparatorluğun askerî ve idarî

vazifelerinde türlü türlü hizmet ve vazife alan Türk-İslâm tabakasını teşkil etmişlerdir. Diğer taraftan, Fatih'in teşkilâtçı ve kurucu vasıflarını bize gösteren diğer bir cephesi de o devirde tatbik edilen umumî imar ve kolonizasyon hareketleridir. Bilhassa ehemmiyet verdiği şey İstanbul'un şenlenmesi idi. Daha ilk zamanlardan itibaren fethedilen bir çok yerlerin ahalisinin üçte biri İstanbul ve civarına nakledilmişti. Sırbistan'dan, Mora'dan, Kefe'den veya Karaman memleketlerinden bir çok ahali İstanbul'a gelip yerleşmişlerdi. Padişah Dursun Bey'in ifadesiyle, bu şehri "ekalimi ber ü

bahr mekalidine miftah olmağa dahi kabil ve münasip” bulmuş “vüzerâ ve ümerasına ve kullarına ilâm” ederek “minba’d tahtim İstanbul’dur” demiş ve buranın imâr ve tezyinine girişmişti. Bu hususta aldığı tedbirleri anlatan müverrihimiz, her taraftan zengin, fakir bir çok kimsenin gelerek evler ve saraylar yaptıklarını, yine memleketin diğer köşelerinden gelen “mütemevvil yani tacirlerin gayretleriyle” âli bezatistan ve çarşılar ve pazargâhlar ve âyende ve revende için vâsi kervansaraylar da yaptırıldığını bildirir ve bizzat kendisinin de amucası Cebe Ali Bey’le birlikte, İstanbul’a ilk gelerek

yerleşenlerin hüviyet ve emlâkini kayıt ve tahririne memur edildiği de ilâve eyler.

Fatih'in cülûsu ile birlikte Osmanlı ülkesinde ve cemiyetinde felsefî ve ilmî düşünüşün de inkişaf ettiği ve bu devir ilmî faaliyetlerin, Hükümdarın ilme karşı gösterdiği alaka ve himayenin, hareket noktası olduğu görülmektedir.

Fatih bir taraftan maddî medeniyet ve ümran sahasında gayretler sarfederken, diğer yandan bir kanun adamı olduğunu, devrinde tedvin edilen ilk "Kanunname-i Âl-i Osman"ı ile tarih sahnesinde görüldüğünü gösterirken, bir taraftan da ilim, felsefe ve sanat hareketlerine en büyük önemi vermekte, boş zamanlarını daima ilim adamları ile ilim ve felsefe meseleleri üzerinde münakaşa ile geçirmekte idi. Devrinde onun teşviki ile Doğu'dan Batı'dan birçok ilim ve felsefe eserlerinin tercümelerine girişilmesi, Batılı meşhur sanatkârları sarayında toplaması onun yüksek vasıflarının birer şahididirler. Bu hareketlerinde samimî ve büyük toleransı onu pek çok halleflerinden ve seleflerinden ayıran ve mütemayiz bir mevkie çıkararak meziyetleri olmuştur.

Fatih hükümdar ve devlet reisi olarak ele alınınca görülür ki, devrinin en büyük şahsiyetleri ile boy ölçüşecek ve hatta onlara üstün durumda bir hükümdardır. Ne İmparator Frederik, ne Macar Kralı Korvin Matyaş, ne Leh Kralı Yagelon Kazimir ne de diğer İtalyan prens ve hükümdarları Fatih çapında kimseler değillerdir. Bunlardan bazıları ile aralarında benzer noktalar vardır. Mesela Matyaş da Fatih gibi millî bir siyaset takip ve memleketi dahilinde birliği temin eder. Floransa Dukası Lorenzo Medici de Fatih gibi ilim sanat sahibidir. Bir rönesans hükümdarıdır. Fakat Fatih'in haiz olduğu bütün meziyetleri bir arada nefsinde toplayan devrinin başka bir hükümdarı yok gibidir. Bu büyük Türk hükümdarını, devletimizin bânilerinden ve Türklüğün mefahirinden olan Fatih Sultan Mehmed'i İstanbul'u fethinin 508'inci yıldönümünde, bütün müstesna vasıf ve meziyetleri ile bir defa daha hatırlarken hatırasını taziz etmeyi Türk üniversitelerinin ve Türk tarihçilerinin en birinci vazifesi sayar, sözlerime burada nihayet veririm.

Fatih ve Torunları

Vecihi Ünal

Vecihi Ünal, "Fatih ve Torunları", *Babıalide Sabah*, 29 Mayıs 1967, s. 2.

“

Dünyanın büyük kısmını ayaklar altına alan Fatih Sultan Mehmed, gerçekten büyük ve değerli olan insanların tevazuuyla, kıvamlı ilim, fikir ve sanat adamları önünde isteyerek baş eğmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, sadece dünya tarihinde yeni bir devir açan büyük bir kumandan ve üstün bir devlet adamı değil, aynı zamanda ilme saygı duyan ve "Avni" mahlasıyla Divan şiirine hârika mısralar kazandıran derin bir kafa ve gönül adamıdır. Çok taraflılık, üstün insanların, büyük devlet adamlarının ortak vasfıdır ve Fatih Sultan Mehmed, büyük insanların bu hususiyetini, hayatı ve müşahhas eserleriyle ortaya koymuştur.

Diğer milletlerin siyasî tarihlerini damgalayan üstün devlet adamlarında da, değişik ölçülerle, bu çok taraflılık vasfı vardır ve bunun içindir ki onlar sadece büyük devlet adamı oldukları için değil, diğer hususiyetleriyle de ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır.

Fatih Sultan Mehmed, sadece fetihlerden fetihlere koşmamış, aynı zamanda ilmi yüce tahtına oturtmuş, düşünce ve sanatı lâıyk olduğu itibara kavuşturmuştur.

Siyasî tarihimiz göstermiştir ki, Türk milleti ne zaman büyük devlet adamlarına ve onların mihrakı etrafında teşekkül eden kıvamlı bir idareciler kadrosuna kavuşmuşsa başarılarından başarıya koşmuş, aksi takdirde hezimetten hezimete yuvarlanmıştır. Millet, hep aynı millettir, değişen, fikir ve aksiyon planındaki idarecilerdir.

İdarecilerle idare edilenler arasında, karşılıklı sevgi, saygı ve güvene dayanan köklü bağlar kurulduğu devirlerde öyle büyük muvaffakiyetler elde edilmiştir ki, normal ölçüleri aşan bu başarılar bütün dünyada

hayret ve şaşkınlık uyandırmıştır.

O şahlanış ve yükseliş devirlerinde, idare edeni ve idare edileniyle, düşünce ve sanatıyla bütün millet elele, gönül gönüle ve iççedir. O parlak devirlerin sanat ve düşüncesinde, maddî ve manevî yükselişin bütün belirtilerini ışık ışık görmek mümkündür.

Duraklama veya çöküş devirlerinde ise, kökle irtibat kesilmiş, idare edenlerle idare edilenler birbirlerinden kopmuşlardır. Bu çöküş devirlerinin düşünce ve sanatı milletten çok uzaklarda, karanlık bir boşluktadır. İdare edenlerle idare edilenler arasında karşılıklı sevgi, saygı ve güvenden eser kalmamıştır, bu batış devirlerinde. Ne, ışığı altında milleti pervaneler gibi toplayan büyük devlet adamları, ne milleti sevkeden filozoflar, ne de satırları, mısraları, melodileri veya tabloları gönüllerde yer bulan sanat-kârlar vardır.

Dünyanın büyük kısmını ayaklar altına alan Fatih Sultan Mehmed, gerçekten büyük ve değerli olan insanların tevazuuyla, kıvamlı ilim, fikir ve sanat adamları önünde isteyerek baş eğmiştir. Fatih Sultan Mehmed, sadece fetihlerden fetihlere koşan bir büyük kumandan ve hakan değil, aynı zamanda ilme ve sanata derin saygı duyan bir kafa ve gönül adamıdır.

İstanbul'un fethi anılırken, büyük Fatih'in diğer üstün yanlarını da unutmamak lâzımdır.

Torunları, ancak böyle bir analiz ve sentez sayesinde ki, Fatih'i daha iyi tanıyacaklar ve anlayacaklardır.

Rönesans Hükümdarı Fatih

Tayyib Gökbilgin

Tayyib Gökbilgin, "Rönesans Hükümdarı Fatih", *Bilgi, Aylık Fikir, Sanat ve Meslek Mecmuası*, Sayı: 73, Haziran 1967, ss. 9-11.

“

Fatih, kütüphane tesisi hususunda devrine o kadar kuvvetle tesir etmiştir ki, vezirleri ve diğer dinî sosyol tesisler yapan devlet erkânı dahi hükümdarlarının yolunda yürüyerek elde edebildikleri kıymetli eserleri bu tesislerine vakıf ve tahsis ediyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed'in şahsiyeti, zihniyeti ve ilmî temâyülleri itibarıyla da, devrinin doğu ve batı hükümdarları arasında mütemayiz bir mevkie sahip olduğu, zamanında Rönesans hareketleri ile yakından ve sıkı bir şekilde alâkadar bulunduğu malûmdur. Öteden beri, onun askerî ve idarî sahada olduğu kadar ve belki daha fazla bu cephedeki kabiliyeti ve muvaffakiyetleri üzerinde Şark ve Garp kaynakları durmuştur. Filhakika, Fatih'in belli başlı bu iki fârik vasfı bugün de tedkik edilebilecek, bunlardan hangisinin daha kuvvetli olduğu noktası münakaşa olunabilecek konulardır. Yani, onun askerî sahadaki cüret ve cesareti, ileri görüşü ve muvaffakiyetlerini tevlit eden yüksek kudreti mi, yoksa, mensup olduğu Şark medeniyetinin hudutlarını bazı noktalarda aşarak devrinin ilmî, felsefî, bediî, bir kelime ile mânevî cephesini kuvvetlendirerek, İmparatorluğunu bu bakımdan da muasır medeniyetin üstüne çıkarmak hususundaki arzusu, cehd ve gayreti mi ön planda ve daha ehemmiyetle ele alınması meselesi hatıra gelmektedir.

Bu konulardan birincisi, diğerine nazaran oldukça daha aydınlanmıştır. Bu hususta Fatih'in, hem birbucuk asırdan beri artık ihtiyaçları ve an'anesi teessüs etmiş olan Osmanlı devletinin inkişafına, terakkisine sed çeken hâilleri ortadan kaldırmak, imperium'u içinde bir vahdet kurmak, hem de İslâm'ın ilk devirlerinden beri "hasreti mülûk" olan bir işi tahakkuk ettirmek istemesinin başlıca âmil olduğu keyfiyeti tamamen tevcih etmiş bir meseledir. Düsturnâme-i Enverî, bunu şöyle,

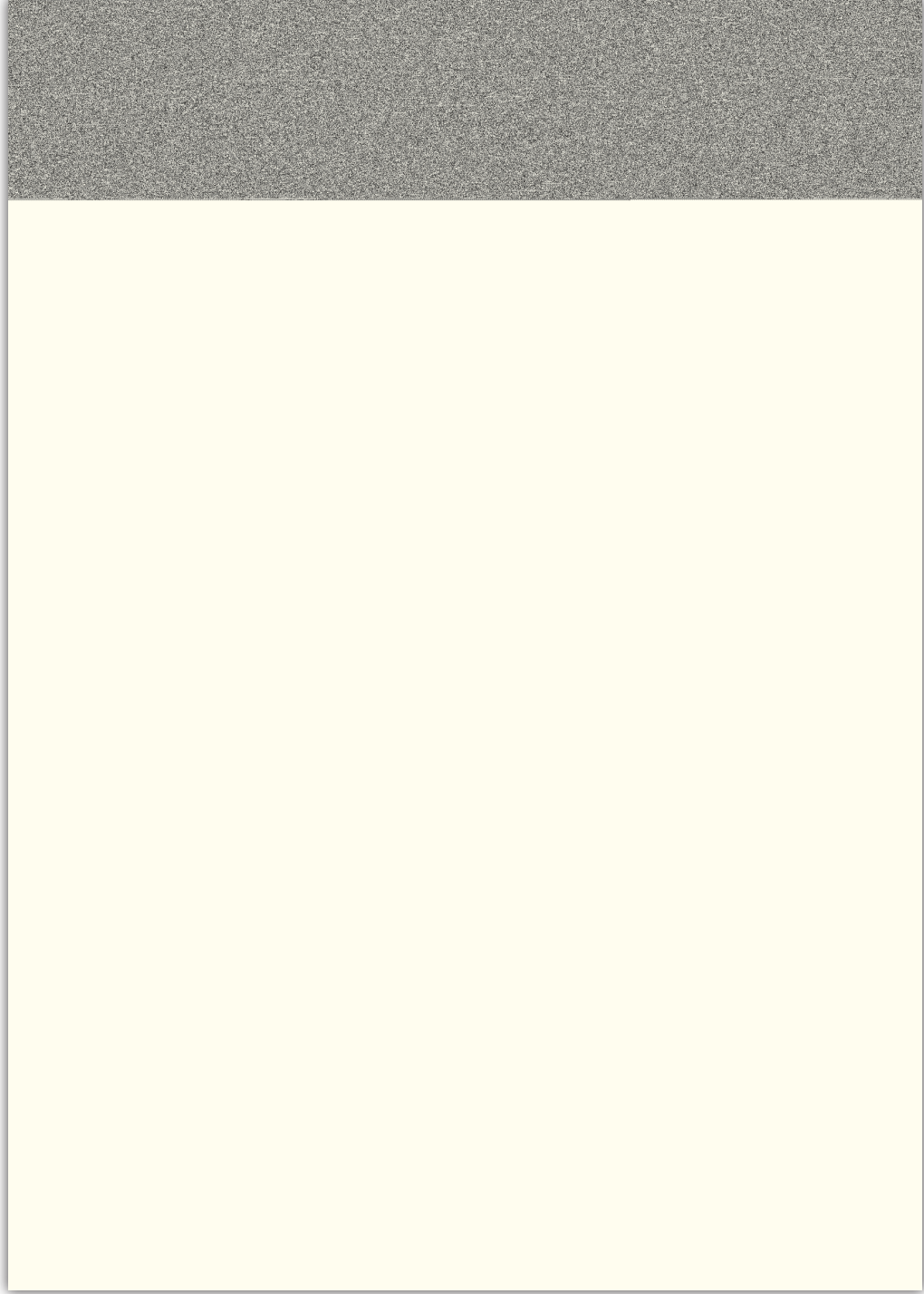

*“Çok çeriyle geldi nice padişah
Hak Teâlâ vermedi bu fethi rah
Yapılıp devri Süleyman’dan berü
Çok selâtin fethine vermişti rû
Cümlesi ol hasretiyle gittiler
Fethine anun vasiyet ettiler”*

ifade ettiği gibi bir yazma Tevarih-i Âl-i Osman da, “... Âyet dahi gelmiştir Kelâm-ı Kadimde ve Furkan-ı Azîmde İslâmbol’un alınmasına Hak Teâlâ buyurmuştur. Beldetün tayyibetün 857 (1453)...” diyerek fethine kudsi ve ulvi bir mahiyet vermiştir.

Fatih’in ilim ve sanat hâmilîği, bir Rönesans hükümdarı olduğu hususunda ise zamanının ve daha muahhar Şark ve Garp kaynakları hemen hemen müttefiktir. Mesela meşhur Bizans tarihçisi ve muhasarada bizzat İstanbul’da bulunmuş ve İmparatorun en kıymetli yardımcılığını yapmış ve daha sonra da Fatih’i tanımış olan Phrantzes bunu şöyle ifade etmektedir: “Askerî işlerde olduğu kadar sivil meselelerde de şâyân-ı hayret bir enerjiye malik olan bu genç adam (Fatih Sultan Mehmed) eski devirlerin hakîmliğini göstermiştir. Sanatkâr kimseler ve âlimler hakkında hususî bir teveccühü vardı. Bizzat kendisi de ilme yabancı ve lâkayt değildi. Heyet ilminde hususî ve kuvvetli bir bilgi sahibi idi. Büyük İskender’in Auguste’ün, Büyük Kostantin ve Büyük Thédosius’un tarihini okuyor, onlardan daha büyük işleri nasıl yapabileceğini ve devletini en geniş hudutlarına götürmeyi ihtirasla düşünüyordu. Bunu tahakkuk ettirmek ona nasip oldu.”

Keza, 1453’te Venedik Elçisi Bartolomeo Marcello’nun refakatinde İstanbul’a gelerek Padişahı tanımış ve dönüşünden sonra da Şark işleri hakkında hem Papa’ya izahat vermiş, hem de Napoli Kralı Alfons’a yine Türk meseleleri üzerinde Informazione isimli bir rapor (5 Nisan 1454) sunmuş olan Sagundino Fatih’i şu müsait cümlelerle tasvir etmektedir: “Bu dinlenmek, yorulmak bilmeyen ve çok cepheli faaliyet arasında, Sultan, ilim ve felsefe ile iştigal etmeye de vakit bulmaktadır. Çok âlim bir Arap filozofu sarayda kalmakta ve her gün muayyen saatte Padişahın huzuruna girerek

ona müntehap şeyler okumak müsaadesini haiz bulunmaktadır. Bundan başka orada biri lâtince, diğeri grekçe tahsil etmiş iki tabip vardır. Bunlar vasıtasıyla o kadim çağ tarihini tetebbu etmektedir. Fakat, Sultanı, Isparta, Atina ve Kartaca tarihi asla tatmin etmiyor. Onun kendisine örnek addettikleri büyük İskender ve Jül Sezar'dır. Bunların tarihini Türkçeye tercüme ettirmekte ve bunları okuyarak bundan sonsuz bir haz duymaktadır..”

Buna daha başkalarının, Fatih'i zamanında görmüş ve ona hizmet et-

miş olanların ihtisas ve intibalarını ilave etmek mümkündür. Ezcümle bu meyanda onun Anconalı Gyriacus ile G. M. Angiolello ile münasebetlerini, Gentile Bellini'yi sarayına davet etmesini ve bilhassa sarayında büyük bir kütüphane tesis ederek burada her türlü ilim ve kültür eserlerini toplamasını düşünmek onun bu cephesini anlamak için kâfidir. Fatih, kütüphane tesisi hususunda devrine o kadar kuvvetle tesir etmiştir ki, vezirleri ve diğer dinî sosyal tesisler yapan devlet erkânı dahi hükümdarlarının yolunda yürüyerek elde edebildikleri kıymetli eserleri bu tesislerine vakıf ve tahsis ediyorlardı. Buna bir misal olarak Mahmut Paşa'nın İstanbul medresesindeki tesisinden başka Has kariyesi (Havas Mahmud Paşa) medresesinde ihdas ettiği kütüphaneye de tefsir, hadis, usul-ü fıkıh, fûrû vesaire gibi İslâm iskolâstığı eserlerinden başka mantık, hikmet, heyet ve tıp ilimlerine ait birçok eserleri toplamıştı.

Hülâsa, Deismann adındaki meşhur Alman müdekkikinin ifadesi ile "dünya tarihinde bir dönüm noktası yarattıktan sonra Şark ve Garbın kapısında, bu iki âlemin kültürünü nefsinde toplayan lâik bir insan, Fatih" her suretle bir Rönesans hükümdarı olmak vasfını haiz bulunmaktadır.

Fatih Kanunnameleri

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu

Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "Fatih Kanunnameleri", *Bilgi, Aylık Fikir, Sanat ve Meslek Mecmuası*, Sayı: 73, Haziran 1967, ss. 7-9.

Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu

– I –

Osmanlı devleti, kuruluşundan Tanzimata kadar tam bir teokratik hukuk sistemi içinde, din ve dünya ayrılığı olmaksızın yürümüş, gerek amme hukuku ve gerek bilhassa hususî hukuk bakımından İslâm hukuku çevresinde kendi nizamını kurmuştur. Bu sebeple birçok müsteşrikler Türk amme hukuku müesseseleriyle İslâm amme hukuku müesseseleri arasında bir ayniyet bulunduğunu, arada hiçbir fark bulunmadığını kabul edegelmişler, birçok Bizantinistler de Türklerin İstanbul'u almasından sonra gerek devlet idare ve teşkilatında, gerek saray ihtişam ve âdetlerinde Bizans müesseselerinin tesiri altında kaldığını ve hatta bunlardan bir kısmının aynen taklid edildiğini ileri sürmüşlerdir.

İşte adeta yerleşmiş ilmî gerçekler mahiyetinde olduğu yalnız Bizantinistler değil, bazı Türk müelliflerince de kabul olunan bu iddialardan bir kısmı Ord. Prof. Dr. Fuat Köprülü'nün Türkiye'de ve Paris'te neşrettiği derin ilmî araştırmalarıyla çürütülmüş, bir kısmının da çok mübalağalı olduğu ispat edilmiştir.¹

¹ Merak edenler Fuad Köprülü'nün şu etüdlerini okuyabilirler: "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, İstanbul, C. I, ss. 165-309; *Les Origines de l'Empire Ottoman*, Paris, 1935 ve "Orta Zaman Türk Hukukî Müesseseleri (İslâm Amme Hukukundan Ayrı Bir Türk Amme Hukuku Yok mudur?)" *İkinci Türk Tarih Kongresi*, 1937 (İstanbul, 1943), ss. 383-419. Bu etüd: "Les Institutions Juridiques Turques au Mayen Âge" başlığıyla Fransızca'ya da çevrilmiştir (İstanbul 1937).

– II –

Fatih müesseselerinden bahsolunurken ihmal edilmemesi lazım gelen bu noktalara böylece işaret ettikten sonra Fatih Kanunnamesine, daha doğrusu kanunnamelerine geçelim. Fatih devrinde bir tek değil, birkaç kanunname tedvin olunmuştur. Bunlardan bir kısmı Viyana imparatorluk kütüphanesindeki aslından istinsah edilmek suretiyle 1330 (1914) yılında “Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası”na ilave olarak neşredilmiştir. On dan sonra yeni harflerle tekrar basılmadığını zannediyorum.

“Fatih Kanunnameleri, daha İstanbul fethinden evvel takarrür etmiş olan esasları tespit eden birer vesikadır; onların ihtiva ettiği ahkâmın evvela ne zaman vazolunduğunu bu kanunnamelerden anlamak mümkün olamaz; çünkü daha muahhar Osmanlı kanunnameleri gibi, Fatih Kanunnameleri de, hükümdar tarafından bir kül halinde isdar olunan ahkâmı muhtevi resmî bir vesika değildir. Muhtelif zamanlarda vaz’ ve tadil edilen ve divanda mukayyed bulunan hükümlerin –onları tatbikle mükellef devlet memurları için bir kolaylık olmak üzere– tevkîi veya nişancı vazifesini ifa eden bir zat tarafından cem ve tertibinden vücuda gelmiş hususî mahiyette birer nizamât mecmuasıdır. Binaenaleyh bunlara Fatih Kanunnameleri demekten ziyade Fatih Devrinde Toplanmış Kanun Mecmuaları demek daha doğrudur. Hiç şüphe yok ki bu kanun mecmualarının tertip edildiği sırada, onlara mevcut ahkâm mer’i bulunuyordu; fakat o nizam ve kanunlar acaba ne zamandan beri mer’i idi? Muhtelif zamanlarda ne gibi tadilâta uğramıştı? İstanbul fethinden sonra Fatih onların üzerinde bazı değişiklikler yapmış mıydı? Bunlara henüz kat’î ve sarîh cevap verilemez.”²

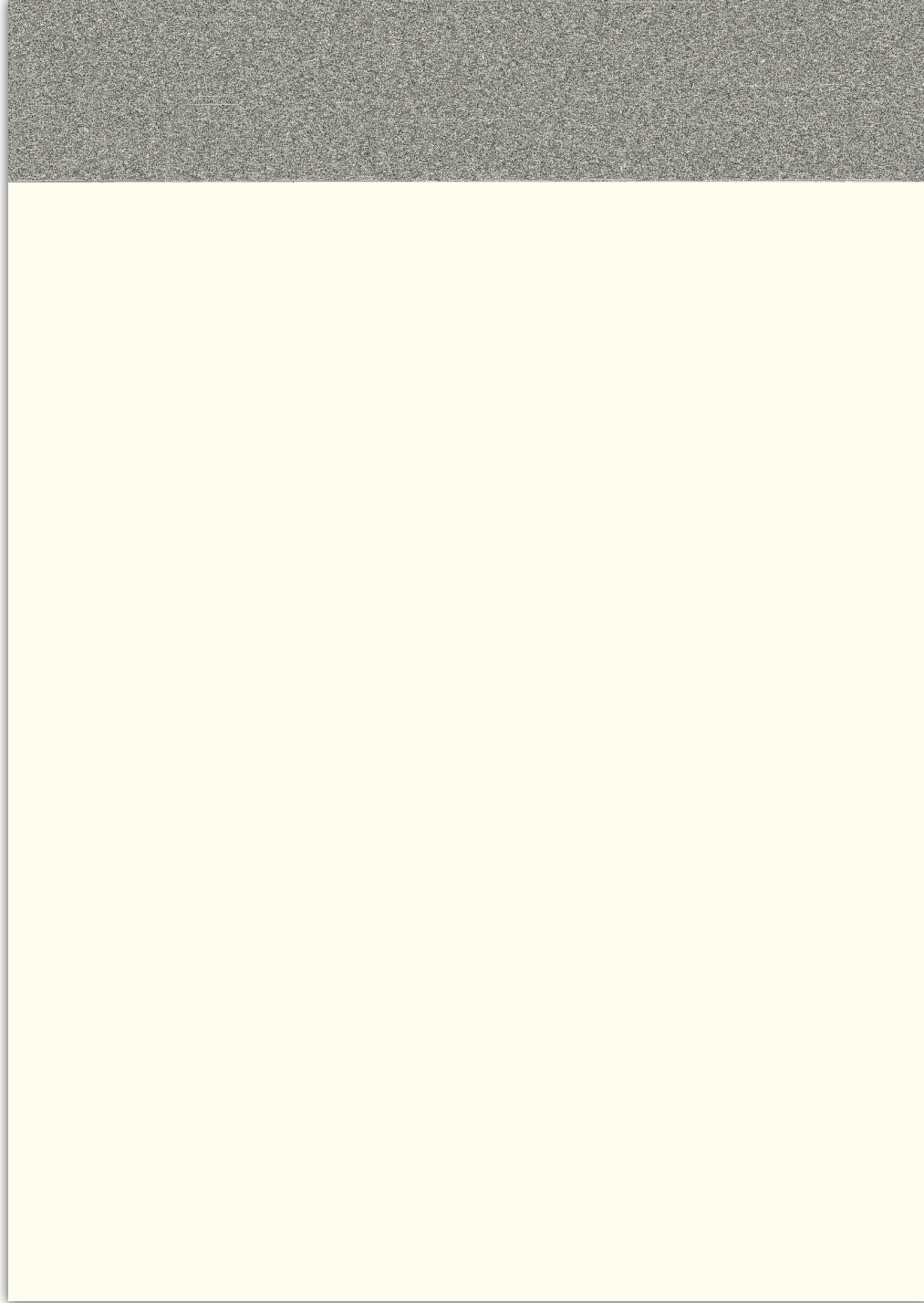
Bu kanunnamelerin eskiden beri mevcut olan hükümleri cem, tespit ve itmam ettiği, kanunnamenin başına konulan Hatt-ı Hümayun’daki şu cümleden de anlaşılmaktadır:

“Bu kanunname atam ve dedem kanunudur ve benim dahi kanunumdur. Evlâdı kiramım neslen bade neslin onunla âmil olalar.”

Kezalik mukaddemenin sonlarındaki şu ibare dahi bu kanunnamelerin, zaten mevcut ve mer’i olan kaidelerin cem ve tedvin edilmiş ve tamamlanmış şekliinden ibaret olduğunu açıkça göstermektedir:

“Vaktâ ki saadetlû Padişah-ı hurşid iştihar hazretleri teşrifi seriri saltanat ettikte eyyâmı saltanatlarında bunca fütuhâtı azime müyesser olup hususa halen darüssaltanat olan mahrusei uzmâ ve medinei kübrâ olup matmahı enzârı selâtini cihan olan mahmiyet mer’iyei Kostantiniye fetih müyesser oldukta sabıka ecdadı izamları zamanında olan kavanini mazbuta defter olunup eksik olan yerlerin dahi kendûleri reyi müniri velâyet

² Bkz.: Fuad Köprülü, “Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, Cilt I, s. 281.

tesirleri ile tekmil buyurup Divan-ı Hümayûn'da ebedülebâdı mamulünbih olmak için bir kanunname tahrir olunmak lazım gelmeğın bu abdi hakir fermanı celileleri üzerine mazm ü inşa idüp herkes müstefid olmak için ıstılah ve ibarattan feragat olunup lisanı padişahı gerdûn vekardan nakille yazılıp üç bap üzere kılındı.”

Bu mukaddemeyi yazanın tevkî Mehmed bin Mustafa olduğı bizzat mukaddemede görülmekte ise de, kanunname hakkında kısaca izahat veren Mehmet Arif Bey'in önsözünde “Mezkûr zata dair... tarihlerimizde ve

teracimi ahval kitaplarımızda malûmata tesadüf olunamamış ve vuku bulan taharriyat semeresiz kalmıştır” denilmektedir. Eski kaideleri tesbit ve tertip ve yeni kaideleri de ilâve etmek suretiyle kanunnameyi tevkîî Mehmed bin Mustafa'nın kaleme aldığı anlaşılmaktadır.

Daha ziyade idarî sahadaki bir tedvin hareketinin ifadesi olan bu kanunname üç bab üzerine tanzim edilmiş olup, sadrazam ve şeyhülisâmdan itibaren memurin-i devletin mertebe ve vazifelerine, aidatına, elkabına, umur-u saltanata müteallik merasime ve bazı cezaî hususlara ait hükümleri ihtiva etmektedir. Bilhassa nazar-ı dikkati çeken cihet kanunnamenin devrine göre sade bir Türkçe ile kaleme alınmış olmasıdır. Bu nokta, esasen bir kısmı yukarıya naklolunan mukaddemedeki “herkes müstefid olmak için elfaz ve ibarattan feragat olunup” sözleriyle açıklanmıştır. Eğer o zamandan beri her sahada aynı yol tutulmuş ve devam ettirilmiş olsaydı, Türkçenin çok erkenden tekâmülünü tamamlayıp şimdi her türlü ilmî mefhumları tek başına ifadeye muktedir zengin bir lisan olacağında şüphe edilmemek lazım gelir.

Kanunnamenin tertibi sistemsizdir. Devletin bünyesini doğrudan doğruya alâkadar eden çok mühim kaidelerle, beşinci hatta onuncu derecededir. Kaideler hiçbir tasnife tâbi tutulmaksızın arka arkaya sıralanmıştır. Meselâ;

“Ve eseferi zafer rehberin vaki oldukta rikâb-ı hümayununda solak başı ve peyk başı yürüsün ve bir küçük sandık ile cep harçlığı için flori getüreler.”

gibi ehemmiyetsiz bir merasim kaidesinin hemen altında:

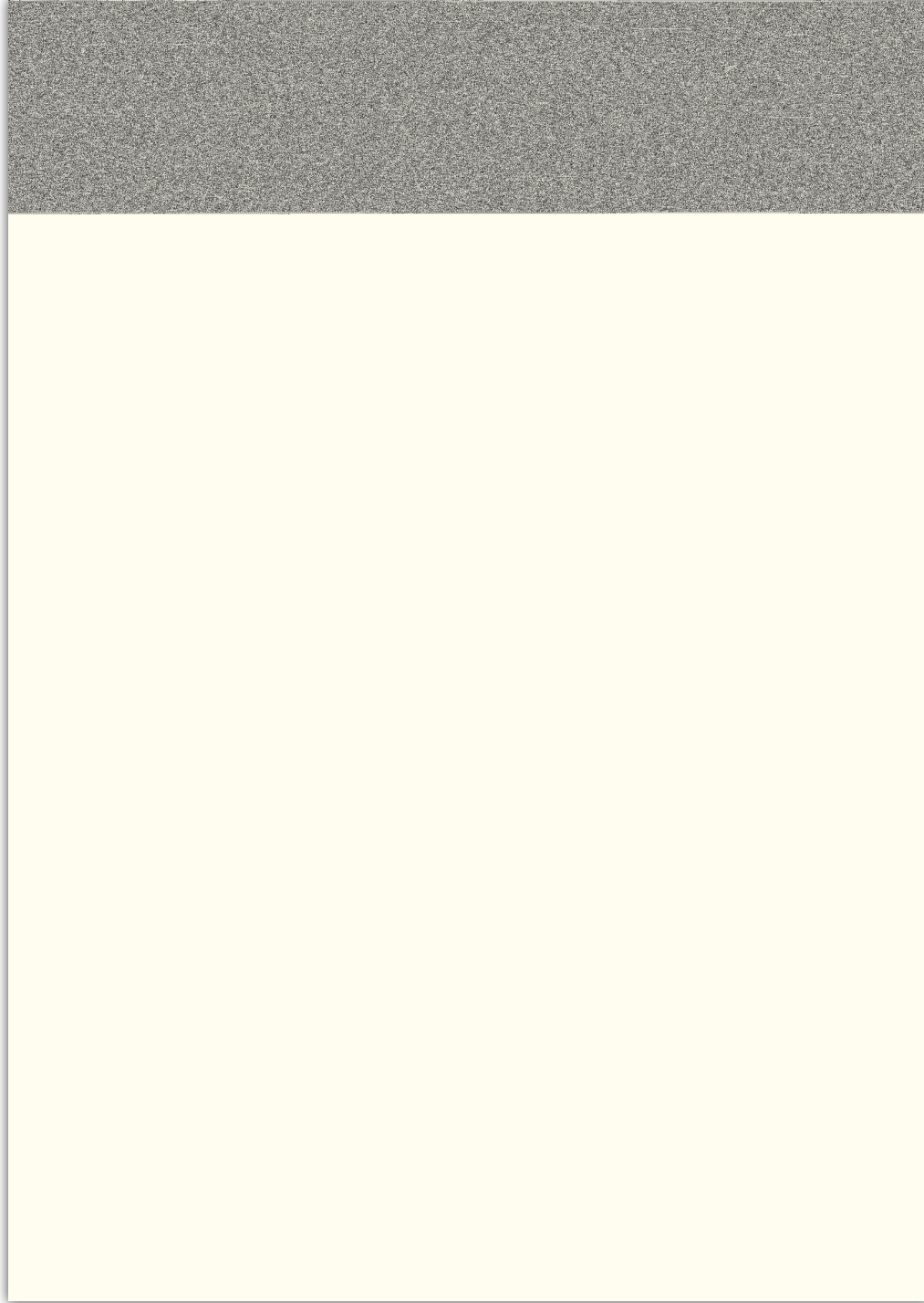
“Ve her kimesneye evlâdından saltanat müyesser ola karındaşların nizâm-ı âlem için katletmek münasiptir ekseri ulemâ dahi tecviz etmiştir anınla âmil olalar.”

Kaidesi gelmektedir ki bunun, Osmanlı saltanat tarihinin, çok münakaşalar doğuran en meşhur kaidelerinden biri olduğunda şüphe yoktur. Bu mühim kaideyi takiben de padişah odasının has oğlanına yılda dört defa kaftan verilmesi lâzım geldiğine dair gene de çok ehemmiyetsiz bir kaide yer almış bulunmaktadır.

Bununla beraber o devir hukuk kaidelerinin sistematik ve mücerred bir metodla değil, tamamen kazüist (meselecî) bir metodla tedvin edildiği düşünülürse Fatih Kanunnameleri'nin tertip bakımından dahi, devrine göre ileri bir adım teşkil ettiğini kabul etmek lâzım gelir.

– III –

Meşrutiyetten sonra “Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası” gerek metninde, gerek tefrika ilavelerinde Osmanlı tarihine aid çok mühim ve-

sika, kanun, hattâ kitapları Türkiye’de ilk defa olarak neşretmek suretiyle bu tarihin bir çok karanlık noktalarının aydınlatılmasına hizmet etmiş ve tarih meraklılarının, umumî tarih kitaplarındaki eksik nakil ve aktarmalarla kalmayarak asıl kaynaklara müracaatını mümkün kılmıştır. Gene o sıralarda inşitar etmekte bulunan “Millî Tetebbular Mecmuası” ve Cumhuriyet devrinde çıkarılan “Türk Hukuk ve İktisad Tarihi Mecmuası” ve “Tarih Vesikaları” mecmuasının bu sahadaki hizmetleri büyüktür. O zamanki imzalarıyla, Köprülüzade Mehmet Fuat, Müverrih Ahmet Refik ve Mehmet Arif Beylerin delâletleriyle gerek bu dergilerde çıkan veya müs-

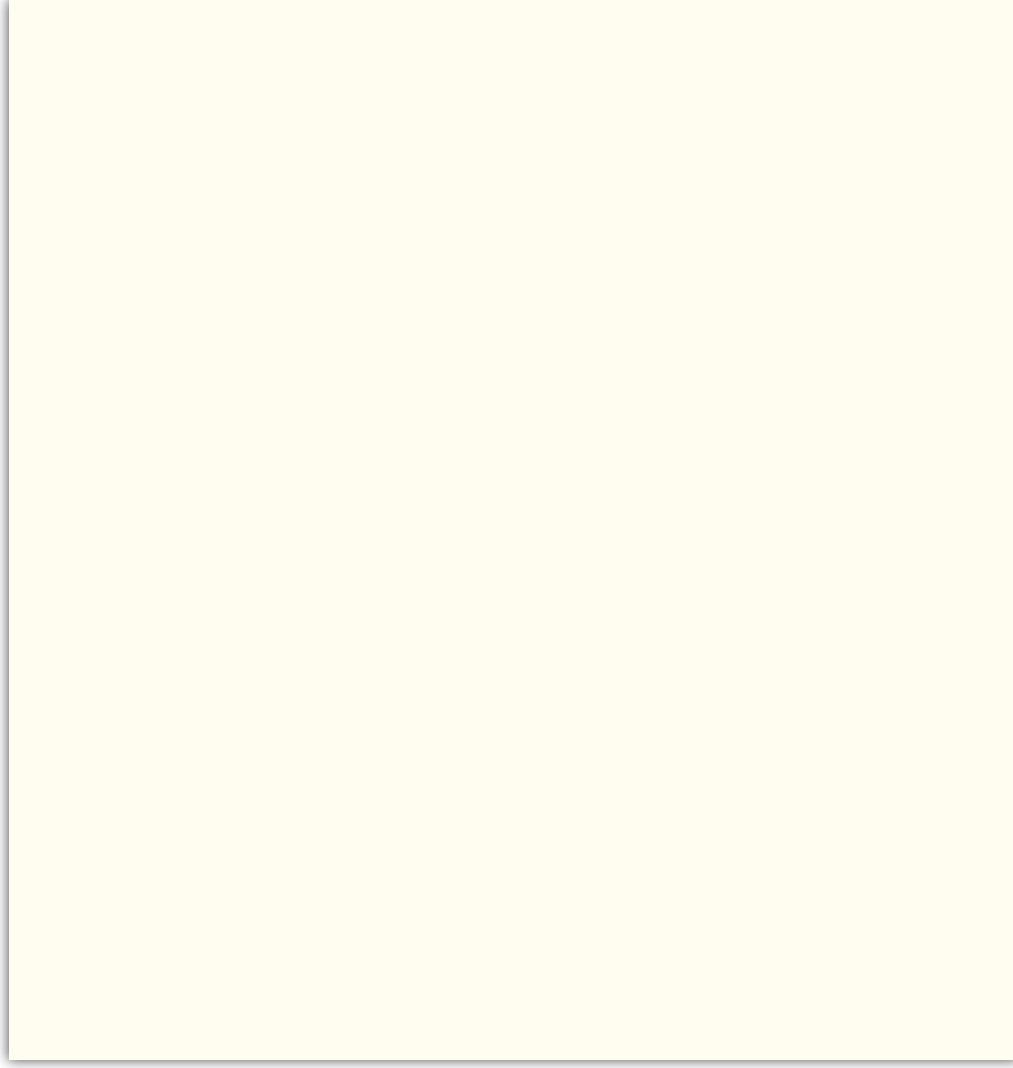
takil olarak yayınlanan ve gerek asılları müze veya resmî ve hususî kütüphanelerde mahfuz olup da şimdiye kadar hiç yayınlanmamış bulunan eser, Kanunname, Fetihname, Vakayiname gibi vesikalardan ve zamanımıza kadar keşfedilen orijinal vesika mahiyetini haiz belgelerden Fatih Sultan Mehmet devrine ait olanlarının bir araya toplanarak sistematik bir tasnif altında ve yeni neslin anlayabilmesi için mütehassıslar tarafından yapılacak gerekli izah, şerh ve tercüme notlarıyla birlikte neşredilmesi cidden temenniye şayandır. Böyle bir eser “Fatih Devrine Ait Vesikalar Külliyyatı” mahiyetini arzeyecek ve mümkün mertebe noksansız tertiplendiği takdirde yalnız bizim gibi meslek ayrılığı ve bunun yüklettiği mahkûm amatörleri değil, derine gitmek için çalışan mütehassıs namzetlerini de tatmin etmiş olacaktır.

Böyle çok mühim ilmî bir teşebbüs, elindeki maddî ve manevî vasıta ve imkânlar mahdud bulunan “500’üncü ve Müteakip Fetih Yıllarını Kutlama Derneği”nden beklenemez. Bu vazife üniversitelere ve bilhassa Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinin tarih ve hukuk tarihi kürsülerine düşer.

– IV –

Tanzimatın 100’üncü yıldönümü münasebetiyle on üç yıl önce çıkarılan kitapta “Tanzimat Devrinin Kanunlaştırma Hareketleri” bahsini yazmak bizim payımıza isabet etmişti. O devre ait kanunları gözden geçirdikten sonra, etüde Osmanlı devletinde Tanzimattan önceki kanunlaştırma vaziyetine dair basit birkaç sahife koymak hevesine düştük. Bu hevesin beni ve kıymetli bir asistan arkadaşımı, İstanbul kütüphanelerindeki “el yazmaları” deryasında nasıl haftalarca bocalanıp bunalttığını hatırladığım zaman hâlâ ter dökerim. 73 sahifelik etüde sırf daha önceki devre kuşbakışı bir göz atış mahiyetinde yer alan topu topu beş sahifelik bir bahis için bu derece büyük bir emek ve cehd sarfına mecbur kaldıktan sonra, memleketimizde mühim tarihî vesikaların derli toplu ve muntazam neşredilmemiş olmasının eksikliğini acı acı anladım ve Osmanlı tarihini aydınlatma sahasında çalışanların, ne uzun karanlık yolları, çok sabır ve dikkatle fakat arkalarında ışık bırakarak aşmak zorunda olduklarını ve bundaki feragat ve güçlüğü daha yakından ve içten duydum. İşte bu duygu iledir ki, o sırada Başvekâlet Arşivindeki ve Tapu ve Kadastro Umum Müdürlüğü defterlerindeki asıllarından çıkardığı kanun ve hükümleri “XV ve XVI’nci Asırlardaki Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları” adlı bir kitap halinde neşretmeye başlayan dostum Prof. Ömer Lûtfi Barkan için etüdüme şu satırları yazmıştım:

“Değerli arkadaşımın bu güzel teşebbüsü, Osmanlı devleti ziraî ekonomi hayatını ve birçok noktalarda idarî hayatını aydınlatacak malzeme vermesi bakımından fevkalâde takdire şayan ve memleketimiz hukuk tarihine büyük bir hizmettir. Kendisinin bu cidden müşkül işi sonuna

kadar başarması ve yalnız ekonomik kanun ve hükümleri değil, bütün Osmanlı kanunlarını neşre muvaffak olarak, asırlardan beri yapılamamış olan bu işin şerefini bihakkın kazanmasını hem onun şahsı namına, hem de memleket namına can ve gönülden dileriz.”³

Bu temennide o zamanki heyecanın verdiği hayal payını bana bağışlayınız. Zira bu iş tek insanın başaramayacağı çok muazzam, muazzam olduğu kadar da çetin bir iştir. 500’üncü fetih yılının her Türk’ün yüreğinde doğuracağı heyecana tercüman olarak şimdi tarih ve hukuk tarihi âlimlerimizden müteşekkil bir heyetten daha mütevazi bir dilekte bulunarak sadece Fatih devrine ait ve ilmî kıymeti haiz vesikaların neşrini istemek ve beklemekte acaba gene çok hayal payı var mı, diye düşünüyorum!

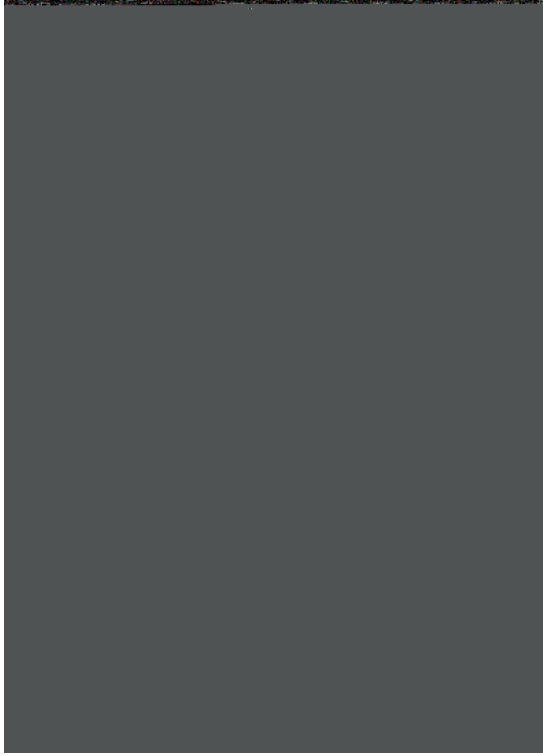
³ *Tanzimat I*, s. 155, not 1.

Fatih Devri

Âkil Muhtar Özden

Âkil Muhtar Özden, "Fatih Devri", *Bilgi, Aylık Fikir, Sanat ve Meslek Mecmuası*, Sayı: 73, Haziran 1967, ss. 12-14.

Âkil Muhtar Özden

Büyük bir doktor ve kıymetli bir âlim olan merhum Âkil Muhtar Özden'in uzun bir yazısından bir parçasını Bilgi'ye alıyoruz. Ve bu vesile ile mütefekkir doktorumuzu rahmetle yâdederiz.

Fatih Sultan Mehmed 1453'te İstanbul'u aldığı zaman 23 yaşında çok bilgili bir padişahı. O bu şehrin yalnız güzelleşmesine değil, aynı zamanda dünyanın en yüksek bir ilim ve irfan merkezi olmasına nihayetsiz bir gayretle de çalışmıştı. Fatih'in Arapça, Farsça, Rumca ve Lâtince bildiği yazılmıştır. Her halde kendi kütüphanesinde bu lisanlarda yazılmış birçok kitaplar vardır. Her taraftan ilim adamlarıyla sanatkârları İstanbul'a getirmeye çalıştığı muhakkaktır. İstanbul'u alır almaz, Zeyrek'teki ve Ayasofya'daki manastırları hemen okul haline sokmuştu. 1470'te Fatih Camii'ni ve etrafındaki sekiz çift okuldan mürekkep Büyük Külliye'yi, zamanın en yüksek üniversitesini yaptırttı. Bunların hemen yanında bir mükemmel hastane ile bir tabhane inşa edilmişti. Bu hastanenin klinik vazifesi görmüş olması çok muhtemeldir. Vakıa büyük vakfiyesinde burada okunan akli bilimlerde tıp da olduğunu gösteren bir kayıt bulunmuyor. Küçük vakfiyesinde Darüşşifâda, yani hastanede tıp talebesi için odalar olduğu bildiriliyor. Evliya Çelebi oranın bir dersiâmını olduğunu kaydediyor. Dr. Süheyl Ünver daha sonralara ait yazılarda Fatih Külliyesi'nde tıp okumuşlardan bahsedildiğini görmüştür.

Darüşşifâ'nın külliye'nin içinde yapılmış olması,

zamanında yetişen bazı hekimlerin ilmî rütbe almış olmaları Dr. Adnan'ın yazdığı gibi sekiz mektepten birinin tıp tahsiliyle bağlantılı olduğunu gösteriyor. Namık Kemal de bunu yazmıştır.

Darüşşifa'da bir başhekim ve iç hastalıkları hekimi, bir kehhâl, yani göz hastalıkları mütehasşısı ve cerrahlar vardı. Hastaların bütün ihtiyaçları en iyi bir şekilde temin edilmişti. Vakfiye'de buraya kabul edilen hekimlerin vasıfları sıralanırken, şu şartlar da konmuştu: Hekim tecrübe yapmış iyi anatomi bilgili, geniş tıbbî malûmatlı olacaktır deniyordu. Bu zamanlarda Paris'in Hotel Dieu hastanesinin ne kadar perişan bir halde bulunduğu malûmdur.

Külliyede bütün okutum parasız olduğu gibi, okurlar orada yatar ve yer içerlerdi.

Klinikli bir tıp tahsili, her ihtiyacı temin edilmiş talebeler, yüksek kabiliyetli değişmeyen hocalarıyla İstanbul Tıp Fakültesi'nin Paris Fakültesi'ne faikiyeti derakap belirir. Bu okulun kütüphanesindeki yazma tıp kitaplarının adedi de pek çok imiş.

Bu devirde İstanbul'da bulunan hekimler hakkındaki bilgilerimiz de onların yüksek kabiliyetlerini göstermektedir.

Fatih'ten sonra gelen Sultan Bayezid (1481-1512) ve Sultan Selim (1512-1520) devirlerinde Fatih külliyesinin çalışmaları azalmamış ve düşmemiştir. Bu senelerde İstanbul'da ilmî zihniyetli hekimler buluyoruz. Mesela hekim Ahi Çelebi'nin mesane taşlarına dair yazdığı kitaba bakarak bilgili ve yüksek ilmî zihniyetli olduğuna hükmetmek zaruridir.

Fatih'ten sonra İkinci Bayezid de ilim adamlarına hürmet göstermiştir. Zamanında Edirne'de bir darüşşifa yapıldı. Yavuz Selim Üsküdar'da bir lepnozesi kurdu.

Kanunî Sultan Süleyman 1555'te Fatih'inkinden daha geniş bir üniversite tesis etmişti. Bunun yanında çok iyi bir hastane inşa edilmiş ve klinik olarak kullanılmıştı. Bu üniversite şimdi de duruyor ve askerî matbaa hizmetini görüyor. Biraz himmet edilse zamanında dünyanın en mükemmel kliniği olan bu bina herkes tarafından ziyarete değer bir abide, bir ilim abidesi olurdu. Vakfiyesine göre buranın kıymetli bir başhekimini, iki hekimi, iki göz hekimi, iki cerrahı, geniş eczahanesinde çalışan bir başeczacı ile iki eczacısı varmış. Çok adet de hasta bakıcıların, çamaşırcıların, berber ve hamamcılarının olduğuna bakılırsa hasta sayısı yüksek imiş. Bununla beraber bir öğretmen ile sekiz tıp talebesinin bulunduğunu aynı vakıfname açıkça yazıyor.

Dr. Süheyl Ünver'in araştırmaları Süleymaniye tıp medresesinin 1798'de açık bulunduğunu gösteren vesikalar meydana çıkarmıştır. Darüşşifa 19'uncu asırda açılmış, son zamanlarda delilere tahsis edilmiş.

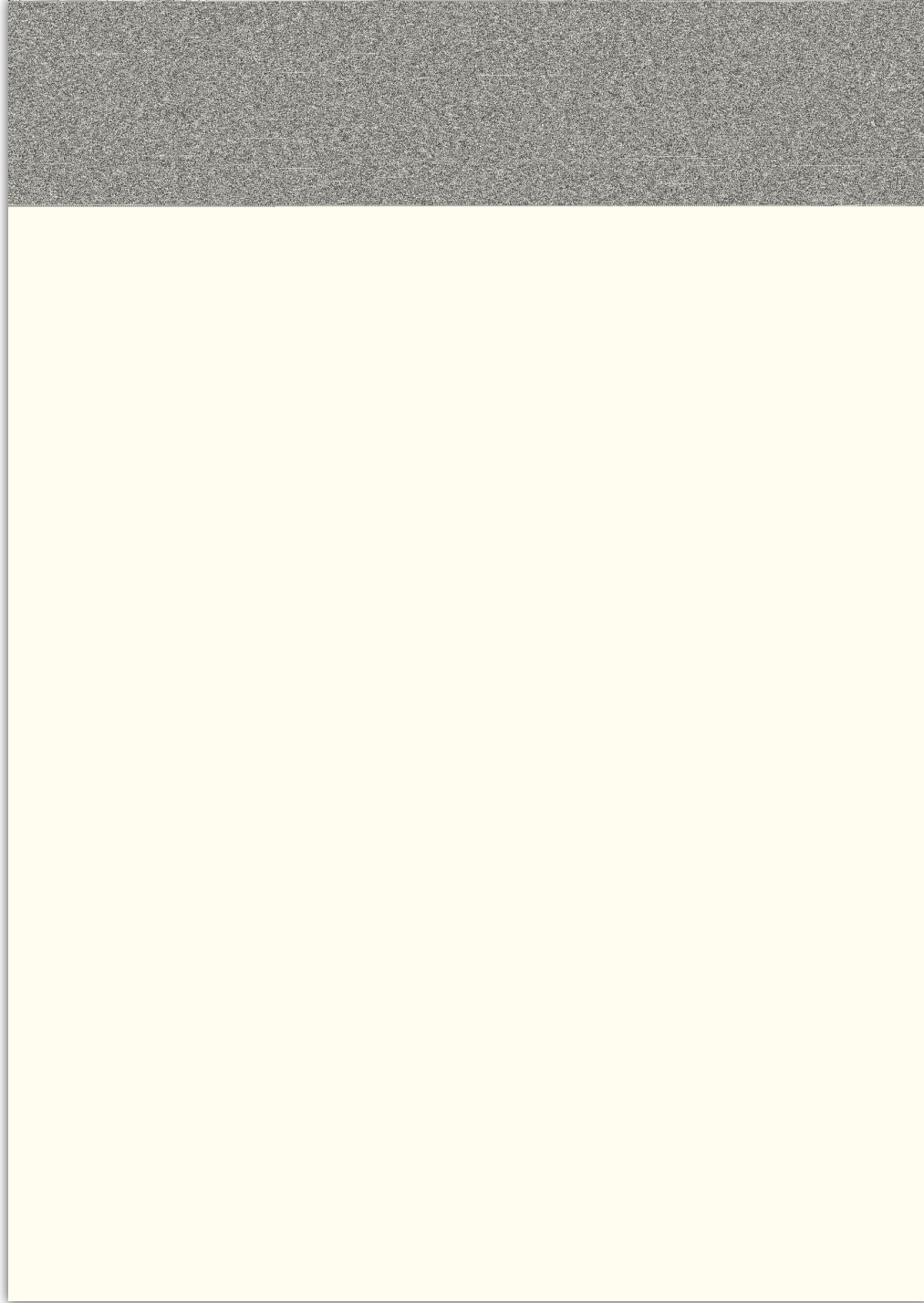
Bu malûmat bize her halde 15 ve 16'ıncı asırlarda İstanbul'da bir kısım

olsun hekimlerin kliniği olan tıp okullarında tahsil etmiş olduklarını aşikâr bir surette gösteriyor. Bizde hiçbir zaman cerrahlığı hekimler hor görmemiştir. El işleri âdilîk telâkkî edilmemiştir.

Bu zamanda en yüksek tababet İstanbul'da idi. En çok hekimlik kitapları buranın kütüphanelerinde bulunuyordu. O devre kadar en esaslı ilmî eserler bilim lisanı olan Arapça ile yazılıyordu. Bir şehrin medresesinden diğer şehrin medresesine giden bilim adamı zahmet çekmeden oradaki dersleri anlayabiliyordu. Âlimlerin çoğu böyle birçok yerlere gitmiş, tetkikler yapmış insanlardı.

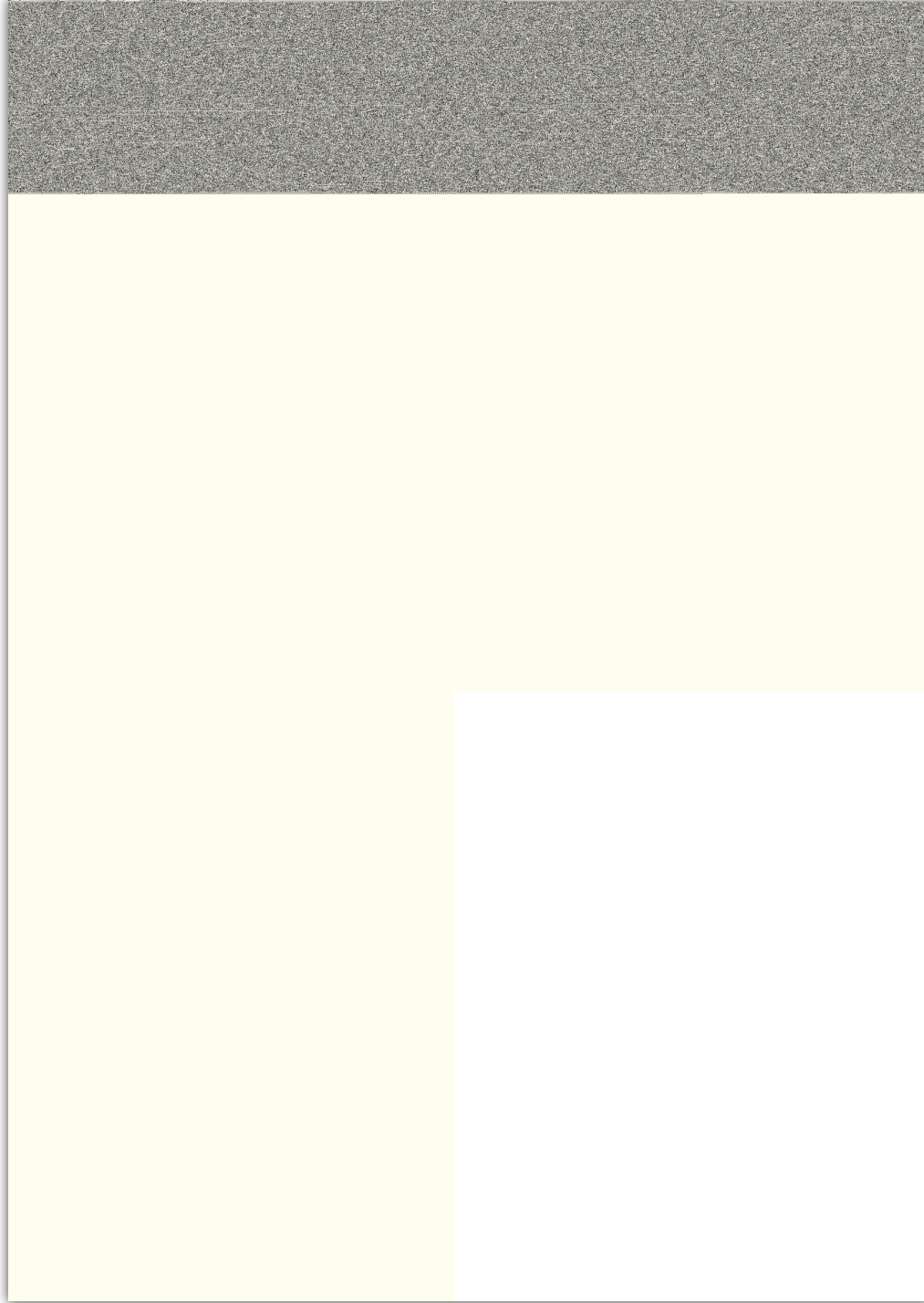
Böyle canlı bir surette ilerleyen Türk tababeti sonradan neden geri kaldı? Bu acıklı suale cevap bulmak için rönesanstan sonra garp memleketlerinde bilimin neden ve nasıl ilerlediğini incelemek lâzımdır.

Rönesans devrinin başlangıcında beliren eski Yunan ve Lâtin lisanı ve eserlerine doğru gidiş, hakikatte Orta Çağ'ın dinî ve dogmatik baskısına karşı, gelişmesi yüksek bir kısım insanların ruhundan fıskıran bir isyandı. Eğer hümanisma cereyanı yalnız eski medeniyetin eserlerine kavuşmaktan ibaret kalsa idi esaslı bir ilerlemenin kaynağı olamazdı. Yükselme hamlesini, hususıyla bilim alanında, temin edenler, tabiatı her türlü düşünüş bağından kurtulmuş olarak inceleyebilen kabiliyetli şahsiyetler temin etmiştir. Bu adetleri az müstesna şahsiyetlerdir ki Calinos'un bazı güzel gör-

meler ve hatta tecrübeler üzerine kurmuş olduğu bir nevi mistik anatomiye ezip geçmişler, tabii olayları meydana koymuşlardır. Hipokrat'ın ve İslâm hekimlerinin hastaları muayeneye verdikleri önemi esas alarak tabiatı kritik bir zihniyetle inceleyenler, Hipokrat zamanının patolojisine bağlı kalmayı hiç düşünmemişlerdir.

Batı memleketlerindeki bazı insanların gözlerini açan sebeplerden bir mühimmi de şarkın parlaklığı olmuştur. Hususıyla 1095'de başlayan Haçlı savaşları birçok Avrupalıların İslâm medeniyetiyle temasa gelmelerini te-

min etmişti. Orada buldukları medeniyet eserleri ve eski zamanda gelmiş büyük adamların yazılarının tercümelere garp zihniyeti üzerine şüphesiz tenbih edici bir tesir yapmıştır. Herhalde ne o zamanın hükûmetleri ne de resmî müesseseleri bu uyanışta teşvik edici hiç bir rol oynamış değillerdir. Bilâkis onlar daima bu büyük adamlarla uğraşmışlar, onları susturmak ve hatta mahvetmek için her şeyi yapmışlardır. Tehditler, hapisler, yakmalarla bu fikir açılmasına mâni olmak istemişlerdir.

Rönesanstan itibaren Avrupa'nın batı milletlerinde parlayan terakki

akınını izah için bu kısa hülâsâyı yaptıktan sonra orada tıbbın ilerlemesine vasıta olan veya bunu doğrudan doğruya temin edenlerden birkaçını alacağım. Bu terakki, iyi görmek ve tecrübeler yapmak sayesinde meydana getirilmiştir: Evvela bu usullerin önemini belirten birkaç büyük adamı, hekimlik alanından dışarıda olmalarına rağmen ilk olarak gözden geçireceğim.

Bunlardan biri Roger Bacon'dur (1214-1294). 13'üncü asrın bu büyük bilgini, evvela Oxford'da sonra Paris'te okuyor. 1240'ta İngiltere'ye geliyor. Belki ilmî çalışmalarını rahat yapabilmek için Saint François papazlığına giriyor. Bu zat lâtinceden başka Yunanca, Arapça, Farsça da öğreniyor. Riyaziye, fikir, şimi tahsil ediyor. Julien takviminin tashihinden bahsediyor. Zıyanın refleksiyon ve reraksiyonu ile uğraşılıyor. Alaimüssemanın belirmesini anlatıyor. Kimyada denemeler yapıyor. Arap kitaplarından barutun terkiibini alıyor ve yazıyor. R. Bacon'un esaslı fikirleri arasında şunları buluyoruz. O dogmatiklerin iddia ettikleri gibi ilmin tamam olmadığını ileri sürüyor. Eski bilginlere hürmet bahanesiyle tedkikleri bir tarafa bırakmamalıdır, diyor. İlimde denemenin önemini müdafaa ediyor. Bilim denemeler üzerine kurulabilir, diyor. Bu parlak fikirler arkadaşları arasında kıskançlık ve düşmanlık uyandırıyor. Papazlar onu şeytanla iş görüyor, diye jurnal ediyorlar. Hapse mahkûm oluyor. Papa Clément IV, bir senelik ceza ile Bacon'u kurtarıyor. Bu papa ölüyor. Düşmanları yeniden kaynıyorlar, ebedî hapse mahkûm ettiriyorlar. Ancak 20 sene sonra Papa Nicolas IV zavallıyı bitkin bir halde zindandan çıkartıyor. "Cahillerin, dogmatiklerin size hâkim olmasına müsaade etmeyin, daima tecrübe yapın!" nasihatıyla ilme yol gösteren bu aydın ihtiyar 84 yaşında Oxford'da ölüyor. Bu zat bir kitabında şunları yazmıştı: Bir gün gelecek, küreksiz yürüyen gemiler yapılacak, tek bir adam onu idare edebilecek, hayvansız yürüyen arabalar çıkacak, insanlar bir makineye binecek, kuş gibi uçacaktır. Roger Bacon'un fikirlerinin ehemmiyeti ancak 15'inci asırda anlaşılabilmiştir.

Merkad-i Fatih'i Ziyaret*

Abdülhak Hamid Tarhan

Abdülhak Hamid Tarhan, "Merkad-i Fatih'i Ziyaret", *Fikre Sanata Ruha Tohum*, Yıl: 9, Sayı: 102, Mayıs 1977, ss. 16-18.

Abdülhak Hamid Tarhan

*Her gûşesinde dehrin nâm-ı bekâ nisârın,
Şâyestedir denilse âlem senin mezârın.*

*Kaldın cihanda bir an, her ânın oldu bir devr,
Mülk-i ezeldi gûya tahtında hem-civârın.*

*Sensin o padişeh ki bu ümmet-i necîbe,
Emsâr bahşışındır, ebhâr yadigârın*

*Meydan-ı harbi kıldın sen taht-gâh-ı şevket
Leşkerdi hep musallah etbâ-ı bî-şumârın*

*Sen cism idin fenâyab, ol ruh-ı câvidânî,
Düştün cüdâ sen amma, bâkîdir iştiharın.*

*Ettin muvahhidîne mülk-i cihâdı meftûh,
Sulh oldu anda câri fermân-ı feyz-bârın.*

*Mâzi, o perde-i gayb ükşâde-i huzurun,
Âtî, o râh-i muzlim âmâde-i güzârın.*

*Tevhîd idi merâmın İslâm ile enâmı,
Birleşti ol uğurda ilminle iktidarın.*

*Beyt-i Hüdâya konmuş câhun metâf-ı eslâf,
Dürmüş başında bekler bir kavm türbedârın.*

* *Fikre Sanata Ruha Tohum* dergisinde yayımlanan bu şiirin eksik beyitleri tamamlanmıştır.

*Tâkında müncelîdir hep beyyinât-ı mânâ
Esrâr-ı Lem-yezel'den masnû' olan bu dârın*

*Bir maksada ederdî seyf ü kalem teveccüh,
Ahkâmına uyardı kânûn-ı rûzgârın*

*Şimşîr kuvvetinde hâmendî lerze-bahşâ,
Mucizdi misl-i hâme şimşîr-i hud'a-kârın.*

*Okşardı zülf-i yâri tedbîr-i âdilânen,
Çarpardı fikr-i hasma takrîr-i dil-şikârın.*

*Her şâha böyle tali' yâr olmaz ey şehenşeh,
Nâdir gelir nazîri bir böyle şehriyârın.*

*Bir dem yüzün gülünce âlem bahar olurdu,
Misl-i küsuf her-câ zâhirdi iğbirârın*

*Yoktur senin gurubun ey neyyir-i maalî
Var şule-i dehâdan bin necm-i tâbdârın.*

*Bir mecma-ı siyaset buldun ukûle çesbân,
Tâbân ufuklarından eczâ-yı târmârın.*

*Ervâh-ı mü'minîndir encüm kadar meşâil,
Bâlâ-yı türbetinden tenvîr eden kenarın.*

*Sen muhrîk-i fitendin ey âteş-i celâdet,
Söndün nihayet amma berk oldu her şerârın.*

*Mehd-i vücûdu oldun birçok nevâdirin sen,
Hâkinden oldu nâbit esbâb-ı kârzârın.*

*Bir yıldırımdı nizen peyveste ka'r-ı hâke,
Bir burc-i Hak-nümâdır ermiş göğe menârın.*

*Bâb-ı necâtı sensin ey Fatih eyleyen feth,
Miftah yaptı ancak cedd-i büzürgvârın.*

*Her dem sana açıktır ebvâb-ı Arş-ı rahmet,
Türbendir en azimi fethettiğin diyârın.*

*Gösterdiğin meâli ehrâmdır müsselsel,
Kuhsârlar umûmen bâlin-i ihtizârın.*

*Perverdigâra nâzır bünyâd-ı ser-bülend-i,
Sâfillerin elinde tâbut-ı pür-vekârın.*

*İster idin ki olsun düşmenle yâr yek-dil,
Devrân idi rakibin, Allah idi nigârın.*

*Tahtın getirdi bir dem umkıyyeti kıyâma,
Eyler rükûa davet ulviyyeti mezarın.*

*Her gün ederdin ihyâ bir başka cilve-i akl,
Bî-hûş-ı hâletindi erkân-ı huşyârın.*

*Hâlâ dahi ukûlun serhaddidir, geçilmez,
Seyl-i dümû' birle mahsur olan cidârın.*

*Âğûş-i mâderîden hâk-i vatan eazdır;
Andan daha muazzez bir nûrdur gubârın*

*Ser-pençe-i kazadan bî-fark idi deminde,
Zeyl-i rızayı sarmış bâzû-yi zî-medârın.*

*Titrerdi secdegâhın oldukça sen cebîn-sây,
Hâlâ gelir zeminden tekbîr-i zâr-zârın.*

*Her azmin eylemişti tefsir-i âyet-i Hak,
Zâhirdi nâsiyende âsâr-ı Çâr-Yârin.*

*Seyyâre-i vatandır ardınca peyk-hârın,
Eyler tavaf her su rûh-ı fütuhkârın.*

*Sen yattığın döşekte bisterdi gülle-i tob,
Tûfan-ı hûn u ateş gülzâr-ı nevbaharın.*

*Eyler bu dem başında leyl u nehâr manend,
Teşkîl-i nûr u zulmet sâyen ile çenârın.*

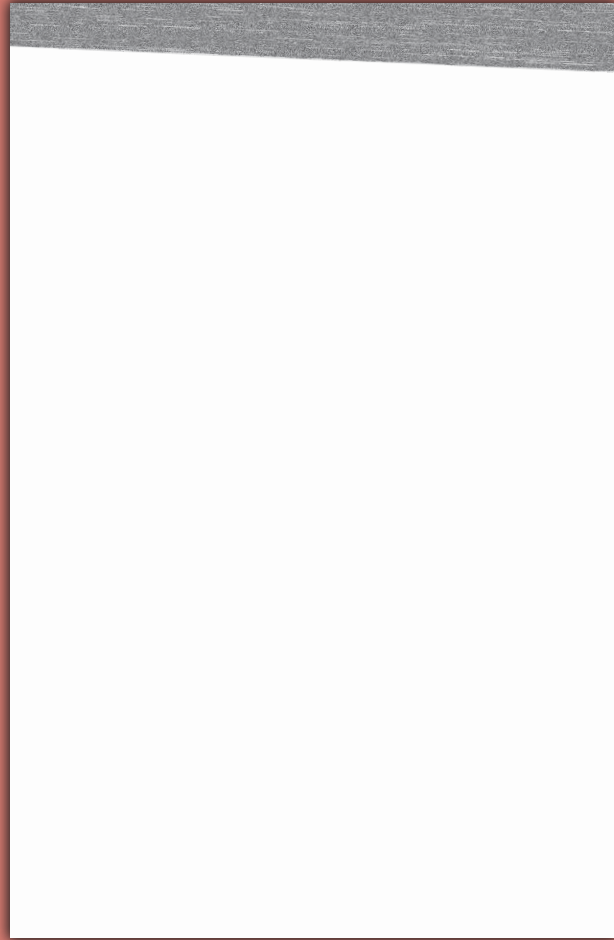
*Kılmış tulû' yerden gözler bu inkılâbı,
Bir devrdir mücessem destâr-ı hun-disârın.*

*Kahhâr-ı müntakimden hiç kalmadı mehâfet,
Senden biz eyleriz havf, ahz et gelüb de sârın.*

*Açtı sana cenâhun cânân-ı sermediyyet,
Etti anı derâğuş cân-ı cihân-sipârın.*

*Ecr-i azim-i vasfın kaydında gönlüm ey Şâh,
Kıl bu sevâbını sen afv ol günahkârın*

*Medhinde şâirâne ilhamlar gerektir,
Tarihi yerde bitmez arşa çıkan kibârın.*

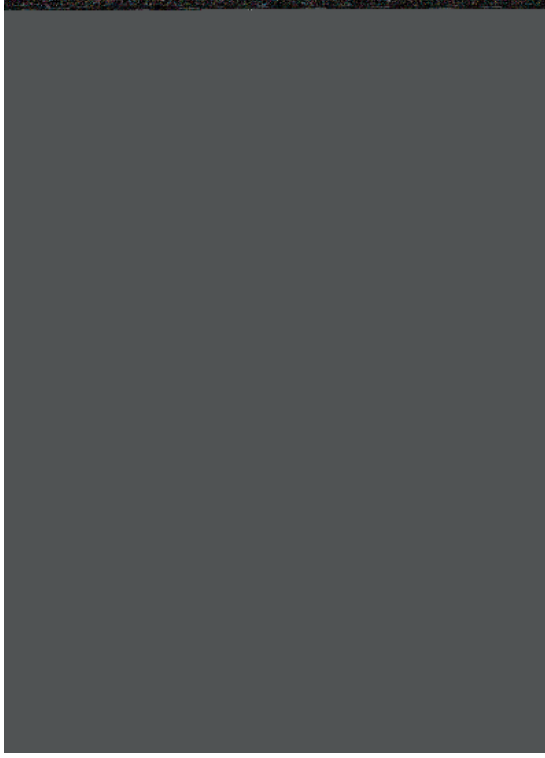

Fatih Sultan Mehmet Han'ın türbesi, Fatih Camii'nde yer almaktadır. Fatih'te bulunan ve oldukça geniş bir alana yayılan Fatih Camii külliyesi, İstanbul'un fethinden sonra inşa edilmiş ilk külliye olma özelliği taşımaktadır. Külliye merkezinde bulunan Fatih Cami, caminin güney avlusunda bulunan türbeler, Fatih'in eşi Gülbahar Hatun, Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa, Mesnevî mütercimi Abidin Paşa ve Veysel Paşa'nın mezarları ve daha birçok önemli isimlerin mezarlarının bulunduğu hazire ile içiçedir.

Merkad-i Fatih'i Ziyaret

Prof. Dr. Mehmet Kaplan

Prof. Dr. Mehmet Kaplan Merkad-i Fatih'i Ziyaret, M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Araştırmaları Dergisi, Yıl: 1968 Sayı: 4, ss. 53-60.

Prof. Dr. Mehmet Kaplan

Sevme, sayma, övme ve yüceltme duygusu, insanlığın temel duygularından biridir. İnsanlar Tanrı'yı, tabiatı, hattâ eşyayı da sever, sayar, över ve yüceltirse de bunlardan en derini, en güzeli ve köklüsü insana karşı gösterilen sevgi, saygı, övgü ve yüceltme duygusudur.

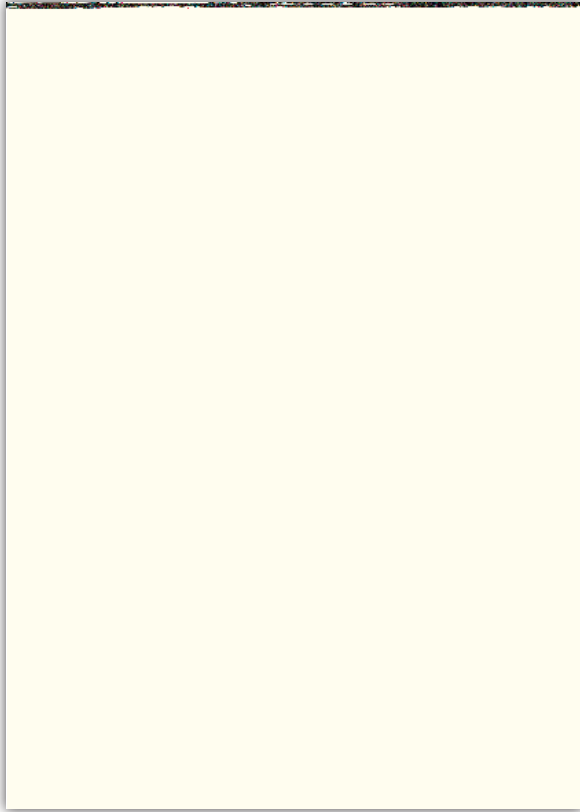
İnsan eşref-i mahlukattır. Yaratılmışların yücesidir. Bundan dolayı da sevmeye sayılmaya, övülmeye ve yüceltmeye lâyık varlıkların başında gelir.

Bütün milletler, kendilerini sıkıntı ve ıztıraptan kurtaran, başarıya ulaştıran veya değerli şeyler kazandıran seçkin insanları, çeşitli şekillerde yüceltmişlerdir. Edebiyat, resim, heykel hatta mûsikînin başlıca konularını yüceltilen insan teşkil eder.

Edebiyatın en eski ve uzun ömürlü olanı destan nedir? Bir kahramanın hayat macerasını, yaptıklarını anlatan ve öven edebî bir eser değil midir? Tarihte büyük eserler yaratmış birçok millet gibi Türk milletinin edebiyatında da başlangıçta destan vardır. Hatırası bugüne kadar gelen Oğuz Kağan Destanı bunlardan biridir. İlim adamlarına göre bu destan, M.Ö. büyük bir devlet kuran Hiyong-Nu'lardan kalmadır. Türk tarihinde savaş ön planda geldiği için, savaş kahramanlarını yücelten pek çok destan vardır. İslâmiyet'ten önceki destanlarda yüceltilen kahramanlara alp denir. *Şehnâme*'de Turanlıların başı olan Afrasiyab'a Türkler Alp Er Tunga diyorlar. Onun ne zaman yaşadığı bilinmiyor. Öldüğü zaman söylenen şiir, XI. yüzyılda yaşayan Kaşgarlı Mahmud'a kadar geliyor.

İslâmiyet'ten sonra alp kelimesinin yerini gazi alıyor. Gazi de bir kahramandır. Fakat onun şahsiyetine mânâ ve şekil veren İslâmiyet'tir. Gaziler, din uğruna savaşan ve ölen kahramanlardır. İslâmî devir Türk edebiyatında gazileri öven ve yücelten pek çok şiir yazılmıştır, bunlara gazavatnâme adı verilir.

Divan edebiyatında önemli bir yer tutan, bir divanın başında Tanrı'yı yücelten naat, peygamberi yücelten naatten sonra gelen kasideler nedir? Sevgi övgü ve yüceltme duygularını anlatan şiirler değil midir? Kahramanları öldükleri zaman, derin bir acıma duygusu ile öven şiirlere mersiye denilir. Bâkî'nin Kanunî Sultan Süleyman için yazdığı şiir, hem mersiye hem de bir nevi kasidedir.

Tanzimat'tan sonra kahramanları öven ve yücelten kısa veya uzun şiirler devam etmekle beraber, onlar hikâyeye, roman ve tiyatro oyunlarının da başlıca konusunu teşkil ederler. Abdülhak Hâmid, tarihî kahramanları konu alan birçok tiyatro oyunu yazdığı gibi, onlar için şiirler de söylemiştir. Şimdi üzerinde duracağım Kabr-i Fatih'i Ziyaret adlı şiiri de bunlardan biridir.

Adından da anlaşılacağı üzere Hâmid, bu şiiri Fatih'in kabrini ziyaret ettikten sonra, onun uyandırdığı yücelik duygusu ile yazmıştır. Kabir ziyareti, Türklerin güzel, mânâlı âdetlerinden biridir. Kabir ziyaret edilirken, ölen büyüklerin ruhlarına dua edilir ve onların güzel hâtıraları canlandırılır.

Eski Türk kültüründe ve kültüründe ölen büyüklerin türbeleri, insanlara daima kutsallık ve yücelik duyguları telkin etmiştir, bu da güzel bir şeydir. Zira bu duygular, insanları atalarına bağlar, onları küçültücü duygulardan korur.

Abdülhak Hâmid'in Kabr-i Fatih'i Ziyaret şiiri güzel bir şiirdir. Güzel bir şiir, bize her şeyden önce ses ve ahengi ile tesir eder. O, bir ses yapısı, kelimelerle yapılmış bir âbidedir. Tabii bu ses yapısının içinde mânâ ve bu mânâyı ifade eden hayaller, edebî sanatlar da vardır. Ses, mânâ ve hayallerden oluşan üç tabaka birbirine bağlıdır ve birbirine tesir eder. Mânâ ve hayal tabakası, fizikî bir vâkıa olan ses yapısına dayanır. Vezin, kafiye, asonans ve aliterasyondan oluşan ses yapısını, nesre veya başka bir dile çevirmeye imkân yoktur. Onu vücuda getiren kelimelerin bizzat kendileri ve aralarında kurdukları düzendir. Bir şiirin âhengini onu okuyan herkes hisseder. Şiirin

mânâsını anlamayan bir yabancı bile onun ahenginden zevk alabilir.

Hâmid'in bu şiirini ahenkli kılan, başlıca iki unsur vardır. Her mısra, iki kere tekrarlanan müstef'ilün fe'lün kalıplarından oluşur. Buna göre, her mısra vezne göre, ortasından iki kısma ayırmak mümkündür. Hâmid şiir cümlesini bu vezne uydurmuş, okuyucuya bir beyitte dört kere nefes aldırılmıştır. Bu duraklar şiirin okunuşunu kolaylaştırmaktadır.

Şiir, kaside tarzında yazılmıştır. Beyitlerin sonunda tekrarlanan aynı kafiye düzeni, şiirin sonuna kadar devam eder. Kafiye teşkil eden beka-ni-sar-mezar, civar, yadigâr, bî-şüman, iştihar, feyzbar, güzar ilh.. gibi kelimelerin sonunu, Fatih'in varlığını hatırlatan -ın eki takip eder. Kafiye teşkil eden kelimelerin büyük bir kısmı Fatih'in şahsiyeti veya aksiyonu, bunları ifade eden imajlarla ilgilidir. Beyitlerin mânâsı kafiyelerle yakından ilgilidir. Öyle ki, her beyit Fatih'in bir hareketini, değerini, şanını bildiren bir kelime ile sona erer. Beyit sonlarında gelen kafiyelerle, Fatih'in şahsiyeti ve büyüklüğü teyit edilmiş olur.

Bu kafiyelerde tekrarlanan (r) ve (n) ünsüzleri, uzun (a) ların tekrarı şiire kuvvetli bir ahenk verir. Beytin içinde ahengi zenginleştiren, değiştiren başka kelimeler de vardır.

*Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i maalî,
Var şû'le-i dehadan bin necm-i tâbdârın,*

beytinde (r) ve (n) ünsüzlerinin tekrarından doğan ahengi her kulak işitir. Diğer beyitlerde de (r) ve (n) ünsüzleriyle uzun (a) sesini güçlendiren başka kelimeler vardır.

*Sensin o pâdişah ki bu ümmet-i necîbe
Emsar bahşîşindir ebhâr yâdigârın,*

beytinde emsar ve ebhar kelimeleri mısra içinde kafiye ses bakımından cevap verir.

*Ettin muvahhidine mülk-i cihâdı meftuh
Sulh oldu anda câri fermân-ı feyzbârın,*

beytinde (m) ve (u) aliterasyonları, şiire değişik sesler katar.

*Bir mecma-i siyaset buldun ukule çeşbân
Tâbân ufuklarından eczâ-yı târmârın*

beytinde çeşban-tâbân-ufuklarından kelimeleri kuvvetli bir iç kafiye vücudunda getirir.

Şiiri fonetik bakımdan incelersek, hemen her beyitte kafiye dışında bir yığın aliterasyon, asonans, iç kafiye ve daha başka türlü ses tekrarlarına rastlarız. Bunların hepsi, şiirin mânâsını ve tonunu yükselten bir ses orkestrasyonu vücudunda getirir. Şiiri yüksek sesle okuyan ve dinleyenler, çeşitli kelimelerin yanyana gelişinden doğan bu ahengi kuvvetle hissederler.

Şiiri bugünkü dile çevirince, bu ahengin kaybolduğunu görürüz. Zira şiirde ahenk seslerin fonetik yapısı ile ilgilidir.

Hâmid'in şiiri mânâ ve hayal bakımından da zengindir. Şiirin muhtevasını:

- a) Fatih'in şahsına ait meziyetler,
 - b) Türk toplumuna ve insanlığa verdikleri,
 - c) Tarih ve dünya içindeki yeri olmak üzere üç kısma ayırabiliriz.
- a) Hamid'e göre Fatih'in beş meziyeti veya fazileti vardır: 1) Fatih kahramandır, güç ve kuvvete sahiptir. Şair bu meziyeti kılıç sembolü ile ifade

ediyor. 2) Fatih akıllı bir insandır, ne yapacağını ve nasıl yapılacağını bilir, bilgilidir, akla, ilme ve kültüre değer verir. Bu meziyeti de kalem temsil eder. 3) Kılıç ile kalem bir maksada yöneliktir: İlâ-yı Kelimetullah. Fatih iman sahibi bir müslüman, bir gazidir. 4) Fatih âdildir. Fethettiği ülkelerde hak ve adaleti sağlar. 5) Fatih, müslüman ve hıristiyan, bütün insanlığı birleştirmek, dünyada barışı sağlamak ister.

Hamid bu fikirleri, şiirinde dağınık olarak çeşitli beyitlerle ifade etmiştir. Bunlardan bazılarını zikrelelim:

Fatih'in kılıcı, kalemi ve iradesi:

*Bir maksada ederdi seyf ü kalem teveccüh,
Ahkâmına uyardı kanunu rüzigârın
Şemsir kuvvetinde hâmendi lerze-bahşa,
Mucizdi misl-i hâme şemşir-i hud'akârın*

Birinci beyitte Fatih devrinin onun iradesine bağlı âdeta onun uzantısı olan kılıç ve kalem erbabına da telmih vardır.

Fatih'in adaleti:

*Okşardı zülf-i yâri tedbir-i âdilânen,
Çarpardı fikr-i hasma takrir-i dilşikârın.*

Fatih, birbirine zıt iki gücü kendisinde birleştirmiştir. O, hem sevgilinin saçlarını okşayan bir el gibi adildir hem de emirlerine karşı koyana en şiddetli şekilde çarpar.

b) Fatih'in en önemli cephesi imandır. O, İslâm'ın kılıcıdır. Gayesi dünyayı İslâm'ın bayrağı altında birleştirerek ve insanlığı ebedî sulha kavuşturmaktır. Mensup olduğu kavim de aynı inançtadır. Hâmid, Fatih'in bu yönünü çeşitli beyitlerde şöyle ifade eder:

*Ettin muvahhidîne mülk-i cihâdı meftûh,
Sulh oldu anda câri fermân-ı feyzbârın.*

*İster idin ki olsun düşmenle yâr yek-dil,
Devrân idi rakîbin, Allah idi nigârın.*

*Titrerdi secdegâhun oldukça sen cebînsây,
Hâlâ gelir zeminde tekbîr-i zâr-zârın.*

*Her azmin eylemişti tefsir-i âyet-i Hak,
Zâhirdi nâsiyende âsâr çâryârın.*

c) Fatih, kazandığı bütün ülkeleri kendi milletine bağışlamıştır:

*Sensin o padişah ki bu millet-i necîbe,
Emsar bahşışindir, ebhar yâdigârın.*

Fatih'ten sonra gelenler, onun izinden gitmişlerdir. O, ölmüştür ama toprağundan nice güzellikler bitmiştir:

*Sen muhrik-i fitendin ey âteş-i celâlet,
Söndün nihayet amma berk oldu şerârın.*

*Mehd-i vücudu oldun birçok nevâdirin sen,
Hâkinden oldu nâbit esbâbı kârzârın.*

Fatih'in yapmış olduğu işler, bir ehramlar silsilesi teşkil eder. Hâmid, Fatih'in ölüm döşegini kazandığı dağlara benzetir:

*Gösterdiğin meâli ehrâmdır müselsel,
Kuhsârlar umûmen bâlin-i ihtizârın.*

ç) Fatih, dünya tarihinin akışını değiştiren insandır. Bundan dolayı adı

ve şöhreti ölümünden bugüne kadar devam etmiştir. Hâmid, Fatih'in zamanı aşmasını çok dikkate değer beyitlerle ifade eder:

*Kaldın cihanda bir an, her ânın oldu bir devr,
Mülk-i ezeldi gûya tahtında hem-civârın.*

*Mâzi, o perde-i gayb ükşâde-i huzûrun,
Âtî, o râh-i muzlim âmâde-i güzârın.*

Tarih, başkaları için bir perde-i gaybdır ama Fatih için o perde daima

açıktır. O, gelecek denilen karanlık yolu aşar, geçer.

Hâmid'e göre Fatih'in dehası sönmeyen bir güneştir. Onun çevresinde dönen binlerce parlak yıldız vardır:

*Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i maali,
Var şu'le-i dehadan bin necm-i tâbdârın.*

Fatih, amelleri ile Tanrısına en çok lâyük olan insandır, bundan dolayı, Allah'ın rahmet kapıları daima ona açıktır. Ölümü bir insanın hayatının mânâsını en iyi belirtir. Bundan dolayı Hâmid, Fatih'in hayatta kazandığı en yüce ülkenin türbesi olduğunu söylüyor. Zira Fatih, o türbeden Tanrısına ulaşmıştır.

*Her dem sana açıktır ebvâb-ı Arş-ı rahmet,
Türbendir en azimi fethettiğin diyârın.*

Fatih'in türbesi, ölümünden bugüne kadar müslümanların tavaf ettiği kutsal bir yer olmuştur. Bu türbenin türbedarı bütün Türk milletidir:

*Beyt-i Huda'ya konmuş câhın metaf-ı eslâf,
Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın.*

Millet ile yetiştirdiği kahramanlar, vatan ile onların türbeleri arasında sıkı bir münasebet vardır. Türbe ziyaretleri bu derin münasebeti ifade eder. Milletler, türbelerini korurken, vatanlarını da korumuş olurlar. Zira bir vatanı kutsal kılan onun barındırdığı türbelerdir. Hamid, Merkad-i Fatih'i Ziyaret şiiri ile türbe, tarih ve millet arasındaki münasebeti en güzel ve derin şekilde ifade eden bir şairdir.

3) Şiirin dil ve üslûbuna gelince: Hâmid, diğer şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de Divan edebiyatının basmakalıp ifade vasıtalarına başvuramaz. Duygu ve düşüncesini şahsî bir dil ile anlatır. Hâmid'in dili, bugüne nazaran eskimiş olmakla beraber, devrinde yenidir. Şiirinin hemen her beytinde teşbih, istiare, mecaz, tezat, mübalağa gibi edebî sanatlarla, ifadesine bir özellik katmaya çalışır. Fakat Hâmid'in üslûbu, Recaizade'nin ölçülerine göre müzeyyen olmaktan ziyade âlidir. Fatih'in şahsiyeti, eserleri, halkın ona karşı gösterdiği saygı dolayısıyla Hâmid, şiirini "âli" kelimesiyle tavsif edecek bir üslûpta yazar. Şiirin sesinde bile bu âli ton kendisini kuvvetle hissettirir.

Hâmid, Fatih'in şahsiyetini ve tesiri tasvir ederken din ve tabiat âleminin alınma unsurlara başvurur. Bunlar okuyucuya, ihtişam ve ulviyet duygusu telkin eder:

*Meydan-ı harbi kıldın sen tahtgâh-ı şevket,
Leşkerdi hep müsellaht etbâ-ı bî-şümârın,*

beytini okurken biz, Fatih'i baştan başa silahlı bir milletin ortasında savaşırken görür gibi oluruz. Fatih, sarayında oturarak keyif çatan bir padişah

değildir. O, savaş meydanını tahtgâh-şevket yapmıştır.

*Beyt-i Huda'ya konmuş câhın metaf-ı eslâf,
Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın.*

beytinde, Fatih'i yine milletin ortasında, fakat ölmüş olarak görürüz. Burada da kelimelerle ihtişamlı bir tablo çizilmiştir.

*Bir dem yüzün gülünce âlem bahar olurdu,
Misl-i küsuf her an zâhirdi iğbirarın,*

Fatih'in neşesi de kızgınlığı da kâinata sirayet eder. O, hâkim olduğu dünyanın güneşidir. O gülünce dünyada bahar olur. Kızdığı zaman ise, güneş kararır.

Hâmid, Fatih'in şahsiyetini batmayan bir yücelikler güneşine benzetir. Bu güneşin etrafında binlerce yıldız vardır:

*Yoktur senin gurûbun ey neyyir-i maali,
Var şu'le-i dehadan bin necm-i tâbdârın.*

Fatih'in türbesini aydınlatan kandilleri Hâmid, müminlerin yıldız şekline girmiş ruhlarına benzetir:

*Ervâh-ı müminindir encüm kadar meşâil,
Balâ-yı türbetinden tenvir eden kenarın.*

Fatih öldükten sonra, ışığı söner gibi olmuştur ama, her kıvılcımdan şimşekler zuhur etmiştir. Bu imajla Hâmid, Fatih'ten sonra gelen Osmanlı hükümdarlarını telmih eder.

*Bir yıldırımdı nizen peyveste ka'r-ı hâke
Bir burc-ı hak-nümâdır ermiş göğ'e menârın,*

beytinde Hâmid, sevdiği iki sanatı, tezat ile teşbihi birleştirir fakat bunu yaparken de Fatih'in iki yönünü belirtir: Fatih'in mızrağı yıldırım gibi yere saplanır fakat adalet burcu da minareler gibi göğ'e yükselir.

Bu iki sembol ile Hâmid, Fatih'in kudret ve adaletini çarpıcı bir şekilde belirtmiş oluyor.

*Gösterdiğin maali ehramdır müselsel,
Kûhsârlar umumen bâlin-i ihtizarın.*

beyti, tam Hâmidâne denilen bir ihtişam ve yüceliği ifade eder. Fatih'in yaptığı işler, ard arda sıralanan ehramlara benzer, ölürken onun baş yastığı ise dağlardır.

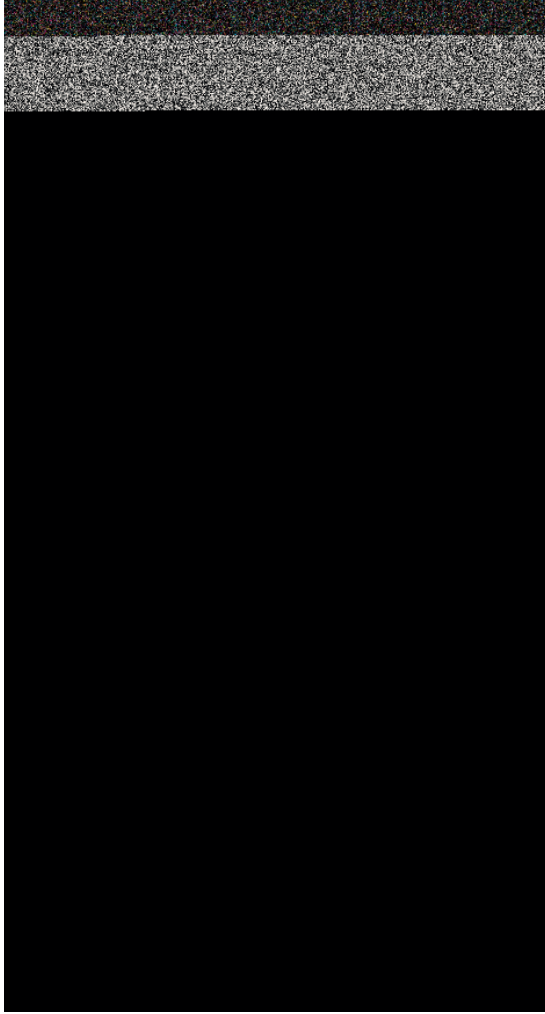
Merkad-ı Fatih'i Ziyaret şiirinin diğer beyitleri de şairin duygu ve düşüncesini ifade eden yeni, orijinal hayallerle doludur.

Bir bütün olarak ele alınca Hâmid'in şiirinde ses, mânâ ve hayalleri birbirine bağlı bir uyum içinde görürüz. Hâmid'in bu şiiri, bir Osmanlı hükümdarına has ihtişamı anlatmak bakımından Bâkî'nin Kanunî Mersiyesi'ne yaklaştırılabilir. İçinde yazıldığı geleneğe bağlı olduğu için, Bâkî'nin mersiyesi, Hâmid'in şiirine nazaran daha olgundur. Hâmid'in şiiri yeni ve orijinaldir. Onun yaşadığı devirde, onunkine benzer bir şiir yazılmamıştır. Hâmid'in ifade bakımından yeni ve orijinal olmakla beraber, duygu ve düşünce bakımından tarihine, ecdadına, dinine ve milletine bağlılığı, takdire değer bir meziyettir.

Fatih ve Onu Yetiştiren Muhit...

Prof. Dr. Bedî Nuri Şehsuvaroğlu

Prof. Dr. Bedî N. Şehsuvaroğlu, "Fatih ve Onu Yetiştiren Muhit...", *İslam Medeniyeti, Dini, İlmî, Fikrî Aylık Mecmua*, Yıl: 3, Sayı: 10 (İstanbul'un 515. Fetih Yıldönümü Münasebetiyle, Fetih Özel Sayısı), Mayıs 1968, ss. 2-3.

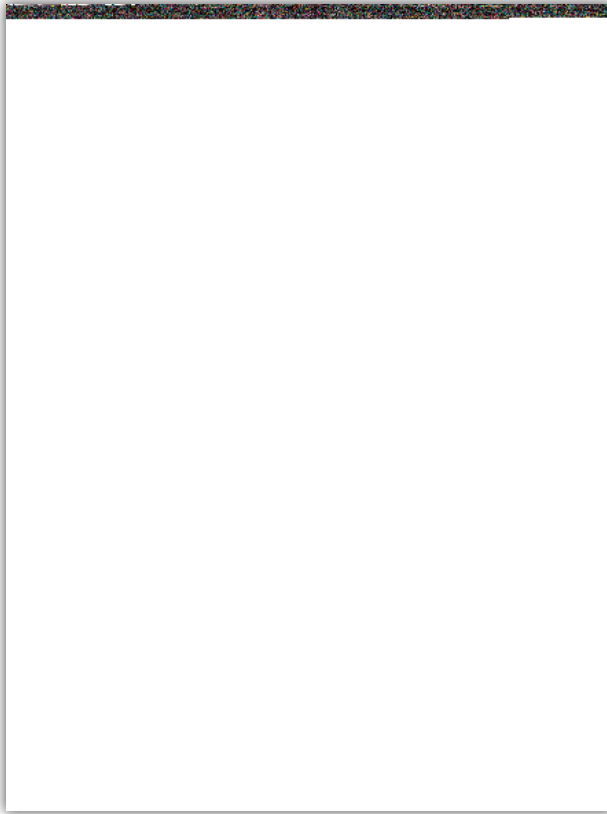
Prof. Dr. Bedî Nuri Şehsuvaroğlu

Kılıcının ve bilgisinin kuvvetiyle tarihin mukadder yolunda merhaleler açan ve orta çağ gibi asırlar süren karanlık bir tarih devresini kapayarak insanlığa yeni ve aydınlık bir devrenin müjdesini getiren bu büyük insanın, Fatih Sultan Mehmed'in, yetişmesinde rol oynayan iki mühim âmil vardır ki, onlar da babası ve hocalarıdır.

Filhakika ondaki bu müsbet ilim kafası, askerlikten şer'î ve aklî ilimlerin muhtelif şubelerine uzanan bu derin vukuf her şeyden evvel soyundan gelir. Fatih, Osmanoğullarının 7'nci hükümdarıdır. Fakat, kendisinden evvel hükmeden altı ceddine bakarsak ömrünü devletinin kuruluşuna hasreden İnci Sultan Osman hariç, her biri ilme büyük bir ehemmiyet vermiş ve müteaddit ilmî müesseseler kurmuşlardır. Filhakika Orhan Bey İznik'te ve Bursa'da, I. Murad, Yıldırım Bayezid ve Çelebi Mehmet Bursa'da ve nihayet, Fatih'in babası II. Murad da gene Bursa ve Edirne'de devirleri için en ileri birer ilim merkezi olan medreseler yaptırmışlar ve ilim ve sanat adamlarını korumuşlardır. Dedesi Yıldırım, daha şehzadelikinde, vali olarak bulunduğu sıralarda o devirlerde Anadolu'nun en büyük ilim ve sanat merkezlerinden biri olan Germiyan'ı, bugünkü Kütahya'yı, manen fetihmiş ve Ahmedîler, Şeyhîler, Ahmed-i Dâîler gibi devrinin tanınmış ilim ve sanat adamlarını şahsına ve ailesine bağlamıştı. Çelebi Sultan Mehmet'in ve II. Murat Bey'in saraylarında kurdukları hususi kütüphanelerine ait yazmaların pek çoğu bugün malûmumuzdur. Hülâsa, Fatih, ilmin hâdimi-hizmetkârı ol-

dukları kadar, ilim hâmesi de olan bu insanların torunudur. Babası Murad Bey birçok hasletleri nefsinde toplamış bir insandır ve devrinde hakikaten sevilmiş ve sayılmış bir hükümdar, bir devlet babasıdır. Fakat aynı zamanda evlatlarının yetişmesiyle yakinen alakadar olan hakiki bir babadır. Ailesi hakkında bu kadar malûmat verdikten sonra biraz da Fatih'in doğumuna, yetişmesine ve hocalarına kısaca temas edebiliriz.

Devrinde âdet olduğu üzere, II. Murad da bir kaç kere evlenmiştir. 1425'te İsfendiyaroğlu'nun kızı Hatice Sultan'la, 1426'da Tekeoğlu'nun hemşiresiyle, 1443'de Sırp Kralı Jorj Brankoviç'in hemşiresi Prenses Mara'yla, bir rivayete göre bir Fransız prensesi ile ve nihayet İsmail Hami Danişmend ve Prof. Süheyl Ünver'in de bildirdikleri veçhile Huma Hatun isimli bir Türk kadını ile evlenmiştir.

Fatih gibi büyük bir insanı her millet benimsemek ister. Bu sebeple ecnebî kaynakları onun Hıristiyan bir anneden ve ekseriya Prenses Mara'dan dünyaya geldiğini söylerlerse de artık sabit olmuştur ki anası Huma Hatun'dur.

Şimdi biraz da zamanın çarkını tersine çevirelim de hep beraber o günleri yaşayalım:

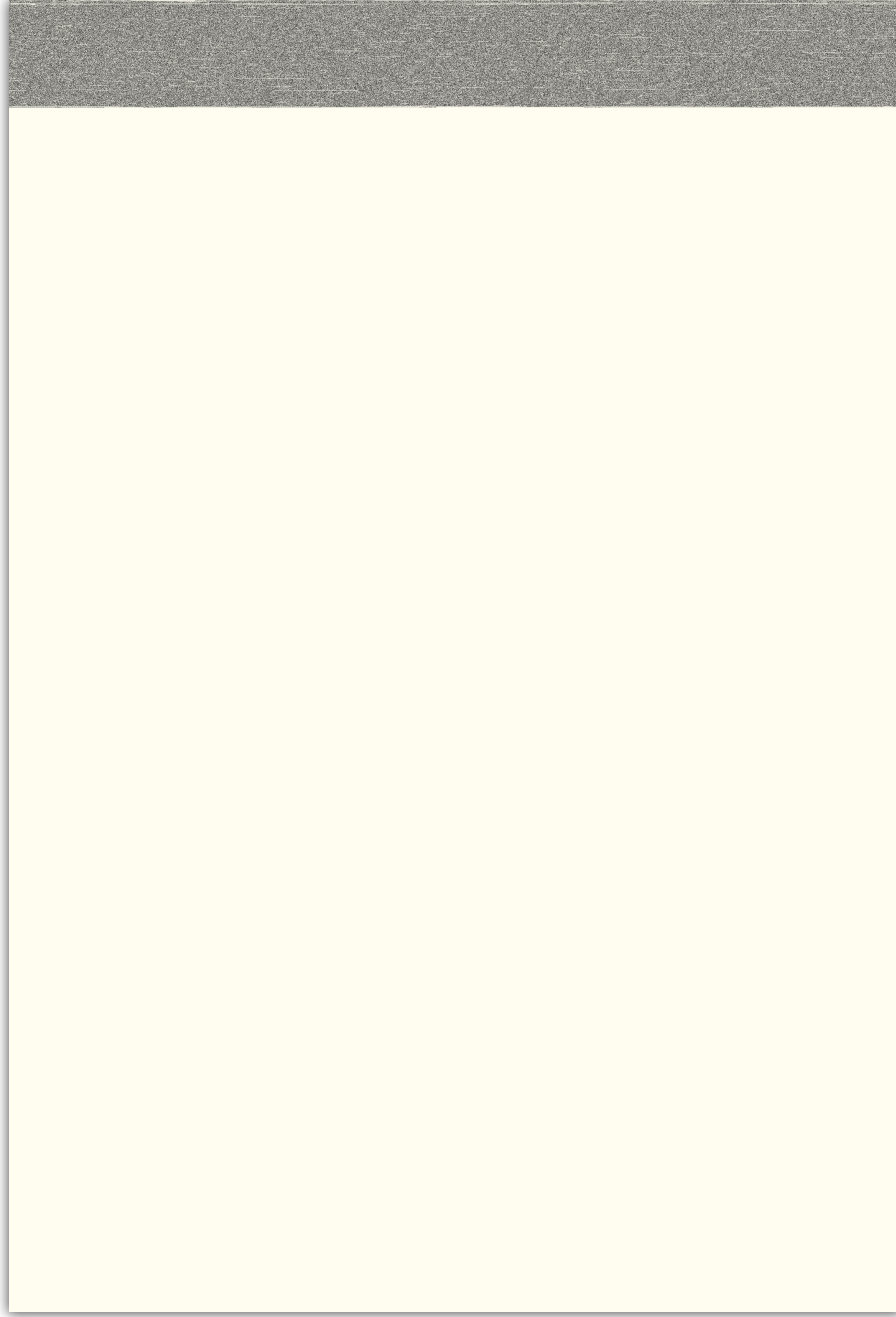
1453¹ yılı Recep ayının 26'ncı cumartesi gecesi bütün Edirne şehri gibi inşaatı henüz tamamlanmamış olan Edirne Sarayı'nda da bir heyecan var. Huma Hatun doğurmak üzeredir ve seher vakti bir müjde bütün etrafı dolaşiyor. Padişahın bir erkek evladı oldu. Filhakika müverrih Enverî bu hususta şöyle diyor:

*Çün sekiz yüz ve otuz beş sâl olur,
Hem recebden gün yirmi altı gelir,
Hem recebden gün yirmi altı gelir,*

*Han Mehemmed şenlik gecesi meğer,
İrteye karşı doğan hayrülbeşer*

Bir erkek evlada ve binnetice bir hayrülhalefe sahip olmak Sultan Murad gibi bir devlet babasına dahi sevinç veriyor ve bu sevincin şükranı olarak da oğluna MEHMED ismini veriyor. Ne güzel bir tesadüftür ki böylece asırlar önce Hazret-i Muhammed'in takdis ettiği bu büyük insan onun büyük ismini almıştı. Bilmem hatırlar mısınız Peygamberimizin o güzel tebşirini:

¹ 1453 yılı sehven yazılmış olmalı. Doğrusu 1432 yıldır.

“Letuftehanne’l-Kostantiniyyetü, fele ni’me’l-emîrû emirühâ; vele ni’me’l-ceyşü zâlike’l-ceyş.”

“İstanbul’u zaptedecek emir emirlerin, askerleri de askerlerin en mutlusudur.” İşte bu çocuk yarının mutlu kumandanıdır. Edirne sarayında sütünesi Daya Hatun ile dadısı Halime Hatun arasında kısa süren bir çocukluk hayatından sonra diğer Osmanlı şehzadeleri gibi, şehzade Mehmed de vilayetlere staja gönderilmiş ve böylece, evvela Amasya, sonra da Manisa sancağına çıkmıştır.

Fakat Sultan Murad üzüntülüdür. Öyle olgun bir başın bu genç şehzade-

si okumaya hiç de hevesli değildir. Baba, evladı daha doğrusu devletin âtisi için endişelidir. Birbiri peşi sıra Manisa sarayına gönderilen hocaların hiç biri faide etmiyor. Şehzade henüz Kur'ân'ı bile sökmemiştir.

İşte padişahın üzüntülü bir gününde Hicaz'dan Hac farizasını ifadan dönen, Yeşil Medrese müderrislerinden Molla Yegân Bursa'da huzura giriyordu. Mısır'da görüp tanıdığı ve gönlünü hoş ederek Bursa'ya kadar getirdiği, genç ve değerli âlim, Molla Gürânî ise dışardadır. Devlet işlerindeki vukufu kadar ilmin de değerini veren Sultan Murad kısa bir sohbetten sonra Molla Yegân'la latife etmiş ve:

“Söyle bakalım bana Hac'dan ne hediye getirdin?”, demişti. Molla Gürânî'yi huzura sokabilmek için böyle bir fırsat bekleyen Molla Yegân derhal:

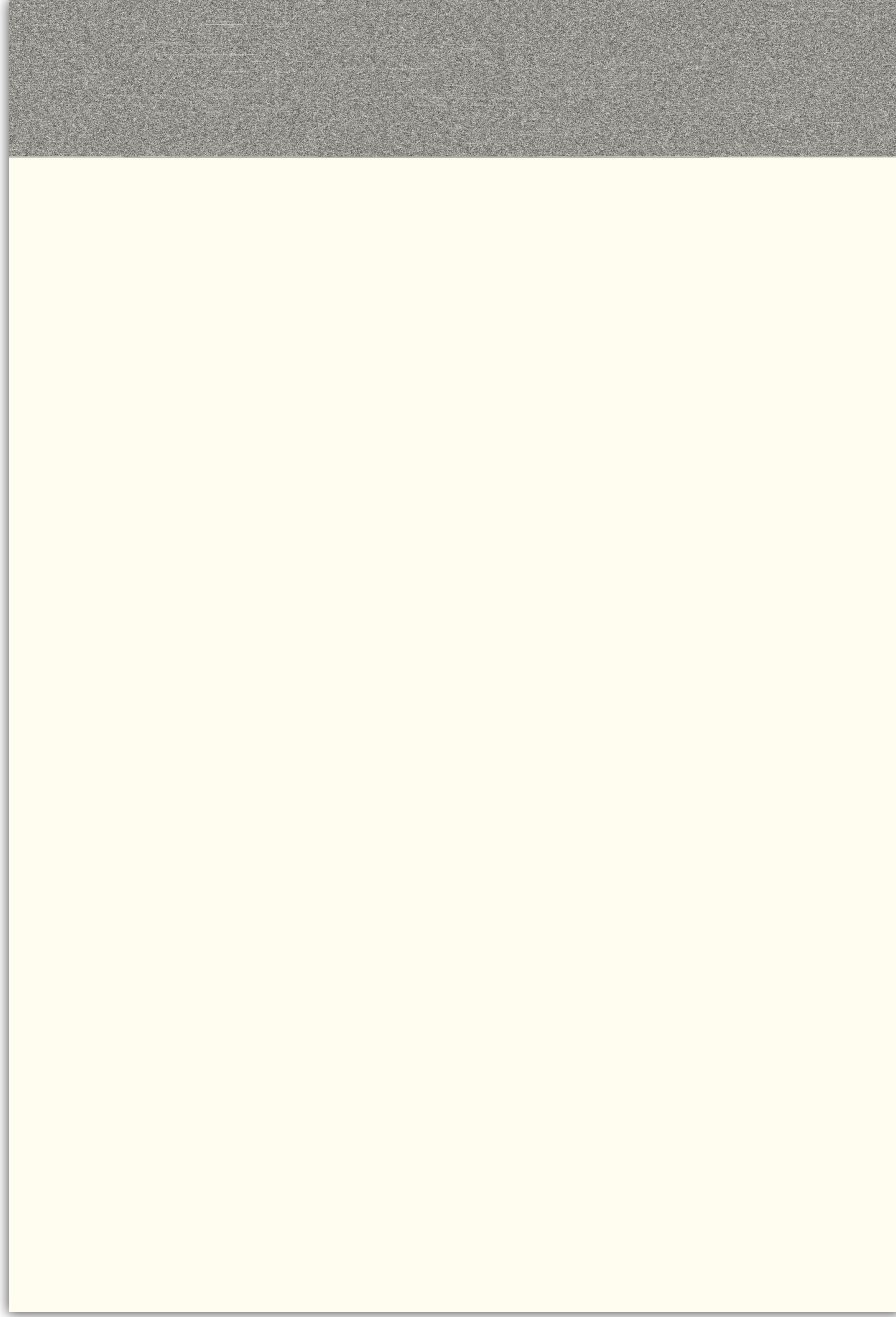
“Canlı bir hediye Sultanım. Kapının önünde bekliyor.”, demiş ve böylece Molla Gürânî de huzura alınmıştı. Bu genç âlimin bilgisi ve otoriter hali Sultan Murad'ı yeniden ümitlere salmış ve Manisa Sarayına şehzadenin talim ve tedrisine memur edilmişti. Bu yeni hoca ile genç şehzadenin ilk dersleri çok enteresandır.

Derste hocanın yanında oldukça hürmetli bir sopa durduğunu gören şehzade tecessüsle bunun ne işe yarayacağını sorması üzerine Molla Gürânî o heybetli edasıyla:

“Okumakta tekâsül gösterirseniz padişah babanızın emriyle buna müracaata mecbur kalacağım!” demiştir. Bu söz derin tepkiler yaratmış ve bu seferki hocanın hiç de şakaya gelmeyeceğini anlayan şehzade umulmayan bir şevkle derslerine sarılmıştır. İşte bu ateşledir ki kısa zamanda ilim ve kemâliyle devrinin tanınmış ilim adamları arasında yer aldığı gibi o asırlarda ilim ve edebiyat dili olan Arapça ve Farsçayı herhangi bir eseri kolayca okuyup anlayacak ve hatta şiir yazacak kadar öğrendikten başka Lâtince, Yunanca, Slavca ve İbrânice bildiği de rivayet edilir.

Namık Kemal onda uyanan bu ilim aşkından bahsederken “Avcı elinde muztar kalmış arslan yavrusu gibi bir şeye muktedir olamayarak çaresiz derse başlamış, fakat nefsine bir eziyet bildiği tahsili ilerletmiş fitratında gizli istidat inkişaf ile lezzet ve haz duymuştur.” demektedir.

Nefsini her türlü dünya hırslarından uzak tutmasını bilen Sultan Murat II'nin bir an tahttan feragat etmesiyle 1444'te ve daha 12 yaşında iken ilk defa tahta çıkan Sultan Mehmed'in bu saltanat müddeti çok kısa sürmüş ve yeni bir Haçlı seferi Sultan Murad'ı yeniden ordularının başına dönmeye mecbur etmişti. Yıldırım sür'atiyle davranan Murad II, Rumeli'de haçlıları bir kere daha mağlup edip yeminlerinden nükûl ettiklerine bin kere pişman ettikten sonra Edirne'ye dönmüş ve bir kaç gün sonra tahtı yeniden oğluna bırakarak Manisa'ya çekilmişti. Fakat, Sultan Murad gibi kâmil bir hükümdarın idaresine alışmış olan devlet erkânı ve askerler bu değişiklikten memnun olmamıştı. Sadrazam Çandarlı Halil Paşa da ön ayak olunca

yeniçeriler isyan ettiler ve Sultan Murad II bir kere daha iş başına geldi ve bu sefer ölünceye kadar saltanata devam etti. Halbuki onun arzusu kendisi daha hayatta iken oğlunu devlet idaresine alıştırmaktı. Bundan sonra bir müddet daha Edirne'de babasının yanında kalan Mehmet Han babasıyla müteaddit harplere iştirak etmiş ve nihayet 1449 yılında Edirne'de 3 ay süren muhteşem bir düğünle Dulkadiroğlu Süleyman Bey'in kızı ve Ceddîm Şehsuvar Bey'in kardeşi Sitti Mükerrreme Hatun'la evlenmişti.

Bu düğünden sonra Fatih tekrar Saruhan sancağına, yani Manisa'ya, dönmüştür. Şair Aşkî-i Kadîm onun bu dönüşünü şu satırlarla müjdeliyor.

*Müjde ey dil ki girü derdine derman geldi
Mürde-i tig-i gamiydin tenüne cân geldi.*

*Nice nice çeksin firkat odî zahmetini
Şadlık kıl ferah ol rahmet-i rahman geldi.*

*Vaktidür hâl-i perişânın söz ile bugün
Öyle bülbül gibi kim ol gül-i handân geldi.
Özlerim gül yüzünü görmeyeli firkatile
Ol kadar ağladı kim yaş yerine kan geldi.*

*Çeşm-i Ya'kûb-i şikeste dile virmeğe basar
Mısr'dan izzetile Yûfus-i Ken'an geldi.*

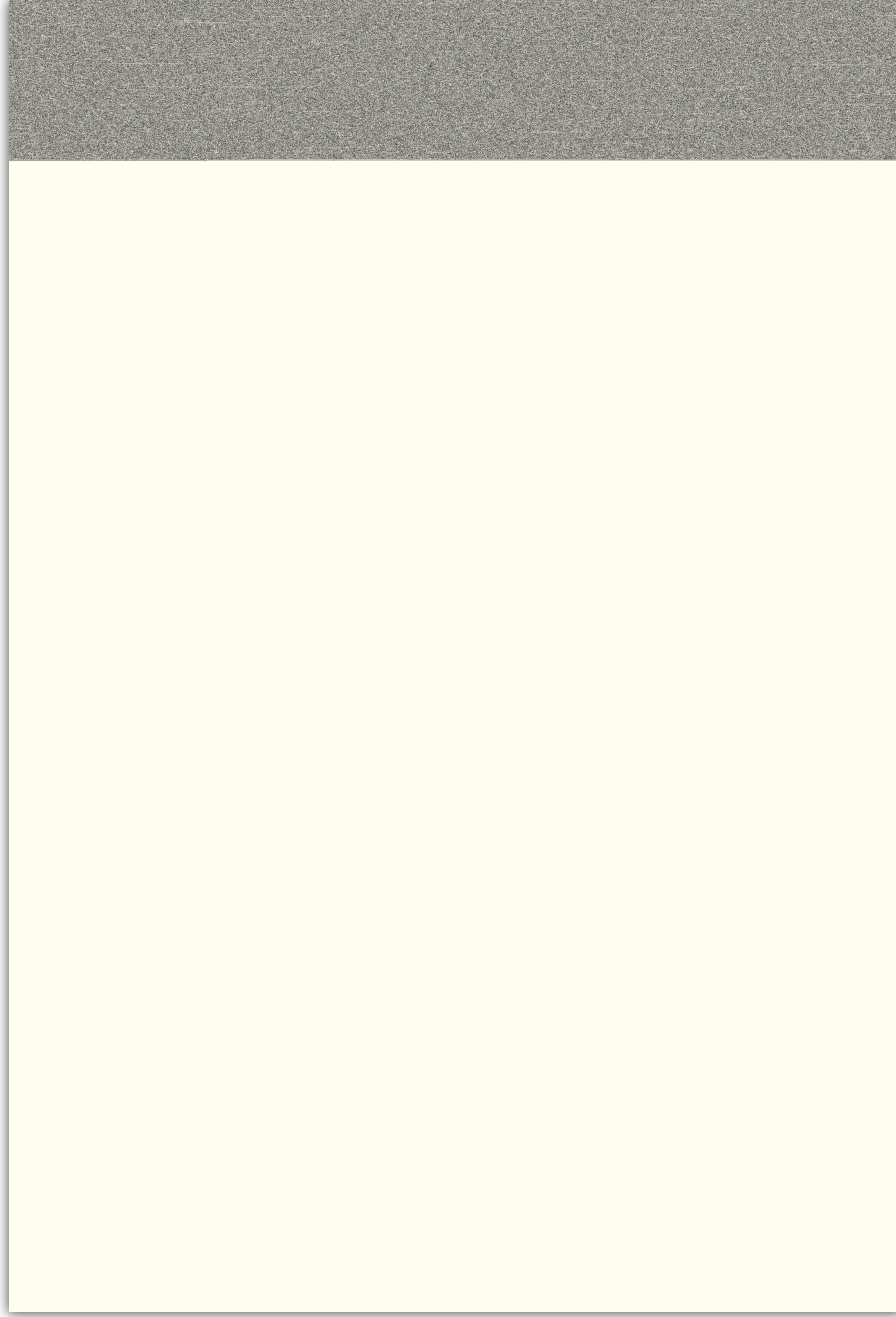
*Ya'ni Sarûhân iline vermeğiçün zinet-ü fer
Han Muhammed Şeref-i Kişver-i Osman geldi.*

*Var kılsun anı Hak kim atî izi tozuna
Yüzünü sürmeğe Aşkî-i suhandan geldi.*

Fakat bu dönüş genç şehzadeye oldukça ağır gelmiş ve bu üzüntü ile kendini büsbütün ilme vermişti. İlk saltanatı zamanında onun yanında bulunan Molla Hüsrev, tekrar Manisa'ya dönüşünde de onu hoca olarak takip etmiştir. İşte Fatih'teki o ileriye görüşü, o müset ilim zihniyetini yaratan ve yaşatan bu iki değerli âlim Molla Gürânî ve Molla Hüsrev ve kısmen de Sinan Paşadır; ve ondan sonra kitaplar Şehzade Mehmed'in en iyi arkadaşı olmuş ve bu kitap aşkı onu bütün ömrünce bırakmamıştır. Filhakika yanan Manisa Sarayı'nın bir hatırası olarak kalan ve bilahare Halkevi olarak yapılan binanın bir köşesini süsleyen kule o zamanlar şehzadenin kütüphanesi idi. Bu sebeple Fatih'in ikinci defa saltanata geçmesi üzerine bu kütüphane Edirne Sarayı'na nakledilmiş ve İstanbul'un fethini müteakip eski ve yeni saraylarda gene birer hususi kütüphane kurulmuştur.

İşte böyle ilmi bir atmosferde yetişen âlim hükümdar kendi adıyla anılan 16 medreseli büyük bir külliye, Üniversite'den başka gene İstanbul'da fethi müteakip 14 kütüphane kurmuştur ki onlar da şunlardır:

- 1-8. Külliye de Medaris-i Semâniyye'deki kitaplıklar
9. Fatih Camii kitap dolapları
10. Mahmut Paşa kütüphanesi
11. Eyüb Sultan Medresesi kütüphanesi
12. Zeyrek Manastırı odalarındaki kütüphane
13. Ayasofya Manastırı odalarındaki kütüphane
14. Evvelce de bahsettiğimiz saraydaki hususî kütüphane

Fatih Sahn-ı Semân medreseleriyle camideki dolaplar için kendi husûsî kütüphanesinden ayırdığı kitaplar 800'ü geçer ve bizzat kendisi bunların her birine eliyle (Sultanî) kelimesini yazmıştır ki bu eserlerin bir çoğu bugün halen mevcuttur. Fakat durmak bilmeyen mizacı ve araştırmacı zekasıyla Fatih dinî eserler kadar ilmî eserlere de merak sarmıştır. Bu sebeple bu kütüphanelerde devrinin en modern bilgileri de yer almıştır. Bu arada, Fatih Şarkın başkaca ilim merkezlerinden tedarik edebildiği bazı klasik ilim kitaplarıyla yetinmemiş, bir çoklarını da kendi husûsî kütüphanesi için tanınmış hattatlara istinsah ettirmiştir; ve gene tanınmış Türk müzehhibleri de, Selçuk tarzından ilham alarak, bu eserleri Anadolu Türkü'nün zevkine

uygun bir şekilde tezhib etmişlerdir. Bu eserlerdeki kitabelerin ve motiflerin hiç birisinin bir diğerine benzememesi de gösterir ki Fatih'in sanat zevki de incedir.

Ancak eski saraydan –Beyazıt'ta bugünkü üniversite binası yerinde bulunan ahşap saray– bilahere yeni saraya –Topkapı Sarayı– naklolunan Fatih'in bu hususi kütüphanesi evvela oğlu Bayezid II'nin eline geçmiş ve bu eserlere onun mührü vurulmuş, müteakiben de muhtelif padişahlar zamanında Sarayın muhtelif odalarına hatta zamanla Ayasofya, Nuruosmaniye, Hamid-i Evvel gibi şehrin muhtelif kütüphanelerine dağılmıştır. Bazıları da hususi ellere geçmiştir. Bu sebeple Fatih'in hususi kütüphanesindeki kitap sayısı hakkında kat'i bir şey söylemiyoruz. Bu belki de ancak İstanbul kütüphanelerindeki bütün yazmaları taramakla mümkün olabilir. Fatih devri hatıralarıyla bir müze kurulması düşünüldüğü bir devirde Fatih'in hususi kütüphanesine ait olan bu eserlerin de bir arada toplanması ve İstanbul'da kurulan bu ilk Türk kütüphanesinin yeniden ihyası büyük bir kadirşinaslık olur.

18 yaşında iken, Fatih annesini kaybeder. Huma Hatun'un, kaç yaşında ve neden öldüğünü bilmiyorsak da kabri malûmdur. Bursa'da zevci Murad Bey'in türbesi civarında Hatuniyye denen türbede gömülüdür. Bu ölümün acıları dinmeden Mehmet Han ikinci bir acı ile karşılaşılıyor. Babası bir diماغ felci neticesi Edirne'de gözlerini yummuştur. Bu ölüm Mehmet Han kadar dost, düşman, herkese acı gelmiştir. Birkaç kerre Murad II nezdine elçi olarak gelen Bizanslı Müverrih Georgios Frantzes gibi Hıristiyanlar bile onun ölümüne ağlamışlar ve "Bu haberin acısıyla vurulmuş gibi oldum, dilim tutuldu. En sevdiğim dostumu kaybetmiş gibiyim." demişlerdi.

Filhakika harp, darp ve kan dökmekten fazla sulhu, sükûnu seven, iyi kalpli, müşfik, merhametli, âdil, kerim, semih, hoşgörür, sözüne ve dostluğuna sadık bir insan olan Murad II yakınları kadar, düşmanlarınca da sevilmiş ve takdir edilmiş bir insandı.

Bu acı haber üzerine Manisa'dan Edirne'ye hareket eden Mehmet Han 855/1451 yılı 17 Muharreminde ikinci defa tahta çıkmıştır. İşte bu tarihten 29 Mayıs 1453 Salı gününe kadar geçen yıllar içinde Osmanoğullarının bu genç Sultanı her ne kadar okumasına veya ilmî sohbetlerine ara vermiyorsa da artık onun uykularını kaçırın tek bir düşüncesi vardır. İstanbul'un fethi. Bu gaye uğrunda o sabahlara kadar harita karşısında planlar yapıyor, icap ederse İstanbul civarına kadar uzayıp arazi üzerinde tetkikatta bulunuyordu. İşte Çanakkale Boğazı'nın tahkimi ve Bizans'a Karadeniz yoluyla gelecek yardımları önlemek üzere Boğazkesen –Rumeli Hisarı– hep bu çalışmaların mahsulüdür.

Ve nihayet Osmanlı orduları Bizans surlarının önünde görüldüğü zaman Fatih'in bütün bir ilim ordusu da bu mübeşşer fethi mümkün kılan asker safları arasındadır ve onların telkinleri iledir ki bu askerler bunca muhasaraları kolayca atlatan köhne Bizans surlarına yepyeni bir iman ve

bambaşka bir kudretle saldırıyorlardı.

Daha 22,5 yaşında, yani bugünün bir üniversite talebesi kadar genç iken bir Fatih ünvanıyla bu bin senelik saltanatın payitahtına girerken de ilim adamları ve hocaları gene onun yanında idiler. Bizanslı genç kızlar ellerinde çiçekler onları karşılamaya koşuyorlar ve yaşı başı dolayısıyla hükümdar zannettikleri Akşemseddin'in huzurunda eğiliyorlardı.

Akşemseddin:

“Bana değil, ona!..” diyerek eliyle genç Fatih'i işaret ederken o hâlâ teva-zuu elden bırakmıyor ve hocasının gönlünü hoş edecek sözler söylüyordu.

Fatih'in Kostantiniyye'deki ilk durağı Ayasofya'dır. Fakat o ne? 1000 senelik Bizans'ın, bu baha biçilmez eseri yanında bu yeniçeri ne yapıyor? Ganimet diye kilisenin süslerine nasıl da saldırıyor. İlim sanat âşığı hükümdarın gürzü bir anda neferin başına iniyor ve onun sesi duyuluyor:

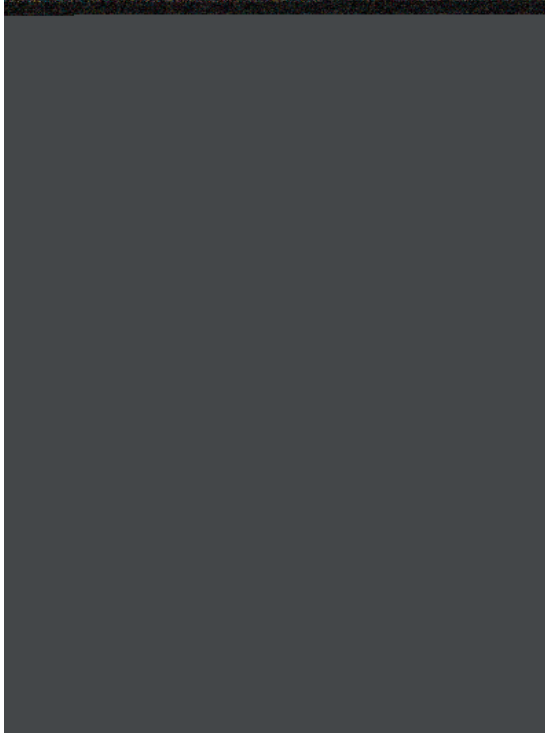
“Binalar benim malımdır. Ne hakla onları bozarsın?”

Ayasofya'da ilk Cuma namazı kılınırken fethin kuvvet kadar bilgiye de muhtaç olduğunu bilen genç Fatih emrediyor ve Ayasofya'nın papaz odalarıyla bilahare Zeyrek Medresesi ismini alan, Pantokrator Manastırı'ndaki odalarda Molla Hüsrev, Molla Zeyrek gibi büyük Türk âlimleri derslere başlıyorlar ve böylece İstanbul Üniversitesi'nin temeli atılmış oluyor. Ve sonra evlad-ı fatihan akın akın aileleriyle İstanbul'a yerleşiyor ve Eyüp, Aksaray, Kirmastı, Karaman gibi Türk mahalleleriyle, minareleri, türbeleri, sebilleri, güvercin ve selvileriyle Türk İstanbul doğuyor.

Şair Fatih

Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş

Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş, "Şair Fatih", *İslam Medeniyeti, Dîni, İlmî, Fikrî Aylık Mecmua*, Yıl: 3, Sayı: 10 (İstanbul'un 515. Fetih Yıldönümü Münasebetiyle, Fetih Özel Sayısı), Mayıs 1968, ss. 34-35.

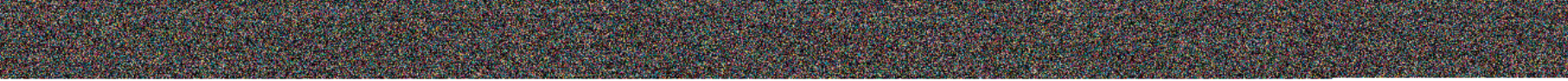
Prof. Dr. Faruk Kadri Timurtaş

İstanbul'un büyük fatihi Sultan Mehmed, yüksek vasıflı bir kumandan ve devlet adamı olduğu gibi ilim ve sanat sahalarda da at koşturmuş, değerli bir kültür ve gönül adamıdır. Bir çok Osmanlı padişahları gibi o da şiirler yazmıştır. "Avnî" mahlasını kullanan şairin, bir küçük divan meydana getiren şiirleri, bugün elimizde bulunmaktadır. Bir çok şiirlerinin henüz elimize geçmediği anlaşılıyor.

Fatih devri, Türk edebiyatı tarihinde önemli bir merhale teşkil eder. Ahmed-i Dâî, Şeyhî gibi büyük üstadların yetişmesi ile daha II. Murad zamanında esaslı bir gelişme gösteren divan şiiri, Fatih çağında başta Ahmed Paşa olmak üzere Melihî, Cemâlî, Sâfi, Konyalı Nizâmi gibi sanatkârlar elinde gerçekten parlak bir dereceye erişmişti. Sayıları hayli kabarık olan bu devir şairleri içinde onların hâmîsi olan Sultan Fatih'e de küçümsenmeyecek bir yer ayırmak gerektir.

Fatih devri, Türk dili tarihi bakımından da çok dikkat çekici bir manzara göstermektedir. Arapça ve Farsça kelime ve tertiplerden faydalanmayı 14. yüzyılın sonlarına doğru geniş ölçüde artıran divan edebiyatı dili, 15. yüzyılın ilk yarısı, Eski Anadolu Türkçesi ile klasik Osmanlı şiir dili arasında bir geçiş devri teşkil etmektedir. Bu devir eserlerinde, Eski Anadolu Türkçesinde bulunan daha önceki yazı dili kalıntısı kelime ve gramer şekilleri görüldüğü gibi, Arapça ve Farsça kelimelere de daha bol rastlanmaktadır.

Fatih'in şiirlerinde de, arkaik sayılabilecek kelimeler ve şekiller zaman zaman göze çarpıyor. O da yazı

dilinin umumi akışına uymuş bulunmaktadır. Şiirlerinin taşıdığı Türkçe unsurlar çağdaşlarınınkinden az değildir.

Fatih, divan şiirini meydana getiren mazmunlar âlemini iyice tanımakta, onları rahatça ve kolaylıkla kullanabilmektedir. Mazmun ve imaj gibi şiir unsurlarını tasarruftaki başarısı hiç de küçük değildir. Birkaç örnek verelim. Şu beyitte “diş-inci” münasebeti güzel bir şekilde anlatılmıştır:

*Dişleründür ağlamakla göz yaşından umduğum
Dürr-i şevvâr oldı ancak ebr-i nîsândan ümîd*

Ahmed-i Dâi ve Şeyhî'nin eserlerinde olduğu gibi, Fatih'in şiirlerinde de mazmunların kullanılışı, henüz açık imâlara ve kelime münâsebetlerine dayanmaktadır. Beyitlerin girift bir hâl alması, birkaç mazmunu tek kelimelik imâlarla bir arada kullanmak suretiyle mânâ teksîfi gibi haller, daha sonraki yüzyıllarda, bilhassa 17. yüzyıldan itibaren görülmektedir. 15. yüzyıl divan şiirinde mazmunların çok âşikâr şekilde görülmekte oldukları hakkındaki sözlerimize Fatih'ten rastgele aldığımız şu beyit de delil olabilir:

*Yüzünle zülfünü giceyle güne nisbet idüp
Kaşınla kirpigünü tîr ile kemâna yazam.*

Bu beyitle, yüz güneşe, saç geceye, kaş yaya, kirpik oka benzetilmiş bulunmaktadır.

Fatih'in şiirlerinin mahiyeti üzerinde de kısaca durmak gerek. Onda hakim olan unsur, daha çok duygu ve heyecandır. Fikir unsuru ikinci plandadır. Bu yüzdendir ki, onda şekil sanatlarına pek az tesadüf edilir. Fatih'in fikir ve felsefe cephesi, bütün öteki şairlerimizinki gibi İslâmî esaslara ve tasavvufa dayanmaktadır. O da her türlü mazmunlardan, klişeleşmiş benzetme söz mefhumlarından faydalanmış, ayrıca tasavvuf umdelerini de kullanmıştır.

Böylece meselâ:

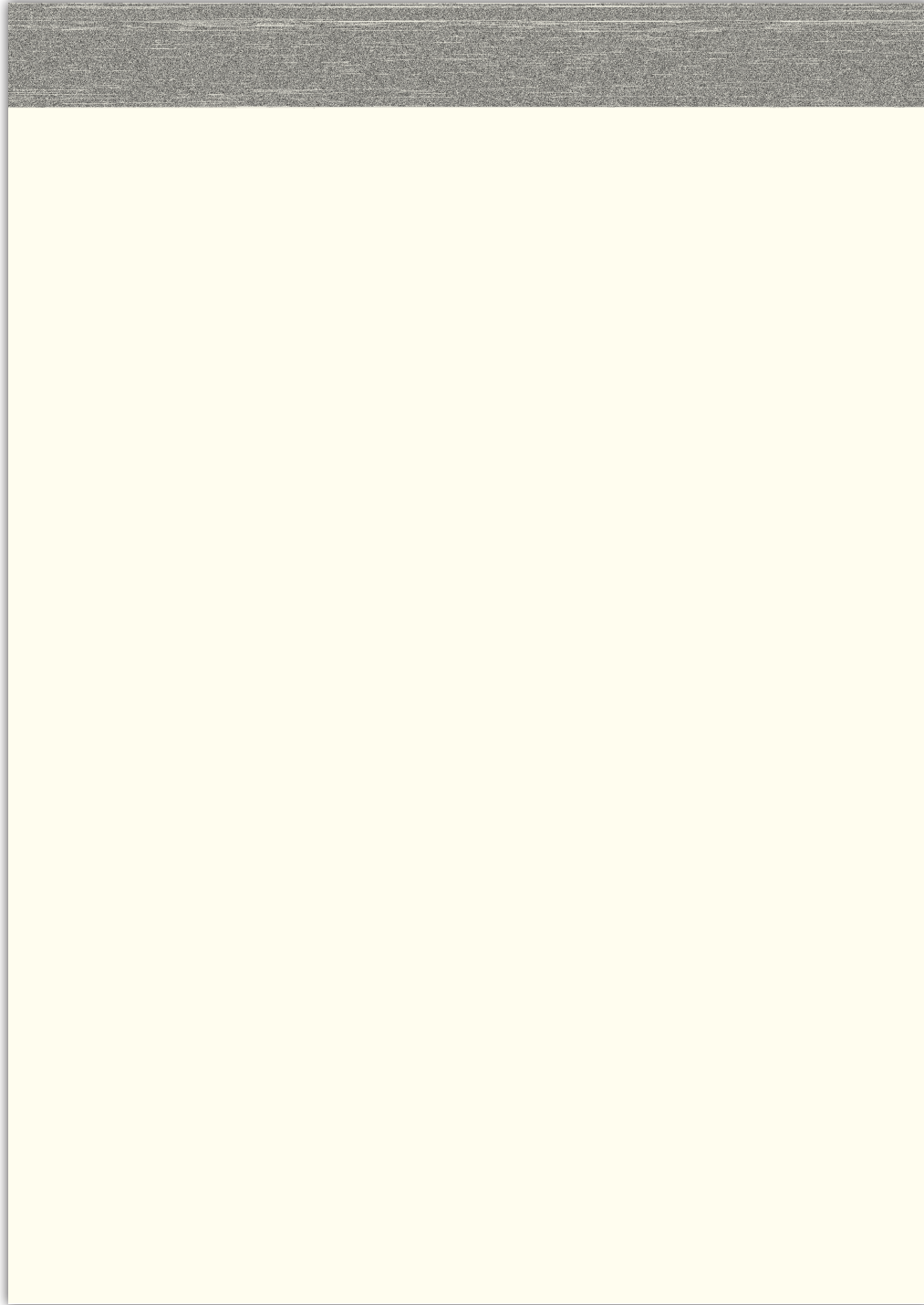
Keşfeyle bâde sırrını terk it bahâneyi.

şeklinde mısralar söylemiştir. Bunların sayısının fazla olmadığı ve mahiyet itibarıyla klişeleşmiş sözlerden ibaret bulunduğu gözden uzak tutulmamalıdır. O bir tasavvuf şairi değildir.

Şair Fatih'in hayat görüşüne gelince, onu şu içli beyitte en güzel şekilde ifade edilmiş görmekteyiz:

*Sâkiyâ mey sun ki bir gün lâlezâr elden gider
Çün irür fasl-ı hazan bâğ ü bahâr elden gider.*

Fatih'in aşk şiirleri de çok ilgi çekicidir. İstanbul Fatih'i koca hakan sevgilisine böylece hitap ediyor:

*Benüm sen şâh-ı mehrûya kul olmak iledür fahrüm
Gedâ-yı dilber olmak yeğ cihânun pâdişâhından.*

Aynı konuda buna benzer birkaç “şâhâne” beyte daha sahip olan şair, sevgilisi tarafından cevr ü cefa için bile olsa yâd edilmeyi bir nimet saymaktadır:

*Dimezem vuslat ümîdiyle beni şâd eylegil
Râziyım cevr ü cefâ kılmağ için yâd eylegil.*

Güzellerden gelecek tegafülün (görüp de görmezlikten, bilip de bilmezlikten gelmenin) çok kötü olduğunu, cevr ü cefânın bir ihsan olduğunu ifade eden Fuzûlî'nin şu beyti, Fatih'in yukarıdaki beytine ne kadar benziyor:

*Ey Fuzûlî hûb olanlardan tegafüldür yaman
Ger cefâ hem gelse anlardan bir ihsandır sana.*

Fatih, bütün divan şairlerimiz gibi Fars edebiyatından faydalanmış, onun tesirinde kalmıştır. Hâfız, Sâdi ve Selmân-ı Sâvecî'nin Fatih üzerinde önemli tesirleri olmuştur. Şair, bizim şairlerimizden ise, bilhassa Şeyhî ve Ahmet Paşa'nın tesirindedir. İran ve Türk şairlerinden müteessir olan Fatih, kendinden sonra gelen şairlerimize tabiatıyla tesir etmiştir. Fuzûlî'nin bile bazı beyitleri Fatih'inkini andırmaktadır. Bunu izah etmek güç bir meseledir. Burada bir tesirin varlığı mı ileri sürülebilir, bir "tevârüd" mü vardır, yoksa aynı kaynaklardan faydalanma sonunda böyle bir durum mu ortaya çıkmıştır? Hangisinin doğru olduğunu kestirmek mümkün değildir.

Fatih'in şairliği konusunda son söz olarak diyebiliriz ki, o lisana ve vezne çağdaşları derecesinde hakim, ifadesi kuvvetli, nazmı sağlam, duygulu, zaman zaman lirizme yükselmiş bir şairdir. Türk edebiyatı tarihinde bütünü içinde onun yeri birinci sınıf şairlerin yanı değil, ikinci üçüncü derecede bir yerdir.

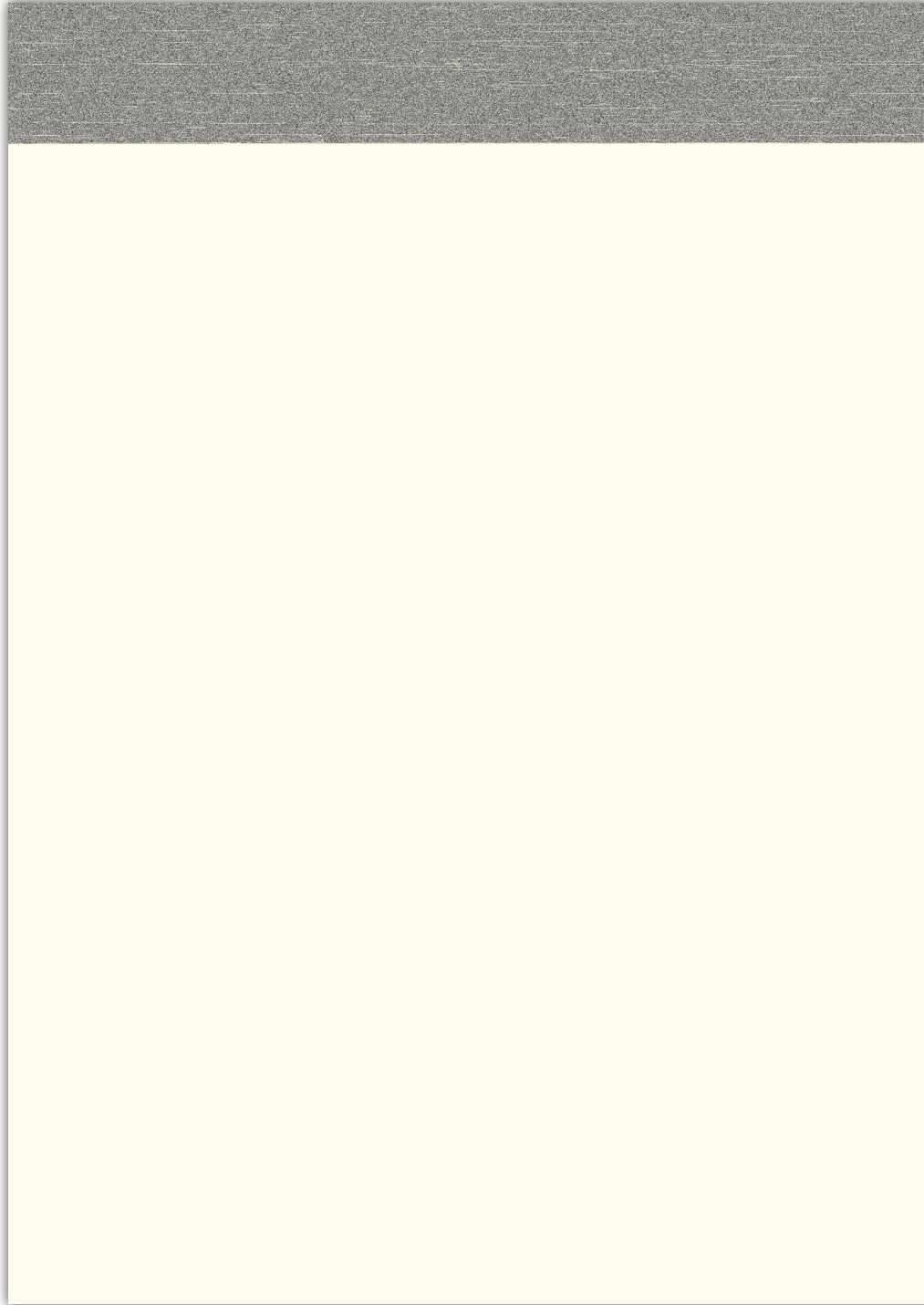
NOT:

Fatih'in şiirleriyle ilgili bir hususu açıklamayı faydalı buluyorum. Bilindiği üzere Fatih'in mürettep bir divanı yoktur. Şiirleri dağınık halde ve mecmualar içerisinde. Bu manzumelerden bir kısmının ise ona aitliği şüphelidir. Nitekim, Fatih'in şiirlerini ihtivâ eden kitaplarda yer alan (mesela Kemal Edip neşri, s. 81) ve

*İmtisâl-i câhidü fi'llâh oluptur niyyetüm
Dîn-i İslâmın mücerret gayretidir gayretüm.*

beytiyle başlayan gazel onun değildir. Ziya Paşa'nın "Harâbât"ında (Cilt II, s. 124) ve Şâkir Paşa'nın "Yeni Osmanlı Tarihi"nde (Cilt II, s. 124) bulunan bu şiirin makta beytinde şairin mahlâsı "Muhammed" olarak geçmektedir. Halbuki Fatih'in mahlâsı "Avnî"dir. Ayrıca şiirin üslûbu ve dili Fatih'in öbür şiirlerinkinden farklıdır. Dil bakımından, şiirin daha sonraki asırlara ait olması gerekmektedir. Mahlâsından anlaşılacağı veçhile şiir, Sultan III. Mehmed'indir. Bu hususu doğrulayan bir delili, Paris Millî Kütüphanesindeki Türkçe yazmalar üzerinde vaktiyle yaptığım araştırmalar sırasında tesbit etmiştim. Bir mecmuada (Supp. 373. v. 73a) bu gazel Sultan Mehmed adına kaydedilmişti.

1949 yılında Türk Kültür Ocağı başkanı bulunduğum sırada tertip ettiğimiz "Fatih'i Anma ve İstanbul Fethini Kutlama" töreninde yaptığım konuşmada ilk defa okuduğum bu şiir, sonradan bir hayli yayıldı. Bugün de, bu şiirin Fatih'inmiş gibi zikr edildiği görülmektedir.

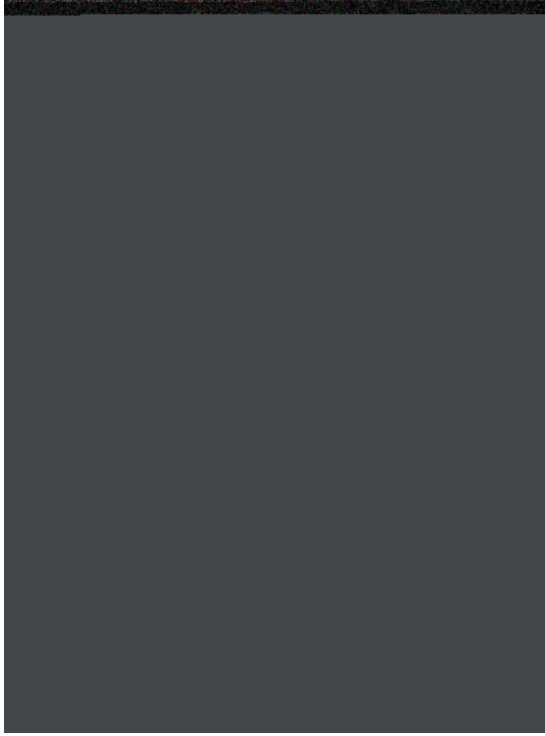
*Ehl-i küfrü serteser kahrelemektür niyyetüm
Enbiyâ vü evliyâyâ istinâdum var benüm
Lutf-ı Hakdandır hemân ümmîd-i feth u nusratüm.*

gibi beyitler ihtiva eden bu gazelin Fatih'e ait olmadığı kesin olarak anlaşılmış bulunmaktadır. Bu hususun artık düzeltilmesi uygun olacaktır.

Fatih'in Doğumu Atlılar ile Bütün Ülkeye Duyuruldu

Reşat Ekrem Koçu

Reşat Ekrem Koçu, "Fatih'in Doğumu Atlılar ile Bütün Ülkeye Duyuruldu", *Tercüman Gazetesi Fethin 515. Yılı İlavesi*, 29 Mayıs 1968, s. 7.

Reşat Ekrem Koçu

"Bir mübarek saat ve kutlu gün içre bir sabah..."

1431 yılı yazında evvelâ güneş tutuldu ve en azametli hali, korku ve dehşet içinde Kostantiniyye'den seyredildi. Ortalık öyle zifiri oldu ki, gün ortasında gökyüzünde yıldızlar görüldü. Bunlar bir ay kadar sonra üç gece arka arkaya fecr-i şimâli görüldü.

Arkasından pek muhteşem bir kuyruklu yıldız doğdu, kuyruğu doğu ufkunun üstünde, başı gök kubbesine doğru, sabah ezanı vaktinde Kostantiniyye ve civarındaki memleketlerin semasını bir hafta kadar murassâ bir sorguç halinde tezyin etti.

O yıl ve ertesi yıl, Anadolu'da ve Rumeli'nde doğan çocukların çoğu oğlandı. Ve koyunlar, keçiler ikiz yavruladılar; ineklerin yavruları hep dişi oldu ve atların yavruları erkek oldu. Tarlalarda başakların daneleri iri ve dolgun oldu; bağ ve bahçelerden ağaçlar nakıl gibi meyve ile donandı.

Hicrî 835 Receb'inin 26/27'nci ve milâdi 1432 yılı Martının 29, 30'uncu gecesi ve bir Pazar gününün sabah vakinde, ki güneş Arslan burcundaydı, İkinci Sultan Murad'ın, Sinop hükümdarı İsfendiyar Bey kızı Hatice Halime Hümâ hatundan bir oğlu dünyaya geldi.

Baba, sabah namazını kılmış, seccadesinde Kur'ân okuyordu. Sure-i Muhammed'i bitirmek üzere idi, bir

oğlu dünyaya geldiği müjdesini verdiler. Genç adam, henüz yirmisekiz yaşında, ikinci oğlunun gelişini gözleri sevinç yaşlarıyla dolarak karşıladı:

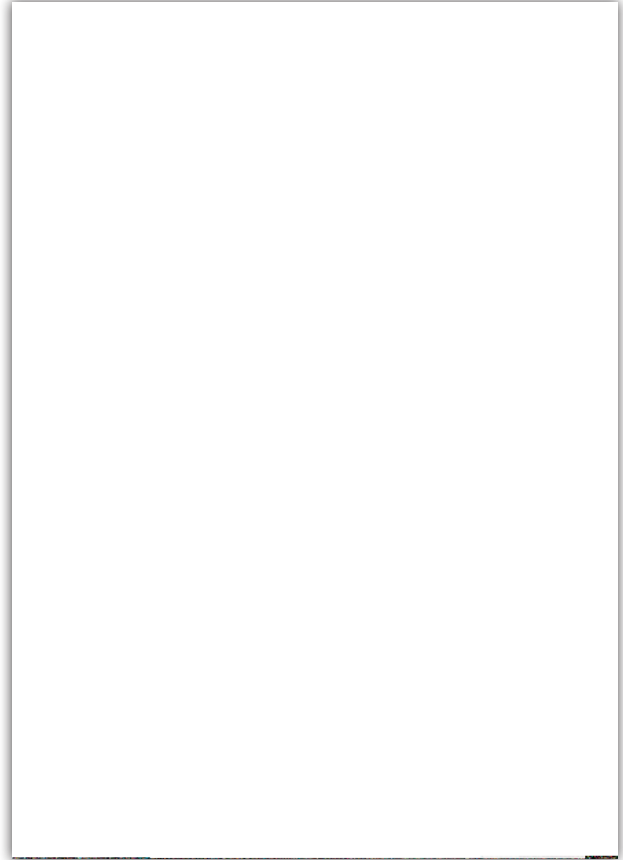
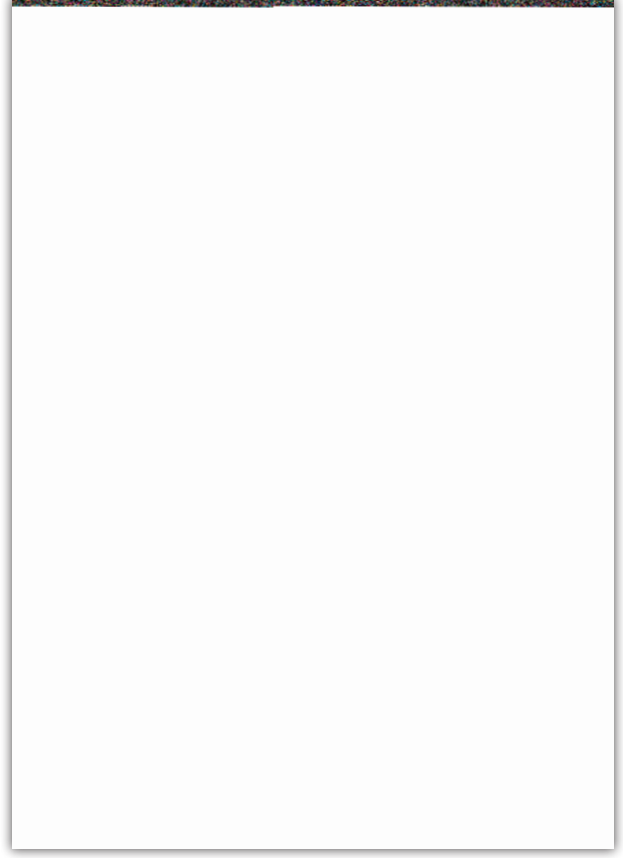
“Ravza-i Murad'da bir güli Muhammedi açtı!” dedi.

O tarihte henüz iki yaşında olan büyük oğlunun adı Alâeddin idi. Recebin onikinci Cuma günü, vüzeranın, ümeranın, ulemanın hazır bulunduğu bir meclis-i âlîde, iki rekât namaz kıldıktan sonra kollarına verilen kundak içindeki mâsumun kulaklarına, tekbir ve ezanlarla adını üçer kere “Mehmet” diye seslendi; ve:

“Bu şehzade Mehmed'immin kudümü şânına âleme gülâbı meserret saçılın!” dedi.

Edirne Sarayı'ndan Bursa'ya, Manisa'ya, Amasya'ya, Tokad'a, Anadolu'nun ve Rumelinin valilerine ve sancak beylerine, Rumeli'ndeki akıncı serhad beylerine atlı ulaklar gönderildi ve yedi gün yedi gece donanma ve şehrâyin emredildi.

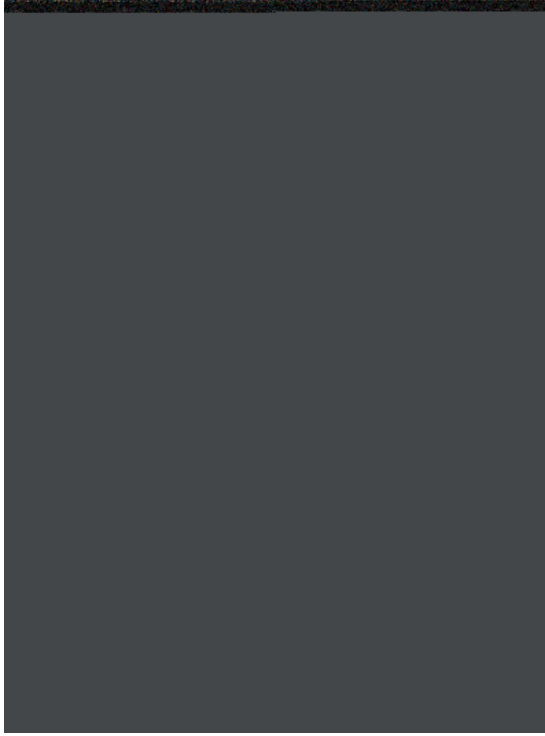
İstikbalin İstanbul fatihi olacak ve bir imparatorluğun temelini atarak cihan tarihinin akışını değiştirecek olan çocuğun beşiği sallanmaya başladığından ilk adımını atmasına, konuşmaya başlamasına, besmeleler ve dualarla hoca önünde diz çöktürülmesine ve nihayet yine “âleme gülâbı meserret saçılarak” sünnet düğünü mürüvvetine kadar, kendisine mev'ud tahtı tehlikeye düşürecek hâdiselerle dolu on yıl geçecektir. Doğum yılından adım yılına, adım yılından dil yılına, dil yılından okuma yılına ve sünnet yılına basan şehzâde, bu hadiselerin kendi hayatıyla olan yakın bağına sonra anlayacaktır.

“Oğlumu Padişah İdeyim, Hayatımda Göreyim O, Ne Suretle Padişah Olur”

Reşat Ekrem Koçu

Reşat Ekrem Koçu, “Oğlumu Padişah İdeyim, Hayatımda Göreyim O, Ne Suretle Padişah Olur”, *Tercüman Gazetesi Fethin 515. Yılı İlavesi*, 29 Mayıs 1968, s. 7.

Reşat Ekrem Koçu

12 Temmuz 1444'te Segedin şehrinde ikinci Sultan Murad ile Macar Kralı Lâdislâs arasında on yıllık bir sulh imzalandı, Sultan Murad Kur'ân, Kral Lâdislâs İncil üzerine yemin etti.

İkinci Sultan Murad büyük oğlu Alâeddin'in ölümü ile, evlât acısı denilen ateşle dağlanmıştı. Bu Türk hükümdarından bahsederken muasır Bizans müverrihlerinden Dukas: “Ahlâk-ı fâzılâya mâlik ve vicdanı pek iyi idi”; Halkondili de: “Âdil ve insafî adam” diyorlar. Hammer de bu hükümlere ilâve olarak Fatih Sultan Mehmed'in babası için: “Bizzat vakayiin şhadeti bu şhadetlerden âlidir. Yaşadığı dağdağalı hayat, kalbinin duygularını söndürmemiştir. Henüz kırk yaşında yok idi, tecrübe ve tefekkürle olgunlaşmış adamdı” diyor. İşte bu yorgun ve acılı olgun adam, Macar sulhünden sonra, Osmanlı hanedanının inkırazına kadar hiçbir hükümdarın yapamayacağı bir şey yaptı; tahtını oğlu Şehzade Mehmed'e bırakarak, Manisa'ya çekildi; Bu karar, babanın oğlu hakkındaki itimadı bakımından pek ulvîdir. Âşık Paşazade Der-iş Ahmed, ne şirin bir sâfiyetle anlatır:

“Murad Gazi, Halil Paşa'ya gider: ‘Oğlumu tah-ta geçireyim, padişah ideyim. Ben hayli sefer ettim, gazâlar ettim. Şimdi benim oğlum dahi benim hayatımda göreyim ne suretle padişah olur...’ dedi.”

*Oğullar ataya yürek yağdır,
Oğulun iyisi gamı dağıtır,
Oğlu kim atanın hemsâzı olsa
Safalı bağı, bostan bağıdır.*

*Oğlu kim dua alub makul olsa
Atanın devleti, yüzü akıdır.*

1444'te Manisa'dan Edirne'ye çağırılarak babasının emriyle sâbit ordu-gâh olan Edirne Sarayı'nda tahta oturtulduğu zaman, yeni ünvanıyla İkinci Sultan Mehmet, henüz ondört yaşında bir çocuktur.

Sadrâzam Çandarlı Halil Paşa, Sultan Murad'ın tahttan çekilmesine taraftar değildi; bu değışikliği, devlet için olduğu kadar, kendi makamı için de tehlikeli görüyordu. Muhakkak ki ondört yaşındaki bir çocuğun emir ve irâdesine râmolmak hem güç, hem de ağırdı. Yeni padişah ile beraber siyasî nüfuza sahip olacak yeni simalar ortaya çıkacaktı. İstikbalin İstanbul fatihi olacak bu çocuğun şahsiyeti hakkında konuşmak için zaman erkendir. Hattâ vücut yapısı ve yüzünün şekli dahi değışme çağındadır; o kadar ki, yaşından umulmayan vakarına rağmen, askerinin dahi gözünü doldurmamıştı.

Bir rivayet çıktı ki: Akli fikri zevku safada, saydü sikârda imiş, hocası Molla Gürânî sopa ve gücü ile okutmuş diye; uslu sözü dinlemez imiş dediler. Ve yine dediler ki, o haller küçücük iken idi, geldi geçti; Türkî Arabî ve Fârisî ve hem dahi Frenkçe tekellüm eyler ve gece ve gündüz ilimle meşgul olur.

İkinci Sultan Murat, vezirlerinden İshak Paşa'yı ve sohbet ve ülfetinden hazzettiği ulema ve üdebadan birkaç kişiyi alarak Menteşe, Saruhan ve Aydın eyaletleri geliri ile Manisa'ya çekildi. Manisa, o asırda, payitaht olan Bursa'dan sonra, Anadolu'nun en büyük, mâmur beldesi idi, ömrünün geri kalan yıllarını istirahat ve ibadet ile geçirecekti. Fakat çocuk hükümdar saltanatın tadını, baba da inzivanın safalarını tadamadılar, fesat ve ihanet başkaldırdı.

Karamanoğlu İbrahim, Macar Kralına bir elçi uçurdu:

“Ne durursun, işbu Osmanoğlu deli oldu, tahtını bir oğlana verdi ki, cenk yüzün görmüş ve at sürmüş değildir; kendi çalıcı avratlarla bahçelerde yeyip içip yürür, fırsat sizin ve hem bizimdir.”

Karamanoğlu'nun Âşık Paşazade ağzıyla olan bu teşvikine, Sırp kralının tahrikleri de eklenince Macar Kralı Lâdislâs ve tekrar gayrete gelen Papa, süratle yeni bir Haçlı ordusu topladılar; bu Haçlı ordusuna Papa'nın mümessili olarak iştirâk eden kardinal Çezarini, Macaristan'da toplanan harp meclisinde, kralın, Segedin muâhedesine sadakat yeminini feshetti; bilâkis

böyle bir yemini tutmanın günah olduğunu söyledi. Başlarında kral Lâdislâs ve Hunyadi Yanuş ve Çezarini bulunan Haçlı ordusu Tuna'yı geçti, burada Eflâk Beyi'nin de iltihakı ile Varna'ya doğru ilerlemeye başladı. Beri tarafta, vezirleri, çocuk padişaha, babasını ordunun başına çağırmasını tavsiye ettiler; fakat Sultan Murad, ilk daveti kabul etmedi. Bunun üzerine oğlunun ağzından şu mealde bir mektup yazıldı ve çocuğa imzalatırılıp gönderildi: "Eğer sizler padişah iseniz, hüçûm-i küffârı def için gelmek vaciptir."

Manisa'dan kalkıp Anadolu askeri ile Gelibolu karşısına gelen Sultan Murad, Çanakkale Boğazının Papalık donanması tarafından tutulduğunu görünce, Rumeli'ye, Karadeniz boğazında dedesi Yıldırım'ın yaptırdığı Güzelce Hisar'dan geçti. Edirne'ye geldiğinde, harp meclisinde, tahtında oğlu ile yanyana oturdu. Bu mecliste, çocuk padişahın Edirne'de kalmasına ve Sultan Murad'ın ordunun başında düşman karşısına çıkmasına karar verildi. Cebri bir yürüyüşle şimâle doğru çıkan Türk ordusu, Haçlıları Varna sahrasında buldu ve burada, Ortaçağ'ın son büyük kanlı meydan muharebelerinden biri oldu. Günlerce süren bu müthiş muharebenin askerî tafsilâtını vermek, bu eserin mezvuu dışında kalır. İlk günlerde üstünlük, Haçlılarda oldu. Macar Kralı, İncil üzerine yemin ettiği halde bozduğu Segedin muahedesini, bir mızrak ucuna bağlatmış ve bu mızrağı da ordugâhının en yüksek yerine diktirtmişti. 1444 yılı Kasım'ının birinci günü idi, muharebenin en kızıştığı bir anda Macar Kralı Lâdislâs, serâpâ zırha bürünmüş şövalyeleriyle, Sultan Murad'ın bulunduğu noktaya saldırdı. Yeniçeri safları evvelâ bir dalga halinde yarıldı ve sonra Macarların üzerine kapanıverdi; Koca Hızır isminde bir yeniçeri, bir mızrak darbesiyle kralı atından yıkmış, bir pala darbesiyle de başını gövdesinden uçurup ayırmıştı; kralın başı yemin bozarak ayak altına aldığı muahedenin yanında ve mızrak üstünde görününce, Haçlı ordusu bozguna uğradı.

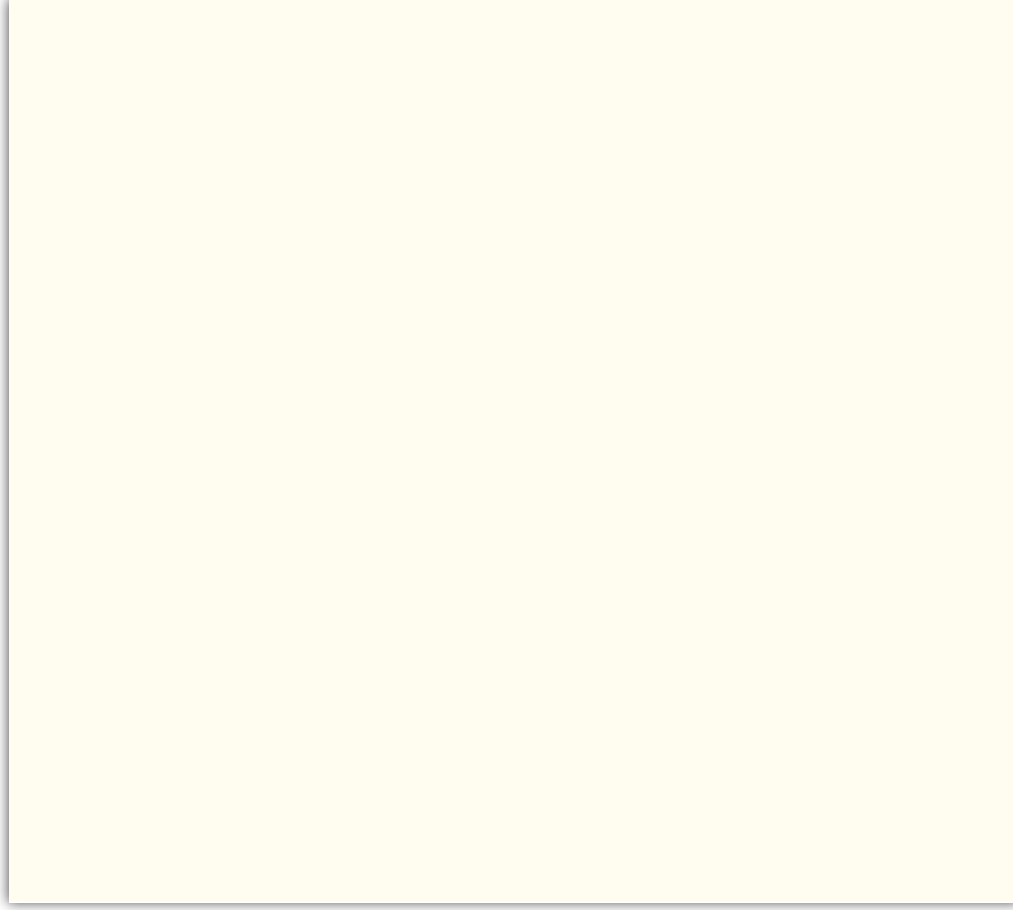
Hunyadi, Drakula ve Brankoviç; canlarını zor kurtardılar; Papanın mümessili Çezarini, Estergon ve Varat piskoposları ile beraber ölümler arasında yatıyordu. Zaferden sonra cenk meydanında dolaşan Sultan Murad, ölümlerin hemen hepsinin genç kimseler olduğunu görerek kumandanlarından Azeb Bey'e:

"Taaccüp edilecek şey! Hepsi delikanlı, aralarında bir tane ihtiyar yok!" dedi.

Nüktedanlığı ile meşhur olan bu kumandan:

"İçlerinde bir ihtiyar olsaydı, bu kadar mecnunâne bir teşebbüste bulunmazlardı!" cevabını verdi.

Haçlı ordusunun bütün ağırlığı Türk ordusunun eline düşmüştü. Yalnız Sultan Murad, Edirne'ye 200 araba kıymetli eşya ile döndü. Lâdislâs'ın kesik başı, kıldan bir bal torbasının içine konarak Bursa Kumandanı Cebe Ali Bey'e gönderildi ki bu zat, bilâhare Fatih Sultan Mehmed'le İstanbul

cengine iştirâk edecek ve şehre, bugün Cibali denilen ve adına nisbetle “Cebe Ali” kapısından girecektir.

Sultan Murad, Edirne’ye pek tantanalı bir alay ile girdi, çocuk padişah muzaffer babasının elini öptü ve veziri Halil Paşa’nın talimi üzere:

“Hâlen siz hayatta iken bize padişah olmak münasip değildir, evvelce emrinize imtisâlen kabul şekli gösterilmiş idi!” dedi.

Halil Paşa: “Siz tahtı teklif edin, gönlünü alırsınız, atanız yine feragat tercih ederler” demişti. Fakat, çocuk padişah bu sözleri söyler söylemez, Çandarlı ile ağız birliği etmiş olan vezirler ve kumandanlar vesair devlet ricali hemen Sultan Murad’ın ayaklarına kapandılar:

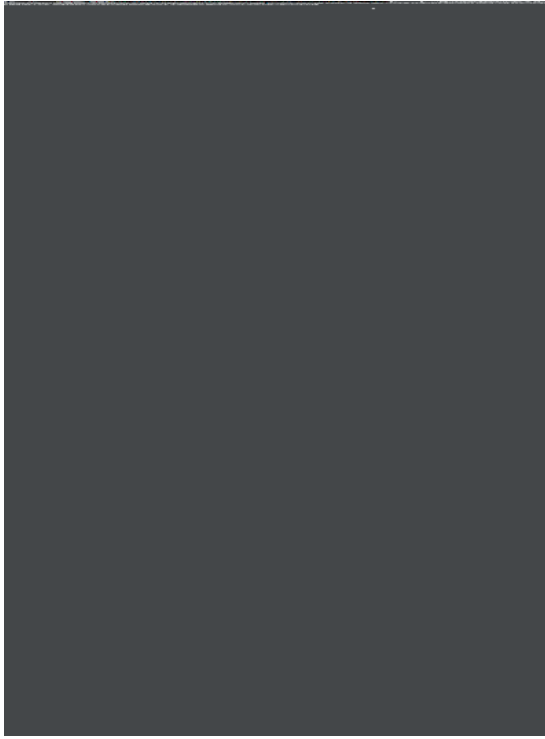
“Şehzadenin ricasını red buyurmayın!” diye yalvardılar.

Tahtı tereddüt ile kabul eden ikinci Murad pek az sonra, bütün devlet ricalini ve bilhassa Halil Paşa’yı hayrette bırakarak şehzadeyi geri getirtti, tekrar tahta oturttu ve kendisi Manisa’ya gitti.

Fatih Mehmed ve Sanat

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger, (Çev.: M. Şevki Yazman), "Fatih Mehmed ve Sanat", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 11, Aralık 1969, ss. 34-36.

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger

Fatih'in otuz sene süren saltanat zamanı denebilir ki, tamamen harplerle geçmiştir. Harbi kazanmak için sarfı gereken insan gücü bakımından Osmanlılar'ın bu devirde eski Romalılar'dan dahi üstün başarı gösterdiği münakaşa edilmez bir gerçektir. Bu sebeple Fatih'in inşaat, sanat gibi sahalardaki faaliyetini ancak memleket içinde sükûnun geldiği son senelerinde görebiliriz. Bundan dolayı Fatih'in, mesela inşaat sahasında yaptıklarını, babası Murad, oğlu II. Bâyezid, hele ikinci torunu Kanunî Süleyman ile kıyaslayamayız.

Babası II. Murad, Edirne'de üç cami ve bunların arasında dünyaca meşhur Üç Şerefeli camiden başka, ecdadının yattığı Bursa'da şahâne bir cami, medrese ve imaretler bina ettirmiştir.

Oğlu II. Bâyezid, Ayasofya Camii'ne nümune olarak yaptırdığı "Bâyezid" camiinden başka, Edirne'de 1484-1488 seneleri arasında kendi adındaki camiden başka birçok imaret ve medreseler yaptırmıştır.

Fatih'in en büyük eseri olarak kendi adına İstanbul'da yaptırdığı camii gösterebiliriz. Buna karşılık, zamanındaki vezirlerinin yaptırdıkları ve İstanbul'a bir Müslüman şehir çehresi verme bakımından ehemmiyetli olan camiler bir hayli vardır: Eyüpsultan Camii (1458), Sadrâzam Mahmud Paşa Camii (1463), Üsküdar'daki Rum Mehmed Paşa Camii, Has Murad Paşa Camii bunlar arasındadır. Fatih, Edirne'de yalnız hanımı Sitti Hatun için bir cami yaptırmıştır. Buna karşılık çok genişleyen memleket sathının bir-

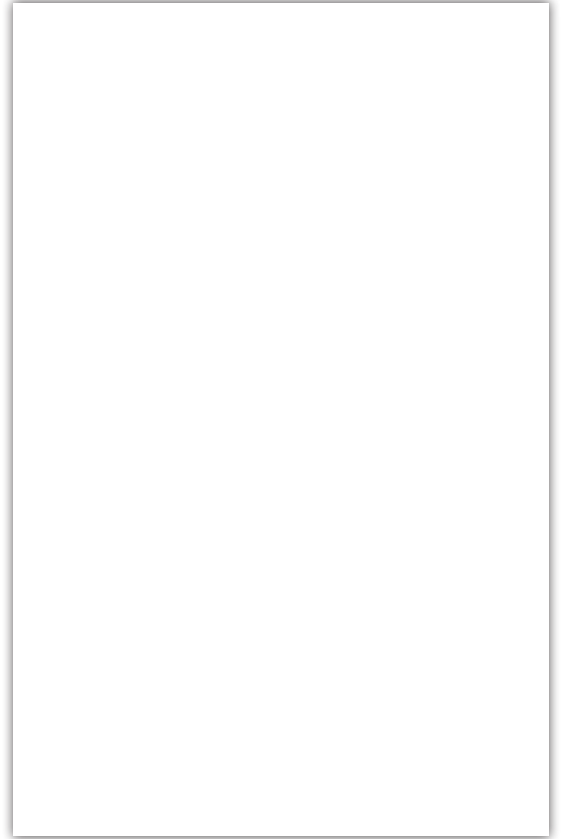
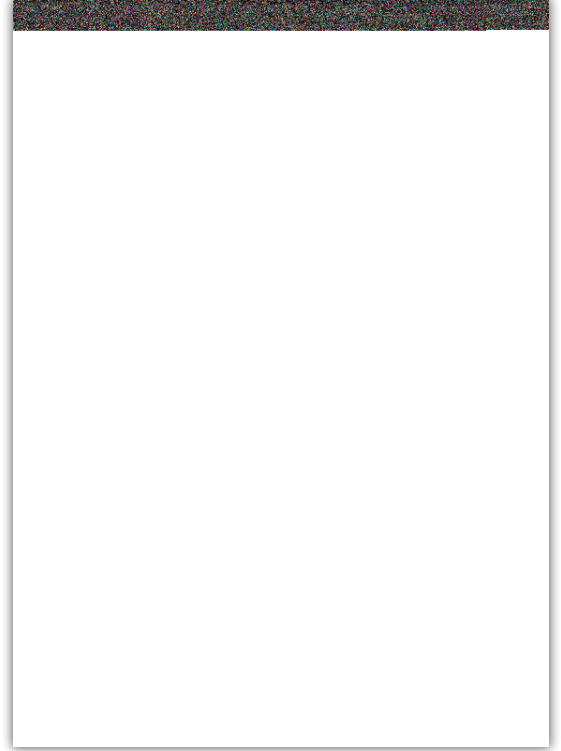
leştirilmesi için yol inşaatına ve kervansaraylar inşasına büyük ehemmiyet vermiştir. Yaz ve kış, bu geniş imparatorluğun her tarafına asker yetiştirilmesi mecburiyeti, Karadeniz boğazını dikine kesen ve bir taraftan İstanbul'dan Edirne'ye, oradan tek mil Balkanlar'ı aşarak Tuna sahillerine ve öte taraftan Bizanslılar'ın "Via Egnatia" adını verdikleri Selânik üzerinde Draç'a kadar uzanan yolu, iyi bir vaziyette tutmak icabettiği gibi, ötede bütün Anadolu'ya ulaşan yolları yapmak ve iyi şekilde muhafaza etmek de gerekiyordu.

Fatih'i daima metheden Kritobulos der ki: "Fatih, İstanbul'u ele geçirir geçirmez ilk işi, artık işe yaramaz hale gelmiş bulunan Büyük ve Küçük Çekmece'de Roma-Bizans zamanında yapılmış köprüleri yenilemek oldu. Maamafih bu köprüler Kanunî Sultan Süleyman ve oğlu II. Selim zamanında da ele alındı. Bugün ayakta duranlar onların zamanında yapılmış olanlardır. Sonra, buradaki yollara taş döşetti. Yollara kervansaraylar inşa ettirdi.

İş bununla da kalmadı. Edirne'ye kadar yol tamamen düzeldikten sonra, kasaba ve köylere cami, mektep, çarşı pazar, güzel binalar yaptırdı, su yolları inşa ettirdi. Bu iki şehir arasında gidip gelenler, bu imar hareketini cidden takdir ve methederlerdi.

Fatih'in bütün hareketlerinde olduğu gibi, inşa işinde de hep memleketini genişletmek, yeni yeni fetihler yapmak gayesi açıkça görünür. Meselâ, Edirne'de Tunca adasında, sonra İstanbul'da yaptırdığı saraylar, zamanın hükümdarlarınca âdet olan büyüklük ve gözalıcılıktan ziyade alelâde binalardı. Hattâ bunlardan İstanbul'da yaptırdığı Yeni Saray ahşaptı; bir kısmı 1714'te çıkan bir yangın esnasında kül oldu. Fatih'in yaptırdığı yeni saraydan şimdi bir şey görmek kabil değildir.

Bu sebeple Fatih Sultan Mehmed'in Garp'ten, Bellini gibi ressam ve heykeltıraşlar istediği ve getirttiğini gördüğümüz halde, mimarlar ve inşaatçılar çağırıldığına şahit olmadık.

Çinili Köşk ve Türk Çinileri

Mimar olarak Fatih zamanında bir Sinan Ağa, İlyas Ağa işitmekteyiz ki, bunların dönme ve Anadolu'ya olmaları çok muhtemeldir.

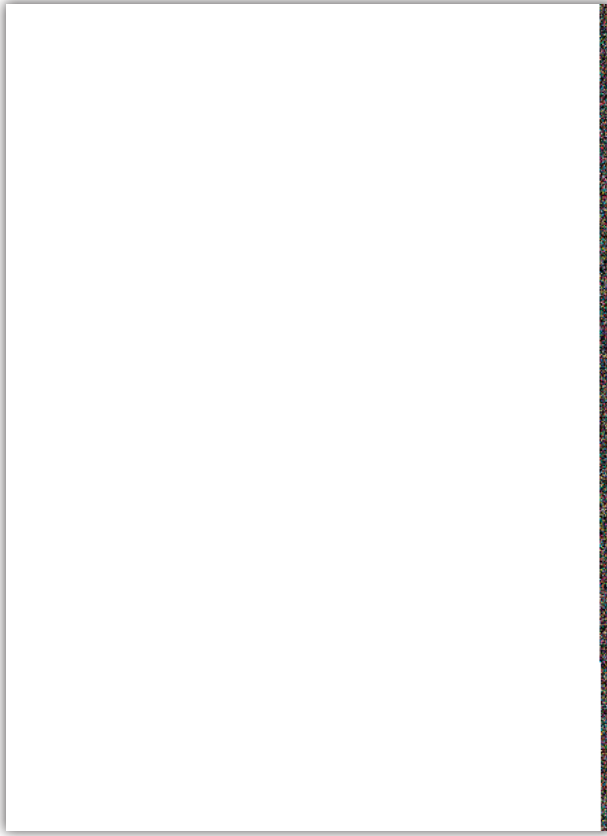
XV. yüzyılda Osmanlı sanatkârları hakkında bilgimiz pek azdır. Fatih devrine ait olup bütün nazarları üzerine çeken Çinili köşk, İran veya Selçuklu tarzında ve Kemâleddin adında bir İranlı veya Karamanlı tarafından yapılmıştır. Bu eserin, Fatih devrinin eşsiz eseri olduğunda herkes mütefiktir. Adından da anlaşılacağı üzere, asıl güzelliği veren çinilerin, aslının Çin'den geldiği anlaşılıyor. Ama bu seramikler, Osmanlı ülkesinde, çok inkişaf etmiş ve çok kullanılmıştır. Bu çeşit inşaatı Bizans veya Yunanistan'da bulmak mümkün değildir. Araplar'ın bu sanatı Hindliler'den öğrenerek ge-

tirmiş olmaları, bu yoldan İran'a, Anadolu'ya sokmuş bulunmaları, hatta Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya gelmiş olması büyük bir ihtimal olarak kabul edilebilir. Şunu da kabul etmek lâzımdır ki, zaten daha Bâbil zamanında Doğulu milletlerde Fırat nehri kenarında bu topraktan yapılan levhalar almış yürümüştü. Fatih'e gelinceye kadar bu sanat çok inkişaf etmişti. Fakat bilhassa Fatih zamanında Edirne, Bursa, İstanbul'da yapılan cami ve saraylarda en şâhâne nünunelerini görüyoruz. Fakat, şimdi sönmüş ve bir daha eski halini alamamış bu sanatın 1466 tarihinde nasıl en ileri bir hale getirildiğini, Sadrâzam Mahmud Paşa'nın faaliyetinden anlıyoruz. Bu tarihte Fatih, Mahmud Paşa'ya, Konya ve Karaman'da bulunan çini sanatkâr ve ustalarını olduğu gibi toplayarak İstanbul'a getirmesini emretmiş ve bunu yaptırmıştı. Bu emirle Çinili Köşk'ün inşasına başlanma za-

manının aynı tarihlere rastlaması tesadüfî olamaz.

Yazı ve Resim Sanatı

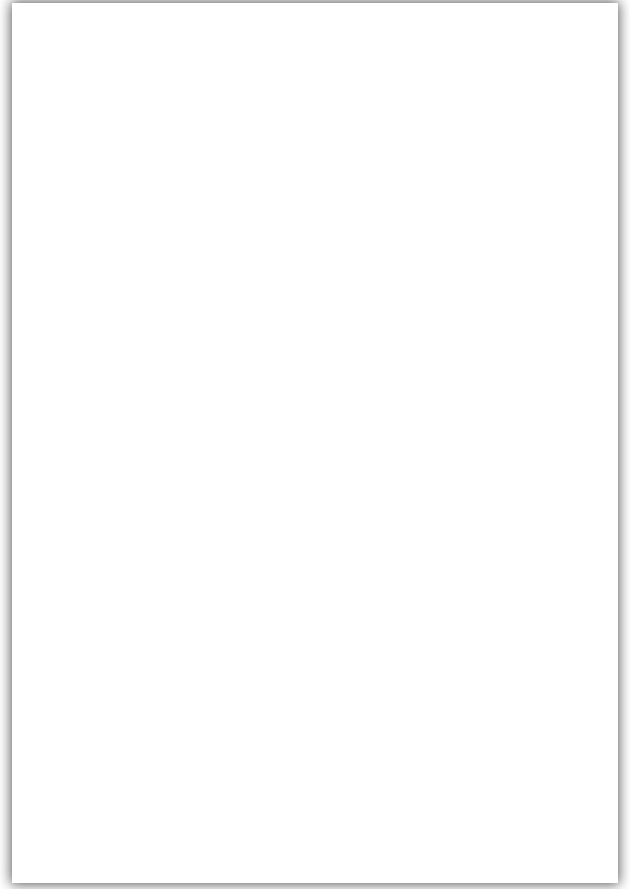
Yazı ve kitap sanatı bakımından Fatih zamanında İranlılar'ın büyük tesirleri olduğunu görüyoruz. Fatih'in resim sanatına olan düşkünlüğü malûmdur. İslâm dininde de resim, bir Kur'ân sûresiyle değil, bir hadis- le menedilmiş bulunduğuna göre, Şii mezhebine bağlı İranlılar'ın Türkler'den daha ileri resim sanatıyla meşgul olmaları tabiidir. Bu sebeple yalnız Kur'ân yazmalarında değil, fakat dünya işleriyle alâkalı el yazılarında da İran'ın tesirini görmek kabildir. Bunlardaki resim, tezhib, filigranların

XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı devleti sahasına da yayılan Heratlı sanat-kârlar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Fakat resim sanatına karşı büyük ilgi gösteren Fatih'in, bir taraftan Venedik'ten ressamlar getirirken öte yandan bu İranlı hattat ve sanatkârları kendi başkentinde toplayıp çoğalttığı ve bunlarla bir nevi mektep açtığı dahi söylenir. Ciltcilikte de İranlılar'ın büyük üstadlar olduğu söz götürmez. Yıldız ve cild filigranında Heratlı üstadlar yalnız Osmanlı memleketine gelmekle kalmamış, gördükleri itibar ve yardım sayesinde gelişmiş ve çoğalmışlardır. İslâm dininde sanatın sahası serbest olmadığı için, bütün sanatlar, bilhassa Kur'ân'ın yazı, tezhib ve ciltlenmesinde toplanıyor ve daha ziyade bu istikamette geliyordu. Fatih'in resim sanatına düşkünlüğü malum olduğundan ve Şii İranlılar da yazı ve tezhib sanatlarını mümkün olduğu kadar bu yöne çevirebildiklerinden, Garplı ressamların yanında İranlı ve onların yanında yetişen Osmanlı sanatçılarından İstanbul ve hatta Bursa'da birer mektep açıldığı söylenebilir. Ne var ki, Fatih'ten sonra ve ona nazaran çok mutaassıp olan ve bu sebepten oğlu Bâyezid, babası zamanında saraylarda ve hatta camilerde bulunan bu çeşit sanat eserlerini ortadan kaldırdı ve hatta Bellini'nin yaptığı tezyinatı dahi sildirdi veya kapattı.

Dokumacılık

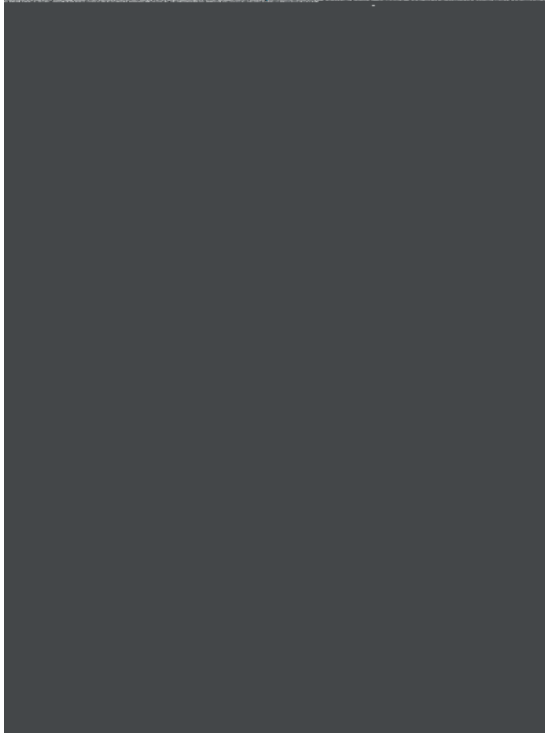
XV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı devletindeki halı ve kumaş dokumacılığı hakkında bilgimiz çok azdır. Sonradan Osmanlılar'da duvara asılan ve resmin yerini tutan ve zaman zaman en güzel tablolar kadar mükemmel nümuneler veren bu halılar o vakit de var mıydı? Fatih'in bu büyük sanat eserine karşı düşünce ve hareketi neydi? Bu hususta tam bilgimiz yok. Muhtemelen halı sanatının doğuş yeri de Konya olmuştur. Daha Fatih zamanında İtalya'ya Şark'tan getirilmiş bu şâheser sanatın nümuneleri vardır. Fakat o devirdeki Osmanlı halı sanatı hakkında bilgimiz yok. Yalnız dokuma sanatı hakkında Bursa şehrinde oldukça kıymetli ipek kumaşlar dokunduğu ve Fatih'in de bunları teşvik ve himaye ettiği malumdur.

Fatih Sultan Mehmed'in Edebiyata İlgisi

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger

Ord. Prof. Franz Babinger, (Çev.: M. Şevki Yazman), "Fatih Sultan Mehmed'in Edebiyata İlgisi", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 1, Ocak 1970, ss. 32-34.

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger

Fatih'in resme ve bilhassa İtalyan ressamlarına karşı takdir ve sevgisi malum. Kendi sarayının içini hep bunlar vasıtasıyla süslemişti. Fakat Fatih, aynı zamanda Bizanslılar'ın evvelce yapmış oldukları eserlere karşı da sevgi ve alâka göstermişti. Mesela, Hipodrum adıyla Atmeydanı'ndaki meşhur üç başlı yılanın bulunduğu sütunun fetihten sonra mutaassıplar tarafından tahrip edilmesi endişesi, genç padişaha dert olmuştur. Bunun haliyle muhafazasına çalışmasını, bazıları açıkça dinsizlik olarak adlandırıyordu. Justinianus'un bir sütun üstündeki heykelini ise, sırf tahrip edilmesin diye indirtti ve muhafaza altına aldırdı. Ayasofya'da Hz. Meryem'in meşhur resminin üzerini boyatmadı, yalnız bezlerle kapattırdı. Bütün bozmalar, onun ölümünden sonra yaptırılmıştır.

Fatih ve Edebiyat

Edebiyat bahsine gelince: Fatih'in edebiyattan da çok hoşlandığı ve şiirler yazdığı, edebiyatçıları himaye ettiği, bilinen bir gerçektir. Diğer taraftan, zamanın bilhassa Batı saraylarında âdet olduğu üzere, hükümdarları, saraylarını ve etrafındakileri göklere çıkaran şairlere itibar etmediği ve sarayında bunlardan bulunmadığı da bir gerçektir.

Büyük fetihler yapmış, muvaffakiyetler kazanmış genç padişah, kendisi için şiir yazarlardan, methedenlerden pek hoşlanmazdı. Sarayda yalnız bir tarih yazarı bulundurduğu ve bilhassa şahsına ait şiir ve medhiyelerden hoşlanmadığı söylenir. Mesela, za-

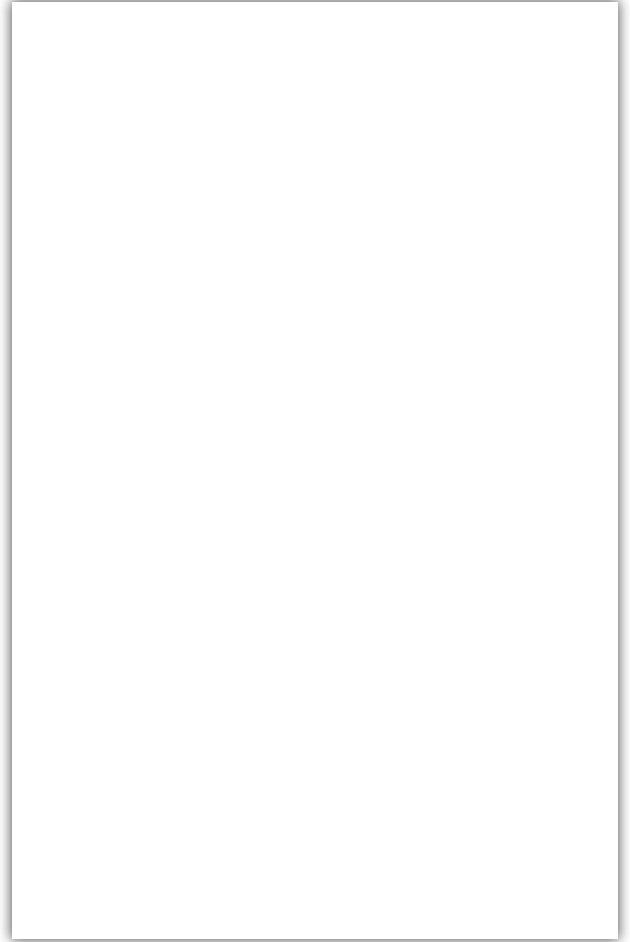
manın kudretli şairlerinden, şair Ahmed Paşa'nın arkadaşlarından "Kâşifi" mahlâsını taşıyan şairin yazdığı "Gazânâme-i Rûm" adlı eser, şiir bakımından da Fatih'in hoşuna gitmiş, Kâşifi'yi, İstanbul'a çağırıp, mükafatlandırmış, fakat, eserin geniş sahalara yayılmasını önlemiş ve istememişti. Tarih yazarları bakımından da böyle idi. Kendi saltanatı ve kahramanlık devirlerini şişirip yazanlardan pek hoşlanmaz ve yüz vermezdi. Mesela, kendisiyle birlikte bu harplerde bulunan ve devreleri en iyi anlatan "Dursun Bey" adındaki dîvân kâtibi, şair ve tarihçinin "Sultan Mehmed'in Fetihnâmesi" adlı eseri, Fatih'in ölümünden hayli zaman sonra ve II. Bâyezid zamanında yazılmış ve ancak ondan sonra büyük itibar görmüştür. Zaten Osmanlı tarihinin bu ilk kısımlarını yazanlar, umumîyetle edebiyat ve tasvirde ziyade, günlük vak'aları olduğu gibi anlatan vak'anüvislerdir. 1413'te Ahmedî'nin yazdığı "İskendernâme" müstesna olmak üzere, hepsi bu cinstendir.

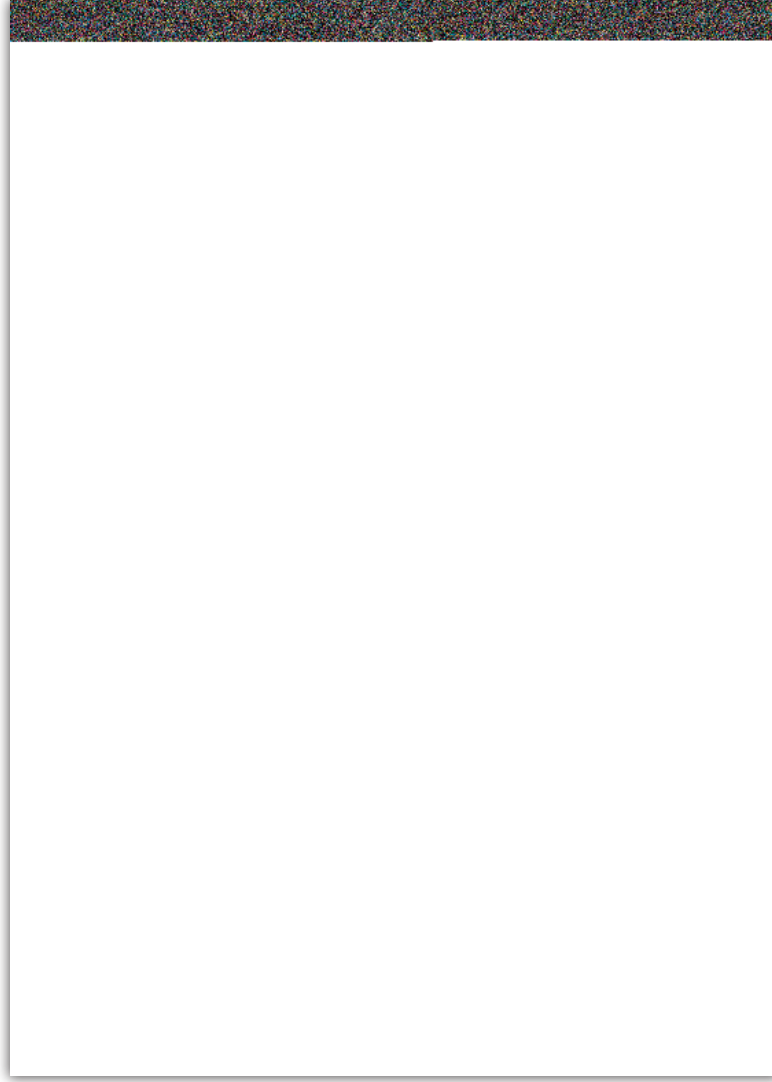
Rahatlıkla denebilir ki, Fatih Sultan Mehmed'in devri, edebiyat bakımından yaşanan hâdiseler derecesinde parlak değildir. İşin garip tarafı, kendi devrine bu kadar az ilgi gösteren Fatih, edebiyatta isim yapmış meşhur şâirleri ta "Herât" şehrine kadar adamlar gönderip buldurmakta, onlara ilgi göstermekte, çok büyük hediyelerle taltif etmekteydi.

Meselâ, Şah Behmen'in veziri ve "Hâce-i Cihan" adını almış "Ebülfadl Mahmud" adlı zatı, "Dekkan" şehrine kadar adamlar yollayarak, senede bin altın hediye gönderirdi. Keza meşhur şair Câmî'ye de aynı derecede hediyeler göndererek, sarayına davet ettiği bilinmektedir.

Molla Câmî'nin, Horasan'dan Mekke'ye kadar Hacca gidip gelmesi için 5.000 duka altını gönderdiği de bilinir. Keza bu zatla birlikte Hoca Atâullah-ı Kirmânî'yi, sarayına davet ettiği mâlumdur. Fakat bunların İstanbul'a gelmesine ekseriya Akkoyunlular'ın padişahı ve Fatih'in düşmanı Uzun Hasan mâni olmuş, onları kandırmıştır.

Bu davetler ve hediyeler, Fatih'in Fars şiir ve edebiyatına karşı duyduğu hayranlıktan geliyordu. İran edebiyatı, çok taraflı ve genişti. Arap edebiyatı bunun yanında çok dar ve zavallı vaziyette kalıyordu. Bunu gören yerli şâirler, İranlılar'ı kıskanır, hele gözden düşenler veya iltifata uğramayanlar,

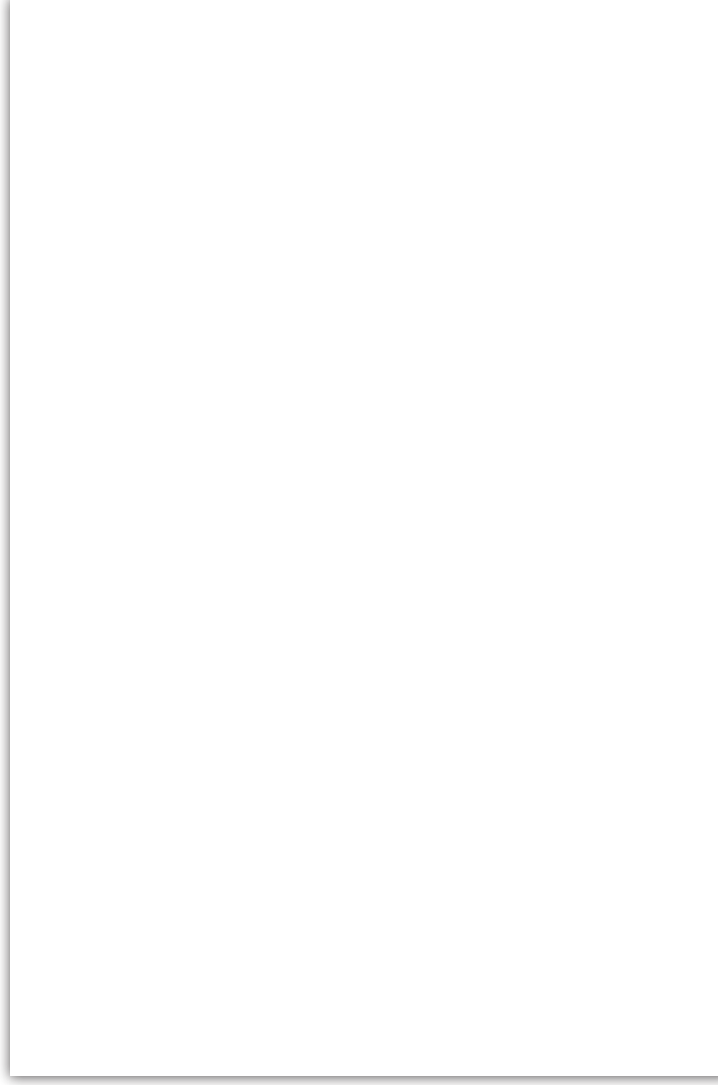

“Fatih’in lûtfuna mazhar olmak için İranlı, Kürd, yahut Yahudi ve Frenk olmak lâzımdır” lafını, her tarafa yayarlardı.

Bunun en fena misalini şair Lâlî’de görüyoruz. Aslen Tokatlı ve Türk olan şair, sonradan İran’a giderek şair Câmî ile dost olur. Daha sonra İranlı olduğunu söyleyerek İstanbul’a gelir. Padişah, Câmî ile alâkasını duyunca ona, Yedikule’de, eski Rum manastırlarından birisini tekke olarak bağışlar, Lâlî buraya yerleşir. Sonra gammadzlar ortaya çıkar ve bunun Tokatlı olduğunu ve İranlılıkla alâkası bulunmadığını padişaha duyururlar. Fatih kızar ve tekkeden atar. Yenicevardar kasabasına sürgün edilir. Burada ilk yazdığı şiiri, Hammer şöyle tercüme etmiştir:

*İstanbul sarayında iltifat görmek istersen,
Ya Acem yahud Kürd olacaksın
Cevherin satranç tahtasında bir kıymeti yoktur.
İnci, gece karanlığında bir hiçtir.
Şamdanın altında ışık bulunmaz
İnsanda anlayış ara*

Acemliğe özenenler, Fatih zamanında kendisinden evvelki ve sonraki devre nazaran hayli fazladır. İranlı olmayanlar, onlara benzer bir ad takıyor, şiirlerinde Farsça'ya benzer şekil ve ifadeler kullanıyordu. Meselâ, o zamana mahsus “beşli” (Hamse şekli). Nizâmî'nin bu beşlilerden tertiplenmiş büyük bir eseri meşhurdur.

Kabul etmek lâzımdır ki, Fatih zamanında bütün gayrete rağmen, Türk edebiyatçılarının, meşhur İran edebiyatçıları seviyesine yükseldiği söylenemez, fakat bir müddet sonra ve meselâ 1503'te Herât'ta yetişen şâir Ali Şîr Nevâî'nin Çağatayca yazdığı şiirler, İranlılar'ın derecesinden aşağı olmadığı gibi, zamanında Osmanlı ülkesinde birçok kalpleri teshir etmiştir.

Bunlara karşı en kötü tesiri, Mogol istilâsı yapmış, Acemce gerilemiş, İran edebiyatı susturulmuş, yerini edebiyatla pek alâkası olmayan bir Arapça almıştır.

İki itimada şâyân insanın, Latîfî ve Kınalızâde'nin esaslı kaynaklara dayanarak verdikleri bilgilere göre, Fatih, otuz Osmanlı şairine ayda bin akça

para bağlamış imiş. Bu, doğrusu, şiire ve edebiyata karşı büyük bir sevginin tezahürüdür. Çünkü Fatih zamanında meşhur olmuş ve isim yapmış tek şair olarak, Bursa'daki Ahmed Paşa'yı tanıyoruz ki, o da, Fatih'in babasının sevgisine mazhar olmamıştır. Sonradan, Fatih'in teveccühünü kazanmış, kazasker olmuş, şiirleri kadar, hicivleri de tanınmış, vezirliğe yükselmiştir. Ancak malûm kıskançlıklar, kötüler yüzünden saraydan uzaklaşmış, yine Bursa'ya dönmüştür. Şurası da muhakkaktır ki, Ahmed Paşa, zamanının en iyi Türk şâiri olmakla beraber, şiirleri esaslı bir tedkike tâbi tutulduğu zaman, İranlı Hâfız ve Câmî'den çok örnekler aldığı ve hele son zamanlarda Türk şâiri Mîr Ali Şîr Nevâî'den çok faydalandığı muhakkaktır.

Ahmed Paşa'nın muhitinde yetişen ve isim yapan bir de şair Necâtî vardır ki, şiirlerinin hayli rağbet toplamasına rağmen, aslının Hıristiyan olduğu ve gençliğinde köle olarak çalıştığı anlaşılınca, gözden düşmüştür.

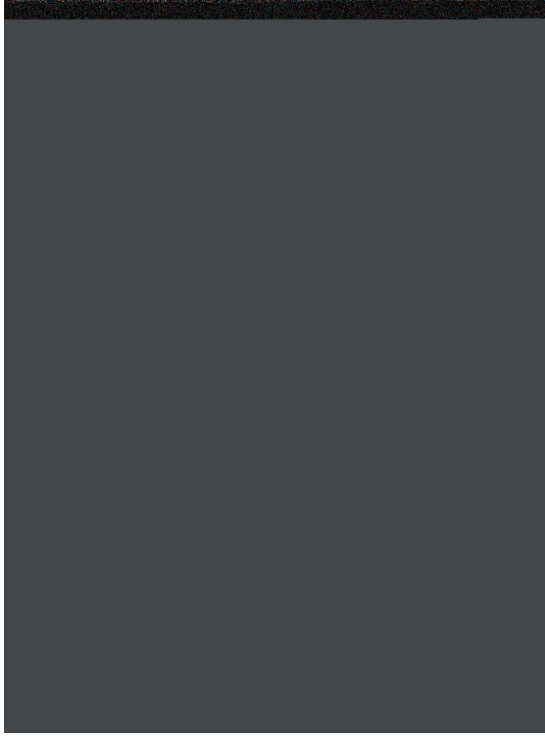
Fatih sadrâzamlarından Mahmud Paşa'nın da iyi bir şair olduğu ve "Adnî" mahlasıyla bazı şiirler yazdığı malum ise de, zamanından geriye pek bir şey kalmamıştır. Yalnız yaptırdığı caminin yanındaki medreseye imkân buldukça gider ve talebeleri toplayarak, onlarla şiir üzerine görüşürdü. En büyük zevki bu idi.

Fatih zamanında yetişmiş ve şiir yazmış iki de kadın vardır. Bunlardan birisi 1474-75 senesinde ölen Zeyneb Hatun'dur. Dîvânını, Fatih Sultan Mehmed'e takdim ettiği söylenir. Ötekisi Mihrî Hatun olup, 1506-7 senelerinde memleketi Amasya'da ölmüştür.

Fatih Sultan Mehmed'in Şeyhi ve Mürşidi Akşemseddin Hazretleri^(kuddise sırruh)

Ubeydullah Küçük

Ubeydullah Küçük, "Fatih Sultan Mehmed'in Şeyhi ve Mürşidi Akşemseddin Hazretleri^(ks)", *Fetih ve Ayasofya, Bugün Gazetesi İlavesi*, 29 Mayıs 1970, s. 2.

"Ubeydullah Küçük" mahlasını kullanan Mehmet Şevket Eygi

Fatih Sultan Mehmed Hazretlerini Fatih yapan unsurların içinde onun mürşidi ve hocası Akşemseddin Hazretleri mühim bir yer işgal eder. Gerçi, Padişah imânlı ve son derecede dindar bir kimseydi. Kalbi Allah^(cc) ve Resûl^(sav) aşkı ile doluydu. Niyeti hâlisti. Ancak, onu genç yaşında büyük manevî derecelere yücelten, ona bu ulvî aşk ve heyecanı üfleyen devrin büyük mutasavvıfı, büyük velisi Akşemseddin Hazretleridir.

İstanbul'un iki fatihi vardır: Biri Sultan İkinci Mehmed ise ötekisi gönüller sultanı mürşid-i kâmil Akşemseddin Hazretleridir.

Bu zât kimdir? Kısaca anlatmaya çalışalım:

Milâdî 1389 senesinde Şam'da doğmuş, din tahsili görmüş, ayrıca tıp okumuştur. Küçük yaşta babasıyla birlikte Anadolu'ya gitmiş, orada yerleşmiştir. Şer'î ve aklî ilimlerde hayli yükselen Akşemseddin Hazretleri nihayet ilimlerin yüce kapısı olan tasavvufa gelmiş ve bu yolda da ilerleyebilmek için bir şeyhe intisap etmek istemiştir.

Onun tasavvufa ve tarikate girişini Şekâyık-ı Nûmâniyye ve Solakzâde gibi ciddi kaynaklar şu şekilde anlatırlar: Akşemseddin zamanın büyük velisi Hacı Bayram Veli'nin terbiye ve irşad halkasına girmeyi arzu etmektedir. Fakat, kendisini tereddüte sevk eden bir nokta vardır: Hacı Bayram-ı Velî fakirlere, borçlulara ve mahbuslara yardım etmek için para kabul ediyordu. Ayrıca, yine bu maksatla para temin edebilmek için birtakım ağır ve süfli işlerde

müridleri ile beraber çalışıyordu. Akşemseddin bu hali beğenmediği için zamanın diğer büyük şeyhi olan Zeynel Hafi'ye meyledip Halep'e gitti. Ona mürid olacaktı. Fakat, şehre varır varmaz o gece rüya gördü: Boynunda bir zincir vardı. Zincirin ucu Hacı Bayram-ı Velî'nin elindeydi... Anladı ki, şeyhi Ankara'daki o büyük zattır. Geri döndü ve Ankara'ya vardı.

O sırada Hacı Bayram-ı Velî müridleri ile beraber bir tarlada orakla ekin biçiyordu. O da onların arasına karıştı. Fakat, hiçbir iltifat ve alâka görmedi. Buna rağmen onlarla birlikte ekin biçti. İşler bittikten sonra sofralar kuruldu. Bu arada bir tarafta da köpekler için bir sofraya hazırlandı. Herkes yemeğe oturdu, fakat Akşemseddin'e "Buyur!" diyen olmadı. Hatasını bilen Akşemseddin gitti köpeklerin sofrasına ve karnını orada doyurmaya başladı. Onun bu tevazu ve itaati karşısında Hacı Bayram-ı Velî Hazretleri çok hislendi ve, "Gel beri be köse, beni çabuk avladın!", diyerek onu affetti ve müridliğe kabul etti.

Pîr ocağına bu suretle giren mürid kısa zamanda olgunlaştı, yüksek derecelere vâsıl oldu ve nihayet Hacı Bayram-ı Velî Hazretlerinin emirleriyle İstanbul fethine iştirak etti.

Kendileri evliyaullahdan Şehabüddin Şühreverdi neslindendi. *Risale-tü'n-Nur* ve *Maidetü'l-Hayat* adlı iki eseri vardır.

Tarikate girmeden önce Amasya civarında Osmanlık Medresesinde müderrislik yapmıştır.

* * *

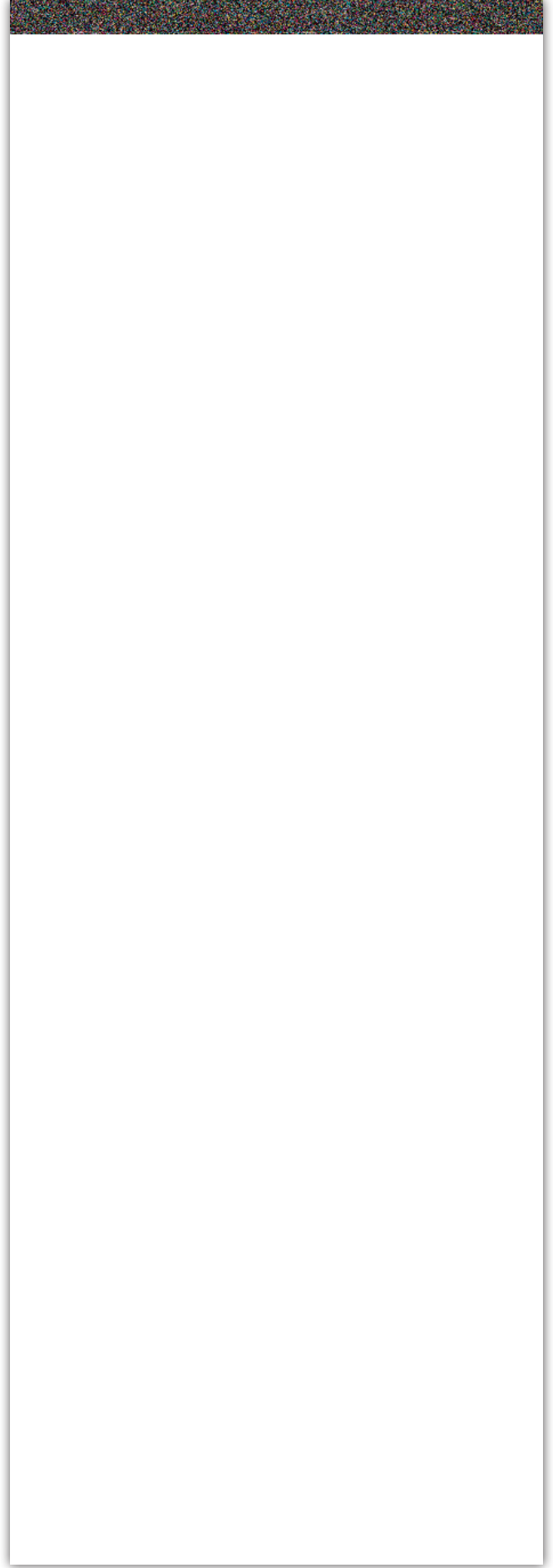
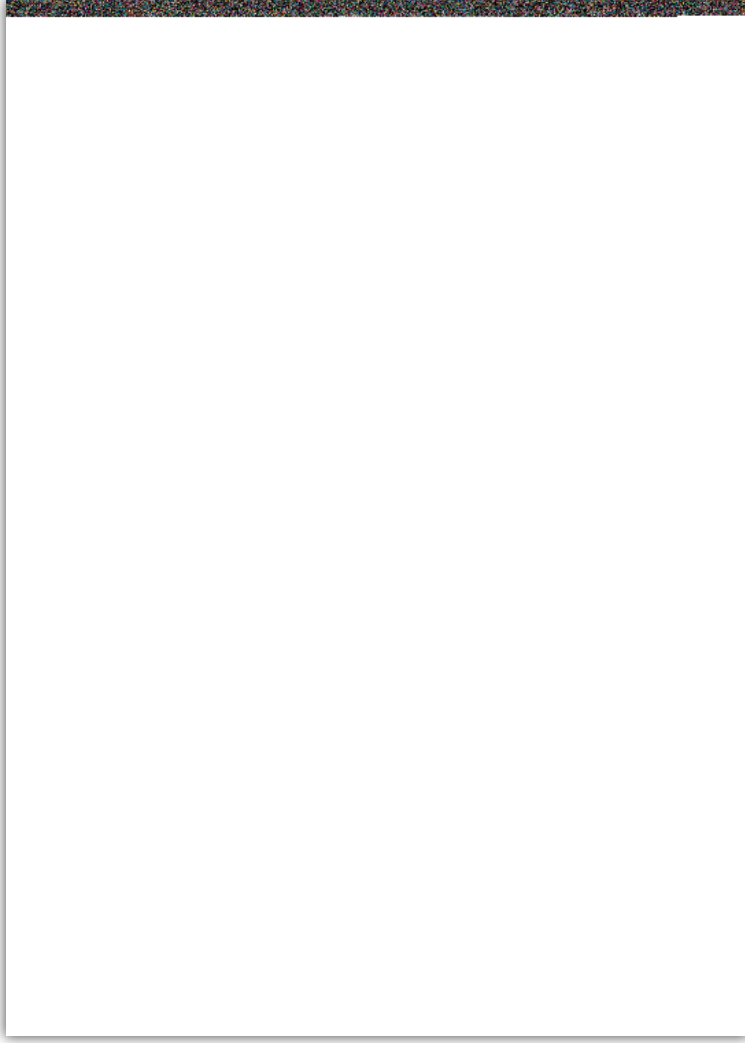
İstanbul fethedildiği gün, padişah hazretleri maiyetiyle birlikte zafer alayı ile şehre girdiğinde yanında kumandanlarından, devlet adamlarından, muhafızlarından ve ordusundan başka, hürmet ettiği hocaları da vardı. Bunlar Akşemseddin, Akbıyık Sultan, Molla Gürânî, Molla Hüsrev gibi büyük zatları. Padişaha çiçek takdim etmek için yollara düşen Bizans kızları, hükümdârın bir delikanlı olduğunu ne bilsinler? Ellerindeki demetleri ak sakallı ihtiyara uzatıyorlar. O da, "Padişah ben değilim!" diye yanındaki genç serdarı gösteriyor. Lâkin Fatih, "Verin verin! Padişah benim ammâ, o benim hocamdır!", diyerek tebessüm ediyordu.

* * *

Hicret'in ilk asrında İslâm ordusuyla İstanbul önlerine gelip orada vefat eden Ashab-ı Kiram'dan Ebû Eyyub el-Ensari'nin kabrini bulan Akşemseddin Hazretleridir. Bugün dahi kendisinin elleriyle diktiği iki çınar orada durmaktadır.

Padişah kendisine fetihten sonra menkul ve gayr-ı menkul hediyeler ve ganimetler verdi. Ama o bunları son akçesine kadar dağıttı. Bir kuruşunu bile almadı. O bu cihada dünya malı için iştirak etmemiştir.

Şehri aldıktan sonra Fatih Hazretleri biraz da dünya işlerini bırakıp ta-

savvuf zevklerine dalmak istediye de, şeyhi onun dünya nizamı ve cihad işlerini bırakmasına razı olmadı. Kendisini halvete koymadı. Sırf gönül zevklerine kapılmasına bırakmadı. Padişah çok ısrar etti, yalvardı, sızlandı hattâ gazaba geldi. Şeyhin cevabı neticede şu oldu: “Şeyhlerin halvetinde öyle manevî lezzetler vardır ki, ona dahil olursan saltanat maltanat gözünden gider. Herşeyi bırakırsın. Bu yüzden İslâm devletinin işleri, müslümanların halleri bozulur. Hizmet ve cihadda geri kalırsın. Böyle yaparsak günahkâr olur Allah’ın gazabına uğrarız. Benim sana nasihatim, bulunduğu bu makamın gerektirdiği şekilde adaletle insafla, doğrulukla hizmet etmendir.”

Şeyh Hazretleri Fatih Sultan Mehmed ile ancak bir gece halvet olmuşlar, tâ sabaha dek zikir ve ibadetten sonra lâzım gelen nasihatleri tekrarlayıp sonra Padişahın bütün rica ve istirahatlarına bakmaksızın memleketi olan Göynük’e gitmişlerdir.

Kader Murad’ın oğlu Mehmed’i hükümdar etmişti. Bu vazifesi onu manevî zevkler denizine büsbütün dalmaktan men etti. Gönlü zikir, taat, inziya ile meşgul olmak istiyordu. Fakat şeyhinin şu sözleri kulaklarında her an çınladı: “Siz kendinizi sair halk gibi zennetmiyesiz. Memleketi düzeltmekten gayri nesne ile meşgul olmayasız. Memleketin ahvali sizin ahvalinize tâbidir. Zira, sultanlar memlekete nisbetle ruh gibidir...”

Şeyh Akşemseddin Hazretleri müridi Fatih’i bırakıp gittikten sonra ona bazı mektuplar göndermiş, nasihat ve irşadlarını eksik etmemiştir. Bu mektuplardan birinde şöyle diyor: “Belânın en şiddetlisi Peygamberlere, sonra evliyaya, sonra da halifelerdir. Siz Peygamberler ve veliler yolunda gittiğinizi büyük nimet biliniz. Ve hiçbir belâdan elem duymayınız...”

Bu mektubun diğer bir yerinde Pâdişah’ın kendisine biatini belirten şu cümleyi kullanıyor: “Ol ahitler ki, Allahu Teâlâ ile bu fakir yanında vâki olmuştur, sakın ve sakın onu bozmaktan kaçınasınız.”

Bir gün Fatih, veziri Mahmud Paşa’ya: “Bu pîre hürmetim ihtiyarsızdır. Yanında heyecanlanırım ve ellerim titrer. Diğer şeyhler yanıma gelince heyecandan onların elleri titrer.” demişti.

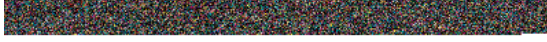
İstanbul’un fethi sırasında Padişah neşeli ve sevinçli halini etrafındakilere şöyle açıkladı: “Ferah ki, bende görürsüz, yalnız bu kal’e fethine değildir. Akşemseddin gibi aziz, benim zamanımda olduğuna sevinirim ben...”

Onlar böyle velî ve aziz kullardı. (Rahmetullahi aleyhim ecmain...)

(Bu makalenin yazılmasında Samiha Ayverdi hanımefendinin *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fatih* adlı değerli eserlerinden istifade ettim.)

İstanbul'da Fatih'in Eserleri: Büyük Komutan, İstanbul'a 50'den Fazla Eser Kazandırdı

"İstanbul'da Fatih'in Eserleri: Büyük Komutan, İstanbul'a 50'den Fazla Eser Kazandırdı", *Türkiye'de ve Dünyada Sabah*, 29 Mayıs 1975, s. 4.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul yakınında yaptırdığı ilk eser, Rumeli Hisarıdır. İlk mabedi de hisar içinde tuğla minareli mesciddir.

Şehrin fethinden sonra Padişah sekiz kiliseyi camiye çevirmiş ve ismi ile anılan Fatih Camii'nden başka, Eyüp Sultan, Şeyh Buhari, Anadolu Hisarı, Yedikule, Acemioğlanlar, Şehremini camileriyle, Akağalar, Darüşşafaka, Hindliler Tekkesi, Saraçhane, Tabhane, Kireç İskelesi, Tekneciler, Divanhane, Kuşkonmaz, Okmeydanı, Harem İskelesi mescidlerini inşa ettirmiştir.

İsmi ile anılan Fatih Camii, şehrin yedi tepesi üs-

tünden birine eski Havariyun Kilisesi yerine yapılmıştı. Bu saha içinde imaretleriyle, hastanesiyle, tımarhane, kervansaray ve mektepleriyle büyük bir külliye meydana getirmiştir. Büyük Cami içinde tesis olunan kütüphane Türklerin İstanbul'da açtıkları ilk kütüphaneydi. Cami imaretlerinde okuyan talebelere günde iki defa yemek veriliyordu.

Fatih ayrıca Beyazıd'daki eski ve bugünkü Sarayburnu'nda Topkapı Sarayının işgal ettiği sahada yeni sarayın ilk binalarını yaptırmış ve ayrıca Kapalıçarşı ve şehrin harap surlarını tamir ettirmiştir. Fatih'in devrindeki büyük devlet adamları adına da eserler yapılmıştır. Bunlardan; Mehmet Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Davut Paşa, Hersek Ahmed Paşa, Rum Mehmed Paşa, Murad Paşa, Fenarî Ahmed Paşa camilerini sayabiliriz.

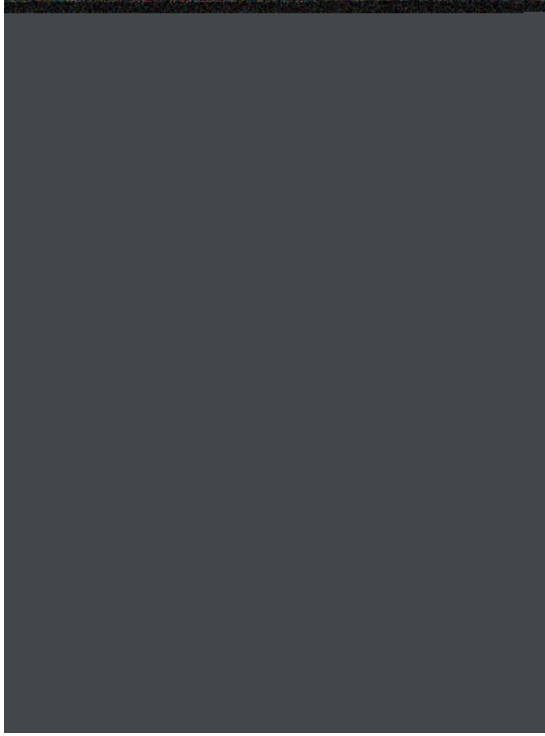
Sultan Fatih İstanbul'u fethettikten sonra yukarıda yapılan eserleri bir şehir planı üzerine yaptırmıştır. Şehir, muhasara esnasında yıkılmış ve harap olmuş vaziyette idi.

Fatih, böylece hükümdarlığı sırasında 50'den fazla büyük ve unutulmaz eser meydana getirmiştir.

Fatih'in Akıllara Durgunluk Veren Keşifleri

İbrahim Hakkı Konyalı

İbrahim Hakkı Konyalı, "Fatih'in Akıllara Durgunluk Veren Keşifleri", *Türkiye'de ve Dünyada Sabah*, 29 Mayıs 1975, ss. 5, 6.

İbrahim Hakkı Konyalı

Arapların çok güzel ve pırlanta değerinde bir sözleri vardır. Derler ki:

“Asıl fazilet, düşmanların şehadet ettikleri şeylerdir.”

Sultan İkinci Mehmed, Allah'ın velilik mertebesine yükselen ve öldüğü zaman kendisinin teçhizi ve tekfini için parası bulunmayan büyük İslâm ve Türk Hakanı Sultan İkinci Murad'ın oğludur.

Orijinal vasiyetnamesinde şunları söyler:

“Eğer, Bursa'dan başka bir yerde ölürsem benim cesedimi Bursa'ya götürünüz. Bir Cuma günü toprağa koyunuz. Yanıma evlâdımdan, yakınarımdan, torunarımdan kimseyi gömmeyiniz. Allah'ın rahmetinden yoksul kalmamam için kabrimin üstünü kubbe ile örtmeyiniz.

“Babamdan kalmış, delikli zümrüt taşlı bir yüzüğümdür. Onu satınız, beni teçhiz ediniz, kefenleyiniz ve gömünüz. Eğer hemen satılamazsa, rehine koyarak alacağınız para ile beni teçhiz ve tekfin ediniz! Sonra satarak borcumu ödeyiniz.”

Osmanlı İmparatorluğu'nu yok olmaktan ve İslâmiyeti büyük bir sıkıntıdan kurtaran Varna kahramanı İkinci Murad Osmanlı tahtını iki defa genç oğluna bırakmıştı. Onun başını zafer çelenklerinin taçlandıracağına inanıyordu.

Allah'ın sevgilisinin adaşı Şehzade Mehmed'i İslâm Anayasası'nın istediği çapta yetiştirmişti. O yasa,

onun izleyeceği uzun ve karanlık yolu projektör ışığı ile aydınlatmıştır.

Hazreti Peygamber'in "İstanbul muhakkak alınacaktır. Onu alan emir ne güzel emirdir, onun askeri ne güzel askerdir!" müjdesi onun kılavuzu olmuştur.

Başına taç yaptığı yasa diyordu ki: "Düşmanlara karşı onların silahlarından üstün silahlarla hazırlanınız. İslâm'ın ve Türk'ün amansız düşmanı Batı Hıristiyanlık âleminin tüfeği topu vardı. Sultan 2. Mehmed onların her çeşit silâhlarından üstün silah yapmaya karar verdi, onların toplarından çok büyük toplar yaptı. 20. asrın bazokalarına benzeyen iki kişinin omuzlarında atılan silahlar icad etti. Bunlara "Darbzen" –"Vurucu"– tüfekler dedi. Aynı adı taşıyan 20-25 ton ağırlığında 500 kiloluk (yuvalak), yuvarlak denilen taş mermiler atan toplar yaptırdı.

20. asrın mütekâmil tekniğine göre yapılan yollarda bile Edirne'den İstanbul'a zor getirilebilecek olan bu dev topları Türk kuvveti, Türk azmi o vakitki yollardan Bizans surlarının önlerine getirdi.

Sultan 2. Mehmed'in savaş silahlarındaki keşfi yalnız bu değildi. O askerlerine şu emri verdi:

"Herkes sırtında Bizans kapısına kadar bir okka kalay veyahut bir okka bakır taşıyacak..."

Edirne'den getirilen dev Darbzen toplar Bizans surlarını döğerken, Türk askerlerinin getirdikleri toplar ve kalaylar Bizans surlarının önlerinde kurulan top kazanlarına boşaldı. Eyyüb çamurundan top kalıpları yapıldı. Burada Edirne'den getirilen toplardan daha tesirli, daha büyük toplar döküldü. Bütün bu toplar Bizans'ın kara surlarının mazgallarını, dendanlarını, burçlarını serçe gibi avlarken, kalenin aynı noktalarına çevrilen darben toplar devamlı bir surette hedef aldıkları yerleri döverler, sarsarlar ve çökerterek üç kat Bizans surunu kalbura döndürüyorlardı. Fatih bir taraftan da gemilerini Tophane önündeki küçük limandan karaya çıkarmış. Galata Kulesi'nin hemen arkasından

Meyyit İskelesi'nden Haliç'e indirmişti.

Levent ormanlarından yaptırdığı büyük kayıkları toplar koyarak Kâğıthane deresinden Haliç'e indirmiştir. Levent adı buraya 3. Selim'den kalmamış, devrinde verilmiştir.

Müsait bir rüzgârla Haliç'e giren yardımcı Venedik gemileri Galata Kulesinin gölgesine sığınmışlardı. Galata Sarayı'nın bulunduğu yer ormandı. Fatih orada kendi icadı havaî toplar döküdü, bunlar havaya yükseldikten

sonra hedeflerinin üstüne düştüğü için “Havaî” adı verilmiştir. Eski yazımıza göre bunun “Havan” gibi okunması mümkün olduğundan bir bilgisizin bu okuyuşu yüzünden Fatih’in keşfettiği topun adı havan topu olmuştur.

Galata ormanlarının içinde dökülen Havaî top atılarak, mermisi Venedik gemisinin içine düşmüş ve batırmıştır.

Fatih, Çengelli Gargı, Çengelli Süngü denilen bir savaş aleti daha icad etmiştir. Ucu çok keskin olan bir göndere geçirilen bu süngünün yanına bir de çengel yapılmıştı. Kaçan düşman süvarisi izlenirken arkasından bu süngü sokularak yere serilebilirdi. Amma bu o kadar kolay değildi, çok kere isabet sağlayamıyordu. Takib eden Türk askeri kaçan düşman süvarisinin boğazına çengelini kolayca takarak onu düşürür ve işini bitirebilirdi.

Ben Askerî Müze’yi tasnif ederken bunlardan birçok süngü buldum, teşhir ettim.

Bu müzede iki kişi tarafından kullanılan ve büyük demir yuvarlak mermi atan bir de tüfek bulmuştum. Silâh tarihçilerinin dikkatlerini çeken bu eşsiz tarih yadigârını da teşhir ettirmiştim. İşte Fatih bu yeni keşfettiği silâhlarla Bizansı fethetmiş ve yerlere serilmek üzere olan Ayasofya’yı kurtarmıştır. Fatih Ayasofya’yı da mübarek fethin sembolü yaptı. Orasını kıyamete kadar Cami kalmak üzere vakfetti. Fatih’in; kullanılacağı yerde top dökme icadı, İmparatorluğun sınırlarını çabucak genişletti. Arnavutluk İskenderiyesi’nin İşkodra suruna toplar sokularak savaşmak mümkün değildi. Fatih surun yanındaki bulutlarla öpüşen dağa çıktı, orada toplar döktürdü. Gökten bela yağdırır gibi yağın mermilerle uzun süre dayanamayan İskenderiye kalesi kapılarını Türk Mücahidlerine açarak teslim oldu. Darbzen denilen toplar kundakları üzerine tesbit edildikten sonra namlusuna kuzu derilerine sarılan çok ağır taş güllerle konurdu. Namluları kale duvarlarının aynı noktasına çevrilirdi. Birkaç defa atılan büyük gülle evvela duvarı sarsar, sonra çökertir, kalbur gibi yapardı. Fatih devri icadı Darbzen tüfeklere kalkan gibi, zırh gibi, tolga gibi, Dizçek gibi, Kolçak gibi, Baldırcak gibi vasıtaların

dayanmasına imkân yoktu.

Dünyayı bir Padişaha az bulacak bir azimle yaratılan Fatih, devrinin ceylân derisi üzerine yapılan dünya haritalarını, eski coğrafya kitaplarını toplatmıştı. O Batlamyus'un coğrafya kitabını Arapçaya çevirtmişti. İmparatorluğu İslâm Anayasasının emrettiği şekilde enine-boyuna genişletmek Kelimetullah'ı yaymak en büyük hedefiydi. Dev topları uzun mesafelere kadar götürmenin zorluğu anlaşılmıştır. Namlusu iki parçadan ibaret toplar döktürmüştü. Toplar kullanılacağı yerlere kadar ayrı ayrı götürülür, birbirlerine yivlerle geçirilip kullanılırdı. Bu toplar hem kalite hem dayanıklılık hem de üstlerinde güzel sanatların hepsini toplamak bakımından çok mühimdiler. İstanbul'un fethinden 11 yıl sonra Fatih'in Galata Tophanesinde döktürdüğü bir top Sultan Abdülaziz zamanına kadar Çanakkale Boğazının bekçiliğini yapmıştır. Topun iki parçası birbirlerine öyle güzel yivleniyorlardı ki 20. asrın tekniği onun karşısında hayretinden parmağını ısıyor. İki ağır tunç parçası birbirine su ve kava sızmayacak bir maharetle yivleniyor. Kullanıldıktan sonra üstlerindeki ve yanlarındaki deliklere manivelâ sokularak ikiye bölünüyordu.

Bu top şimdi Tower'de teşhir edilmektedir.

Fetih ve Fatih

Ayten Lermioğlu

Ayten Lermioğlu, "Fetih ve Fatih", *Türkiye'de ve Dünyada Sabah*, 29 Mayıs 1975, s. 6.

“

Cihangir Padişah, İstanbul'un zaptından birkaç gün sonra Ak Şeyh'in çadırına giderek tarikata intisab etmek istediğini beyan etmiştir. Şeyhin cevabı şöyledir: "Senin mâlik olman sâlik olmandan yeğdir."

Yahya Kemal:

*Şu fetih vak'ası ya Rab! Ne büyük mucizedir.
Her tecellisini nakletmek uzundur bir bir*

diyor. Ne kadar güzel, ne kadar doğru!..

Fatih ise:

"Enbiya vü evliyaya istinadım var benim" buyuruyor... Nasıl buyurmasın ki, İstanbul'un muhakkak fetholunacağını bildiren Yüce Peygamber, fethi gerçekleştirecek emir ve askeri tebcil etmişti. O emir, o asker elbette enbiya ve evliyaya dayanacaktır.

İstanbul'un fethi, iman ve sevgi mucizesidir. Ve bu büyük hadise, fetihten bir sene kadar önce kurulan Rumeli Hisarı ile başlamıştır. Rumeli Hisarı, sadece bir kale değil, mimarî abidelerin en şahane numunelerindedir. Onbeşinci asırda üç ay gibi çok kısa bir müddet içinde tamamlanmıştır.

O zamanlar bir zamandır ki, Müslüman Türk'ün ölçüleri istikrarlı, ahlâk ve tabiatı fazilet doludur. Türk, o devirde köklü mazisine, an'anesine bağlıdır. Hakk'a riayeti bilmektedir; nefsinin geri itebilmektedir; maddeye değil, mânâyâ kıymet vermektedir. Bunun için de kahramanlık destanları ve fütuhat meydana getirmektedir.

Evet, İstanbul'un fethi, tarihin evvel ve sonra kaydetmediği destandır. Bu destanda muhasaranın devam ettiği günlerin birinde, Marmara'daki deniz muharebesini Beyoğlu sırtlarından tâkip eden hü-

kümdarın yıldırım gibi kıyıya dört nal inişi ve hiddetini yenemeyerek atını denize sürüşü var.

Bu destanda, yetmiş parça geminin bir gecede Beyoğlu tepelerinden kaldırılarak Kasımpaşa yolu ile Haliç'e indirilişi de var... Bizans Kralı Kostantin'e Ayasofya'da ağlamak düşmüştü artık. Sonra Mayıs'ın 29'uncu Salı sabahı, on asırlık bir imparatorluğun merkezi Kostantiniyye'de çanlar susar, "teslis" yerine TEVHİD hakim olur. Genç Hünkâr, Sultan Mehmed Bin Murad Han, secdeye varır.

Fatih'in efsanevî hayatında Akşemseddin gibi bir velinin pek mühim bir mevkii olduğu muhakkaktır. Beşikte iken Hacı Bayram Veli'nin himmet nazarlarını alan Padişah, Molla Gürânî'den ders okumuş, sonra Hacı Bayram'ın halifesi Ak Şeyh'in muhibbi olmuştur. Fatih'in, Akşemseddin gibi bir seçilmişe ne derece bağlı olduğunu "Menakıb-ı Akşemseddin" adlı kiptan takip edelim:

"Fetih vâki oldu ve Sultan Mehmed gayetle şâd oldu. Hiçbir zamanda böyle şâd olmamıştı. Padişah erkân-ı devletle itti: ferah ki bende görürsüz, yalnız kale fethine değüldür. Akşemseddin gibi aziz benüm zamanında olduğuna sevinirem."

Fatih gibi delikanlı bir hükümdar, Akşemseddin'in varlığından bahtiyardır. Onun yakınlık sevgisiyle pişmiş, tasavvufî görüşle öze varmıştır. Bunun için:

*Cümle ehl-i âlemün mâmûresin arz itseler
Ehl-i fakrın hissesine mülk-i istiğna düşer*

demektedir...

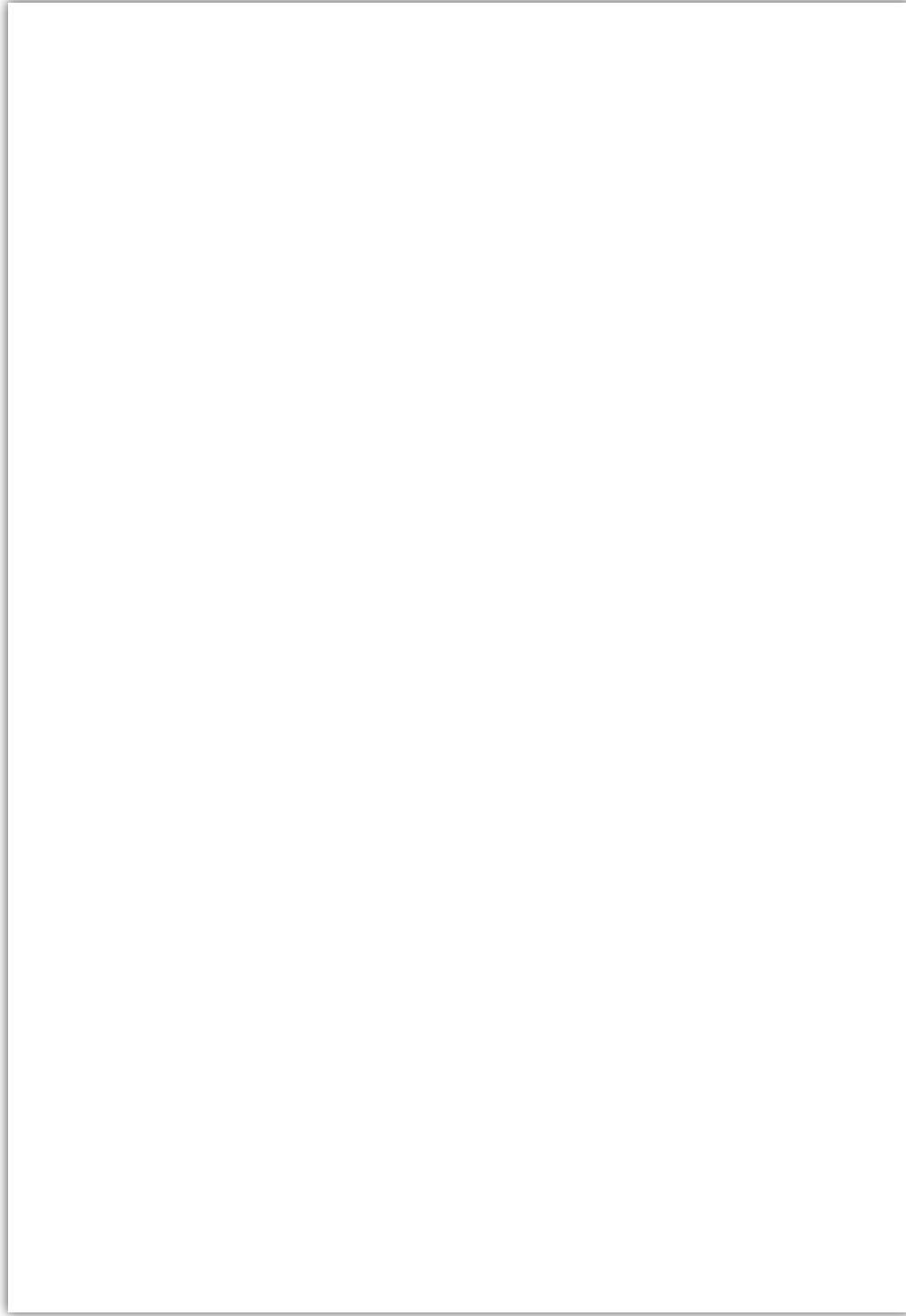
*İşk derdüdür cihanda âşika maksûd olan
Vasl-ı dilberdür hemin bu dâr-ı dünyadan murad*

diyen de Fatih'tir. Akşemseddin gibi bir velîye yoldaş olan hükümdar, tasavvuf edebi ile güzelliğin her perdesinden Dilber-i Hakikî'yi (Mutlak Varlığı) seyretmiş ve sevmiştir.

Cihangir Padişah, İstanbul'un zaptından birkaç gün sonra Ak Şeyh'in çadırına giderek tarikata intisab etmek istediğini beyan etmiştir. Şeyhin cevabı şöyledir: "Senin mâlik olman sâlik olmandan yeğdir."

Sonra Mürşit, Fatih'in hiddet ve ısrarına aldırmaksızın ilâve etmiştir: "Bu yolda manevî lezzet vardır; o lezzet saltanatı gözden düşürür. Sen ise mesalih-i devleti gereği ile ifâ ve levazım ve merasim-i saltanat-ı lâyıki ile icra edemezsin. Ahval-i âlem biz de gazaba duçar oluruz."

Fatih, belki de, hayır, muhakkak bu red ediliş ile:

*Avni o bezme varmaya lâayık değilse germen
İtmenüz bâri öpe astaneyi*

demıştır:

“Dürlü dürlü derd için halketmiş Allah’ım beni” demesi, ihtimal, hep aynı özleyişin ruhunda dalgalanışından ve fakat devlet idaresinden zaman bulamayışındandır. Tac ve taht sahibi olarak büyük mesuliyet, külfet ve kayıt altında olmak... İmparatorluğu idareyle tebasını düşünmek ve tehli-

kelere göğsünü siper etmek... Manevî zevklerin daha fazlasına tâlip olan hünkâr için devlet idaresi elbette çileli iştir. Ve nasibi budur; böylesi bir çiledir.

Fatih'in, Ak Şeyhi yanından ayırmadığını biliyoruz. Bir gece hünkârın huzuruna gitmesini şeyh şöyle anlatıyor: "Hünkâr çadırına giderken elimi öpmek için koşuşanlar oldu. Padişah Hazretleri dahi onların arasında canibime teveccüh eyledi. Zikrolunan gece, haset edicilerin ve düşmanların kalbi gibi karanlıktı. Zahir gözü ile padişahı farkedemedim. Lâkin rûz-i ezelde ruhlarımız âşina olduğu için ânı tanıdı, kucakladım; bazusunu keramet ile şöyle sıktım ki Padişah Hazretleri titredi; düşer gibi oldu. Bu ıztırap ve lerze geçinceye kadar vücud-ı şerifini kucağımdan bırakmadım."

Ak Şeyhin, hünkârı kucaklama ânını ise Fatih şöyle naklediyor: "Kalbime saplanmış olan inhiraf ol halde benden gidüp hâtırımda yer tutmuş olan buğz u adavetin yerine kemal-i muhabbet ve nihayet-i meveddet yerleşti."

Tarih, bu hadiseden sonra padişah ile Ak Şeyhin sabah ezanına kadar çadırda kaldıklarını kaydediyor. Ezan okunurken şeyh önde, hünkâr arkasında namaz kılıyor. Şeyh evradını okuyor. Fatih diz çökmüş dinliyor...

Bu halvet gecesinin tafsilâtını tam bilmemekle beraber bize yeten, müritliğe resmen kabul edilmedi diye kalbi kırılan hünkârın kolunun sıkılma ve kucaklanması ânında, Ak Şeyhin velilik tasarrufuyla Padişah'ın kalbini temizlemesidir. Artık Mürşit müsterihtir. Hünkâr, fütuhat ve memleketin ıslâhından gayri bir şeyle meşgul olmayacaktır. Zira Fatih için mâlik olmak sâlik olmaktan yeğdir. Kaldı ki, hükümdarın şeyhe olan bağlılığı, iman ve teslimiyeti, kendisini sâliklerden de öte çekmiştir.

Ak Şemseddin, tohumunu bereketli bir sahaya eken ekinci gibi işini görmüş ve memleketi olan Göynük'e göçmüştür. Fatih ise gazadan gazaya koşmaktadır. Balkan Yarımadasına, Alâiye Beyliğine, Kırım Hanlığına ve bütün bir Karadeniz sahiline hâkim olan ta kendisidir. Ve ilâhi aşkı ile seslenmektedir:

*Zülfünün zencirine bend eyledi şâhum beni
Kulluğundan itmesün âzad Allah'im beni*

Fatih'in Vefatında Çanlar Çalındı

M. Hâdi Altay

M. Hâdi Altay, "Fatih'in Vefatında Çanlar Çalındı", *Türkiye'de ve Dünyada Sabah*, 29 Mayıs 1975, ss. 8, 7.
* Ayasofya Müzesi Müdürü

“

Fatih'in vefatını duyan Avrupalılar, kiliselerdeki çanları günlerce çalıp sevinçlerinden bayram ettiler.

Fatih Sultan Mehmet, Batıya birçok seferler yaptıktan sonra, 1481'de üçyüz bin kişilik büyük bir ordu ile Doğu'ya doğru büyük bir sefer için hareket etmişti. Büyük babası Yıldırım Bayezid Han'ın intikamını almak için Türkistan üzerine sefere çıktığı söylenmektedir. Hükümdar, ordusu ile Gebze'ye geldiği zaman âni olarak rahatsızlanmıştı. Hünkâr Çayırı denilen yerde ordugâhı kuruldu. Burada günlerce yattı. Fakat iyi olamadı. Nikris denilen hastalıktan, 3 Mayıs 1481 tarihinde vefat etti. Sadrazam Karamani Mehmed Paşa, Padişah'ın vefatını askere söylemedi. Askerlere: "Padişahımız rahatsızdır" diyerek muhterem nâşını kapalı bir arabaya koydurdu ve İstanbul'a nakletti. Padişah'ın vefatını sonradan duyan asker günlerce ağladı. O'nun vefatını duyan Avrupalılar, kiliselerdeki çanları günlerce çalıp sevinçlerinden bayram ettiler.

Fatih ve Devri

Münir Sirer

Münir Sirer, "Fatih ve Devri", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 6, Haziran 1976, ss. 21-25.

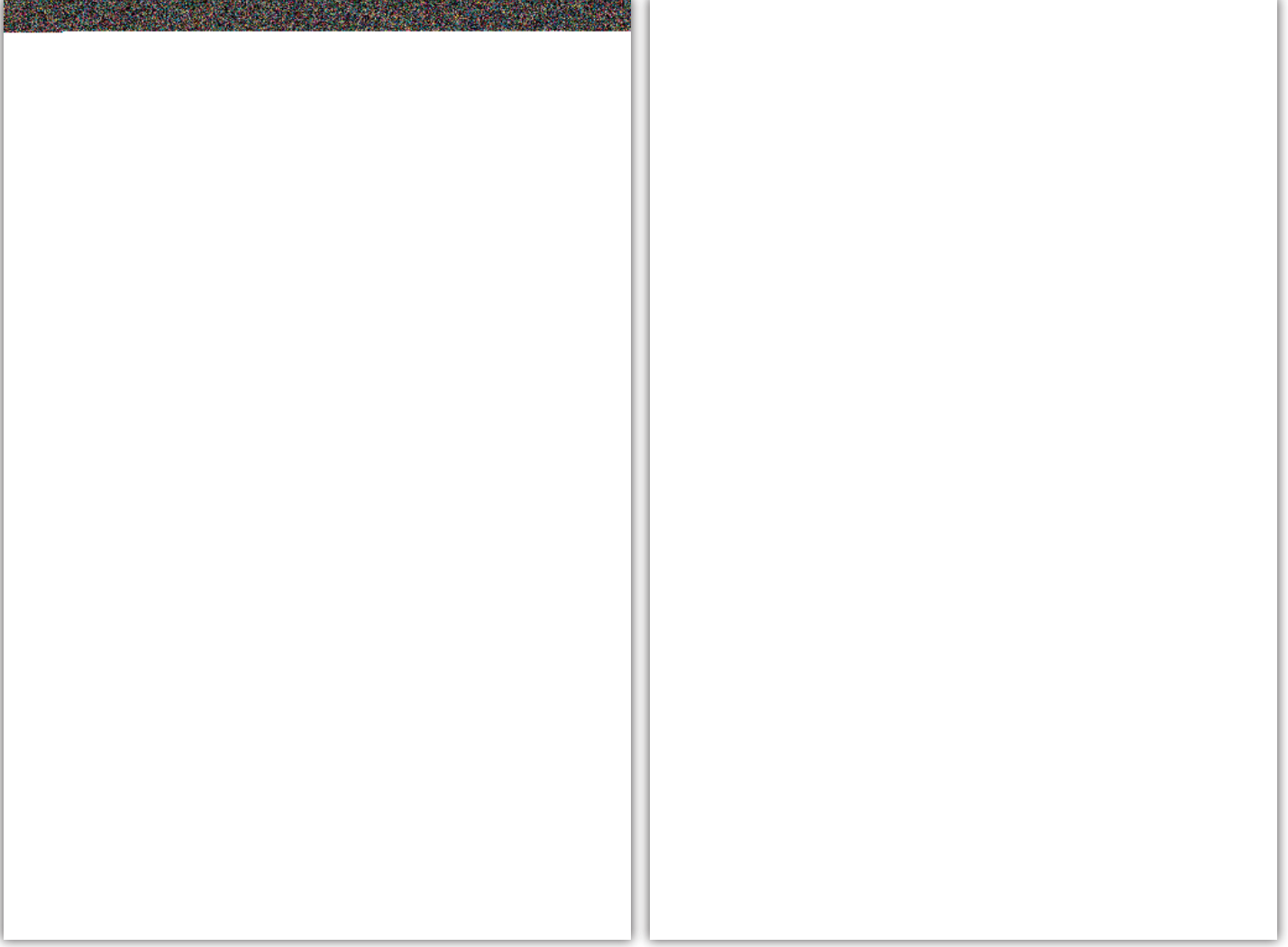
“

Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra kendisini haklı olarak Roma'nın vârisi saymıştı. Bu yüzden Osmanlı hükümdarları Padişah-ı Rûm=Roma İmparatoru, Osmanlı ülkesi ise Memâlik-i Rûm=Roma Memleketleri diye anılmıştır.

Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu'nun siyasî varlığına son vererek, Ortaçağ'ı kapayan büyük Türk Hakanı, İstanbul'u yalnız devlet merkezi değil, ilim ve san'at merkezi haline de getirmek azmiyle işe girişmişti. O devirde Avrupa memleketleri şiddetli mezhep kavgalarıyla çalkalanırken, Fatih Sultan Mehmed Han İstanbul Hıristiyanlarına tam bir din ve vicdan hürriyeti bahşetmiştir.

Osmanlı Devletinin her iki kıtada hızla gelişip genişlediği çağda, Doğu Roma İmparatorluğu adını taşıdığı halde, devlet nüfuzu şehrin surlarını aşmayan Bizans, bu genç ve dinç bünyenin ortasında ona rahatsızlık veren bir çıban halinde kalmıştı. Fatih II. Sultan Mehmed Han, bu çıbanı deşip temizledi; topraklarını ebedi olarak Türk yurduna kattı. Köhne Bizans, insanlığın Ortaçağ devriyle birlikte, tarihin karanlıklarında kaybolup gitti.

Fatih, İstanbul'u aynı zamanda devletine başkent yaptı ve kısa zamanda dünyanın en parlak ve en muhteşem şehri haline getirdi. Evvelce 1204 tarihinde IV. Haçlı ordusunun istilâsına uğramış ve 57 yıl Lâtinlerin tahripkâr idaresinde kalmış olan ve bundan sonra vergi kaynakları yavaş yavaş kuruduğu için Paleologos Hânedanı (1261-1453) devrinde de pek imar yüzü göremeyen İstanbul, Türklerin eline geçtiği vakit fakir ve harap bir kasaba görüntüsündeydi. Nüfusu 50-60 bin kadardı. Oturulan yerleri, yedi tepesindeki saray ve mâbedler civarı ile limanlar bölgesiydi. Bunları birbirinden büyük bahçe ve bostanlar ayırıyor, Ayasofya meydanından Edirneka-

prı'ya ulaşan meşhur Meşe Caddesinin etrafıyla bir kısım meydanların civarı ve bugünkü Hürriyet Meydanı'ndan Haliç kıyılarına inen bölge de şehrin oturulan yerleri arasında bulunuyordu.

Pek yüksek medenî kabiliyete sahip bir milletin hükümdarı olan Fatih II. Sultan Mehmed Han, İstanbul'u yalnız Türk devletinin siyasî merkezi değil, dünyanın ilim ve sanat merkezi haline de getirmekte azimliydi. Kendisinin fetihten sonraki medenî davranışı, bu gayesinin hakikat olmasını sağlamıştır.

O devirde Ortodoks Hıristiyanlık başı ve temsilcisi Papa olan Katolik Hıristiyanlığın ağır baskısı altında bulunuyordu. Nitekim Türk tehdidi karşısında batıdan her yardım isteyişinde Bizans'a Katolik mezhebini kabul etmesi şart olarak koşulurdu. Ortadokslarsa, Katoliklerden ve onların bu baskılarından nefret ederlerdi. Nitekim son Bizans Başbakanı Lukas Notaras, bu baskıların arttığı bir sırada:

“İstanbul'da Lâtin Kardinallerinin şapkalarını görmektense, Türk sarıklarını görmeyi tercih ederim”, demişti.

Fetihten bir yıl kadar evvel iki kilisenin birleştirilmesine teşebbüs olunmuş ve Roma'dan gelen Kardinal İzidor'un katıldığı bir âyinle 12 Ocak 1452 günü Ayasfoya'da bu anlaşma kutlanmıştı. İmparator Konstantin Dragozes bu işe, sadece gittikçe arttığını gördüğü Türk tehlikesine karşı batıdan bir miktar yardım görmek için katlanmıştı. Başta Patrik olmak üzere saraya mensup rahipler ile ileri derecede papazlar, diakoslar İmparatorla beraber Kardinal İzidor'un idare ettiği Katolik âyinine bulunmuşlar, buna karşılık küçük papazlarla keşişler ve manastır baş papazları âyine katılmayı nefretle red ederek Hristos Pantokratoros kilise ve manastırı (bugünkü Zeyrek Camii) baş papazı olup bu işe şiddetle karşı bulunan Gennadios'a ve onun manastırının çatısı altına sığınmışlardı. İmparator, onlar hakkında hiçbir takibat yaptırmadı.

Bu mesele, Bizans'ın son günlerinde yine canlanmıştı. Türk idaresine girmektense, Katolik olmayı tercih eden küçük bir azınlığa dayanmakta bulunan İmparatorun artık yalnız tek bir kilise mevcut olduğunu ilânına karşılık Gennadios, bunun red ve tel'in eden bir beyannameyi kapısına astığı manastırına çekilip kapandı. Halk Katolik âyini yapılan kiliselere gitmiyor, papazlar kiliseler birliğini kabul edenlerin son nefes âyini yapmak ve cenazelerini kaldırmak istemiyor, keşişler bütün güçleriyle yeni akıma karşı duruyorlardı. Manastır mensuplarının gözleri dönmüş, âdeta akıllarını kaçırmışlardı. Bu sırada duyulmamış bir şey oldu. Büyük perhiz zamanı olduğu halde bir rahibe et yedi, papazların hayretle açılan gözleri önünde başını ve yüzünü örterek müslüman kılığına girdi ve İslâm dinini kabul etti.

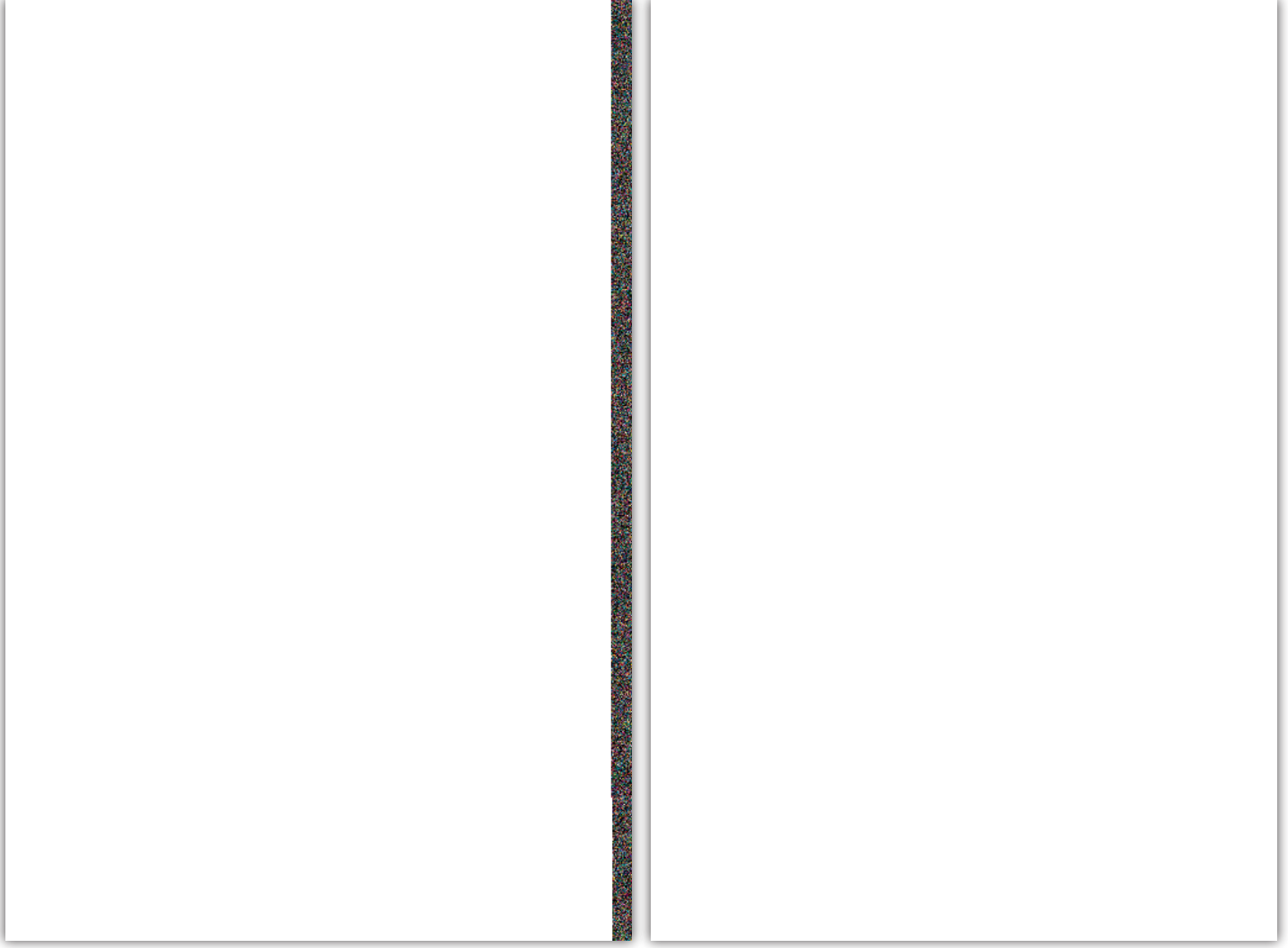
Paskalyayı takip eden 6 Nisan 1453 Cuma günü ise Fatih ordusuyla İstanbul önünde görüldü.

Ortodoksların böyle davranmalarının sebebi, Türklerin her gittikleri yere geniş bir vicdan hürriyeti götürmeleri, idarelerinde yaşayan halkın din ve mezheplerine karışmayıp, aynı zamanda geleneksel bir politika olarak Ortodoksları Katoliklere karşı korumalarıydı. Bu hal, ayrıca Ortodoks mezhebindeki milletlerin, kuzeyden inen zorla Katolikleştirme tehlikesine karşı, Türk idaresini severek ve isteyerek kabul etmelerine sebep olmuştur.

Patrik Seçimi

İstanbul alındıktan ve savaş sona erdikten sonra, Fatih II. Sultan Mehmed Han yeni Hıristiyan teba hakkında can ve mal emniyeti ilân ve kendilerini eşit haklara sahip vatandaş olarak kabul etti. Muhasara başlamadan veya muhasara sırasında şehri terk etmiş olanları geri çağırıldı. 1 Haziran 1453 günü, yani fetihten iki gün sonra, Ortodoks Rumlara yeni bir Patrik seçti. Çünkü eski Patrik Gregorios Mammos, kiliseler birliğine taraftardı. Fatih, Patrik olarak Ortodoks kilisesinin istiklâlini savunmuş olan Gennadios Skolarios'u seçmişti.

Hünkâr, Patrik seçilme töreninin, eskiden olduğu gibi yapılmasını emretmişti. Patrik namzedi onun tarafından parlak bir ziyafete davet edildi.

Fatih Gennadios'la samimî bir sohbette bulundu. Gitme zamanı gelince de, eskiden İmparatorların yaptığı gibi, kendisine kıymetli bir arsa vererek:

“Patrik olunuz. Cenab-ı Hak, sizi muhafaza etsin. Her zaman teveccühümünden istifade edebilirsiniz. Her hususta sizden evvel gelenlerin haklarına ve imtiyazlarına malik olacaksınız” dedi. Böylece, Fatih Ortodoks Partikliğini yalnız yeniden kurmakla yetinmiyor, ona Bizans devrinde sahip bulunduğu bütün hak ve imtiyazları da bahşediyordu.

Fatih, bu hareketiyle üç hedef gözetmiştir: Evvela devleti içinde bulunan Ortodoksları hoşnud ederek kendisine ısındırmak. Aynı gaye ile o sırada mevcut bulunmayan Ermeni Patrikliğini de yeniden kurmuş ve evvelce tanıdığı ve dost olduğu Bursa Ermenilerinin Vartabet'i yani Ruhanî Reisi Hovagim'i İstanbul'a getirip evvelâ Piskoposluğa yükseltmiş, sonra Ark Piskopos rütbesiyle Patrik seçerek Kumkapı civarında Peribleptos (Sulu Manastır) diye anılan kiliseyi Ermeni cemaatine vermiş, Patrikhane olarak kullanmalarına müsaade etmiştir.

Neticede, kiliselerin birleşmesi ihtimalini ortadan kaldırıp Ortodokslarla Katolikler arasındaki düşmanlığın devamını, Osmanlı devletinin çıkarları adına sağlamıştır.

Bunlardan başka, İstanbul'un fethinden sonra almayı düşündüğü yerlerde Türkler lehine bir atmosfer yaratmak ve bilhassa Hıristiyan ruhânileri pasif halde bırakmak, üçüncü hedefini teşkil ediyordu.

Fatih'in Rum Ortodoks tebaaya verdiği haklara göre, Patrik ve öbür papazlar her türlü saldırıdan korunacak, düşmanlarına karşı devletçe himaye edilecek, hiç birisinden hiçbir suretle vergi alınmayacak, Ortodoks kilisesi kendi kanunlarına göre idare olunacak; nikâh, miras, ölü gömme gibi işler Ortodoks inancına göre Patrikhane tarafından yapılacak, kilisenin Ruhanî bir mahkemesi bulunacak ve bu mahkeme ayrıca Ortodoksları âdi suçlarından dolayı yargılayıp dayak ve hapis cezalarına mahkûm edebilecek, Patrikhanenin Sinod adlı meclisi, kiliselerin bütçelerini tayin ve onları idare edecek, dini âyinler, yortu ve paskalyalar tamamen serbest olacak ve alenen törenlerle kutlanacak, bütün bunlara karşı Rum teba, öbür gayrimüslim teba gibi, cizye denilen ve nisbeti malî duruma göre tayin edilip fakirlerden çok az alınan bir vergiye tabi olacaklardı.

Bu büyük medeniyet ve müsamaha örneğini bir İslâm memleketini fetheden hiçbir Hıristiyan hükümdar gösterememiştir. Hatta Katolikler, zaptettikleri Ortodoks ülkelerinde bile bu vicdan hürriyetini tanımamıştır, kendi mezheplerini resmî mezhep olarak ilân etmişler, öbür cemaatlerin ellerinden kiliselerini zorla alıp rahiplerini boğmuşlardır.

Fatih, verdiği bu imtiyazlarla kiliseye cemaat üzerinde kaza hakkı tanıyordu; bu hak ise Bizans imparatorları tarafından bile verilmemişti.

"İslâm Halkı ve İslâm Devletleri Tarihi" adlı eserinde Brochalmann şöyle der:

"Fatih, idaresi altına aldığı Rumların durumunu hemen düzenledi. Ecdadı nasıl Bulgarların ruhanî tesirlerine dokunmamışsa, o da Rum Ortodoks dinî teşkilâtını bütün genişliği ile kabul ve tasdik etti. Hattâ Rum kilisesine Ortodokslar üzerinde kaza hakkı vererek yetkilerini büsbütün artırdı."

Lamartine de "Türkiye Tarihi" adlı eserinde şu cümleyi kullanır:

"Rumlar, dinî müsamananın kendi aralarında, birbirlerine karşı bile gösteremedikleri bu derecesine şahit olunca, II. Mehmed'i takdir ve tebci seslerini göklere kadar yükselttiler."

Ermeni Patrikliği

Yukarıda söylemiş olduğumuz gibi, İstanbul'da ilk Ermeni Patrikliğini de kuran Fatih II. Sultan Mehmed Han'dır. Şimdi, bu meseleye biraz daha eğilelim.

O sırada Osmanlı Devleti sınırları içinde bir Ermeni Patrikliği mevcut değildi. Fatih İstanbul'u alma hazırlıkları için Bursa'dan Edirne'ye gitmeden evvel dostu Ermeni Ruhanî Reisi ve eski Filibe ve Kütahya Vartab'ı Hovagim ile görüşmüş ve kendisine:

“Gönlümde bir niyet var... Olması için dua ediniz.” demişti. Vartab Hovagim, bunun üzerine Kutsal Kitap'tan fal açtı ve çıkan âyeti Osmanlı Hükümdarına okudu.

“Her nereye gidersen kılıcın keskin olsun.”

Hünkâr, bunu unutmadı. İstanbul alındığı zaman esasen burada bir Ermeni kolonisi mevcuttu. Bunlar, yüz yıllardan beri Rumların baskılarına ve ağır hakaretlerine maruz kalmışlardı. Bu yüzden fetih sırasında Türklerin tarafını tutmuş ve ellerinden gelen yardımda bulunmuşlardı. Ermeniler daha evvel Galata'daki Surp Krikor kilisesini Cenevizlilerden satın almışlar ve bir çeşit ruhanî merkez haline getirmişlerdi. Ancak, Fatih Sultan Mehmed Han Patrikhanelerinin İstanbul tarafında olmasını istediği için Peribleptos kilisesini onlara tahsis etmiş ve yeni Patriğe kendi cemaati için Rum Patriğine bahşedilen imtiyazlara benzer imtiyazlar vermişti. Peribleptos=Sulu Manastır 1640 yılına kadar Ermeni patrikliği olarak vazife görmüştür. Ermeniler bu yüzden İstanbul fethinin her yıldönümünde kiliselerinde tören yaparak Fatih Sultan Mehmed Han'a dua etmek suretiyle minnetlerini belirtirler.

Devrin Hususiyetleri

Fatih, devrinin bütün namlı âlimlerini İstanbul'da toplamış; İlâhiyat, Hukuk ve Edebiyat fakültelerini kapsayan ve Sahn-ı Semân adını taşıyan İstanbul Üniversitesiyle buna hazırlayıcı okulları kurmuş, hür ve serbest düşüncenin meşalesini yakmıştır. Topkapı Sarayı resim galerisi, kendisinin üçü Gentile Bellini, biri adı bugün bilinmeyen bir İtalyan ressamı ta-

rafından yapılmış dört resmi dahil, dünya şaheserleriyle doluydu. Onun ölümünden ve II. Bâyezid'in tahta çıkışından sonra ham sofuların kışkırtmasıyla bütün bunlar sokaklara atılmış ve azınlıklar tarafından kapışılıp yabancılara satılmıştır. İşte bu yüzden Fatih'in bir portresi bugün İngiltere'de, bir tanesi İsviçre'de, bir tanesi ise Amerika'da bulunmaktadır. Bunların üçü de Gentile Bellini'nin fırçasından çıkmış olup, İngiltere'de bulunanı, orijinali ile ilgisi kalmayacak derecede onarım görmüştür. Bu resimlerden, yalnız ressamının adı bilinmeyi halen İstanbul Deniz Müzesi'nde bulunmaktadır.

Aslında ise resmi yasaklayan İslâm dini değil, Yahudiliktir.

Fatih devrine şeref veren büyük âlimlerden matematikçi ve astronom Ali Kuşçu İstanbul'da ilk rasathaneyi kuran, biyolog ve tabip Akşemseddin *Hayat-ı Hayvan* adlı eseriyle yeryüzünde ilk defa mikrop teorisini ortaya atan ve ilk kanser araştırması yapan, Hoca Sinan Paşa aklın dinî inanışlar dışındaki hakikatleri araştırıp inceleyebileceğini ilk defa cesaretle müdafaa eden, Tokatlı Molla Lûtfî Yunan ve Lâtin kaynaklarını inceleyip doğu-batı fikir âleminin ilk mukayeseli tenkidini yapan büyük simalardır.

Fatih, İstanbul'u aldıktan sonra kendisini haklı olarak Roma'nın vârisi saymıştı. Bu yüzden Osmanlı hükümdarları Padişah-ı Rûm=Roma İmparatoru, Osmanlı ülkesi ise Memâlik-i Rûm=Roma Memleketleri diye anılmış ve kendisi Roma'nın sahip olduğu bütün yerleri ele geçirmek için İtalya, Rodos ve Mısır seferlerini aynı zamanda açmışsa da ecelden aman bulamamıştır.

Onun devri aynı zamanda öyle bir devirdir ki, bizzat kendisi başkasına karşı haksız bir muamelede bulunduğu için mağdur tarafından dâvâ edilmesi üzerine mahkemeye çağırılmış, bu daveti hemen kabul edip gelmiş, ancak daha evvel mahkeme huzurunda bulunmadığından oturmuş, hâkim bunun üzerine:

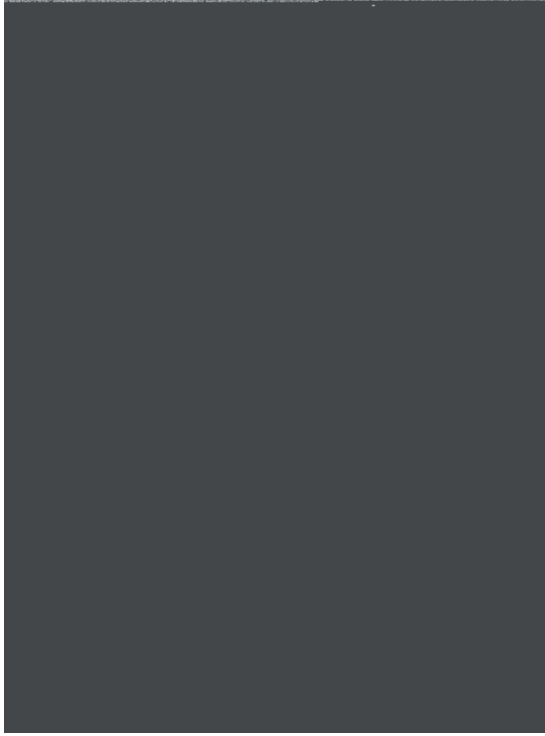
“Oturma Beyim... Hasminla mürâfaa olup ayakta beraber dur!” deyince buna uymuş ve muhakeme sonunda mahkûmiyeti itirazsız kabul etmişti.

O devir, böyle hâkimler ve böyle hükümdarlar devriydi.

Fatih ve Ressam Gentile Bellini

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger, (Çev.: M. Şevki Yazman), "Fatih ve Ressam Gentile Bellini", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 102, Mayıs 1977, ss. 85-88.

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger

Herkes bilir ki, İslâm dininde ve bilhassa Sünnî mezhebinde insan vücudunun resmini yapmak tamamen yasak olmamakla beraber makbul bir hadise de değildir. Bu yüzden İslâm'ın mukaddes saydığı ibadet yerlerinde insan resmine rastlanmamakla beraber, güzellik getiren süs ve sanat eserleri her yerde görülür. Hatta eski Arap halifelerinin çöldeki kasru'l-amra saraylarında bile insan resmine rastlanabilir. Şii mezhebine mensup olanlarda ise daha müsamahalı davranılarak minyatür veya mozaiklerle duvarları, kitapları süslemek ve bu arada çeşitli insan resimleri yapmak daha yaygındır.

Osmanlı padişahlarında da sanata ve süse karşı teveccüh gösterenler vardır ve bunların başında Fatih Sultan Mehmed gelir. Fatih zamanında Venedik, Floransa, Ceneviz devletleriyle zaman zaman bu hususlarda yazışmalar olduğu, sanat erbâbından, ressamlardan, heykeltıraşlardan istifadeye kalkışıldığı bilinen bir hakikattir. Bilhassa harp sanatları, teknikte gördükleri ilerlemeler, top dökümcülüğü, kale inşaatı, gemi yapımı işlerinde birçok Macar, Romen, Alman, İtalyan ustalardan istifade ettikleri ve bunları kendi memleketlerine getirdikleri ve yararlandıkları muhakkaktır. Kanunî Sultan Süleyman zamanında Avusturya İmparatorunun sefiri olarak Türkiye'ye gelen ve uzun zaman burada kalan Busbecq'in "Türk Mektupları" bu hususlardan uzun uzun bahseder.

Batının bu sanatkârlarından istifadeye kalkanların başında ise Fatih Sultan Mehmed'i görüyoruz.

Venedik'ten Bir Ressam İsteniyor

Bir taraftan Bizans'ı ve onun başkentini ele geçiren, Batı ile hemen dâimi mücadelede bulunan bu padişah, Batı'nın ve Hıristiyanlığın amansız düşmanı olmakla beraber, oranın sanat sahasındaki ileriliğinden istifadeyi asla ihmal etmemiştir. Bu hususta bizzat kendi oğlu II. Bayezid ile mukayese edilemeyecek kadar ileri görüşlü ve müsamahakâr davranmıştır.

Venedikliler'le uzun çarpışmadan ve onlar için hiç de latif olamayan 1479 muahedesinden sonra ve 1 Ağustos 1479 tarihinde Venedik şehrine, Fatih'in Yahudi asıllı ve yarı resmî sefiri veya iş adamı olarak birisi gelir. Elinde Venedik Devlet Başkanı Pietro Mocenigo'ya yazılmış bir mektup vardır. Mektupta Fatih'in torunlarından birinin İstanbul'da yapılacak sünnet düğününe, Venedik başkanı davet edildikten sonra, kendisinden “un boun Pittero”, yani iyi ressam göndermesi rica ediliyordu. Venedik sanatkârlarına karşı gösterilen bu teveccühten, başkan çok memnun oldu ve beş seneden beri sarayında çalıştırdığı Bellini'yi göndermeye karar verdi. Kendi sarayındaki işleri ise Bellini'nin küçük kardeşi Giovanni yürütecekti.

Fatih, ressamdan başka, bir heykeltıraş ve bir de bronz dökümcüsü istemişti. Buna talip sanatkârları bulmak kolay olmadı. Donatella sanat mektebinden istendi, bidayette talip olanlar çıktı ama, sonunda memleketlerinde çalışmayı ve emniyet içinde bulunmayı tercih etmiş olacaklar ki gitmekten vazgeçtiler.

Bellini İstanbul'da

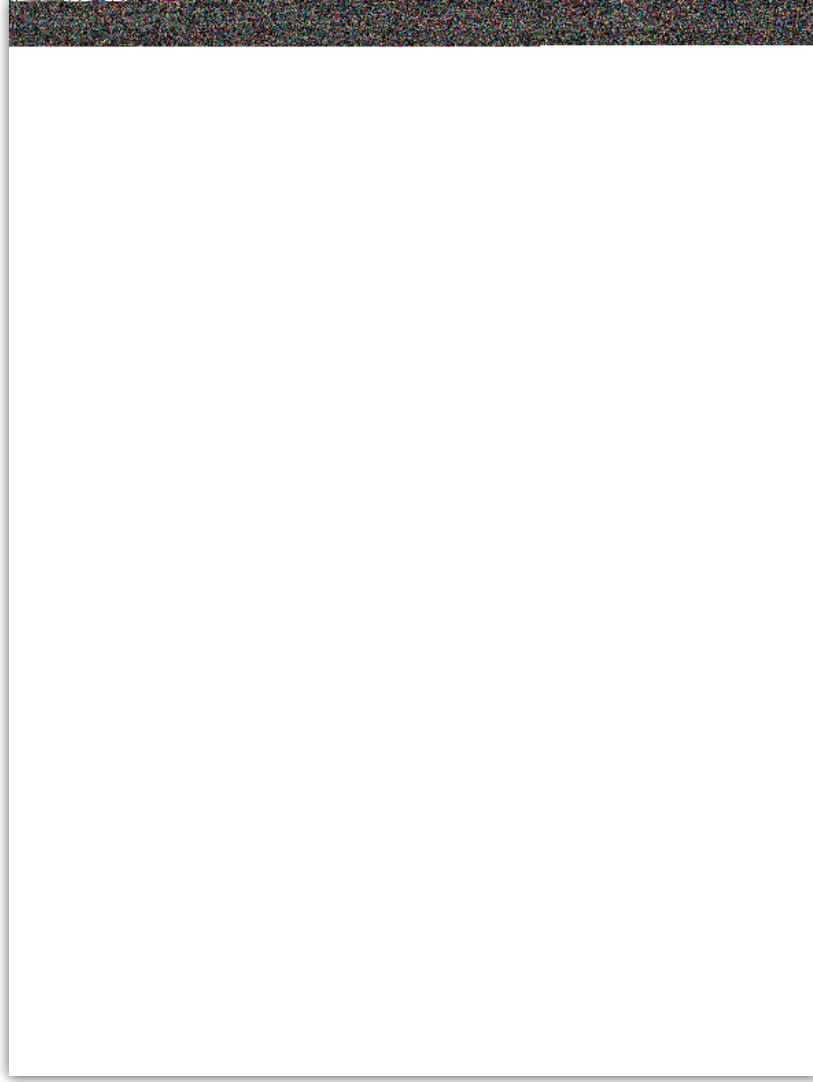
1479 senesi eylül ayının üçüncü günü Gentile Bellini yanında iki yardımcısı, iki tane de dışarıdan bulduğu sanatkârla beraber bir kalyona binerek denizden İstanbul'un yolunu tuttu. Eylül ayının sonlarına doğru da salimen İstanbul'a ulaştılar. Yol masraflarının tamamını Venedik başkanı ödemişti. Fakat İstanbul'a geldikten sonra, Fatih de ayrıca kendilerine bol bol yol parası ödedikten başka, bundan sonraki masraflarının saraydan ödenmesini ve kendilerinin tam bir misafir olarak sarayda ağırlandıklarını emretti.

Bellini'yi İstanbul'da çok iş bekliyordu. Bir defa yeni inşa edilmiş Topkapı Sarayı'nın duvarları bomboştu, bunlar tezyinat ve resim istiyordu. İstanbul'da kaldığı 15-16 aylık zaman arasında hemen fasılasız çalıştı, birçok şeyler yaptı, fakat bugün bunların izlerini dahi bulmak mümkün olmuyor. İleride görüleceği üzere, Fatih'e nazaran çok mutaassıp olan oğlu II. Bâyezid, babasının ölümünden sonra bu sanat ve ressamlık eserlerinin hemen hepsini sildirmiş, ortadan kaldırmış ve bizzat babasına ve Cem Sultan'a ait resimleri yırttırmamış ise de, bunların pazara çıkarılmasına göz yummuş veya bizzat kendisi pazara göndertmiştir. O derecede ki bugün üstad Bellini'nin yaptığı ve geride bıraktığı resimler, saray arşiv veya müzelerinde değil, pazarlardan satın alınarak çeşitli eller değiştiren ve bugün bir İngiliz'in veya Londra galerisinin eline geçen bir İsviçreli veya Amerikalı'nın elinde bulunan resimlerden Fatih'in portresini görebilmekteyiz.

Fatih Sultan Mehmed, Bellini'yi ve sanatını çok takdir etmişti. Onun çalışmasını uzun boylu seyrederek, insan ve hayvanların kısa zamanda ve asıllarına mutabık resimlerini çizmekte gösterdiği maharete hayran kalırdı. Resimler bayağı canlı hissini verirlerdi. Fatih çok defa bunları seyredip kendi fikirlerini de söylerdi. Fakat şimdi bu yapılmış işler hakkında bilgimiz çok azdır. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi bunlar sarayda aynı itina ile muhafaza edilecek yerde, Fatih'in ölümü ile birlikte ortadan kaldırılmalarına, oğlu II. Bâyezid bütün gayreti göstermiştir. Sarayın iç tezyinatında bugün Bellini'nin olması muhtemel tek bir resme dahi rastlanmadığı gibi dışarıda görülen resimler de, II. Bâyezid'in tahta çıkmasını müteakip çarşı ve pazara dağılan veya dağıtılan birkaç resme inhisar etmektedir.

Bunların başında Bellini tarafından yapıldığı tesbit edilen iki resim gelir. Bunlardan birisi Fatih'in hasta ve muztarip zamanında yapılmış bir resimdir ki, İstanbul'da Batılı birinin eline geçmiş, Venedik'e getirilmiş ve 1877-80 seneleri arasında İstanbul'da İngiliz sefirliği yapmış olan Henri Layrd tarafından satın alınmış ve ölümünden sonra da karısı tarafından Londra'ya

götürülerek, Millî Galeri'ye hediye edilmiştir.

Bu tablonun Bellini'nin orijinal resmi olup olmadığı hayli tartışılmış ve mütehassıslarınca yapılan uzun araştırmalardan ve ışın tatbikinden sonra, üzerinde bazı yeni işlemler, ilaveler olmakla beraber, Bellini'ye ait bir eser olduğu mütehassıslarca tesbit edilmiştir.

Diğer bir resim ise, Fatih'i, oğlu ile birlikte gösteren tablodur. Oğlu hakkında hiçbir izahat bulunmadığına göre, bunun kimliği de şüpheyeye düşmüştür. Fatih'in çok sevdiği malum olan oğlu Şehzâde Mustafa olamaz. Zira şehzâdenin 1450-1474 seneleri arasında yaşadığı malum olduğuna ve Bellini'nin 1479 senesinde İstanbul'a geldiği bilindiğine göre, Şehzâde Mustafa'yı görmüş olması ve resmini çizmesi söz konusu olamaz.

II. Bâyezid ise bu sıralarda Amasya'da bulunuyordu ve babasının kardeş öldürmeyi mübah gören kanunu karşısında, baba öldürmenin de caiz olduğuna kanaat getirmiş bir vaziyette duruyordu, babasıyla arası pek iyi değildi. Bu resim ona da ait olamazdı. Olsa olsa Şehzâde Cem'e ait olması kabul edilebilir.

Şurası da var ki, bizzat Şehzâde Cem de devamlı olarak Konya'da kaldığına göre, bu gencin Fatih'in kendisinden, sohbetlerinden, şakalarından hoşlandığı söylenen ve adı (Kral Oğlu İshak Bey) diye çıkan son Bosna Hersek Kralının Fatih'in sarayına gönderdiği oğlu da olabilir.

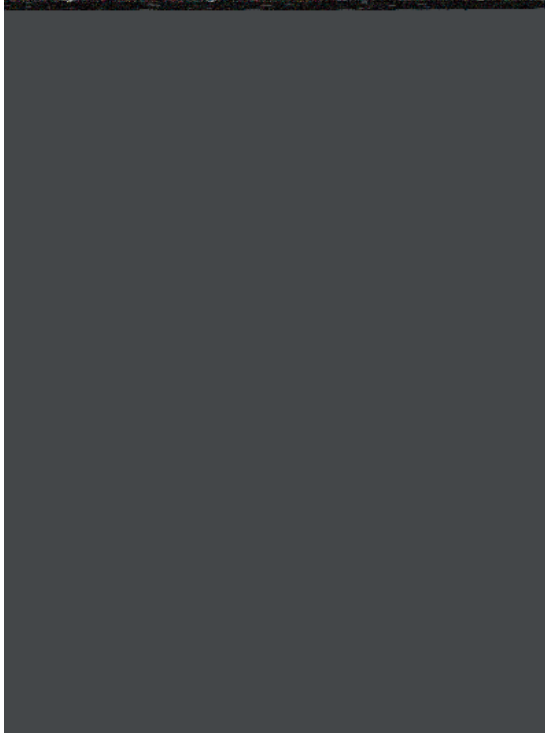
Bundan otuz beş sene evvel ortaya çıkmış ve Bellini tarafından yapılmış ve halen bir Amerikalı tarafından satın alınmış Fatih Sultan Mehmed'e ait resim neşredilmişti. Verilen habere göre bu resim, 1933 tarihinde Moskova'dan Paris'e kaçan Zacharij Byrtschanski adında eski bir Rus tüccar tarafından getirilmiş olup, çarların eski saraylarından ele geçirilmiştir. 21x16 cm. büyüklükte bir ceviz tahta üstüne çizilmiş resim, Layard'ın evvelce almış olduğu resme çok benzemektedir ve Bellini'nin olması da muhtemeldir.

Yalnız sultanın omuzuna kadar sarkan sarığın ucu mütehasısları şaşırtmıştır. Çünkü Osmanlı padişahlarında bu çeşit sarığa rastlanmaz. Sarığın biraz da süs mânasına gelen bu tarzı daha ziyade Fâtımî halifeleri veya onların yüksek rütbeli memurlarında görülmüş, fakat Osmanlı padişah ve halifelerinde ise bid'at (haram) telâkki edilmiştir. Bu sebeple bu resmin Bellini'den ziyade sonradan esas resim model alınarak yapılmış olması şüphesini uyandırmaktadır. Bu resmin Rusya'dan nasıl geldiği hakkında Avusturya'da yapılan bir tetkik ise, Moskova'da III. İvan zamanında ve Paleolog hanedanına mensup karısı Zoe/Sophia zamanında saraya geldiği ve menşei hakkında tam bir bilgi bulunmadığı tesbit edilmiştir. Şurası muhakkak ki, bu resim de ötekilerden pek farklı değildir ve zamanına göre ağaçtan tablolar üzerine yapılmıştır.

Fatih, Fatih'in Vefatı ve Avrupa'daki Akisleri

Fuad Günel

Fuad Günel, "Fatih, Fatih'in Vefatı ve Avrupa'daki Akisleri", *Fikre Sanata Ruha Tohum*, Yıl: 9, Sayı: 102, Mayıs 1977, ss. 10-15.

Fuad Günel

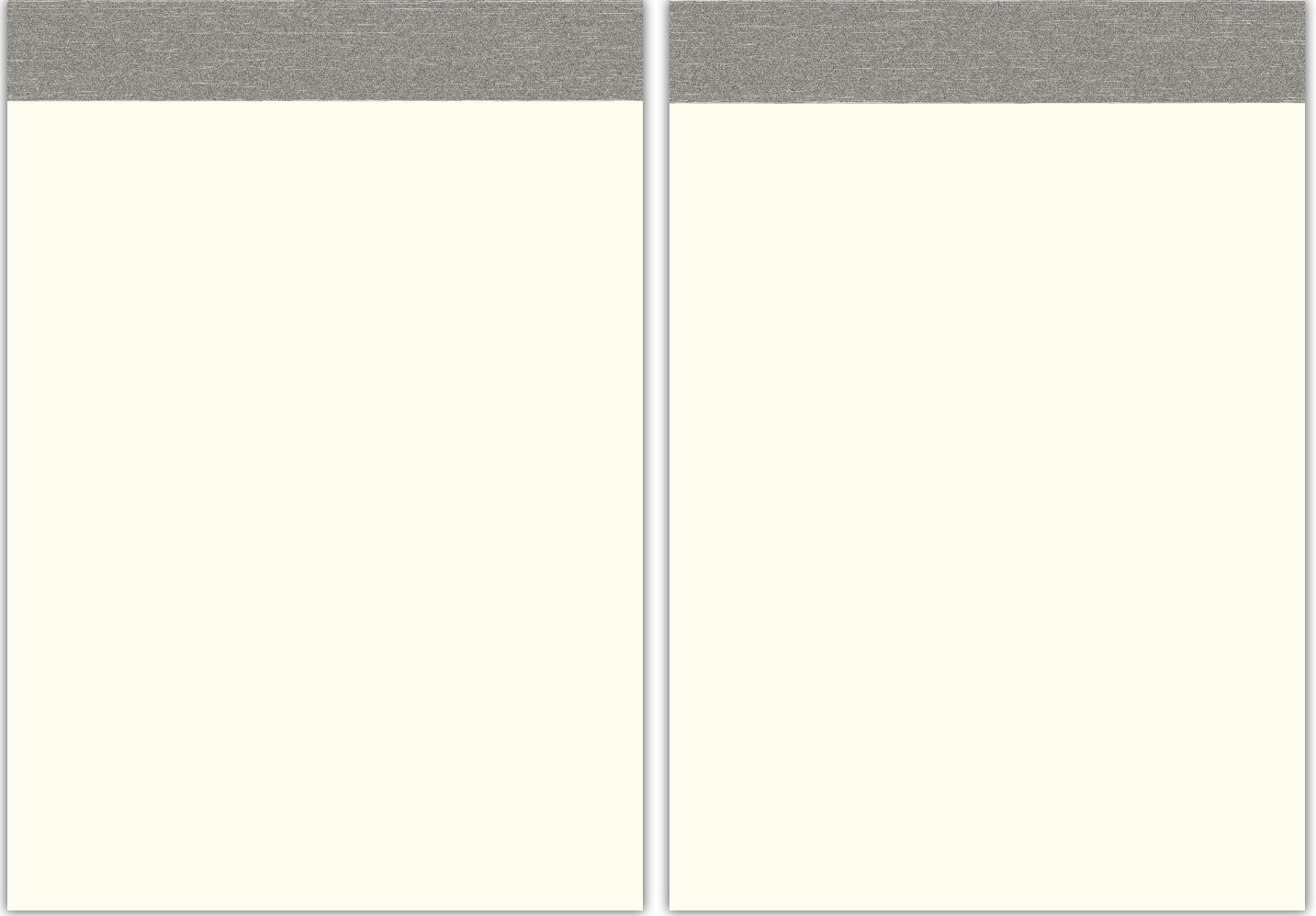
Cennet Mekân Fatih Sultan Mehmed Han, Rumeli Hisarının yapılış sebebini öğrenmek için kendisine gönderilen Bizans elçisine, "Benim iktidarımın ulaştığı yere senin imparatorunun emelleri bile ulaşamaz." demişti.

Bu iktidarın, bu kudretin sırrını biz, onun şu sözlerinden öğreniyoruz: "Garazım kale zaptetmek değildir. Bana teslim edilen şariat ve adalet kılıcının hakkını yerine getirmek ve vazifemi tamamlamaktır." Fatih Sultan Mehmed Han'ın, Doğu Roma'nın merkezi olan Bizans'tan; İstanbul'dan sonra, Batı Roma'nın merkezi ve Türk Akıncılarının "Kızıl Elması" olan Roma şehrini almayı düşünmesi pek tabii idi. 28 sene bıkip usanmak bilmeden devam eden akın ve gazalar, Fatih'e İtalya'nın fethini müsait kılacak ortamı hazırlamıştı. İtalya'nın coğrafyasını en ince teferuatına kadar bilmesi, tesadüf değildir.

Rönesans devrinin büyük bilgini Georgies Trapezentinos: "II. Mehmed, şüphe yok ki Kirus'tan da, Büyük İskender'den de, Sezar'dan da büyüktür. Hatta bir kelime ile söylenecek olursa, gelmiş geçmiş bütün hükümdarların üstündedir." demektedir.

Aynı çağda yaşayan bir başka Hıristiyan tarihçi ise şöyle der: "II. Mehmed şan ve şeref bakımından Büyük İskenderi, hatta Roma'yı bile gölgede bırakmıştır."

Fatih'i şahsen tanımış olan Zorzo Dolfin, onu şu kelimelerle tavsif ederken ya kasten veyahut da ondaki cihad ruhunu kavrayamayışından dolayı bazı

hatalara düşüyor. “II. Mehmed nadiren güler. Zekası daimi bir çalışma halindedir. Çok cömerttir. Tasarılarında inatçıdır.” (Düşündüğünü azimle icra etme iradesine sahiptir.)

“Her konuda harîs olduğunu söyleyebilirim. Büyük İskender gibi şana şerefe doymak bilmez.” (Yanlış ve kasıtlı bir görüştür bu... Aslında Fatih'teki bu hal, İlay-ı Kelimetullah davasında usanma bilmeyen çelikleşmiş bir iradeden başka bir şey değildir.)

“Her gün belirli bir vaktini okumaya ayırmıştır. Roma Tarihi, Herodot, Laerce, Titus, Livius, Quinte-Cource ile Papaların, Almanya İmparatorlarının, Fransa ve Lombardiya krallarının tarih yazarlarının eserleri okuduğu tarihler arasındadır. Türkçeden başka, Yunanca ve Sırpçayı iyi konuşur.

“İtalya'nın coğrafyasını en ince teferruatına kadar bilir.

“Avrupa'daki bütün devletleri yakından tanır. Büyük bir Avrupa haritasını yanından ayırmaz.”

Avrupalılara göre Fatih, Roma İmparatorudur ve dünyanın en büyük hükümdarıdır. Rönesans bilginlerinden Georgios Trapizentinos bu hususta şöyle demektedir: “II. Mehmed Roma İmparatorluğuna son vermiş değil-

dir. Osmanoğulları ile bu imparatorluk devam etmektedir. Yalnız imparator bu kere İslâm dinindedir. Zaten Roma İmparatorlarının hepsi aynı din ve mezhepten değillerdi. İlk imparator putperest idi. Sonrakiler Hıristiyan ve daha sonrakiler Ortodoks oldular.”

“Hiç kimse şüphe edemez ki, II. Mehmed Roma İmparatorudur. Zira İmparatorluğun taht şehri olan İstanbul’u elinde tutan hükümdar, gerçek ve meşru Roma imparatorudur. II. Mehmed’in İstanbul’u kılıcı ile kazandığı fikrine kapılmak yanlıştır. Bu makamı kendisine ancak Allah vermiştir.”

“II. Mehmed Roma İmparatorudur. Augustos’un zamanımızdaki halefidir. Roma imparatoru olan zât ise bütün arzın en büyük hükümdarıdır. II. Mehmed yeni sıfatına layıktır. Zira zamanımızın birçok ilimlerinde hayran olunacak derecede bilgindir. Klasik Yunan dilini en iyi bilenlerden olduğu muhakkaktır.”

Evet, Avrupalılara göre o, bir Roma İmparatorudur.

Müslümanlara göre ise o, şariat ve adalet kılıcının hakkını yerine getiren büyük bir hükümdar, Muhteşem Peygamberin^(sav) mucizesine makes olmuş şerefli bir kumandandır; Ebu’l-Feth’dir.

Kendisine karşı birleşen haçlıları, bir başka ifade ile “Haçlılar Koalisyonunu” parçalayarak, çeyrek asrı aşkın bir zamandan beri fetihten fetihe koşan Fatih Sultan Mehmed, 1479 yılında donanmasına hareket emrini vermişti. Bu emirle Gelibolu’dan hareket eden Türk donanması, leventlerini Otranto’ya çıkardı. İtalyan çizmesinin topuğu Osmanlılar tarafından feth edilmişti. 11 Ağustos 1480 tarihinde Otranto kalesi düşmüş, İtalya’da panik başgöstermişti.

Papa IV. Sixtus, Roma’nın her an için işgal tehlikesinde bulunduğu farkında idi. Güney Fransa’da papalara ait Auignan şehrine çekilmek üzere hazırlık yapıyordu.

Bir an Sicilya’dan Alplere kadar bütün İtalya heyecanla titredi...

Muhteşem Lorenzo, Fatih’in resmini taşıyan madalyonlar bastırmaya başladı.

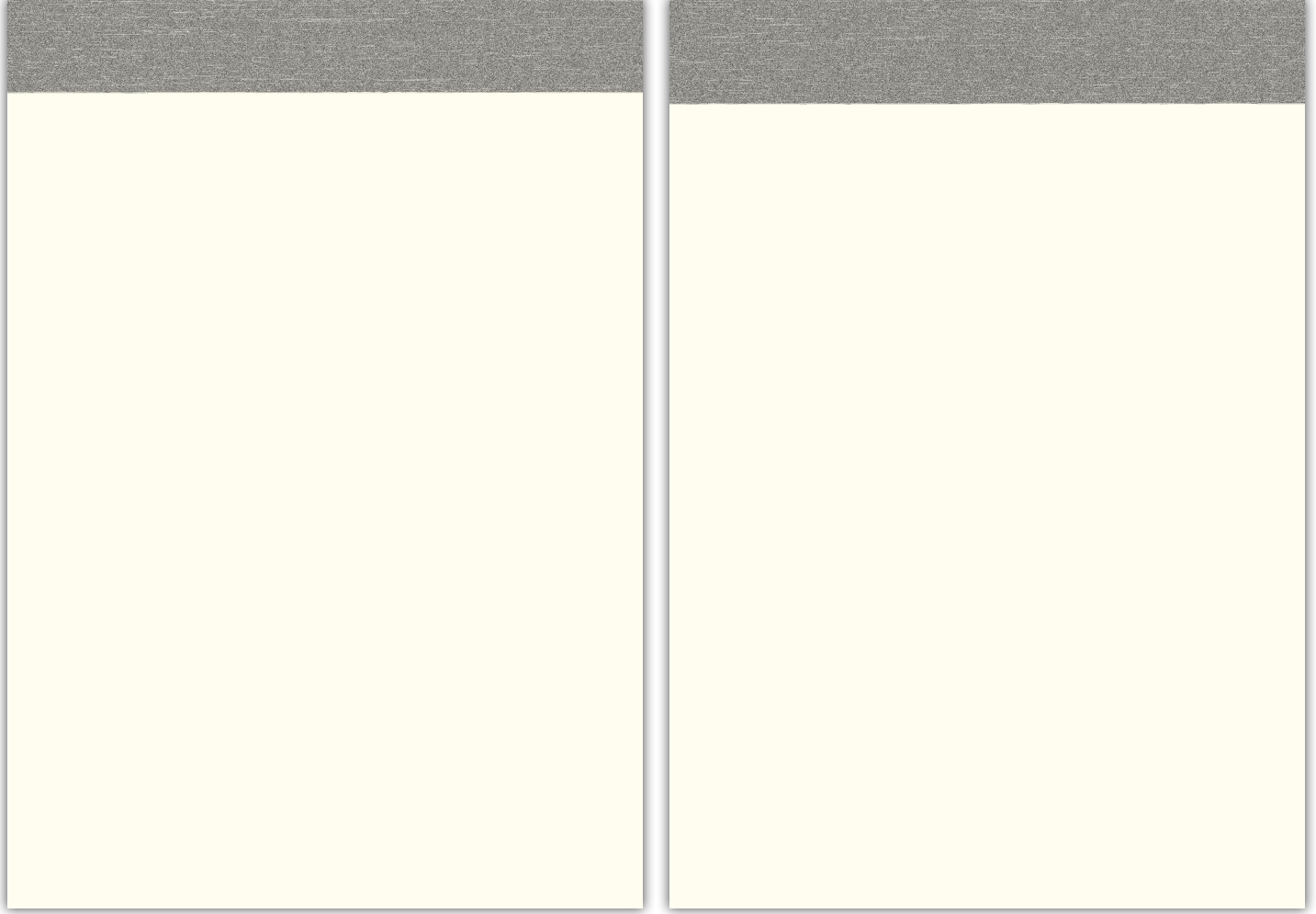
Bugün elimizde bulunan bu madalyonların bir tarafında 3 imparatorluk tacı vardır. Bunlar, Fatih’in sahip olduğu Türkiye, Doğu Roma ve Trabzon İmparatorluk tacları idi.

Madalyonun üst kısmında boş bir taht resmi bulunmaktadır. Bu taht Fatih tarafından işgal edileceği umulan Batı Roma İmparatorluğu tahtı idi.

Bu madalyondaki Latince ibarelerden Napoli Krallığına ait Güney İtalya ve Sicilya’nın Fatih’in meşru ülkeleri kabul edildiği anlaşılmaktadır.

Kral Ferrante, Papaya ve diğer hükümdarlara şöyle yazıyordu:

“Güney İtalya düştü mü, Orta İtalya’da Türkleri durduracak hiçbir kuvvet yoktur...”

Roma şehrinin etrafına kazılan derin hendekler mi dünya tarihinin en müstesna şahsiyetini İtalya'da durduracaktı?

Dünyanın bu rakipsiz şekildeki en büyük hükümdarını, panik halinde Napoli ve Ostia limanlarına yığılan Napolililer ve Romalılar mı?

Avignon'a; Fransa'ya kaçmaya hazırlanan papa mı?

Türk donanmasının çıkarma hareketini uzaktan seyreden Hristiyan Avrupa'nın bir numaralı deniz kuvveti Venedik Donanması mı?

Fatih'i, "Batı Roma İmparatoru" olarak şimdiden selamlayan şenlikler hazırlayan Floransa ve Ferrara Cumhuriyetleri mi?

Fatih'i durduracak hiçbir kuvvet görünmüyordu.

Fatih'in Vefatı

Fatih Sultan Mehmed'in ölümünün üzerindeki sır ne yazık ki henüz kaldırılamamıştır. Tarihçilerin bir kısmı onun zehirlenerek öldürüldüğünü ileri sürerken, büyük bir kısmı da tabii bir ölümle hayata gözlerini yumduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu ikinci grup Fatih'in ölümüne, dedelerinden irsi olarak geçen damla hastalığının ve şiddetli romatizma rahatsızlığının sebep olabileceğini ileri sürmektedirler.

Zehirlenerek öldürüldüğünü ileri süren Prof. Babinger ise İtalyan arşivlerine dayandığını ifade ederek özetle şunları söylemektedir: Fatih'i, Yakup Paşa zehirlemiştir. Asıl adı Maestro Lacobo olan Yakub Paşa, Fatih'in hususi hekimidir. Bir İtalyan yahudisidir ve ihtida etmiştir.

Venedik Docu Cristofora Moro ile Yakub Paşa, Fatih'in katlini hedef alan bir anlaşma yapmış, fakat bunu gerçekleştirememiştir, diyen Babinger, bir başka makalesinde bunu gerçekleştirdiğini ileri sürerek tezadı düşmektedir.

Bununla beraber yapılan anlaşma çok calib-i dikkattir:

1. Suikast gerçekleştiği takdirde Yakub Paşa'ya 250.000.000 lira tutarında para ödenecek,
2. Venedik vatandaşlığına kabul edilecek,
3. Kendisi ve ailesinin bütün ihtiyaçları eksiksiz temin edilecek,
4. Kendisinin soyundan (Yakup Paşa'nın neslinden) gelenler ilâ nihâye bolluk içinde yaşayacaklar. Kıtlık yüzü görmeyecekler.

Fatih, Nisan ayının sonunda son seferine çıktığı zaman zehirleniyor. Gebze'de Hünkâr Çayırında sancıları şiddetleniyor. Yanlış ilaç verildi iddiası ile daha kuvvetli bir zehir verilip Fatih, şehit ediliyor. Bu, Fatih'e yapılan 15. su-i kasttir ve hedefini bulmuştur. Vaziyet askerler tarafından anlaşılır ve Yakub Paşa öldürülür.

Hadise, gözlerinin önünde cereyan ettiği halde müdahale etmeyen İranlı başhekim Hamideddin Lari ise, bu hadiseden 4 yıl sonra 1485 yılında II. Bayezid tarafından kendisine yüksek miktarda afyon içirilmek suretiyle öldürülerek cezalandırılmıştır.

Tursun Bey tarihindeki şu beytten, Fatih Sultan Mehmed'in 3 Mayıs Perşembe günü öldüğünü öğreniyoruz:

“Sekiz yüz seksen altıncı yılında Rebiülevvelin dördüncüsünde.”

Ölüm tarihine dikkat edilirse 3 Mayıs olduğu görülür. Cihan tarihinin kaydettiği bu yegâne Fatih'in öldüğü veya öldürüldüğü gün, matem tutulmazsa da, hiç olmazsa hüznün duyulur; hüznün duymak gerekir.

Ne büyük gaflettir ki biz o günü, yani üç Mayıs'ı bayram ilan etmiş, en bü-

yük Türklerden birinin öldüğü günü Türkçüler Bayramı olarak kabul etmişiz. Bu kelimenin tam manası ile gaflettir. O günü bayram olarak kutlayan kardeşlerimiz, bu acı gerçek üzerinde düşünmeli ve bir çare bulmalıdırlar.

Fatih'in Vefatının İstanbul'daki Akisleri

Mevlânâ soyundan olan Vezîr-i Âzam Karamanî Mehmed Paşa, ordu-gâh ile İstanbul'un bütün ilgisini kesmesine rağmen acı haber 12 saat geçmeden duyuldu.

Yahudî asıllı Maestro Lacobo'nun (Yakub Paşa) karanlık rolünü öğrenen halk, Yahudi dükkanlarına hücum edip târümâr etti.

Zehirlenmenin âmili olan Venedikli tacirlerin malları ve dükkanları da aynı akıbete uğradı.

Hükûmet, Venedik Balyozu (Büyükelçisi) Giritti'nin sarayını muhafaza altına aldı.

Âşıkpaşazâde meşhur tarihinde şu manzumeye yer vermiştir:

*“Tabibler şerbeti kim verdi Hân'e
O Hân içdi şerâbı kaane kaane
Ciğerin doğradı şerbet o Hân'ın
Hemîn dem zari etdi yâne yâne
Dedi: 'Niçûn bana kıydı tabîbler
Boyadılar ciğeri cânı kaane'
İsâbet etmedi tabîb şerâbı
Tımarları kamu vardı ziyâne
Tabîbler Hân'a çok taksîrlik etdi
Budur doğru kavil düşme gümâne.”*

Fatih'in ölümü duyulduğu zaman İstanbul'daki durum bu oldu.

Fatih'in Vefatının Avrupa'daki Akisleri

Avrupa bu haberle korkunç bir sevinç sarasına tutuldu.

Venedik'in İstanbul büyükelçisi Battista Giritti'nin, Fatih'in ölümünü Venedik Cumhuriyet Senatosu'na bildiren tarihî mektubu şu cümle ile başlıyordu: “La Grande Aquila È Morta!=Büyük Kartal Öldü!”

Venedikli kurye (haberci) bir sürü at çatlatmak sureti ile haberi, Fatih'in ölümünden tam 16 gün sonra, 19 Mayıs'ta Venedik'e ulaştırmaya muvaffak oldu. Mayısın sonuna doğru haber Roma'da da duyuldu.

Haziranda Avrupa'ya yayıldı.

Temmuzun başında bütün dünya bu muhteşem Türk'ün ölümünü öğrenmişti.

Bütün İtalya'da toplar atıldı, günlerce şenlik yapıldı. Bilhassa Roma'da sevinç son haddindeydi. Papa bagajlarını çözdürdüğü, bavullardaki elbiseleri yeniden askılara astırdı, Fransa'ya Avignon şehrine gitmekten vazgeçti. Papa, derhal bir ferman yayınlarak bütün Avrupa kiliselerinde 3 gün 3 gece çanların çalınmasını “şükür ayini” yapılmasını emretti.

Roma'da Santa Maria del Popolo Kilisesinde yapılan büyük şükran ayinine bizzat Papa IV. Sixtus başkanlık etmiş, etrafına bütün kardinalleri almıştı. Kardinaler al renkte üniformaları ile göz kamaştırıyorlardı. Kilise binlerce mumla aydınlatılmıştı. Dışarıda toplar atılıyor, çan sesleri kulakları sağır ediyordu.

3 Haziranda yeni bir ayın yapıldı. Şenliklerin ardı kesilmiyordu.

Venedikli tarihçi Giovanni Sagredo, “Bu olay, (Fatih'in ölümü) Hıristiyanlık ve İtalya için büyük saadet oldu.” diyordu.

Elbette onlar için saadet olacaktı. Çünkü Fatih'in ölümünden ancak 40 yıl sonra Avrupaya ilk sefer (1521 Rodos Seferi) düzenlenebildi.

Fatih Sultan Mehmed Cennet Mekân 30 yıl 2 ay 14 gün süren ikinci padişahlığı boyunca, 2 imparatorluk, 4 krallık, 11 prenslik ve dükalık, cem'an 17 devleti cihan haritasından silerek Osmanlı topraklarına katmıştı.

Daha yüzlerce şehir, binlerce kale, kasaba ve ada fethedilmişti.

Tuna ile Fırat ve Toroslar arasında sağlam bir surette yerleşen Fatih, Kırım Hanlığını da imparatorluğun topraklarına ilhak ederek, devletin kuzey sınırını Moskova eteklerine dayamıştı.

Orta ve Doğu Anadolu ile Güney ve Karadeniz fetihleri ise ebedi olmuştur. Ebedi kalacaktır.

Fatih'in Cenaze Merasimi

II. Bayezid, 21 Mayıs 1481'de İstanbul'a gelip 22 Mayıs'ta toplanan divanda, oğlu Korkud'dan saltanatı resmen teslim alarak tahta çıktı. Ancak bundan sonra Fatih'in cenaze namazı kılınabildi.

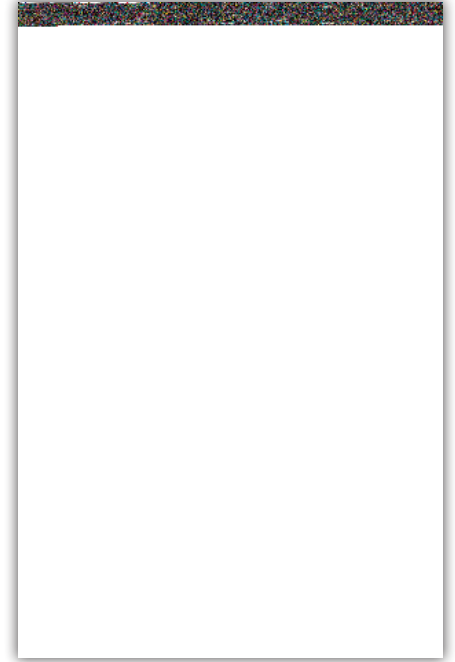
Bugünkü İstanbul'un büyük ve eski semtlerinden birine Vefâ mührünü vuran Zeyniye tarikatı şeyhlerinden Şeyh Muslihiddin b. el-Vefâ, "Er kişi niyyetine..." diyerek Fatih'in cenaze namazını kıldırmıştır.

II. Bayezid, babasının cenazesini omuzuna almış, ulemâ, vüzerâ ve ümerâ kendisini taklit etmişlerdir. Türk adeti üzere kuyrukları kesilmiş ve eğerleri tersine çevrili atlarını cenazesinin önünde yürütmüşler, sarığını ve kırılmış yaylarını ise tabutunun üstüne koymuşlardır.

Bu merasime Türk dünyasının hakim olduğu bütün İslâm âleminde olduğu gibi, muhtemelen tarikat erbabı sancakların ve davulları, Hıristiyanlar ise ellerinde İncil ve yanmış büyük ayin mumları, Yahudiler de ellerinde Tevratlarla iştirak etmiş olmalıdır. Saray-ı Cedîd'de başlayan merasim, Yeni Cami'ye (bugünkü Fatih Camii) kadar devam etmiş, merasimi müteakip Fatih'in merkadine destârî (sarığı) ile kılıcı konmuştur.

Satırlarımızı şair Avni'nin bir beyti ile noktalayalım:

*"Zülfünün zencîrine bend eyledi şâhum beni
Kulluğundan itmesün âzâd Allah'um beni."*

Fatih, İlim ve Sanat

İhsan İlgar

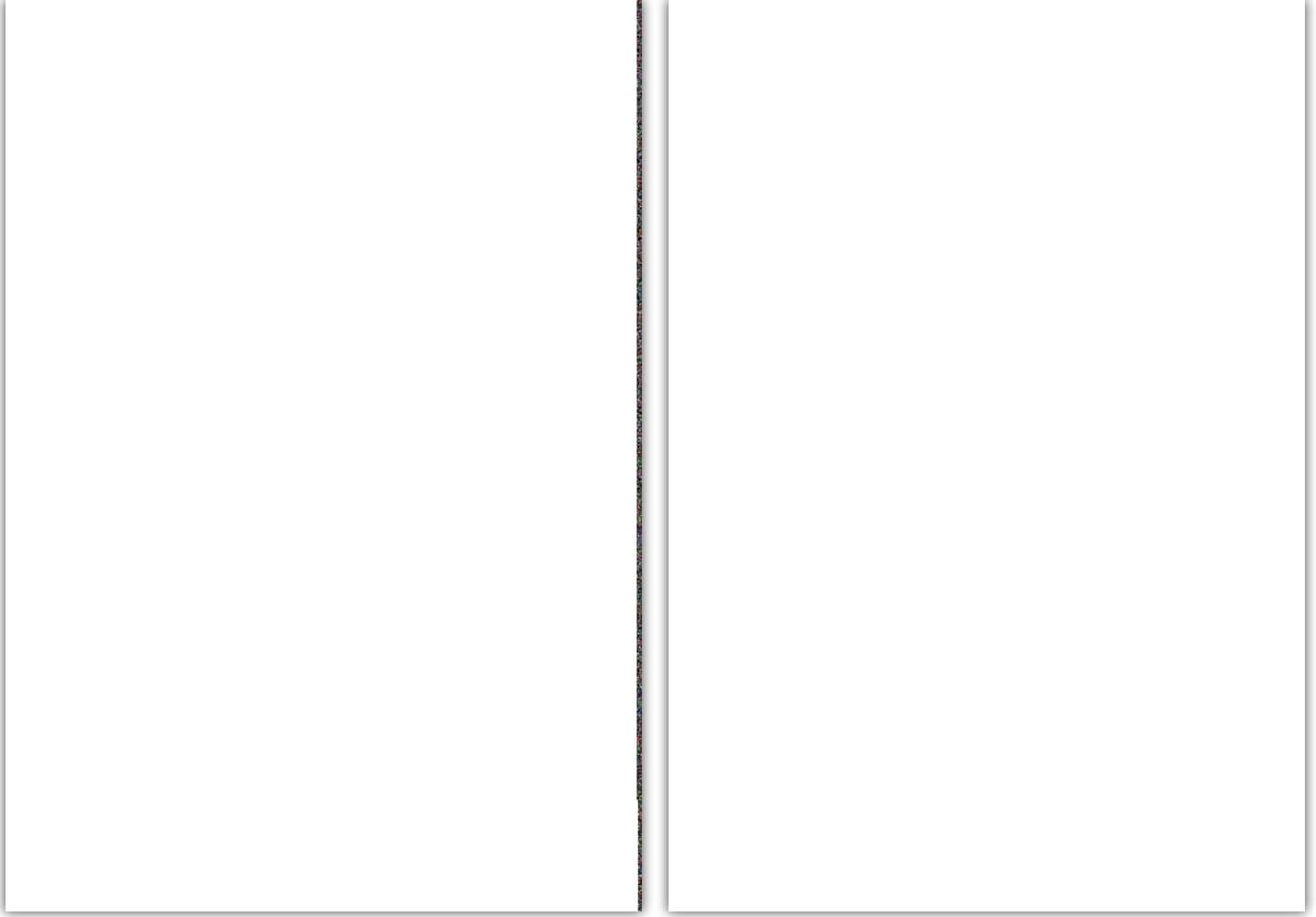
İhsan İlgar, "Fatih, İlim ve Sanat", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 102, Mayıs 1977, ss. 28-29.

Fatih Sultan Mehmed Han, o zamana kadar hiçbir Müslüman devlet başkanının cesaret edemediği bir işe girişerek, kendi portresini yaptırmıştı. Türk padişahının ilme ve güzel sanatlara gösterdiği yakın alâka öylesine bir heyecan uyandırmıştı ki, Avrupa'nın ileri gelen âlim ve sanatkârları, eserlerini ona göndermek için yarış ediyorlardı.

İstanbul'u alarak Bizans devletine son veren, dünya tarihinde bir çağı kapayıp, bir çağı açan Fatih, 1479 yılında Venedik'e yazdığı mektupla, insan resmi yapmakta usta bir ressamla bir heykeltıraş ve bir de tunç dökebilecek bir sanatkârın gönderilmesini istemişti. Venedik'in İstanbul'daki elçisi de bu isteklerin geciktirilmemesinin faydalarını devlete duyurmuştu.

Kendinden önce gelen bütün hükümdar ve devletlerin üstünde bir vatan yaratmak, bir devlet kurmak amacıyla olan Fatih'in istekleri elbette geciktirilemezdi.

Fatih'in yaşayış ve davranışlarını inceleyen batı tarihçi ve düşünürleri, onun "çok çalışkan ve yaratıcı bir kabiliyete sahip olduğunda, sanat ve bilim dalında yükselmiş kişileri değerlendirip çevresine almak istediğinde, güzel sanatlarda, şiir ve edebiyat dalında geniş bilgi ve kabiliyet sahibi bulunduğunda" ittifak ederler. Özellikle "Büyük İskender, Sezar, Dârâ, Atilla, Cengiz gibi tarihte ün yapmış kişilerin hayatını inceleyerek onları geçmek, zamanında devletini onlarınkinden daha geniş bir çapa ulaştırmak için çabaladığını..." yazarlar.

Meselâ İngiliz tarihçisi Gibbon onun için şöyle der: “Fatih beş dil konuşur ve anlardı. Bu beş dil Arapça, Farsça, İbranî, Rumca ve Lâtince idi. Fars dili eğlencesine, Arap dili din bilgisine yardım ederdi. Nitekim o devirde bütün Doğulular bu iki dili öğrenmek zorunda idiler. Türklerle Rumlar arasındaki yakın münasebetleri gözönünde tutarak kendi kanatları altına almak istediği bir milletin dilini bilmeyi istemesi ve Lâtinceyi ise Avrupalılarla şahsen görüşebilmek için öğrenmiş olması pek doğrudur. Oysa Yahudi’den olan esirlerinin kaba lisanı ne işe yarar, yahud da politikasınca bunun öğrenilmesine neden lüzum görülmüştür bilinemez. Tarih ve coğrafyaya en çok yakınlık duyduğu bilinirdi.”

Fatih’in okumaya olan ilgisi ise, okullar ve bugünkü İstanbul Üniversitesi’nin ilk temeli olan “sekiz fakülte” anlamına gelen Semâniye Medreselerini kurması, Türk ve yabancı ilim adamlarına aylık vermesi, teşvik etmesi ile ortadadır.

Yine Batılı yazar ve kaynakların ittifak ettiği bir konu da, Fatih devrinde ve onu izleyen yıllarda Türkler’in, sınırları içinde bulunan dinlerin hepsine kiliselerini yapmalarına izin verdikleri, kimseyi kendileri gibi yaşamaya ve

düşünmeye zorlamadıklarıdır. Bunları açıkça yazmakta ve “İşte Türkleri daima büyük ve yüksekte tutan bu iyi kalplilikleridir” demektedirler.

Fatih İstanbul’da ilk kitaplık kuran Padişah’tır. Zeki Velidî Togan onun için şöyle der: “Avrupadaki kral kitaplıklarında birkaç yüz cilt kitap bulunurken, İstanbul ve Türkiye kitaplıklarında on binlerce, bazan yüz binlerce kitap bir araya geliyordu.”

Fatih ve Bellini

Güzel sanatların, ilmin hayranı olan Fatih, İstanbul’un, devrin belki de bir sanat merkezi olmasını sağlayacaktı. Bu maksatla olmalı ki, Venedik’ten getirttiği Bellini’ye önce Venedik’in bir resmini yapmasını istemiş, sonra da bu resimden İstanbul’un ilerisi için faydalanmayı düşünmüştü. Bellini’nin başarısını gördükten sonra da kendi portresini yapmasını istemiş, resmin güzelliği karşısında takdirini esirgememişti. Sonra Saray ileri gelenlerinin resimleri ile beraber, göze ve ruha hitabeden birçok tablolarla Sarayını süsletmişti.

Fatih’in bir merakı da, resmini yaptırttığı kimselerin yüz hatlarını Bellini’nin ne dereceye kadar aslına uygun çizdiğini görmek için, ona çok kere güzelliği kendisine haber verilen kimseleri göndermekti. Fatih, önce resmi görür, sonra model olanları da çağırarak karşılaştırmaktan büyük zevk duyardı. Bir gün Bellini’yi çağırarak:

“Sana bir derviş getirecekler, onun bir resmini istiyorum!” demişti. Resim bittikten sonra Fatih, önce bu dervişin çarşı içinde bir sıra üstüne oturarak kendisi hakkında methiyelerde bulunduğunu duymuş, ona gizlice haber salarak bu davranışlarına son vermesini istemişti. Resmi bittikten sonra gören padişah şöyle sordu:

“Bellini, bilirsin ki doğruyu söylemek şartıyla, her ne olursa olsun söylenen dinlemekten haz duyarım. Söyle bakalım şu adam neye benziyor?”

“Haşmetlû Sultanım, madem ki yüksek huzurunuzda serbestçe düşüncemin açıklanması isteniyor, o halde söyleyeyim. Benim kanaatimce, bu adam bir delidir.”

“Bak bunu doğru söyledin, deliliğinin izlerini gözlerinden de okumak kabil.”

“Fakat Sultanım, bizim Venedik’te de böyle birtakım adamlar vardır ki, köşelere kurulup devlet büyüklerinin medihlerini yapmakla geçinirler. Siz ki bu kadar büyüksünüz ve ortadadır ki İskender’in bile başaramadığını siz yaptınız, bunların açıklanmasını istemeyişinize şaşıyorum.”

Bellini’yi hayretle dinleyen Fatih:

“Bu adam sağlam bir kafa ve görüşe sahip olsaydı, o ağızdan böyle bir medhi kabul edebilirdim. Fakat bir delinin hakkımdaki medhini hiçbir za-

man istemem!” karşılığını vermişti.

İstanbul’daki eski Bizans eserlerinin bugün tarih sayfalarına geçmiş resimlerinin çoğu Bellini’nin eseridir. O, Fatih’in geniş müsamahasına dayanarak bunları çizmiş, tamamlanmasını ise Venedik’e dönüğe bırakmıştı. Arkadyüs’ün yaptırdığı büyük sütundaki zaferleri aksettiren resimler, işte onun gayretiyle bugün tarih sayfalarında yer almaktadır. Zamanla bozulan ve deprem dolayısıyla harap olan bu sütunu 1695 yılında tamamen yıktırarak mecburiyeti doğmuştu.

Bellini’nin eski tarihî binaları ve Türk kostümlerini gösteren resimlerini XVII. yüzyılda Fransa’da görmekteyiz. Paris’te on tablo halinde bastırılan bu resimler, 1702 yılından itibaren Avrupa basınında ve eserlerinde yer almıştır.

Şunu da açıkça belirtmekte fayda vardır ki, Avrupa’da Rönesansın desteklenmesinde Fatih’in rolü büyüktür. Merhum Tahsin Öz’ün de işaret ettiği gibi, Rönesans’a yakın yıllarda Anadolu’da kumaş ve çini endüstrisi çok ilerlemiş durumdaydı. Konya, Kastamonu, Bursa, İzmir, Edirne tezgâhlarında Türk desen ve motifleri ile işlenen kumaşlar Avrupa pazarlarını geniş ölçüde rekabet kabul etmez tarzda sarmış, güçlü bir ihraç metaı durumuna gelmişti. Fatih’in tesiriyle de bütün Avrupa’yı bir Türk hayranlığı sarmıştı. Avrupalı ilim adamları ve sanatkârları eserlerini, şiir ve tablolarını ona göndermekte yarış halinde idiler. Karşılığını da Avrupalı hiçbir hükümdarda görmedikleri ölçüde alıyorlardı.

Türklerin Bizans ilim adamlarına tanıdığı hürriyetin de Rönesans’ın doğmasında büyük payı oldu. İstanbul’dan Floransa, Venedik ve Milano’ya göç eden yüzlerce âlim, Yunancayı ve birçok eserleri de beraber götürmüşlerdi. İşte böylece Avrupa’nın eski Yunan ve Yunancaya tercüme edilmiş doğu ilim ve kültür eserlerini tanınması Rönesans’a önayak oldu.

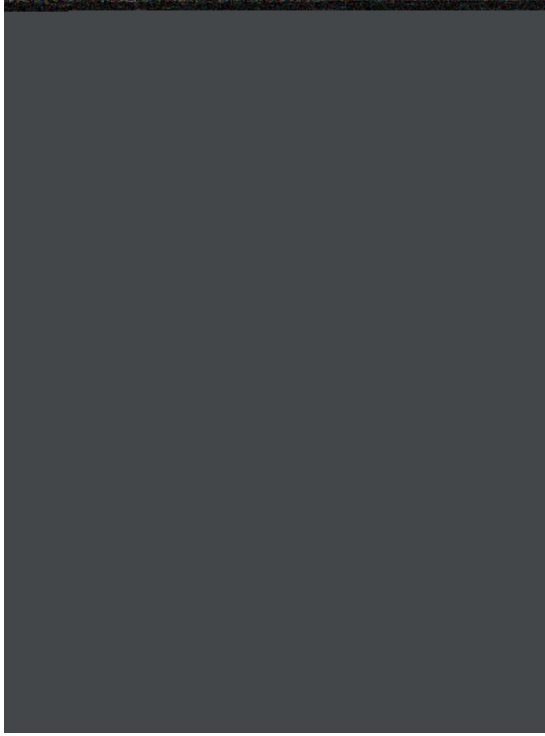
Ne yazık ki, henüz kırk dokuzuncu yaşında, en olgun çağında, 3 Mayıs 1481 günü bir hain tabibin zehri ile gözlerini hayata yumunca, yerine geçen dar görüşlü oğlu II. Bayezid, onun İstanbul sarayına topladığı sanat hazinelerini sokaklara atmış ve böylece Avrupa pazar ve saraylarına akmalarına yol açmıştır.

Ville de Romanie et Capitale de l'Empire des Turcs
adlı eser içinde "Constantinople" gravürü.
Bibliothèque nationale de France.

Fatih ve İstanbul

Midhat Sertoğlu

Midhat Sertoğlu, "Fatih ve İstanbul", *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı: 5, Mayıs 1978, ss. 5-12.

Midhat Sertoğlu

İstanbul'un alınması ve Bizans devletinin tasfiye edilmesi düşüncesi uzun süre Türk politikasının temel taşını teşkil etmiştir. Türkler, kendileri için hiçbir zaman erişilmez bir hülya halinde kalmamış olan bu gaye uğrunda planlı bir şekilde çalışmışlar ve büyük idealin vücut bulması için gereken sebepleri yılmadan ve yorulmadan yaratmışlardır.

Bizans, ilk defa Sultan I. Yıldırım Bayezid Han tarafından kuşatılmıştır. Ancak, bu daha ziyade bir ablukayı andırıyordu. Bu abluka ise, 1391 yılından 1402 yılına kadar tam on bir sene sürdü. Yıldırım Han, şehri bu şekilde ekonomik darlık ve açlıkla bunaltıp düşürmek istedi. Lâkin Avrupa'dan Bizans'ı kurtarmak ve Türkleri Rumeli'den tamamen sürüp çıkarmak gayesiyle bir Haçlı ordusunun hareket ettiğini haber alınca İmparator II. Manuel Paleologos'a her sene Hünkâra ödenen verginin iki misline çıkarılması, İstanbul'da bir Türk mahallesi kurulup cami ve şehirde yaşayan Müslümanların dâvâlarına bakmak üzere bir mahkeme açılması gibi ağır şartları kabul ettirdikten sonra, ablukayı kaldırıp Haçlı ordusunun üzerine yürüdü.

İmparator, onun nasıl olsa yenileceğini tahmin ettiği için bütün şartları kabul etmişti; lâkin Haçlı ordusunun Niğbolu'da uğradığı müthiş mağlûbiyeti haber alarak büyük bir ye'se kapıldı.

Bununla beraber, cidden metin ve azimli bir hüküdar olduğu için Niğbolu zaferinden sonra Yıldırım

Bayezid Han'ın şehri teslim etmesi teklifini reddederek şiddetle karşı koydu.

Bizans'ın ikinci muharasında Türkler ilk defa olarak top kullandılar. Şehir, alınacak gibiydi. Gözü yılmış olan Avrupa yardım etmiyor, başta açlık olmak üzere kuşatmanın her türlü sıkıntısından bıkan halk, Türklerin gelmesini ve maceranın bu şekilde sona ermesini adeta istiyordu.

Bu sefer de Moğol hakanı Aksak Timur'un ortaya çıkıp Osmanlı ülkelerine saldırması, Yıldırım Bayezid Han'ın kuşatmayı kaldırmasına sebep oldu. Geçtiği topraklar üzerindeki medeniyetleri mahveden, mâmur yerleri harabelere döndüren müthiş ve vahşî Moğol ordusunu durdurmak için Anadolu'ya koştu; lâkin galip gelme şansı kendisinde bulunduğu halde, ihanete uğrayarak Ankara civarında, Çubuk ovasında geçen meydan savaşını kaybedip esir düştü ve intihar etti. Bunun sonunda Osmanlı devleti parçalandı ve Bizans bir daha kurtuldu.

Fakat Türkler, İstanbul'u almak ve köhne Bizans devletini ortadan kaldırmak düşüncesinden asla vazgeçmiyorlardı. "Çelebi" diye anılan Sultan I. Mehmed Han, dağılan devleti yeniden kurdu ve eski kudretli haline getirdi. Onun oğlu Sultan II. Murad Han ise, ilk iş olarak Bizans üzerine yürüdü. İmparator VIII. İoannis Paleologos, Türk muhasarasını iki kere görmüş ve şimdi bir manastıra çekilmiş olan babası eski İmparator Manuel Paleologos'u tekrar iş başına davet etti. Genç İoannis'e bir türlü itimad edemeyen halkın da bütün ümidi ihtiyar Manuel'deydi.

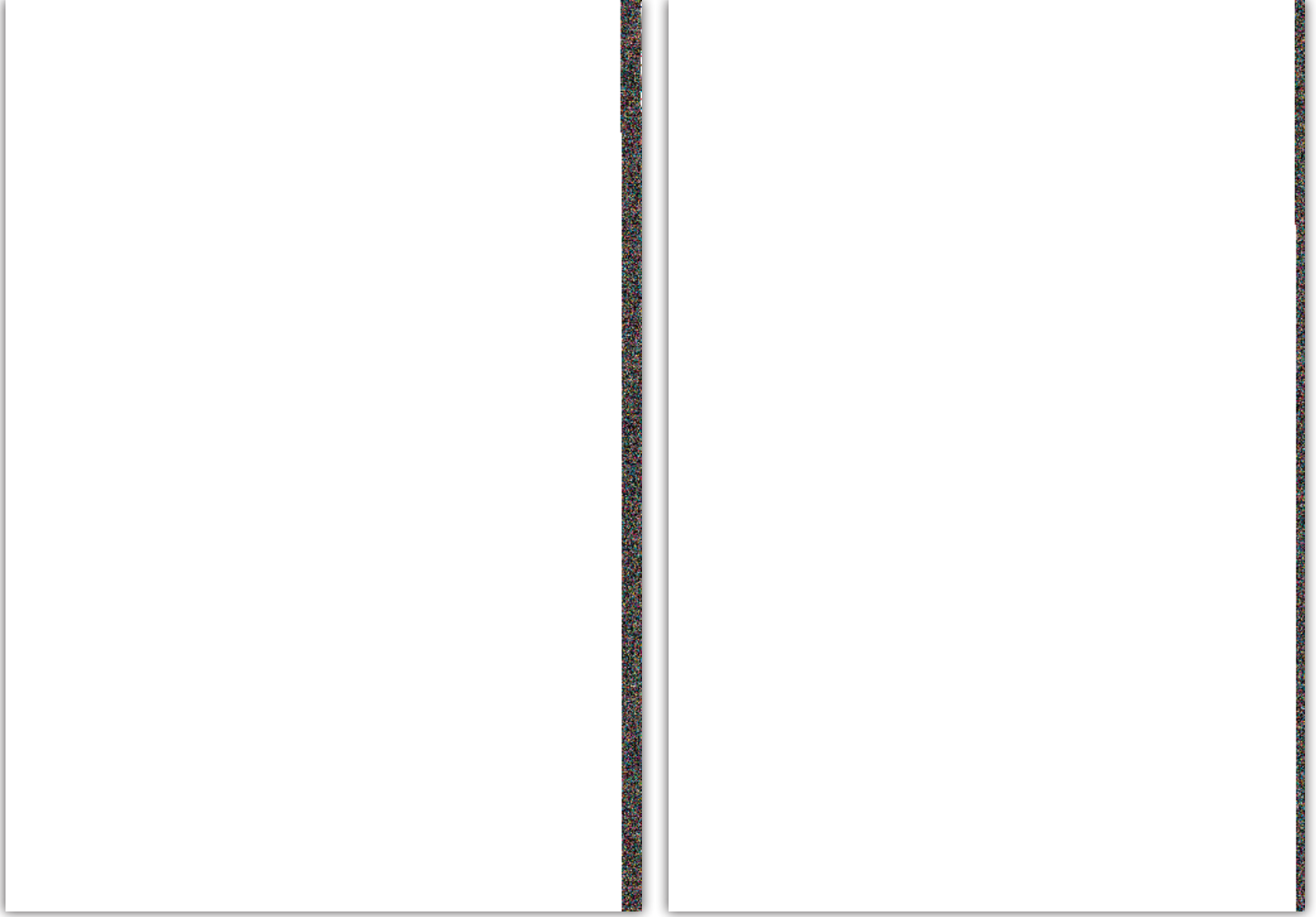
Kuşatma ve savunma bütün şiddetiyle başladı. Bizans'ı yalnız askerler değil, sivil halk, kadınlar, çocuklar ve hatta papazlar bile canlarını dışlerine takarak müdafaa ediyorlardı. Buna rağmen bu mukavemetin kırılacağı ve şehrin düşeceği gün gibi ortadaydı. Ama, talih bu sefer de Bizans'ın imdadına yetişti. Sultan II. Murad Han, Anadolu'da başkaldıran ve Osmanlı tahtında hak iddia eden küçük kardeşi Şehzade Mustafa Çelebi'nin üzerine yürümek için muhasarayı kaldırdı.

İstanbul'un Türkler tarafından alınmasına üç kere engel olan bu sebepler, kaderin ezeli ve ebedi akışında rol almış geçici bahanelerdi. Çünkü şehrin Türklerin eline 1453 yılının 29 Mayıs Salı günü geçmesi ve bu pek muazzam işi Sultan II. Mehmed Han'ın başarması mukadderdi, nitekim bu başarı ona "Fatih" unvanını kazandıracak ve artık öyle anılacaktı.

Fatih Sultan II. Mehmed Han

Eski kaynakların tarifine göre, genç padişah "Orta boylu, hoş kıyafet, yuvarlak boyunlu, açık alınlı, doğan burunlu" idi. Vaktini hemen hemen daima Edirne'de geçirirdi. Bursa ile ilgisini keşmiş gibiydi. Âlimlere, şairlere, her türlü sanat ve marifet sahiplerine saygı gösterir, onları meclislerinde buldurur, görüp gözetirdi.

Sultan II. Mehmed Han'ın tek ve sabit bir düşüncesi vardı: İstanbul'u al-

mak... Anadolu ve Rumeli'de geniş sınırlara sahip bulunan Osmanlı devleti için Bizans, tam sırtının ortasında baş vermiş bir çıbandı. Öyle bir çıbandı ki, verdiği rahatsızlıkla sık sık kendisini hatırlatıyor ve bu genç bünyenin serbestçe hareketine engel oluyordu. Şu halde yapılacak tek şey, onu deşip temizlemek suretiyle ortadan kaldırmaktı.

Sultan II. Mehmed Han, bu gayeye erişmek için bütün ayrıntıları ihtiva eden muazzam bir plan, âdeta büyük bir sistem hazırladı. Başına gelecekleri hissetmekten geri kalmayan Bizans İmparatoru XI. Konstantinos Dragazes, Türklere karşı yardım istemek için Papa V. Nicolas'a başvurdu ve bunu temin için doğu ve batı, yani Ortodoks ve Katolik kiliselerini birleştirmeyi teklif etti. Roma'dan gönderilen Kardinal İzodor hazır bulunduğu halde Ayasofya'da yapılan büyük bir törenle, halkın arzusuna aykırı olarak iki kilise resmen birleştirilirken, Osmanlı Hükümdarı bambaşka şeylerle meşguldü.

Planın ilk uygulaması olarak Boğaziçi'nin Rumeli yakasına, büyük babasının babası Yıldırım Han'ın yaptırdığı Güzelcehisar'ın tam karşısına bir hisar yaptırmaya başladı. Böylece Boğaz'a hakim olacak ve Bizans'ın

Karadeniz’le olan bağlantısını kesecekti. İmparatorun telaşı, rica ve ısrarları boşa gitti. Boğazkesen hisarı, paşalar bile toprak kazıp taş taşıdıkları halde, Mimar Muslihüddin’in nezareti ile yapıldı. Bu arada, Güzelcehisar da tamir olundu. Güzelcehisar bugün Anadoluhisarı ve Boğazkesen ise Rumelihisarı diye anılmaktadır.

Bu sırada Hünkâra Urban adlı bir Macar mültecisini getirdiler. Kendisi İmparatorun hizmetinde top dökücüsü idi. Ancak, onun verdiği ücreti azımsadığı için ve bir rivayete göre de ödeyemediği bir kumar borcu yüzünden Bizans’ı terkedip Türklere sığınmıştı. Osmanlı Padişahı onunla görüştüktan sonra şimdiye kadar yapılanlardan daha büyük ve yine kendisinin tasarladığı irilikte bir top döküp dökemeyeceğini sordu. Urban bunu başarabileceğini söyleyince de hizmetine kabul etti.

Sultan II. Mehmed Han, İstanbul ve civarının mükemmel bir planını yaptırmıştı. Yanında kumandanları ve mühendisleri bulunduğu halde gece gündüz bu plan üzerinde çalışıyor, şehre en uygun hücumun nereden yapılabileceğini tasarlıyor, bu yüzden gözüne uyku bile girmiyordu. Kuşatmaya daha teşebbüs bile etmeden topların nerelere yerleştirileceğini, lağımın hangi noktalarda yürütülebileceğini, açılacak hücum gedikleri için en uygun olan yerleri tesbit etmiş bulunuyordu. Bir taraftan da askeri talimler yaptırıyor, toplar döküyorlardı.

Büyük Top Ne İşe Yaradı?

Bu sırada Urban da meşhur topunu dökmüş bulunuyordu. Bunun çevresi dokuz, çapı üç kademdi. 750 kilo ağırlığındaki granit mermiyi bir buçuk kilometre mesafeye atabiliyordu. Edirne’de bu top ilk tecrübe edildiği zaman, korkmamaları için halka haber verilmişti. Top muazzam bir gürültü ile patlamış ve sesi yirmi kilometreden duyulmuş, attığı mermi düştüğü yerde toprağa altı kadem (ayak boyu) gömülmüştü.

Batılı tarih yazarları bu topa pek önem verirler ve adeta İstanbul’un onun sayesinde alındığını söylerler. Gerçi topçuluğun Bizans İmparatorluğu’nun son bulmasında büyük rolü vardır, lâkin daha Yıldırım Han zamanında topu bilen ve ordularında kullanan Türkler, topçuluk sanatını Urban’dan öğrenmiş değillerdi. Gerek Sarıca Paşa ve gerekse Mimar Muslihüddin, aynı zamanda kıymetli birer top ve döküm ustası idiler. Urban’ın topu olsa da olmasa da, Türkler İstanbul’u alacaklardı. Nitekim bu koca top, balistik hesaplarındaki hata yüzünden, İstanbul surlarını döverken, bir atış sırasında paralanmış ve dökücüsü Urban’ı da parçalamıştır. Şehrin surlarını dövüp açtıkları gedikler sayesinde düşmesine sebep olan her biri dört tonluk on dört bataryanın toplarını ise Türk mühendisleri dökmüşlerdi. Bu topların hiç birinde patlama veya çatlama gibi bir kusur görülmemiştir. Bunlar da büyük toplardı. Mesela “Tâcü’t-Tevârih” sahibi Hoca Saadüddin Efendi, Sarıca Paşa’nın bu sırada döküğü topların her birinin üç yüzer kantar (bir kantar 56,5 kilo) bakırdan meydana geldiğini yazar.

Sultan II. Mehmed Han, bir taraftan İmparatorun kardeşlerinden yardım alamaması için akıncı beyi Turhan Bey'i Mora üzerine gönderdi. Bir taraftan da Karaca Paşa, Bizans'a doğru hareket ederek İstanbul kıyılarından Marmara Ereğlisi'ne kadar olan yerleri, yani Bigados, Kumburgaz, Yeşilköy bölgelerini işgal etti. Silivri ise tahkimatına güvendiği için teslim tekliflerini reddetti. Burası ancak İstanbul fethedilip Bizans devleti ortadan kalktıktan sonra teslim olmuştur. Öte yandan Bizans'ın Karadeniz kıyısında elinde kalmış bulunan son yerler, yani Ahyolu ile Misivri ve civarı da işgal edilerek şehir tamamen tecrid edilmiş oldu. Buralarda yaşayan Rumların bir kısmı esir edildi, bir kısmı da kaçıp İstanbul'a sığındılar. Bunların gelişi ve anlattıkları şeyler ise, Bizans halkını büsbütün dehşete düşürdü.

Asıl Türk ordusu, 5 Nisan 1453 Perşembe günü genç Padişahın kumandasında olarak İstanbul önlerine vardı ve ertesi günü kuşatma başladı. Padişahın otağı ve karargâhı, surların bir buçuk kilometre kadar uzağında, bugünkü Maltepe mevkiinde kurulmuş ve Sultan II. Mehmed Han o gün askerle beraber Cuma namazını kıldıktan sonra muharasaya başlama emrini vermiştir.

Hünkârın karargâhının karşısına rastlayan Ayos Romanos Pili'den

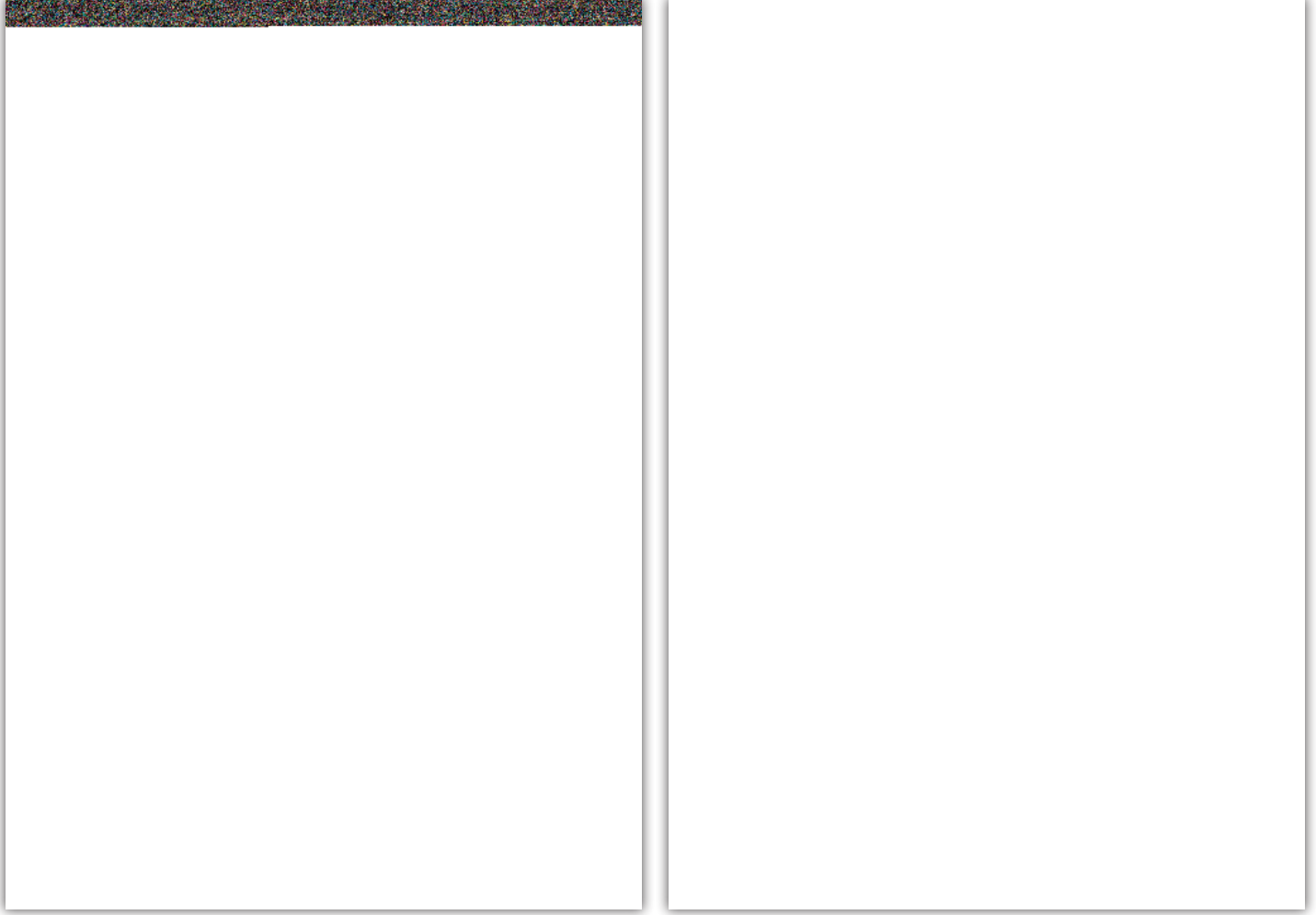
(Topkapı) Marmara kıyısına kadar olan ordu sağ kanadına Anadolu askeri ve yine Topkapı'dan Haliç kıyısına kadar olan ordu sol kanadına ise Rumeli askeri yerleştirildi. Baltaoğlu Süleyman Bey kumandasındaki Türk donanması ise şehrin deniz tarafında devriye geziyordu. Buna karşılık Bizanslılar, iki yaka arasındaki meşhur zincirlerini gererek Haliç'in ağzını kapattılar. Zincirin arkasında yer alan donanmaları ise, Türk gemilerinin sokulmasına engel oluyordu.

Türk ordusunun Başkumandanı Sultan II. Mehmed Han'dı. Öbür başlıca kumandanlarsa Sadrâzam Çandarlıoğlu Halil Paşa, Zağanos Mehmed Paşa, Mahmud Bey (Paşa), Hamza Bey ve İskender Bey'di. Padişahın hem eniştesi ve hem de kayınpederi olan Zağanos Mehmed Paşa, Galata Cenevizlilerinin herhangi bir hareketine engel olmak için Beyoğlu sırtlarını işgale memur edilmişti.

Hünkâr, Türk-İslâm geleneğine uyarak savaş başlamadan İmparatora şehri teslim etmesini teklif ederek böyle yaptığı takdirde kimsenin canına ve malına zarar gelmeyeceği gibi, kendisi ve İmparatorluk ailesi dahil, her isteyen serbestçe çıkıp gidebileceğini ve kalanların da Osmanlı devletinin vatandaşı olarak öbür Hıristiyan teba gibi kanunların himayesinde mallarına, mülklerine sahip ve eskisi gibi işleriyle, güçleriyle meşgul olarak yaşamaya devam edeceklerini, bu teklifi red edildiği takdirde ise harbin bütün mesuliyet ve neticelerinin İmparatora aid bulunacağını bildirdi.

Bizans'ın Savunma Planı

Ancak Konstantinos Dragazes, bu teklifi red edip şehri sonuna kadar savunmaya azimli bulunduğu cevabını verdiği için savaş başladı. Türkler, dörder topluk 14 bataryayı surlara karşı belli aralıklarla tabye etmişlerdi. Nisan'ın yedinci günü bunlar gürlemeye ve surları dövmeye başladılar. Savunma gücünün başkumandanı İmparatordu. Muharip kuvvetler kumandanlığına Cenevizli Giovanni Longo di Giustiniani'yi seçmişti. Ondan sonra en güvendiği kimseler Başbakan Notaras, Andronikos Kantakuzinos, Nikeforos ve Teofilos'tu. Ayrıca yabancılardan Venedikli Gritti, Monetto, Lorendano, Kontarini ve Trevizano görev almışlardı. İmparator karargâhını bugünkü Bayrampaşa vadisinde ve surun iç kısmında kurmuştu. Cenevizli Giustiniani evvel Kaligarya Pili (İğrikapı) bölgesinde karargâh kurmuşsa da sonra baştan beri savaşların en yoğunlaştığı Topkapı bölgesinin müdafaası ile bizzat meşgul olmak için o tarafa nakletti. Nitekim, İmparator da bir süre sonra buraya gelmiş ve şehrin müdafaasını onunla birlikte sonuna kadar buradan idare etmiştir. Polyandri Pili'den (Edirnekapısı) Kirko Pili'ye (Cambazhane Kapısı) kadar olan bölümü Venediklilerle İtalya'nın başka şehirlerinden gelmiş gönüllüler müdafa etmekte olup, kumandanları Antonio, Paulo ve Trovalo adlı üç kardeşti. Buradan Kaligarya Pili'ye (İğrikapı) olan bölümün savunmasını ise Teodoro di Karisto adlı bir Venedikli ile Johan Grandt adlı bir Alman mühendisi üzerlerine almışlardı. Bu mühendis, Türklerin yürüttükleri lağımların yerini bularak iptal etmekte önemli rol

oynamıştır. Buradan Haliç'e kadar olan surların savunmasına ise Sakızlı Piskopos Leonardo ile iki Cenevizli kumandan nezaret edeceklerdi.

Güney tarafa gelince, Pegama Pili (Silivrikapı) bölgesini üç Bizanslı General, Hristo Pili (Yaldızlıkapı) bölgesini Venedikli Kontarini ve Bizanslı Andronikos Kantakuzinos savunacaklardı. Bütün Marmara kıyılarının müdafaasını ise Venedikli Amiral Gabriello Trevizani üzerine almıştı. Haliç kısmına gelince; Balat, Ayvansaray kesiminde Kiliseleri birleştirme törenini idare etmiş olan Kardinal İzadoros, Fener bölgesinde ise Notaros görev almışlardı.

Bizans'ın savunmasına askerlerden başka siviller, hemen hemen bütün şehir halkı ve hatta papaz ve keşişler bile fiilen katılmışlardır.

Kuşatmanın daha üçüncü günü surlara karşı yapılan siperler, toprak sürülerek şehre doğru ilerletilmeye başlandı. İçlerinde çalışanlar, şarmpoller yaparak kendilerini koruyorlardı. Bir taraftan da lağımlar kazılıyordu. Şehir bir kaya yığını üzerinde olduğu halde Türk ustaları lağım işleyecek yerleri bulmuşlardı. Bir tanesi adamakıllı ilerledi. Lâkin Alman mühendis Johan Grandt tarafından keşfedildi ve mukabil lağım açıldı. İki taraf toprak

altında karşılaştılar. Bizanslılar Rum Ateşi dökünce Türkler çekildi. Lağımı tutan direkler yandığı için toprak, üzerindeki surlarla birlikte, müthiş bir gürültü ile çöktü.

Türk topları, ağızlarından ateşler fişkıran tunç ejderhalar gibi durmadan gürlüyor ve surları dövüyordu. Ateş, en fazla Topkapı yönünde yoğunlaştırılmıştı. Evvelâ Edirnekapı önüne yerleştirilmiş olan büyük top da buraya getirilmişti. Lâkin, günde ancak beş altı atış yapabiliyordu. Rumların elinde de iki yüz kiloya kadar mermi atabilen toplar vardı. Ancak, hem cephaneleri azdı, hem de bunları tam mânâsıyla kullanmasını bilmiyorlardı.

Haliç'e İniş

Hünkâr, sur boyunu durmadan dolaşüyor, topların yapmış olduğu tahribatı inceliyordu. Büyük top bir süre vazife gördükten ve bilhassa korkunç gürültüsü ile Bizanslıları bir hayli tedirgin ettikten sonra –yukarıda da söylemiş olduğumuz gibi– bir atış sırasında paralandı ve dökücüsü Urban'ın da parçalanarak ölmesine sebep oldu. Bu arada vaktiyle onun dökmüş olduğu Rumların elinde bulunan topların da paralandığı görülüyor, Türk mühendislerinin eseri olan toplarsa vazife görmekte devam ediyordu.

Surların yer yer oldukça harap olmalarına rağmen hücumlar ve yürüyüşler neticesiz kalıyordu. Hünkâr, düşman Haliç'e hâkim kaldıkça başarının güç olacağını anlamaktaydı. Bir ara biri İmparatorun, diğerleri Cenevizlilerin olan beş gemi şehre erzak getirdi. Türk donanması hücum etmekle beraber, çok daha büyük ve yüksek bordalı olan düşman gemilerine karşı bir şey yapılamadı. Birkaç Türk gemisi battı ve düşman filosu geçti. Bu mücadeleyi seyreden ve başarısızlığa şahid olan Hünkâr, hırsından atını denize sürdü. Donanma kaptanı cezalandırıldı, Baltaoğlu Süleyman Bey azledilerek yerine Hamza Bey getirildi. Sonra, Zağanos Mehmed Paşa'nın teşebbüsü ile Boğaz'dan Haliç'e karayolu ile bir Türk donanması indirildi. Yağlı kalasların üzerine yelken açılıp rüzgâr gücünden de faydalanılmak suretiyle çekilerek yürütülen bu donanma gemilerinin takip ettiği güzergâha gelince, son yapılan incelemelere göre Dolmabahçe hizasından başlayıp Maçka'nın önündeki dereyi takip ederek eski Harbiye Mektebinin bulunduğu yere kadar çıkan ve sonra Dolapdere yönünü takip ederek Kasımpaşa deresinden Haliç'e inen yoldur.

Bu olay 22-23 Nisan gecesi geçmiştir. Ertesi sabah Türk gemilerini Haliç'te gören Bizanslılar, hayret ve dehşet içinde kalmışlardı.

Kuşatmanın kırkıncı günü, Bizanslıların bütün karşı gayretlerine ve surların yıkılan yerlerini onarmak için kadın, erkek, çocuk, ihtiyar hep birden insanüstü bir azim göstermelerine rağmen, duvarlar Türklerin önünde dize gelmiş, birçok bölümleri yerle bir olmuş ve pek büyük gedikler açılmıştı.

Genel hücum zamanı geliyordu. Bizans, dalında olgunlaşmış bir

meyve gibiydi, neredeyse Türklerin eline düşecekti. İmparator, yeis ve heyecan içinde bulunuyordu. Bununla beraber azmi henüz tamamen kırılmamıştı. Bir taraftan ise Rumlarla beraber Venedikliler, Cenevizliler, Napoli, Floransa ve Romalılar, Katalanlar ve Giritliler şehri bütün varlıklarıyla savunuyorlardı. Rumlar, daima gökten inecek bir yardıma güveniyorlar, papazların vaad ettikleri mucizenin hakikat olmasını bekliyorlardı.

Konstantinos Dragazes, bir ara Hünkâra başvurarak kuşatmayı kaldırması şartıyla her teklifi kabul edeceğini bildirdi. Lâkin, Sultan II. Mehmed Han bunu reddetti ve şehri teslim etmek karşılığında kendisine ancak Mora Despotluğunu verebileceğini bildirdi, İmparator da bunu kabul etmeyince ondan çok kesin bir cevap aldı:

“Ya ben Bizans’ı alırım, ya Bizans beni!”

Kesin Hücum

Nihayet kesin hücum zamanı geldi. Hünkâr, bunu 29 Mayıs olarak seçmişti. Taarruz, 29 Mayıs gece yarısından sonra başlayacaktı. Orduya ilân olundu:

“Her kim ki gediğe evvel çıka, eğer dirliği yok ise âli himmetler tahakkuk ede. Eğer dirlik ise, timar sahibi büyük Subaşı ola. Subaşı ise, Sancakbeyi ola. Sancakbeyi ise, Beylerbeyi ola. Eline hükm-i şerif sadaka oluna. Tâ nesli munkariz oluncaya kadar evlâdı Âl-i Osman devletinde tâ kıyamete dek bâkî ve pâyende ola. Her zaman mer’î ve muteber ola.”

Bu sırada Bizans perişan halde idi. Aç, me’yus, yorgun halk kitleleri yalınayak, başıkabak kiliselere koşuyor, çanlar çalınıyor, sokaklarda dinî alaylar düzenleniyor, Hz. Meryem’i tasvir eden resimler dolaştırılıyor, “Kyrie eleison-Yâ Rab bize merhamet et!” duaları yükseliyordu.

İmparator, sonuna kadar mukavemet etmeleri ve ölünceye kadar şehri savunmaları için askerlerine gayet tesirli bir hitabede bulundu. Daha evvel yapılan hatalardan bahsetti ve sözlerini şöyle bitirdi:

“Eğer bu tavsiyelerime riayet ederseniz, belki Allah’ın bize gönderdiği haklı cezadan kurtuluruz.”

Sonra Ayasofya’ya giderek son kere dua etti. Paleologos’ların oturduğu Vlakerna sarayını¹ son kere ziyaret edip kendisine hizmet edenlerle vedalaştı. Nihayet atına binip sur boyunu teftiş ederek Topkapı’ya geldi. Burada savunma hazırlıklarına başladı.

Son Türk hücumu, gece yarısını iki saat geçe müthiş bir savlet ve uğultu ile başladı. Mehterhaneler çılginca savaş havasını vuruyor, kösler, toplar gürlüyor, tekbir sesleri ve savaş nârâları ortalığı inletiyordu. Türkler, hayatlarını hiçe sayarak hücum ediyorlardı. Ölene, yaralanana bakan yoktu. Türk gücü müthiş bir yumruk halinde Bizans’ın tepesine inmişti. Bin yıllık Doğu Roma-Bizans İmparatorluğu çöküyordu.

Atılan ok ve taşlar, bir bulut halinde iki taraftan birbirine uçuyordu. Bizanslılar mazgallardan Türklerin üzerine Rum ateşi, kaynar zeytinyağı döküyor, iri kaya parçaları fırlatıyor, merdivenleri kırıyor, açılan gedikleri doldurmaya koşuyor, son güç ve kuvvetleriyle karşı koymaya çalışıyorlardı.

Hünkâr, sabah namazını kıldıktan sonra gazâ niyetine silâhlarını kuşanıp atına binmişti. Bayraklar açıldı, davullar ve kösler daha şiddetle dövülmeye başladı. Onu, etrafını almış kumandanlarıyla gören gaziler, büsbütün coşarak atıldılar.

Çavuşlar, Yayabaşılar, Subaşılar askeri durmadan teşvik ediyorlardı:

¹ Bizans’ta son İmparatorluk sülâlesi olan Paleologos’ların oturduğu saray, Edirnekapi ile Haliç arasında bulunuyordu. Bir kısım harabeleri hâlâ durmaktadır.

“Ha babam ha... Ha gaziler ha... Koman kurtlarım, koman yiğitlerim... Hünkârın ekmeğini bugünler için yedik... Bu günler için doğduk. Şehidlik de bizim, gazilik de... Ha arslanlarım ha... Ha koman ha...”

Türk topları artık susmuştu. Bu şimdi taş, demir ve ateşle insan vücudunun çarpışmasıydı. Müthiş bir uğultu ve velvele sur boyunca bir denizden bir denize kadar uzanıyor, her adımda destanlar yaratılıyor, harikalar gösteriliyordu.

Gazâ meydanının biraz gerisinde seyrek sakalı göz yaşlarıyla ıslanmış, geniş yenleri dirseklerine kaymış, bu yeni fecrin ışığı ile aydınlanan alnı havada ve elleri gökyüzüne açılmış olarak, Türklerin yaşayan evliyası büyük Akşemseddin dua ediyor ve haykırıyordu.

Vur!..

Bu haykırışı dört yüz elli yıl sonra büyük Türk şairi Yahya Kemal şu mısralarla yeniden dile getirecekti:

*Vur pençei Ali'deki şemşîr aşkına
Gülbang-i âsumânı tutan pîr aşkına...
Feth-i mübîni zâmin o tebşîr aşkına.
Vur, rûh-i pürfütuh-i Muhammed'de yekzebân,
Fecr-i hücum içindeki tekbîr aşkına!..*

*(Hz. Ali'nin pençesindeki kılıç aşkına vur.
Duası gökleri tutan pîr aşkına vur.
Ey kapılar açıcı asker, vur bugün
Bugün fethi haber veren o müjde aşkına vur.
Hz. Muhammed'in fetihle dolu ruhu ile bir ağızdan
Son hücum sabahındaki tekbir aşkına vur!..)*

Evet, Bizans İslâm peygamberi tarafından Müslümanlara vaad olunmuş ve müjdelenmişti. Onların eline ise Türkler sayesinde geçecekti. Bu sırada, elli dört gün nazlandıktan sonra uğrunda Bizans gibi nice kaleler degen koç yiğitlerin düştüğünü gördükten sonra fetih ve zafer rüzgârı Tuğ-ı Muhammedî'nin perçemlerini okşadı.

Birden, bütün hücumun yoğunlaştığı Topkapı önünde, surların üzerinde Türk bayrağının dalgalandığı görüldü. Gaziler, gözleri yaşararak haykırdılar:

“Hay Allah... Ne mutlu, ne mutlu!”

Kan, ter, toz toprak içinde hırsla, hiddetle ve azimle gerilmiş gazi yüzleri birer ümid ışığı gibi parlayarak sura doğru döndüler: Bu kimdi acaba?..

Bu, Ulubadlı Hasan'dı. Dev yapılı ve arslan yürekli Hasan... Arkasından üç yeniçeri daha fırladı. Lâkin, ağır bir taş Hasan'ı yıktı, kale duvarından yaralı bir kartal gibi süzüldü ve yere düştü. Dizlerinin üstünde doğrulmak

istedi. Ne çare ki üzerine iri iri kayalar yağdı, sonra yüzden fazla düşman deli gibi atılıp kılıç ve hançerlerle paraladılar.

Ama, onun açtığı yol kapanmamış, coşan gaziler aynı noktaya uçar gibi yetişmişler ve bayrakları dikmişlerdi.

Bu sırada İmparatorun en güvendiği kumandan Cenevizli Giustiniani yaralanmış ve Dragazes'in bütün yalvarmalarına rağmen savaş meydanını terk ederek gemisine binip savuşmuştu.

İmparatorun Âkibeti ve Fatih

Türkler ise Topkapı'ya yüklenmekte devam ediyorlardı.

Birinci sur tamamen alınmıştı. Rumlar ikinci surda yeni ve son bir savunma hattı kurmaya çalışırken, Vlakerna sarayının güneyinde açılan büyük gedikten bir kısım Yeniçeri dilâverlerinin şehre girdiği haberi geldi.² Aynı zamanda müdafaa yer yer çökmeye başlamıştı. Saat sekizde Topkapı kesimi dahil, Türkler pek çok yerden akın akın şehre girmekteydiler. Başta Venedik ve Cenevizliler olmak üzere, birçok kimseler gemilere binip kaçmak için Haliç'e doğru akın etmekteydiler. Konstantinos Dragazes de kendisi için artık yapacak bir şey kalmadığını anlıyordu. Ancak, muhteşem üniforması ve İmparatorluk alâmetleriyle her yerde kolayca tanınabilirdi. Bunun için erguvanî pelerinini, işlemeli ceketini ve tolgasını çıkartıp attı. Yalnız altın kartallar işli erguvanî çizmelerini muhafaza etti. Çünkü, kaçıp kurtulduğu takdirde ilk anda kim olduğunu bununla isbat edecekti. Nitekim daha sonra cesedi bu sayede teşhis edilebilmiştir. Atını dört nala sürerek bugünkü Vefa yokuşunun başına geldiği zaman ise, birçok yerlerden olduğu gibi Aya Teodosya Pili'den (Ayakapı) şehre girmiş olan Türkler, süratle yukarıya doğru ilerliyorlardı. Dragazes gibi başka kaçanlar da vardı. Bunlarla bir Türk müfrezesi arasında geçen çarpışmada firariler dağıldı. Bu arada bir Azab askeri yaralanmıştı. İmparator, ona hücum ettiyse de Azab yiğidi kim olduğunu bilmediği bu düşmanı yere serdi. Böylece son Doğu Roma-Bizans İmparatoru ölmüş bulunuyordu. Batılı tarihçilerin onun elde kılıç savaşarak, askerce ve bir kahraman gibi öldüğünü ileri sürmeleri ise tamamen hayal mahsulü bir uydurmadır. Bununla beraber, Topkapı bölgesinden ayrılırken üzerinden İmparatorluk alâmetlerini çıkarıp attığını onlar da kabul eder, ancak sebebini izahtan daima kaçınırlar.

Bu arada, yaralı Azab dilâveri de şehidlik şerbetini içmiştir.

Gaziler ise tekbir sesleri arasında her taraftan şehre girmeye devam ediyorlardı. Bastıkları yerler artık onların ebedî malı, canlarının ve kanlarının pahasıydı.

² Burada dalgınlıkla açık kalan Kerko Pili'den (Cambazhane Kapısı) Türklerin girdiği sonradan uydurulmuş bir efsanedir. Cambazhane Kapısı bu sırada örülü ve yarıya kadar toprağa gömülüydü. Böyle açık bırakılan bir kapıdan şehre giren ve onu Lâtinlerden alan İmparator VII. Mihael Paleologos'un kumandanı Aleksiyo Strategopulos'dur ve 1261 yılında geçen bu olay sonradan Türk fethine yakıştırılmıştır.

Bizans'ın genç fatihi, Sultan II. Mehmed Han, gurur ve heyecan içinde beyaz atını mahmuzlayarak, uğrunda yıllarca hasret ıstırapları çekilmiş bir sevgiliye kavuşur gibi şehre girerken, bu heybetli anda aynı zamanda Ortaçağlar tarihi kapanıyor ve yeni bir fasıl, Sonçağlar tarihi açılıyordu.

Şehrin dışında şimdi yalnız susan topraklar ve inleyen yaralılar vardı, şehrin içinde ise gaziler Bizans'ın, kılıçlarının hakkı olan ganimetlerini üleştiriyorlardı.

Dursun Bey diyor ki:

“O gül fidanı gibi kızlar ki yüzlerini aynadan başkası görmüş değil ve kollarını bilezikten gayrısı tutmuş değil; kâfirlere lâayık değillerdi, saadetlû canlara nasib oldular.”

O kadar doyumluk olmuştu ki, elli yıl sonra bile birisi fazlaca para harcasa:

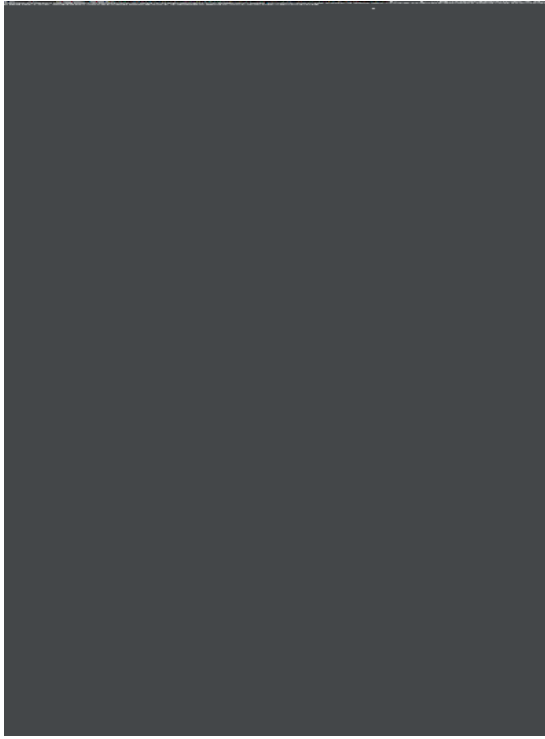
“İstanbul fethinde bulunanlardan mıydın?” diye sorarlardı.

Fatih Sultan Mehmed Han, doğru Ayasofya'ya gitmiş ve burasının hemen camiye çevrilmesini emretmişti. Şimdi bu ulu mâbedin üzerinde ezanlar okunuyor, gaza yorgunu canlar ayazmadan abdest tazeleyerek şükran namazı için saf bağlamak üzere yavaş yavaş içeriye doluyorlardı.

Fatih Sultan Mehmed'in Resimleri

Ord. Prof. Franz Babinger

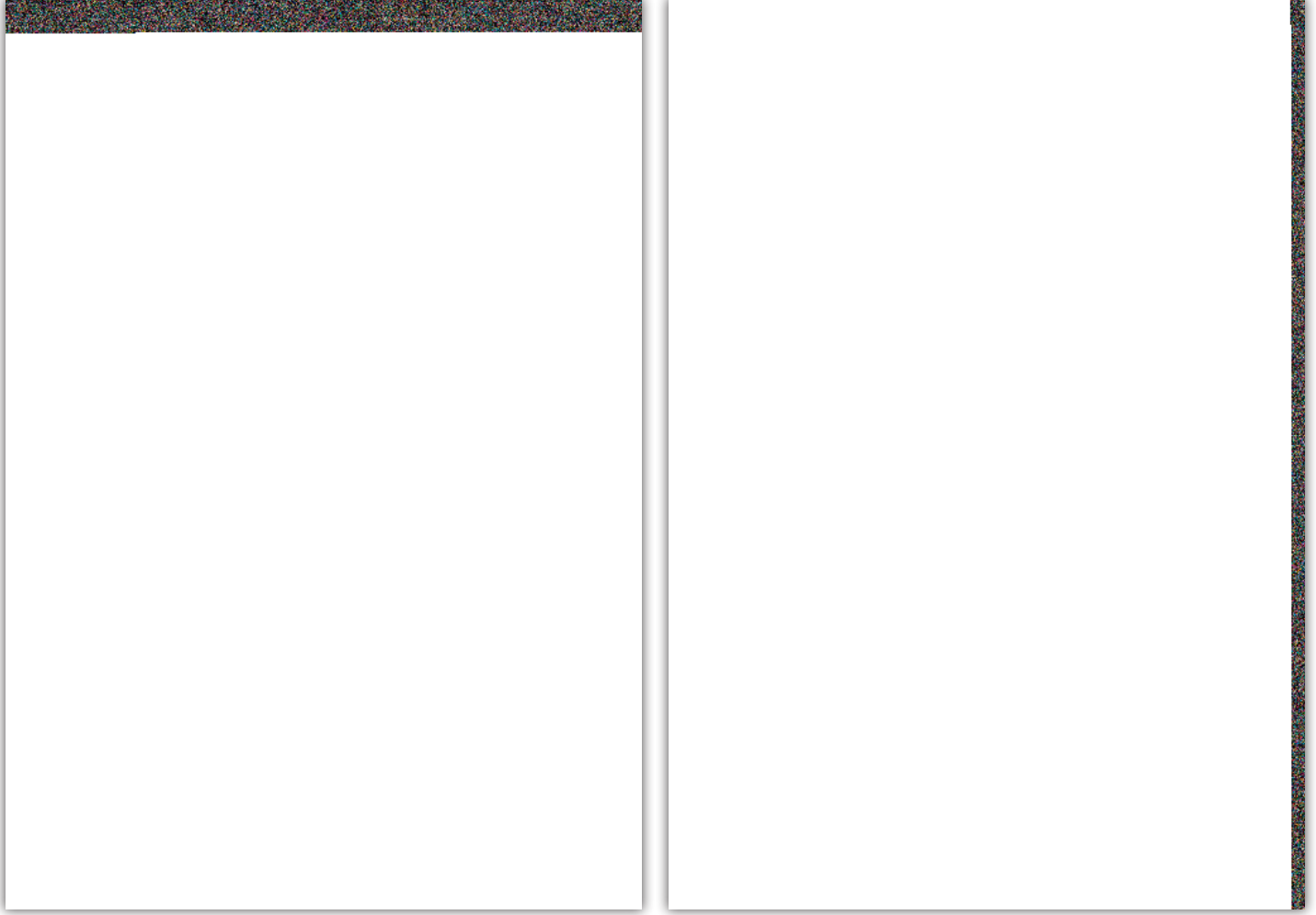
Ord. Prof. Franz Babinger, "Fatih Sultan Mehmed'in Resimleri", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 6, Haziran 1981, Sayı: 6, ss. 35-39.

Ord. Prof. Dr. Franz Babinger

Ünlü Alman Türkiyat âlimi Franz Babinger Fatih Sultan Mehmet'in hayatı üzerine yazdığı büyük eserden sonra, Fatih'in Venedikli ressam Gentile Bellini tarafından yapılmış, kimse tarafından bilinmeyen iki resmini de bulmuştu. Biri İsviçre'de oğlu Cem Sultan'la beraber, öbürü Amerika'da portre olarak, hususî şahısların koleksiyonlarında rastladığı bu resimler, 1962 yılında ve dünyada ilk defa olarak Şevket Rado tarafından Hayat Mecmuası'nda yayınlanmıştı. 19 yıl önce bu resimler dolayısıyla Franz Babinger'in yazmış olduğu yazıyı Fatih'in ölümünün Beş Yüzüncü yılı dolayısıyla Mecmuamıza alıyor ve bu sayımızın kapağında, Fatih'in Babinger tarafından Amerika'da bulunmuş olan portresini bir kere daha yayınlıyoruz.

Bütün dünya yıllarca Fatih Sultan Mehmet'in simasını, ünlü İngiliz arkeoloğu ve siyaset adamı Sir Austen Henry Layard'ın koleksiyonunda bulunan Venedikli ressam Gentile Bellini'nin portresinden tanımıştı. 1877 ilâ 1880 arasında İstanbul'da elçi olarak bulunan Sir Henry, bu portreyi 1865 yılında Venedik'te satın almış; resim, uzun zaman Canale Grande'de bulunan Casa Capello adındaki konağının duvarlarını süslemişti. Ünlü diplomatın ölümünden sonra aynı portre, 1916'da dul karısı tarafından İngiliz Hükümetine hediye edilmişti. Adı geçen bu portrenin hikâyesini, üzerinde bulunan lâtince bir kayıttan öğrenebiliyoruz. Buna göre Gentile Bellini tabloyu, 25 Kasım 1480 tarihinde İstanbul'da bitirmişti. Sonra-

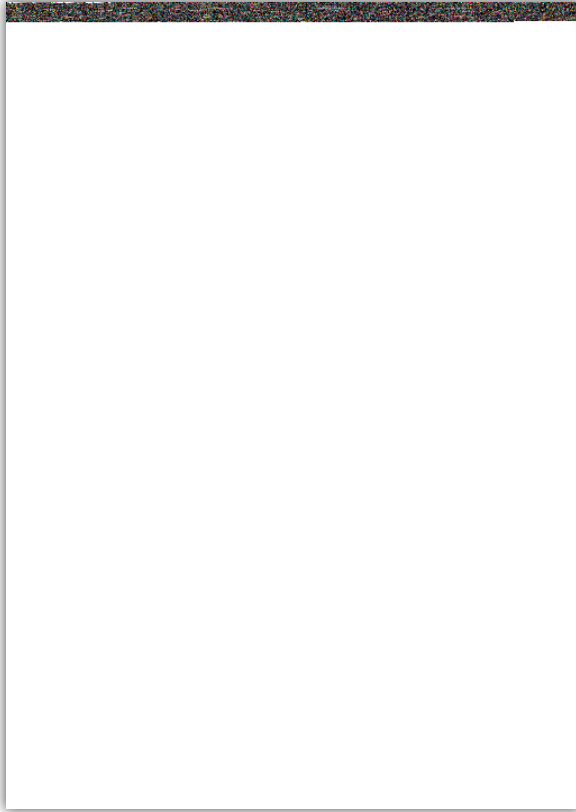
dan Londra'daki National Gallery'ye intikal eden portre, hâlen ünlü müzenin şaheserleri arasında bulunmaktadır.

Ne var ki, sanat uzmanlarının X ışınları yardımıyla yaptıkları çeşitli incelemeler sonunda bu portrenin orijinal değerini çoktan kaybettiği anlaşılmış bulunuyor. Sanat şaheserleri uzmanı olan Rawlins, 1940 yılında yayınladığı "From the National Gallery Laboratory" adlı etüdünde, en modern vasıtalarla yapılan araştırmalarla, varılan sonuçları, aksini ispata imkân bırakmayacak mükemmellikte açıklamaktadır. Bu suretle; orijinal resimle bugünkü portre arasında kavuktan başka, hakikatle hiçbir münasebet kalmamıştır. Kısaca, Gentile Bellini'nin Londra Müzesi'nde bulunan bu portresi, Fatih hakkında tarihi bir vesika olmaktan kesin olarak çıkmış bulunuyor. Sir Henry Layard, anlaşıldığına göre, yılların tesiriyle bozulmuş olan portreyi Londra'da restoratör Raffaelle Pinti'ye yeni baştan restore ettirmiş, dolayısıyla da Fatih'in çehresi tamamıyla değiştirilmişti. Yapılan incelemeler, portrenin Raffaelle Pinti'den önce başka bir ressam tarafından da, tamir maksadıyla, aslından uzaklaştırıldığını gösteriyor.

Ünlü Venedikli ressam Gentile Bellini'nin Eylül 1479'dan 1481 yılının Ocak ayına kadar Fatih Sultan Mehmet'in sarayında geçirdiği günler o kadar

çok bahis konusu oldu ki, burada aynı şeyi tekrarlamamanın pek lüzumu olduğunu zannetmiyorum. Büyük ressamın İstanbul'da bulunduğu 15 aylık müddet içinde sanatçı olarak yaptığı çalışmalar hakkında gerçek bir fikre sahip olmamakla beraber, hükümdarın muhtelif portrelerini yaptığı kuvvetle tahmin ediliyor.

Fatih'in Bellini'ye karşı duyduğu hayranlığı, çağın saray müşaviri Gian-Maria Angiolelo'nun (Giovanni Maria Angiolello) yazılarından öğrenmek mümkün. Bellini ile aynı devirde saray hizmetinde bulunan bu ünlü İtalyan âlimi, Venedikli ressamın çeşitli tablolarının yanısıra, duvar freskleri yapmak görevini de aldığını, ayrıca hükümdarın arzusu ile başka kimselerin portrelerini de yaptığını yazıyor. Bu vesikalara göre Fatih, Venedikli misafirin firçasından çıkan eserleri saatlerce büyük bir hayranlıkla seyredermiş.

Ne yazık ki bütün bu resimlerden bugün için hemen hemen hiçbiri kalmamıştır. Sultan II. Bayezid zamanında resimler 1481 yılında saraydan alınarak çarşıda satışa çıkarıldı. GM. Angiolello İtalyan tacirler tarafından satın alınan portrelerin İstanbul'dan türlü yollarla götürüldüğünü yazıyor. İşte, halen Londra'da bulunan Fatih portresinin bu şekilde Venedik'e ulaştığı anlaşılmaktadır.

*

1951 yılında başladığım işin güçlüğü müdrük olmakla beraber, Fatih Sultan Mehmet'in hayatı ile ilgili mufassal kitabımı hazırlarken, büyük hükümdarın mevcut başka resimlerini de arayıp bulmak kararını almış, ama kitabımın Münih'te 1953'te yayımlanan Almanca baskısında henüz bu noktayı aydınlayabilecek

duruma gelmemiştim. Kitabın Fransızca ve İtalyanca olarak neşredilen baskılarını da maalesef bu önemli vesikalarla süslemek şerefinden mahrum kaldım. Nihayet arzum gerçekleşmiş bulunuyor. Bu sene ve gelecek yıl Amerika'da bir çok ilâvelerle, genişletilmiş olarak, iki cilt halinde yayınlanacak kitabımın ikinci cildinde, Almanya'da yapılacak ikinci baskıya paralel olarak, dünya efkârına, iki yepyeni Fatih resmi takdim etmek bahtiyarlığına erişeceğim. Her iki resmin de Gentile Bellini'nin firçasından çıkmış olduğunda bütün batılı sanat uzmanları birleşmektedir. Hayat Mecmuası'nın bu resimleri dünyada ilk defa, renkli olarak basıp, Türk okuyucusuna tanıtmasını ben şahsen büyük bir memnurlukla karşılıyorum. Aşağıda sözünü edeceğim "İkili" portreyi Venedik'te yayınlanan Arte Veneta Mec-

muası XV. cildinde pek yakında, gene Hayat Mecmuası ile aynı tarihlerde neşreacaktır.

Adı geçen bu iki resim hakkında daha etraflı bilgi edinmek isteyen okuyucuların, Avusturya İlimler Akademisi'nin protokollerine (237. ve 240. Ciltler, Viyana 1961 ve 1962) başvurmalarını tavsiye ederim. Bu konuyu Akademinin çeşitli oturumlarında etraflı olarak açıklamıştım.

*

Bu resimlerden, Fatih'i genç bir adamla birlikte gösteren ilkinden, 1960 yılı yazında haberdar oldum. Bu arada vefat etmiş bulunan tanınmış Baselli müsteşrik Rudolf Tschudi (1884-1960) bu konuda bana bir mektup yazarak, İsviçreli bir dostunun evinde, muhtemelen Fatih'le oğlu Cem Sultan'ı canlandıran bir tablo bulunduğunu bildirdi. Bu değerli resmin mutlu sahibi adının açıklanmasını istemediğinden, meslektaşım Tschudi'nin vefatından sonra, doğruca İsviçre'ye giderek meçhul koleksiyoncuyu evinde ziyaret ettim. Daha ilk bakışta hayran kaldığım bu resmi ilmi bakımdan değerlendirmek iznini de alınca, çalışmalarına başladım.

Tablonun, Gentile Bellini'nin eseri olduğunda şüphe yoktu. Aslında da

resmin arkasına iliştirilen ve XVIII. yüzyıla ait olan bir etikette, İtalyanca olarak ressamın adı ile "II Sultan Mehmet ve Oğlu" yazılı. Tahtaya yapılan 46x34 cm. boyundaki resim, renk ve yüzlerdeki ifade bakımından gerçek bir şaheserdir. Resimde görülen gencin, Cem Sultan olup olmadığı hususunda kesin bir şey söylememe imkân yok. Bununla beraber Cem'in, Venedikli ressamın İstanbul'da bulunuşu sırasında babası II. Mehmet'in sarayına uğrayıp uğramadığı, bugüne kadar tam olarak anlaşılmamıştır. İlmî çalışmalarında daima tedbirli davranmayı âdet haline getirdiğim için, bu konuda da kati bir hüküm vermekten çekinirim. Bununla beraber, iki nokta dikkatimi çekti. Cem Sultan'ın sol gözü, bilindiği gibi, hafif şehlâ idi. Bu portrede bu husus bâriz olarak görülür. Ayrıca, başındaki kavuğu süsleyen balıkçıl tüyü, saray aristokrasisine mensup olduğunu ispata kâfidir.

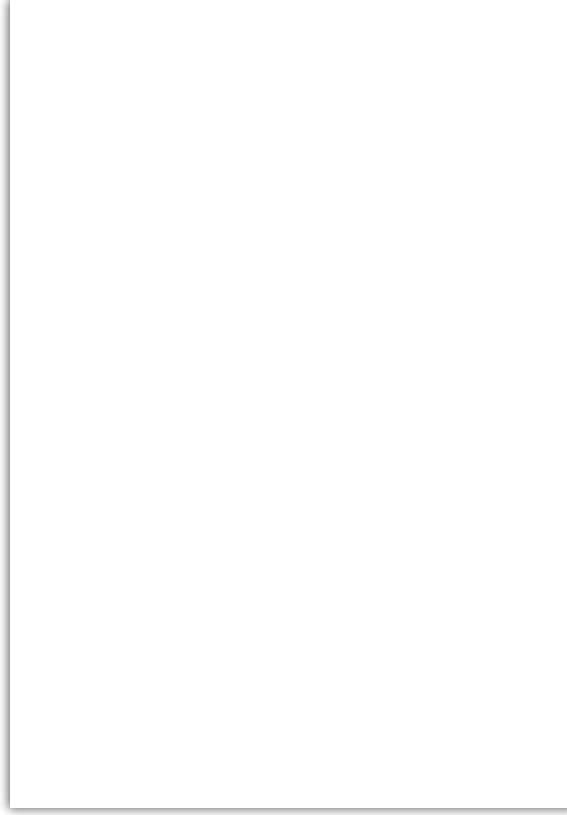
Bu ipuçlarına rağmen, adı geçen gencin Cem Sultan yerine Kral Oğlu İshak Bey, yani son Bosna Kralının oğlu olabileceği de şahsi kanaatime göre mümkündür. Bosna Kralı, bilindiği gibi, Fatih Sultan Mehmet'in en yakınlarından. O sıralarda müteferrika olarak sarayda bulunuyordu. Yedikleri içtikleri ayrı gitmez, zarif nükteleriyle Fatih'in kalbini çalmasını bilirdi. Bu hususu G.M. Angiolo'nnun hâtıralarından öğrenmek mümkün. Çocuğun kim olduğu bir gün elbette gün ışığına çıkacaktır. O zamana kadar bu ciheti açık bırakmayı tercih ediyorum.

Kapağımızdaki Portre

Bu portre, 1934 yılında Amerikalı sanayici Arthur L. Erlanger tarafından Paris'te Rus asıllı bir antikacıdan satın alınmıştır. Birinci Dünya Harbi'nden sonra Rusya'dan kaçan bu antikacı, resmi de birlikte götürmüştür. Hem Rus taciri, hem resmin Amerikalı sahibi Erlanger, bu portrenin Rus Çarı'nın özel koleksiyonuna ait olduğunu tahmin etmektedirler. Yaptığım araştırmalar sonunda 16x21 cm. ebadında tahta üzerine işlenmiş bu küçük resmin, Moskova Büyük Prensi III. İvan zamanında Kremlin Sarayına getirilmiş olacağı kanaatine vardım.

III. İvan 1467 yılında Tomas Paleologos'un kızı ve son Bizans İmparatorunun yeğeni Zoe (Sofya) ile evlenmişti. Bu suretle Çift Başlı Bizans Kartalı'nı armasına işleten III. İvan, açıkça Şarki Roma İmparatorluğu üzerinde hak iddia etmeye başlamıştı. İşte, Büyük Prens III. İvan'ın Bizans Fatih'i ile yakından ilgilendiği ve adı geçen resmin, kızkardeşini Moskova'da iki defa ziyaret eden Prensin kayınbiraderi Andreas Paleologos'un bir hediyesi olduğu büyük ihtimal dahilindedir.

Portrenin, Gentile Bellini'nin eseri olduğuna muhakkak nazariyle bakılabilir. Sağ ve sol üst kenarlarda görülen meşhur üç taç, ressamın, National Gallery'de bulunan Fatih portresinde, hem de Fatih için hazırladığı madalyonlarda vardır. Madalyonun arka tarafında gene aynı taçlara rastlanır ki bunlar; Sultan II. Mehmet'in fethettiği üç ülkenin tacı; yani Selçukilerin, Trabzon'da Komnenusların, Bizans'ta Paleologosların sembolüdür.

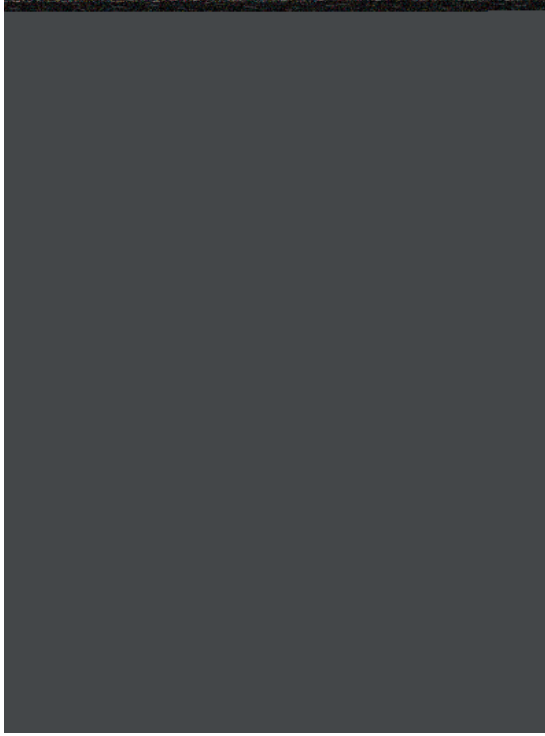
İlk defa 1934 yılında sanat piyasasına çıkararak, Paris'ten Amerika'ya giden bu resmin Bellini'nin imzasını taşıdığına sanat uzmanlarının şüphesi bulunmamakla beraber, resmin İstanbul'da mı, yoksa sonradan, takriben 1490 civarında, Venedik'te mi yapıldığı bence münakaşa konusu olabilir. Çünkü, Andreas Paleologos, Roma'ya giderken Venedik'e de uğramış, portresini yaptırmak için Bellini'yi atelyesinde ziyaret etmişti. Fatih portresinin işte bu arada hazırlanmış olması da ihtimal dahilindedir. Resimde dikkati çeken bir nokta, kavuğun, Araplara has şekilde bir püskülle süslenmiş olmasıdır. Başın sol tarafına doğru sarılan başlık, kalp bölgesine doğru sarkıtılmıştır. Bu şekilde kavuk sarma bilindiği gibi daha çok mutasavvıfların, tarikat adamlarının giyim tarzına uyardı. Bunun dışında XV. yüzyıl Osmanlılarında bu tarz genel olarak pek görülmezdi. Bununla beraber XV. yüzyılın sonlarına doğru, yani 1490-1500 civarında, püsküllü kavuğun Osmanlı büyükleri tarafından kullanıldığını Giovanni Bellini, Albrecht Dürer ve bilhassa Venedikli Vittore Carpaccio'nun resimlerinden anlamak mümkün. Gentile Bellini, XV. yüzyılın sonunda çoktan Türkiye'den ayrılmış olduğuna göre, resmin Venedik'te yapıldığına inanmamız gerekiyor.

Netice olarak, her iki resmin de, şimdiye kadar bilinen Fatih portreleri arasında, büyük hükümdarın son devrine ait, gerçeklere uyan yegâne resimler olduğunu çekinmeden söyleyebiliriz. Baha biçilmez değerdeki bu tarihî vesikaları renkli olarak bastığı için okuyucuların Hayat Mecmuası'na müteşekkik kalacaklarına bütün samimiyetimle inanıyorum.

Ermenice Elyazma Bir Kaynağa Göre Fatih Sultan Mehmed

Kevork Pamukciyan

Kevork Pamukciyan, "Ermenice Elyazma Bir Kaynağa Göre Fatih Sultan Mehmed", *Tarih ve Edebiyat Mecmuası*, Sayı: 6, Haziran 1981, Sayı: 6, ss. 42-48.

Kevork Pamukciyan

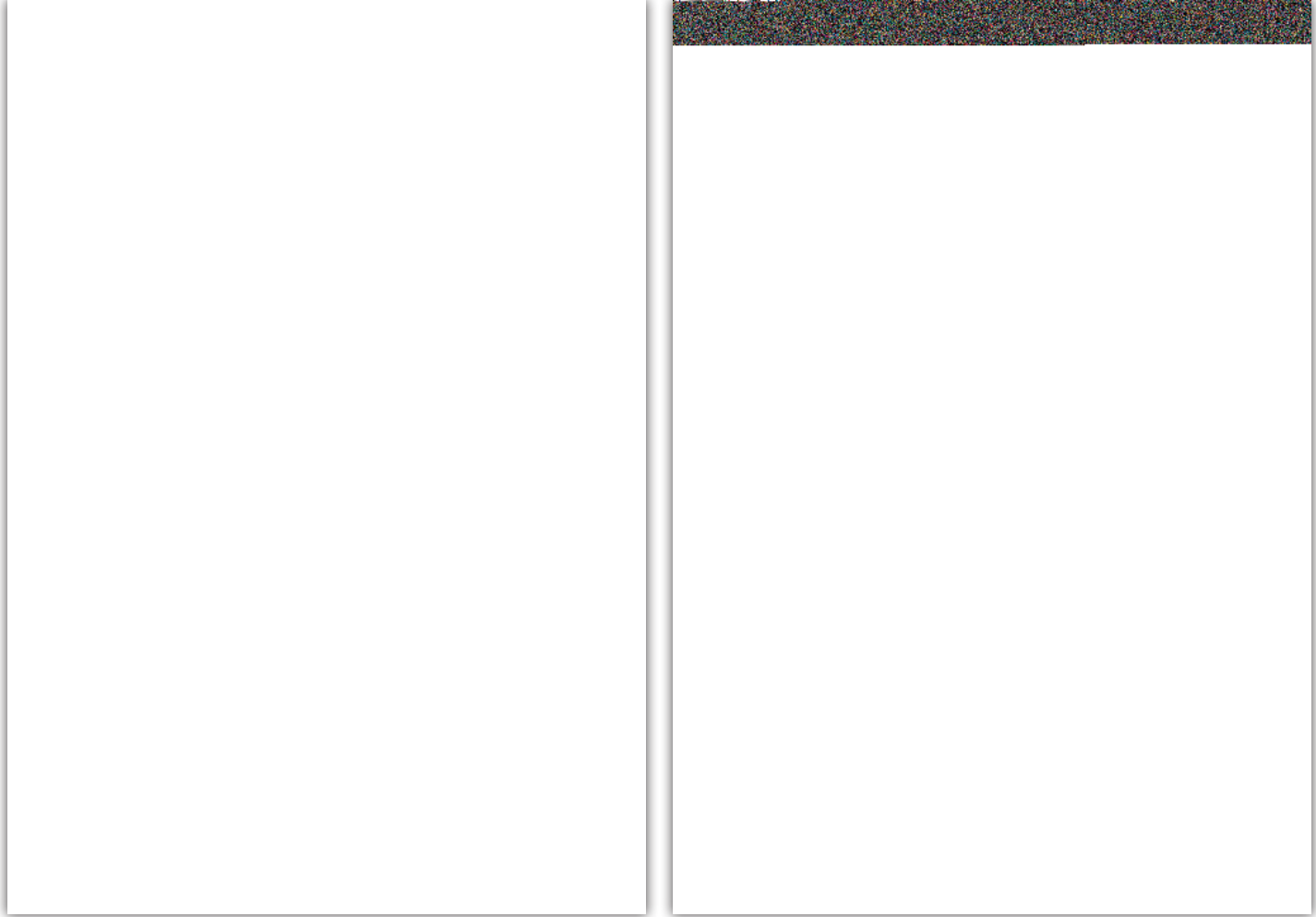
Dikkate şayan bir tesadüfle, İstanbul'u zapteden Hakan Fatih Sultan Mehmed'in vefatının 500'üncü yıldönümü, İstanbul'u düşmanların elinden kurtaran Büyük Kumandan ve Önder Atatürk'ün doğumunun 100'üncü senesine tesadüf etmektedir, hem de aynı ay olarak.

Bundan evvel, *Hayat Tarih Mecmuası*'nın 1969 yılı Nisan sayısında, ünlü Bizans tarihçisi Yeorgios Frantzes'in eserinin, XVIII'inci yüzyılın ikinci yarısında, Balatt'a Melkisetek Tıbir tarafından yapılan Ermenice tercümesinden istifade ederek, Fatih Sultan Mehmed hakkında verdiği bilgileri sunmuştuk.

Büyük hükümdarın ölümünün 500'üncü yıldönümü münasebetiyle, bu defa da, onsekizinci asırdan kalma Ermenice elyazma bir Osmanlı Tarihi kompiyosyonundan hakkında yazılanları takdim ediyoruz.

Önce, Ermeni kaynaklarının Fatih'in ölümü hakkında verdikleri bilgileri kaydetmeyi lüzumlu görüyoruz. Zira, son zamanlarda, her ne kadar kanıtlayıcı bir vesika mevcut değilse de, onun Musevi asıllı hekimbaşısı tarafından zehirlendiği kanaatı yaygınlaşmaya başlamıştır. Halbuki, Ermeni kaynakları Fatih'in hastalıktan öldüğünü bildirmektedirler, hatta bunlardan biri, görüleceği veçhile, hastalığının adını da zikretmektedir.

Mesela, dünyada şöhreti olan deniz ressamı Hovannes Ayvazovski'nin (1817-1900) kardeşi ünlü tarihçi Kapriel Başpiskopos Ayvazovski (1812-1880), Fatih'in takriben 1480'de, tababette ehliyeti olan kim-

seleri meşhur Rum kilini incelemek üzere Lemnos Adasına gönderdiğini yazmaktadır.¹ Dipnotunda ise, “Eskiden bu kilin zehirlenmelere ve yaralara karşı tesirli bir ilaç olduğu zannedilmekteydi, fakat şimdi ise itibardan düşmüştür.” denilmektedir. İşbu kayıttan anlaşılmaktadır ki, Padişah bu tabipleri hastalığından dolayı oraya göndermiştir.

Bir zamanlar tarihçi Dr. Vahram Torkomyan’a (1858-1942) ait olan ve halen Erivan Devlet Elyazmaları Kütüphanesinde (Madenataran, sayı 10716) ve diğer bir sureti de Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde bulunan, Sarkıs Sarraf-Hovannesyan’ın (1730?-1805) çok kıymetli “Osmanlı Tarihi”nde (s. 25) Fatih Sultan Mehmed’in vefatı hakkında şöyle denilmektedir:

“885 yılında, büyük ordu ile Anadolu’ya geçip, Maltepe yakınında otağ kurdu. Orada nikris hastalığı şiddetlenerek ve başka hastalıklardan da muztarip olarak, tahtına oğlu Beyazıd’ı vasiyet edip, 5 Rebiülevvelde vefat etti. 31 yıl tahtta bulundu. 51 yaşında idi. (Naaşını) İstanbul’a naklederek, kendi ismine izafeten yaptığı caminin karşısına gömdüler.”

¹ *Osmanlı Tarihi*, (Ermenice), Venedik, 1941, Cilt I, s. 207.

Metinde adı geçen nikris hastalığı, 1841'de Viyana'da neşredilen rahip Hagopos Bozacıyan'ın, Muhtasar Türkçe-Ermenice Lügâtine göre (s. 681a), bir ayak hastalığıdır ve kelime Arapçadır.

Şu hususu da kaydedelim ki, Sarraf-Hovannnesyan'ın Osmanlı Tarihi'nin İkinci Sultan Mustafa'ya kadar (1694) olan kısmı, diğer bir Ermeni tarihçisi tarafından kaleme alınmıştır. Bu şahıs muhakkak ki büyük tarihçi, edip, şair ve mütercim Eremya Çelebi Kömürçüyan'dır. Zira, aslı Venedik Mikhitaristler Manastırında ve fotokopisi de nezdimizde bulunan Mağakya Çelebi Cevahirciyan'ın Kronolojisine göre, 15 Temmuz 1695'te vefat etmiştir. Keza, Kömürçüyan'ın takriben 1695'te, muhtasar bir Osmanlı tarihi yazmış olduğu da bilinmektedir ve bu eserden halen üç nüsha mevcuttur. Binaenaleyh, Fatih'in hastalığı hakkındaki yukarıda kaydedilen satırlar daha mev-suk telâkki edilebilir.

Tarihçi Ayvazovski, ölümü hakkında şunları yazmaktadır:

“1481 yılı bahar mevsiminde, Sultan Mehmed büyük hazırlıklarla tekrar Üsküdar'a geçti. Her zaman olduğu gibi, bu defa da sayısız ordusu ile kime karşı sefere çıktığı bilinmiyordu. Mısır'a karşı mı yoksa Rodos'a mı? Fakat, ordunun Üsküdar'dan hareketini müteakip, Gegvize'ye (bugün Gebze) yakın bir ovada otağ kurduktan sonra, o sıralarda hastalıklı olan Sultan Mehmed, 3 Mayıs'ta 52 yaşında olduğu halde vefat etti. 30 yıl padişahlık yaptı. Ölürken, oğlu Beyazıt'ın tahta çıkmasını ve naaşının İstanbul'daki kendi camiinde gömülmesini vasiyet etti.”

*

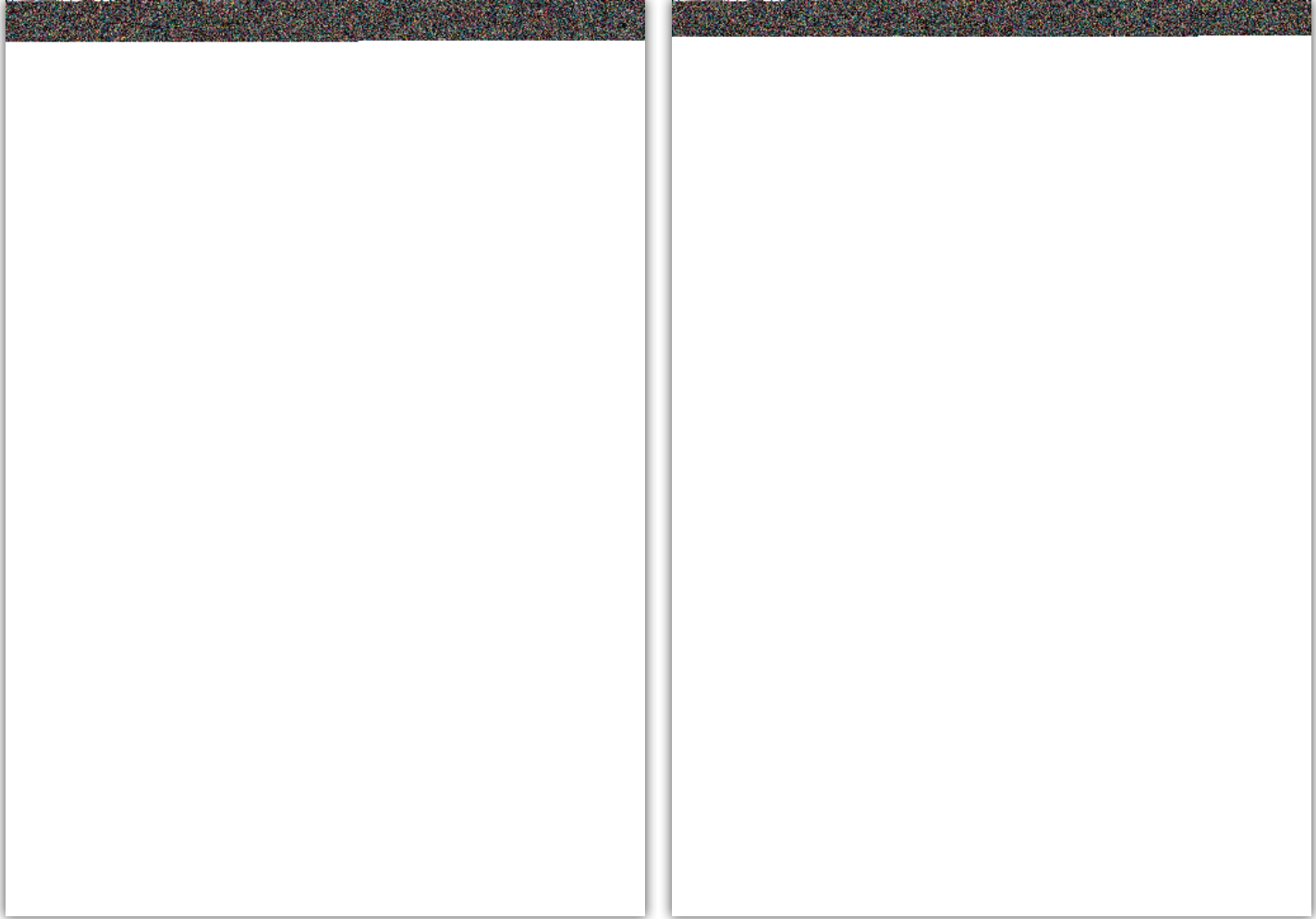
Tercümesini sunduğumuz Fatih Sultan Mehmet hakkındaki bu yazı başlıksızdır. Bütün kayıtlar tarih taşıdığı için kıymetlidir. Bu tarihleri Türkçe kaynaklardakilerle karşılaştırmak faydalı olur kanaatindeyiz. Kompozisyon zayıf olduğu için çevirirken epeyce müşkülât çektik. Tarafımızdan bazı açıklamalar da yapmayı lüzumlu gördük. Ermenice metinde kullanılan Türkçe kelimeleri ise aynen muhafaza ettik. Tercümemizi aşağıda sunuyoruz.

*

Müteakiben Hicrî 853'te (Milâdî 1449), Sultan Murad, Rumeli ordusu ile Beylerbeyi Karaca Beyi Yergök Hisarını tamir etmeye gönderdi.

Sonra Yuan (Yunan?) memleketine inerek Arnavutluk'u zaptetti. Akçe Hisar üzerine yürüdü, fakat ele geçiremeyerek 854'te Edirne'ye geldi.

Otuz yıl saltanat sürdü. Sultan Muhammed o gün cülûs ederek padişahlığa başladı. Vezirleri Halil Paşa, İshak Paşa, Hadım Paşa, Sarıca Paşa idi. Sonra İshak Paşa'yı azlederek Anadolu Beylerbeyi tayin etti. Bu taraftan, Karamanoğullarının ayaklandıklarını işiterek, Sultan Muhammed Anadolu ve Rumeli ordularını birlikte onların üzerine gönderdi. Fakat Karamanoğulları mukavemet edemeyerek sulh yaptılar. Edirne'ye gelip yeni sara-

yı inşa etti. Müteakiben Boğazkesen Hisarını (Rumelihisarı) inşa etmek istedi. Paşaları ve beyleri toplayarak inşaata başladılar. Yirmi kulaç kadar temel kazdıktan sonra, aniden bir ahermen (?) hamamı kapısı meydana çıktı. Tarihini kimse bilmeden, aynı aylarda hisarı muhkem olarak yaptılar. Akdenizden Karadenize gemi geçirmemek için, deniz tarafına toplar yerleştirdiler. 856'da softalardan, dervişlerden, abdallardan asker toplayarak, gaza-yı ekber diyerek İstanbul üzerine yürüdü. Edirne'de ejderha yüzlü toplar döktürerek, Hisar'ın önüne getirmelerini Yeniçerilere emretti. Böylece hazırlandılar. Harp eden kral gayret sarfetti ise de başarı kazanamadı, fakat teslim de olmadı. Sultan da gayret sarfetti. Her taraftan içeri gererek, yağmaya müsaade etti. Hepsini kılıçtan geçirdi (muharipler kast ediliyor). Kızları ve çocukları esir aldı. Mallarını ve mülklerini kim aldıysa onun oldu. 21 Rebiülevvel 857'de Salı günü şehri zaptetti. Aynı yıl gelip İpsala'da ikamet etti. Asker gönderip Enuz'u (İnez olacak) ele geçirdi. 858'de Lâzeline giderek, Sivricehisarı zaptetti. Oradan gelerek 859'da Nevabirid'i ele geçirdi. Sonra Belgrad'a giderek büyük muharebeler yaptı.

Hisarın bir tarafı yıkılıp zapt edileceği sırada, Beylerbeyi Karaca Bey vurularak öldü. Engeros (Macarista) kralı Yanko ile çarpışırken öldü. Bu taraftan Sultan Muhammed Rumeli Beylerbeyliğini Mahmud Paşa'ya verdi.

Aynı zamanda vezirdi. Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa idi. 860'ta Magreb (Batı) tarafında kuyruklu yıldız görüldü. Müteakiben Edirne'ye giderek, 861'de Hunruslar (Macarlar) memleketine akın yaptı. 862'de Mahmud Paşa'yı Lazistan'a göndererek Gögerçinlik ve sair birçok kaleleri zaptetti.

Sonra asker toplayarak Semendre üzerine yürüdü. Despot soyundan ünlü bir kale muhafızı vardı ki, Semendre'yi teslim etti. Lâzeli sancağı Minnetoğlu Mahmud Bey'e aitti. 863'te, Hüseyin Bey'in oğlu İsa Bey'e, Arnavut diyarını yağma etmek emrini verdi.

Müteakiben Sultan Muhammed asker toplayarak, Mora taraflarına akın düzenledi. Mahmud Paşa'yı Rumeli ordusu ile Mora'ya gönderdi. O da giderek şehirlerin surlarını zaptetti. 29 Ramazan 863'te (M. 1459) Cem Sultan doğdu.

Tekrar Sultan Muhammed Rumeli ve Anadolu ordusu ile Anadolu'ya geçerek, Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmed (Paşa), Kastamoni, Sınab (Sinop) ve Trabizan'ı ele geçirdi. Sınab Beyi İsmail Bey'e Filibe'yi verdi. Trabizan tekirini (tekkur, kral) geçirterek, birkaç gün muhafaza ettikten sonra öldürdü. Mezkur üç şehri Rebiülevvel 865'te zaptetti. Sultan Muhammed oradan avdet ederek, Valakya'ya (Eflâk) geçip, Drakul Beyle harp etti. Karşı karşıya çıkmayıp, gece baskını yaptı, fakat başarı kazanamadı. Oradan uzaklaşarak Ungrular (Macarlar) memleketine girdi. 866'da, Sultan Muhammed deniz yolu ile gemilerle asker göndererek ve kendisi Anadolu'ya geçerek, Midilli kalesini ve adasını zaptetti.

867'de İstanbul'a dönüp, veziri Mahmud Paşa'yı göndererek Mora'yı ele geçirdi.

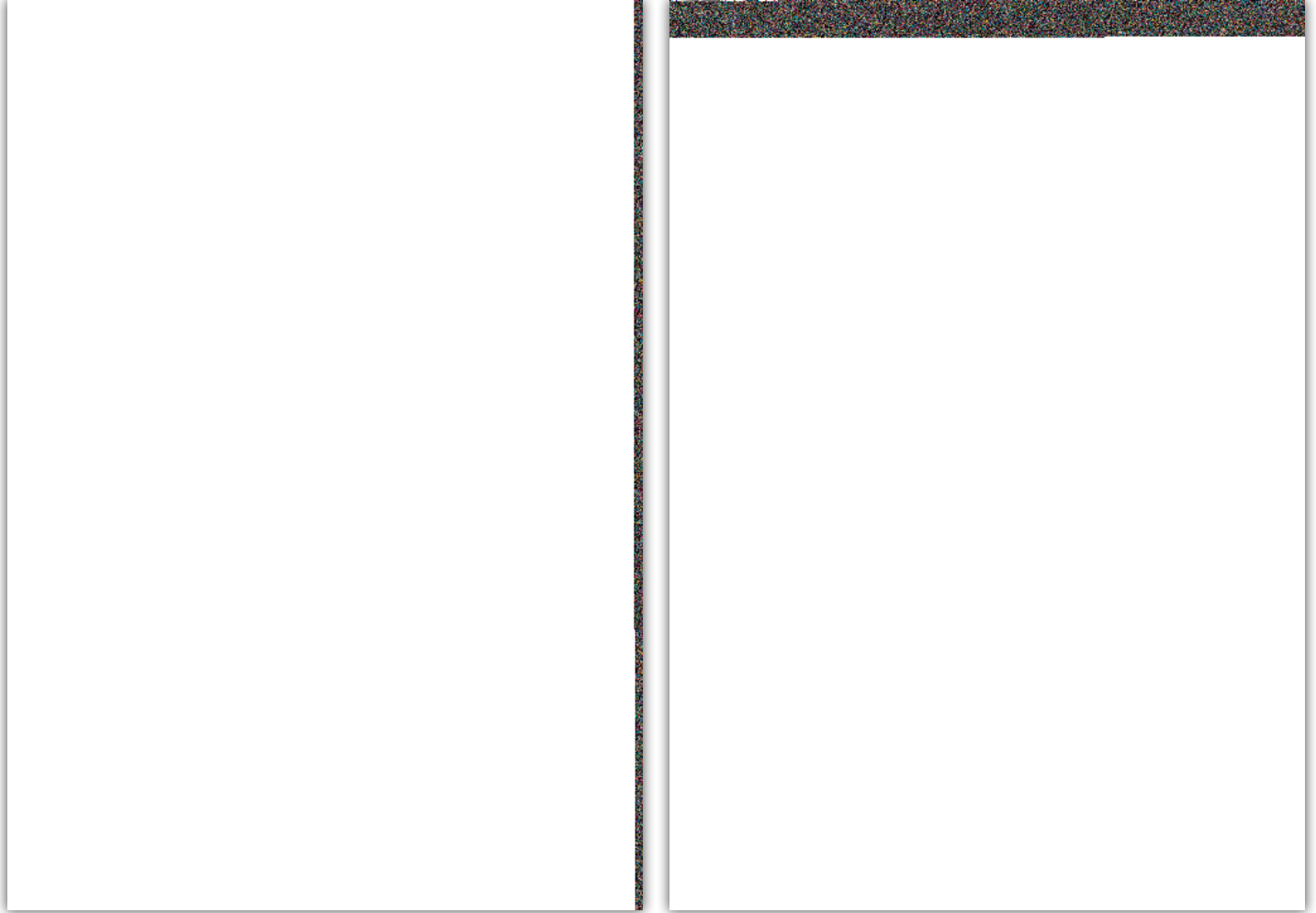
869'da, bizzat Padişah Bosna'yı ve bütün memleketi kendine tâbi kıldıktan sonra, İstanbul'a döndü.

871'de Arnavutlukla harp ederek, Yuanelini (Yunanistan olacak) tamamıyla ele geçirip İstanbul'a geldi.

872'de yine Arnavutluk'a karşı harp açarak, Yuanelini tamamıyla ele geçirdi. Müteakiben Karaman'la harp ederek, Günhisarı zaptedip geldi. Sonra İshak Paşa kendi ordusu ve Anadolu Beylerbeyi Gedik Ahmed (Paşa) Anadolu ordusu ile Ereğli'yi ve Aksaray'ı ele geçirdiler. 873'te Mahmud Paşa azledilerek, yerine Muhammed Paşa geçti.

Bundan sonra harp etmeyerek, Rumeli Beylerbeyi Muhammed Paşa'yı Karaman'a gönderdi ve 874'te Karanlıkhisarı inşa etti.

Müteakiben, Eğriboz'a karşı harp açarak, kendisi karadan, Mahmud Paşa da Gelibolu deniz yolu ile 12000 asker ve azeblerle (deniz eri), Eğriboz kalesine gemilerle akın yaptı. Rumeli Beylerbeyi Has Murad'ın ordusu ve Gedik Ahmed Paşa'nın Anadolu ordusu, toplar yerleştirerek müteaddit harpler yaptılar. Hisarın bir tarafını tahrip ettiler ve kaleyi müşkül durumda bıraktılar. Bunun üzerine bir çok gemilerle Frengistan'dan yardıma gel-

diler. Sultan Muhammed'in gemileri ilerleyerek, denizin iki tarafına toplar yerleştirip, Frenk gemilerinin yaklaşmalarına mâni oldular. Eğriboz teslim olmadığı için, yağma emri verdi.

Sonra İstanbul'a dönerek, Gedik Ahmed Paşa'yı vezir tayin etti. O da gidip Alaiye kalesini zaptetti. 877'de onun yerine Has Murad'ı Anadolu Beylerbeyi atadı.

Müteakiben İstanbul'a gelip, Vezir Gedik Ahmed Paşa'yı Karaman'a göndererek, kendine lüzumlu olan hisarları ele geçirdi. Aynı yıl Uzun Hasan'ın ordusu hücumu geçti. Yusuf Han ve Beylerbeyi Emirze Bey 40.000 askerle Tokat şehrini yağma etti. Yusuf Han Karakoyunlu askerle Karaman diyarına gitti. Sultan Mustafa Karaman askerleriyle Yusuf'un kuvvetlerine baskın yaptı. Askerlerini püskürttü ve imha etti. Yusuf'u esir alarak İstanbul'a getirdiler. 877'de, ağırlığı ile altın mukabilinde iade ettiler.

Bundan sonra, Sultan Muhammed Rumeli'den ve Anadolu'dan 10.000 Azap ve 10.000 Yeniçeri, keza Sırplar'dan, Bosna'dan, Mora'dan, Karaman'dan, Yunanlılar'dan ve Kastamonu'dan, Sinob'dan ve Trabzon'dan asker toplayarak ve çerehur çıkararak, 120.000 kişi topladı. 50.000'ini pulâd (çelik) içine koyup gark etti. Top arabaları çekilerek, tüfekler, zenberekler

ve bütün takımlar hazırlanarak, Uzun Hasan'ın memleketine karşı sefe açmaya karar verdi. Vardığında Karahisarı ve şab madenini (Şabinkarahisar?) zaptetti. Uzun Hasan dahi, Acemistan'a giderek, Akkoyunlu ve Karakoyunlu 60.000 asker toplayıp geldi. Önce baş taraftan hile ile leşker (asker) yolladı ve sonra da, Rumeli Beylerbeyi Has Murad'ın Rumeli ordusu ile muharebe etti. Uzun Hasan aniden hücum ederek, Has Murad muhasaraya alınıp öldürüldü. Rumeli ordusu darmadağan oldu. Haber Sultan Muhammed'e yetişti. O da birlikleri teftiş ederek, sıraya koydu ve askerlerini donattı. Uzun Hasan'ın nerede olduğunu bilerek, takip etmeye başladı. O da başarısız olduğundan, tekrar mücadeleye girişti. Kaptanı deryayı orduya müfettiş tayin etti. Arayıp muharipleri buldu. Toplar ve tüfekler yağmur gibi yağdı. Kılıçlar kılıflarından çıktı. Oklar yaylarından fırladı. Padişah, Yeniçeriler ve Azeblerle cephede mevzi aldı. Sağ kolunda Rumeli ordusu ile Bayezid Çelebi, sol kolunda ise Karaman ordusu ile Mustafa Çelebi, Uzun Hasan üzerine yürüyerek, başarılı bir muharebe yaptı. Tatarları korku bürüdü. Uzun Hasan'ın gözlerine Deccal (Antéchrist) gibi göründü, zira tüfek ve top harbi görmemişti. Mukavemet edemeyerek kaçtı. Oğlu Gürzünü'ün başını kesti. Orduları yendi. Birçok Tatarları kılıçtan geçirdi. Arkasından bir birlik hücum etti. Uzun Hasan'a yetişemedi. Ordu otağını talan etti. Turhan Bey'in oğlu Ömer Bey esir düştüğünden kurtuldu. Uzun Hasan 878 tarihinde mağlûp oldu.

Oradan da İstanbul'a avdet etti. Bu taraftan Mihaloğlu Ali Bey 2.000 Akıncı ve 3.000 kâfir², yani Rum toplayarak Bıranç ovasından, Burunhisar önünden ve Ungruslar memleketinden geçerek, çok büyük ve ünlü bir payitaht olan Varate (Varadin) şehrine arka taraftan vardı. Şehirdekilerin haberi olmayarak, sekizinci günü aniden hücumla geçip, Varat şehrini yağma ve tahrip etti. Şehirden o kadar ganimet ve kıymetli eşya götürdüler ki, sayısını Allah bilir. Oradan gelen 32.000 esirin pencliğini³ alarak Sultan Muhammed'e gönderdiler. Bu taraftan padişahın Beylerbeyi Süleyman Paşa'yı İskenderiye üzerine gönderdiler. Yeniçeri, Azeb ve Rumeli askerleriyle giderek, (kalenin) bir tarafını yıktıysa da zapt edemedi. Üzerinden geri döndü. Padişah burada Mahmud Paşa'yı öldürdü. Ötede, Buğdan muharipleri ile muharebe etmeye gitti. Birçok harpler yaptı. Mevsim kıştı ve çok soğuktu. Ordu İskenderiye harbi dolayısıyla yorgundu. Buğdan ordusuna karşı koyamadı. Osmanlılar mağlûp oldular. Gedik Ahmed Paşa 879'da Karaman'a giderek Silike (Silifke) ve Ermenak'ı zaptetti.

880'de kendisi İstanbul'da kalarak, Vezir Gedik Ahmed Paşa'ya harp gemileri tahsis etti. O da denizden Kefe'ye varıp, bütün kaleleri ve memleketi zaptetti. Kırım ordusu ve Deştâ muharipleri ona itaat ettiler.

Sonra Padişah Çokya'ya gitti. Malkucoğlu Bali Bey'i Sırem adasına gön-

² Ermenice metinde de iki yerde aynı kelime kullanılmıştır

³ "Pencik" esirlerin azatlık tezkeresine denir. NOT: 1783 tarihli diğer Ermenice elyazma bir Osmanlı Tarihinde, dahi, Fatih Sultan Mehmed'in hastalıktan öldüğü kayıtlıdır. Aynı kaynağa göre, son seferi İran'a müteveccihiti.

derdi. Hazırlıklar yapıldıktan sonra büyük muharebe başladı. İki taraftan da çok zayıf oldu. Sonra Türkler başarı kazandı. Birçok düşmanı kırdıktan sonra, büyük ganimetle döndüler.

Bu yıl Nihal oğlu Ali Bey 10.000'den fazla askerle gidip Dünbeki Tuzla'yı ele geçirip, geri döndü.

881'de, Sultan Muhammed pek çok sayıda asker toplayarak, Karabuğdan seferine çıktı. Memleketi ve etraftaki yerleri yaktı. Karabuğdan ordusu ile bir derbette (dar boğaz) karşılaştı. Civardaki harpten vaz geçti. Her taraftan top ve tüfekte darbeler indirdi. Bugdan beyi bunu görerek, Tukat'ın bir tarafından dışarı çıkıp kaçtı. Padişah orada kalarak, kâfirleri kılıçtan geçirdi. Ötede, İshak Beyoğlu İsa Bey, Mora'daki iki Ağaçhisarları Engerosların elinden alarak, daha muhkemleştirmişti. Gidip mezkûr hisarları tahrip etti.

882'de, Padişah İstanbul'da bulunurken, Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'yı Mora'ya gönderdiyse de, başarılı olamadı. Müteakiben, Mihal oğlu Ali Bey Valakya'ya (Eflâk) geçerek akın yaptı. Fakat o da muvaffak olamadı ve geri döndü.

Bilâhare, Sultan Muhammed asker toplayarak İskenderiye üzerine sefere çıktı. Top ve tüfek kullanarak, günlerce akınlar düzenledi. Düşman hisarın bir tarafını teslim etmemeye gayret sarfetti. Padişah da üzerinden indirme yaptı. Şehrin üzerine asker yığıldı. İçerdeki mücahidler çaresiz kalarak, teslim oldular.

884'te Padişah İstanbul'da bulunurken, Mihaloğlu Ali Bey, Hasanbeyoğlu İsa Bey ve Malkucoğlu Bali Bey, 15.000 akıncı ile Valakya'ya geçerek, Ungruslar memleketine yayıldılar. Her tarafa dağıldıklarından ve hazırlıksız bulduklarından, Ungruslar'ın ordusu ise teşkilâtlı olduğundan, silâhlı ve zırhlı düşmanlar, çıplak akıncılar üzerine hücum ettiler. İki ordu birbirine girip, şiddetli çarpışmalar oldu. Türkler'den çoğu hayatlarını kaybetti. Hasanbeyoğlu İsa Bey orada şehid oldu. Ali Bey ve Bali Beyle birlikte hepsi muhtelif taraflara kaçarak, kendi yerlerine avdet ettiler.

1885'te, Padişah veziri Mesih Paşa'yı sayısız leşkerlerle birlikte Rodos'a sefere gönderdi. 20.000'den fazla insan denizden gemilerle gittiler. Çok adam tahsis etmesine rağmen, muvaffak olamayarak geri döndü. Gedik Ahmed Paşa gemilerle sefere çıkıp, Polya adasını ve kalesini zaptetti.

Sultan Muhammed, 3 Rebiülevel 886'da Perşembe günü vefat etti.

KUTLU ÇAĞRININ İZİNDE

2

Türk Basınında
**Fatih Sultan
Mehmed**

Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı tarafından hazırlanan, **Kutlu Çağrının İzinde Türk Basınında Fatih Sultan Mehmed** kitabı, 1950'lerden itibaren gazete ve dergilerde Fatih Sultan Mehmed Han hakkında çıkan haberleri, dönemin önemli kalemlerine ait makaleleri kronolojik ve derli toplu bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Dönemin önemli yazarlarının gözüyle Fatih Sultan Mehmed Han'ın edebî, siyasî ve askerî kişiliğini yansıtan kitap, aynı zamanda Fatih'in ilim ve sanat alanlarındaki dehasını da ortaya koymaktadır.

İstanbul'un fethinin 571. yıl dönümüne yönelik hazırlanan, Fatih Sultan Mehmed Han üzerine Türk basınında çıkan çok sayıda haber ve makaleyi bir araya getiren bu eser, hadîs-i şerifte övülen "kutlu komutanı" anlama çabasına sunacağı katkının yanı sıra, tarihimize de ışık tutacak ve yeni çalışmalara esin kaynağı olacaktır.

CUMHURBAŞKANLIĞI
İLETİŞİM BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ISBN 978-625-6281-02-8

